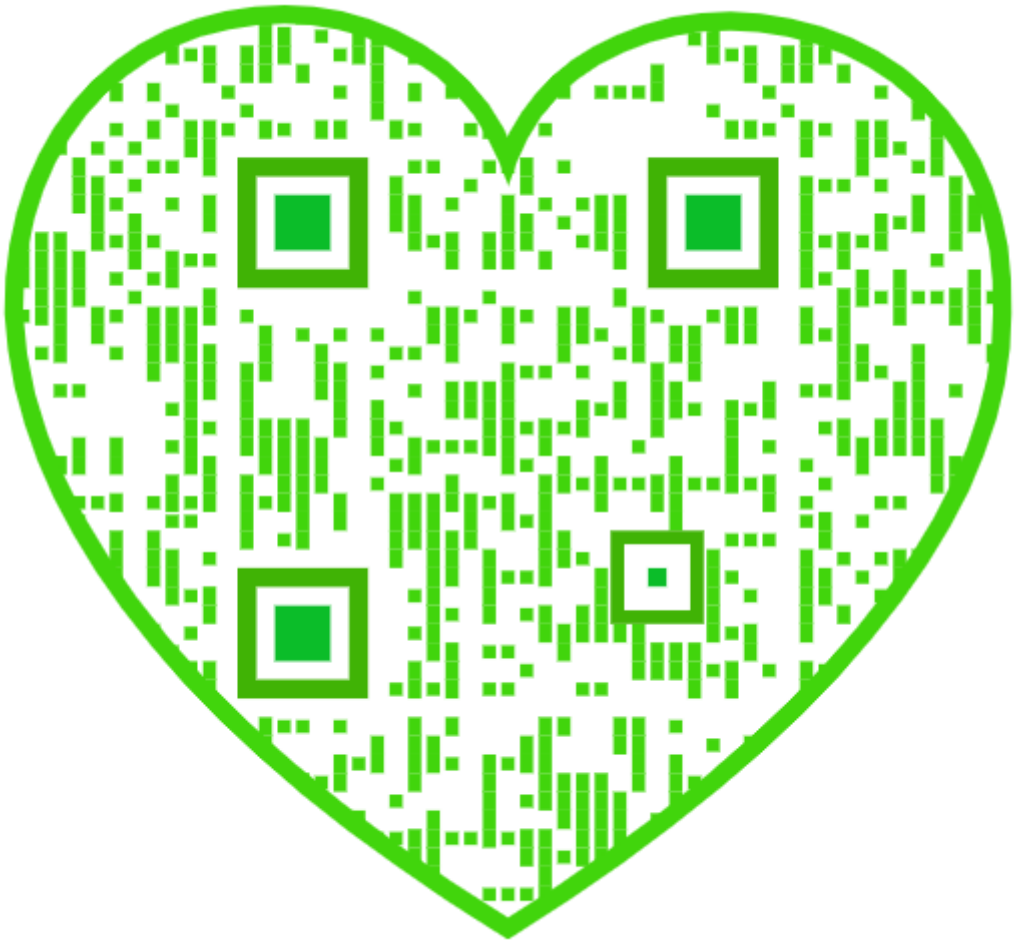

DE OUDE TIJD

DOOR

J. TER GOUW

MET MEDEWERKING VAN

VADERLANDSCHE GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIGEN

1873

HAARLEM - A. C. KRUSEMAN

"Leve de Vooruitgang!"
Zingen we alledaag;
Maar als 't liedjen uit is,
Kijken we ook eens graag,
Even, tot verpoozing
Van gewoel en strijd,
Achter het gordijntje
In den ouden tijd.

Gedrukt bij Gebr. v. Asperen v. d. Velde, te Haarlem.

INHOUD.

GESCHIEDENIS.

Bladz.

Herinneringen van vóór drie eeuwen:

I. Haarlem 26
II. Op 't Y 35
III. 't Oude Hoen 75
IV. Op den Diemerdijk 101
V. Een roepstem 131
VI. Middelburg 164
VII. Haarlem 195
VIII. Alkmaar 227
IX. Aan den Schreijershoek 261
X. Te Hoorn 292
XI. Bossu 330
XII. Dukdalf in zijne nadagen 355

Leicester te Amsterdam, door Dr. P. SCHELTEMA 245
Waarmeê de Prins al lastig gevallen werd, door J. F. CROOCKEWIT. 283
Historische anekdoten:

I. Engelbert van Nassau 95
II. Karel, hou de lantaarn 160
III Granvelle en de adel 190
IV. Dukdalf, een hondennaam 192
V. Militaire symboliek 376
VI. De Pruisen 376

MERKWAARDIGHEDEN BETREKKELIJK PERSONEN.

Nikolaas Ruikhaver, door Dr. P. SCHELTEMA 319
Foeke Sjoerds 341
Constantia Aletta Coymans 28

BRIEVEN.

Een brief in 't Uddelsch dialekt, door A. AARSEN 230
Twee brieven van de regeering van Enschede, medegedeeld door Dr. A. J. VAN ROSSUM 317

REGTSPLEGING.

Bladz.

Lijfstraffelijke regtspleging:

I. Uit Nijmegen, door ENGELEN 14
II. Geeselborden 105
III. Een huisdief 143
IV. De houten huik, enz. te Nijmegen, door Dr. J. H. A. SCHEERS. 161
V. Huisdieverij 363

Een man voor den ploeg 130
Joden bedriegen 183

GENEES- EN HEELKUNST.

De stads-chirurgijn 48
Eenhoorn 352
Bontekoe, de theedokter 366

KERK EN SCHOOL.

Kerkelijkheid en zedelijkheid, door Is. DE WAAL 296
Preeken, medegedeeld door J. F. CROOCKEWIT en Is. DE WAAL.

I. Lang preeken 64
II. Tekst en tegentekst 64
III. Preeker en Poeet 128
IV. Slechte dingen 167

Psalmen zingen, medegedeeld door J. F. CROOCKEWIT 329
Een standje in de Groote Kerk te Leeuwarden, door JOHAN WINKLER. 4
Kloosters 109
Een beroepbrief tot het schoolmeestersambt, medegedeeld door H. DE JONG. 174
Een Friesche dorpsschoolmeester in de vorige eeuw 341
Van eene kostschool, medegedeeld door B. J. GOEDHART 348
Opschrift in een school. „ „ Dr. JB. BAERT 47

MAATSCHAPPELIJK EN HUISELIJK LEVEN.

Ambachten:

I. De stads-chirurgijn 48
II. De eijerboer 111
III. De besteedster 309

Gilden:

I. Een timmermans-gildebeker, door J. F. CROOCKEWIT 74
II. Gilde-gehaspel, door J. F. CROOCKEWIT 209
III. Gildeborden, door J. E. TER GOUW 303

Vrouwen, tot ambten benoemd, door J. F. CROOCKEWIT 338
Dienstboden 361
Brand blusschen . . 17, 58, 90, 113, 187, 193, 248, 274, 306, 358
Straatnamen 61, 93, 94

Bladz

Prijzen van huizen in de vorige eeuw 172
Prijzen van onderscheidene zaken in 't midden der 16e eeuw. 73, 158, 216
Liefhebberijen uit den ouden tijd, door J. VAN DER BAAN.

I. Een kunstnoot. 207
II Een bibliografische zeldzaamheid 260

Spreuken en raadsels, door C. J. GONNET 145
Uit de glazenkast, door A. AARSEN 339
Zuidbevelandsch binnenhuis, door J. KOUSEMAKER Pz. 272
„ dorpsleven, door J. KOUSEMAKER Pz. 327

ZEDEN EN GEBRUIKEN.

Van vrijen en trouwen:

I. Vrijen op Ameland, medegedeeld door D. HANSMA 171
II. Vrijen op de Veluwe, „ „ A. AARSEN 230
III. Een Twentsch huwelijks-kontrakt, medegedeeld door B. TEN BOKUM 276

De verliefde kwaker 20
Kinderbieren:

I. Een kandeelmaal in de 17e eeuw 54
II. Het blijmaal 109
III. Kraamvisites 181
IV. Het doopmaal in de middeleeuwen 235
V. „ „ na de reformatie 312
VI. Het begankenismaal 337
VII. Tand-, eerste jaar- en speenmalen 375

Komen en gaan, door JB. VAN DEN BERG 152
Bijnamen, medegedeeld door D. HANSMA.

I. Torenmeters en touwsnijders 208
II. Hondewippers 311

Oude Adreskaarten, door C. J. GONNET . . . 39, 120, 218, 250, 284
Hondeslagers 24, 83, 97
Heilig kooltje 85
Hier 107
Geschenken 108
Een uitluider 1
Twee maaltijden, medegedeeld door Dr. C. EKAMA 9
In den Ageler-esch, medegedeeld door B. TEN BOKUM 78
Les voor kwaadsprekers, medegedeeld door Dr. JB. BAERT 163

SPELEN EN VERMAKEN.

Een mysteriespel 148
Buitenplaatsen 204, 233, 280
Kermis 80, 141, 184, 200
Koek hakken, medegedeeld door J. F. CROOCKEWIT 345
Volksvermaken, door SLEECKX.

I. De Graaf van Halfvasten 116
II. De Octaaf van St. Job 177

KLEEDING EN OPSCHIK.

Bladz
Burgerkleeding der 16e eeuw 238, 349
Zuidbevelandsche kleederdragt, door J. KOUSEMAKER Pz. 65
Over de Mode, medegedeeld door J. VAN DER BAAN. 86
Nog eens over de Mode 289
Korte mouwen. 89
Schoengespen 203
Parasol en paraplu:
I—III. Parasol. 169, 213, 225
IV—VI. Paraplu. 278, 335, 353

GEBOUWEN.

Eerste-steenlegging van het Amsterdamsche Stadhuis 258
Een tentoonstellingsgebouw 364
Opschriften aan gebouwen te Noordwijk, medegedeeld door J. F. CROOCKEWIT.
Wijzerplaat-spreuken. 291
Weezen-vermeerdering 316

KUNST.

Schildersleerling. 11
De verliefde kwaker van Kornelis Troost 20
Ostade in zijne werkplaats 29
Een stil-watertje van Willem van de Velde. 129
Koppen van Leonardo da Vinci 137
Een kunstnoot, medegedeeld door J. VAN DER BAAN. 207
Lier en doedel van Rembrandt. 241
Een boereherberg van Ostade. 257
Langendijks Don Quichot. 265
De Rottevanger van Kornelis Visscher. 301
Een strandgezigt van Willem van de Velde. 346

SPREEKWOORDEN.

De goede tijd 30
Oude spreekwoorden:
I Gelag betalen. 135
II. Dood van Yperen 136
III. Hierna een beter. 168
IV Daar hang ik mijn zegel aan. 321

LIEDEREN.

Een liedje van Antonides. 129
Een Veluwsch liedeken, medegedeeld door A. AARSEN 231

VERSCHEIDENHEDEN.

Bladz.
Zonderlinge boektitels, door Is. de Waal 68
Uit oude almanakken, door P. A. Leupe 31, 166
Wilde zwijnen, door A. Aarsen 33
De vier bocheljoens 12
Mirakelen 156
Almanakken 247
Zeven nieten, medegedeeld door Is. de Waal 77

BLADVULLINGEN.

Narreslede 38
Elk in zijn element 53
Panlikker 92
Drie P's 106
Eijeren zoeken 112
Vrouwen 115
Grootte van Amsterdam in 't begin der 16e eeuw 180
Kans 199
Vroed en zot 226
Van Meteren niet, maar zijn uitgever 232
Een woord van Luther 237
De Nederlanders der 16e eeuw 336
Holland 347
Waarheid 351

LIJST DER PLATEN EN VIGNETTEN.

	Blz.
Dukdalfs uitluider	1
De verliefde kwaker	21
Ostade in zijne werkplaats	29
Een gapende boer	33
De chirurgijn	49
Beugeltasch, zeuge, puupuns, enz.	65
Zuidbevelandsche kleederdragt	66
Een houten gildebeker	74
Een kop van Leonardo da Vinci	97
De eijerboer	111
Een stil-watertje van Willem van de Velde.	129
Drie koppen van Leonardo da Vinci	138
Toebereidselen tot een mysteriespel	150
De houten huik van Nijmegen	161
Parasol	170
Brand blusschen	189
De oude brandspuit	193
Buitenvreugd	205
De marktparasol	225
Burgerkleeding in de 16e eeuw	238
Lier en doedel van Rembrandt	241
Een boereherberg van Ostade	257
Sanche Panza en zijn makker in een boerestal	271
De mode	289
De rottevanger van Kornelis Visscher	301
Een zegel	321
Jan met de paraplu	335
Een strandgezigt van Willem van de Velde.	346
De schoolparaplu	353
Het kistemakerspand	364

DRUKFOUTEN.

Bl. 42 reg. 16. *ferant* moet zijn: *ferunt*.
„ 231 „ 6. kroaken „ „ roaken.
„ 244 noot 2. 1874 „ „ 1872.

UITGEVALLEN LETTERS.

Bl. 245 van de derde post: 2 penningen.
„ 257 reg. 6: van het woord *lui* de *i*

EEN UITLUIDER.

Van ouds werd het jaar, even als de kermis, uit- en ingeluid. Bij den overgang "van 't oude in 't nieuwe" achtte men dit te meer noodig, vermits op dat gewigtig en geheimzinnig tijdstip, sedert onheugelijke tijden, immers sedert den val van Lucifer, de booze geesten hunne helsche aanslagen zochten uit te voeren. Geen beter middel daartegen dan heil drinken, rumoer maken en vooral: klokken luiden.

De oude-in-'t-nieuwe-houders luidden dan ook wakker meê met bengels en bekers; ja, dat luiden ging vervolgens op alle vrolijke partijen over. Elke vriendschappelijke bijeenkomst moest, als 't uur van scheiden sloeg, behoorlijk worden uitgeluid, waartoe men zilveren of glazen bekers of bokalen had, die van een klepel voorzien waren, en uitluiders genoemd werden.

De bekende Rotterdamsche liefhebber van vaderlandsche oudheden, Kornelis van Alkemade, vond in 't begin der 18e eeuw in de rariteitkast

van een voornaam heer een ouden uitluider, dien hij om meer dan ééne reden bijzonder merkwaardig achtte en daarom uitteekenen liet. Onze lezers zien hem hierboven. 't Is een glazen kelk van anderhalven palm hoog, en aan den rand een palm wijd; omgekeerd is 't een klok, met een glazen oogje in 't boveneind om den klepel in te haken.

Van Alkemade achtte dezen uitluider zoo merkwaardig: 1° omdat hij nog al velerlei soort van drinkgereedschap, maar nooit een glas van dit fatsoen gezien had; 2° om den naam, die er door den eigenaar aan gegeven werd: Dukdalfs uitluider; en 3° om de beide overleveringen, die deze er bij verhaalde.

Ziehier de eerste overlevering. Uit zulke glazen zouden onze voorouders, in het laatst der 16e eeuw (en mogelijk ook nog wel in 't begin der 17e) bij hunne vrolijke partijen den laatsten teug genomen hebben, terwijl zij, na 't glas geledigd en omgekeerd te hebben, al luidende zongen:

Dukdalf die heeft het te zwaar verbruid,
Wij luijen den Koning van Spanje uit.

Maar hoe kwamen ze daarbij van Dukdalf en Filips te praten? Dit leert ons de andere overlevering, die aan dezen uitluider een zeer verheven oorsprong toekent.

Toen de Staten-generaal in 1581 den Spaanschen koning afgezworen hadden, hebben zij die gewigtige handeling bevestigd met een plegtigen maaltijd, en zulks, als Van Alkemade er bijvoegde, "naar het voorbeeld der Batavieren onder Civilis in een gelijke gelegenheid." Nu was die gelegenheid wel zoo bijzonder gelijkend niet, maar de liefhebbers van vaderlandsche oudheden bragten Civilis en den maaltijd in 't bosch bij elke gelegenheid te pas. Doch, 't zij dan al of niet naar 't voorbeeld der Batavieren, de Heeren Staten moesten den afgezworen tiran uitluiden, en daarvoor hadden zij "doen maken eenige glazen drinkklokjes" naar een nieuw model (namelijk het bovenstaande) "welk glas op den gelukkigen en voorspoedigen voortgang van hunne daad en 't welvaren van het Gemeenebest zijnde uitgedronken, hebben de Heeren daarmeê, nu omgekeerd zijnde, een eenparig blij geklank gemaakt en den Koning van Spanje uitgeluid." En deze manier van uitluiden is van de Hoogmogende Heeren door de burgers "in hunne bijzondere gezelschappen nagevolgd."

Of men in de kopstukjes op het drinkklokje de portretten van Filips en Alva zien moet, meldt de overlevering niet.

Twijfelaars kunnen ééne bedenking maken, en wel deze: daar de Her-

tog van Alva reeds in 1573 is heengegaan, komt de traditie met "Dukdalfs uitluider" acht jaren te laat. Dat heeft Alkemade ook wel begrepen, en daarom een oplossing gezocht. Eigentlijk had hij, bij de twee gegeven overleveringen, nog wel een derde kunnen inventeeren, en vertellen, dat deze uitluider werkelijk dagteekent van Alvaas vertrek in de wintermaand van het jaar 1573; — dat het liedje toen luidde:

Dukdalf die heeft het te zwaar verbruid,
Wij luijen dien Geuzen-duivel uit![1]

en dat de Heeren in 1581 den tweeden regel naar tijdsomstandigheid veranderd hebben. Maar Alkemade was te naauwgezet, om iemand te foppen, en verzocht liever zijnen lezers wel te willen gelooven, dat de naam Dukdalf te dien tijde in het spraakgebruik der Nederlanders niet meer den persoon des Hertogs, maar "de gantsche Spaansche tiranny", en dus "Dukdalfs uitluiding" de afzwering van Filips beteekende[2]; en zoo achtte hij 't volkomen in orde. Maar velen zouden zeker de andere verklaring ruim zoo waarschijnlijk hebben gevonden als deze.

Op den 26n Julij 1781 was ten huize van den apotheker Van Rees te Franeker een aanzienlijk gezelschap bijeengekomen om het tweede eeuwfeest der afzwering van den Spaanschen dwingeland te vieren, en daarbij werd uit denzelfden glazen kelk gedronken, die door Alkemade is beschreven en afgebeeld. De toenmalige eigenaar, Jan de Vicq Tholen, in wiens familie deze kelk (de *eenigste*, die in 't Land was overgebleven) meer dan honderd jaren geweest was, had dien aan dat gezelschap ten gebruike gegeven[3].

Indien 't nu waar is, dat die kelk de *eenigste* was, dan is hij in 1863 op de Delftsche tentoonstelling van oudheden geweest; immers op No. 3006 van den catalogus staat aangeteekend: "een wit glazen bel, zoogenaamde Duc d'Alva's uitluiding", ingezonden door den heer H. Kleyn van Willigen te Delft.

---

[1] *Geuse-duyvel.* Zoo noemde Melchior Fokkens hem. *Beschr. v. Amst.* bl. 308.

[2] Zie *Nederl. Displ.* II D. bl. 512—516.

[3] Volgens 't verhaal van den *Nederl. Mercurius* van 1781, overgenomen in den *Navorscher*, XI D. bl. 165, waar de vraag gedaan werd, of die kelk nog bestaat. Op die vraag is geen antwoord gegeven. Waarschijnlijk kan dit bevestigend zijn, immers zoo er sedert 1863 geen ongeluk met het brooze voorwerp heeft plaats gehad.

EEN STANDJE IN DE GROOTE KERK TE LEEUWARDEN.

't Is woensdag, 26 Januari 1785, laat in den namiddag, tusschen vijven en zessen. Eene groote menigte menschen, kerkgangers, vult de straten der stad Leeuwarden. Eenigen gaan naar de Galileërkerk, waar dominus van Tricht de gemeente zal voorgaan, maar verreweg de meesten, honderden en nog eens honderden, richten hunne schreden naar de groote kerk, waar dominus Theodorus te Bokkel de godsdienstoefening zal leiden. Wat drijft de goê-gemeent' van Leeuwarden toch zoo, als één man, midden in de week naar de kerk? Wel, er zal daar iets nieuws gebeuren! De edelmogende heeren staten van Friesland hebben bevolen dat men in 't geheele land in de gereformeerde kerken, op den laatsten woensdag van elke maand, bedestonden zal houden. Voor het eerst zal men nu zoo'n bedestond houden. Om welke reden men zoo op bevel ging bidden en waarom? Ik weet het niet. Misschien wisten zeer velen van die bedestondgangers zelven het ook wel niet. Misschien moest men wel bidden om vrede en eendracht in den lande. Er was toen ter tijde toch twist en tweedracht genoeg. Genoeg partijschappen, genoeg haat en tweespalt tusschen oranjelui en keezen, patriotten en slijmgasten. Zou bidden en bedestond houden wel veel helpen om dat te beteren? Men scheen het toen te gelooven.

Ofschoon de godsdienstoefening eerst om zes uur zal beginnen, stroomt het volk reeds om vijf ure de kerkedeuren binnen. Om half zes is de kerk reeds geheel vol; de zitplaatsen zijn grootendeels reeds ingenomen, ook door velen die daarop geen recht hebben. De paden en het geheele ruim der kerk staan reeds opgepropt vol volk. Nu beginnen de klokken te luiden en begeven zich de deftige lui en allen die een vaste plaats hebben kerkwaarts. Zij kunnen slechts met veel moeite op hunne plaatsen komen. Menig heer komt er, door 't gedrang, met den grooten staatsiepruik scheef op het hoofd, menige dame met den grooten zonhoed en de groote, zoogenaamde "duutse" muts, geheel verfrommeld en verknoeid. Velen moeten ook nog eerst de onrechtmatige bezitters (in den letterlijken zin van 't woord) van hunne plaatsen verjagen en dezen kunnen nergens heen, wijl de paden reeds vol menschen staan. Een en ander veroorzaakt veel opschudding, veel geschuifel, veel gemopper ook. En nog steeds stroomt het

volk de kerk binnen. Eindelijk is de kerk stampende vol. Er kan letterlijk niemand meer in. Als haringen in de ton gepakt, zoo zitten en staan de menschen opeengedrongen. Nog voor eindelijk de voorzanger zal beginnen met lezen, hoort men plotseling in het oostelijk deel der kerk, in het zoogenaamde kooreind, onder den koningsstoel of bij den oranjeboom een geraas, dat al het geschuifel en gefluister, het gegons en gemompël der saamgedrongen menigte in de kerk overstemt. Iemand, die toen in de kerk was, zeit er van, dat het een gedruisch was "zeer gelijk aan het geraas, in het rijden van een koets of wagen, of wel gelijk aan het afvallen eens daks van een huis." Te gelijkertijd wordt er in dat gedeelte van de kerk: brand! brand! geroepen. Toch is er van brand niets te bespeuren en het raadselachtige gedruisch, dat het volk in het westelijk deel der kerk hoorde, is niets anders dan het gerucht, het rumoer dat de lieden zelven in het oostelijke deel maakten. Maar schrik en angst slaan den menschen om 't harte. Men meent dat het dak van de kerk in brand staat en vreest dat het zoo dadelijk in de kerk zal neervallen. Iedereen zoekt uit de kerk te komen. Men klimt over stoelen en banken. Men dringt, wringt en kringt om bij de westelijke uitgangen van de kerk te komen. Men duwt en stoot en drijft elkander. Vrouwen beginnen te gillen en te schreeuwen. De verwarring wordt hoe langer hoe grooter. Als door een' onzichtbaren vijand voortgejaagd, drukken de menschen elkanderen plat tegen de deuren. Men kan de deuren niet openen, want ze slaan naar binnen open en het daar tegen opgestuwde volk kan niet achteruit wijken. Allerlei dwaze geruchten, maar die niettemin geloof vinden, gaan van mond tot mond. De een spreekt er van dat men 't volk in de kerk heeft gelokt en daar wil vermoorden, om vervolgens met kerk en al verbrand te worden. De ander spreekt op geheimzinnige wijze van "de verdervende hand" die over het volk nu wordt "uitgestrekt." Deze heeft gezien dat vreemde mannen buskruit in de stoven der vrouwen strooiden. Gene heeft gehoord dat kogels hem langs de ooren en door 't ruim der kerk floten. Het volk wordt geheel verbijsterd, geheel redeloos van schrik en angst. Een oude predikant, bij de gemeente zeer bemind, dominus van Bolhuis, beklimt den kansel en tracht eerst door woorden, dan door gebaren de radelooze gemeente tot bedaren, tot stilstand te brengen. Maar men kan zijn stem niet hooren. Men let niet op hem. Ieder zoekt het, zoo men meent veege lijf te redden. Men slaat de doodsbaren, die in een afgezonderd deel der kerk worden bewaard, aan stukken en tracht met de stukken daarvan de deuren open te rameien. Te vergeefs! En steeds stijgt de angst, de wanhoop der menigte. Menigeen raakt

onder de voeten en wordt op een' afgrijsselijke wijze vertrapt. Bij de deuren, waar het gedrang het grootste is, liggen de menschen bij zessen en achten hoog, op en over elkander heen, de ondersten in onmacht, sommigen halfdood. Akelig gehuil en gejammer van gewonden en gekneusden weerklinkt door de ruime kerkgewelven. Men brult en gilt van den onredelijksten angst. Men tracht nog een paar doodsbaren te krijgen en zet die, als ladders, bij den muur onder de hooge kerkramen. Zoo lukt het eenigen mannen om bij de vensters op te klimmen, de ruiten stuk te slaan en daardoor op straat te springen. Allen die maar eenigzins kunnen, volgen hun voorbeeld. Vrouwen en kinderen, ook ouden en zwakken, worden door mannen bij den muur opgesleurd, door het raam getrokken en daar buiten weêr bij den muur neêrgelaten. Menigeen raakt ook hierdoor nog gekwetst, en komt met verstuikte, ontwrichte en zelfs met gebroken leden, of gekwetst door de glasscherven der vensters, op straat. Eindelijk, na ongeveer een half uur in den vreesselijksten angst te hebben doorgebracht, zijn er zoo velen door de kerkramen naar buiten gekomen, dat de menigte, die aan de binnenzijde tegen de deuren is opgedrongen, terug kan wijken en de deuren geopend kunnen worden. Nu stroomen allen naar buiten en verspreiden zich over het kerkhof dat de kerk omringt.

Ook het kerkhof levert op dien donkeren Januari-avond een akelig tooneel op. De verwarde en verbijsterde menigte kan niet tot bedaren komen. Ouders zoeken hunne kinderen, echtgenooten elkanderen. De verwonden en gekwetsten en de onmachtigen verpleegt men zoo goed mogelijk of brengt hen weg, sommigen naar huis, anderen voorloopig naar het naburige stads-weeshuis. Helaas! ook vier dooden, jammerlijk vertrapt, worden uit de ledige kerk gedragen en naar het weeshuis gebracht. Ook eene jonge, hoog zwangere vrouw is onder die dooden. De naarste wanhoopskreten van de nabestaanden dezer ongelukkigen weêrklinken over het ruime kerkhof.

Maar ook kluchtige tooneelen vallen er op te merken. Hier zoeken man en vrouw elkander; ze staan vlak voor elkaâr en toch herkent de een den ander niet, zoo gehavend, de vrouw met loshangende haren, de man zonder bovenkleederen, zien ze er uit. Ginds klaagt een' jonge vrijster met bittere tranen dat men in 't gedrang haar 't gouden oorijzer van 't hoofd heeft gerukt, terwijl het met muts en al haar op den rug ombengelt. — Vroedsman Pruikema, een zeer deftig man, staat midden op het Hofplein in een' kring van menschen, een omstandig verhaal te doen van het gebeurde in de kerk. Maar zijn hoed en groote pruik zijn in het gedrang verloren gegaan, en daarom heeft de goede man zijn' kalen bol bedekt met

een' zonhoed, een' zeer grooten platten stroohoed, van de grootte en gedaante als een halfrond gangmatje, zooals de friesche dames toen droegen. Hij had het eerste het beste, dat hem tot hoofddeksel kon dienen, maar opgeraapt. — Koopman Cyfersma zit doodbedaard in zijn kantoor; zijne vrouw is naar de kerk. Hij woont aan 't andere einde der stad en heeft dus volstrekt niets vernomen van alles wat in de kerk voorvalt. Daar brengt men hem de tijding, dat zijne vrouw dood uit de kerk is gedragen en naar 't weeshuis gebracht. Men stelle zich den schrik van den goeden man voor! Hij snelt zijn' voordeur uit en rent op de stoep zijne vrouw haast omver, die juist goed en wel uit de kerk t'huis komt. Verheugd voert hij haar naar de woonkamer. De vrouw is bloothoofds. De haren zwieren haar los om 't ontstelde gelaat. In 't vreesselijke gedrang zijn gouden oorijzer en groote kanten muts haar van 't hoofd geraakt. Maar zij heeft beide kostbare zaken gelukkig weêr opgeraapt en in haar zijden voorschoot, die ze met beide handen stevig vasthoudt, geborgen. Doch ziet! toen ze oorijzer en muts uit de voorschoot wil krijgen, vindt ze er niets anders in als een groote, vette, oude pruik!

De leeggestroomde kerk leverde intusschen een beeld op van de grootste verwarring. De vloer was bezaaid met stoelen, de meesten gebroken, met bijbels en kerkboeken, met stoven, met schoenen, met hoeden en met alle mogelijke kleedingstukken en vele versierselen. Hier en daar was door de omgevallen stoven reeds werkelijk een begin van brand ontstaan. Nadat deze brandjes gebluscht waren, ging men aan 't verzamelen der verloren voorwerpen, die allen door "de stadsbedienden" op het stadshuis werden gebracht. Den volgenden woensdag zijn al die verlorene voorwerpen op het stadshuis weêr aan de eigenaars ter hand gesteld. Er werd slechts weinig vermist.

Het volgende lijstje van de verlorene voorwerpen kan een denkbeeld geven van de verwarring die in de kerk heerschte. Men vond in de kerk:

4 gouden oorijzers.
17 zilveren oorijzers.
1 vergulden oorijzer.
9 zonhoedsbanden met gouden haken.
4 zilveren zonhoedshaken.
119 mansschoenen met zilveren gespen.
59 losse zilveren schoengespen.
71 vrouwenschoenen met zilveren gespen
161 vrouwenschoenen zonder gespen.
127 muilen.
1 zilveren naairing.
1 zilveren knipbeugel.
1 zilveren lodderein-doosje.
12 kerkboeken met zilveren haken.

81 kerkboeken zonder haken.
2 mutsepriemen.
6 waaiers.
146 zonhoeden.
79 manshoeden.
12 pruiken.
4 vrouwenrokken.
1 vrouwen-onderrok.
28 schoudermantels.
29 voorschoten.
2 regenkleeden.
24 vrouwenhandschoenen.
12 manshandschoenen.
14 zakdoeken.
3 kantmutsen.
11 streenmutsen [1].
59 slaap- [2] en tipmutsen.
39 stoven [3]..

Natuurlijk verwekte deze redelooze opschudding met hare treurige gevolgen veel opspraak in den lande. In den loop van het jaar 1785 werden over deze zaak niet minder dan drie vlugschriften uitgegeven. Een "Omstandig en Droefig Verhaal van het geen er binnen de Stad Leeuwaar-"den is voorgevallen, op Woensdag den 26 Januarij 1785 bij het houden "van de Eerste Bedestonden in de Gereformeerde Jacobiner Kerk; hoedanig "dat er verscheiden Menschen om 't Leven zijn geraakt, waaronder een "Zwangere Vrouw hoog zwaar zijnde, is doodgetrapt; alsmeede verscheide "die door de Vensters zijn gesprongen, deerlijk gewond, andere Armen en "Beenen gebrooken. De akeligheid en naarheid, wegens het geschreeuw, "gehuil en gekerm in deze Elende, is met geen penne te beschrijven". Verder nog een "Brief van een Vriend aan een Vriend, nopens het voor-"gevallene op den Avond van Woensdag den 26 January 1785" en een "Tweede Brief van een Vriend uit Leeuwarden aan zijnen Vriend te ***, "nopens het voorgevallene op Woensdag-Avond, den 26 January 1785". De beide laatste vlugschriften zijn te Leeuwarden bij A. Jeltema en K. Post uitgegeven.

---

[1] Kleine linnen mutsen met halve kanten strooken, die de geringe burgervrouwen over 't oorijzer droegen.

[2] Blauwe wollen mutsen met een pluimpje, die mannen van geringen stand onder den hoed droegen, in plaats van een pruik.

[3] Mooie net bewerkte en besneden eikenhoutene kerkstoofjes met koperen hengseltjes.

Leeuwarden. JOHAN WINKLER.

TWEE MAALTIJDEN.

I.

Onze voorvaderen waren zeer gesteld op een wel aangerigten disch met degelijk goed eten, en zouden niet erg ingenomen zijn geweest met de "mooije schotels" van tegenwoordig; voor een middagmaal van dien tijd moet men dan ook een maag hebben voor dien tijd. Wel hoort men nu en dan nog spreken van een "wilddiner," maar de vischmalen zijn zoo goed als verdwenen; en dat deze in dien ouden tijd al heel wat te beduiden hadden, daarvoor kan het volgende menu (dat in mijn bezit is) ten bewijze strekken. Het is echter jammer, dat het niet is uit te maken, in welk jaar en in welk jaargetijde het diner heeft plaats gehad, noch voor hoeveel personen zulk een maaltje is aangelegd.

Het menu luidt letterlijk als volgt:

1	stokvispastey in de midden		1	schotel	ham.
2	schotels	watervis. (waterbaars?)	1	,,	spinnasie
2	,,	paling.	1	,,	wortelen.
1	,,	schol.	1	,,	peulen.
1	,,	tarbot.	1	,,	blomkool.
1	,,	molenaar.			
1	,,	tongen.	2	,,	taartjes.
			1	,,	bittertjes.
2	,,	gebakken baars.	1	,,	coudrieljes.
2	,,	gebraaden paling.	1	,,	anijsbrood.
1	,,	saus vis.	2	taarten.	
1	,,	omgek. armiaan.	5	compotten.	
1	,,	gestoofde karper.	2	schotels	peeren.
1	,,	pietersely baars.	4	,,	druiven.
1	,,	gehakte snoek.	4	,,	neuten.
1	,,	braassem, niet geweest.	2	,,	peeren.

Een schotel ham na al dien visch! En dit was nu nog blijkens het menu alleen de "middagtafel;" want die oude lui schijnen toen reeds in de meening verkeerd te hebben, dat visch al zeer spoedig verteerde en men spoedig weder iets noodig had tot voeding; althans de "avondtafel" kon niet een "eenvoudig boterhammetje" genoemd worden, zooals uit het volgende menu blijkt:

1 tempel met 8 pilaaren twee aan twee.
1 haas.
1 faisant met 2 speetjes vinken.
2 schotels patrijzen.
1 „ snippen.
1 kalkoen a la dope.
1 ruuderhaas.
2 zult.
1 schootel a la glace.
1 „ a la dope.
1 frikadoor.
1 schotel doperwten.
1 „ schorseneeren.
1 „ andijvie.
1 „ seldry.
1 „ gestoofde slaa.
1 „ raauwe dto.
2 „ gestoofde oesters.
2 piramides met couragepap.
2 schotels ananassen.
2 „ perziken.
4 „ neuten.
2 „ peeren.
4 taarten.
2 glazen poorten.
1 schotel rozijnen.
1 „ amandlen.
1 „ prumellen.
1 „ cancel amandlen.
2 „ chokolaadjes.
2 „ uhlefeldjes.
1 „ oranje capittels.
1 „ noneveesjes.
1 „ halve citroenen.
1 „ halve oranje appelen.

II.

Van een ander middagmaal, dat den 1sten December 1776 plaats had aan boord van het "Jagt van Haerlem" zijn eenige bijzonderheden meer bekend. Behalve den kapitein van het jacht en zijne beide "knegts" of "matroosen", bestond het gezelschap uit negen personen, te weten: De burgr. François Benjamin Fagel, de oud-schepenen Johan Theodorus Koek en Adolph Heshuysen, juffr. Heshuysen, Cornelis Arnoldus van Brakel en zijne vrouw, Hendrik André Parvé, mijnhr. en mevr. van Valkenburg. Deze negen personen hadden een gevolg bij zich van vijf, zegge vijf "lackeijen", hetgeen wel deftig moet gestaan hebben, maar toch zeer lastig moet zijn geweest in de beperkte ruimte van een jacht. Verder was er nog een "reizende bode van de stad" aanwezig, welke even als de kapitein onder de "domestiques" gerekend werd, zoodat het dienstdoende personeel insgelijks uit negen personen bestond. Het menu, behoorlijk in 't fransch gesteld, vermeldt het volgende:

1 soupe au ris.
1 queue de cabilliot aux huitres au fouze.
1 de cotte boeuf roti.
1 tourte de poulets au blanc.
1 caré de cochon grillé.
1 poularde braisé.
1 de perdrix au choux.
1 chapon roti.
1 faisant roti.
1 tourte de pomes a l engloise.
1 de gatau damande.
1 compottes de poirre.

Deze zes heeren en drie dames verorberden bij dit diner 9 flesschen rooden, 8 flesschen rijnschen, 2 flesschen moezel- en 2 flesschen witten wijn. Het menu voor het dienstdoende personeel was al zeer eenvoudig en geenszins

in verhouding tot de deftigheid van hun aantal; want het bestond alleen uit:

Pour les domestiques: pomes de terre et navets,
choux blanc.

De reizende bode en de kapitein kregen elk één flesch, de beide matrozen te zamen één, en de vijf lakeijen drie flesschen wijn.

Haarlem. DR. C. EKAMA.

SCHILDERS-LEERLING.

Van elken schilder vinden wij, in schilderboeken en catalogussen, doorgaans aangeteekend, wiens leerling hij was, en in de eersten ook wel eens eene anekdote verteld, maar van de verhouding tusschen meester en leerling weten wij weinig. Een sprekend voorbeeld hiervan vinden wij in de levensschets van den Vlaamschen schilder Frans Wouters door den heer F. Jos. van den Branden te Antwerpen.[1]

Frans was 17 jaren oud, toen hij door zijnen vader, een meubelmaker te Lier, bij den landschapschilder Peter van Avont te Antwerpen, voor vier jaren als leerling werd besteed. De meester zou den knaap kost, huisvesting en onderwijs geven, en de vader daarvoor jaarlijks 10 pond Vlaamsch betalen. Maar deze betaalde die som slechts éénmaal, zeker omdat hij oordeelde, dat de meester voordeel genoeg trok van 't werk zijns leerlings; en Peter liet zich dan ook bij 't einde van den leertijd tevreden stellen, zonder verdere betaling, met een nieuw contract, waarbij hij zijnen leerling nog vier jaren behouden mogt, mits hij hem geheel onderhield en ook van kleêren voorzag. Niet lang daarna stierf de vader, en Frans, die toen 22 jaar was en oordeelde, lang genoeg bij dezen meester geweest te zijn, verliet hem en begaf zich "op den winckel van mijnheer Rubbens," en dat wel, tot groote ergernis van Peter, terwijl hij pas een nieuw pak kleêren gekregen had, dat wel 13 pond kostte. Peter beklaagde zich bij den Magistraat, doch zonder gevolg; Frans bleef bij Rubbens en werd weldra aangenomen als Vrijmeester van St. Lucas. Eenige jaren later, toen Frans een goed huwelijk gedaan had, en Peter hem op nieuw aansprak, werd de zaak tusschen hen vereffend.

---

[1] *Annales de l'Académie d'archéologie de Belgique*, T. XXVIII. 2. S. T. VIII.

DE VIER BOCHELJOENS.

EEN FABLIAU VAN DURANS, EEN DICHTER IN WALSCH VLAANDEREN IN DE 13e EEUW. [1]

Er leefde in de dagen van den vromen graaf Boudewijn, die keizer te Konstantinopel werd, in de oude en vermaarde stad Douay een zeker bocheljoen, die lange armen en kromme beenen, een vervaarlijk grooten neus, een scheeven mond en uitpuilende oogen had, in 't kort, die zeer leelijk, maar tegelijk ook zeer rijk was, om welke reden hij dan ook, niettegenstaande zijne leelijkheid, wel een mooije, jonge vrouw had kunnen krijgen.

Maar — wat gemeenlijk met ieder leelijke bocheljoen, die een mooije vrouw heeft, het geval is, — hij was razend jaloersch; zijne vrouw mogt niemand zien of spreken buiten zijne tegenwoordigheid, en zelfs in zijne tegenwoordigheid kon hij niet dulden, dat iemand haar aankeek.

Nu gebeurde 't eens, dat onze man op de markt drie gebochelde minstreels zag. Dit vond hij zeer grappig, want het is steeds gezien, dat een bocheljoen zich gaarne met zijns gelijken vermaakt, ja, dat hij zijn eigen mismaaktheid vergeet, als hij die van een ander belachen kan. Hij bestelde de drie gebochelde minstreels aan zijn huis, liet hen tot vermaak van zich en zijne vrouw zingen en spelen, gaf hun een goeden maaltijd en een reispenning en liet hen vertrekken, — waarna hij zelf ook uitging.

De jonge vrouw had zooveel pleizier gevonden in de liederen en grappen der drie minstreels, dat zij hen, terstond na haars mans vertrek, liet terugroepen. Maar ach, pas waren ze begonnen te zingen en te dansen, of daar hoorde zij haar man terugkomen. Spoedig liet zij de drie bocheljoens in even zooveel houten kisten kruipen, die op den zolder stonden, en sloeg de deksels boven hun hoofd toe.

Haar man ging een half uur later weêr heen, en dadelijk liep zij naar de kisten, om die te openen; maar ongelukkig waren de arme kerels van

[1] Een *fabliau* was een kleine vertelling in verzen, soms gemoedelijk, maar meestal luimig; in allen gevalle gekruid met geestige scherts of puntige satire.

benaauwdheid reeds gestikt. Wat nu te doen? Zoo spoedig mogelijk de lijken weg laten brengen, en wel zonder dat iemand achter 't geheim kwam. Zij liet een sjouwer van de straat roepen, toonde hem één der dooden, en zei: "Daar is een dief in mijn huis geslopen, die zich in deze kist heeft willen verbergen; maar zie, hij heeft zijne straf reeds ontvangen, want hij is gestikt. Breng hem weg, en ik zal u een goed stnk gelds geven."

De sjouwer nam den bocheljoen op zijn schouders, liep naar de brug, en smeet hem over de leuning. Toen hij terugkwam om zijn geld te ontvangen, zei de vrouw: "Maar vriend! jij hebt je werk niet goed gedaan; hij was al eer weêrom dan jij!" — en zij toonde hem een anderen dooden bocheljoen.

"Daar speelt de duivel meê!" zei de sjouwer; "maar in 't water zal hij."

Zoo nam hij den tweeden op, en deed met hem als met den eersten. Toen hij nu weêr terugkwam, had de vrouw den derden voor den dag gehaald, en zei weêr 't zelfde, en de sjouwer stond verbaasd. "De duivel is sterk", zei hij, "maar ik ben 't ook"; en hij liep nogmaals naar de brug met den derden op zijne schouders, en liet hem in de rivier plompen.

Maar toen hij andermaal terugkwam, zag hij juist den heer des huizes aankomen, — precies 't zelfde fatsoen als de weggedragene. Een slimmer bol dan deze sjouwer zou zich hier hebben kunnen vergissen.

"Vervloekte bocheljoen!" schreeuwde hij, "dat 's nu driemaal, en ben j'er toch alweêr uit? Nu zal je 't niet meer doen." En hij sloeg met een stuk hout den man de hersens in, bond hem in een zak, deed er wat steenen bij, en smeet hem zoo in de Scarpe.

De vrouw zei niets, maar gaf den sjouwer zijn loon en lachte in haar vuistje.

Zedelessen.

I.

Een rijke bultenaar krijgt, spijt zijn leelijk vel,
Alligt een mooije vrouw, maar speelt gevaarlijk spel.

II.

Wie zelf een bochel heeft, moet met geen bochels spotten.

III.

En nooit een man zoo slim, wien 't wijf niet kan bedotten.

LIJFSTRAFFELIJKE REGTSPLEGING.

I.

UIT NIJMEGEN.

De kaak hebben wij in 't vorige Deel beschreven en afgebeeld gevonden. Natuurlijk had Nijmegen er ook een, en 't ooren afsnijden en aan de kaak spijkeren kwam daar ook voor: in 1544 volvoerde de scherprechter die operatie aan een "vrouwminsch", en ontving er anderhalve gulden voor. In 't volgende jaar werd een "buedelsnijder", dat is: beurzesnijder, alias: zakkeroller, op dezelfde wijze ontöord. Ja, die straf was voor dat soort van kwaaddoeners zoo gewoon, dat het wel gebeurd is, dat zoo'n kerel, als hij door 't volk gepakt werd, zijn ooren al kwijt was, nog eer hij aan den schout werd overgeleverd, tot groote teleurstelling van den scherprechter, die er dan geen dertig stuivers meer aan verdienen kon. Eens stond een burger onder een digten hoop volk te kijken naar een troep batementspelers op de markt, en voelde dat hem de buidel van den riem gesneden werd. Niet links greep hij ook zijn mes, keerde zich om, pakte den dief bij 't oor, en sneed het af. "Ach!" gilde de vent, "hou op! daar is je beurs weêrom!" — "Goed", zei de ander, "daar heb jij je oor weêrom." — Waar dit gebeurd is, meldt de traditie niet.

In 1581 stond te Nijmegen zekere Lisbet Hendricks aan de kaak, omdat zij van overspel beschuldigd was, en daarna werd zij, met een groenen krans om 't hoofd, door de stad geleid met een bekkenslager voorop. Ongetwijfeld had dat hoofdcieraad een symbolische beteekenis, maar welke? — De groene krans was het uithangteeken der wijnhuizen. Wellicht was zij tevens een berucht lid van de natte gemeente, en daarom als eene bacchante uitgedost. Na de omwandeling kreeg zij tot afscheid de waarschuwing meê, dat zij, zoo 't weêr gebeurde, in een zak gebonden en verdronken zou worden.

Dat verdrinken kwam in dien tijd ook nog al voor: slechts ééne maand vroeger waren twee mannen, rug aan rug gebonden, des nachts van den St. Hubrechtstoren in de gracht geworpen. Dit zullen wel martelaars om 't geloof geweest zijn; immers ook elders, en met name te Amsterdam, werden de zoogenaamde ketters op die wijze ter dood gebracht. [1]

---

[1] KONING, *Lijfstr. regtsoef. te Amst.* bl. 89, 90.

Aan 't straffen van wederdoopers ontbrak het in 't midden der 16e eeuw te Nijmegen ook niet. Op den 27n April 1539 werden er drie eerst gepijnigd, of, als dat in den toenmaligen stadhuisstijl heette, *geëxamineerd*, vervolgens aan een paal gewurgd, en daarna verbrand. Voor wurgen en branden ontving de scherprechter Meester Pauwels drie schilden per man, en voor het examineeren rekende hij dertien gulden en tien stuivers. In 1557 was 't er nog niet zuiver van de anabaptisterij, als de kettermeesters meenden, ofschoon het toen meest onschuldige doopsgezinden waren, die men daarvoor hield. Eerst werd in dat jaar een zekere Gerryt Hasepoet, en later Johan Block met den vure geëxecuteerd, gedurende welk auto-da-fé de Heeren van den Gerechte lustig zaten te drinken, — om de brandlucht uit hun neus en de rook uit hun keel te spoelen. Bij de eerste executie dronken zij 74, en bij de tweede 67 quarten wijn. (Een quart is ongeveer een flesch.)

De tooverij verschafte genoemden Heeren en hunnen scherprechter ook nog al werk. In 1555 hadden zij een beruchten "tovermeister" te pakken gekregen. Die duivelskunstenaar werd wel vijfmaal gepijnigd, waarvoor de beul twee gulden rekende; en daarna werd hij aan een paal met een voer "hyen" [1] en drie vim droog rijs verbrand. Het voer hyen kostte twee gulden, het rijs 38 Brabantsche stuivers en de paal twee gulden vier stuivers, terwijl de beul één schild voor zijn salaris kreeg. De Heeren van den Gerechte schijnen bij deze gelegenheid minder rook in de keel gekregen te hebben, want zij dronken slechts 17 quarten wijn; wellicht was de wind toen van hen af.

Twee jaren later had men nog eens hetzelfde tooneel; er was weêr een toovenaar ontdekt en gepakt, die Creyn heette. Voor vrouwen had men nog 't oude huismiddeltje, om spoedig en zeker te weten, of ze heksen waren of niet, — de waterproef.

Den 6n Mei 1584 hadden de Heeren vernomen, dat er een tooverheks in de stad was, die Hilleken Maelpots heette; wellicht, ja waarschijnlijk, had een nijdig buurwijf uitgestrooid, dat zij Hilleken op Meiavond op den bezemstok den schoorsteen had zien uitrijden, om naar 't heksenfeest op den Bloksberg te vliegen. De wijze Raad besloot haar "tho apprehendiren und op het water tho probiren". Dreef het arme mensch boven, dan volgde op de waterproef de vuurdood. Wat zijn er, waar 't domme bijgeloof den schepter zwaaide, al gruwelen gepleegd!

---

[1] Heiplaggen? of aan bossen gebonden heide.

Een der afschuwelijkste tooneelen der openbare justitie was het ophangen van menschelijke vierendeelen aan de hoofdpoorten der stad.

In 1589 eindigde de even stoutmoedige als wispelturige Maarten Schenk van Nideggen zijn avontuurlijken loopbaan te Nijmegen. Hij verdronk bij een aanslag op die stad. De poortier van de Hoenderpoort, die 't eerst de tijding van 's gevreesden krijgsmans dood in den Raad bragt, ontving als bodebrood zes gulden, en de Richter en de twee Burgemeesters ontvingen elk acht raadsteekens. Een raadsteeken was een kleine zilveren penning, waarop aan de eene zijde het stadswapen en aan de andere zijde een wijnkan stond met het opschrift in 't latijn: "De wijn verheugt 's menschen hart." Voor zulk een penning kon men een kan wijn van vier stuivers laten halen bij den stads-wijnkooper. Ook voor 't waarnemen van commissiën werden de Heeren met zulke penningen beloond; bij voorbeeld: Den 19n Augustus 1571 besloot de Raad, dat "Mijne Heeren mitten Meysteren" (de meesters van het Sint-Nikolaasgild) wanneer het marktdag was, twee aan twee de markt moesten bezoeken en toezicht houden; waarvoor zij ieder twee "raitsteyckenen" zouden genieten.

Doch keeren wij tot Maarten Schenk terug. Zijn lijk werd opgevischt, zijn harnas in de raadzaal opgehangen "in perpetuam rei memoriam," en zijn lichaam onthoofd en gevierendeeld. Het hoofd werd op de St. Antoniespoort gezet, en de vier kwartieren aan andere poorten gehangen. Maar die tentoonstelling duurde niet lang. Schenks soldaten, die hun overste als een afgod vereerd hadden, wreekten dien smaad hem aangedaan op de Nijmegers, die zij in handen kregen, en daarom liet de Markies van Varambon, de Spaansche stadhouder in Gelderland, de stukken afnemen, in een kist leggen en in een toren wegstoppen. Twee jaren later bewees Prins Maurits, Nijmegen ingenomen hebbende, aan de nagedachtenis van Schenk alle eer: hij liet zijn stoffelijke overblijfselen met vorstelijke pracht in de Groote kerk in het graf der hertogen bijzetten.

Met het volgende onbloedige auto-da-fé wil ik dit artikeltje besluiten.

Den 21n Mei 1592 besloot de Raad alle houten kerkbeelden, "groot ende cleyn, jonck ende oudt", des middags te twaalf uren op de markt "in slagoirden" te stellen, elk met een pikkrans te vercieren, en "openbaerlick ten aensien van een ieder" te verbranden.

ENGELEN.

---

[1] Vergl. JOH. IN DE BETOUW, *Bijv. tot de Annales en Chronyk van Nijmegen.*

BRAND BLUSSCHEN.

I.

Onder de eigenschappen onzer steden in de middeleeuwen, ja nog tot na het midden der 16e eenw, behoorde eene groote mate van brandbaarheid. — Een gevaarlijke eigenschap! — Voorzeker; en wie geen vreemdeling in onze stads-kronijken is, weet ook wel, dat daar vele verschrikkelijke branden in staan aangeteekend. Geen als die wij in onzen tijd "zware branden" noemen, waarbij een halfdozijn huizen de prooi der vlammen wordt; neen, branden, die geheele steden in een vuurpoel dompelden en in een asch- en puinhoop veranderden. 't Is dikwijls gebeurd, dat er geen vierdedeel van de stad overbleef, en ook wel, dat er niet meer dan twee of drie huizen overeind bleven staan.

Drie oorzaken werkten zamen om die branden zoo vernielend te maken: 1° de bouwtrant der steden, 2° 't gebrek aan bluschmiddelen, en 3° de schrik en verwarring, die alle krachten verlamden, en 't vuur een vrijen loop lieten.

Bij de opkomst der steden in de dertiende en 't begin der veertiende eeuw, waren de bouwstoffen: hout, riet en stroo; zelfs de muren en poorten, torens en rondeelen werden van hout getimmerd. 't Gevaar van stedebrand was toen echter zoo groot niet, want de huizen waren laag en stonden wijd uiteen op ruime erven of, als men toen zei: hofsteden, zoodat geen brand ligt tot een buurman oversloeg. Dit veranderde echter na 't midden der veertiende eeuw. De steden werden toen, bij den toenemenden bloei van handel en nijverheid, digter betimmerd en de huizen grooter, maar de bouwstoffen veranderden niet; en 't is dan ook juist van de tweede helft der 14e tot de tweede helft der 16e eeuw, dat wij die zware stedebranden vermeld vinden.

Zelfs de grootste en rijkste steden van Holland hadden gedurende dit tijdperk meest houten huizen, die gepekt en geteerd en met riet en stroo gedekt waren. De uitslaande vlam van een enkel huis was genoeg om door de overwaaijende vonken een gantsche straat in lichtelaaijen gloed te zetten, en binnen weinig tijds kon de geheele stad door een vuurzee overstelpt worden. Bij zulke branden viel aan geen blusschen te denken; zij eindigden wanneer zij geen voedsel meer vonden.

De stad Gouda werd in 1375 door een brand vernield, die "onvoorzienelijck en haestelijck opquam", — wat trouwens niets bijzonders was; een brand ontstond altijd onvoorziens, en breidde zich rasser uit, dan de blusschers zich reppen konden. En, wat mede niet zeldzaam was, — de handvesten der stad verbrandden. Ach ja! bij die herhaalde stedebranden werd telkens een schat van oude oorkonden vernield, en hieraan is het te wijten, dat de vroegere geschiedenis onzer steden grootendeels in 't duister ligt. Waren al die oude stukken bewaard gebleven, hoeveel zouden wij dan niet weten, waar wij nu slechts naar gissen kunnen!

Zeven jaren later was Gouda weêr geheel opgebouwd, maar alweêr op de oude manier, en zoo raakte de stad in 1438 andermaal geheel in asch. Er woei een felle wind, zegt de kronijk; de huizen waren van hout en hadden stroodaken; slechts vijf huizen bleven er over.

Bergen op Zoom verbrandde in 't midden van Mei 1397 op twee huizen na, aan 't een van welke de Olifant en aan 't andere de Draak uithing, en waarop toen dit rijmpje gemaakt werd:

In het soetste van de Meye
Was tot Bergen groot gescreye;
't Verbrandde alle stocke en staecke
Behalve den Olifant en die Draecke.

In die "stokken en staken" kunnen wij tevens een type van den toenmaligen huisbouw herkennen.

's Hertogenbosch werd in 1419 grootendeels door de vlammen vernield, en in 1463 andermaal, toen ook 't stadhuis met de archieven verbrandde.

Evenzoo ging het Amsterdam in 1421 en in 1452. In 't laatste jaar bleef slechts een vierdedeel van de stad over, maar nog grooter was de schade van 't vernielde koopmansgoed dan van al de verbrande huizen te zamen.

Enkhuizen verbrandde in 1451 en 1512; Dordrecht in 1388 en 1457; en 't gerucht van dezen laatsten ramp verspreidde zich tot in Italië, want Dordrecht was toen een wijdvermaarde koopstad. Maar juist hierom mag het ons verbazen, dat zelfs in die rijke stapelstad de huizen van hout en de daken van riet waren.

Delft werd in 1536 bijna geheel door brand vernield, vermits "het woei een harde wind en daar veel riete dacken waren". En evenzoo ging 't Rotterdam in 1563: "daer waren veel riete daken, soodat de brand niet te stuiten en was".

Bij die groote brandbaarheid der huizen kwam 't gebrek aan voldoende bluschmiddelen. Men wist oudtijds niet anders te doen dan water aandragen met emmers en ketels, tobben en tonnen, om dit in de vlammen te gieten, en door 't opwerpen van bedden en bultzakken te pogen het vuur te smooren; — middelen, die, zoo ze spoedig genoeg aangewend werden, bij een begin van brand soms konden baten, maar niets meer vermogten, zoodra de vlammen de overhand kregen, en de felle gloed de blusschers op de vlugt joeg.

Eindelijk waren de schrik en verwarring, bij 't ontstaan van brand, onbeschrijfelijk. Zoodra de brandklok klepte of de brandkreet zich hooren liet, was alles in de war en de een liep den ander omver. De schreeuwers waren veel, de blusschers weinig. Vrouwen gilden, kinderen jankten, mannen vloekten; 't was of men meende met "groot geschrey" den brand te kunnen dempen. En daar was wel iets van aan; velen meenden de vuurduivels te verdrijven door hun tieren en vloeken en door 't bombammen der klokken. Want ook hier speelde 't bijgeloof zijn rol. De een had de heksen uit den schoorsteen zien springen en met vuurballen gooijen; de ander had vuurvogels zien vliegen; een derde riep, dat hij den duivel met een pekstok in den brand zag roeren; en ieder, die zijn ziel liefhad, maakte dat hij wegkwam. Dan dacht niemand meer aan blusschen, maar elk pakte bijeen wat hem 't liefst was, en zocht zijn heil in een snelle vlugt.

Maar terwijl dezen vlugtten, schoten anderen toe, namelijk de dieven. "Ieder vischt op zijn getij", en te midden der algemeene ontsteltenis en verbouwereerdheid was wat te halen. En 't waren niet alleen de rabauwen uit de stad zelve, die daarop aasden, maar ook de landloopers, die op 't gezigt der vlammen van rondom kwamen toeloopen, om te vrijbuiten zooveel zij konden.

En dan kwamen nog de vechters de verwarring vergrooten. Wij weten, dat de vechtlust van ouds ons volk in 't bloed zat, en dat 't een trek was, die 't van zijn Germaansche voorvaderen overgeërfd had. Wie een veete had uit te vechten, maar dit op anderen tijd niet doen durfde uit vrees voor den schout, nam nu de gelegenheid waar. Hij liep gewapend naar den brand, om zijn vijand op te zoeken en met hem af te rekenen.

Zoo was een middeleeuwsche brand een tooneel van schreeuwen en vlugten, stelen en vechten; terwijl de vlammen onbeteugeld voortwoedden, totdat zij alles vernield hadden, of door een natuurlijken hinderpaal gestuit werden.

DE VERLIEFDE KWAKER.

Saartje Jans — zoo heet het juffertje met den blaker in de hand — is de dochter van brave Amsterdamsche burgerlui, vrome Mennisten, die zich onder "de verdraagzamen en vroeden" tellen. Haar vader Jan Jaspersz. is "een gezworen makelaar", en haar moeder Dieuwertje Gerbrandts een deugdelijke huisvrouw. Zij wonen in het Kattegat [1] in *de zes steenen kruiken*, en zijn "zoo tamelijk gegoed", maar leven zuinig en "houwent wat deuntjes bij mekaer".

Saartje is echter een ondeugend kind en juist het tegenbeeld van hare goede ouders.

> 't Meisje is vrij wat wulps, en wil gaarn aan den man,
> En daerbij jong, en dat jong is wil gaarn mallen.

Zij is smoorlijk verliefd op zekeren Jan Klaasz., een los heertje, of, als Moeder Dieuwertje zijn doopceêl las: "een ligtvink en domnenateur" [2]. Natuurlijk willen Vader en Moeder dien Jan niet tot schoonzoon hebben, en verbieden zij hun dochter allen omgang met hem; wat echter, even natuurlijk, te vergeefs is, want, als Huygens zegt,

> de jonge liên zijn blind
> Van eigenwaen in 't geen een yeder 't soetste vindt.

Ja, de jongelui hebben zich zelfs niet ontzien een plannetje te beramen, om de ouwelui te dwingen hun toestemming te geven. Jan Klaasz. heeft de besteedster omgekocht, die Dieuwertje een nieuwe dienstmeid bezorgen moet, en dat wijf zal hem, verkleed en verkapt en geboezelaard, met een doos onder den arm, in *de zes kruiken* binnen smokkelen, en wat daar 't gevolg van zijn zal, kan de lezer wel voorspellen. Maar de makelaar en zijn vrouw hebben er te nacht niet van gedroomd; zij zijn integendeel nog al in hun schik, omdat dezen voormiddag zich een andere partij heeft opgedaan.

---

[1] Weleer een heel smal grachtje, nu gedempt.

[2] Dezen Jan Klaaszoon of Jan Klaassen moet men niet verwarren met den vermaarden Jan Klaassen in de poppekast. Er zijn veel Jannen geweest, die een Klaas tot vader hadden, en er is, als 't oude spreekwoord zegt, "altijd meer gelijk dan eigen". Vergl. de *Nalezing op mijne Amstelodamiana*, bl. 112.

De verliefde kwaker.

Bladz 21.

Twee vrome kwakers zijn hen komen bezoeken, om verkeering met Saartje te vragen voor hun vriend Reinier Adriaensz.,

een jonkman, die de deugd gelijk is,
Vroom en opregt, hoewel hij niet zoo rijk is
Als Jan Klaassen, maar die echter, bij versterven
Van zijn peet Lijsbet en Koertoom meê een redelijk kapitaal staet te erven.

En dewijl Jan Jaspers en Dieuwertje "daer gants niet tegen hebben", vooral omdat zij hopen, dat daardoor Jan Klaassen van de deur gehouden zal worden, willen zij dan ook gaarne

konsenteeren,
Dat deze Reinier Adriaensz. zoo nu en dan zich zelven zal mogen komen presenteeren.

En dit "zich zelven presenteeren" is 't, wat wij op het plaatje zien. Daar staat de verliefde kwaker, vroom en opregt, met zijn steil-regtzinnigen hoed en zijn stijf-puriteinschen kraag, en zijn wambuis "van Leicesters tijen", en zijn broekspijpen als vrouwerokken, en een gezigt, dat zelfs een president van een synode aan 't lachen zou kunnen maken; — hoeveel eer 't ondeugende Saartje, dat hem bijlicht met de kaars!

Terwijl Reinier den weg naar 't Kattegat en 't huis met de zes kruiken zocht, mijmerde hij nog zoo wat over strijd tusschen geest en vleesch, en hoe de geest wel getuigde, maar toch 't vleesch de overhand nam, en hoe

zijn peet Lijsbet hem alle dagen aen 't oor lag te teemen:
Hoor Reinier Adriaense, zei ze, hijliken moet je, of al mijn kostelijke goedje zal vervreemen;
Het spoor is al gemaekt, en van deze drie heb je de keur:
Of je naer Marten Jakobs dochter wilt gaen, op de Braak in de Gouden Steur,
Of naer 't weêuwtje in de Rijkebuurt, in de Drie Groene Fuiken,
Of naer Jan Jaspers dochter, in 't Kattegat, in de Zes Steenen Kruiken.

Juist wil Saartje eens aan de deur gaan kijken of de besteedster met haar verkleeden liefste haast komt, en — 't licht van haar blaker strekt den zoekenden kwaker tot een baak.

Ik zie daer licht voor de glazen, en daer gaet de deur juist open.
Wel, Saartje Jans! 't scheelde niet veel, of ik was schier voorbij geloopen.
't Is juist, of het wezen wil, dat je zelf de deur open doet.

SAARTJE.

Wat wou jij zeggen, vriend? 'k Geloof niet, dat jij hier wezen moet.
Ik ken je niet, daerom wandel maer voort, en zoek andere wegen.

REINIER.

Ken je me niet, Saartje Jans? wel, bezie mij 'reis terdeegen.

SAARTJE.

Ben jij 't Lammert-oom? — o neen, ik heb abuis.

REINIER.

Ik ben Reinier Adriaense, neef van Lijsbet Fransen aen de Haerlemmersluis.
Hoe is 't? nog zoo tamelijkjes?

SAARTJE.

Dat gaet zoo wat heen.

REINIER.

Zoo, zoo! — Hoe is 't? zijn Vader en Moeder nog wat hartelijkjes met 'er beijen?

SAARTJE.

Ja, zoo wat aen den knorrigen kant, tusschen lachen en schreijen.

REINIER.

Zoo, zoo! — Vader heit al een harden stoot gehad; hoe is 't? is hij nu weêr wat mooi op zijn stel?

SAARTJE.

Redelijkjes.

REINIER.

Zoo, zoo? — Moeder plagt al wat doofachtig te wezen; hoe is 't? hoort ze nu weêr redelijk wel?

SAARTJE.

Dat kan wel gaen.

REINIER.

Zoo, zoo! — Wat heit het van dezen dag gestormd! en wat heit de wind fel geblazen!
Hoe is 't? Heb je ook wat schade geleden aan schoorsteen, pannen of glazen?

SAARTJE.

Zonderling niet.

REINIER.

Zoo, zoo! — Hoe is 't buiten in je tuin? komt het wat aen?
Staet het altemael mooi in zijn bloesem?

SAARTJE.

Dat kan zoo heel wel gaen.

REINIER.

Zoo, zoo! — Maer, Saartje Jans! om van mijn voorgaende redenen nu af te breken,
Zoo zou ik je verzoeken, of ik hier in vrijigheid wel een woordje met je zou mogen spreken.

SAARTJE.

Als 't niet te lang duurt.

REINIER.

Zoo, zoo! — De reden van mijn komst, vertrouw ik, is je eenigszins bekend;
En terwijl jou zelfstandig beeld in mijn hart zoo diep staet geprent,
Heeft de geest mij gedreven om herwaerts te komen.
Ook zal je wel indachtig wezen, wat afspraek de vrienden zamen hebben genomen,
Alsook het besluit 't geen ze wederzijds dezen dag hebben gemaekt.

SAARTJE.

Ik heb zoo wat gehoord; maar mijn geest getuigt, dat het mij niet raekt.

REINIER.

Zoo, zoo! — Niettemin kom ik je verzoeken, en dat in deugd en eeren,
En terwijl mijn geest getuigt om jou vleesch te begeeren,
Zoo kom ik u mij zelf eerbiediglijk bieden an,

Opdat jij moogt worden mijn echte vrouw, en ik jou wettelijke man,
Om alzoo te zamen dit aardsche dal vruchtbaarlijk te beleven.

SAARTJE.

Ja wel; alzoo de geest bij mij zoo vaerdig niet is, kan ik je daer geen antwoord op geven;
Maer zooveel als die tot nog toe getuigt, is 't maer verloren arbeid.

REINIER.

Zoo, zoo! — Ik beken 't, Saartje! de geest moet innig werken, of daer wordt geen goede grond geleid.
Eenigheid in liefde, eenigheid des geestes, is de rustbank van een vreedzaam leven.

SAARTJE.

Maar hoor, vriend! terwijl je zoo krachtig door den geest wordt gedreven,
Zoo wil ik je dit raden, en verzuim vooral geen tijd,
Dat je wat dubbele anijs met lavas gebruikt, en maakt je de winden kwijt,
Ze mogten je anders den eenen of anderen tijd 't hart overstelpen,
En dan liep je groot perijkel, want de meesters zeggen, die lui zijn niet te helpen.

REINIER.

Zoo, zoo! — Maer, Saartje Jans! gelief me je meening eens ongeveinsd te doen verstaen;
Of je mijn verzoek verwerpt, dan of je jou daer nog wat op wilt beraên.

SAARTJE.

Als je mijn besluit daerop wilt hebben, zoo laet ik je dan weten,
Dat je van nu voortaen het weêrom komen wel moogt vergeten.
Dit getuigt mijn geest zoo tegenwoordig.

REINIER.

Zoo, zoo! — 't Is wel, Saartje Jans! je hebt niet kwalijk gezeid.
Wij zullen 't dan wat uitstellen, of je nog kwam te veranderen van zinlijkheid;
Daer wensch ik dat de liefde jou van dag tot dag in wil versterken,
En ik zal hier mijn afscheid nemen, en wachten wat de geest mogt komen uit te werken.

Regtsomkeert maakt de kwaker, en wandelt even stijf en stakerig heen, als hij daar een kwartier lang gestaan heeft. En Saartje kijkt hem na en jouwt hem uit: "Keyeren, dat 's een postuur! Ei, ziet hem eens schrijbeenen!"

Onze plaat is gesneden naar een der teekeningen van Troost, die in 't Mauritshuis te 's Gravenhage bewaard worden, en verbeeldt het elfde tooneel van het tweede bedrijf van Asselijns: *Jan Klaasz. of gewaande dienstmaagd*, — een blijspel van omstreeks 1680.

Kornelis Troost was een beroemd teekenaar in 't midden der 18e eeuw. Sommigen hebben hem den Hollandschen Hogarth genoemd; maar anderen hebben geoordeeld dat hem daarmêe te veel eer bewezen werd. 't Ontbrak hem, zeggen deze laatsten, niet aan komisch talent en geestige opvatting van koddige toestanden, maar wel aan diepte van waarneming en gevoel; wij vinden bij hem fijne ironie noch waren humor; hij doet ons lachen, maar geen enkele snaar van ons hart trillen. 't Is zoo; Troost

was als teekenaar wat Langendijk als poëet was. Beiden waren vrolijk en snaaksch, en vol geest en vernuft, maar hadden geen hooger doel dan te vermaken. Beiden waren uitstekend knap in 't karakteriseeren hunner personen, zonder er karikaturen van te maken, maar ook zonder diepe, moreele opvatting. Beiden teekenden naar de natuur met groote getrouwheid en naïveteit, maar zij bestudeerden de natuur slechts aan de oppervlakte. Evenwel was Troost in die rigting van het komische zoo origineel, en vatte het pikante van een physionomie zoo juist op en stelde het zoo sprekend voor, dat zijne teekeningen in dat genre op hoogen prijs geschat worden, en steeds beroemd zullen blijven.

HONDESLAGERS. [1]

I.

Thans moeten wij van den kerkelijken hondeslager spreken, die een heel ander man was dan de stads-hondeslager, en ook niet, als deze, slechts nu en dan verscheen, maar een vaste betrekking had, en 't heele jaar door dienst deed, en aller honden schrik was. Hij ging echter nooit op de hondejagt, maar wachtte ze af, als ze bij hem kwamen; hij sloeg ook nooit honden dood, want daar hij een kerkelijk persoon was, zoo werd de oude regel: "de Kerk vergiet geen bloed", ook in hem bevestigd. Hij voerde geen moordenden knuppel, maar slechts een kletsende zweep.

In de kerken had men niet minder last van de rondloopende honden dan in de stad, en dáár kon men dat onzalig ras, dat in het Oude en Nieuwe Testament veroordeeld was, nog minder dulden dan op 's Heeren markten en straten, waar zij met hun onguurheid en onreinheid althans 't gewijde niet schandaliseerden! Had de godzalige koning David het niet duidelijk genoeg gezegd, hoedanig de manieren der honden zijn? [2] En de H. Paulus zegt uitdrukkelijk: "Past op de honden!" [3] en de H. Joannes: "De honden zullen buiten zijn!" [4] Daarom had de kerk haar ambtenaren met de zweep, en alle honden, die 't waagden "onder die sermoene en den dienst Godes" binnen te sluipen, werden op staanden voet er weêr uitgeranseld; — en nu behoeft men zich slechts te herin-

[1] Zie *Oude Tijd* 1872, bl. 124, 189, 193.

[2] I *Sam.* XXV : 22. [3] *Philipp.* III : 2. [4] *Openb.* XXII : 15.

neren, hoe een hond zijn gewaarwordingen uitdrukt, wanneer hij de zweep voelt, om zich levendig te kunnen voorstellen welk een liefelijk accompagnement dit was bij 't zingen van de mis of 't galmen van 't sermoen.

In hoofdkerken had men meer dan één hondeslager, doorgaans drie, die ook een liverei droegen, en op alle zon- en feestdagen, in groot tenue, aan de wester-, zuider- en noorderdeuren paradeerden, als de policiemannen der kerk, die orde en rust binnen den tempel en op 't kerkhof handhaafden.

Des hondeslagers taak was volbragt, als hij de honden van 't gewijde gezweept had: waar die wijders heenstoven, kon hem niet schelen; of ze langs straat rumoerden, ging hem niet aan; of ze in de keukens der buren rondom 't kerkhof, terwijl deze misse en preek hoorden, te gast gingen, bekommerde hem niet; — hij had buitendien moeite en ergernis genoeg. 't Was zeer ijselijk vervelend voor den man, onophoudelijk met de zweep te ranselen, nu regts, dan links, en telkens weêr op nieuw, voor één, dien hij jankend wegdreef, drie anderen in volle vaart te zien binnen rennen; want de honden hebben altijd een onweêrstaanbare neiging betoond om zich bij de menschen te voegen. Ja, erger nog: er waren burgers, die voor vrome christenen gehouden wilden worden en zich niet ontzagen, als ze ter kerke gingen zich door hun hond te laten volgen. En wilde dan de hondeslager zijn pligt doen en hief hij de zweep op, dan kwam die vrome burger daartegen in verzet, en zei: "jij zult mijn hond niet slaan, hoor jij, Koddie!"—

Daar klaagde de hondeslager over aan Mijnheer den Pastoor, en deze klaagde aan Mijnheer den Schout, en deze deed een voorstel bij Mijne Heeren van den Gerechte, en — ik sla nu een Amsterdamsch keurboek op, dat toevallig voor mij ligt [1] — en de gezegde Mijne Heeren maakten een keur, waarbij aan ieder verboden werd in de kerk te komen met een hond bij zich, hetzij klein of groot, op de boete van een schelling, ten behoeve van den hondeslager. Werd die schelling niet dadelijk betaald, dan mogt de hondeslager den hond in beslag nemen; ja, hij werd zelfs geautoriseerd om ook de alleen-komende honden in arrest te houden, totdat zij van hunne meesters teruggevraagd werden tegen betaling der boete, en zoo dit binnen vierentwintig uren niet geschiedde, was de hond te zijnen voordeele verbeurd verklaard. Dit laatste had echter ten gevolge, dat Koddie zich spoedig met zooveel onnutte kostgangers opgescheept zag, dat hij weêr de zweep voor den dag haalde en ze allemaal wegranselde.

[1] *Keurboek* Lr. F, fo 105 vo.

HERINNERINGEN VAN VÓÓR DRIE EEUWEN.

I.

HAARLEM.

Op den nieuwjaarsmorgen van 1573 preekte Ds. Simon Simonsz. in de Groote Kerk te Haarlem onder den donder van 't geschut, en nimmer welligt is er roerender en treffender nieuwjaarspredikatie gedaan dan dáár op dien dag. En den nacht te voren hadden de Haarlemmers "'t oude in 't nieuwe" gehouden met een wakkeren uitval te doen buiten de Zijlpoort, vanwaar zij terugkeerden met eenige krijgsgevangenen en een zoetelaarswagen als buit.

Toen 't jaar 1573 aanbrak, waren alle oogen in en zelfs buiten de Nederlanden op Haarlem gevestigd.

Dáár werd een kamp gestreden op leven en dood, tusschen de vaderlandsche vrijheid en het uitheemsche geweld; en Alva zelf verbaasde zich over den moed, waarmeê de eerste hare helden bezielde.

Dáár werd gestreden boven en onder den grond, op de wallen en in de mijnen, op den dijk en op het ijs; en Alva betuigde zijne bekommering over den uitslag, als hij vernam hoe zijne regimenten slonken, en de belegerden wonderen van dapperheid deden.

Haarlem was de eerste stad, die den Spanjaard dwong al zijne belegeringskunst in 't werk te stellen; en Alva zelf erkende, dat hij nimmer eene stad zich zoo goed had zien verdedigen.

De worsteling tegen Alva was begonnen te Heiligerlee, maar de oorlog met Spanje begon te Haarlem.

De opstand nam in den Briel, maar de vrijheidskrijg voor Haarlem een aanvang.

Wat verloren was door Oranjes mislukten veldtogt en Bergens val werd vergoed door Haarlems dapperheid en standvastigheid.

Toen Oranje uit het veld en Lodewijk uit Bergen was, waande Alva alles gewonnen, en sloeg als een razende Roeland om zich heen; maar voor Haarlems muur werd zijn woede gestuit, en veranderde de dolle moordtogt in een geregelden oorlog.

Haarlem staat aan de spits van onzen grooten vrijheidskrijg: zonder

Haarlems lange en kloeke verdediging zou van Alkmaar geen victorie begonnen zijn, en Leiden geen ontzet te vieren hebben.

En al is Haarlem op 't lest bezweken, — niet voor de wapens, maar door honger en gebrek, — het had genoeg gedaan: het had een voorbeeld gegeven, dat van onberekenbaar nut voor 't vaderland is geweest. Het had getoond, wat burgers vermogten in 't verdedigen hunner vesten; het had bewezen, dat de Spanjaards niet onoverwinnelijk waren; ja, 't had den Spaanschen soldaat eerbied ingeboezemd voor Hollandsche dapperheid, zoodat hij zich aan geen stormen tegen stadsmuren meer wagen durfde.

Maar hoe groot een lof den Haarlemmers toekomt, zeker zouden zij zoo dapper en lang geen tegenstand geboden hebben, zoo zij geen Ripperda aan het hoofd hadden gehad. Dien edelen Fries komt een onvergankelijke glorie toe, want door zijne verdediging van Haarlem heeft hij aan de Spaansche heerschappij een doodelijke wonde toegebragt.

Toen Don Frederik, den 12n December 1572, voor Haarlem gekomen was, had hij de stad een ligte buit geacht. 't Zou genoeg zijn, dacht hij, zijne veertien kanonnen allen tegelijk los te branden, om de Haarlemmers zoo bang te maken, dat zij terstond de stad overgaven. Ja, hij vond het niet eens noodig, die kanonnen van de noordzijde der stad (waar zij uit Amsterdam aangekomen waren) te doen overbrengen naar de zuidzijde (waar Haarlem het zwakst was); — dit zou eenige dagen arbeids gekost hebben, die hij nutteloos verspild achtte, terwijl de Haarlemmers niet moesten zien, dat hij om hen zooveel moeite deed.

Maar tegelijk met Don Frederik verscheen ook Lumey tot ontzet, en wie weet wat er gebeurd zou zijn, had niet "een verradersche boer" Noircarmes gewaarschuwd! Boeren hebben ten allen tijde hun eigen rol in den oorlog gespeeld, en 't is geen wonder, dat er van ouds een onverzoenlijke haat is tusschen soldaat en boer. Die boer deed het ontzet mislukken, en mist en sneeuw werkten meê, om Lumey in de laag te doen vallen door Don Frederik hem gelegd.

Hoe juichten toen de Spanjolen, en hoe triomfantelijk eischte hun veldheer de stad op; maar hoe verraste hem de fiere weigering, die hij tot antwoord kreeg! Geen nood echter, — met zijne veertien kanonnen zou hij dien geuzen wel een anderen toon leeren. Eerst nu het leger beschanst, en daarna aan 't beuken van den muur, om eindelijk stormenderhand door de bres binnen te rukken. De storm had plaats op den 20n December. De bijgeloovige Maraan koos er dien dag toe, omdat het een zaturdag

was. Dit was zijn gelukkige dag: veertien stormen had hij gedaan, altijd op zaturdag, en altijd gewonnen. Maar hier viel 't hem tegen: de Haarlemmers sloegen dien zaturdagschen storm zoo ferm af, dat Don Frederik schier barstte van spijt, toen hij vernam, hoeveel van zijn beste soldaten hem dat verloren spel gekost had.

Toen vooreerst geen stormen meer, maar graven. Alva zond hem drieduizend Luiksche mijnwerkers; deze moesten de stad ondermijnen. Maar de Haarlemmers wisten, met een bekwaamheid, die toen nog zonder voorbeeld was, tegenmijnen te graven; zij lieten de Spaansche mijnen met Luikerwalen en al in de lucht springen, of leverden, wanneer de wederzijdsche delvers elkaâr ontmoetten, slag onder den grond. Geen dier drieduizend heeft Luikerland terug gezien.

In 't uitvallen waren de Haarlemmers niet minder stout. Daar zij zoo opgesloten lagen, was een uitval hun een opfrissching, een uitgaansdag. En daar zij den Meerkant open hadden, en het ijs de wateren en moerassen bevloerde, ontbrak 't hun aan geen toevoer van al wat zij noodig hadden. Daartoe, zegt Hooft, "diende grootelyx 't mistig weeder, en de geswintheit der yssleeden, die, voortgerukt van twee oft drie paarden, met wyt omherzwaayen, de schildwachten te leur stelden en daar tussen door slipten."

De gantsche Louwmaand door bleven de Spanjaards graven en schieten, en de Haarlemmers tegengraven en uitvallen; maar tot tweemaal toe mislukten weêr de pogingen tot ontzet, en dit schijnt Don Frederik den moed gegeven te hebben, nog eens een storm te wagen.

't Ging er, weêr op een zaturdag, en wel op den laatsten Januarij, met alle geweld op los; maar de Haarlemmers bragten den Spanjaards nog duchtiger slagen toe dan zes weken vroeger. En 't gevolg was een moedeloosheid in den Spaanschen krijgsraad, zoo erg, dat de voornaamste bevelhebbers bij Don Frederik aandrongen, het beleg op te breken.

BLADVULLING.

Den 26n Maart 1744 overleed te Amsterdam Constantia Aletta Coymans, weduwe van den burgemeester Balthasar Scott. Hare nalatenschap beliep twee en twintig tonnen gouds. Zij had vijftien ton aan legaten vermaakt, waarvan één aan de Diaconie. Haar huis op de Heerengracht bij de Vijzelstraat werd op den 12n October van dat jaar in het Heerenlogement verkocht voor *f* 116.500.

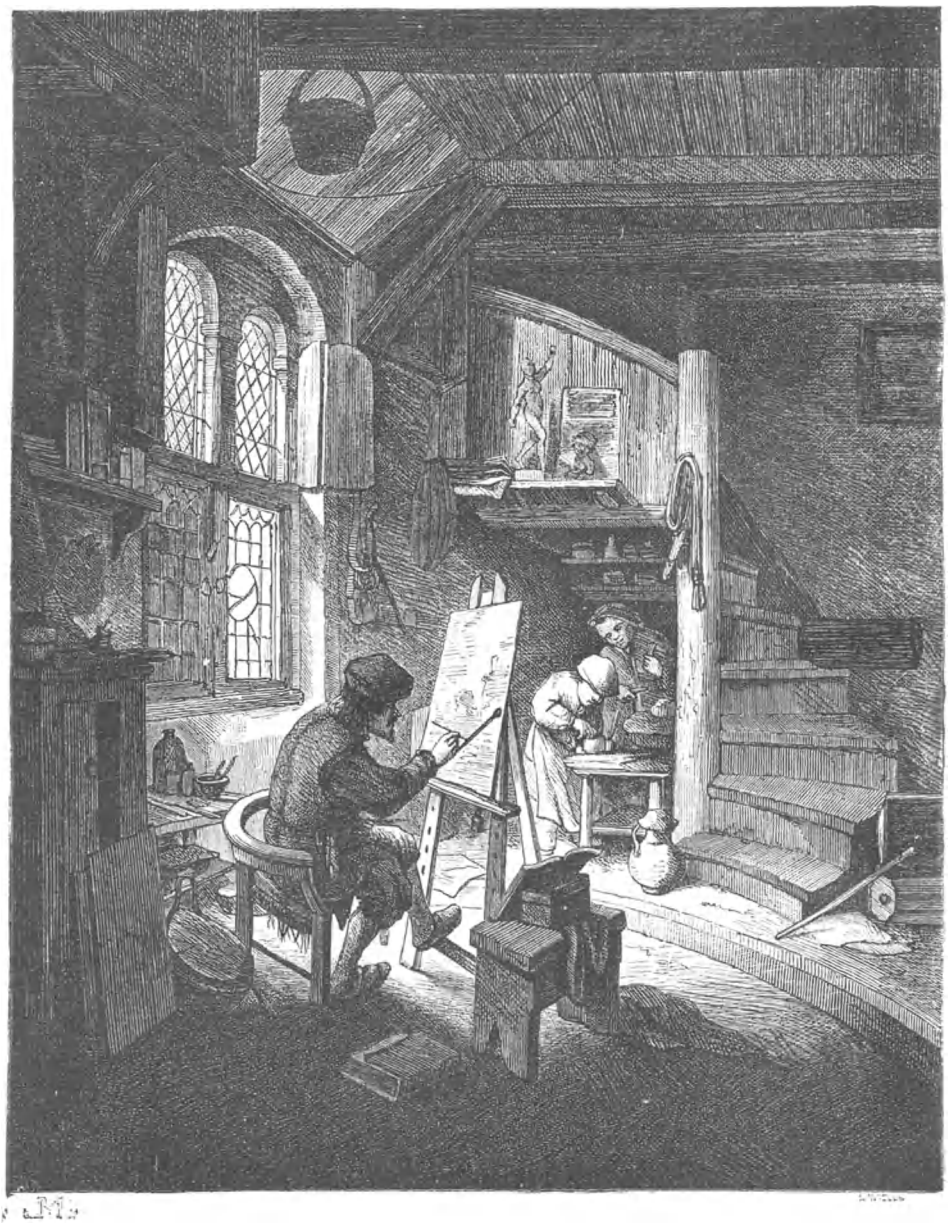

Ostade in zijne werkplaats.

OSTADE IN ZIJNE WERKPLAATS. [1]

Hier ziet gij de werkplaats [2] van een der grootste schilders uit den besten tijd der Hollandsche school. 't Is een kamer in een oud Haarlemsch huis met boogvensters en ruitjes in lood, waar Adriaan van Ostade voor 't ezel zit, en de onmisbare vogelkorf boven zijn hoofd aan den balk hangt, terwijl een paar leerjongens onder den wenteltrap op den achtergrond gekropen zijn, om de verven te wrijven, waarmeê hun meester licht en leven schept op doek of paneel.

Gij weet zeker wel, dat Ostade boerehuishoudens, drinkgelagen en vechtpartijen geschilderd en geëtst heeft; maar meen daarom niet, dat hij zelf ook een boer of een ploert, een drinker of een vechter was; — neen, hij was een fatsoenlijk Haarlemsch burger, die zeer ordentelijk leefde en tot de welgegoeden behoorde.

Wel heeft Ostade ook een enkele maal eens een portret of een bijbelsch tafereel geschilderd, maar dit was slechts om den regel te bevestigen, dat geen regel zonder uitzondering is, want in den regel was hij de schilder van 't Kennemer geboerte. 't Boersche volksleven in zijn klein, maar kleurrijk vaderland, tusschen Rijn en Kinnem in 't luw der witte duinen bevallig uitgestrekt, was zijn lust en leven. Daar was hij t' huis; als kind had hij er gespeeld en gedarteld; als knaap had hij er gewandeld en geteekend; als jongeling had hij er geschetst en gestudeerd. Frans Hals was zijn leermeester, maar Kennemerland zijn leerboek geweest. Een buitenlandsche reis heeft hij nimmer gedaan; menig kunstbroeder zag hij naar Italië trekken, maar hij bleef t'huis, en ontwikkelde zijne rijke gaven in de studiën van natuur en landleven in den omtrek zijner vaderstad. En men moet hierbij bedenken, dat die natuur en dat leven in zijn tijd nog wat ruwer en oorspronkelijker waren dan zij tegenwoordig zijn.

Daar zwierf hij rond met zijn schetsboek onder den arm. Nu eens stapte hij een boerewoning binnen, zette zich op een driestal of een omgekeerd tonnetje neêr en begon een praatje met Fop en Fy, en liet intusschen het potlood tusschen de vingers spelen, en nam 't heele boerebinnenhuis

---

[1] Naar eene ets van hem zelven.

[2] 't Hedendaagsche modewoord *atelier* is geen Hollandsch. De zeventiende-eeuwsche meesters spraken van hun "winckel"; maar dit woord heeft tegenwoordig een beperkter beteekenis dan toen. Dus is "werkplaats" het best.

in losse omtrekken meê. Dan weêr zat hij bij Job in 't Roô Koetje, in een hoek van de gelagkamer, met een grooten bierpot voor zich, waar zijn schetsboek achter lag en hand en potlood onbemerkt in gestadige beweging waren; en hij zag daar, hoe de boeren op hunne wijze ook al liefhebbers van Wijntje en Trijntje waren, of hoe de kaartspelers soms opstoven en elkaâr tegen den wand smakten, dat de herberg dreigde om te vallen. Geen boerekermis of hij was er bij: nu bij den kwakzalver, dan bij de klosbaan, dan bij 't dansende volk in de schuur; — en bij zomeravond bespiedde hij den huisman en zijn wijf, die — hij met het pijpje in den mond voor, zij met het kind op den arm in de met wingerdloof omgroeide deur — hun avondrust genoten, terwijl zij luisterden naar een liereman of vedelaar.

Bij die studie van den boer en zijn wijf, van hun huis en bedrijf voegde hij die van 't licht en 't koloriet, en in beiden was hij een groot meester. In 't laatste is hij zelden overtroffen; in 't eerste kwam hij soms Rembrandt schier nabij.

"Maar zijne figuurtjes! och, wat lompe posturen en plompe troniën zijn dat!" —

o Ja; ieder, die voor de eerstemaal in zijn leven een schilderstuk of een ets van Ostade te zien krijgt, voelt zich terstond bekoord en geboeid door schoonheden, waar hij nog geen rekenschap van geven kan, maar roept tegelijk onwillekeurig uit: "O, waar is hij aan die gezigten gekomen?" — En echter vindt ieder ze ten laatste toch zoo goed, dat men ze voor geen mooijer ruilen wil.

Hedendaagsche satijnen-rokke- en fluweelen-mantelschilders en hun bewonderaars mogen, op 't zien van een Ostade, roepen: "Weg met die leelijke boeren!" — het is nog niet gebleken, dat één hunner figuurtjes als die van Ostade teekenen kan.

DE GOEDE TIJD.

Een oud Chineesch spreekwoord zegt: "Wanneer de sabels roesten en de spaden glimmen, — wanneer de gevangenissen leêg staan en de schuren gevuld worden, — wanneer de trappen der tempels slijten en op de geregtsplaatsen gras groeit, — wanneer de dokters te voet gaan en de bakkers te paard rijden, — dan is het de goede tijd!" —

UIT OUDE ALMANAKKEN.

I.

In den "Comptoir Almanach voor 't jaer onses Heeren 1614 t' Amsterdam by Willem Jansz. in de Vergulde Sonnewijser" leest men tusschen de datums der maanden de volgende verzen.

Januarius. Een Pleyter kloeck, die van te voren
Weet, dat hem 't recht moet vallen bij,
Soeckt niet te dempen of te smoren
De stucken van sijn weêrpartij.

Februarius. Maer laet se vrij den Rechter lesen,
End' overwegheu minst end' meest,
Want 't moet een snoode [1] waerheyd wesen,
Die voor de leughen is bevreest.

Maertius. Hoe zou 't een Soon ooit soo verkerven
Dat hem sijn Vader zoud' onterven [2]?
Och neen, dat loof ick nimmermeer,
Een Vaêrlijck [3] hert is al te teêr.

Aprilis. Ick zoud' wel springen uyt mijn vel,
Ja loopen uyt de wereld snel,
Als mij een Epicurisch swijn
Raed nuchter en geschict te sijn.

Mayns. Als Aaron kan sijn voeten krijghen
In Moysis schoenen, 't is gedaen:
Den armen Moysis moet dan swijghen,
Al deed hem Aaron barvoets gaen.

Junius. Laet ons soo hoog niet disputeeren [4]
Van 's hemels loop, in desen tijdt,

[1] *Snoode* beteekent hier: *ellendige.*
[2] Toespeling op de leer der Contraremonstranten. [3] Vaderlijk.
[4] Remonstranten en Contraremonstranten.

Dat met ons haecken ende weren
Wij selfs den aerd niet worden quyt.

Julius. Met kruypen komt men eer ter stede
Als men de rechte heerbaen vat,
Dan of men al sijn beste dede
Met loopen langhs een onrecht padt.

Augustus. 't Volck klaeght van weelden in veel hoecken,
Sint dat den Treves [1] is gheboren,
Want daer elck een hem selfs can soecken,
Hoe can daer yemant gaen verloren?

September. Men geeft veel luyden dicwils na
Te hebben menigh mensch bedrogen;
Maer waer 't niet beter, ick meyn ja,
Dat die sulx segghen altijt loghen?

October. Die hem van dolingh can vermijden,
Is wijs tot in den vierden graet;
Den derden hij met recht beslaet,
Die als hij doolt can schuld belijden.

November. Soo haest als 't koren was ghevonden,
Liet ydereen den eyckels staen;
Als beter blijckt, moet oud vergaen,
Wij zijn aen d'oudheyd niet ghebonden. [2]

December. Weet ghij, waerom dat Momus plagh
Te zijn gehaet van al de goden?
Omdat hij seyd' al wat hij sagh,
Dat haer misstondt, end' voor den dagh
Bracht al haer kueikens ongheboden.

's Gravenhage. P. A. LEUPE.

---

[1] Het twaalfjarig bestand, 1609.

[2] Een les voor hen, die over wandalisme schreeuwen, zoodra er een oude kromme poort of schilderachtig brandspuithuisje afgebroken wordt.

(Arie, toen hij gapend en geeuwend weêr voor de bedsteê stond)

WILDE ZWIJNEN.

Vroeger hielden zich in de Over-veluwsche bosschen wilde zwijnen op. Dat moeten lastige dieren geweest zijn. Als een boer ze des nachts in een hoek boekweit of knollen of spurrie kreeg, dan kwam er van die gewassen weinig te recht. Wat niet opgevreten was, lag vertreden bij den grond of zoo diep er in getrapt als 't er eenmaal boven gestaan had. Om die vernielzucht stonden ze dan ook in eenen alles behalven goeden reuk.

Maar ook daarom alléén; want, al vertellen ons sommige roman-, novelle- of geschiedenisschrijvers, dat die wilde varkens op het platte land somtijds kinderen uit de wieg hebben gehaald en opgepeuzeld, — zoo ver de traditie reikt, heeft dit ijselijke feit nimmer plaats gehad, zoo min hier als in de omgelegen oorden. Veel weet de Veluwsche landbewoner van die beesten te vertellen, maar zulke dingen niet. Wat hij er van weet, dankt hij aan de overlevering, en die zoude dan ook, belust als zij altijd is op iets indrukwekkends, dat kinderen rooven en verslinden wel het eerst hebben genoemd. Daarom is 't geen zaak, altijd maar alles goed en wel

aan te nemen, wat ons in romans en novellen, vertellingen en historiën verhaald wordt. Uit eigen oogen zien, met eigen oordeel onderzoeken, — daar komt het op aan, als ik met menig voorbeeld zou kunnen bewijzen, ware 't niet, dat ik nu alleen van de wilde varkens wil spreken. Het moet bijzonder lekker wild geweest zijn. Vooral in de winteravonden maakte men wel op deze dieren jacht. Had men het dier aangeschoten, maar niet doodelijk getroffen, dan werd het verregaand ondeugend. Wee den jager of strooper, die zich dan in zijn nabijheid waagde! Het woedende dier kwam rechtstreeks op zijn vervolger af. Klom deze in een boom om het zwijn te ontkomen, dan wroette het den boom om. Gelukkig die een nieuw schot kon laden en dan goed te treffen wist!

In den tijd nu waarin die wilde varkens hier leefden en kwaad deden, en geschoten en gegeten werden, lag in de buurtschap Uddel, in zeker bij het veld gelegen huis, een paar echtelieden 's nachts gerust te slapen. Daar komt uit het bosch een troep zwijnen in hun tuin en vreet er al de kool op. Vervolgens beginnen ze aan den planken wand van het huis te knagen en te knabbelen, ook aan dat gedeelte waar de bedstede gelegen was. De vrouw wordt er wakker van. Ze luistert — telkens scherper, en 't geknaag wordt al sterker. De man blijft doorslapen, en de vrouw is doodsbenauwd. Eindelijk kan ze 't niet langer uithouden.

"Aoriën, Aoriën, word toch wakker!" is haar uitroep.

"Wat is 't?" zegt Arie, die meer lust heeft om te slapen, dan om wakker te worden.

"Wel, heur ie 't nie? De duvel is aan de bedstee! De duvel! Joa, deer kunt wel fuuftig sint!"

Dat woord heeft de gewenschte uitwerking. In een wip is Arie de bedsteê uit, "want hi wol 't nie liën, dat de duvel en zen volk bi hem om 't huus kweemen roazen", — en hij er op los.

Een half kwartier later. —

"Hadden we zoo'n duvel moar in de kuup of in de wimme," [1] zei

---

[1] De *wimme*, *wiem*, *wideme*, *wedeme* of *weme* is het latwerk in den schoorsteen of aan den zolder om ham of vleesch aan te hangen om te rooken of te droogen. Maar 't woord beteekent 2° ook een galg, en 3° een pastorij.

"Dit is", zegt Halbertsma, "één der duizend voorbeelden, hoe de taal, van één punt uitgaande, langs verschillende wegen op de tegenstrijdigste uitersten uitkomt. Wie zou oppervlakkig gelooven, dat de galg, een domenijshuis en de hanglatten van het rookvleesch in hetzelfde woord *wedeme* zamenkomen?"

Arie, toen hij gapend en geeuwend weêr voor de bedsteê stond, en aan zijn vrouw vertelde, dat het de zwijnen van 's Grevenhout of van Lubbertjes-bosch geweest waren. "En proat me noe nie meer van den duvel," zoo eindigde hij zijn sermoen, terwijl hij weêr onder de wollen kroop, "want ik hebbe nooit eheurd, dat ie knabbelt, moar wel dat ie biit. Joa wisse, nie as een verken geet ie om, moar wel as een leeuw."

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

HERINNERINGEN VAN VÓÓR DRIE EEUWEN.

II.

OP 'T Y.

Wie tegenwoordig een blik werpt op dat stille en vreedzame Y, — dien ingesloten poel, geboeiden zeearm, toonbeeld van vervallen grootheid, die niet meer waard is een stroom genoemd te worden, maar inkrimpt tot een wetering! — zal naauwelijks kunnen gelooven, dat eenmaal die plas een krijgstooneel geweest is.

Zoo veranderen de dingen in deze wereld.

In de dagen van graaf Floris werd het Y beschreven als "die wilde see"; [1] en in hertog Albrechts tijd waren er zelfs de schepen, die op stroom voor de stad lagen, niet veilig voor de zeeroovers, [2] — zulk een wilde zee was het ook toen nog.

In den Spaanschen tijd was 't Y een oorlogsveld, waar fel gestreden werd tusschen de Noordhollanders en de Spanjaarden; en zelfs die thans zoo onbeduidende Westzaner-overtoom was toen een oorlogshaventje, waar Amsterdam uit bestookt werd. [3]

In de 17e eeuw was 't Y voor Amsterdam wat de Adriatische zee voor Venetië was. Daar hoorde men — zoo schreef Domselaer, [4] — onder 't

---

[1] Brief van 1285. Zie *Handv. v. Haarl.* bl. 27.

[2] Brief van 1399. Zie *Handv. v. Amst.* bl. 25.

[3] SOETEBOOM, *Saanlants Arcadia*, bl. 458 enz.

[4] *Amst.* III. B. bl. 284.

geklank van trommels en scheepstrompetten, het grof geschut, op de uitvaart en op de gelukkige inkomst, donderen dat er de aarde van dreunde; en daar zag men waarin het Lands Welvaren bestond.

Op 't Y gaven in 't begin der 18e eeuw 's Lands zeeofficieren aan Tsaar Peter den Grooten les in de kunst van zeeslag-leveren [1]; en nog in 1815 deklameerde een Amsterdammer op de Nieuwebrug:

> Hier toont het woelig Y, welks vrijheid is herboren,
> Ons weêr, in 't vrolijk beeld, hoe rijk het was te voren.[2]

En thans?

> O Ystroomgod! hoe trots spanseerden eens uw stroomen[3];
> En thans, — hoe jammerlijk is 't met u omgekomen!

Zoo gaat de glorie der wereld — ook die der stroomgoden — voorbij.

Waterland en de Zaanstreek waren vóór drie eeuwen de Hollandsche voorposten tegenover de Spaanschgezinde Amstelstad, — toen niet de stad der Amsterdammers, want dezen waren uitgeweken of uitgedreven [4], maar de stad van Joost Buyck en zijne vrienden, — en het Y was het strijdperk.

Zoodra Sonoy het bevel over 't Noorderkwartier aanvaard had, begreep hij van hoeveel belang het was meester te zijn zoowel van den Zanerdam en de sluizen als van den Waterlandschen dijk, en hij zond er den overste Lazarus Muller met zijn regiment heen, die te Zaandam en te Nieuwendam schansen opwierp. Doch in 't begin van December, toen 't bleek, dat Don Frederik 't op Haarlem gemunt had, moesten de vendels van Muller die stad ter hulpe trekken; en wel zond Sonoy den Frieschen hopman Wybe Sjoerds naar Zaandam om de sluizen te bewaren, maar deze lafaard had geen zin om op dien voorpost te staan. "Hij bleef eenige dagen op den huysman leggen pannekoeken," — als Soeteboom het uitdrukt, — en keerde terug, en nog eens weêrom, en zocht toen de wijk naar Friesland te nemen, wat hetzelfde was, als tot den vijand overloopen; maar Cabeljau liet den schelm vangen, en Sonoy liet hem hangen.

Dit laf hartig en schandelijk gedrag van kapitein Wybe was de oorzaak dat Zaan- en Waterland door de Spanjaards werden bezet. Bossu had onmiddelijk een paar vendels uit Amsterdam doen oversteken, om een

---

[1] Kok, *Amst. Jaarb.* III. D. bl. 68, 69.

[2] Onderschrift van een plaat door D. Veelwaard, naar een teekening van J. van Meurs.

[3] Antonides, *Ystroom*, IV B.

[4] Vergl. den brief van Willem Bardes, *Oude Tijd* 1872, bl. 316—320.

open poort te hebben op den weg naar 't Noorderkwartier. IJselijk ging het angstgeschrei onder de ingezetenen op: "de Spanjaards komen!" En naauwelijks waren deze gekomen, of ze gingen er op zijn Spaansch te werk: huizen plunderen, om kisten en kasten te ledigen; menschen knevelen en pijnigen, om hun verborgen geld te ontdekken. Ieder vlugtte, wie kon, en droeg meê, wat zich bergen liet; maar de Spanjaards joegen hen na, om nog te rooven wat zij grijpen konden. Eene vrouw had haar geld in hare tuiten gevlochten, maar een Spanjaard, die haar naliep, sloeg haar met één slag tuiten en geld van 't hoofd.

Intusschen liet Sonoy 't er ook niet bij, maar zond op nieuw troepen om 't verlorene te herwinnen, en zoo waren al de dorpen ten noorden van 't Y, van 't laatst van 1572 tot de Gentsche pacificatie, aan al de rampen des oorlogs blootgesteld. Spaansche en Staatsche vendels betwistten elkander elken voet gronds; de dorpen werden verbrand en de velden verwoest; de beesten geroofd en de menschen uitgeplunderd. Woede en wrevel tegen de Spanjaards vervulden de harten der dorpelingen. Daar hun alles was ontroofd, schoot hun niets anders over dan te leven van den buit; en wat de Watergeuzen geweest waren op de Noordzee, werden de Noordhollandsche boeren op 't Y. Op kleiner tooneel en met kleiner magt spreidden zij geen minder stoutmoedigheid ten toon, en voerden menig "Romainstuk" uit.

Op 't Y en de binnenwateren van der jeugd af opgekweekt, waren die melkboeren en visschers daar in hun eigen element, en geen Spaansch soldaat tegen hen bestand. Hunne vloot bestond uit kleine gepantserde galeijen. "De vrijbuiter-jachten," zegt Soeteboom, "waren galeys-wijze met een schilt vooraan om schutvrij te zijn." Zij werden met 18 of 20 koppen bemand; kleiner schuiten met de helft. De kapiteins waren boeren als al de anderen, maar de uitstekendste in onversaagdheid, tot roekeloosheid toe: Jan Walichsz., Jan Kornelis Gerritsz., Goêzinnen, Klaas Kornelis, Jan Dieuwes van Westzaan, Klaas Kornelis Symensz. uit de Middel, Engel Lastpenning van Krommenie, Pieter Klaasz. Yperen van Oostzaan, en de dapperste van allen: Govert 't Hoen van Westzaan, doorgaans "'t Oude Hoen" genoemd, ter onderscheiding van zijn zoon Albert, die "'t Jonge Hoen" heette.

Hun kommandeur was Joachim Kleinsorg, "een man van zeer groote ervarenheid, — die kapiteyn was over een vaandel soldaten, en Commandeur van de galeijen wierd gemaackt, daarin hij zich wel gequeten heeft."

Hun wapenplaats was de Westzaner-overtoom, en hun uitkijk de Westzaner-toren. Daar stond den gantschen dag een wachter op den trans, die 't geheele Y en al 't land rondom overzag; en geen schip kon te Amsterdam buiten de palen komen, en geen soldaat zich in 't veld vertoonen, of de vrijbuiters waren bij de hand. Binnenwaarts hadden zij dijken en kaden doorgestoken en overal doortogten en schuilhoeken gemaakt, zoodat zij den vijand even onverwacht overvallen als de overmagt snel ontwijken konden.

Te land waren ze niet minder vlug dan op 't water. Met hun verrejager [1] in de hand, een lang roer op den rug, een sabel op den heup, en regts en links een paar pistolen in den gordel, sprongen zij over slooten en vaarten. En bevloerde het ijs de wateren en moerassen, dan voerden zij den oorlog op schaatsen. "Als een snelle blixem" schoten zij den vijand op 't lijf, en de bibberende Spanjolen wisten niet, waar zij zich voor die vliegende ijsduivels bergen moesten. Ja, Soeteboom verhaalt, dat zij in hun koeterwaalsch dit deuntje zongen, waar 't rijm van verloren is:

Help me uit de Waterlande,
Ik sel jou geef soo groote gelde.

Zoo herschiep de nood der tijden eenvoudige landlieden in geduchte vrijbuiters, die, als Velius zegt, "vele stukken deden, die verhalenswaard zijn, eenige schier ongeloofelijk, zoo van kloekmoedigheid als van behendigheid in oorlog." Zij hebben dapper meêgewerkt tot behoud van het Noorderkwartier en vooral gedurende het beleg van Haarlem een groote werkzaamheid ontwikkeld.

---

[1] "Dit 's een geweer als een spiets, maar onder plat, en een druif van hout hebbende, om in 't springen oover slooten, de weekheit der modder te weederstaan." HOOFT, *Ned. Hist.* bl. 314. — In een geuzelied worden die verrejagers "stocken met knoopen" genoemd.

NARRESLEDE.

Het Paerd en is niet geck, of 't schoon de kap hier draeght;
De Man is 't, die het jaeght.

HUYGENS.

OUDE ADRESKAARTEN.

1.

De mensch is ten allen tijde geneigd geweest zijne denkbeelden een aanschouwelijken vorm te geven en zijn ideaal in beeld te brengen, en aan die gelukkige richting van den geest danken wij de voortreffelijke scheppingen der ouden, welke als het ware de versteeningen van hun schoonheidsgevoel kunnen genoemd worden.

Hier te lande kunnen natuurlijk eerst laat sporen van die uiting van den kunstzin aangewezen worden, omdat wij pas tot beschaving kwamen, toen in zuidelijker landen de schoone kunsten het toppunt van haren bloei bereikt hadden; maar ook bij ons komen toch reeds vroeg proeven van plastische kunst voor, en al werden dan ook in de middeleeuwen geen grootere beelden voortgebracht, waarin als het ware de aesthetiek van eene gansche curie of van een of ander gild werd zamengevat, zooveel te meer bewijzen voor den kunstzin van de individu's treffen wij aan in de beelden en versieringen, welke niet alleen in de woningen, maar ook bij voorkeur daar buiten, aan de gevels waren te vinden.

In de keuze dier beelden ging een ieder natuurlijk te rade met zijn eigen smaak of phantasie; en waar aan den eenen kant de ambachten en bedrijven genoegzame attributen aan de hand deden, vond men aan de andere zijde in het volksleven, maar vooral in de gewijde schriften, overvloed van overleveringen en geschiedenissen, om de liefde voor de kunst aanschouwelijk te maken.

Niet alleen leverde de zoo gestoffeerde stad voor het oog een levendig en bont geschakeerd tafereel, maar in de eeuwen, toen de poorters nog geene familie-namen hadden en men verward moest raken in het eindelooze overdrachtelijke Henrick Janss. en Jan Henrickss., was het in den gemeenzamen omgang een groot gemak, dat de bewoners der huizen nader konden aangeduid worden met den naam van het uithangteeken, dat aan hunne gevels te vinden was. Zoo is het niets ongewoons "Kniertje in 't Vlammende Sweert", "Baertout in den Toren Babylons", "Mabelia in de Stad Jericho" of "Outgert in 't Hemelrijk" aan te treffen, en was de ge-

velsteen voor de poorters der middeleeuwen als het ware de adreskaart van de handelaren en winkeliers van onzen tijd.

Voor korten tijd zijn "de Uithangteekens in verband met geschiedenis en volksleven" beschreven. In dat boek, uit een literarisch en historisch oogpunt zoo hoogst merkwaardig, kon echter niet alles opgenomen worden, wat in de stad Haarlem nu nog te zien is, en het kan daarom zijn geringe voordeel hebben, nog eens een blik te slaan in de overgebleven bladen van het Haarlemsche steenen adresboek, dat met ieder jaar dunner wordt en minder te lezen geeft.

Uit een kohier van den tienden penning in 1543 over de stad Haarlem uitgeschreven, blijkt, dat de eerzame poorters te dier tijde bij voorkeur de afbeelding van dieren in hun gevel plaatsten. Zoo vond men *De Griphoen* in de Zijlstraat bij de Witte-heerensteeg, *Het Lam* in de Kruisstraat, in gezelschap van *De Gulden Valk* en *Den Bellaert*, (waar Jacob Bellaert van Zierikzee in 1483—1486 drukte en aan welk uithangteeken hij zijn naam ontleende).[1] *De Cameel* was een bekend huis in de St. Jansstraat, terwijl de Groote Houtstraat *De Eenhoorn*, *De Witte Valck* en *De Pellicaen* herbergde. — 'T huis genaamd *De Wildeman* stond op den hoek van de Bakenessergracht en het Donkere Sparen en heeft waarschijnlijk zijn naam geschonken aan de brug, welke daar nu nog in de nabijheid te vinden is. — Toen reeds was het goud een bemind artikel en zag men op het Sparen *Twee Gulden Hamers*, in de Groote Houtstraat *De Gulden Wagen* en bij een smid *'t Gulden Hoefijzer*. — Oud-Haarlem bewaarde *De Soete Nasmaeck; De vier Heemskinderen* en *St. Christoffel* hadden hun verblijf gekozen in de Groote Houtstraat, terwijl *de Keyser* dicht bij *Den Hollantschen tuyn* en bij *'T huys van de Blaesbalch*, in de St. Jansstraat, troonde. De minder dichterlijke *Braetpan* was naar de Breesteeg verdrongen, maar *het Hemelrijk* was in het beste gedeelte der stad, en wel in de Houtstraat opgeslagen. — Al die steenen zijn lang neêrgehaald, en alleen het huis *de Kroon* op de Groote Markt, dat in 1543 reeds bekend was, heeft zich tot heden staande gehouden.

Na deze haastige opsomming van middeleeuwsche uithangteekens, kunnen wij meer bedaard rondzien naar hetgeen tot nu toe is overgebleven, of wat nog in onzen tijd in wezen was maar nu reeds tot de geschiedenis behoort.

---

[1] Dr. A. v. d. Linde, *De Costerlegende*, bl. 90.

Wij beginnen in het oudste gedeelte der stad en vinden voor een weinig aanzienlijk huis op de Bakenessergracht over de Koksteeg eene fresco, door den tijd verweerd en bijna niet meer te kennen; alleen is op te maken, dat het 't beeld van een mensch is, maar verder is met zekerheid niets te zeggen; in den steen, waarop geschilderd is, heeft men het woord *Pax* ingehouwen, doch het valt moeilijk te gissen of dit op de daar afgebeelde voorstelling doelt. Deze fresco, de eenige, welke in het openbaar te Haarlem te zien is, zal waarschijnlijk geschilderd zijn door Jan de Bray, die daar tot in 1689 gewoond heeft, in 1697 is gestorven [1], en wiens verwonderlijk schoone Regentenstukken op het Stedelijk Museum bewaard worden.

Op dezelfde gracht ziet men boven den ingang van het hofje, in 1395 door Dirck van Baekenes gesticht, een steen, waarop te lezen staat:

Ingang van 't Gesticht
van Dirck van Baekenes
voor vrouwen acht en
twee mael ses. 1395.

De schrijvers van *het Boek der Opschriften* vonden het nog al moeilijk met dit vers voor oogen, te bepalen, voor hoeveel arme vrouwen het hofje gesticht is, en het is zeker niet zonder bezwaar, dat naar dit opschrift te bepalen, daar men er 20 en 60 uit lezen kan.

Aan de overzijde dier gracht wijst een steen, met den naam van *Philip Wouwerman*, het huis aan, waar die voortreffelijke schilder gewoond heeft. Deze bescheiden hulde is den grooten kunstenaar gebracht door den heer Joannes Fronhoff [2], voormaals pastoor van de R. K. Statie den Hoek (in 1851 opgeheven), die dit huis, dat aan zijne gemeente toebehoorde, deed herstellen en het zijne heeft bijgedragen, om de herinnering aan Wouwerman levendig te houden. [3]

---

[1] Dr. A. v. d. Willigen Pz. *Les artistes de Harlem*, p. 97.

[2] Landdeken van Kennemerland, geb. te Haarlem 20 Maart 1761, overl. aldaar 7 November 1826.

[3] In eene reisbeschrijving: *A picturesque tour through Holland etc., made in the autumn of* 1789, *illustrated with copperplates*, vindt men eene afbeelding van dit huis, waarbij een man staat, die een fraai wit paard aan den toom houdt. De schrijver, van dit prentje sprekende, noemt het *a faithful representation*. Ik zou meenen, dat een getrouwer afbeelding van deze woning te vinden is op eene fraaie teekening, voorhanden in den niet

Behalve dien gedenksteen, staat voor Wouwermans huis nog een bloempot in den gevel, welke daar reeds in 1641 te zien was, zooals blijkt uit de onlangs in het licht gegeven studie over Jan Albert Ban, [1] waar wordt verhaald, dat Frans Mattijsz. Ban in dat jaar woonde "op de Baeckenesse gracht naest de bloempot bij de quaeckelpoort."

De oudste kerk te Haarlem is die van Bakenes, in de Vrouwesteeg, welke, naar men op goede gronden meent, reeds in de 12e eeuw gesticht is. Na de troebelen te Haarlem (1572—1578) verzochten de Katholieken, wien deze kerk met al hun andere bedehuizen ontnomen was, haar terug, ten einde in dit afgelegen stadskwartier hunnen godsdienst in een voegzaam gebouw te kunnen uitoefenen; maar dat verzoek vond geen ingang. [2] Het gebouw was en bleef bij de Hervormden in gebruik en werd, naar men wil in 1620, hersteld en vernieuwd. Boven den ingang plaatste men ter herinnering aan die verbouwing het volgende vers, dat men er nog lezen kan.

Si laudem nova qui struxerunt templa tulerunt:
Cur non, qui renovant et vetus hocce ferant.
1639.

(Indien zij lof hebben verdiend, die nieuwe kerken bouwden, waarom zou men hen dan niet prijzen, die de tempels vernieuwen en van het oude dit gebouw hebben gemaakt.)

Op den Koudenhorn, bij de zoogenaamde Haagsche huizen, stond in het begin dezer eeuw een klein ouderwetsch huisje, waar in den gevel geschreven was:

Cuivis potest accidere, quod cuiquam potest.
(Wat den een overkomt, kan ook den ander treffen.)

Wellicht behoorde dit huisje tot de kerk der Jezuieten, welke voorheen hier was gevestigd: De Koning ten minste verzekert, dat het nog een overblijfsel er van was [3]. De Haagsche huizen (naar men zegt de tegenwoordige Rijks-kweekschool voor onderwijzers en de daarnaast gelegen woning van den Directeur dier inrichting) zouden zoo genoemd zijn naar

---

geëvenaarden atlas van Haarlem, welke door den heer Dr. C. Ekama alhier, is bijeengebracht. Het huis, daar afgebeeld, draagt meer het oud-Hollandsch karakter der zeventiende eeuw, en in den gevel staat, tusschen twee kruisramen, het borstbeeld van Wouwerman.

[1] *Bijdragen voor de geschiedenis van het Bisdom van Haarlem*, Deel I Afl. 1 bl. 63.

[2] Zie Ampzing, bl 470—482.

[3] *Tafereel der stad Haarlem*, Dl. I bl. 95.

den bouwmeester, die ze gesticht had, en in den Haag te huis behoorde, dezelfde, die op 23n September 1768 had aangenomen om het Nieuwe Diaconiehuis op de Ossenmarkt (thans de kazerne) te bouwen.

Aan de overzijde van het Sparen voor het huis van de brouwerij "het Scheepje" ziet men een fraai schip in den gevel en daaronder:

Godt bewaert het Schip.

Deze brouwerij was in het begin der zeventiende eeuw en lang daarna het eigendom van Johan Claesz. Loo, burgemeester van Haarlem van 1623 tot 1657, deken van het brouwersgild in 1645; de wapens van hem en van zijne vrouw Margrieta van Akersloot ziet men in een der geschilderde ramen op de groote zaal van het stadhuis; op eene verkooping van den inboedel van Mevr. Wed. C. C. van Valkenburg geb. van Heeckeren tot Wiersse (door huwelijk vermaagschapt aan het geslacht van den burgemeester Johan Claesz. Loo), den 28n October 1870 te Haarlem gehouden, kwam eene afbeelding voor van deze brouwerij, door Jacob Matham, welke men gaarne voor het Stedelijk Museum te Haarlem had behouden, maar die, naar men zeide, voor een voornaam kunstminnaar moest worden aangekocht. Kort daarop zag men die schilderij weder aangeboden op eene verkooping, door den heer Frederik Muller te Amsterdam, tegen den 1n en 3n Junij 1871 in Amsterdam, aangekondigd, en werd zij onder No. 1388 beschreven als volgt:

"Tableau peint par Jacob Matham 1627. Sur le premier plan, à droite, on voit la brasserie (encore existante) *La Nacelle*, à Harlem, près de la porte d'Amsterdam; au second plan, à gauche, on aperçoit la maison de campagne du propriétaire, *Johan Claesz. Loo*, près de la ruïne de Brederode, dont les restes sont très visibles dans le lointain, au milieu du tableau. En haut, à droite et à gauche, se trouvent les armoiries de Harlem; au milieu celles du propriétaire. En bas 16 lignes de vers Holland. donnant l'explication du tableau, signées: "*Het oog om hoog*," divise du célèbre ministre Samuel Ampsing. Le tableau est signé: Jac. Matham fecit in Haerlem 1627. Très-beau dessin à la plume, sur bois, à l'encre de Chine. Larg. 115 centim., haut. 73 centim."

Voor een huisje bij de brouwerij staat een geharnast voetknecht in den gevel, met de verklaring: *In den Iserman;* ofschoon het slechts weinig verklaart en wij niet bij machte zijn te verzekeren, of hier de woning van een zoon van Mars of wel een of ander tuighuis te zoeken is.

Van Lennep en Ter Gouw noemen (in de *Uithangteekens*, II. 163.) eenige voorbeelden op van een uithangbord met menschenbeeldjes, dat voorheen op verschillende plaatsen in ons land werd aangetroffen. In dienzelfden geest kan men ook te Haarlem een tafereel zien, dat, wat misschien nog al merkwaardig is, zonder twijfel uit de 16e eeuw dagteekent. Voor den gevel van een huisje in de Nieuwe Sparenwoudersstraat, W: I. No. 297, staat een zeer goed bewaarde en flink bewerkte steen, (Doodendans) waarop de Paus, de Keizer, een Landman en de Dood, ieder met hunne attributen, voorgesteld worden en die het volgende aardige inschrift te lezen geeft:

Paus	Keizer	Landman	de Dood
Ick bidt	*Ick vecht*	*Ick*	*Ick strijcke*
voor U	*voor U*	*voede U*	*u algar*
			ghelijcke.

Wie kant maken dat nieman zal laken.

Zoo men meent, was het de woning van een franschen schoolmeester waar, op den Burgwal, boven een vervallen houten poortje

Nulle Science
Sans diligence 1595

gevonden wordt: doch zeker heeft men hier niet te denken aan het huis van den wijd vermaarden Jean de la Chambre Jr. schrijfmeester te Haarlem, [1] aangezien deze zijne fransche school hield in de St. Ursulasteeg [2] en daar ook overleden is. Veeleer houd ik dit huis voor een der fabrieken uit het laatst der 16e eeuw, uit den tijd der geloofsvervolging in Frankrijk, ten gevolge waarvan, tusschen 1580—1587 zes à zeven honderd Vlaamsche huisgezinnen zich te Haarlem kwamen vestigen, en er eene belangrijke uitbreiding aan de industrie gaven.

Van de weinige voorstellingen omtrent ambachten en bedrijven, die hier zijn overgebleven, kan men een schoon staal zien voor een huis in de Hagestraat, waar twee boven elkaêr geplaatste steenen het broodbakkersbedrijf aanschouwelijk maken. Reeds in 1611 was blijkens het jaartal, dat op den eenen steen staat, deze woning tot bakkerij ingericht, en ook nu nog is zij de zetel van een gildebroeder van St. Guillelmusgild, wiens

---

[1] *De Uithangteekens* II bl. 400.

[2] v. d. Willigen l. c. p. 110.

initialen D. A. B(raakenburg) op den meelzak in een der tafereelen te lezen staan.

Eene geheel andere voorstelling vinden wij in de St. Anthonisstraat, waar voor N. 721 *De Twe Klappes-boomen* zijn afgebeeld: zonder twijfel door een dilettant botanist, en zeker niet door een eenvoudig hovenier, want die man zou wel geweten hebben, dat zijne boompjes laag op stam behooren te wezen en nimmer voorkomen als eikenboomen, gelijk hier zijn voorgesteld.

In de Achterstraat komen slechts twee gevelsteenen voor, die waardig zijn om te vermelden. *Int Wapen van Delf* vinden wij voor N°. 307, en de overal voorkomende afbeelding van *St. Joris* ontbreekt ook hier niet, want voor een huisje in dezelfde straat N°. 309 (voorheen misschien het Veerhuis van Amersfoort) kan men zien hoe die ridder reeds sedert 1570 ook daar tegen den draak strijdt.

Langs het Sparen worden vrij wat uithangteekens gevonden. Boven een poortje in de Wijdesteeg, behoorende tot de voormalige brouwerij "de Olifant" aan het Sparen, staat dit dier afgebeeld. In deze brouwerij [1] woonde in 1546 Mr. Willem Ruychaver, wiens geslacht te Haarlem zoo in aanzien is gekomen, maar nu uitgestorven is.

Wat verder op het Sparen, tusschen de Gravesteenen- en Melkbruggen, ziet men een hier te lande even vreemd, maar nog meer gevreesd dier, en wel boven de deur van het huis N°. 205, een beer namelijk, maar hier gelukkig slechts van hout. Waarschijnlijk dagteekent deze voorstelling uit den tijd van Cornelis de Beer, die dit huis den 13n Mei 1744 kocht van Jacques Grijspeert, en er jaren lang woonde: hij zal bij de keuze van een uithangteeken allereerst gedacht hebben aan eene voorstelling, welke dadelijk zijn naam in herinnering bracht: een gebruik, dat voorheen niet vreemd was en waarvan we nog meermalen een voorbeeld zullen kunnen aanhalen.

Op den hoek van de Hoogstraat vindt men een bijbelsch tafereel en wel, in drie voorstellingen, de geschiedenis van Jonas.

Eerste tafereel: Jonas wordt, nu het lot op hem is gevallen, in zee geworpen (Jonas I. 15.). De voorsteven van het schip is van zoo grooten omvang, dat hij bijna de gansche ruimte inneemt en ons van de geschiedenis-zelve zeer weinig te zien geeft.

---

[1] Vermeld bij AMPZING, bl. 338.

Het tweede tafereel stelt op eenvoudige wijze voor, hoe de profeet door den visch op het land wordt geworpen (Jonas II. 10.).

Op het laatste tafereel eindelijk zit Jonas in de schaduw van den wonderboom, welke, op het woord des Heeren, over den profeet opschoot (Jonas IV. 6.).

Aan den anderen hoek der straat staat het huis van den bekenden schoenlapper-zeeheld Jan de Lapper, wiens roemrijke daden door P. H. Klaarenbeek genoeg bezongen zijn en die onlangs nog op gepaste wijze herdacht is. [1] Het leven en streven van dien man vindt men vermeld in de Nagelaten Gedichten van Klaarenbeek (bl. 181), voor wiens rekening in den gevel voor het huis een steen met het volgende inschrift geplaatst is:

MDCLII.
Voor dit huis
oefende
JAN DE LAPPER
zijn eenvoudig handwerk,
verhief zich door beleid en moed
tot scheepsbevelhebber
en is
strijdende voor het Vaderland
den heldendood
gestorven.
1824. P. H. K.

Voor hetzelfde huis hangt tegenwoordig *de Zwarte Hond* uit, die zeker daar al jaren te vinden is en misschien wel eeuwen oud kan zijn: of hij echter reeds van 1550 dagteekent zou ik niet durven verzekeren, maar het blijkt toch, dat ook in dit jaar een herberg, waar *de Zwarte Hond* uithing, in Haarlem bestond.

De hospes uit dat huis werd in de Lucas-markt verraderlijk vermoord en alle moeiten om den moordenaar op te sporen bleven vergeefs; welke middelen men te baat nam om de misdadigers in handen te krijgen, zien wij uit de volgende aanteekening in de Thesauriers-rekening van 1550.

De Tresorier neemt alhier "in uytgeven de somme van vijff ende twintich ponden, veerthien scellingen, ter cause van gelijcke somme, bij dese stede te costen gehadt, zoe an wagenvrachten, dachgelden van

[1] *Kennis en Kunst*, Jaarg. 1869 bl. 169. Zie bovendien de *Algemeene Konst- en Letterbode*, Jaarg. 1824, bl. 129 van het 1e deel.

diversche persoonen, als oock van teeringe van dien, in 't soucken ende vervolgen van twee bouven, die in de Lucas-marct anno vijftich, 's avonts omtrent negen, eenen Lenaerdt, waerdt *in den swarten hondt* ende Franss. Baerntss. goutsmit, moordaedelicken gequetst hadden opter straeten, alwaer de schout, capiteyn van 't swaerdt, ende die dragers, tot allen plecken met waegens ende paerden uyttrocken, maer en consten deselve bouven nyet gevinden."

De Tresorier heeft "noch betaelt, de somma van dertich stuvers in handen van thien waeckers, van dat zijluyden ter selver tijt eenen dach buyten rontsomme der stede cingele gegaen ende regardt genomen hebben, als doen de poorten gesloeten ende men in 't soucken waeren, nae de voors. rabauwen ende bouven, datter nyemandt over de muyeren climmen en soude, alsoe men meende, dat se noch in der stede gesien waeren."

Haarlem. C. J. GONNET.

EEN OPSCHRIFT IN EEN SCHOOL.

Triomph! o lieve jongelingen,
Uw kunst- en kweekschool is volbouwd;
Wil naar de kroon der eere dingen,
Die g' in dit kunsttafreel beschouwd.
Laat leerlust, wetenschap en talen
Uw ijver wekken, laat de deugd
En Godsvrucht in uw wandel pralen,
Dan wordt g' eens puik van Neerlandsch jeugd.

Dit rijmpje stonds eertijds voor den schoorsteen in de school van wijlen den heer Nieuwveen te Leiden, met zwarte letters op wit pleister, onder een stukadoorwerk, dat een schoolmeester verbeeldde, die in een katheder zat, omgeven van de attributen van 't onderwijs, globes, passers, enz. en door een engel met een lauwerkraus werd gekroond.

Leiden. DR. JB. BAERT.

AMBACHTEN.

I.

DE STADS-CHIRURGIJN.

Vroeger zagen wij den gewonen "Meester", zoo als hij in duizende exemplaren voorkwam [1], — hier zien wij den Feniks der lancetvoerders, den knapsten onder de knappen, — die hielp, waar geen ander raad wist, en deed, wat geen ander kon, — die boeken schreef over de kunst, om anderen den weg te wijzen, waar langs zij hem van verre konden volgen, — en die een titel voerde, klinkend als een klok: "Ordinaris Heelmeester der stad Amsterdam."

Een Amsterdamsche stads-chirurgijn in de zeventiende eeuw was een man, waar ieder tegen opzag als een wonder van bekwaamheid; hij blonk als de volle maan onder de sterren.

Amsterdam was de stad, waar de "Heelkonst", schoon nog niet op zeer hoogen, toch op den hoogsten trap stond. Haar "Snyburgh" was wijdvermaard en bloeide naast de Leidsche hoogeschool; reeds in de 16e eeuw had zij haar Maarten Koster en Sebastiaan Egbertsz. gehad, en in de 17e eeuw bezat zij Fontein, Tulp en Ruysch.

Amsterdam was de stad, waar de beste verordeningen gemaakt werden op 't Chirurgijnsgild en de proeven voor 't meesterschap in de Barbierie en de Chirurgie; ja, waar zelfs de Anatomie — weleer een afschrik voor 't volk en een gruwel voor de priesters! — populair gemaakt werd [2].

Amsterdam was de stad, die 't grootste en vermaardste gasthuis van Nederland bezat, dat tevens de beste leerschool was voor alle "chirur-

---

[1] Zie *Oude Tijd* 1872, bl. 345.

[2] Bij "d'ordinarise lessen, als men Anatomie deed", stond de deur open voor ieder, die 't kijkgeld betalen wilde. Dit was in 1606 gesteld op een schelling, maar werd, in 1625, om den toegang gemakkelijker te maken, verminderd tot vier stuivers. De toeschouwers moesten zich echter met de achterste banken vergenoegen, daar natuurlijk den mannen van 't vak de voorrang toekwam; en zij waren ook verpligt stil op hun plaats te blijven zitten, zonder op te staan, om een ander in 't kijken niet te hinderen, en evenmin mogten zij "spreken, lachen ofte andersints luyde sijn." Zie *Handv. v. Amst.* bl. 956.

Veel konstige
AENMERCKINGEN
van
Hendrick van Rognhuyse
H. DUTHEIL

gijnlijcke wercken", en waarbij dan ook de bekwaamste mannen als heelmeesters werden aangesteld.

Zoo was een "Ordinaris Heelmeester der stad Amsterdam" een man van naam, en ieder, die nergens hulp noch raad vond, achtte zich gelukkig tot hem zijn toevlugt te kunnen nemen.

De stads-chirurgijn, met wien wij hier kennis maken, is Hendrik van Roonhuyse, die gedurende 't midden der 17e eeuw bloeide, en onder zijne kunstgenooten een voorname plaats bekleedde. Hoeveel deftiger ziet zijn winkel er uit dan die van Meester Hans, dien wij vroeger leerden kennen! Maar toch ontbreekt ook hier 't onmisbare doodshoofd niet. Of er ook een gedroogde schorpioen of ander mormeldier aan den zolder pronkt, kunnen wij niet zien, omdat daar juist die draperie is opgehangen; wel, dat er naast het doodshoofd een mooi klein skeletje staat.

Gij ziet Mr. Hendrik daar, met het scheermes in de hand, en 't geoefend oog strak gerigt op de plek, waar hij 't er in zetten zal.

De man, in een mooijen leuningstoel maar niet op zijn gemak gezeten, is Barent Kroonenburgh, een steenkooper van de Brouwersgracht, die een gezwel heeft aan het achterhoofd, even boven den nek, zoo groot als een stuiversbrood. Mr. Hendrik wordt bijgestaan door zijn zoon en door zijn konfrater Mr. Maljart Demel. Terwijl de eerste het gezwel zooveel mogelijk afhaalde, trok de ander 't hoofd van den patiënt naar zich; daardoor werd de hals van 't gezwel zooveel verdund, dat Mr. Hendrik het met een dubbel snoer stijf kon afbinden, "zoo tot vermindering van de bloedvliet als om een vaster sneê te hebben."

Op den achtergrond staat juffrouw Kroonenburgh, en zij begint bitter te schreijen, nu zij haar man onder 't mes van den Meester ziet; maar dokter Tholinx, die over Barent gaat, en hem ook "zijn diëte voorgeschreven heeft, als men in sware handwercken der konst gewoon is te doen", spreekt haar moed in 't hart. "Mijn lieve mensch!" zegt hij: "hou je nu bedaard; je man is in de beste handen. Die operatie zal, met Gods hulp, wel afloopen, en dan is je man gered."

Intusschen is 't gewigtig oogenblik daar. De jonge Roonhuyse houdt het hoofd van den patiënt met beide handen stijf vast; Mr. Maljart staat met het bekken gereed, om 't bloed op te vangen; en Mr. Hendrik meet met zijn oog de snede, en zet met vaste hand het mes er in, en haalt het, van onderen op, vaardig er door, en — de afgesneden wen valt, van bloed overspat, in het bekken.

En liep de operatie zoo gelukkig af, als de dokter voorspeld had? — Ja wel, de wond werd gezuiverd en verbonden, en weldra "met velmakende middelen tot een volkomene genezing" gebragt.

Hendrik van Roonhuyse was bij uitstek knap in 't wegnemen van "groote wennen" en 't snijden van "wanschapen hazemonden." Er woonde destijds een zekere Mr. Fey te Oorschot, die den naam had een specialiteit voor wennen en hazemonden te zijn; maar Mr. Hendrik hielp menigeen, die een vergeefsche reis naar Oorschot gemaakt had.

Onze plaat is gevolgd naar de titelprent van een boek, dat Hendrik van Roonhuyse in 1672 uitgaf [1], en opdroeg aan den beroemden genees-, heel- en ontleedkundige, den Amsterdamschen burgemeester Nikolaas Tulp. Gezegde titelprent is gesneden door Romeyn de Hooghe; maar zijn navolger heeft iets weggelaten: op den voorgrond moest nog staan "een teste met gloeijende koolen, versien met behoorlijk gloeijende cauteriën", d. w. z. brandijzers. Welke weglating klaar bewijst, dat die nateekenaar van 't "chirurgijnlijk werk" geen regt begrip had. Hendrik van Roonhuyse zou geen operatie beginnen, zonder die ijzers gereed te hebben. "Men moet wel in achting nemen", riep hij zijnen kunstbroeders toe, "'t gebruyck der cauteriën, en wat voor een geneesmiddel het vuur en ijzer is: want voorwaar, hadden wij deze niet gereed gehad, de patiënt zou bezweken (t. w. dood gebloed) zijn."

In dat boek nu heeft Roonhuyse een bloemlezing gegeven van 't merkwaardigste, dat hem in zijn vierentwintigjarige chirurgicale loopbaan voorgekomen was; alles zeer nuttig en leerrijk voor de zeventiende-eeuwsche Meesters, maar — niet voor ons. Evenwel wil ik, om den lezer ten minste een proefje te geven, er één enkel geval uit meêdeelen, dat nog al aardig is, en hem kan doen zien, wat chirurgijns er in dien tijd waren [2].

In 't begin van 1663 had een koetsier, Gijsbert Schoonhoven genaamd, in een bierhuis ruzie gekregen en was aan 't vechten geraakt, en wel,

---

[1] De titel van dat boek luidt: "Heel-konstige Aenmerckingen van Hendrick van Roonhuyse. T'Amsterdam, bij de weduwe van Theunis Jacobsz. Loots-Man, boekverkoopster op 't Water in de Loots-Man." 't Was een tweede en vermeerderde druk; de eerste druk was in 1663 verschenen. 't Boek is klein 8vo, en onze houtsnede een weinig vergroot.

[2] Dat het met de chirurgie in de 18e eeuw nog niet veel beter gesteld was dan in de 17e, kan men lezen bij Dr. A. H. Israels, *Bijdragen tot de Geschiedenis der Geneeskunde in Nederland*, II. *Statistiek* enz., in het *Nederl. Tijdschrift voor Geneesk.* 1873.

naar toenmalig gebruik, met het mes; maar hij kwam er slecht af. Zijn tegenpartij was een knap bekkesnijder, en gaf hem een jaap door zijn hoed en door zijn neus, zoodat beiden in tweeën lagen. IJselijk zag de koetsier er uit: zijn neus was "regt in 't midden geheel doorsneden, nevens 't middelschot van 't binnenste der neus." Hij werd terstond bij een chirurgijn gebragt, die den neus wel zamen hechtte, maar gebrekkig, zoodat de hechten uitscheurden, "en de neus genas, soo van elkander gekliefd sijnde."

Met zulk een neus nu was Gijsbert een monster, en hij had zooveel te lijden van de spotternijen van zijn kameraden, en van 't jouwen en schelden van de kwâjongens, dat hij naar een ander chirurgijn liep, om zijn aangezigtsgevel beter in 't fatsoen te laten zetten. Hij trof het bijzonder, want deze Meester was een heel vernuftig man. Vlug pakte hij den neus beet; maakte de wond weêr raauw en bloedig; sneed uit den bout van een levende zwarte kip een spier, even groot als de kloof in den neus; waschte dit reepje kippevleesch in laauw water af, om 't blanker te maken; naaide dit in de gapende wond van den koetsiersneus, en zei: "zie zoo! dat is levend vleesch, dat groeit zamen, en over een paar dagen is je neus zoo gezond als te voren."

"'t Is wonder", zegt Roonhuyse, "dat deze Meester niet bekommerd is geweest, dat de hanen den man gestadig naar zijn neus zouden vliegen, of dat hij veêren op zijn neus zou krijgen!" Maar neen, zoo lang was hij er niet eens mooi meê: dat ingenaaide kippevleesch begon spoedig den weg van alle vleesch te gaan, en "binnen drie dagen stonk deze spier zoo afgrijselijk, dat men genoeg te doen had, om dien er weêr uit te krijgen." Wat nu begonnen? Men raadde den armen koetsier zich tot "de beulin van Leeuwarden" te wenden; die was zoo knap in 't genezen van alle bedenkelijke wonden, dat zij hem ook wel zou kunnen helpen.

't Zal welligt sommigen een weinig verwondering baren, dat een beulin ook al "meesterde", en daarom moeten wij er een oogenblik bij stilstaan.

In vroeger eeuwen werd een beul voor den bekwaamsten heelmeester gehouden, vooral waar 't gebroken, gekneusde of verrekte leden gold; men meende, dat de pijnkamer voor hem een uitstekende leerschool was, en bovendien liep er een beetje bijgeloof onder. Hij, die de booswichten pijnigde, was het evenbeeld des duivels, en men hield, om verschillende redenen, voor zeker, dat hij zelfs met den duivel in betrekking stond; waarom men hem verafschuwde, maar tevens geloofde, dat hij meer kon

doen dan een ander. Natuurlijk verschafte dit geloof den beul veel toeloop en voordeelen, en even natuurlijk gaf dit den chirurgijns niet zelden stof tot klagten.

Maar of de beul nu al zoo knap was, — hoe kwam hier de beulin bij te pas? — Weleer, tijdens den bloei der ambachtsgilden, die zoo streng toezagen, dat niemand werkte, die geen proef gedaan had, maakte de huisvrouw van een meester daarop een uitzondering; zij was door 't huwelijk bij 't ambacht ingelijfd, en mogt haren man in het werk helpen, ofschoon zij nimmer in de leer geweest was of proef gedaan had, en dit niet enkel in 't kleêr- of schoenmaken, broodbakken of schoolhouden [1], maar zelfs in het allergewigtigst vak, waarover wij thans spreken, in de chirurgie. Tot bewijs moet ik een paar zinsneden uit oude keuren bijbrengen, maar ik zal 't zoo kort mogelijk maken. In een Amsterdamsche keur van 1656 leest men: "dat alle Meesters ofte Chirurgijns, die bij hen selven *ofte bij hare huysvrouwen* ofte dienaers imant van eenige wonden verbonden sullen hebben, gehouden sullen wesen terstont mijn Heer den Schout aen te geven de personen, die sij-luyden *ofte hare huysvrouwen* ofte dienaers verbonden hebben". En in een andere van 1687, waarbij dezelfde verpligting op nieuw wordt opgelegd: "Alle Meesters en Chirurgiens, dewelke binnen deze stad en jurisdictie van dien, door haer selfs, *door hare huysvrouwen*, knegts ot bediendens eenig verband van gekwetste personen komen te doen", enz. [2] Men hield het voor de natuurlijkste zaak der wereld, dat de wederhelft van een chirurgijn ook een halve chirurgijn was.

En zoo was 't nu ook met de vrouw van den beul; in de heelkunst van haar man nam zij ook deel; dit bewijst ons niet alleen 't voorbeeld der genoemde "beulin van Leeuwarden", maar wij lezen 't ook in officiëele stukken. Te Utrecht b. v. hadden in 1658 de chirurgijns geklaagd, dat de scherpregter dier stad in hun ambacht trad en hen benadeelde, waarop de Vroedschap besloot, "dat de scherpregter sich alleen sal mogen onderwinden het cureren van dislocatiën, sonder dat hij *ofte sijn vrouw* ofte soue sich sullen mogen bemoeijen eenige andere curatiën de medecijnen of chirurgie betreffende" [3] 't Was dus in Leeuwarden alleen niet, dat de beulin ook "meesterde".

Keeren wij nu tot den koetsier terug. Hij vond bij de Friesche beulin, ondanks hare groote vermaardheid, ook al weinig baat. Zij beloofde hem

---

[1] Vergl. *Oude Tijd* 1872, bl. 226.

[2] *Handv. v. Amst.*, bl. 956 en 964.

[3] *Navorscher*, VI D. bl. 330.

wel, zijn neus weêr in goeden staat te zullen brengen, maar maakte slechts de wond grooter, zonder dien te kunnen heelen; en zoo nam hij dan eindelijk, maar tot zijn geluk nog niet te laat, zijne toevlugt tot Hendrik van Roonhuyse.

Deze bond hem in een leuningstoel vast; teekende met inkt op zijn neus, hoeveel er aan elke zijde nog moest worden weggenomen; sneed daarop met een krom mesje de beide kanten af, en "scharificeerde" meteen 't been om de wond bloediger te maken. Toen doorboorde hij 't neusbeen met een schoenmakers-els, en bragt door die opening een naald: drukte de gescheiden deelen zamen, hechtte ze met vier naalden en bewoelde de hechten. Nu kon de arme lijder 't niet langer uithouden, en viel onder 's Meesters handen flaauw; maar deze droeg hem uit zijn zaaltje naar de binnenplaats, en maakte hem met azijn weêr bij. Daarop verzekerde de Meester de hechten; bevochtigde de wonden met warme balsemolie, en legde 't verband. Twee dagen later nam hij er een hecht uit en den vierden dag weêr een; den zesden dag nam hij 't bovenste, en den achtsten dag ook het middelste hecht er uit, en bevond toen, "dat dese monstreuse en gekliefde neus volkomen aan malkanderen was genesen".

Niemand blijder dan Gijsbert Schoonhoven; maar hij paste wel op, dat hij nooit meer in een bierkroeg ruzie maakte, en vooral — dat hij uit de handen der bekkesnijders bleef.

ELK IN ZIJN ELEMENT.

Vondel zei, dat de Hollandsche zeelui van de eerste helft der 17e eeuw de koorts haalden op 't land, en op zee weêr gezond werden [1]. Precies zoo was het met onze krijgshelden in dien tijd gesteld. Van Prins Frederik Hendrik leest men, dat hij elken winter in den Haag ziek was, en ieder voorjaar, als hij te velde trok weêr gezond werd [2].

Ach ja, als Janmaat op 't land en de Prins niet in 't veld was, dan had de een zoowel als de ander een leven als een visch op 't drooge. En daarom ook had Prins Willem II zoo 't land aan den Munsterschen vrede.

---

[1] *Lof der Zeevaert*, vs. 6. [2] Vergl. Nijhoffs *Bijdr.* N. Reeks, VII D. bl. 322.

KINDERBIEREN. [1]

I.

EEN KANDEELMAAL IN DE 17e EEUW.

"Zijn de vrouwtjes altemaal aangesproken [2], Moeder! die 't kandeelmaal zullen bekleeden?" vroeg Jan Klaassen aan zijne schoonmoeder [3].

"Daar is veur gezorgd", antwoordde zij, "'t is 'er deur de baaker elk in 't besonder aangezeid".

Moeder Dieuwertje Gerbrands had voor alles gezorgd. 't Was 't eerste kraambed van haar dochter Saartje Jans, en zij was er op gesteld, dat er niets op te zeggen zou vallen, maar alle buurtjes en vriendinnen er lof van zouden spreken. Pas was dan ook de baker van haar boodschappen teruggekomen, of zij had haar dadelijk weêr uitgezonden, om 't noodige te halen voor 't kandeelmaal, dat 's namiddags gehouden zou worden. "Voort", had zij gezegd,

Voort, krijgt den emmer met 't mandje; je moet zo daadelijk iens nae de Markt gaen,
Maer eerst nae de Nes, daer zelje drie loot Kaneel, twee loot Foely en anderhalf loot Naagelen haalen,
Maer Breghje, let 'er doch wel op, daer zijnder sommige, die zo heel pluis niet en zijn in 'er gewigt en schaalen,
En vier pond Zuiker, maer laete zer een brootje (maer 't moet hiel wit zijn) bij doen,
En daer van daen, zo zelje voort nae de beschuitmarkt spoên,
En vraagen nae Marry Klaas, en laat ze je honderd gezuykerde Spouwertjes tellen,
Ze staet regt over de Pijlsteeg, veur 't huys van de drie gekroonde Bootsgezellen,
Zegt dat et veur Diwertje Gerbrants is, maer maekt datje je tijdt toch niet en verpraet;
En als je daer gedaen hebt, zo loopt dan zo voort nae de Sint Annestraet,
En laeteze je twaalef doozijn Zuikerkoekjes geeven, maer ze moeten vooral niet tay zijn noch aen 't slappen,
Je moet ze ierst probeeren, de harde zijn de besten, als ze zo in 't breeken knappen;
Onthouje bootschappen doch wel, Brechje, heb je 't nou alles wel verstaen?

---

[1] Zie *Oude Tijd* 1872, bl. 89, 97, 146, 187, 255.

[2] Men ziet dat het "aanspreken" niet enkel bij begrafenissen, maar ook bij vrolijker gelegenheden te pas kwam. Aanspreken beteekende dan ook in 't algemeen: iemand noodigen.

[3] Zie TH. ASSELYN, *Kraambedt of Kandeelmaal van Zaartje Jans.* Een blijspel van 1683. Jan Klaassen en Saartje Jans, Jan Jaspers en Dieuwertje zijn dezelfde personen, met wie wij reeds kennis hebben gemaakt, hiervoor op bl. 20.

En uit de Sint-Annestraet, zo zelje zo drijvende[1] nae de Schagermarkt gaen,
En zien nae Teunis Pietersz.[2] of nae onze ouwe Steven,
En als 'er maer ien van beijen is, zo laeteze je vijftig eijeren tellen, maer ze moeten ze op 'er woord geeven,
Die vars geleid zijn, hij het ze me veurleede week al belooft, dat hij me ze tijdelijk brengen zou.

Jan Klaassen, die den fijnen kwezel speelt, maar een deugniet in zijn hart is, verzoekt zijne schoonmoeder, toch vooral te zorgen, dat op de partij alles stichtelijk toega, en dat de vrouwtjes niet al te los in den mond worden of ijdele liedjes zingen:

Laat ze liever uyt het Harpje of een ander stichtelijk boekje wat geestelijke lietjes zingen,
Zo konnen der nog andere deur gesticht worden in plaats van zulke ijdele reên.

Maar hoe vroom Dieuwertje zelve zij, op een kandeelmaal mag zoo naauw niet gezien worden, en bovendien is dit een zaak, die de vrouwen raakt, en waar geen man zich meê te bemoeijen heeft. "Hoor", zegt ze,

Hoor, Jan Klaassen! al jou temerij komt hier niet te pas; ga jij maar heen.
Dat moet zijn beloop hebben, en hou jij je der van daan, zo zal je 't niet hooren.

"Wel", zegt Jan Jaspers, Saartjes vader,

Wel, lieve Swaager[3]! wou jij dat volkje maat zetten? De vrouwen zijn altemaal met dat gebrek (geboren.
Wou jij ze maat zetten? En dat op een kandeelmaal!

Dat: "ga jij maar heen", laat Jan Klaassen zich geen tweemaal zeggen; hij heeft elders zijn bejag en geeft voor, dat hij een paar boodschappen moet doen. "Ja maar", zegt Moeder, die dat heengaan nu juist zoo letterlijk niet gemeend heeft,

Je moet voort weêr t'huis komen, Jan Klaassen! Als de vrouwtjes bij malkander bennen,
Zo zien zij gaarn den Man er bij: ten minsten één haan onder zo veel hennen.

Ja, zoo behoorde 't ook: op 't kandeelmaal zat de kraamheer met zijn mooije kraamheersmuts op en zijn zijden of sitsen japon aan, naast de kraamvrouw. Maar hier was 't anders. Jan Klaassen laat de vrouwtjes alleen; dat komt zoo "in 't spul te pas", en over de reden van zijn afwezigheid hebben wij hier niet te spreken; wie die weten wil, kan 't bij Asselijn lezen, — wij beschouwen slechts 't kandeelmaal.

---

[1] *Drijvende* beteekent: *terstond*. Zoo zei Dieuwertje, toen ze haar meid wegjoeg: "Ze zelder zo drijvende uit", — en toen ze haar dochter om een boodschap zond: "Gaet zo drijvende heen". Zie *Jan Klaasz. of de gewaande dienstmaagd*, 1e Bedr. 3e Toon. en 8e Toon.

[2] Die Teunis is een Schager eijerboer.

[3] *Zwager* beteekent: *schoonzoon*.

De genoodigde vrouwen komen in volle staatsie aan, — allen tegelijk, want zij hebben elkander afgehaald, maar de eene wil niet voor de andere het eerst binnengaan. Grootmoeder Dieuwertje, of — als de baker haar naar zeventiende-eeuwschen spreektrant noemt — Grootje, die 't gekakel hoort, gaat aan de deur, en zegt:

Treê toch binnen; de Kraamvrouw zit al op 'er plaats, en alles is gereedt,
En 't kind is al veur een uur opgebaekerd geweest en gekleedt.

't Gezelschap komt binnen, begroet Saartje, die in een fijne baptisten kraamhuik gehuld, op haar stoel voor de tafel zit, en scharrelt babbelend dooreen, totdat eindelijk, na driemaal noodigen, elk een plaats neemt. 't Gesprek loopt over vroedvrouwen, zeere tepels en diergelijke zaken, totdat Dieuwertje roept: "Baker, is de kandeel klaar?"

BAKER. Als 't je belieft, Grootje!

DIEUWERTJE. Kom, reik ze me toe, ik zal ze wel omdeelen.
Kraemvrouw, hou daer, kynd [1]. Teuntje Gerrits en Elsje Lubberts, tast

ELSJE LUBBERTS. Veur mijn ist van pas. (toe; ist al zoet genoeg?

DIEUWERTJE. Nou, Grietje Pieters en Marritje Jacobs, zie daer, keyeren! daer stact de zuiker, of het veur iemand nog niet zoet genoeg en was.

Daarop gaat het gesprek weêr zijn ouden gang, totdat Dieuwertje andermaal invalt:

Kom, baker, de kopjes staen allegaêr leêg.
Doet ze eens weêr vol: ze moeten de kandeel ter deeg proeven.

Dit geeft een wending, en de vrouwen beginnen nu elk op haar beurt 't onthaal te prijzen, en daarna moet het kindje gekeken worden.

GRIETJE PIETERS. Nou zie ik, Dieuwertje, dat je veur hebt om de vrouwtjes eens lustig te trakteeren.

TEUNTJE GERRITS. 't Is wel te proeven, Dieuwertje, dat je er geen onkosten in hebt gespaart.

ELSJE LUBBERTS. Maer de jonge zeun dienen we nou ook wel eens te zien.

DIEUWERTJE. Baker, kom, krijg onze Klaas Jansen eens veur den dag.

ELSJE LUBBERTS. Heer! dat 's een jongen als een blok zo swaer; 't is schier zo veul as ik
Ei, ziet eens, Teuntje Gerrits. (houwen mag;

TEUNTJE GERRITS. Kom, laat ik die gast ook eens bekijken.
Dat is een lief-hartje, dat is een zeun; hoe ouwer dat hij wordt, hoe meer dat hij de Vaâr zal gelijken.
Ei, zie Marritje Jacobs, watte vuysten het hij! of hij er al een half jaer geweest was.

MARRITJE JACOBS. Kom, geef mijn Klaas Jansen ook eens; ziet, watte heldere kijkertjes het hij.

---

[1] "Hou daar" beteekent: "neem aan". Het werd uitgesproken als "houwaar" en "hawaar", welk laatste in Van Lennep's *Vermakelijke Spraakkunst* als de gebiedende wijs van het werkwoord "hebben" voorkomt.

Dat gaat zoo voort, den kring rond; ieder prijst er wat aan. En als 't heele kind geprezen is, komen de kleêren aan de beurt; en als deze ook een voor een geprezen zijn, worden die van anderen gerecenseerd.

"Ik mag", zegt Elsje Lubberts,

Ik mag het goedje wel gepareld zien; 't staet innerlijk kurieus, burgerlijk net.
'k Heb veul van mijn klein goed de kantjes afgetornd, en ik heb er weêr een pareltje aen gezet.
Maer ik heb lest op een Kindermaal geweest, dat was wat te zeggen, doch ik zal de plaats niet noemen;
Daer was het ierst kostelijk! Diwertje! het kind had een das aen van dat verheven rankagiewerk met bloemen,
Zo van die *point de Venise* of *point de Paris*, ja wel zie daer, ik zeg je dat, Diwertje-buur,
Had ze ze veur twintig dukatons, ze had ze veural niet te duur.
Het feyteltje en 't mutsje was van gelijke en zo was het van onderen tot boven,
Ja 't was niet als kant dat men zag, en 't lag geheel in kanten bedooven.
En Moer zat zelfs met een Japousche rok in 'er stoel en 'er Mans moeder aen haer zij,
En op de tafel stond een postelijne lampet-schotel, opgehoopt met naerze van kandij.
Men schonk 'er niet als Rinse-wijn met zuiker, en men praatte 'er niet als van groote dingen.
Zij had zelfs een kostelijke diamantring aen 'er pink, en dan lagen 'er nog andere gouwe ringen.
Daerbij stond een zilvere kapdoos met een zilvere teljoor, ja wel, ik docht: hoe ist meugelijk, dat 'er deeze Vrouw zo op steekt!

"Ja, Elsje Lubberts!" valt Marritje Jacobs in,

Ja, Elsje Lubberts! ik ken ze hiel wel (maar ik zal ze niet noemen) daer je van spreekt.
Maer mijn dunkt, eer zulke lui 't zo breed maken (doch hier gezeid en gebleeven)
Zo behoorden ze veural eerst 'er schulden te betaalen en elk het zijn te geeven.

Juist, dat is een oud gebrek. Voorts weet ieder wat te zeggen: deze en die en gene en "dinges", en "je weet wel" en "die ik meen" worden over den hekel gehaald, maar altijd met de noodige bescheidenheid: "niemand te noemen", en "niemand te na gesproken."

Ten laatste wordt het tijd om heen te gaan, en de vrouwtjes zorgen allen tegelijk op te staan; men moet van niemand kunnen zeggen, dat zij de eerste geweest is. "Kom", zegt Dieuwertje,

Kom, baker! geef elk nog eerst een kopje kaudeel.
Zie daar, keijeren, ei, neem elk een paar dozijn zuikerkoekjes meê.

Dit was de ouderwetsche burgerlijke gulheid: "etende en dragende gasten", — dan bleek het, dat "alles volop" was. En 't laatste bedrijf is, dat ieder bij 't uitgaan, de baker, die in de deur staat, een grooten schelling in de hand duwt.

BRAND BLUSSCHEN.

II.

Nadat het vuur, in de tweede helft der 14e eeuw, al menigmaal zijn vreeselijke overmagt getoond had, en 't gevaar, waar digtbetimmerde koopsteden, bij de minste onvoorzigtigheid van een der duizende inwoners of der honderde vreemdelingen, dagelijks aan blootstonden, duidelijk genoeg gebleken was, begonnen de stedelijke regeeringen maatregelen te beramen, zoowel tot het voorkomen als tot het blusschen van brand, zoowel om het gevaar van spoedige uitbreiding van den brand te verminderen als om de verwarring bij 't ontstaan van brand tegen te gaan. De eene stad volgde hierin de andere na.

Er werden keuren gemaakt om brand te voorkomen, en daartoe moesten de lieden, in de onbepaalde vrijheid, die zij tot nog toe, in woning en werkplaats, genoten hadden, eenigermate beperkt worden. Het werd verboden, vuur te stoken in kamers of op zolders, waar geen schoorsteen was, — waarbij wij ons moeten herinneren, dat men toen nog niet ver verwijderd was van den tijd, waarin schoorsteenen in de woningen des volks een onbekende weelde was. Het werd verboden, brandende kaarsen tegen den wand te kleven, — wat oudtijds een algemeene gewoonte was. Niemand mogt meer pik of teer zieden binnenshuis en geen schoenmaker smeer ongelen bij kaarslicht. Geen smid mogt smeden na zonsondergang en geen molenaar malen bij nacht. Ook omtrent ovens en eesten werden voorschriften gegeven, en sommige bedrijven, die ligt brand konden verwekken, naar de buitenzijden der steden verwezen.

Er werden brandmeesters aangesteld, niet om, als er eenmaal brand was, 't bevel over de spuiten te voeren, want deze had men nog niet, maar om te waken, dat er geen brand kwam, en daartoe, elk in zijne wijk, toezigt te houden op alles, dat "den brande behoirt by nachte ende by daghe." De brandmeester had het regt, alle woningen binnen te treden en alles na te zien, en ieder moest zijne bevelen stipt nakomen; verzet tegen den brandmeester werd gestraft als verzet tegen den Magistraat zelven. Ieder brandmeester stelde 's avonds in zijne wijk eene brandwacht,

uit een zeker getal buren bestaande, die elk op hun beurt waken moesten.

Een inwoner, die brand ontdekte in zijn huis, moest terstond op straat loopen en "brand!" roepen, welke kreet door ieder, die haar hoorde, herhaald, en onmiddelijk door het trekken van de brandklok en vervolgens door 't luiden van al de klokken gevolgd werd. Op dat geroep en gelui moesten alle inwoners, die wel ter been waren, oud en jong, man en vrouw, onverschillig of 't dag of nacht was, met den meesten spoed "te brande loopen" en bluschgereedschap meêbrengen, 't zij een emmer of een ketel, een hoosvat of een gieter, een trog of een ton. Timmerlieden moesten bijlen en schippers haken meêbrengen; terwijl op anderen de verpligting rustte voor ladders te zorgen. Ziehier, als één voorbeeld uit velen, wat oude Haarlemsche keuren daaromtrent bepaalden.

Elk man, die voor dertig pond of hooger in 't schot stond, moest er een brandladder op nahouden, en daarmede te brande komen. Maar die lager in 't schot stonden, behoefden slechts met ketels en hoosvaten te komen. Bovendien moest ieder, wiens huis met riet gedekt was, er een ladder bij hebben, lang genoeg om er het dak meê te beklimmen. Alles op de boeten van tien schellingen en een duizend steens. Maar viermaal zooveel verbeurde hij, die den lieden durfde beletten, zijn huis door te gaan om water uit zijn put te halen.

De eerste maatregel om de snelle verspreiding van den brand tegen te gaan bestond in 't gebod, dat ieder zijn huis met "hard dak" moest dekken. Utrecht, toen nog de hoofdstad van Noord-Nederland, schijnt daarin te zijn voorgegaan. Immers het was in 1402, dat de Raad dier stad beloofde, de tegelen om niet te zullen geven aan ieder, die zijn stroodak afbreken wilde; ja, ook aan ieder, die een nieuw huis bouwde. [1] Inderdaad vrijgevig genoeg. Zoo ver gingen de Amsterdamsche regenten niet. Zij vergenoegden zich met voor te schrijven, dat het riet, waar men een huis meê dekken wilde, vooraf, een duim dik, geleemd moest zijn met gebeerde klei [2], — dan hield men 't voor onbrandbaar. De regeering van Groningen gaf aan haren maatregel een wijder strekking, maar deed er, in plaats der belofte van "om niet geven", een bedreiging van boete bij. Zij gebood in 1425, dat wie een huis bouwen wilde, 't moest dekken "mit schindelen van leme of van kleie ghemaket" op de boete van vijf

[1] Nijhoffs *Bijdr.* I D. bl. 255.

[2] *Keurboek* A f° 23 v°.

mark [1]. Deze drie voorbeelden mogen volstaan voor honderd anderen, want alom werden in den loop der 15e eeuw dergelijke keuren gemaakt; maar hoe weinig die baatten, bewijzen de riet- en stroodaken, die men nog in de 16e eeuw vond.

Om de verwarring en allen nutteloozen omloop bij den brand tegen te gaan, werden keuren gemaakt met bepaling, welke lieden daarbij mogten komen en wie moesten helpen blusschen, waartoe gewoonlijk gildebroeders en monniken werden aangewezen, b. v. te Amsterdam de "gezworen dragers" en de cellebroêrs.

Ook tegen het vechten en het stelen te midden van het brandrumoer, werden keuren gemaakt. Wat de vechters betreft, diene deze Amsterdamsche keur tot voorbeeld: "Waert sake dattet barnende worde [2] by dage ofte by nachte, ende waer yemant, die dan kijf ofte vechtelyck maeckte [3], die wijle dattet barnede, die waers op hondert pondt Hollants ende zijn poortrecht quyt." — Een zware straf dus; en de hooge geldboete bewijst, dat het niet juist de kerels der achterbuurten, maar ook welgegoede burgers waren, die zich aan die vechterijen schuldig maakten. In een volgend artikel werd bepaald, dat wie te brande liep wel bluschgereedschap maar geen wapentuig bij zich mogt hebben, "uytgeseyt een ketelhoet ofte harnessier op sijn hooft", om zich te beschutten tegen hetgeen van boven neêr viel of geworpen werd. Alleen de schutters mogten gewapend bij den brand komen, en dezen moesten op de dieven passen. Maar dezen niet alleen: ook de nachtwachts of de stads-wakers met hun kapitein aan 't hoofd waren op de been; en om het toezigt gemakkelijker te maken waren mantels en huiken (waar ligt wat onder weggedragen kon worden) bij den brand verboden.

---

[1] *Stadboek van Groningen van* 1425, bl. 135.

[2] Dattet barnende worde = dat er brand ontstond.

[3] Kijf ofte vechtelyck maeckte = ruzie maakte of een vechtpartij aanrigtte.

Vechtelyck is een zelfstandig naamwoord, met den uitgang "lijk" afgeleid van "vechten", even als *huwelijk* van "huwen." Zoo in een Naardensche keur: "wie tot een vechtelick liep."

STRAATNAMEN.

I.

Wie weet, hoeveel studie het heden ten dage den heeren op de stadhuizen kost, mooije namen voor nieuwe straten te praktizeeren, — en leest, welke gewigtige beraadslagingen daarover gevoerd worden, — en zich verbaast over 't vernuft en de historiekennis, die de uitverkorenen der gemeenten daarbij ten toon spreiden, — vraagt welligt, hoe 't in vroeger tijd daarmeê ging, en hoe toen de namen in de wereld kwamen. Dit wil ik hier eventjes kort en duidelijk vertellen.

In de geschiedenis van ons stedewezen komen drie vergrootings-tijdperken voor. Het eerste volgt onmiddelijk op het tijdvak van den oorsprong en de opkomst der Poorterijen, en ligt in de 14e en 15e eeuw. Het tweede volgt op de afschudding van het Spaansche juk, en ligt in de eerste helft van het tijdvak der Republiek. Het derde beleven wij thans.

In die beide voorgaande tijdperken nu ging het geven van namen aan de straten anders dan tegenwoordig, en ook in het tweede weêr anders dan in het eerste. En dit is volkomen natuurlijk; alle dingen veranderen met den tijd, en daarom worden dan ook dezelfde zaken in verschillende tijden op verschillende wijzen gedaan.

In de middeleeuwen zijn de straatnamen niet op 't stadhuis maar onder 't volk geboren. Die oudste namen, die aan 't spraakgebruik der gemeente hun ontstaan te danken hebben, en waarvan elke stad er nog een aantal bezit, zijn de belangrijkste. Dat zijn werkelijk historische namen; ja, zij maken inderdaad een deel uit van het stads-archief: en daarom bezondigt zich een gemeenteraad, als hij zulk een naam wegwerpt om er een mooijer, van eigen inventie, voor in plaats te zetten.

Begrijpt gij, waarom ik die oudste namen een deel van 't stads-archief noem? — Zij hebben altijd een lokalen of historischen oorsprong; en daarom leveren zij bouwstoffen voor de vroegste geschiedenis van de stad. Helaas! wij hebben voor de historie onzer steden vóór het midden der 14e eeuw zoo weinig bronnen, en kaarten in 't geheel niet; — die namen zijn dus welkome gidsen in het duister van den voortijd.

De oudste namen zijn de trouwe spiegels van vroegere toestanden. Wat zand was, heette *'t Zand*, en wat nes was, *de Nes;* wat zaailand was, heette *'t Zaailand*, en wat een kampveld was, *'t Kampveld;* wat een liesdel (een poel met lies begroeid) was, heette *de Liesdel*, en een poel vol ganzen, *'t Gansoord.* En de oudste eigentlijke straatnaam zal wel in de meeste steden *de Kerkstraat* geweest zijn.

Anderen dankten hun oorsprong aan treffende voorvallen; waaronder natuurlijk de gevechten een eerste plaats bekleedden. De straat te Dordrecht, waar graaf Dirk in 1049 het leven liet, werd *de Gravenstraat* genoemd. In meer dan eene stad heet nog de straat, waar in 1304 de Vlamingen geklopt werden, *de Vlamingsstraat;* terwijl te Delft de brug, waar zij stand hielden en een ijselijk bloedbad ontstond, *de Bloedbrug* genoemd werd. Dezelfde brug werd echter ook *de Schreibrug* genoemd, naar 't schreijen der vrouwen bij dat gevecht; en deze naam vindt een tegenhanger te Amsterdam in den *Schreihoek*, waar de vrouwen schreiden als haar mannen scheep gingen.

In de eerste tijden echter hadden de stedelingen nog weinig behoefte aan eigentlijke straatnamen. De steden waren klein van omvang, en de inwoners zoo talrijk niet, of zij kenden malkanderen bij name, en zij wisten ook zonder adresboek wel, waar ieder woonde. De gemakkelijkste en naauwkeurigste aanduiding van ieder punt der stad was toen: "by Jan Aertssoens huys", — "by Jans Witten hofstede", — "by Vechters bogaert", — "by Jonge Jacobs tuyn", — "by Ysebrants lant", — "an comen Joesten hoeck", — welk laatste beteekent: aan den hoek waar de koopman Joost woont.

Toen vervolgens met den bloei des koophandels ook de bevolking toenam, en de steden digter betimmerd werden, kwamen er meer straten en stegen, maar de namen waren ook terstond gevonden. Waar 't volk varkens of visch, kalven of kaas, ganzen of gort, turf of zout, bier of karnemelk te koop vond, noemde 't die plaats er naar; en zijn sommigen dezer namen al lang weêr vergeten, anderen prijken nog heden ten dage op de naambordjes. Hoeveel eeuwen zijn er reeds vervlogen, sedert de laatste rist kalven in de voornaamste straat van Amsterdam te koop stond? en toch heet zij nog immer de Kalverstraat.

Waar een straat of steeg bij een kerk of klooster, gast- of gildehuis, begijnhof of schuttersdoelen liep, nam zij met alle regt er den naam van aan. Als een vrouw tegen hare meid zei: "Ga naar den bakker in 't Ceciliënsteegje, en laat hij je een dozijn versche krentepoffen en een half

dozijn platte fijne honigkoeken geven"; — dan hoefde die meid aan niemand onderweg te vragen: "weet je m' ook te zeggen, waar 't Ceciliënsteegje is?" want zij wist, zoo goed als ieder, en zelfs een vreemdeling kon 't wel begrijpen, dat dit geen ander was dan 't steegje naast het Ceciliënklooster, welks spits torentje boven de huizen uitstak. Gij begrijpt dus ook wel, dat er toen geen naambordjes noodig waren.

Waar een algemeen bekend persoon — 't zij een schout of een burgemeester of een rijk koopman — 't zij een malle gek of een wijf als een tamboer-majoor — op den hoek eener straat of steeg woonde, was die persoon zelf het naambordje. Van de eersten zijn de voorbeelden talrijk, en de namen klinken natuurlijk deftig; aan de laatsten had Amsterdam een Malle-Franssteeg, en Delft een Neel-regtop'nstraat te danken.

Eindelijk leverden de uithangteekens en de heiligbeeldjes aan de hoeken der straten namen, die nooit twijfelachtig waren. De straat, waar een Sinterklaasje in zijn klein kapelletje op den hoek stond, heette natuurlijk de Sinterklaasstraat; en de steeg, waar een valk aan 't hoekhuis uitstak, was van regtswege de Valkensteeg.

Zoo kwamen toen de straatnamen van zelf te voorschijn, overal waar men ze noodig had, zonder dat zij den heeren op 't stadhuis eenig hoofdbreken kostten.

Daar evenwel niets in deze wereld volmaakt is, zoo had ook deze toestand, hoe gemakkelijk anders, één gebrek, en wel dat der wisselvalligheid. De namen waren nog al aan verandering onderhevig. Laat ik u dit met een voorbeeld ophelderen. In een stad (onverschillig welke) woonde in een voorname straat op den hoek eener kleine steeg een burgemeester, die Jan Klaassen heette. Natuurlijk heette die steeg toen *'t Jan-Klaassenssteegje*. Maar die burgemeester stierf, en zijn huis werd verkocht, en er kwam een koopman in wonen, die "de Spaarpot" uithing, en van toen af noemde elk dat steegje *de Spaarpotssteeg*. De koopman werd te zijner tijd tot zijne vaderen verzameld, en had een overman van het schuitevoerdersgild tot opvolger, die zich zelven liet schilderen op een uithangbord met het onderschrift: "de Schuitman". Die verandering van uithangteeken had toen 't zelfde gevolg als heden ten dage 't veranderen van 't naambordje, want terstond noemde ieder 't steegje *de Schuitmanssteeg*. Ook voor dezen overman kwam de dag, dat zijne gildebroeders hem ten grave droegen, en zijn ontruimde woning werd door een apotheker ingenomen. Deze liet een ouden gaperskop met den narrekap, nieuw opgeschilderd, aan den hoek van zijn gevel vastklampen, en de steeg was *de Gapersteeg*

geworden. Nu kunt ge u ligtelijk nog een stuk of drie opvolgers voorstellen, die telkens den naam der steeg veranderen deden, maar zult tevens begrijpen, hoe lastig die veranderlijkheid voor ons is, als wij in stadsboeken, keuren of brieven, een dier oude namen vinden, en den draad moeten zoeken, die ons tot den hedendaagschen naam leiden kan.

PREEKEN.

I.

LANG PREEKEN.

Te Wijk bij Duurstede was in de vorige eeuw een boete van drie gulden, ten voordeele der Diaconie, gesteld op het "te lange prediken".

Den 19n December 1774 werd op verzoek der predikanten door den Magistraat die boete verminderd tot elf stuivers, "zijnde", zoo luidde de gewijzigde resolutie, "hier mede onder begrepen alle Feeststoffen, geene uitgezonderd, exceptis Dank-, Vast- en Bededagen en die Zondags morgen wanneer het H. Avondmaal alhier gehouden word."

De predikanten betuigden aan den Magistraat hunnen hartgrondigen dank voor "de favorable resolutie, in faveure van hun Eerw. nopens de vermindering der boete, op het te lange prediken gestatueerd, genomen"

Wijk bij Duurstede. J. F. Croockewit.

II.

TEKST EN TEGENTEKST.

Een Voetiaansch predikant nam bij de bevestiging van eenen Coccejaanschen ambtsbroeder, des voormiddags, tot tekst: *Hand.* XXVIII, 22: "Wij begeeren wel van u te hooren, wat gij gevoelt, want wat deze sekte aangaat, ons is bekend, dat zij overal tegengesproken wordt." Des avonds trad de bevestigde ter intrede op met *Hand.* XXIV, 14: "Dit beken ik u, dat ik naar dien weg, welke zij sekte noemen, den God der vaderen diene, geloovende alles wat in de Wet en de Profeten geschreven is."

Middelburg. Is. de Waal.

ZUIDBEVELANDSCHE KLEEDERDRACHT.

Nu de provincie Zeeland door de zuider-spoorweglijn met de overige provinciën van ons land in nauwere verbintenis getreden, en het reizen en trekken heen en weêr aan de orde van den dag is, — nu doen zich reeds enkele teekenen voor, dat de eigenaardige Zuidbevelandsche kleederdracht, althans ten deele, weldra tot de geschiedenis zal behooren. Immers die dracht is vreemd in andere streken en trekt daar dadelijk ieders opmerkzaamheid. Wat wonder, dat velen onzer Zeeuwsche boeren en boerinnetjes, die nu ook wel eens elders een kijkje willen gaan nemen, als 't ware schuchter zijn om hun bijzonderen tooi elders te vertoonen. De boeren beginnen reeds de hoeden met petten te verwisselen, het buis met het staande "pluisje" door een omgeslagen kraag een burgerlijk aanzien te geven; de meisjes hare lage boeren-schoentjes door rijglaarsjes te vervangen. Zoo zachtjes voortgaande zal men weldra verder komen — en het nationaal gewaad op zijde gesteld worden.

Nu reeds is eene groote verandering in de Zuidbevelandsche kleeding op te merken, vergeleken met die van een vijftigtal jaren geleden. Mogen velen de kleeding onzer boerinnen niet fraai vinden, toch blijft ze, ofschoon sterk gewijzigd, een merkwaardig overblijfsel van oude tijden. Anderen echter zullen met dat oordeel niet instemmen, en dit kostuum even schilderachtig als belangwekkend vinden.

Op het nevensstaand plaatje [1] ziet men een boer en eene boerin van deze dagen, alsook van ieder een afbeeldsel uit vroegeren tijd.

Wij willen met de mannen beginnen, en al dadelijk valt in 't oog, dat de broek vroeger kort was en slechts tot aan de knieën kwam. Eene spleet ter weêrszijde van de broekpijpen liet een gedeelte van het bloote been zien, doch kon des winters ook toegeknoopt worden. De hemdrok was met eene rij zilveren knoopen voorzien, en veeltijds veelkleurig; thans zijn 't meest borstrokken, waarvan dus de panden over elkander geslagen worden, van zwarte kleur, en bedekt door een vest of "ondervest", zooals 't hier heet. Dit ondervest was vroeger onbekend, want 't zou de zilveren knoopen van den hemdrok bedekt hebben.

De kousen werden vroeger met een zilveren beengesp vastgebonden, waardoor de aandacht van zelf op de doorgaans stevige kuiten gevestigd werd. Thans bedekt de lange broek dit mannen-sieraad.

De schoenen van plompen vorm hebben weinig verandering ondergaan, en worden met een leêren "strekke" toegeknoopt. Thans worden ze evenwel reeds glimmend gepoetst.

Het buis met een opstaand kraagje van "pluis" hing tot over de heupen neêr en droeg den naam van "kortrok". De vorm van den hoed bleef onveranderd. Een tijd lang droeg men er als versiering nog een fluweelen band om, doch die is weêr uit de mode.

Bij koud weder droeg men een "kappe", een jas, die in 't midden toegeknoopt werd en tot aan de schoenen neêrhing, of ook een dito van zwaarder stof en van grooter en wijder afmetingen, den "schanslooper". Nog wordt die des winters door velen gedragen, de "kappe" des zomers alleen bij plechtige gelegenheden, als bij trouwen, kinders doopen, nachtmaal houden enz., anders draagt men geregeld een buis, die den naam van "rok" draagt. De "broekstikken", doorluchtig gewerkt, vroeger vier in getal, zijn nog in zwang, doch meestal zijn er slechts twee. Soms zijn het ook "broekknoppen", in de gedaante van een grooten knop.

---

[1] Naar eene teekening van den heer P. J. Geill te Nisse.

Zuidbevelandsche kleederdragt.

De vrouwen droegen eertijds een platten hoed. Hij was cirkelvormig, van boven van eene kleine verhevenheid voorzien. Door het neêrtrekken met breede linten kreeg hij op 't hoofd den vorm, als ons plaatje aangeeft. Nog kan men hem op enkele dorpen door vrouwen zien dragen, die veldarbeid verrichten, en daardoor het gelaat voor de zonnestralen beschermen. Thans heeft men "kaphoeden". De vorm is op het plaatje duidelijk zichtbaar. Zij zijn, evenals de vroegere "platte hoeden" van stroo vervaardigd, en met net bewerkte strooien kransen versierd. Nog kort geleden werden de kaphoeden bovendien met een kleurig geplooid lint versierd; ook dit is nu vervallen.

De manteltjes, ook "mankels" genoemd, waren vroeger veel minder laag uitgesneden dan tegenwoordig, en ook niet door zulke breede fluweelen banden omzoomd. Nu zijn ze van glanzige zijden stof vervaardigd, toen van grove en doffe stoffaadje. De "schorte" of boezelaar was van achteren met een zilveren haak en oog gesloten, en de schoenen waren van zilveren gespen voorzien. Die sieraden zijn thans verdwenen.

De mutsen waren eenvoudiger, en van geweven stoffen. Thans zijn ze bij rijke boerinnen van kostbaar kantwerk. De "stikken en spellen" hadden niet de helft van de grootte der hedendaagsche. Hingen vroeger wel "gouden bellen" aan de "stikken", thans zijn die ook zeldzaam geworden.

De koralen waren veel kleiner dan thans, en had men een klein "slotje" er aan, nu draagt men een "groot slot" benevens nog een gouden "zeuge" van ronden of vierkanten vorm. De zeuge komt altijd vóór aan den hals, het slot in den nek. De gouden "naalde" aan 't voorhoofd heeft haren tijd gehad, maar was vóór vijftig jaren toch evenmin in wezen.

Eindelijk was de stoffaadje van al de kleedingstukken, zoowel bij mannen als vrouwen, veel minder schitterend, doch veel duurzamer dan thans.

De zilveren beugeltasch en schaar aan een ketting van 't zelfde metaal worden door de vrouwen weinig meer gedragen.

Het "puup-uus" (pijphuis), de tabaksdoos, het "tintelkot" (tondeldoos) met kei en vuurslag, en het mes met de scheede, zijn aan den Zuidbevelandschen boer nog even onafscheidelijk verbonden als vroeger, ofschoon natuurlijk de lucifers zachtjes aan het "tintelkot" gaan verdringen.

Nisse. J. KOUSEMAKER PZ.

ZONDERLINGE BOEKTITELS.

In de Haarlemmer Courant van den 23n October 1858 werd geädverteerd: "Bij J. van Golverdinge in den Haag van de pers gekomen: IMMANUELS ONDERTROUW, of eene ontdekking hoe het zich toedraagt in en na de ondertrouw van dit wonderlijk, groot en gewenscht huwelijk tusschen den allerheerlijksten, schoonsten, en gezegendsten koning Immanuël, en de allerschuldigste, mismaaktste, verachtste en overspeligste onder de wijven, vervat in vijf brieven, door iemand, die liever wenschte nooit geboren, dan aldus nooit ondertrouwd te zijn."

Wien overmeestert bij zoodanige betiteling van een geschrift op het gebied van den godsdienst geene verontwaardiging? Bij romans schikken wij zoo iets gereedelijk in en willen nog wel eens glimlagchen, als b. v. Dickens ons geeft het: "Leven en lotgevallen van Maarten Chuzzlewit; zijne bloedverwanten, vrienden en vijanden, bevattende een geschiedkundig verslag van wat hij deed en niet deed, vermeldende daarenboven, hoe hij zat, hoe hij at, hoe hij liep, hoe hij sliep, hoe hij zag, hoe hij lag, hoe hij boog, hoe hij vloog, en hoe hij zich van den morgen tot den avond bewoog." Zoo stappen wij er ook ligtelijk over heen, wanneer een dichter als Bilderdijk nu en dan vrij zonderlinge titels voor de vruchten van zijne pen koos, als daar waren: "Krekelzangen," "Oprakelingen," "Wit en rood," en dergelijke. Natuurlijk achten wij, dat een rariteitverkooper ook een raren titel bedenkt, zooals: "Lijste van rariteiten, die verkocht zullen worden op den 32sten van Bokkenmaand, in den jare dat tweemaal drie zooveel doet als driemaal twee, ten huize van Anna Folie, gedrukt in Arabie." En een grappenmaker mag vrij zich met: "De gekroonde Mof of Theodorus op stelten" vermaken.

Bij geschriften evenwel, waarin ernstige zaken worden behandeld, zijn zotte titels onuitstaanbaar Wij wraken daarom dien van 't eerstgenoemde geschrift, even als die der stukjes, welke de Clericale partij in Frankrijk, vóór twintig jaren, in menigte uitdeelde: "Het pistooltje van het geloof," — "de tamboer van het berouw;" en wat nog niet lang geleden hier uitkwam: "Gods handlangers; eene geschiedenis van kinderen in het koningrijk Gods."

Hoe was het daarmede in vroegere dagen? 't Een en ander zij hiervan medegedeeld, met een enkel woord er bij, omtrent den inhoud van sommige vreemd-getitelde geschriften.

Van welken datum "Al de brieven" zijn van "Jan Regtuit, passagier van het zinkende schip *de Nederlanden*, gevoerd door kaptein Kaas", is mij niet zeker; maar tot den ouden tijd mag stellig gerekend worden wat, schoon 't reeds meer dan anderhalve eeuw oud is, nog gedurig op verkoopingen voorkomt: "Pans fluitje, ofte heydens banket, blazende loopjes met hoopjes, en stukjes op krukjes, voor aapjes en knaapjes."

Van zekeren Gabriël Clauder, een Saksisch geneeskundige uit het laatst der 17e eeuw, ontving men een Latijnsch werk, onder den titel: "Bijslaap des Duivels," alsmede: "Het zweetend portret, of bezwangering door inbeelding." Belangrijke onderwerpen zeker, die daarin zullen zijn ter sprake gebragt! En hoe belangrijk moet niet geweest zijn het geschrift van Jean Fronteau, die vóór een paar honderd jaren een verhandeling schreef, hoe zijn naam in het Latijn gespeld moest worden.

Wij zwijgen van het curieuse boek van Frans Baltes: "De Samaritane," waar slot noch zin aan is, als zijnde daarover reeds in den *Ouden Tijd* van 1869 gesproken [1].

Vooral ter zake van kerk en godsdienst heeft men, ook in den ouden tijd, jagt gemaakt op in het oog vallende uithangborden.

Uit de dagen van het Voetianisme en Coccejanisme hebben wij van Voetius: "Krokodillen-tranen," handelende over de viering van den zondag, en eene: "Poëtische Schermutseling pro et contra, gedrukt bij de erfgenamen der waarheid in de Gelasterde Waarheid te Flitsenburg", een geschrift tegen de Voetianen. Tot nog vroegere harrewarrerijen behoort: "De Slingher Davids met vijf keysteenen, geworpen teghens een Neutralist van Amersfoort," dagteekenende van de onchristelijke hairkloverijen tusschen de Remonstranten en Contra-remonstranten. Ik voeg er uit de schriften tegen Galenus Abrahamsz. de Haan, leeraar der Doopsgezinden te Amsterdam, bij: "Het gekraai van eenen Sociniäanschen haan onder Doopsgezinde vederen", en: "De verstoorde bok op de haverkist."

Iedere twist had zijne scherpe uitvallen, doch vooral was men bitter, over en weder, waar het kerk en godsdienst betrof. Bekend is, uit het

---

[1] Zie bl. 47 en 152. Ook kan men in verschillende deelen van den *Navorscher* nog een aantal zonderlinge titels vinden; men behoeft er slechts het Algemeen register op na te slaan. Ik zal die hier niet herhalen.

begin der vorige eeuw, de "Papekost, opgedischt in Geusche schotelen," en de "Geusche kost, opgedischt in Paapsche schotelen." Zoo is er: "Geusche oogensalve in Paapsche potten," en: "De Opregte Schriftuurlijke Roomsch-Catholijke Mondstopper". Uit nog vroegeren tijd sta daarnevens: "De helsche Put van den Paapschen afgrond gedempt," en "De Evangelische weêrhaan," beide tegen de hervorming; en van de andere zijde: "Klaauwe van de beeste, of blijkelicke teekenen des Antichrists."

Elders hetzelfde. In Engeland onder anderen: "De Hoer van Babel ontmaskerd in haar scharlaken te Rome;" terwijl te Antwerpen een werk in twee deelen in 1741 uitkwam, ten titel hebbende: "Vreet vogel ofte sterf;" dat is: "Dringende Hoofdvragen over de waare kerk aan alle Predikanten ter beantwoording voorgelegd; enz. Door den Heer J. N. Weislinger, Priester en Pastoor. Uit het Hoogh-Duits vertaalt door een Rooms-Katholijk Priester." — Op de titelplaat ziet men een raaf op een tafel pikkende naar eenig aas, en op den rand van die tafel leest men het devies: "Vreet vogel ofte sterf." — De oorspronkelijke Hoogduitsche uitgave is van 1722, en heeft een ellenlange titel, beginnende met de woorden: *Frisz Vogel, oder stirb!* Men noemde dat boek kortaf "den Vreetvogel," en toen 't in het licht verschenen was, beloofde iemand het te zullen wederleggen onder den titel: "Vreet hond, wat gij gebraakt hebt!" Doch die "Vreethond" schijnt niet voor den dag gekomen te zijn.

Zoo was het, waar partij tegen partij overstond. Zoo ook, waar het zwaard werd getrokken tegen hetgeen men als onchristelijk beschouwde. Dan kregen almede grootere of kleinere scripturen soms wonderbare, en voor wie het gold, gansch niet behagelijke namen. Toen velen het leede aanzagen, dat de pruiken, waarin zooveel geleerdheid en waardigheid stak, gevaar liepen plaats te moeten maken voor het eigen hair, scherpte men daartegen de pen, en kreeg men van eenen Ireneus Pominander een stuk, getiteld: "Absaloms hair," en van Boxhorn een oudheidkundig betoog, met den titel van: "Spiegel van 't lang en kort hair."

Zelfs predicatiën verschenen met zonderlinge titels. Van zekeren Walter kennen wij er eene, die tot bovenschrift heeft: "Salomo's strik en angel", naar *Pred.* IX: 12. Van eenen Bramer bestaat eene verzameling van preeken, door hem genoemd, misschien om de afmatting, welke het zamenstellen er van hem gekost had: "Het zweet zijns aangezigts." Wie zou in: "Neêrlands Winter- en Zomerhuis" preeken vermoeden? en toch zoo titelde zekere Kessel de zijne in 1741. Ligt herinnert men zich hier ook: "De Gekroonde Steenen" van professor Jacobus Willemse uit de vorige eeuw.

Dit boek van ruim een vinger dikte, in kwarto, bevat — twee jubelredenen. Het is zoo, bijna meer noten dan tekst, maar toch, elke dier predicatiën van eenen omvang, dat men schier niet weet, waarover meer zich te verwonderen, of over de longen des sprekers, of over het geduld zijner hoorders. Men vrage niet: wat kwam er dan toch al in zulke preeken voor? Veeleer zou het de vraag kunnen wezen, wat er niet in voorkwam. Natuurlijk vond men er een goede portie in van de theologie dier dagen, maar nog veel andere zaken bovendien. Zoo vertelt Willemse, in zijn overzigt van de vervulde vijftig jaren zijner Evangelie-bediening, vrij wat uit eigen huis en familie; hij wijst de gemeente op een nichtje, dat daar gezeten was, en verhaalt van de jongste oogenblikken zijner vrouw, onder anderen, dat hare laatste woorden waren geweest: "Kootje! Kootje! ik sterf."

Van denzelfden professor is de godsdienstige dichtbundel: "Sions Sielsbanketten"; waarbij ik dadelijk eene andere zoetigheid voeg, en wel een Italiaansch werk ook van stichtelijken inhoud: "Geestelijke Zuiker" geheeten; en misschien is het niet oneigenaaardig, om bij dat banket en die suiker ook nog iets geurigs te geven: "Een bondelken Myrrhe" namelijk, handelende over Jezus' lijden.

Het "A B C des geloofs" van den Engelschman Comric treft men nog gedurig aan op de catalogussen van boeken-veilingen, en evenzoo onzen Van der Groe met zijn: "ware en valsche genade." Wie van eene valsche genade zich eenig denkbeeld poogt te vormen, moet dit geschrift maar eens lezen. "De ruiter op het vale paard", een boek, dat in 1662 te Bolsward uitkwam, handelt, naar een der Openbarings-visioenen, over den dood. Nog minder welluidend zijn de volgende titels: "De geestelijke bataille"; — "De donderslag der goddeloozen"; — "Allarm voor onbekeerde zondaars"; — "De nieuwe geestelijke loterij". Ja, er moet zelfs een "Geestelijke Klisteerspuit voor door de zonde verstopte zielen" wezen; maar ik heb het boek niet gezien, wel meermalen genoemd gevonden.

Een Wurtembergsch godgeleerde uit de 17e eeuw gaf een boek uit met den titel: "Geestelijke kortswijl", — een ander, om dien zelfden tijd: "De godvruchtige verklikker"; een derde: "Geestelijk huwelijks-verzoek van vorst Messias"; een vierde: "De hemel stormenderhand ingenomen", waarbij natuurlijk het gebed als "stormtuig" wordt voorgesteld. In Frankrijk verscheen in 1649: "Het lijden van onzen Heer in burlesque of boertige verzen", — een titel, die van den inhoud weinig goeds doet verwachten; en dit heeft men te danken aan eenen Giacomo de Anacharano: "Een

pleitgeding van den duivel tegen Jezus voor de regtbank van Salomo."

Schande over ieder, die langs zulk een weg de zaak van den godsdienst prijs geeft aan bespotting, al meent hij dan ook, haar te bevorderen!

Het was niet doenlijk, al het geciteerde op te slaan en van den inhoud een proefje te geven; maar ik wil ten slotte althans nog iets zeggen van een tweetal zonderlinge schriften, en wel een gebedenboek en een preek.

De titel van het eerste is: "Het bede-, boet-, lof- en dankoffer eener geloovige en aandachtige ziel", en het is geschreven door Michaël Lubach te Leipzig. Het behelst niet minder dan twaalfhonderd formulier-gebeden in even platten als dweepachtigen stijl, gebeden in allerlei gevallen en omstandigheden, voor allerlei personen en bij verschillende verrigtingen, voor alle ambachten en beroepen. Zoo komt er in voor: een gebed voor iemand, die kromme beenen heeft; een gebed tegen de aanvechting des duivels; een gebed, als men zich uitkleedt; een gebed, als men zich in het bed omkeert; een gebed (met uw verlof, lezers!) als men zich kamt; meer nog, doch genoeg reeds. Wat de ambachten en beroepen betreft, men vindt hier zoowel een gebed voor een beul als een gebed voor een korporaal; zoowel een gebed voor een leidekker als een gebed voor een koetsier; ook een gebed voor eene vroedvrouw, enz. Het boek werd dan ook zoo bruikbaar voor alle menschen gerekend, dat het, naar verzekerd wordt, tusschen 1616 en 1792, meer dan duizendmaal gedrukt, herdrukt en nagedrukt is.

De zooeven genoemde preek: Salomo's strik en angel," is een lijkrede. Een zekere graaf Rudolf Christiaan was in 1628, (zoo als men zeide, terwijl hij beschonken was) door den degen van zijne tegenpartij gevallen. Nu liet Ds. Walter, bij meer ander, in dezer voege zich hooren: "Hoe het eigenlijk met dezen dood is toegegaan, weten zelfs onze eigene lieden niet zeker, ofschoon zij in grooten getale tegenwoordig waren. Maar dat komt van dat vervloekte zuipen, waarin zij meer behagen vonden dan in het behoud van hunnen heer, hebbende zij meest als varkens gezopen en gevreten, totdat zij aan het vechten raakten. Naar mij, die hen in welmeenende predikatiën tegen zulke ondeugden waarschuw, willen zij volstrekt niet luisteren. Welnu, loopt gij allen dan naar den duivel, als gij toch tot God niet komen wilt!" —

Na een en ander zeggen wij zeker als uit éénen mond: het was toch in vroegere eeuwen, op vele punten, nog vrij wat erger dan tegenwoordig.

Middelburg. Is. de Waal.

PRIJZEN VAN ONDERSCHEIDENE ZAKEN IN 'T MIDDEN DER 16e EEUW.

I.

In het voorgaande Deel [1] zagen wij, wat in dien tijd het onderhoud van krijgsgevangenen en weeskinderen kostte, hoeveel het waakloon van nachtwachts en explorateurs bedroeg, en hoe kerkelijke dienst en stoffelijke arbeid beloond werden; thans willen wij van wapenschilders en borduurders, later van schrijvers en kaartemakers spreken.

Bij de reeds vroeger genoemde "uytvaert ende exequiën" van 's Keizers moeder, waren tot de kerkdecoratie een aantal geschilderde wapens noodig. "Roeloff die schilder" maakte er niet minder dan 45, en wel 13 groote en 32 kleine. Voor zulk een heraldieke collectie zou een hedendaagsch meester in dit vak zeker wel eene aardige som in rekening brengen, maar Roeloff was tevreden met vier stuivers voor een groot, en twaalf duiten voor een klein wapen, wat juist vijf gulden beliep. Vermits hij echter ook de twaalf toortsen, die bij de plegtigheid gedragen moesten worden, zwart geverfd had, zoo ontving hij daarvoor nog een dubbeltje bovendien.

Mijne Heeren van den Gerechte zaten op 't stadhuis op kussens, — van daar dat in de spreekwoorden het kussen het symbool van magt en gezag is. Op die kussens waren, evenals op het tafelkleed, wapens geborduurd. Te Amsterdam had men 50 zulke kussens, t. w. 1 voor den Schout, 4 voor de Burgemeesters, 9 voor de Schepenen en 36 voor de Raden. Op dat, hetwelk Mijnheer de Schout met zijne waardigheid bezitten moest, was het wapen van Holland geborduurd, en wel destijds met een keizerskroon daarboven, omdat hij 's Lands Heer, Hollands keizerlijken graaf, vertegenwoordigde; maar op al de overigen pronkte het stadswapen. Nu besloten de Heeren in 1548 de helft dier kussens en tevens het tafelkleed te vernieuwen. Op dit laatste, dat 17 1/4 el groot was, moest het wapen der Keizerlijke Majesteit in 't midden staan, en op de vier hoeken, om en om, de wapens van Holland en Amsterdam. "Mr. Geleyn Aerntszoon, tapeetcher", leverde het tafelkleed en de 25 kussenbladen te zamen voor de som van 59 gulden en drie stuivers.

[1] Zie *Oude Tijd* 1872, bl. 54, 144, 368.

GILDEN.

I.

EEN TIMMERMANS-GILDEBEKER.

De gildebroeders dronken in hun gildekamer bij voorkeur uit een beker, die gemaakt was uit dezelfde stof, welke zij bewerkten, en den vorm had van 't voorwerp van hun ambacht, — immers indien dit mogelijk was; anders moesten zij zich maar met een zilveren beker van den gewonen vorm behelpen. Zeker konden geen kleêrmakers uit een lakenschen beker drinken, die den vorm van een wambuis had, maar wel de schoenmakers uit een leêren beker, die den vorm had van een schoen of laars. Evenmin kon een boekdrukkersgild een papieren beker gebruiken, maar wel een timmermansgild een houten, en natuurlijk omdat de houtdraaijers mede tot dit gild behoorden, een gedraaiden.

Een afbeelding van een leêren schoenmakers-gildebeker is reeds gegeven in den *Ouden Tijd* 1870 op bl. 221.

Als tegenhanger van dien St. Krispijnsbeker vertoon ik hier een houten St. Jozefsbeker, die bewaard wordt ten stadhuize te Wijk bij Duurstede. Hij is gemaakt in 1678, toen Dirck Wyborgh en Willem de Cock (wier wapens op den beker gesneden zijn) overlieden van 't gild waren, en heeft met het deksel een hoogte van drie en een halve palm. Het opschrift luidt:

Die in het hout met werck of handel sich geneert,
Heeft Joseph als patroon dees houte nap vereert.

Dat men in dit gild, gelijk in alle anderen, de kunst van goed drinken op prijs stelde, blijkt ook. De beker houdt twee Nederlandsche kannen, en in 't deksel staat te lezen:

Die met een veegh
Deez kroes maakt leegh
Wel voor een man
Passeeren kan.

Wijk bij Duurstede. J. F. Croockewit.

Houten gildebeker.

HERINNERINGEN VAN VÓÓR DRIE EEUWEN.

III.

'T OUDE HOEN.

Den 5n Februarij had de Wintervorst zijn afscheid genomen, en was de regentijd begonnen, waardoor de velden in moerassen en de dijken en wegen in modderpoelen veranderden. Juist geen buitengewoon verschijnsel in ons land, maar wel buitengewoon lastig voor de Spaansche benden te voet en te paard, die toen op marsch naar Haarlem waren. En toch, al ging 't door dik en dun, marcheeren moesten zij, want zonder nieuwe troepen kon Don Frederik 't beleg niet voortzetten. Zijne officieren waren moedeloos; zijne soldaten werden vaak bij honderden door de Haarlemmers, bij hunne uitvallen, verslagen, en nog meer stierven er van koorts en kou en kommer, en niet weinigen deserteerden, zoodat "het heir ooghschijnelijck weghsmolt", en de belegerden riepen, dat Haarlem het kerkhof der Spanjaarden was.

Don Frederik echter "kribde om de stad te hebben", [1] en Alva, "mits de wanhoop der verovering aangroeyde", zond vendels en kornetten, zooveel hij bijeen kon rukken, en Mendoza naar Spanje, om nog meer te halen.

Daar ziet de wachter op den Westzaner-toren van tusschen de huizen der Karthuizers-voorstad bij Amsterdam ruiterij te voorschijn komen; hij tuurt, — het aantal groeit, en als een reusachtige slak schijnt de troep langzaam voort te kruipen over de kruin van den Haarlemmerdijk.[2] 't Is een gantsche kornet Spaansche speerruiters, wel anderhalf honderd koppen sterk.

"Die is mijn", riep 't Oude Hoen; en hij viel met 17 of 18 man in twee schuiten, en roeide naar den overkant. Hij koos een plek, daar 't water ter wederzijde aan den dijk spoelde, — denkelijk regt tegenover 't eiland

---

[1] De aangehaalde woorden zijn van Hooft.

[2] Die dijk was toen de eenige rijweg van Amsterdam naar Haarlem. De Haarlemmerweg en trekvaart zijn eerst in 1631 aangelegd.

Den Hoorn tusschen Slooterdijk en Spieringshorn, — en liet schuiten en volk, aan 't boven- en benedeneinde van 't rak dijks achter 't riet schuilen.

De ruiters naderden langzaam. Zij hadden 't, ook zonder vijandige ontmoeting, al kwaad genoeg op den weeken dijk en sukkelden door slib en slik, waar de paarden tot de knieën inzakten.

Op eens klonk het: "Vive le geus!" en kwamen de vrijbuiters voor en achter tegen den dijk opklimmen. Aanleggen en losbranden was één, en geen schot, dat geen ruiter van 't paard ligtte. Hun aanvallers om hun gering getal versmadende, wilden de Spanjaards vaart maken en hen overhoop steken, maar fluks velden de voorsten hun verrejagers en dreven er de ruiters meê terug en den achtersten toe.

Maar konden die ruiters dan niet met hun speeren dat klein hoopje boeren onder den voet stooten? —

Neen; die speeren waren korter en zwaarder, de verrejagers ligter en langer; en zoo digt opeengepakt als de ruiters daar op den smallen dijk stonden, konden zij zich naauwelijks roeren. "Vive le geus!" klonk het nogmaals, toen het achterste negental met de verrejagers op de Spanjaards indrong; deze wendden den toom, en deden nog een poging om vaart te maken en door te breken. Maar 't slijk, door de hoeven gekneed, werd hoe langer hoe murwer, en de gantsche ruiterdrom was weldra een verwarde hoop paarden en mannen, vallenden en opstaanden, vloekenden en rochelenden; want de paarden zakten tot hun buik in de brij, en de ruiters strekten tot mikpunt voor 't vuur en staal der geuzen. En dit woelen en worstelen duurde totdat de gantsche kornet neêrgestooten was, en wapens en paarden den overwinnaars ten buit liet. De eerste werden in de schuiten geladen, de laatsten er achter gebonden, en zoo ging 't naar den Westzaner-overtoom terug, waar zij met vreugde verwelkomd werden.

De paarden verkochten zij te Purmerend, en 't gerucht van hun daad klonk heel Holland door en verbaasde vriend en vijand.

Toen, in plaats van de kornet, de tijding van hare vernietiging door een handvol boeren in 't leger voor Haarlem kwam, verlangde de Baron de Licques, die met zijn Walen aan den boschkant lag, dien vrijbuiterkapitein te zien, die dat gedaan had, — zeker verwachtende, in hem een vermomd edelman, welligt een der verbondenen, die hij weleer te Brussel gezien had, te zullen herkennen.

Hij zond hem een vrijgeleide, en 't Oude Hoen verscheen.

"Wie zijt gij?" vroeg Licques.

"Een boer van Westzaan," was 't antwoord; en 't baarde des te meer verwondering. De Baron bood hem ten bewijze zijner achting "eenige schenkaadjen" aan.

"Neen," zei 't Oude Hoen, "dat begeer ik niet, — wel uwe gunst, zoo ik die te eeniger tijd van doen mogt hebben."

En die tijd kwam spoedig. In een gevecht bij 't Huis ter Hart krijgsgevangen gemaakt, werd hij, op voorspraak van Licques, zonder losgeld ontslagen.

Een jaar later stierf 't Oude Hoen den heldendood bij Ilpendam, waar de zijnen een groote overwinning op de Spanjaards behaalden.

ZEVEN NIETEN[1].

I.

DE VIJF NIETEN VAN SCHORTINGHUIS.

(In zijn werk: "het innige Christendom", uit het midden der 18e eeuw).

Ik wil niet (*Ps.* 81 : 12). Ik weet niet (*Spr.* 30 : 2, 3).
Ik kan niet (*Joh.* 15 : 5). Ik heb niet (*Ps.* 102 : 18).
Ik deug niet (*Rom.* 7 : 18).

II.

NOG TWEE NIETEN VAN GENEVE.

Het Fransche ministerie verlangde in het laatst der vorige eeuw van de regeering te Geneve, dat zij alle daar voorhanden exemplaren van Helvetius' *de l'Esprit* en Voltaires *Pucelle* zou doen ophalen en verbeurd verklaren. Het antwoord der genoemde regeering luidde, dat men, na 't zorgvuldigst onderzoek, in Geneve *ni Esprit ni Pucelle* gevonden had.

[1] Medegedeeld door den heer Is. de Waal te Middelburg.

IN DEN AGELER-ESCH.

Van ouds werden natuurlijke rampen door onkundige menschen doorgaans aan bovennatuurlijke oorzaken toegeschreven, en in elk leed, dat hun trof, en in elke schade, die weêr en wind aan hun goed toebragten, zagen zij een straf des hemels; terwijl de geestelijken maar al te ijverig waren, om de domme lieden in dien waan te sterken, en hun op het hart te drukken, dat zij die rampen en straffen door hunne zonden verdiend hadden, en de vertoornde godheid door milde offers verzoend moest worden. Ja, men weet, hoe zelfs heden ten dage nog, tegen alle verlichting en beschaving in, dat bijgeloof heerscht en gevoed wordt.

Minder bekend is voorzeker een zeldzaam gebruik [1], dat jaarlijks plaats vindt in den Ageler-esch [2] even buiten Ootmarsum, te midden van rogge- en weite-akkers, en dat ten doel heeft, deze laatsten vrij te waren tegen de ongenade des hemels. De oorsprong van dit gebruik wordt in eene oude aanteekening dus beschreven:

"Int jaar 1738 den 21n Junii is er een donderschoer [3] opgekomen uit "Zuitwest omtrent vijf uur, en is overgekomen te half zes, waaruit zoo "een schrikkelijke regen is gevallen met zwaare donderslagen en lügttingen [4], "dat de huizen beefden, en daar is hagel gevallen zoo groot als een een- "deney, waarvan de glazen met de wind veel bind [5] ingeslagen, en veele "roggevelden en andere vrugten rond de stad vernield en verwoest zijn, "zoodat het naar was om aan te zien. En is het schoer naar te Noorden "omgetrokken. En om zoo een straf af te weren, beriepen de boerrigters "eenen Hölting [6] te zamen, om te beraden, wat aan de zaak te doen was; "en men kwam daarin overeen, om door liefdegiften in 't vervolg bevrijt "te wezen van onwêer en hagelslag."

Die liefdegiften zouden bestaan in brood. Toen werd er een lijst opgemaakt van alle boeren in Groot- en Klein-Agelo, en ieder werd naar zijn vermogen geschat, om een zekere hoeveelheid brood te leveren. Men be-

---

[1] Medegedeeld door den heer B. ten Bokum te Ootmarsum.

[2] Esschen zijn uitgestrekte, vruchtbare, aan elkander gelegen en door geen heggen of wallen gescheiden bouwlanden, die door de bouwhoeven der eigenaars omringd zijn Zij zijn de beste gedeelten der marke, de eerste nederzettingen der Saksen.

[3] Het woord *schoer* beteekent in het Twentsch en Drentsch een zware bui. Een donderschoer is dus een donderbui.

[4] Bliksemstralen. [5] Zijn.

[6] Een vergadering van alle goedsheeren en eigengoërfde boeren in de marke.

greep, dat de uitreiking dier liefdegiften, zou zij 't beoogde doel treffen, moest geschieden in 't geschikte saizoen, namelijk, na den bloeitijd der rogge, en op de plek zelf, die men daardoor tegen schade verzekeren wilde: — hoe naïef! dan zag Onze Lieve Heer waar 't voor gegeven werd! — Aan de armen van de stad en de omstreken werd bekend gemaakt, dat zij op den eersten maandag na Pinksteren zich op de open plaats midden in den esch, den Bakum genaamd, moesten bevinden, om brood uit de handen der boeren te ontvangen. Ieder begrijpt, dat van de geroepenen niemand achterbleef, en dat zij zich van jaar tot jaar nimmer hebben laten wachten. Integendeel, het levert een schilderachtig tafereel op, die bonte menigte van stad en land, mannen, vrouwen en kinderen in 't gras gelegerd te zien, om de boeren af te wachten, die, met hun offeranden beladen, komen aanstappen. De een draagt zijn brooden onder de armen, de ander aan een stok op den schouder. En waarlijk, het zijn geen broodjes; de boeren bakken ze zelf, en maken ze niet te klein; zoo'n brood weegt gewoonlijk 15 à 20 Nederlandsche ponden. De boerrigters verdeelen het: niemand wordt vergeten; zelfs het kleinste kind krijgt zijn portie, waarom dan ook een moeder altijd zorgt om alle kroost, dat loopen kan, meê te nemen. — "God loone het!" zeggen de armen, en daarmeê is de plegtigheid afgeloopen; maar daar is het dan eigentlijk ook om te doen: met die zegenspraak is de esch verzekerd; want als God het liefdewerk loont, dan zendt Hij geen donder en hagel.

En inderdaad is 't opmerkelijk, dat bij menschengeheugen, de Agelersch steeds van voorjaarsvorst en hagelslag verschoond bleef, terwijl de Reutummer-esch, die slechts een halfuur gaans van daar ligt, er verscheidene malen door geleden heeft, en menig voorjaar de Reutumsche boeren al hun rogge bevroren vonden. Dat dit aan hun zonden geweten werd, en zij nog een strafpreek toekregen, ligt voor de hand; maar tegenwoordig beginnen de Twentsche boeren ook al wijzer te worden dan ze voorheen waren. Toen onlangs een steêman met een Reutumsch landman over dat onderwerp sprak, zei de laatste: "Neen, dat komt niet door onze zonden, maar door onze ligging. Als wij onze Wöste [1] maar niet zoo vlak aan onze landerijen hadden liggen, dan zou ons koren niet bevriezen. Die moerassen trekken de vorst aan en zoo raakt ze dan ook onze vruchten". En de steêman verbaasde zich over de verlichte begrippen van dien boer, en dacht: "Wat gaat de wereld hier vooruit!"

[1] Het Reutumsche Veen.

KERMIS.

I.

In de beide voorgaande Deelen heb ik u al de verschillende soorten van kermissen voor oogen gesteld, — groote en kleine, algemeene en particuliere, binnens- en buitenshuis, — en daarom is 't nu tijd, ook eens van de kermis-afschaffers te spreken.

"Waren die er in den ouden tijd dan ook al?" —

Wel zeker. Zij, die alles wat heden ten dage met ophef wordt uitgekraaid, voor splinternieuw houden, bedriegen zich; — wie meenen, dat al wat zij in kranten en traktaatjes lezen of door verhandelaars en voordragthouders hooren verkondigen, nieuwe waar is, met den grooten bolderwagen des vooruitgangs zoo kersversch aangevoerd, vergissen zich; -- en wie gelooven, dat het begrip "kermis afschaffen" tot de moderne begrippen behoort, en dus een vrucht van onzen verlichten tijd is, verkeeren in dwaling. De afschaffings-ijver is al zoo oud als de weg van Rome, en de kermis-afschaffers zijn even oud als de kermis zelve. Sommige kerkvaders hebben reeds traktaatjes tegen de kermis geschreven, even welsprekend als de hedendaagsche.

Immers — wij zagen 't vroeger, toen wij den oorsprong der kermissen beschouwden, [1] — reeds van den vroegsten tijd af vereenigden zich met de kerkelijke viering ook de wereldsche vermaken, en de geestelijken leenden het kerkhof tot een kermisplein, ja lieten zelfs kramen zetten in 't portaal van den toren en in 't westeinde der kerk, — welk een en ander een gruwelijke ergernis voor gezegde kerkvaders was. "'t Voegt niet," schreef de een, "dat men de heilige kerkmissen bestemt tot het drijven van koopmanschap en 't plegen van dartel vermaak." — "'t Is ongerijmd," schreef de ander, "dat men zijnen kerkpatroon zulk een feest bereidt; ja, 't is schandelijk, dat men de heiligen, die Gode behaagd hebben door vasten en bidden, wil vereeren met eten en drinken, dansen en springen."

Maar vermits de drukkunst toen nog niet uitgevonden was, en dus die traktaatjes slechts in afschriften rondgezonden konden worden, en de

[1] Zie *Oude Tijd* 1871. bl. 151.

geestelijken, die ze 't volk van den preekstoel moesten voorlezen, zich liever van die moeite verschoonden; — en daar bij elke kerk toch een kerkmis gevierd moest worden, en vermits 't volk zonder eten en drinken geen feest kon vieren, en zonder dansen en springen geen pleizier kon hebben; en daar 't geen kermis kon zijn als er geen kermiskramen waren; — zoo gingen, heel de middeleeuwen door, de kermissen vrolijk haar gang.

Na de Reformatie evenwel werd die afschaffingszaak ernstiger aangevat, en wel door de predikanten. Wanneer de kermistijd, in stad of dorp, naderde, daverden de preêkstoelen; maar al met even weinig vrucht.

"Te kermis gaan is een b . . slag waard," zei 't oude spreekwoord, en dat sommigen er nog wel meer aan waagden, bewijst het volgende voorbeeld. Tijdens de Leidsche kermis in het jaar 1703, hadden elf soldaten van 't garnizoen te Steenbergen, — denkelijk deels Leidsche jongens, deels verloopen studenten, — zamen afspraak gemaakt om te Leiden kermis te gaan houden; en daar ze wel wisten, dat hun aanvraag om verlof afgewezen zou worden, besloten zij zonder verlof het uitstapje te maken. Doch juist toen zij in 't schip wilden stappen, dat hen naar Rotterdam zou brengen, werden zij geattrappeerd en in de provoost gezet. De krijgsraad oordeelde, dat zij allen als deserteurs beschouwd en opgehangen konden worden, doch wikte en woog: aan de eene zijde de kermis, en aan de andere zijde de "Articulbrief militair"; — bovendien hadden de soldaten "onder solemneelen eede" verklaard, dat zij niet hadden willen deserteeren, maar na 't kermishouden weêr bij hun compagnie teruggekeerd zouden zijn; maar een "welgereguleerde discipline" vorderde toch, dat er een voorbeeld gesteld werd, en hangen was het regt. Eindelijk vond dan de krijgsraad goed, uit bijzondere menschlievendheid, het getal der slagtoffers tot twee te beperken, die door 't lot moesten worden aangewezen. Maar de soldaten hadden in een loting om de galg volstrekt geen zin. Zij wendden zich tot den Soeverein, d. i. tot de Heeren Staten, en vroegen pardon; en de Heeren Staten vroegen er 't gevoelen van den Raad van State over; en deze oordeelde, dat ophangen toch wel wat kras was voor een eenvoudig kermisgaan, en — de arme drommels kregen pardon [1].

Natuurlijk, dat zij, die voor koord noch kogel te vreezen hadden, nog veel minder van de kermis te houden waren, en zich veel meer voelden aangetrokken door 't grappige gezigt van een hansworst, dan door de dreigende blikken van een strafprediker. Op enkele dorpen echter werd

[1] *Nav.* XII. bl. 295, 296.

de ijver der predikers weleens met den gewenschten uitslag bekroond, en daar levert ons 't Zuidbevelandsche Wemeldinge een voorbeeld van.

't Was de 6e Junij 1648 en de kerkeraad vergaderd, volgens zijn zeggen, "in de vreeze des Heeren", maar eigentlijk in de vrees voor de kermis, want het zou over weinige dagen kermis op 't dorp zijn. "Na aenroepinge van den name des Heeren" verklaarde de kerkeraad goed te vinden, "tot weeringhe der kermisse de christelijcke tucht te oeffenen." Den volgenden zondag werd van den preekstoel afgelezen, dat de kermis een "afgodisch werck der duysternisse" was, — brrr! — en dat allen ledematen der gemeente verboden werd kermis te houden, in de kramen iets te koopen, kermisgasten te ontvangen of hun kinderen op de straat te laten spelen. Wie tegen dit verbod zondigde, zou worden gestraft "met het afhouden van het H. Avontmael." Brrrr! Ieder schrikte; de kermis stond leêg.

Maar hoe nu 't volgende jaar? Toen 't de 30e Mei 1649 was en over veertien dagen de kermis weêr te gemoet werd gezien, kwam Dominee er op terug. Hij prees de lui over hun gehoorzaamheid in 't vorig jaar, en vermaande hen "standvastelijck in hun begonnen ijver voort te gaen", en toch vooral niet zoo dwaas te zijn, "met de gewassene zeuge weder te keeren tot de wentelinghe in het slijck"; anderszins bedreigde hij hen op nieuw met "de roede der tucht."

Zoo wendden de Wemeldingers toen het kermishouden af. Ware 't maar overal zoo gegaan! Maar neen, zoo ging 't niet op alle dorpen, en zoo ging 't vooral in de steden niet. Wel waren er de predikers niet minder ijverig, doch zij vonden in de ledematen zulke volgzame schapen niet als de Wemeldingers waren! Wat hun ijver betreft, daarvan getuigt een schrijver van 1672:

"Op dien tijd [als de kermis in aantogt is] hebben de preekstoelen 't meest te lijden; want als de predikanten dan klagen dat zij voor stoelen en banken moeten preeken, beginnen zij van ijver zoo te slaan en te kloppen, dat ik liever de preekstoelen dan mijn wangen die kermisvreugd gun. Ik geloof ook, dat dit de reden is, waarom veel preekstoelen met laken of fluweel bekleed zijn, wijl anders de Heeren hun handen zeer doen of splinters van 't hout afslaan zouden" [1]. Doch juist in het jaar, toen dit geschreven werd, behoefden zij niet te slaan en te kloppen, want alle kermissen stonden toen stil wegens den oorlog.

[1] *Algemeene Hollandse Kerkmis*, bl. 5.

HONDESLAGERS.

II.

De kerkelijke hondeslager — en ook hierin verschilde hij van den stads-hondeslager — had zich niet enkel met de honden te bemoeijen, maar, juist omdat hij een kerkelijk persoon was, nog een aantal andere occupatiën. Voor elke handreiking stond Koddie klaar, bij alle solemniteiten deed hij meê, en bij alle pretjes der schooljongens was hij aan 't hoofd. Ik zal, om den lezer met deze zaken niet te lang bezig te houden, van ieder slechts een paar voorbeelden noemen.

Ging de processie door de stad, dan werden ook heiligbeelden in den optogt meêgedragen; zulk een beeld (mits het niet al te zwaar was) te mogen dragen, was een eer, waar vrome lieden zeer op gesteld waren; maar een groot en zwaar beeld te dragen, was een eer, die den hondeslager te beurt viel.

Werd op den 2n Februarij het ezeltje door de stad geleid, waar "een schoon jongh meysken," om de "Maget Maria" te verbeelden, op zat, en een knap jonkman, "op een sonderlinghe antyckse wijse toeghemaeckt," en met een mand met timmermansgereedschap onder den arm, als Jozef, naast ging, en "alle de Priesteren, Burgemeesteren ende Raet, elck met een ghewyede bernende waskeersse, ende 't ghemeyne volck, met een cleyn gestrengt toertsken in de hant," daar achter, — dan fungeerde de hondeslager als ezeldrijver, en zorgde dat graauwtje behoorlijk in den pas marcheerde.

Op Palmzondag daarentegen manoeuvreerde hij met een houten ezel op rollen, wanneer de optogt van "ons Heer opten ezele" gehouden werd, welke ik op bl. 203 in *de Volksvermaken* beschreven heb.

Van Schortelwoensdag tot Paschen (dat is: vier dagen lang) had de klok vacantie, en dan moest de hondeslager als zijn remplaçant optreden; zoo dikwijls anders de klok luidde, ging hij met een ratel de parochie rond, "om 't volck t' samen te roepen."

Gedurende die dagen speelden de jongens, als "de dienste Godes" afgeloopen was, de Dommeldemet in de kerk, en de hondeslager fungeerde daarbij als orkestmeester, want de Dommeldemet was een ratel-, klap- en trap concert, waarmeê het einde van de Vasten gevierd werd. Al de jongens

kwamen met een ratel in de kerk, en de hondeslager had een grooten houten klap; hij begon, sloeg met den klap, en zong:

De Dommeldemet,
De Vasten gaet uyt,
Kyrie eleison!

en al de jongens vielen in, ratelende en schreeuwende om het hardst. Dan sloeg hij, om den boventoon te houden, met zijn klap op de banken, en de jongens stampten met de voeten, en het was "alsulcken rumoer ende ghetier in de kercke, dat een mensch het gehoor haest soude vergaen," zei Walich Sieuwertsz. Ja, maar "haast is nog niet half," zegt het oude spreekwoord, en niemand werd er doof van; elk lachte er om; de Dommeldemet moest gespeeld worden; het was een oud gebruik, en de pastoor zelf, en de schout en burgemeesteren en alle goede lui hadden in der tijd, toen zij nog jongens waren, ook meêgedaan.

Brak de zaturdag-morgen aan, dan zette de hondeslager een vuurnering op. Ieder moest te Paschen heilig vuur in huis hebben; dit was ook een oud gebruik, ja overoud, veel ouder dan het christendom, ouder zelfs dan de Germaansche oudheid, — een gebruik van de Vuurdienst der voorvaderen onzer voorvaderen in de Arische oudheid afkomstig. De pastoor nam een vuurslag, ging in 't portaal van de torendeur staan, sloeg vuur uit een steen, en stak daar de Paaschkaars meê aan; met die kaars werd een groot vuur ontstoken, dat door den pastoor gewijd en gezegend werd. Met dit heilig vuur zat de hondeslager in de torendeur, en verkocht daar aan alle huismoeders der parochie een gloeijend kooltje van "voor een cleen gelt."

's Namiddags vergaderden de jongens met hun rateltjes weêr op 't kerkhof, en de hondeslager ging de zijnen ook halen, en stelde zich aan hun hoofd, om den ommegang te houden, en "voor de huysen van naemhaftige persoonen" muziek te maken en te zingen. Zoodra ze voor iemands deur stil hielden, werd er een soort van katechismus opgezegd. De hondeslager schreeuwde uit alle magt, en de jongens antwoordden met een lang gerekt "ja" of "neen:"

1°. Jonghens, sijt ghij allegader hier? — Ja!
2°. Moecht ghij wel goet Hamburgher bier? — Ja!
3°. Heeft de Paep uw moeder getrout? — Ja!

Die derde vraag doelde op het "voldoen der Heilige Kerk," waarover ik vroeger reeds gesproken heb [1], en wilde eigentlijk zeggen: "ben je van

[1] *Oude Tijd*, 1871, bl. 118.

goede, christelijke afkomst?" De vierde vraag, waar de jongens "neen!" op antwoordden, klonk in zestiende-eeuwsche ooren beter dan in de onze, en daarom zullen wij die maar niet hooren. Als de katechismus uit was, begon de heele troep te ratelen en te zingen:

De Dommeldemet!
De Vasten is uyt:
Kyrie eleison!
Te Paschen zullen wij eijeren eten,
Soo is de Vasten al vergeten:
Kyrie eleison!

Na dat mooije gezang "wert den hontslagher een stuck gelts gheghe-ven, ende een goede kanne biers op de hant gheset." 't Eerste liet hij in zijn tasch glijden, en met de tweede deed hij als de dikke op het plaatje van den "Ommegang der Leprozen" [1]; en als hij genoeg had, goot hij de rest in de mutsen der jongens, die zij met beide handen toeknepen en tot een drinknap gebruikten.

HEILIG KOOLTJE.

In het voorgaande stuk hebben wij gezien, dat de hondeslagers aan de huismoeders een gloeijend kooltje van gewijd vuur verkochten. Met dat heilig kooltje legden die huismoeders in haar keuken nieuw vuur aan, en 't behoorde tot eene goede huishouding, te zorgen, dat het nooit uitging, zoodat men "'t geheele jaer door heylich vuur in huys had."

Zoo geschiedde 't, volgens Walich Sieuwertsz, in de zestiende eeuw te Amsterdam; en hoe 't nog in Noordbrabant geschiedt, verhaalt Dr. C. R. Hermans in het eerste Deel van zijn *Geschiedkundig Mengelwerk*.'t Verschil is niet groot.

"Het vuur wordt op Paaschavond door den priester in de kerk, na het spreken van eenige gebeden, met steen en staal gekitst, waaraan de Paasch-kaars opgestoken wordt. De landlieden komen met hunne lantaarns naar de kerk, halen Paaschlicht, en steken nieuw vuur aan, nadat het oude is uitgedoofd. Vele lieden hebben er devotie in, te zorgen, dat het vuur, met Paschen aangestoken, gedurende het geheele jaar niet uitga." —

[1] *Oude Tijd*, 1871, bl. 208.

OVER DE MODE.

EEN TRAKTAATJE, DAT NU JUIST TWEE EEUWEN OUD IS [1].

Onder de notoire, en tot Godt in den Hemel om wrake opklimmende sonden, en daerom rechtveerdige oorsaeck onser vernederinge en bedroefden toestant, is geensins de minste de hoovaerdie en pracht in Kleedingen en Huysen. Want hoovaerdigheyt gaet voor de verbrekinge en hoogheyt des geestes komt voor den val, volgens de Spreucke des allerwijsten Koninckx Salomons, *Prov.* XVI : 18. Tot voorkominge van alle hoovaert in kleedingen, en van de lichtveerdige veranderinge van de *Mode*, waermede wij de Franse so lange hebben nageaept, tot dat wij door Godts rechtveerdigh oordeel, bijna hare slaven [2], immers voor een groot deel van ons Vaderlandt, zijn geworden; ware te wenschen, dat na het exempel van andere Natiën, die bij hares Lants dracht altijt verblijven, ook een seker model van dracht wierde uytgevonden, bij dewelcke alle Nederlanders gehouden waren [3], op verlies van het recht van ingeboorne (gelijck in Switserlant gebruyckelijk), en op seer sware straffe, te verblijven. Want doordien de kleederen geordineert zijn tot decksel van onse naecktheyt

[1] Medegedeeld door den heer J. van der Baan te Wolfaartsdijk, uit een merkwaardig boekje, in 1673 gedrukt "T'Amsterdam bij Joannes van Waesberge" en getiteld: "Theologische en Politycke Bedenckingen over den bedroefden toestant der Vereenigde Nederlanden; voorgestelt tot verbeteringe soo van alle een yegelijcks soudige leven, als van eenige notoire gebreken in den staat onses Vaderlants: door S. H. V. D. Th. en Ph. Doctor."

[2] Op het schutblad van het boekje staat geschreven: "Ter gedagtenisse zij hier aengetekent, dat, wanneer de Franschen A°. 1672 den 25 en 26 December, zijnde de Kersdagen, uit Uitregt met 14000 man getrokken waren om in Holland te vallen, en over Leiden na den Haag te trekken, dog door een schielijke dooy belet wierden, en toen haar woede op de twee schoone dorpen Bodegraven en Zwanumerdam oeffenden, zodat de vlam op de vesten van Leiden na Uitregt toe kon gezien worden, — dat, zeg ik, een van de Leidsche predikanten, namelijk D. David Knibbe den ouden, toen predikte uit *Jeremia* IV : 19. (aanmerkelijke en gepaste woorden waarlijk). En een ander leeraar van die gemeente, toen het Avondmaal bedienende (dat niet zonder veel traanen toeging), zeide: "Vrienden, we moeten denken dat dit het laatste zijn zal." Verbeeld u eens wat schrik en beroering dit veroorzaakte."

[3] Ja wel, een nationaal kostuum. Daar hebben wij in 't najaar van 1830 en in 't voorjaar van 1831 een proef van gezien, die deerlijk mislukt is. Maar mogelijk kwam dat, omdat er geen "seer sware straffe" bij was.

wegen de sonde, daer onse eerste voor-ouderen voor den val in den staet der heyligheyt naeckt waren, en haer niet en schaemden, *Gen.* II : 25. Waerom souden wij doch met dese leverey van onse sonden sooseer pralen en prangen, en niet veel meer trachten met de kleederen der gerechtigheyt Jesu Christi bekleedt te worden? Alsoo de veelvoudige veranderinge van de Mode der kleederen een klaer bewijs en teecken is van een onbestendigh en een lichtveerdigh gemoet, waerom souden wij ons, door dese veelvoudige veranderinge en lichtveerdige onbestendigheyt, bij andere Natiën sooseer ten toon stellen, daer wij ons over behoorden te schamen? Also Godt de Heere over alle hoovaerdie seer toornet, en deselve met sware dreygementen in sijn woort dreyght te straffen, als onder andere *Jesaiae* III : 16—26. *Hoseae* VI : 8. Waerom souden wij doch desen toorn, en soo sware straffen Godts ons moetwilligh op den hals halen, en deselve straffen om onse hoovaerdye, nu soo swaer gevoelende, niet van dese onse hoovaerdigheyt afstant doen, om van de slaende hant des Heeren, die ons Vaderlandt nu soo hart drucket, verlost te mogen werden? Ja alsoo alle overdaet en pracht in kleedingen den menschen maer een swaren en kostbaren last zijn, waervan sij oock selfs wel wensten bevrijt te zijn, en welcke sij oock selfs wel weten quaet en sondigh te zijn, maer niemant de eerste wil wesen in deselve te onderlaten, opdat hij niet minder van conditie en vermogen schijne te zijn; en daerom oock dus verre vergeefs tegen de hoovaert en pracht gepredickt wort, soo lange van de Overheyt geen reglement geschiet: so soude een goet model en reglement op de drachten niet alleen nootwendigh, maer oock selfs wenselyck voor den mensche wesen. [1]

Om dan een goet Model van de Drachten uyt te vinden, moeste een dracht so wel van mans- als vrouws-personen geconcipieert werden, streckende:

I. tot *Eerbaerheyt*, of volkomen bedeckinge der naeckte leden, en niet tot lichtveerdige ontblootinge;

II. na de *Proportie* der ledematen, die te bedecken zijn, tot derselver bequaem gebruyck, en niet tot derselver incommodatie of belemmeringhe;

III. tot *Matigheyt*, en niet tot excessive kosten en verquistinghen;

IV. tot *Sedigheyt* en *Statigheyt*, en niet tot uytwendige Prael en Pracht.

Tegen de twee laetste gerequireerde conditiën sondigen alle misbruycken, die in kleedinge soowel van mans- als vrouws-personen gebruyckt worden, hoewel in 't eene meer als in 't ander zijn uytmuntende. Maar oock bij-

[1] Wat theologanten al niet uitvinden! — Zelfs een modeplaat van Overheidswege, en een reglement hoe ieder zich aankleeden moet.

sonderlijck sondigen eenige mans-personen tegenwoordigh tegen de tweede conditie met haer onhebbelijcke breede randen van Hoeden, sodat deselve, wegen hare breette, om niet rontom neer te hangen, moeten aen twee à drie kanten opgegespet of opgebonden worden; en ter contrarie noch onlangs met hare enge Mouwen aen haer wambeysen, sodat dezelve qualyck uyt of aen konden krijgen en met haer enge Broecken, die men wel met een aentrecker diende aen te trecken: gelyck oock niet lange geleden met haer lange en wijde Broecken, zijnde onder veel wijder als boven, en hangende flodderen als vrouwen rocken tot midden voor de schenen; insgelyck voor eenige jaren met haer excessive hooge piramydse Hoeden, en lange gehoorende Schoenen: streckende alle dese misbruycken niet als tot belemmeringhe van den mensche, en daer benevens de excessive wijde en lange kleederen oock tot groote overdaet en verquistinge.

Aengaende de Vrouws-personen, deselve sondigen, Godt betert, meer als al te veel tegen alle de vier gerequireerde conditiën, tegen de mate van *eerbaerheyt*, van *proportie*, van *matigheyt* en van *statigheyt:* hoewel tegenwoordigh, Godt lof, in eenige dingen minder als voor desen de maet te buyten gegaen wordt. Want eertijts voor omtrent twintigh jaren hebben wij met bedroefde oogen aengesien, hoe de Vrouws-personen doenmaels sich mismaeckten met hare Tabbaerden, afhangende van de schouderen tot omtrent halfwege aen de ellebogen, sodat hare armen hierdoor gebonden zijnde, sy hare handen beswaerlyck aen de mont konden krijgen, en haer te gelyck also ten toon stelden met hare naeckte schouderen, en bijna hare geheele borsten, en met een groot gedeelte van haer naeckte rugge; strijdende hetselve notoirlyck tegen de twee eerste gedesidereerde conditiën, namelyck niet alleen met de Eerbaerheyt, maer oock den mensche in 't gebruyck der ledematen belemmerende; ick geswijge van gesontheyt door verkouwinge berovende. Siet, so verre kan de Duyvel den mensche onder den schijn van de Mode verleyden. Maer nu, Godt lof, is dese dwaesheyt ten meerendeel gecesseert, wordende nu voor weynigh eerbare Vrouws-personen aengesien, die met den boesem bloot gaen: alleen dat eenige weynige, die wat uytmunten willen, haer boesem maer met een doorluchtigh fijn lijnwaet bedecken, gelyck Adam syne naecktheyt met een vijgenblat; 't welck doch in der daet niet anders is als met den boesem onder den schijn van een decksel bloot gaen. Oock is de dracht der Tabbaerden nu vrij eerbaerder, en na de proportie des ligchaems, alleen dat aen deselve lange slepende steerten, nergens toe als om de vloer te vegen dienende, en belachelycke korte mouwen omtrent maer een handt breet lanck, ge-

dragen worden; daar se den geheelen arm tot aen de hant toe behoorden te bedecken: en om dese korte mouwen te hulpe te komen, so moet men gebruycken linnen mouwen, met verscheyden lobben, kanten en toestelsels omhangen en opgepronckt.

Hier benevens sondigen oock vele Vrouws-personen tegen de derde gerequireerde conditie van Matigheyt, met hare excessive Pracht boven haren staet, en hare verquistende kostelyckheden, aen juweelen, seer precieuse stoffen, goudene en silvere en oock seer dierbare linnene kanten, en diergelycke meer: en tegen de vierde conditie van Statigheyt, met haer verre uytstekende en wytgapende kakelbonte stoffen, en allerley gecoleurde stricken en quicken, waermede sy de Exteren en Papegayen wel schijnen na te willen apen.

KORTE MOUWEN.

Uit het traktaatje door den heer Van der Baan medegedeeld, blijkt dat de zedemeester van 1673 de korte mouwen belachelijk vond; een ander zedemeester, die één jaar vroeger schreef, nam die zaak veel ernstiger op, en vond de korte mouwen zeer ergerlijk en gevaarlijk voor het welzijn van het vaderland. Trouwens nooit zedemeesters zonder ergernissen, en nooit zedeprekers, die geen schromelijke gevaren zien dreigen! In zeker traktaatje, dat getiteld is: "Hollandt ontkermist", en waar ik later den lezer nog iets uit mededeelen zal, lees ik het volgende.

"De Fransche mode heeft so de herten betovert, dat self onse bestemoedertjes, die al kindskinderen hebben, gaan prijcken en proncken met bloote ellebogen en mouwen tot aen de schouders afgekapt, dat nergens toe nut is als om een sieckte in het lichaam en Godts toorn over het Landt te verwecken".

Wat denkbeeld zich die zedeprekers toch wel van Onzen Lieven Heer vormden? Omdat eenige oude juffrouwen korte mouwen aan haar japonnen droegen, zou de goede God het Land met de zwaarste onheilen straffen!!! —

Die oude juffrouwen mogen dwaas geweest zijn, veel dwazer nog waren die zedeprekers.

OVER DE MODE.

EEN TRAKTAATJE, DAT NU JUIST TWEE EEUWEN OUD IS [1].

Onder de notoire, en tot Godt in den Hemel om wrake opklimmende sonden, en daerom rechtveerdige oorsaeck onser vernederinge en bedroefden toestant, is geensins de minste de hoovaerdie en pracht in Kleedingen en Huysen. Want hoovaerdigheyt gaet voor de verbrekinge en hoogheyt des geestes komt voor den val, volgens de Spreucke des allerwijsten Koninckx Salomons, *Prov.* XVI : 18. Tot voorkominge van alle hoovaert in kleedingen, en van de lichtveerdige veranderinge van de *Mode*, waermede wij de Franse so lange hebben nageaept, tot dat wij door Godts rechtveerdigh oordeel, bijna hare slaven [2], immers voor een groot deel van ons Vaderlandt, zijn geworden; ware te wenschen, dat na het exempel van andere Natiën, die bij hares Lants dracht altijt verblijven, ook een seker model van dracht wierde uytgevonden, bij dewelcke alle Nederlanders gehouden waren [3], op verlies van het recht van ingeboorne (gelijck in Switserlant gebruyckelijk), en op seer sware straffe, te verblijven. Want doordien de kleederen geordineert zijn tot decksel van onse naeckthеyt

---

[1] Medegedeeld door den heer J. van der Baan te Wolfaartsdijk, uit een merkwaardig boekje, in 1673 gedrukt "T'Amsterdam bij Joannes van Waesberge" en getiteld: "Theologische en Politycke Bedenckingen over den bedroefden toestant der Vereenigde Nederlanden; voorgestelt tot verbeteringe soo van alle een yegelijcks soudige leven, als van eenige notoire gebreken in den staat onses Vaderlants: door S. H. V. D. Th. en Ph. Doctor."

[2] Op het schutblad van het boekje staat geschreven: "Ter gedagtenisse zij hier aengetekent, dat, wanneer de Franschen A°. 1672 den 25 en 26 December, zijnde de Kersdagen, uit Uitregt met 14000 man getrokken waren om in Holland te vallen, en over Leiden na den Haag te trekken, dog door een schielijke dooy belet wierden, en toen haar woede op de twee schoone dorpen Bodegraven en Zwanumerdam oeffenden, zodat de vlam op de vesten van Leiden na Uitregt toe kon gezien worden, — dat, zeg ik, een van de Leidsche predikanten, namelijk D. David Knibbe den ouden, toen predikte uit *Jeremia* IV : 19. (aanmerkelijke en gepaste woorden waarlijk). En een ander leeraar van die gemeente, toen het Avondmaal bedienende (dat niet zonder veel traanen toeging), zeide: "Vrienden, we moeten denken dat dit het laatste zijn zal." Verbeeld u eens wat schrik en beroering dit veroorzaakte."

[3] Ja wel, een nationaal kostuum. Daar hebben wij in 't najaar van 1830 en in 't voorjaar van 1831 een proef van gezien, die deerlijk mislukt is. Maar mogelijk kwam dat, omdat er geen "seer sware straffe" bij was.

den door hem, bij wien de brand was ontstaan, wanneer deze tot dat eene huis was bepaald gebleven, — maar door de stad, wanneer de brand zich verder had uitgebreid. En daar dit laatste meestal 't geval was, zoo hadden de schepenen daar ijselijk veel last en moeite van.

Doch niet enkel kwam er veel gehaspel, maar ook menig wonde van, want bij 't van boven neêr werpen der geledigde houten emmers, ijzeren potten en koperen ketels kreeg niet zelden iemand er een op zijn hoofd. Er was dus een beter bluschmiddel noodig, en dit vond men eerlang in de leêren brandemmers.

Wie deze brandemmers uitgevonden heeft, weten wij niet. Wanneer zij in onze vaderlandsche steden 't eerst ingevoerd zijn, kan uit de oude stadsrekeningen blijken, immers, zoo die nog voorhanden zijn, wat echter in verscheidene steden 't geval niet is. Amsterdam, bij voorbeeld, bezit geen ouder rekeningboek van Thesaurieren dan van het jaar 1531, en daaruit blijkt wel, dat de stad toen een aanzienlijk getal "leêren emmeren" bezat, en dat die, na een brand, moesten worden bijeengezocht en gerepareerd, maar wanneer zij 't eerst zijn ingevoerd ligt hier in 't duister.

Slaan wij bl. 211 van ons vorig Deel op, dan vinden wij daar een aanteekening, die ons eenigermate op den weg helpt. In 1397 of 1398 kocht de Regeering van Sluis honderd leêren emmers, die te Brussel gemaakt waren en $12^1/_2$ stuiver het stuk kostten, en honderd teenen korven in den vorm van kannen, en van binnen bepikt, die door een Gentenaar geleverd werden en veel goedkooper waren, daar zij slechts drie stuivers het stuk kostten. De laatsten zoowel als de eersten waren bestemd om water te dragen bij den brand.

Nu is het zeer waarschijnlijk, dat beiden toen nieuwe uitvindingen waren, — de leêren emmer een Brusselsche, de bepikte korf een Gentsche, — en dat de Sluizer regeering beiden op de proef wilde stellen. Dat die proef ten gunste van den leêren emmer uitviel, weten wij, want wij vinden die nog derdehalve eeuw later als 't voornaamste bluschmiddel in gebruik. Maar wij weten niet, of de regeeringen onzer steden al spoedig daarop een genoegzamen voorraad van die emmers hebben aangeschaft; wel daarentegen, dat ten platten lande, zelfs op aanzienlijke dorpen, de menschen zich nog langen tijd zijn blijven behelpen met ketels en hoosvaten.

Ziehier, tot bewijs van dit laatste, een artikel uit een Sommelsdijksche policie-verordening van 1598: "En zall niemand, wanneer daar brand in 't dorp is (dat God verhoeden will) ten brande komen anders dan met

wapenen daar men den brand mede slissen mag, als: emmers, haacken, oesvaten [hoosvaten] ladderen ende diergelijcke".

Men was daar dus in twee eeuwen geen stap vooruit gegaan.

Wat was nu het voordeel, dat de leêren emmers opleverden?

1°. Zij konden gooijen en smijten velen, en wie er een op 't hoofd kreeg zou er niet van bloeden.

2°. Zoo de stad er een goeden voorraad van had, en er water in de gracht was, behoefde men niet te vragen, waar 't in gedragen zou worden.

3°. Gaf de invoering dezer emmers aanleiding om met meer orde te werk te gaan.

De brandmeesters schaarden al het volk, dat te brande liep, — mannen, vrouwen, jongens en meiden, kreupelen en krommen, dooven en blinden, want hier kon ieder dienst doen, wie slechts handen aan 't lijf had, — in dubbele rijen van den brand tot den waterkant, waar al de brandemmers op een hoop lagen. Eenige korte ladders werden in den burgwal gezet, en op de sporten plaatsten zich de scheppers. De lange ladders werden tegen de huizen naast den brand opgerigt; de blusschers klommen op en schaarden zich op de daken, waarna ook op elken sport een man ging staan. De scheppers vulden de leêren emmers in den burgwal, en reikten die toe aan den eersten man in de rij. Onophoudelijk gingen de volle emmers van hand tot hand langs de eene zijde der rij, en de ladders op naar de daken, om in de vlammen uitgestort te worden, en de leêge emmers werden van boven neêr geworpen en keerden langs de andere zijde der rij naar den waterkant terug om op nieuw gevuld te worden.

Zeker was dit nog slechts een zeer gebrekkige brandweer, maar toch was in den toenmaligen toestand de invoering der leêren brandemmers eene belangrijke verbetering. En tot over 't midden der 17e eeuw wist men niets beters.

BLADVULLING.

Nog een artikel uit bovengenoemde Sommelsdijksche policie-verordening van 1598:

"Zoo wie hem vervordert onsen schutter ofte waacker, ter cause van heurlieder officie, eenige injurie aan te doen, seggende, dat hij is een panlikker, aanbrenger, verrader ofte diergelijke, zall verbeuren een boete van tien pond".

STRAATNAMEN.

II.

In het tweede tijdperk ging het anders. De stedelijke regeering bepaalde de namen, althans der voornaamste grachten en straten; maar tevens deed ook nog de spraakmakende gemeente haren invloed gelden, zoodat toen de beide bronnen van naamgeving gelijktijdig vloeiden.

De laatste ging natuurlijk op hare oude manier te werk; maar welke soort van namen praktizeerden de heeren op 't stadhuis toen? — Dit kunnen wij nergens beter zien dan te Amsterdam, want geen stad is in dien tijd zooveel uitgelegd, en in geen andere zijn dus zooveel nieuwe namen geschapen.

Vooreerst dan gaven zij willekeurige, maar fraaije namen, — echter niet, als thans, van beroemde mannen, maar, overeenkomstig de heerschende liefhebberij dier dagen, titels. De jonkers-, ridders-, heeren-, prinsen-, konings- en keizerstitels werden aan straten, grachten en pleinen gehecht.

Ten andere ook toepasselijke namen. Terwijl zij voor 't eene kwartier een stel namen maakten, ontleend aan de leêrlooijerij en de dieren, die de huiden leverden, vercierden zij in een ander kwartier de bordjes met de namen der boomen en bloemen, die er weleer de tuinen vercierd hadden.

Somtijds werden namen aan gebouwen ontleend, zoo als in 1606: Montelbaansburgwal (Oude-schans) en Doelgracht (Cingel van de Munt tot de Heisteeg); of wel aan de bedrijven, zoo als: Brouwersgracht [1].

Enkele namen zijn gegeven ter gelegenheid van merkwaardige gebeurtenissen. De Bantammerstraat werd juist aangelegd, toen de eerste schepen van Bantam hier binnenliepen, in 1597; en het Funen in 1659, toen De Ruyter op 't Deensche eiland van dien naam een schitterende overwinning behaalde.

Eindelijk komen in dien tijd ook namen van personen voor, hoewel niet uit vroeger eeuwen, maar van tijdgenooten, die zoodanige plekken 't eerst betimmerden. 't Bickerseiland is 't eerst betimmerd door burgemeester Bicker (die er ook zelf zijn woonplaats vestigde), en 't Realeneiland door den

---

[1] *Keurboek* H. fo. 235. v°.

schepen Reaal; terwijl Wittenburg het petekind is van een houtkooper, Jan Witte, die er de eerste scheepstimmerwerf heeft aangelegd. Maar ik weet niet, of deze en meer dergelijke namen door de Heeren vastgesteld, dan wel door de gemeente in omloop gebragt zijn.

Deze laatste toch was met hare naamgeving de eersten niet zelden voor, en 't gebeurde dan ook wel, dat, als later een officiëele naam afgekondigd werd, deze niet in den smaak viel en geen ingang vond, maar 't spraakgebruik de volksbenaming, die doorgaans een historische was, handhaafde. En dit was te eer mogelijk, als de nieuwe naam op geen bordje geschreven en aangespijkerd werd [1]. Zoo b. v. moesten de officiëele namen: Montelbaansburgwal, Doelgracht en Koningsgracht, wijken voor de historische namen: Oude-schans en Cingel [2].

Met het geven van namen aan steegjes en gangen bemoeide de Regeering zich niet; daar had het volk vrij spel, en kon er namen aan geven, zoo als 't goed vond. Vandaar dat wij die in de bontste verscheidenheid vinden, en sommigen zóó, dat het nu moeite kost, te raden, hoe 't volk er aan gekomen is.

III.

In onzen tijd heeft men begrepen, dat de naambordjes der straten het goedkoopste middel aan de hand geven, om een Vaderlandsch Pantheon op te rigten. En dit middel is inderdaad zeer praktisch, want, als een beroemd man, wiens naam zelf weldra ook in dit Pantheon prijken zal, vóór weinige jaren schreef, "beter wellicht, stellig met meer algemeene en duurzame werking dan de schoolboekjes, kunnen de naambordjes aan de straten dienen, om bij het volk de namen van hen, die ons vaderland ter eere strekten, in geheugenis te doen blijven [3]."

Nu is 't echter waar, dat bij deze nieuwe methode de persoonlijke straatnamen geen historisch karakter hebben, als bij de oude steeds 't geval is. Bij voorbeeld. Bicker heeft in de straat, die naar hem genoemd is, zelf gewoond, en Reaal heeft het eiland, dat zijn naam draagt, betimmerd; maar Vondel en Hooft hebben in de straten, die hun toegeëigend zijn, niet gewoond en niet getimmerd, zelfs nooit gewandeld. Evenwel is 't mogelijk,

---

[1] Zie, over de naambordjes aan de hoeken der straten, mijn *Amsterdam*, 2e stuk, bl. 4–9.

[2] Den oorsprong van die twee namen kan men vinden in mijn *Amsterdam*, 1e stuk, bl. 119, 120

[3] *Het Boek der Opschriften*, bl. 377.

dat zij in hun vrolijken jongenstijd dáár in 't weiland weleens een vlieger opgelaten hebben, en op dien grond is dus de naamgeving altoos te verdedigen.

Sommige lieden, die nooit tevreden zijn, klagen ijselijk over de lange namen, die nu ingevoerd worden. "De staathuishoudkundigen," zeggen zij, "leeren ons, dat tijd geld is en elke sekonde een gulden kost. Hoeveel zal het ons dan kosten telkens namen uit te spreken, die een versregel vullen, als: Maarten-Janszoon-Kosters-straat, en dergelijken? — Bewaar ons! 't Kan gebeuren, dat men niet enkel aan oude burgemeesters, maar ook aan hunne dames de verschuldigde eer bewijzen wil, en wij dan zelfs nog een Katrijn-Wouter-Dobbenszoons-dochters-straat krijgen [1]!"

Wie daar bang voor is, mag zich gerust stellen, want er is raad voor. Spiegel u aan den ouden tijd. Vier eeuwen geleden was er te Amsterdam een steegje, dat Schout-Jan-Aartszoons-steeg heette [2]. Wat deden de lui? Zij verkortten dien vier voet langen naam tot de helft, en zeiden eenvoudig: Schoutensteeg, gelijk men ook nog op 't bordje leest. En zoo zal 't met de hedendaagsche lange namen ook wel gaan.

[1] Vergl. *Oude Tijd*, 1872, bl. 342.

[2] Jan Aartszoon was Schout van 1427 tot 1429.

HISTORISCHE ANEKDOTEN.

I.

ENGELBERT VAN NASSAU.

De Roomsch-koning Maximiliaan voerde oorlog met Karel VIII, koning van Frankrijk, en leed in den slag bij Bethune een geduchte neêrlaag. Graaf Engelbert van Nassau-Breda (de oudoom van Prins Willem I) werd in dien slag door de Franschen krijgsgevangen gemaakt, en Karel VIII, die jong en snaaksch was, zeî, hem ontmoetende: "Graaf, ik zal u zulk een hoog rantsoen opleggen, dat uwe vrienden met een korf op den rug het geld zullen gaan bedelen."

Engelbert ontbood eenige edelen van zijn huis met meer dan het dubbel der som, die Karel eischte; zond daarop aan al de leden van den hoogen adel te Parijs uitnoodigingen tot een prachtig gastmaal; en, nadat hij zijnen edellieden elk een ouden mand op den schouder had laten hangen, ging hij onmiddelijk met zijn gevolg ten hove.

"Wat beteekent dat?" vroeg de Koning.

"Sire!" antwoordde Engelbert, "het is nooit gehoord, dat een koning van Frankrijk op een leugen betrapt is. En om Uwe Majesteit nu ook niet tot een leugenaar te maken, gaan mijne vrienden, overeenkomstig uwe voorspelling, met den bedelkorf op den rug. Wat mij betreft, Sire! ik wenschte een vraag te doen. Gelieft Uwe Majesteit met mij te dobbelen, — 't rantsoen kwijt of dubbel?"

"Daar moet ik nog eens over denken," hernam de Koning; "morgen krijg je antwoord. Maar zeg eens, — je hebt alle groote Heeren van Parijs op een gastmaal genoodigd; waarom ben je mij voorbijgegaan?"

"Sire!" hervatte Engelbert, "hoe zou ik, die slechts een graaf ben, het durven wagen een koning ter maaltijd te verzoeken? Bovendien, Uwe Majesteit behoeft niet genoodigd te worden, maar gij gaat waar gij wilt, en verschijnt waar 't u behaagt. En zoo 't u behagen mogt, mijn geringe tafel met uwe tegenwoordigheid te begunstigen, dan zal dit, o Koning! de grootste eer zijn, die mij wedervaren kan".

"Goed", zeî Karel, "mogelijk kom ik je gebraad eens proeven".

Toen Engelbert t' huis kwam, werd hij bestormd door al zijn koks en keukenmeiden, roepende: "Heer! wij kunnen koken noch braden!"

"Waarom niet?" vroeg Engelbert.

"Heer! er is nergens brandhout te koop."

"Waarom niet?" vroeg Engelbert andermaal.

"Heer! de Koning heeft door heel Parijs doen verbieden, brandhout aan u te verkoopen".

"Gaat dan timmerhout koopen en brandt het", zeî Engelbert.

"Neen, Heer! dat is ook niet te krijgen", zeî de opperkok met tranen in de oogen.

"Welnu", hernam Engelbert, "gaat dan bij de schrijnwerkers en koopt kasten van ebbenhout en sakerdanenhout; gaat naar de apothekers en koopt zoethout en kaneel, — koopt al wat branden wil, en zoodt en braadt als 't behoort."

En toen Koning Karel kwam om 't gebraad te proeven, roemde hij het zeer, omdat er zulk een kostelijk vuur onder gestookt was.

"Gelieft Uwe Majesteit nu te dobbelen om 't rantsoen: kwijt of dubbel?" vroeg Engelbert.

"Neen", zeî de Koning, "'t waar' schande, van een man van zoo edelen aard als gij zijt, rantsoen te eischen, — veel meer, er om te dobbelen; — ik scheld het u kwijt."

HONDESLAGERS.

III.

Gerbrand Breêro teekende in zijn "Spaansche Brabander" [1] den hondeslager van de Oude Kerk te Amsterdam, Floris Harmensz., in 't laatst der 16e eeuw. 't Was een oude grijnzert, die altijd knorde alsof hij Sint-Teunis' varken ingeslokt had, en wien de jongens Aauwe noemden; zijn portret staat hierboven. Maar zijn eene been was halflam en 't andere krom, en dit was hem erg hinderlijk in 't nazitten van de kwâjongens, die hem altijd sarden en scholden en hem niets dan moeite en ergernis veroorzaakten. Met al die occupatiën, welke ik in 't voorgaande hoofdstuk opgeteld heb, had

[1] 1e Bedr. 3e Toon.

hij toen niet meer te doen; de Reformatie had daar een eind aan gemaakt; hij had maar op de honden en de jongens te passen, doch was bovendien doodgraversknecht, welk laatste baantje hem eigentlijk het liefst en 't voordeeligst was, want de begrafenissen gaven goed, maar de honden en kwâjongens niets. Van de laatsten had hij den meesten last en geen duit voordeel; en daarom, als ze hem in den weg liepen, sloeg hij ze met de zweep om de ooren, en wierp den eersten, dien hij te pakken kreeg, in de kerk en sloot hem op in een hok.

Als de jongens — denkelijk was Gerbrand Breêro zelf er een van — op 't kerkhof speelden, en Floris kwam met de baar uit, om die naar een sterfhuis te brengen, dan begonnen ze dadelijk hun deuntje:

Aauwe!
Willen we t' samen klaauwen?

"Wacht!" zeî Floris, "ick sel je, ick sweer 't, met de swiep om d'ooren slaen!" Maar de jongens wachtten niet; zij grepen de baar van achteren en draaiden Floris er meê rond, en namen dan een loopje en stonden van verre te zingen:

Aauwe! lampoot, krombien!
Ick heb je an de galg gesien.

"Y get! galg-voghels, laat me gaan!" schreeuwde Floris. "Krijgh ick je, ick selder je warachtich insluyten!" Maar hij kreeg ze niet, en ging op de baar zitten, om wat uit te rusten en zijn leed te klagen aan twee ouwemannetjes, die juist bij den kerkhofmuur een buurpraatje hielden.

In 't begin der 17e eeuw waren er twee hondeslagers in de Oude Kerk, maar zij kregen er toen nog een nieuw baantje bij, waar vroeger geen Koddie ooit van gedroomd had, — namelijk dat van beursknecht. Van ouds hielden de Amsterdamsche kooplieden beurs op de Nieuwebrug, waar zij 't ruim en luchtig hadden; maar 't schijnt dat die heeren, toen ze rijker werden, ook kouwelijker begonnen te worden, want zij klaagden ijselijk over de gure winden op die brug, waarom hun in December 1602 vergund werd in de Oude Kerk beurs te houden. En toen werd dan ook den twee hondeslagers belast, te beurstijd, een van beiden in de kerk te zijn, om als beursknecht te fungeeren.

Op de dorpen behoorde te dien tijde het hondeslagersambt tot de baantjes van den schoolmeester. Dirck Adriaensz. Valcooch, de schrijver van den "Regel der Duytsche [d. i. Nederduitsche] Schoolmeesters" Ao 1597,

noemt het uitdrukkelijk onder de "articulen en punckten daer toe de Schoolmeester in de kerck verplicht is te doen":

't Geboeft sal hy ter kercken wt jagheu,
Oock bestellen dat de honden worden geslagen.

Hij behoefde dus wel niet zelf met de zweep aan de deur te staan, — trouwens, dat kon hij niet, als hij voorzingen zou, — maar hij moest er toch iemand toe bestellen, b. v. zijn vrouw of zijn zoon.

Allengs echter schijnen de dorpsschoolmeesters dat baantje van zich afgeschoven te hebben, en er werden anderen meê belast. Te Sommelsdijk was in 't laatst der 17e eeuw de post van hondeslager vereenigd met dien van ziekenoppasser, wat ook nog al een aardige combinatie is.

Den 12n Augustus 1686 werd er een nieuwe "gasthuysman ende hondeslager" aangesteld, en zijne instructie bestond uit deze drie punten:

1e Wanneer de Magistraat of de armmeesters een armen drommel tot hem zonden "om voor één nagt te logeren", dan moest hij dien niet toegraauwen als een hond, zelfs niet "nors ofte stootig aanzien", maar vriendelijk een plaats geven.

2e Moest hij de zieken in 't gasthuis oppassen en hunne bedden opschudden; hun "eten ende drincken" zouden de armmeesters bezorgen en betalen, maar hij moest het "gereed maken ende koken", waarvoor hem elken dag zooveel dubbeltjes betaald zouden worden als er zieken waren.

3e Moest hij, of iemand in zijn plaats, "met een zweep in de hand aan de kerkdeur oppassen", zoo dikwijls er gepreêkt werd, om de honden weg te slaan.

Voor deze diensten genoot hij, behalve de gezegde dubbeltjes, een jaarwedde van elf gulden en een last turf, benevens vrije woning, vrij licht van olie en vrijdom van imposten.

Een armzalig postje voor een arme stumpert! [1]

In den loop der voorgaande eeuw raakten de kerkelijke hondeslagers op vele plaatsen in vergetelheid; maar de navorschers waarschuwen ons, niet te meenen, dat ze nergens meer te vinden zijn, al zijn ze dan in onze woonplaats reeds lang vergeten. [2] Neen, dat denken wij niet; wij weten wel, dat een eeuwenoude titel, schoon al hier en ginds, toch niet spoor-

[1] Volgens: "Reglement ende acte van aanstellinge voor den gasthuysman ende hondeslager binnen Sommelsdijk; datum 's Gravenhage, 12 Augusty 1686" en onderteekend door Margareta, Marquise du Puy Montbrun, vrouwe van Sommelsdijk, Ooltgensplaat, den Bommel, enz. Medegedeeld door den heer J. E. ter Gouw te Sommelsdijk.

[2] *Nav.* X D. bl. 374.

loos verdwijnt. En wij weten ook wel, dat de negentiende-eeuwsche honden, spijt al de mooije versjes, die hun vrienden en beschermers op hen gemaakt hebben, geen haar beter zijn dan de middeleeuwsche, en er dus nog altijd opgepast moet worden, dat zij niet in de kerk komen: maar dat men daar toch geen kletsende zweep voor noodig heeft, leert de ervaring. Nu schopt een bankbewaardersknecht ze maar de deur uit, en 't gaat even vlug en goed; ofschoon sommigen dit ook alweêr als een "mishandeling van dieren" ten zeerste afkeuren, en wenschen dat er zachter middelen worden aangewend om "onze redelooze vrienden" te verwijderen van plaatsen, daar zij niet kunnen worden toegelaten.

En welk middel stellen die sommigen dan voor? —

Een heel eenvoudig. Men moet, zeggen zij, iederen kerkeknecht of oppasser gedurende elken kerktijd voorzien van zekere hoeveelheid leverbeuling; bij de eerste verschijning van een hond aan de kerkdeur moet hij een stuk daarvan buiten de kerk op straat werpen; zonder bedenken zal de hond zich terstond verwijderen, en het onbarmhartige schoppen blijken onnoodig te zijn.

Heeft men daar ergens de proef van genomen? —

Ja wel, maar vruchteloos. De schuld der mislukking lag echter niet bij de honden, maar bij den kerkeknecht, die zelf den leverbeuling opat.

KLOOSTERS.

De burgerijen in de 15e en 16e eeuw zagen niet gaarne veel kloosters binnen of nabij de stad. Waarom niet? Omdat de kloosterlingen niets opbragten, maar wel naar zich haalden zooveel zij konden, ja zelfs handel dreven, en dit voordeeliger konden doen dan de kooplieden, die alle lasten dragen moesten. De burgemeesters van Amsterdam verklaarden in 1514, dat zij binnen de stad 20 kloosters telden, die brouwden en bakten zonder eenige excijs te geven, en dat velen ook nering deden, namelijk: dat zij weefden, en de markten bezochten, en veel koopmanschap dreven in linnen, gelijk andere kooplieden. Dan lagen er nog twee kloosters even buiten de stad, die, kwam er eenig land te koop in den omtrek der stad, dat terstond kochten tot hoogen prijs, vóór iemand anders. En bovendien had men 4 gasthuizen in de stad, die ook al geen excijs gaven en bakten en brouwden zooveel zij wilden, maar dezen deden zulks ten minste alleen voor eigen behoefte. (*Informacie* 1514, bl. 181.)

HERINNERINGEN VAN VÓÓR DRIE EEUWEN.

IV.

OP DEN DIEMERDIJK.

"Het land wordt arm en het volk den krijg moede," schreef Oranje den 8sten Maart aan zijn broeder Lodewijk. De Prins wist niet, en 't volk wist toen ook nog niet, dat die krijg tachtig jaren duren zou, en dat het land er niet arm, maar schatrijk bij worden, ja zelfs,

In 't midden van den krijg en d'oorlog nimmer moê,

zich tot den eersten handelstaat der wereld verheffen zou.

Zoo gaat het op deze aarde: de mensch zwoegt en zweet, lijdt en strijdt, maar ziet den uitslag niet.

Donker was hier het heden en schitterend de toekomst; maar zij was achter een ondoordringbaar gordijn verborgen. Toch hadden velen, die dat eerste tijdperk van den tachtigjarigen oorlog beleefden, er reeds een voorgevoel van; ja, zij koesterden een onwankelbaar vertrouwen, dat eenmaal hun goede zaak zou zegevieren, al ware 't dan ook, dat hunne oogen het niet meer zagen. Daarom hielden zij moedig vol, en troostten zich met de spreuk:

Si non nobis, saltem posteris.

Dat is:

Zoo niet voor ons, ten minste voor onze nakomelingen.

"Het land wordt arm en het volk den krijg moede," schreef de Prins, en riep zijns broeders bijstand in. Niet omdat hij vertwijfelde, maar omdat hij de dringende noodzakelijkheid inzag, Haarlem spoedig te ontzetten; vooreerst, omdat hij het schande achtte, een stad in 't eind te laten bezwijken, die in hare verdediging zulk een heldenmoed getoond had; en ten andere, omdat hij vreesde, door den schok van Haarlems val heel Holland te zien wankelen. Een vrees, die — gelukkig! — door de uitkomst werd gelogenstraft, maar toen volkomen natuurlijk was.

Van graaf Lodewijk was echter te dien tijde geen hulp te wachten, en de Prins moest zelf raad schaffen.

Twee middelen waren er om Haarlem te redden. Het eene was: het Spaansche leger van de stad wegdrijven; het andere: dat leger den toe-

voer afsnijden. Het eerste middel zou wel het kortste en krachtigste geweest zijn, maar 't ontbrak aan de magt om het aan te wenden. Het tweede echter was uitvoerbaar, en kon het dubbele voordeel opleveren: Haarlem te verlossen en Amsterdam te benaauwen.

Het Spaansche leger moest allen toevoer van Utrecht ontvangen en de weg ging over Amsterdam. Sonoy kreeg dus last, zich te verschansen op den dijk ten oosten van Amsterdam, en hij koos daartoe een plek bij de buurschap Jaap-Hannes [1], waar het Y van buiten en het Diemermeer (dat toen nog een binnenzee [2] was en met den Amstel gemeen lag) aan de andere zijde tegen den dijk spoelde. Konden de Noordhollanders zich hier nestelen en staande houden, dan beheerschten zij het Y en het Diemermeer, den Amstel en den Utrechtschen rijweg; — dan had Don Frederik zijn rol voor Haarlem spoedig uitgespeeld, want dan was zijn leger de keel toegebonden; — ja, dan was niet alleen Haarlem bevrijd, maar tevens Amsterdam in de knel, en Bossu zou er niet lang meer domineeren en Joost Buyck en zijn vrienden spoedig ruimbaan voor de geuzen moeten maken.

Had men nu maar eens ferm doorgetast en Sonoy goed voorzien van volk en voorraad, dan ware de gelukkige uitslag bijna zeker geweest, want Bossu kon op dat tijdstip er weinig tegen inbrengen, daar al wat soldaat was naar Haarlem moest; — maar ach! die ellendige bekrompenheid, waardoor in ons land zoo dikwijls de zaken bedorven zijn, deed ook hier het best ontwerp in duigen vallen.

Wel gelukte het Sonoy met 800 man, zoo soldaten als schansgravers, dat punt op den dijk te bezetten, en in twee dagen tijds een schans op te werpen, zonder dat — zonderling genoeg — in Amsterdam iemand er iets van merkte; maar ook — en niet minder zonderling — zonder behoorlijk van levens- en krijgsbehoeften voorzien te zijn. Sonoy haastte zich dus naar Noordholland terug te keeren om het noodige te halen, en tevens nog meer volk en schepen aan te voeren om ook het Diemermeer te bezetten; hij hoopte terug te zijn nog eer Bossu kwam opdagen. Maar dit viel tegen. Hij hield zich langer op, en Bossu kwam spoediger, dan hij gewenscht had; en daarmeê was de zaak reeds verbrod.

Toen Sonoy terugkwam met een groot aantal scheepjes, welgeladen met allerlei voorraad, maar schaars bemand, werd hij door Bossu en de

---

[1] Dat is ongeveer ter plaatse waar nu het Gemeene-Landshuis staat.

[2] "Van daar scheen in 't zuidoost de Diemerzee te bruyzen," zei SPIEGHEL, *Hert-spieghel*, IV B. vs. 30.

Amsterdamsche schepen zóó begroet, dat zijn weerlooze vloot in allerijl de vlugt nam, en hij, "in duysend peryckelen" alleen gelaten, moeite genoeg had zich te redden.

Twee dagen lang verdedigden de soldaten in de schans zich zoo dapper zij konden, maar langer konden zij niet: zij hadden kruit noch lood en bier noch brood meer, en aten van honger hun schoenen op. Zij wilden de schans bij verdrag overgeven, maar Bossu wilde van geen verdrag hooren: op genade of ongenade, anders niet! en wat dat beteekende, wisten zij te goed. Zij wierpen zich dan 's nachts in hun galeijen en krapschuiten, en staken, midden door de vijandelijke schepen heen, 't Y over naar Waterland. — Zonderling bewijs van waakzaamheid op die vijandelijke schepen! — Eindelijk, toen de dag aanbrak, merkte Bossu wat er gebeurd was, en zette de vlugtelingen na. Eenige achterblijvers, die met moeite 't afgematte lijf voortsleepten, sloeg hij dood, en den anderen zond hij zijn busschieters na. Toen bestond Jan Haring van Hoorn een stuk, dat zijn naam beroemd heeft gemaakt. Op een smal eind dijk, tusschen het Y en een binnenmeertje, stond hij pal "en hielt den vijandt een wijl staande; maar alsoo men te fel op hem aandrong, sprong hij in het meer en swom te lande sonder van eenig roer getroffen te sijn" [1]. Natuurlijk moet dit stuiten der vijanden tot behoud zijner spitsbroeders gestrekt hebben, anders toch ware er geen reden geweest, om die daad als iets merkwaardigs te vermelden. Historieschrijvers en poëten, die gaarne elken held der oudheid in onze eigen historie terugvinden, hebben in dezen Jan Haring onzen Horatius Cocles gezien, ja zelfs geoordeeld, dat de Hollander den Romein overtreft [2], zonder dat men juist begrijpt waarom. Anderen hebben gemeend, dat men van die heldendaad meer ophef gemaakt heeft, dan zij verdient [3], — echter zonder ook dit heel duidelijk te maken. De waarheid is, dat wij er weinig over kunnen oordeelen, omdat wij er weinig van weten, daar 't verhaal zeer kort is. Zeker ligt er de herinnering in opgesloten van een daad, die iets meer dan alledaagsch was; en dat Jan Haring een man was, die iets meer durfde dan anderen, heeft hij bewezen in den slag op de Zuiderzee, waarvan wij later zullen spreken.

Maar waar was Sonoy gebleven? — Hij had in Noordholland al gedaan wat hij kon, om een nieuwe magt bijeen te brengen; hij had beur-

[1] SOETEBOOM, *Saanlants Arcadia*, blz. 465.

[2] J. BOSSCHA, *Neêrl. Heldendaden te land*, I D. blz. 215.

[3] AREND, *Alg. Gesch. des Vad.*, II D. 5e st. blz. 258.

telings gesmeekt en gedreigd, en eindelijk weêr een vloot onder zeil gekregen. Maar — te laat! De schans was verloren en de kans verkeken.

Bitter was de teleurstelling en groot de spijt der Noordhollanders, en al de schuld werd op Sonoy geworpen. Zoo gaat het in den oorlog, zegt Hooft. Gaat het wel, dan eigent gaarne ieder zich een deel van de glorie toe; maar loopt het tegen, dan moet de Overste alleen de schuld dragen [1].

De soldaten, die de schans ontruimd hadden, riepen, dat Sonoy hen op de slagtbank gebragt, en daarna in den steek gelaten had.

Zij, die op zee de vlugt genomen en Sonoy in den steek gelaten hadden, schoven de schuld op zijn onvoorzigtigheid.

Maar 't hardst voeren de regenten der steden tegen hem uit, en dreven hem toe, dat hij alles bedorven had, door zijn eigen hoofd te volgen, en hen, die de middelen verschaffen moesten, niet te raadplegen.

Deze laatste beschuldiging miste niet allen grond, want als Jonker en Soldaat viel het raadplegen met burgemeesters weinig in den smaak van Sonoy; en welligt was 't herhaald te laat komen met de noodige hulp juist aan dat gemis van overleg met hen, die de hulpmiddelen verschaffen moesten, te wijten.

Hoe dit zij, Sonoy kwam in grooten haat. Ziedende van gramschap, omdat hij van ontrouw en wanbeleid beschuldigd werd, en tevens duchtende, dat het er op toegelegd werd, met hem als met Lumey te handelen, wendde hij zich tot den Prins. En werkelijk smeulde er iets, dat tot een felle vlam had kunnen uitslaan, maar gelukkig door Oranjes beleid in den aanvang gesmoord werd. De Prins sprak Sonoy vrij van ontrouw, erkende zijne diensten, maar stelde een raad van drie leden nevens hem, waar de Steden in bewilligden en de twist meê gedempt werd. Dit was de kiem, waaruit vervolgens 't Collegie van Gecommitteerde Raden van het Noorderkwartier geboren werd.

Sonoy bleef 't oog op den Diemerdijk houden, en herwon dien werkelijk in 't begin van Junij. Hij wierp er wel zes schansen op. Maar toen baatte het Haarlem niet meer; want de Amsterdamsche schepen hielden het Diemermeer bezet, zoodat de toevoer naar het Spaansche leger langs den Utrechtschen weg, ondanks de zes schansen op den Diemerdijk, toch ongehinderd voortging.

---

[1] Hooft, *Ned. Hist.*, blz. 311.

LIJFSTRAFFELIJKE REGTSPLEGING.

II.

GEESELBORDEN.

Er zijn een aantal scherp geteekende trekken, waardoor de oude tijd zich onderscheidt van den nieuwen tijd, en wier beschouwing natuurlijk in onze schatting altijd ten voordeele van den laatsten uitvalt.

Van die kenmerkende trekken heb ik thans juist een der scherpst geteekenden in 't oog; namelijk — het ranselen.

Het woord alleen doet ons al rillen; en in dat rillen ligt dan ook 't afdoend bewijs, dat wij menschen zijn van den modernen en liberalen, verlichten en beschaafden nieuwen tijd.

O, die plak en die gard voor de jeugd! en die geeselpalen voor de volwassenen! zij geven aan den ouden tijd zulk een barsch, ja een barbaarsch aanzien.

O, dat begrip, alsof een pak slaag voor jong en oud het beste middel ter zedelijke verbetering ware! het geeft aan den ouden tijd zoo'n nurksch, ja een Turksch voorkomen.

En toch — wij moeten billijk zijn, zelfs ook jegens den ouden tijd.

Wij moeten erkennen, dat niemand geranseld werd zonder vooraf behoorlijk gewaarschuwd te zijn.

Ieder, die plak en gard hanteerde, of het regt had om met de geeselroede te dreigen, zorgde, dat elk, wien 't aanging, 't vooruit wist. Ja, zij lieten de waarschuwing niet enkel drukken en aanplakken, maar zelfs afschilderen en uithouwen, en duidelijker kon het toch niet.

De schoolmeesters lieten plak en gard voor hunnen luifel schilderen, ja zelfs in steen houwen en in hunnen gevel metselen, opdat alle jongens 't wisten, eer zij binnenkwamen; — van welk laatste wij, nog tot vóór weinige jaren, te Amsterdam een voorbeeld hadden aan een huis in de Gravenstraat, waar van 1597 tot 1666 de rector van 't Latijnsche school woonde.

Mijne Heeren van den Gerechte lieten borden schilderen met een geeseling er op, en het feit, waarvoor die straf bedreigd werd, er bij; en zij

lieten die geeselborden uithangen of aan een paal spijkeren op de plaats zelve, waar 't kwaad kon gepleegd worden. Waarlijk, bij zulk een waarschuwing was niemand te beklagen, die het kwaad toch deed en een geeseling beliep.

Zulke geeselborden worden in de oudheidkamers van sommige steden nog bewaard.

Te Middelburg heeft men er een, dat den boomschenders gold, en tot in het laatst der vorige eeuw gehangen heeft aan 't begin van den Vlissingschen straatweg. Men ziet er een schavot op geschilderd, waar een beul bezig is een man te geeselen, en daaronder staat geschreven:

STRAF DER BOOMSCHENDERS. [1]

Te Gouda daarentegen wordt er een bewaard, dat op een paal aan den stads-cingel gestaan heeft, om de zwaneschenders af te schrikken. Dit is in twee vakken verdeeld. In dat ter regterhand ziet men den zwaneschender aan den geeselpaal, en de beul, die hem den rug borstelt, draagt een blaauwen rok met vergulde knoopen. In het vak ter linkerhand zijn, benevens het noodige groen en geboomte, de zwanen geschilderd, die 't met genoegen aanzien, dat hun schender gegeeseld wordt. Onderaan staat:

STRAF DER SWANESCHENDERS. [2]

[1] Catalogus van 1870, N° 221.

[2] Tentoonstelling in 1872, N° 337.

DRIE P'S.

Jeremias de Decker schreef eens, welligt op Sinterklaas, den lekkerelettersdag, "aan Vader Adam":

> Uw afval onderwierp den **P**reekers ons gemoed,
> Den **P**leisteraars ons lijf, den **P**leiters geld en goed. [1]

Zeker heeft nooit eenig vader van zijn kinderen zooveel P's op den neus gekregen als Vader Adam en dat — enkel om een appeltje.

[1] II D. bl. 120.

HIER.

"Hier" was van ouds in de opschriften-taal het aanwijzend bijwoord, of liever, om het nog naauwkeuriger uit te drukken: het aanwijzend voorwoord.

"Hier" was het natuurlijk begin van ieder opschrift, hetzij op een uithangbord, hetzij van een boek of een reglement. Van de laatsten eerst een paar voorbeelden.

Mirakel-boekjes uit de 16e eeuw beginnen met dit opschrift: "*Hier* beghint die vindinghe" enz. of: "*Hier* beginnen die wonderlicke Miraculen" enz. En de statuten van de Cellezusters te Amsterdam hebben tot opschrift: "*Hier* beghinnen die Visitieres ordinnantiën" enz.

Die *hier*-opschriften zijn bij de boeken- en reglementenmakers nu al lang uit de mode; maar op uithangbordjes kunnen wij er aan kelders en in achterbuurten nog de laatste voorbeelden van vinden, als:

Hier mangelt men.
Hier gaat men uit porren.
Hier scheert men honden.

Vroeger vond men boven die opschriften, ten dienste van hen, die niet goed lezen konden, altijd een schilderijtje. Boven het eerste: een mannetje en een wijfje aan den mangel; boven het tweede: een man of een vrouw, met een stok op een deur slaande; boven het derde: een witte krulhond. In onzen tijd echter zijn die schilderijtjes allengs verdwenen en de opschriften alleen overgebleven, en welligt zullen deze laatsten ook weldra uit de wereld raken. Immers dat is met een aantal van die *hier*-opschriften tegenwoordig reeds 't geval. Zelfs de barbiers hebben hun oude schild met het traditioneele: "*Hier* scheerd en sneid men t haar na de mode", ook al weggeworpen, en, om werkelijk "naar de mode" te zijn, er wat halfbakken Fransch voor in de plaats gezet. Of boven het klassieke: "*Hier* liggen voetangels en klemmen", dat men weleer, tot waarschuwing van inklimmers en overspringers, aan elken tuinmuur, schutting en sloot las, van ouds ook iets geschilderd stond, weet ik niet; mogelijk wel, maar ik heb het nooit gezien.

In vroegere eeuwen waren die uithangborden met schilderijtjes en *hier*-opschriften zoo algemeen, dat ook de Overheid ze hier en daar liet aanslaan, om den goeden burgers te wijzen, waar zij wezen moesten om aan hunne verpligtingen te voldoen, onder anderen: om hun belasting te be-

talen. Daar zag ik onlangs nog een oud exemplaar van [1]. Het was een bordje, dat vóór drie eeuwen gediend heeft om de lieden teregt te helpen, die hun haardsteêgeld kwamen betalen.

De ontvanger zit achter eene tafel. Eene vrouw, die betaalt, staat voor de tafel. Een andere, die betaald heeft, gaat de deur uit, en nog twee vrouwen zitten op een bank hare beurt af te wachten. Het kostuum is hetzelfde als op het plaatje in den *Ouden Tijd* 1872 bl. 161. De vrouw, die voor de tafel staat, draagt een zwart jak en een zwarte huik, een rooden rok en een grijs voorschoot. Het onderschrift luidt:

Wirt. nutfangme. t. schuurstirngelt.

[1] Op de verkooping bij H. G. Bom te Amsterdam, 1 Februarij 1873.

GESCHENKEN.

Toen de stad Amsterdam in 1306 een geschenk wilde aanbieden aan haren Heer, Bisschop Gwy, zond zij hem een paar koeijeu, die zij door een knecht liet drijven naar Zuilen, waar zeker des Bisschops boerderij lag. En toen diezelfde stad in 1563 een geschenk wilde geven aan den Stadhouder en aan den President van Holland, vereerde zij elk dier Heeren een vetten os, en belastte een stads-roêdrager met de taak, den eenen os naar Breda en den anderen naar den Haag te brengen.

Men was dus in dit opzigt in derdehalve eeuw niet veel vooruitgegaan. En 't was Amsterdam alleen niet, dat zulke presenten aan groote Heeren gaf, neen, 't ging elders evenzoo. In 1528 werd de graaf van Hoogstraten te Amersfoort, als vertegenwoordiger van keizer Karel, met groote plegtigheid ingehuldigd; en bij die gelegenheid vereerde die stad hem twee vette ossen met vergulde horens.

En welk soort van geschenken gaf men dan aan dames? — In 1570 kwam de gravin van Bossu, de echtgenoot van den Stadhouder, te Amsterdam, en zij moest met een geschenk vereerd worden. Burgemeesteren kochten van een visscher van Terschelling een levende robbe in een korf voor 16 schellingen, en zonden die aan mevrouw de Gravin. Of ze er heel blij meê was, heeft de Thesaurier niet aangeteekend, want — dit ging buiten zijn rekening om; maar zeker was 't een mooi present, anders zouden de burgemeesters van Amsterdam 't niet gegeven hebben.

KINDERBIEREN.

II.

HET BLIJMAAL.

Wij hebben een zeventiende-eeuwsch kandeelmaal gezien bij ouderwetsche en stemmige burgerlui: er was wel voor den zoeten mond gezorgd, en er werd niet minder gepraat dan gesmuld. Op deftiger kandeelmalen was natuurlijk alles veel rijkelijker; er werd nog lekkerder gesmuld, en, zoo mogelijk, ook nog meer gebabbeld en kwaad gesproken.

> 't Is hier Joffrou Muegheveel; 't is daer Madame Seldensat.
> Hoe ging dat volck de mont: elckeen vertelde wat.
> Elck had genoech te praten, 't was al van tourtjes, taertjes, vlaetjes,
> Van malmelade, sucade, en sulcke soete praetjes.[1]

Op 't kandeelmaal van Saartje Jans zagen wij de vrouwen alléén naar huis gaan; dat was toen al heel eenvoudig burgerlijk, maar bij lieden, die naar de mode leefden, kwamen de mannen hunne vrouwen terughalen, en 't spreekt van zelf, dat zij dan ook nog "iets gebruikten." Doch daar kreeg de baker dan ook geen schellinkjes maar guldens in de hand; ja 't was, onder de grooten en wie zich met dezen gelijk stelden, reeds de gewoonte een dukaton te geven, welk geldstuk (omdat door lieden van fatsoen alles netjes behandeld wordt) in een schoon wit papiertje gevouwen was. Doch hoor, wat soms gebeurde. Als de baker na de inzameling aan 't openmaken ging, kwam er weleens uit een der papiertjes, in plaats van een mooijen zilveren rijder een leelijke, oude, koperen legpenning te voorschijn; — een fopperij, waar een burgerluisbaker, die haar schelling "open en bloot" in de hand kreeg, nimmer aan bloot stond.

Van ouds hield men één kandeelmaal, en de eenvoudige burgers lieten het daarbij; maar de genoemde lieden, die naar de mode leefden en "veel uithaal" maakten, gaven er drie. Ja, als men Rotgans gelooven mag, — en er is geen reden, om dat niet te mogen, — dan drong die weelde in zijn tijd zelfs reeds op de Hollandsche dorpen door. Immers hij laat "een

---

[1] SAM. COSTER, *Tiisken van der Schilden.*

oude labbekaak," die ieders doopceêl kent, van zekere Weintje Floris, die met Robbertbuur getrouwd was, zeggen:

En toen ze kraamde, kwam men driemaal op kandeel.[1]

De boeren noemden ieder feestmaal een "vet" of "vetje," — 't laatste in Holland, waar de verkleiningsvorm met de j in de volkstaal van ouds zeer gewoon is. En zoo heette 't kraammaal bij de Hollandsche boeren: een kraamvetje; — op de Veluwe en elders: een wiivevet.

Le Francq van Berkhey zei vóór honderd jaren van de boere-kraamvetjes in Holland, dat het er soms vrij losjes kon toegaan; maar 't ging op menig steedsch kandeelmaal niet beter. De vrouwen dronken er wijn en likeuren, en als ze "de hoogte kregen," kwam de pret soms op straat, en de liedjeszangers op de brug gewaagden er van. Een voorbeeld wil ik er niet van geven, want zulke "schoonder kluchten" lieten zich vóór honderd of meer jaren beter bezingen dan thans verhalen[2].

Maar al de namen, die wij tot nu gehoord hebben, zijn niet heel oud: de naam "kandeelmaal" is zeker niet ouder dan de 16e eeuw, en in "kraamvetje" of "wijvenvet" vinden wij de oorspronkelijke benaming ook al niet; en al de namen, die met "bezoek" en met "visite" zamengesteld zijn, zijn natuurlijk nog jonger. Den echten, ouden naam heb ik in het vorige Deel reeds genoemd[3]: blijmaal, — dat wil zeggen: een maal, om eens menschjes komst in de wereld met blijdschap te vieren. Die naam is zoo eenvoudig, dat men wel gelooven mag, dat hij uit de gouwen onzer Germaansche voorouders afkomstig is. Dit maal werd aangerigt *driemaal drie* dagen na de kraam, wanneer de moeder volkomen hersteld en alle gevaar geweken was. Alle vrouwen der buurschap en der maagschap werden er op genoodigd, om zich te verblijden over 't geluk harer vriendin, en dronken — geen kandeel, maar bier, onder 't vrolijk gejuich van: heil! heil! heil! — En van dat "heil" vindt men den weêrgalm terug in al de geboorte- en verjaardichten van onze Hollandsche poëten der drie laatste eeuwen. Hoor slechts — om een der nieuwste en beste voorbeelden te kiezen — De Génestet als hij een lied op Van Lenneps verjaardag zingt:

Zooveel HEIL voor onzen Dichter,
Meer nog, zoo het mooglijk waar!

---

[1] *Boerekermis*, I B.

[2] Wie evenwel een voorbeeld begeert, kan er een vinden in het liedeboekje: *de Amsterdamsche Kermisvreugd*, bl. 34.

[3] Zie *Oude Tijd*, 1872, bl. 90.

De Eijerboer.

AMBACHTEN.

II.

DE EIJERBOER. [1]

Ick groet dit geselscap, al die hier *bennen*.
Ick hiet Steven; ick ben een lantman en hou veel van *hennen;*
Maer je sult me wel *kennen*, ick coom mijn eijeren vercoopen sonder *verdrach.*
Nu elck coop naedat sijn buydel *vermach*,
Vaet mijn *gewach* hier in'et *generale.* [2]
Besiet mijn eijeren en hoort nae mijn *tale:*
't En can niet *falen*, die zijn geleyt in dit *jaer.*
Besiet, daer is noch een ander *paer*,
Die heeft onse vacle *Caeckelaer* selver *geleyt*
Wildy 't niet gelooven? soo vraecht'et dese *meyt*,
Die heeft'et *geseyt*, ja se selver op'et nest sien *huycken.*
Het sijn eijeren soo versch, ghy moecht se wel *ruycken;*
Is'er in een *cuycken*, dat hebt ghy *meé.* [3]
Daer en sijn geen beter eijeren in *steé.*
Ick heb se hier *meé*, noyt haers gelijck
Te Heemsteê, te Overveen, te Velsen noch in die Wijck.

Al van Sperwou quam een knecht tot mij geloopén,
Dat hij van mijn eijeren woude coopen,
't Stuck om een oortgen, dus gae ick' er meê *wetten*,
Waer sou 't mijn *letten* of 't most mij *lucken*,
Want ick heb hennen, die nimmermeer en *clucken.*
Siet daer, ick wil'er een ander paer uyt *rucken:* 't stuck is wel ruym een oortgen
Dit is van onse hennetgen mit sijn ruyge *baert;* (*waert.*

---

[1] Dit rederijkers-rijm is een stuk uit een tafelspel van de Haarlemsche Kamer: *Trou moet blijcken.* Het plaatje is gevolgd naar eene houtsnede van den ouden Christoffel van Sichem, berustende in de prentverzameling van den heer W. H. J. van Kempen te Amsterdam.

[2] Dat wil zeggen: "Luister allemaal wel naar 't geen ik je vertel".

[3] "Dat hebt gij op den koop toe".

Mijn goet is *vermaert*, waer dat ick *ben.*
Siet, dat is van onse groote Lombaertsche *hen*,
Die je wel *ken;* ick sou 't niet verslaen [1] waer 't niet *waerachtich.*
Al waert ghy van leeden noch so *onmachtich*,
Ghy wert'er of *crachtich*, dus steect se vrij in uwen *muyl.* [2]
Siet, dat is van onse sprickelde *Tuyl*,
Die sijn selden *vuyl*, 't is waer al bij mijn *siel.*
Siet, dat is van onse gecuyfde *Criel*,
't Was een jaer out te Sint-*Michiel* en twee *dagen.*
't Leyt seer wel, maer ick moet'et self te nest *jagen*,
't En baet geen *clagen*, maer het leyt veeltijts in het *gras.*
Dat is van onse Toentgen, dat coft ick van Sint-Anthonis *cas.*
Het heeft doorkens soo geel als *was*, en sij blijven lang *heel*,
En sij smaecken alsoo lecker in den wijncan*deel*,
En sij loopen glat door de *keel;* ick sou se meê wel *moghen.*
Gans May! dat sijn noch eijeren, die oock wel *doghen*,
Vrij sonder *loghen*, om veer noch om *vert*,
Soo en coomen'er geen beter eijeren te *mert!*
Dat is een van onse *bastert* met die lange *cam;*
Daer was een pater, die'er een stuverweert off *nam*,
En daernae soo *quam*'er een begijntjen al over 't water,
Die coft'er een hondert al voor haer pater.

Ick wil weêr nae Wessaenen; 't is hier genoech of *gepraet.*
Neemt dit in deuchden, en weest niet *quaet*,
Maer alle droefheit *laet*, en weest al te zaemen verblijt.
Wilt vroolick leven in deese genuechelijcke tijt.

[1] *Verslaan* is: zeggen, verhalen, verslag geven.
[2] *Muyl* = mond.

BLADVULLING.

Des somer-daeghs gingen de boeren in 't velt om eijeren te soecken met een lijn over 't riet heen, dat die wilde eenden en vogelen opvlogen, en sochten in een korten tijd een mant vol eijeren.

LEEGHWATER, *Kleyne Chronijcke.*

BRAND BLUSSCHEN.

IV.

Zoo men nu meent, dat na al die goede verordeningen, 't bij de branden geregeld en ordelijk toeging, dan bedriegt men zich: nog in keizer Karels tijd leverde een brand een tooneel van verwarring op gelijk twee eeuwen vroeger. Wij bezitten er een verslag van in een brief, geschreven door een Amsterdamschen geleerde aan een vriend te Middelburg, — een verslag, dat zeer merkwaardig is, omdat het ons duidelijk voor oogen stelt, hoe het destijds toeging. Den duivel en de dieven zullen wij er ook ontmoeten; maar in plaats van de heksen en booze geesten verschijnen thans de Lutheranen en ketters. Dit laatste is geheel in den geest van de geloovigen dier dagen: zij wisten wel, dat Satan, om de vrome zielen te bedotten en te bederven, zijne dienaars van tijd tot tijd andere namen en gestalten geeft. Onze geleerde was een groot vijand van Luther en de ketters; maar van de Roomsche geestelijken was hij toch ook geen groot vriend, want hij verweet hun gestadig, dat zij liever dronken dan studeerden. 's Mans naam in de geleerde wereld was Doctor Alardus[1], maar te Amsterdam heette hij eenvoudig Elle, en, omdat hij wat hardhoorend was, werd hij in de wandeling "Doove Elle" genoemd.

Elle woonde in 1538 vlak naast het St. Mariënklooster te Amsterdam. Dit klooster stond in de Nes; het strekte zich uit van 't Kalfsvelssteegje tot digtbij de Langebrug, terwijl 't Rokin den achtermuur bespoelde. Op 't uiteinde van den Grimburgwal (dat nu de Langebrugssteeg is) stonden vier huizen, die van achteren het klooster raakten, en denkelijk woonde Elle in een van deze. Hij had een kostbare bibliotheek en bezat ook vele handschriften.

Op den 2n November van genoemd jaar had hij, na den middag, aan eenige studenten les gegeven, en juist over eenige plaatsen uit kerkvaders gehandeld betreffende het vagevuur, zonder te vermoeden, dat hij zoo spoedig een wezentlijk vuur op zijn dak zou krijgen. Om vijf uren ging hij, als hij dagelijks gewoon was, naar de Heilige Stede (thans de Nieuwezijds-

[1] Hij is dezelfde, wiens grafschrift is medegedeeld *Oude Tijd*, 1872, blz. 372.

kapel), om de Vesper te hooren zingen; maar op eens werd dat gezang gestoord door een vervaarlijk geschreeuw. "Brand! brand!" klonk het in de Kalverstraat. Elle liep de kerk uit, en keek de straat rond, maar zag geen vlam. "Waar? waar?" riep hij tegen 't schreeuwende volk.

"Te Sint-Marye!" was 't antwoord. "Het klooster staat in brand!"

Een kille schrik voer Elle door de leden. Hij ijlde, zoo snel de beenen van een geleerde, meer 't zitten dan 't draven gewoon, slechts kunnen, de Kalverstraat door naar de Langebrug, en — o ijselijke nood! de vlam sloeg uit het kloosterdak, vlak bij zijn huis, en zijne boekekamer verkeerde in 't grootste gevaar. Daar er ook hier, gelijk altijd, meer schreeuwers dan blusschers waren, had de vlam vrij spel, en woedde zoo fel, dat het dak en de muren van 't klooster reeds begonnen in te storten. De nonnetjes hadden geen nood; zij waren spoedig in 't naaste klooster geborgen, en hadden zooveel van haar kostbaarheden meêgenomen als zij dragen konden; de rest werd een prooi der dieven, want, zegt Elle, "'t ging hier als altijd, er werd zeer veel gestolen."

Eindelijk kwamen er blusschers, maar Elle geloofde, dat dit juist Lutheranen waren, en dat zij in de vlammen geen water maar olie wierpen, doch, uit duivelsche boosheid, al het water op zijne boeken goten. En, helaas! niemand hielp hem. 't Meest was hij om zijne handschriften bekommerd, waaronder er waren, die hem niet eens toebehoorden, maar door anderen geleend waren. Hij wendde zich tot de geestelijke heeren, priesters en monniken, en riep hun bijstand in, om zijn boekenschat te redden; maar, ja wel! die vrome vaders staken geen hand uit. "Ach!" zuchtte Elle, "ze houden meer van de bekers dan van de boeken". Alleen zijn vriend Klaas Kan, die ondanks zijn toenaam, meer van de boeken dan van de kan hield, en pater van 't Ursulinenklooster was, hielp hem een handje; en toen er ook twee van zijn leerlingen bijkwamen, gelukte 't hem nog 't grootste deel van zijn bibliotheek in behouden haven te brengen.

Ten laatste werd de brand geblusscht; denkelijk op de gewone manier, niet door water, maar door 't omverhalen van muren, en 't laten uitbranden van wat brandde. Dat de brand in 't klooster opzettelijk gesticht was, hield Elle voor zeker, en dat dit booze geesten, in de gestalten van Lutheranen, gedaan hadden, was ontwijfelbaar. "Denk eens", schreef Elle aan zijn Middelburgschen vriend, "twee dagen daarna vond men in de slaapzaal der nonnen, onder sommige bedsteden, andermaal zwavelstokken met buskruit bestrooid. Volgens het zeggen van een dienstmeid, waren die daar na den brand op nieuws neêrgelegd, en dat hadden zeker weêr eenige

Lutheranen of andere ketters gedaan". — Ja wel, nooit brand zonder meidepraatjes; en wie eenmaal met den duivel op weg is, kan ver met hem komen. Zelfs dat de Lutheranen en ketters zoo maar onder de bedsteden der nonnen kwamen, leverde voor Doctor Alardus, met 's duivels hulp, geen bezwaar op.

Wij evenwel, die sinjeur Satan rondom laten loopen, gelooven van al die dwaasheid niemendal, en vinden 's Doctors verklaring al te naïef. Het heiligdom van een vrouwenklooster, de slaapzaal, stond maar niet zoo open, dat elk er van de straat in kon sluipen. Neen, wij gelooven veeleer, dat de meid den Doctor wat fopte, en zelf wel beter wist, maar 't niet zeggen mogt. 't Is best mogelijk, ja waarschijnlijk zelfs, dat de brandstichters onder de nonnetjes zelven scholen. Immers waren er te dien tijde nog al veel geestelijke zusters, natuurlijk onder de jongere van jaren, wie de kloosterdwang erg verveelde, en die niets vuriger wenschten dan hare vrijheid terug te krijgen. Daartoe kon een brandje dienen, als 't haar gelukken mogt in de verwarring te ontsnappen en zich spoedig "in een werelds habyt" te vermommen. Hier had Elle zeker in zijn boeken nooit iets van gelezen; maar de Mater wist er wel van: daarom had zij goed op de jonge zusjes doen passen en gezorgd, dat zij spoedig in een verzekerde plaats geborgen waren. Dit behoefde echter Doctor Alardus niet te weten; hij zou er maar ophef van gemaakt hebben, want hij was "seer gladt van tong". Hij mogt zich met het sprookje van de zwavelstokken der Lutheranen vergenoegen, en dat rondvertellen en schrijven zooveel hij wilde.

VROUWEN.

Men vint door al het rijk een deel verkeerde wijven,
Die niemant, wie het sij, kan tot de rede drijven.

CATS (die een beste vrouw had).

De gansche waereld door, indien wij 't recht beschouwen,
Zijn goede en quaade mans, en quaade en goede vrouwen.

LANGENDIJK (die een kwaad wijf had).

VOLKSVERMAKEN.

I.

DE GRAAF VAN HALFVASTEN.

De vierde zondag van den Vasten, dien men in de Roomsche Kerk *Laetare* noemt, is voor de kinderen te Antwerpen en elders in België nagenoeg hetzelfde, wat het feest van Sinterklaas is in Noord-Nederland, zoowel als te Brussel, Gent en in andere Belgische steden, namelijk: een dag, waarop men den kleinen geschenken biedt, hetzij van speelgoed en prenteboekjes, hetzij van zoetekoek, suikergebak, lekkernijen van alle soort. Men noemt hem den dag van *Sinte Graaf* of *Greef*.

Gedurende gansch de week, welke dien dag voorafgaat, hoort men in de meeste huisgezinnen een liedje neuren, dat, even als het gebruik, zeer oud schijnt te wezen, en tegenwoordig over 't algemeen — er zijn weleens *varianten* aan — luidt als volgt:

Kinderkens, hangt uw korfkens uit,
Ik heb wat nieuws vernomen
Van eenen heer
Met schoone kleêr;
De Greef zal morgen komen.

Maar als gij niet zeer wijs en zijt,
Zal ik me er niet meê moeien;
Dan zal de Greef
Uwe neef
Brengen een dikke roeie.

De kinderen beloven natuurlijk zeer wijs te zijn en vroeg naar bed te gaan. Ook vinden zij tegen het einde der week, op zekeren morgen, het een of ander stuk marsepein, suikergoed of *speculatie*, d. i. zoetekoek, in hun schoen of op hunne nachttafel. Het is een zoogenaamd proefbeetje, dat Mijnheer de Graaf hun toezendt, om aan te kondigen, dat hij over hen tevreden is en stellig hen op zijn doortocht, in den nacht van zaturdag tot zondag, niet zal vergeten.

Den zaturdagavond wordt onder den schoorsteen een korf met hooi en een stuk brood geplaatst. Want even als Sinterklaas, rijdt de Graaf van Halfvasten door de lucht en is hij niet kwaad wat eten voor zijn paard te vinden. Den zondagmorgen is dus het voeder verdwenen en door lekkernijen en speelgoed vervangen. Zijn de kinderen niet braaf geweest, dan heeft echter de Graaf, in stede van geschenken, eene roede gebracht.

Van waar dit gebruik? Men verklaart het op verschillende wijzen. Ziehier een paar van de meest herhaalde uitleggingen.

Tot in 1508 kende men te Antwerpen slechts de verschillende suikers door het Oosten opgeleverd, en waarvan de kruisvaarders de eerste staaltjes medebrachten. Deze suikers, het *saccharum spiccatum* der geleerden, zijn geel. Haar smaak heeft veel van dien sommiger vruchten, als daar zijn vijgen, rozijnen, corinthen, enz. Zij worden thans minder geschat, wijl zij niet gemakkelijk kristalliseeren en de vergelijking niet kunnen doorstaan met de schoone blanke en blonde suikers van West-Indië, welke de wetenschap *saccharum officinarum* heeft gedoopt.

Vóór de ontdekking van Amerika, vermoedde men van die laatste suikers zelfs het bestaan niet. Zij bleven nog eenigen tijd na die ontdekking onbekend. In 1508 kwamen te Antwerpen de twee eerste schepen met *Canariesuiker*, d. i. suiker van de Canarische eilanden, aan. Er waren toen reeds vele suikerbakkerijen of -ziederijen in de Scheldestad. Niemand echter van de Antwerpsche suikerzieders wilde van de lading dier schepen iets koopen. Daar zij nooit anders dan fijne, gele Oostersche suikers verwerkt, zelfs gezien hadden, waagde het geen hunner eene proef met de blanke, zwaargekorrelde West-Indische te nemen, die zij, in hunne onwetendheid, voor slechter en bijna onbewerkbaar hielden. Een enkele durfde op den duur tegen den slenter ingaan, maar lang na de aankomst der schepen, en toen de schippers begonnen te wanhopen hunne lading kwijt te raken. Die stoutmoedige suikerzieder heette *De Graaf* of *De Greef*. Voor een spotprijs kreeg hij beide ladingen. Om het vooroordeel te bekampen, liet hij van de gekochte suiker allerlei gebak en lekkernij vervaardigen, en deelde die kosteloos aan vrienden en begunstigers rond. Het bracht hem veel voordeel aan. De lieden, welke het meest tegen de invoering der nieuwe suiker geijverd hadden, waren thans de eersten om ze aan te prijzen en in het vervolg te gebruiken. Daar de ronddeeling met Halfvasten was geschied, en De Graaf ze later op hetzelfde tijdstip herhaalde, werd het allengs de gewoonte op den zondag van *Laetare* marsepein, drooge vruchten en andere lekkernijen aan de kinderen, ook wel aan groote menschen, te schenken.

De tweede uitlegging verhaalt de zaak aldus. Het eerste schip met vreemde vruchten, als: citroenen, oranjeappels, vijgen, rozijnen, amandelen, enz., dat te Antwerpen aankwam, konde geene koopers voor zijne lading vinden. Men had het gerucht verspreid, dat die vruchten ongezond, ja vergiftigend waren. De toenmalige Schoutet van Antwerpen, Markgraaf van het Land van Rijen, was een verlicht man, een groot vriend van handel en nijverheid. Om zijne medeburgers van de dwaasheid der

verspreide geruchten te overtuigen, beval hij de lading voor zijne rekening aan het volk uit te deelen. Dit geschiedde: men at van de vruchten, niemand werd ziek, noch stierf er van, en de handel in vreemde vruchten was gered.

Die uitdeeling greep met Halfvasten plaats. Sinds reed alle jaren een dienaar van den Schoutet, als markgraaf gekleed, de stad rond, en deelde den kinderen vruchten en lekkernijen uit. Hij was soms van een makker vergezeld, als edelvrouw gekleed. Men noemde hem *Mijnheer den Graaf* en zijn gezel *Mevrouw de Gravinne*. Dit gebruik heeft tot in de eerste helft dezer eeuw voortgeduurd, met dit verschil nogtans, dat het geene Schoutetdienaars meer waren, die den Graaf en de Gravin verbeeldden, en dat dezen ook de lekkernijen niet meer kosteloos uitdeelden. De laatste Graaf was een Antwerpsch burger, genaamd Roose. Omtrent Halfvasten bezocht hij achtervolgens de verschillende wijken der stad, vergezeld van de Gravin en van een paar knechten in livrei, die groote manden met *speculatie* en marsepein droegen. Nademaal zijne milddadigheid zich bepaalde tot het laten grielen (d. i. grabbelen) van eenige handvollen pepernoten, en hij zijne overige lekkernijen vrij duur verkocht, deed hij zeer goede zaken. Na hem heeft de Graaf te Antwerpen niet meer gereden; doch bij vele banketbakkers kan men, in de week vóór *Laetare*, nog altoos zijne levensgroote beeltenis en die zijner gemalinne zien.

Sommige schrijvers hebben beweerd, dat het feest van *Sinte Greef* gevierd wordt ter gedachtenis van de intrede te Antwerpen van graaf Lodewijk van Maele en zijne gemalin Margareta, op den 12n Maart 1358. Volgens hen zoude die graaf alstoen geschenken gedaan hebben aan de kinderen, die hem waren te gemoet gegaan. Anderen zeggen, dat het feest werd ingevoerd om het aandenken te bewaren der intrede van hertog Filips den Stoute en zijne gemalin Margareta, dochter van Lodewijk van Maele, op den 23n Maart 1383. Weêr anderen zien in den Graaf van Halfvasten een overblijfsel van den oud-Germaanschen dondergod Thor. De omstandigheid, dat de Graaf rijdt op een dag, dien onze heidensche voorvaderen *Zomerdag* noemden, en waarop zekere plechtigheden, die met het eindigen van den winter en den aanvang van den zomer in verband stonden, gevierd werden, doet hen gelooven, dat het hier eene aloude Germaansche overlevering geldt.

Te Brussel, waar in vroegeren tijd de Graaf van Halfvasten of *le Comte de Mi-Carême* mede eene rol speelde, kent men hem thans niet meer; maar op verschillende plaatsen van Brabant en Vlaanderen weet men nog van hem te spreken. Te Mechelen, te Turnhout en in andere steden

wordt het liedje van Sinte Greef gezongen. Te Diest gaan de kinderen bij grootvader en grootmoeder, bij peter en meter, des zaturdags hunnen korf zetten, net als te Antwerpen. Te Hazebroek, een Vlaamsch steedje van het Fransche *Département du Nord*, rijdt, op den zondag van Halfvasten, een prachtig uitgedoschte Notengraaf of Graaf van het Notenland de stad rond met een grooten zak noten aan zijne zijde, welke hij te grabbelen gooit. De lieden van het volk meenen, dat die noten goed zijn voor de tandpijn.

Te Yperen was de Graaf zoo goedaardig niet als die van Antwerpen. Op een ezel gezeten, in het wit gekleed en het aangezicht met meel bepoederd, reed hij langs de straten, met eene roede in de hand. Zoodra de kinderen hem van verre zagen aankomen, vluchtten zij naar huis, uit vreeze van door hem gekastijd te worden.

Het zijn inzonderheid de Hoogduitsche oudheidkundigen, die in den Graaf van Halfvasten eene oud-Germaansche personagie zien. "Als wij de verschillende vormen nagaan," zegt een hunner, "waaronder de Graaf in Vlaanderland verschijnt, dan vinden wij eene groote gelijkenis met de feestelijkheden, welke op den zondag van *Laetare* in andere Germaansche landen plaats grijpen. Gelijk men aldaar nu eens de verdrijving van den winter, dan weêr de aankomst van de lente viert, zoo zien wij in België onder het witte gelaat en de witte kleederen van den Graaf van Yperen, den winter, die weggaat, en dien men vreest, en in de vroolijke verschijning van den Graaf van Antwerpen, het zinnebeeld van den zomer, die aankomt, en naar welken men verlangt, om de zegeningen, welke hij medebrengt. Wij vinden zelfs den naam van den Graaf weder in den *Maigraf* van Holstein, en in den *Blumengraf* anderer Duitsche streken."

Te Antwerpen heeft het feest weleens iets van den St. Valentijnsdag der Engelschen. Jonge meisjes krijgen een Graaf van *speculatie* van haren minnaar, ook wel een Graaf van roggebrood of pleister van een afgewezen vrijer. Te Contich en in andere dorpen rond Antwerpen heeft een jonkman, die om een meisje vrijdt, het recht haar op dingsdag van Vastenavond te bezoeken, wat men noemt: *zijn lief in het zout leggen.* Met Graaf of Halfvasten bezoekt hij haar weder, en dan heet het: *zijn lief in het zout omleggen.* Zijn derde bezoek is vastgesteld op Paaschdag, en dan zegt men, dat hij *zijn lief uit het zout haalt*, d. i. alles met haar bespreekt voor het aanstaande huwelijk.

Lier. SLEECKX.

OUDE ADRESKAARTEN.

II.

Wij gaan thans onze gevelsteenen en uithangteekens te Haarlem verder rondzien, en vinden al dadelijk even voorbij de Barndesteeg, voor een pakhuis *het Zeehert* afgebeeld: dit perceel had niet altijd dezelfde bestemming als thans, maar was in den bloeitijd der Haarlemsche bieren eene brouwerij, zooals men er op alle grachten, maar voornamelijk langs het Sparen een groot aantal vond. "De Brouwerije van 't Seehart" behoorde in 1650 en nog eenige jaren later aan Rogier Bon, die in 1652 houtvester en baljuw van Brederode was.

Op dit gedeelte van het Sparen zou men, in een betrekkelijken zin, met Vondel kunnen zeggen:

> Hier lacht een beemt, een klaverwey,
> Omcingelt met een bomenrey.

En dit niet geheel zonder grond, want de gevelsteenen hier voeren ons in onze gedachten verre weg, naar bloeiende velden en lachende beemden. Voor het tegenwoordige liefdegesticht toch, zien wij in den gevel een klaverblad afgebeeld met: Anno 1696. Voor een poortje (n° 147): *Twee gekroonde Klaverbladen*, en boven eene deur van n° 151: *Drie Klaverbladen.* Die laatste poort heeft haar eigen geschiedenis: zij was jaren lang de toegang tot de brouwerij *de drie Klaveren* [1], welke, tusschen muren ingesloten, alleen door deze poort kon bereikt worden en waar pater Boudanus, van de orde der Dominikanen, nadat hij den 8ª December 1621 was geadmitteerd, sedert dien tijd eene huiskerk hield. [2] Later, toen de exercitie van den R. Kath. godsdienst oogluikend werd toegelaten en de brouwerij was opgeheven, kon het gebouw meer naar behooren tot kerk ingericht worden en kwam de gemeente tot in 1790 binnen deze muren bijeen. In dat jaar werd, ter vervanging van de oude, eene geheele nieuwe kerk gesticht, met het front in de Achterstraat, welke op hare beurt in 1845 weder werd vergroot en bijna geheel vernieuwd, en thans nog, hoe-

[1] Door Ampzing vermeld bl. 339.

[2] Op 1 Mei 1623 was er nog maar één pater Dominikaan.

wel zij officieel den naam voert van St. Dominicus, aan wien zij is toegewijd, bij het volk het beste bekend is als: *De drie Klaveren.*

Aan de westzijde van het Sparen, in den gevel van het huis W. II No 87, vindt men eene afbeelding van drie brooden met de verklaring: *De drie ovde roggenbrooden.* De sage gaat, dat dit huis, tijdens het Spaansche beleg, voor zoo luttel teerkost is verkocht geworden.

Niet ver van daar, voor een aardigen gevel, staat een blazoen, flink uitgevoerd, met het volgende vers:

In 't Wapen van Gelderlandt.
Vrede geeft ons Godt
Om t' onderhouden sijn gebodt
In lande en stede
Dit geeft ons sij(n) ewige vrede.
Anno 1612.

Het wapen van Gelderland is hier echter niet te zien, maar wel twee staande leeuwen, die een jongen boom vasthouden, en waarnaar het huis vroeger "de brouwerij van de Klimmende Leeuwen" werd genoemd.

Naast het Wapen van Gelderland ziet men voor een oud-Hollandsch huis, dat nog vrij wel zijn oorspronkelijk karakter behouden heeft, de afbeelding der Vier Heemskinderen, op een paard gezeten, met de verklaring daaronder: *In de. Vier. Heems.kinderen. Anno* 1609.

In dit huis had in 1614 die gemeente der Doopsgezinden, welke onder den naam van "huyskoopers" bekend was, hare vergaderplaats [1]. Later, naar het schijnt omstreeks 1677, is het in bezit gekomen der R. Katholieken, die er tot in December 1851 eene kerk hebben gehad. Of de voorstelling voor den gevel terugwijst naar den bekenden roman der middeleeuwen [2], of wel, dat men hier te denken heeft aan een sprekend blazoen, durf ik niet beslissen. Voor het laatste zou misschien eenige grond zijn, daar het geslacht Vier Heemskinderen (dat de herinnering aan die volkssage in zijn wapen levendig hield) te Haarlem niet vreemd is: de moeder toch van Mr. Jan van Dijk, (geb. 16 Mei 1676) Vroedschap, Schepen en eindelijk Burgemeester van Haarlem in 1730 en later, heette Aeltje Vier Heemskinderen.

---

[1] Dr. K. Sybrandi. *Een onuitgegeven brief van het jaar* 1740 *over de Doopsgezinde gemeente te Haarlem.* bl. 7.

[2] *De Oude Tijd.* 1869, bl. 64. Dr. J. C. Matthes, *De Vier Heemskinderen*, 1872.

Op het Sleepershoofd is de Hertog van Brandenburg vereeuwigd [1]: onder een zeer aardig beeld van een ridder, staande bij een tafel, waarop zijn helm ligt, leest men:

Dit is in den Hertog van Brandenborch.
Sy Deus pro nobus quys kontra nos.
Is Godt met ons wie mach tegen ons.
Aº 1610.

Eene afbeelding van dezen gevelsteen komt voor op een fabriekmerk, in hout gesneden door Izaak van der Vinne (overleden 15 April 1740), met dit adres: *Johannes Hasius tot Haerlem in de Dam-Straet bij de Waegh, daer de Hertog Van Brandenburgh in de gevel staet, maekt en verkoopt veelderhande garen en sijde kousen etc.*

Wellicht heeft de stichter van dit huis, juist den Hertog van Brandenburg tot onderwerp van zijn uithangteeken gekozen, omdat hij zich nog het bezoek herinnerde, door een der leden van het vorstelijk geslacht van Brandenburg aan de stad in 1602 gebracht, en waarop de volgende brief, in het stedelijk archief berustende, betrekking heeft.

Mauritz Prince van Oraengie, Grave van Nassau, Moeurs, Marquis van Vere, enz.

Eersame wijse ende discrete Lieve besundere, Alsoo de Hooggeboren Furst Heer Joachim Ernst Marggrave tot Brandenburgh, Hertog in Pomeren enz. onse seer beminde Consin, hem geduerende de belegeringe der stadt Grave, ende tot noch toe alhier bij ons gehouden hebbende, althans geresolveert is, hem wederomme naer huys te begeven, ende zijnen weeh, soo hij ons verclaert heeft, deur der stede van Haerlem te nemen, omme deselve te besigtigen, Zoo hebben wij Uluyden hiermede vrundtlijck willen versoecken, Aengesien S. L. zoo oock de tegenwoordige Churfurst van Brandenburgh S. L. broeder, dese landen ende de gemeene sake met sondere affectie toegedaen zijn, ordre te willen stellen, dat S. L. binnen Uluyder stede gecomen wesende, zoo in 't logeren als anderssins, behoorlijcke eer ende courtoisie verthoont mach worden, ende sal ons zeer aengenaem welgevallen daeraen geschieden, Ende hiermede

Eersame wijse ende discrete lieve besundere, zijt Gode bevolen.

In 's Gravenhage den XXVIIJ Octobris 1602.

Uluyder goede Vrundt
Maurice de Nassau.

Den Eersamen, wijsen ende discreten onsen lieven besunderen Borgemeesters ende Regeerders der Stadt Haerlem.

Burgemeesteren en Regeerders lieten zich niet onbetuigd, en maakten "belle chiere" voor hun doorluchtigen gast; ten blijke daarvan vinden wij in de rekening der stad van 1602 opgeteekend:

---

[1] Zie ook: *De Uithangteekens*, I D. blz. 238.

"Den Tresorier werdt alhier geleden de somme van hondert acht en tnegentich ponden thien schellingen zes penningen, die hij van wegen dese stadt heeft betaelt voor de costen van de maeltijden, gehouden in 't hoff van Zijne Exc., den naestlesten ende lesten Octobris opt defroijement van den Hoochgeboren Furst Heer Joachim Ernst, Marckgrave tot Brandenburch, Hertoch in Pomeren etc."

Het huis-zelf heeft zijn naam gegeven aan de poort, welke daarnaast staat en nu tot Teylers Stichting behoort; zij was vroeger een doorgang naar de Bakenessergracht en kwam uit naast de brouwerij *de Passer*, waarom zij de Brandenburger- of Passerspoort werd genoemd.

De woning naast den *Hertog van Brandenburg* (n^{0} 857) staat in de oude opdrachtbrieven vermeld als: "het huis van ouds genaamd Emaus", naar Pieter Gijsbertsz. Emaus, wien het van 1628 tot 1652 toebehoorde. Het werd in den staat, zooals wij het thans kennen, in de laatste jaren der 17^{e} eeuw verbouwd voor François Palm, die getrouwd was met Jacoba Lammens, dochter van Adriaan Lammens, burgemeester van Axel [1], en die zijn eigen wapen met dat zijner vrouw boven op den gevel plaatste, waar zij zich nu nog vertoonen. Hij voerde een groenen palmboom op een zilveren veld; het blazoen zijner vrouw was een gouden schild met drie lammeren, doorsneden van eenen balk met drie rozen bezet.

Palm behoorde tot een deftig Haarlemsch geslacht: zijn vader François Palm was leenman van Kennemerland van 1673 tot 1678, regent van het Armekinderhuis van 1662 tot 1672, van het Heiligegeesthuis van 1673 tot 1681 en van het Aalmoeseniers- Arm- en Werkhuis van 1655 tot 1661; hij is onder anderen afgebeeld op het regentenstuk van laatstgenoemd gesticht, dat in 1659 door J. van Loo geschilderd werd en zich thans in het Stedelijk Museum bevindt. [2] Hij stierf in 1682 en werd den 16^{n} Juni van dat jaar in de Groote Kerk te Haarlem begraven.

Van sprekende uithangteekens is nog een voorbeeld aan te wijzen voor een huis in de Damstraat, thans de woning van een broodbakker. Den 5^{n} April 1639 verkocht Lodewijntgen Pieters, weduwe van Jan Willemsz. Diependael, aan Ysaack de Wijn, bakker, een huis in de Damstraat "daer de nieuwe rosijncorff uythangt." Het schijnt dat die bakker De Wijn geen vrede kon hebben met een blazoen, dat niet méér van hem zelven sprak,

---

[1] *Navorscher*, XVIII D., blz. 378. Jacoba was geb. 8 Dec. 1680 en overl. 8 April 1705.

[2] N°. 80 van den catal. 10e druk.

althans hij deed "den nieuwen rosijncorff" plaats maken voor een gevelsteen, waarop de druivenoogst uitvoerig afgebeeld staat en waarin een *wijn*pers de hoofdfiguur is. De verklaring er onder: *In de Wijnpaers Anno* 1645. laat geen twijfel over.

De stedelijke regeering hield onder anderen in 1633 hare verkoopingen ten huize van "Hendrick Willemsz. den Abt, waerdt in 't Schildt van Vranckrijck in 't Witte huys in de Damstraat." [1] Het huis is tegenwoordig geteekend n° 866, en heeft zijn antiek voorkomen vrij goed bewaard, doch het schild van Frankrijk is, jammer genoeg, uit den gevel verdwenen.

In den omtrek der Oude Groenmarkt heeft zonder twijfel een huikenmaker gewoond, daar men voor een huis op den hoek der Lange Veerstraat *D.* 3. *huyken. Anno* 1636. ziet afgebeeld, en wat verder in die straat-zelve drie huiken, insgelijks met kappen. Wellicht behoorden die huizen aan "Pieter Jacobsse, huyckemaecker", wien in 1642 ook het huisje in de Lange Veerstraat toekwam, waar op een steen in den gevel staat te lezen:

Diet siet wel
Niet
Verdrieten sel
Anno 1636.

Deze verzekering is nu zonder zin, omdat de afbeelding, waarop zij doelt, weggenomen is. Wat dit geweest zij, is moeilijk te raden en dus het beste geene gissingen te maken.

Een sprekend blazoen vindt men op eene plaats, waar men dat weinig zou zoeken, voor 't hofje namelijk van Katharina Jansen Amen, weduwe van Jakob van Schorel, meer bekend als: *De groene Tuin.* Tot de weldoeners van dit gesticht, omstreeks 1616 gebouwd, behoorde eene aanzienlijke vrouwe Josina van Groeneven, wier naam beter luidde om met de fundatie te blijven leven dan die der eigenlijke stichtster. *Ven* beteekent moeras, weide, tuin, en nu wijst de afbeelding boven de deur niet op een liefelijken hof, maar leest men daar eenvoudig eene zinspeling op den naam der eerzame Josina: *In den. Groenen. Tuin.*

Op den steen, die een hof voorstelt, ziet men in de gracht op den voorgrond een grooten zwaan als hoofdfiguur, welke, zonder eenigen twijfel, doelt op de zwaandrift in de Liede en het Sparen (het heerlijke recht van

[1] Zie ook V. D. WILLIGEN, l. c. pag. 144.

zwanen) door Josina van Groeneven bezeten en door haar den 2n Juni 1608 aan de stad Haarlem opgedragen. [1]

Josina van Groeneven was begijn op den Grooten Hof en bleef daar wonen ook na de secularisatie der geestelijke goederen; zij was "een maeght van seer stichtigh leeven", en stierf den 21n April 1617. Haar vader Adriaan van Groeneven (getrouwd met Justina Ramp), schepen van Haarlem, werd tijdens het beleg verdacht van Spaansche gevoelens, door de verdedigers der stad gevangen genomen en op 27n Mei 1573, tegelijk met Quirinus Talesius en Lambert Jacobszoon van Roosvelt, "met de beenen omhoogh opgehangen ende wreedaerdiglyck vermoord" [2].

Hoe eigennamen, zooals bij het hofje *De groene Tuin*, somtijds met eene zakelijke beteekenis verward worden, blijkt uit den naam van het hofje *De dubbelde Muts*, die menigeen aan een dik gevoerd hoofddeksel zou doen denken. 't Is echter niets anders dan de naam der stichtster, Katharina van der Heyden, weduwe van Martinus Dubbelde Muts, wier erfgenamen in 1756, als gift onder de levenden, aan het Roomsche-wees- en armhuis schonken: een huis op de Kraaijenhorstergracht en drie daarachter gelegen huisjes in de Slagerspoort, om als een hofje te worden bewoond.

Een zeer fraaie gevelsteen staat nog voor een vervallen huis in de Warmoesstraat (vroeger de Vleeschhouwersstraat en de Kerkstraat). Het is eene voorstelling van Lucas XV, vs. 15, 16, waar de verloren zoon de zwijnen hoedt. Het onderschrift:

Sy Deus pro nobis quis contra nos.
Is Godt met ons wie mach tegen ons
Anno 1605.

is hier minder toepasselijk, maar men weet, hoe gaarne onze voorvaderen die spreuk overal in herinnering brachten.

In den Anegang voor N° 24 treft men een steen aan, zich beschrijvende als *In de. Westfaelse. ham.* 1611, met eene afbeelding van dat zwijnegebraad; in de Frankestraat eene karakteristieke voorstelling der *Garenpakkerij* voor een huis No 754, waar dat bedrijf nog steeds wordt uitgeoefend.

In de Kleine Houtstraat voor het huis N$_0$ 1037 ziet men de bekende

---

[1] Mr. A. J. Enschedé, *Inventaris van het Archief der Stad Haarlem*, II D, n°. 637.

[2] Zie ook Dr. Ekama, *Beleg van Haarlem*, bl. 123 en 200.

afbeelding van de Pelikaan met hare jongen, het blazoen van de aloude Rhetorykkamer: *Trou moet blijcken*, wier devies met het jaarcijfer "*Anno* 1609" hier in den gevel staat. Dit huis behoorde aan- en was de vereenigingsplaats van de oude Pelikanisten, van wie men voor het eerst in 1503 gewag vindt gemaakt en die zich een fraai gedenkteeken hebben gesticht in het: "Const-thoonende Juweel by de loflycke stadt Haerlem ten versoecke van *Trou moet blycken* in 't licht gebracht in 12 spelen van sinne, soo veel intreden, refereynen ende liedekens, in redenryck ghestelt naer de caerte van 't *Speel-korencken*. Tot Zwol, by Zacharias Heyns 1607."

Wat verder in diezelfde straat N° 838 wijst een vossekop in de deur het vermaarde *Vossenhuis* aan, dat de vruchtbare schilder Laurens Van der Vinne [1] eenigen tijd bewoonde. Deze kunstvaardige man hanteerde niet alleen het penseel en de etsnaald, maar was ook garenlintreeder, blijkens een door hem geëtst prentje, dat het volgende opschrift draagt: *Deze fijne katoene lintten worden gemaakt bij Laurens Van der Vinne tot Haarlem in 't Vossenhuis.* [2]

Zijn broeder Izaak Van der Vinne sneed een prentje in hout, voor een fabriekmerk, waarop twee vossen zijn afgebeeld; op den achtergrond ziet men duinen met sparreboomen, en het onderschrift luidt: *The foxe's house.*

Het is met de fabriekmerken der Haarlemsche weverijen zonderling gegaan. Bij Dr. A. Van der Willigen ziet men in de prentkunst van Izaak Van der Vinne al de door hem gesneden etiketten (en dat bij honderden) met de namen der fabrikanten voor wie, en den tijd wanneer ze geleverd zijn In het officiëele Boek der merken van het garenreedersgild, in bezit van Dr. C. Ekama, vindt men de meeste etiketten terug, maar velen afgesleten en zeker allen onder de hoofden van andere fabrikanten dan voor wie ze oorspronkelijk waren vervaardigd.

Het St. Elisabeths of Groote Gasthuis, dat sedert 1580 de plaats beslaat, waar vroeger het Minderbroeders-convent stond, vertoont, aan den achter-ingang, in zijn gevel, het wapen van het gesticht: drie gouden kroonen op een veld van lazuur (vroeger boven elkander, nu 2 en 1). Boven de hoofdpoort aan het Groot Heiligland, welke in de tweede helft der vorige eeuw is vernieuwd, ziet men, behalve de wapens der stad Haarlem en van het

---

[1] Geb. 24 Maart 1658, overl. 8 Mei 1729.

[2] V. D. WILLIGEN, l. c. p. 313.

gesticht, een uitvoerige voorstelling van het inbrengen der zieken, met het omschrift:

Gravamen Corporale Medicamen Spirituale.
(Lichamelijke ziekte is een geneesmiddel voor de ziel.)
MDCCLXVII.

In dezelfde buurt, het Groot Heiligland, vertoont het huis n° 312 den kop van den Zonnegod met het onderschrift:

De Son bequaem
Ys mijnen naem.

En die naam is niet ijdel geweest, want de steeg, welke langs dit perceel loopt, wordt, zonder twijfel naar deze afbeelding, de Zonnesteeg genoemd. Aan de overzijde, voor n° 331, vindt men den klimmenden leeuw van Holland, in een krans van Wijngaard-ranken (?) afgebeeld, waaromtrent niets bijzonders gemeld kan worden, terwijl men eindelijk op het Klein Heiligland voor n° 473, een zeer aardigen gekleurden gevelsteen uit het laatst der 17e eeuw ziet, verbeeldende een wolf met een schaap op den rug, en daaronder: *D. jonge. Wolf.*

Een der meest bekende gevelsteenen te Haarlem is zonder twijfel wel die voor het huis op het Plein, dat door den bekenden beeldhouwer Gerrit van Heerstal bewoond werd [1]. Het is eene allegorische voorstelling der fraaie kunsten, inzonderheid der beeldhouwkunst en werd door Van Heerstal omstreeks het jaar 1735 gemaakt en daar geplaatst. Volgens de overlevering vormde hij in den harden winter van 1740 in zijn tuin beelden van sneeuw, begoot die met water en liet ze bevriezen, waarna het scheen of ze van marmer gehouwen waren. Van één dier beelden, een Centaur, verhaalde men, dat het een uit de lucht gevallen monster, half mensch, half paard, was, 't geen niet weinig nieuwsgierigen deed toestroomen.

Sedert 1858 is een steen verdwenen, welke de herinnering aan den veelbesproken Tulpenhandel van het jaar 1637 levendig hield. Over het gewezen Oude-mannenhuis, stond het zoogenaamde *Tulpenhuis* (vóór ongeveer 15 jaren verbouwd, nu n° 575), dat voor een tulpenbol verkocht werd "in 't wonderlycke jaer van 1637, doen d'eene geck d'ander uyt-

---

[1] Den 13n Mei 1725 zijn te Haarlem voor Schepenen getrouwd Gerrit Van Heerstal, jongman van Rotterdam, en Johanna Zuyderberg, jongedochter van Haarlem.

broeide, de luy rijck sonder goet en wijs sonder verstant waeren." — In den gevel las men:

Als men dit huys uyt d'asch herboude
Coft menych man dat hem beroude.
Anno 1637.

Sedert dit jaar zou, volgens de overlevering, de buurt buiten de Groote Houtpoort, waar de meeste eerzame Haarlemmers hunne bloembollen kweekten, ter herinnering aan de geleden verliezen, *het Geldelooze Pad* genoemd zijn.

Niet altijd was de zin of de bedoeling van het onderschrift, waarmede een uithangbord prijkte, dadelijk te vatten, maar gaf den beschouwer gelegenheid om zijn verstand te scherpen. Zoo las men bij een tabaksverkooper in de Groote Houtstraat:

Hij is onschuldig ende vrij
Van Swarte Konst of Tooverij,
Van Moort of Diefte of ander Schant.
Waerom dan sulcke wreede straf,
Te werden in een steenen graf
Tot pulver en tot asch verbrant?

Het antwoord was: *Toebak.*

Haarlem. C. J. GONNET.

PREEKEN.

III.

PREEKER EN POËET.

De preeker tegen den poëet:

Uw Rijmkunst is een kunst gelijk het beulingstoppen,
Dat is: een vers vol zins tot barstens toe te proppen.

De poëet tegen den preeker:

Uw Preekkunst is een kunst gelijk het gouddraadtrekken,
Dat is: een korten tekst heel lang en fijn te rekken.

LANGENDIJK.

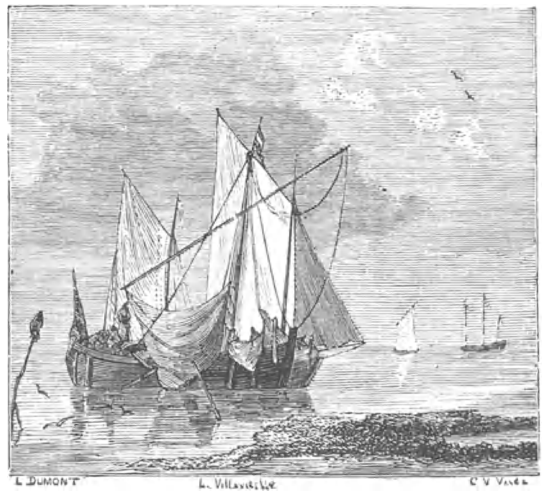

Een stil-watertje van Willem van de Velde.

EEN LIEDJE VAN ANTONIDES.

Wijze: *Prins Robbert is een*, enz.

Wanneer wij steken buiten stad,
Voor 't dalen van de zon,
En dat wij zoeken ruimer nat,
Dan dondert ons kanon.
Men roept zijn keel niet uit het lit,
Want niemant is van kant,
Maer dient ons, daer men maklijk zit:
Wat doen wij dan op 't lant? [1]

Men hijst het zeil en fok in top,
En bruischt voor wind en tij:
De nieuwe vlaggen zet men op,
En beste wimpels bij,
Daer 't wapen van den Staet in praelt,
Die, vrij en zonder bant,
Nu eens weêr lustig adem haelt:
Wat doen wij dan op 't lant?

[1] Ik heb Loutje weggelaten en van twee koepletten één gemaakt.

Men hoort de schelle zeetrompet,
En Ysbrant blaest zijn best,
En lokt, als hij zijn toonen zet,
De visschen uit hun nest.
De zwarte bruinvisch rolt vooruit,
De zeehont volgt dien trant,
En kijkt uit zee op dat geluit:
Wat doen wij dan op 't lant?

EEN MAN VOOR DEN PLOEG. [1]

In de Meijerij van 's Hertogenbosch had het volk weleer een zonderlinge manier, om mannen te straffen, die hunne vrouw niet goed behandelden. En 't waren de vrouwen alleen niet, die daarover wraak oefenden, neen, 't heele dorp kwam op de been: mannen zoowel als vrouwen, en jongens en meiden niet het minst. Men haalde zoo'n "wijvenbeul" zijn deur uit, spande hem voor een ploeg, en dreef hem met slagen voort, en liet hem een gedeelte van den dorpsweg of van zijnen hof omploegen, waarbij een blazer op den hoorn vooruitging, en de heele bende, razende en tierende, er om en achter liep.

't Schijnt, dat de schouten dit volksgerigt zijn vrijen loop gelaten hebben, totdat er in 1765 een ongeluk uit voortkwam.

Zekere Jan van Es te Osch was in een kwaad gerucht gekomen, als "in een slechte harmonie met zijn wijf levende", en 't volk liep voor zijn deur te hoop, om hem voor den ploeg te spannen. Daar wilde Jan van Es niet aan. Hij sloot zijn deur, liep naar den zolder en schoot met een pistool onder den hoop, waardoor een meid gekwetst werd.

Dit gaf den Hoogschout aanleiding een voorstel te doen aan de Staten-generaal, tot het uitvaardigen van een plakkaat om dat ploegen te verbieden. Maar de Staten herinnerden hem en den Kwartierschouten, dat zij, ook zonder zulk een plakkaat, verpligt waren, niet alleen tegen deze, maar tegen alle zamenrottingen en handdadigheden te waken.

[1] *Ned. Jaarboeken*, 1765, bl. 626.

HERINNERINGEN VAN VÓÓR DRIE EEUWEN.

V.

EEN ROEPSTEM.

In den zomer van 1573 was 't een bange tijd in Holland.

De kans was voor Haarlem gekeerd. Had het vroeger het Meer open en allen toevoer, terwijl het Spaansche leger van kommer en ellende verging, — thans was Haarlem eng ingesloten en leed gebrek.

't Was Bossu gelukt, door een opening in den dijk bij 't Huis ter Hart, een Amsterdamsche vloot op 't Haarlemmermeer te brengen en de Prinsenvloot onder Batenburg en Brand [1] te verdrijven, en Don Frederik liet nog een aantal schansen opwerpen, om alle toegangen af te snijden en Haarlem door den honger te dwingen tot de overgaaf.

Toen de zomermaand aanbrak was 't reeds onmogelijk geworden de benaauwde stad krijgs- en levensbehoeften toe te voeren, en zij was aan den hongersnood ten prooi.

Toen ging er een noodkreet op door heel Holland. In Dordrecht en Delft, in Leiden en Gouda, in Rotterdam en den Briel riepen de burgers: "dat het een weederwaardighe en erbarmelijke zaak was, niet ander tot verlossing van de vroome Haarlemmers t'onderstaan: daar 't nochtans aan geen inwilghen en opbrengen van schatting, te dien einde, gemangelt had." [2] Oranje werd beschuldigd te weinig gedaan te hebben tot ontzet der stad; Batenburg werd beschuldigd van lafhartigheid in den laatsten scheepsstrijd op het Meer. "Haarlem verloren, alles verloren!" was de algemeene kreet: er moest nu een krachtige poging gedaan worden en daartoe ieder bijspringen.

De Prins ligtte uit alle steden en plaatsen zooveel krijgsvolk als daar eenigszins gemist kon worden; de Staten van Holland lieten paarden

---

[1] Willem van Bronkhorst, heer van Batenburg, was generaal van 't krijgsvolk, en Marinus Brand, een der watergeuzen, die den Briel veroverd hadden, was admiraal van de vloot. De naam van den laatsten is met schande gebrandmerkt: hij liep in 1575 tot den vijand over Als zoodanig is hij éénig onder de watergeuzen.

[2] HOOFT, *Ned. Hist.* bl. 319.

koopen, zooveel zij krijgen konden, vooral in het Westland; en er klonk een roepstem in alle steden, om de wapens op te vatten ter bevrijding van Haarlem.

Wilt gij die roepstem hooren? — Met meer klaarheid en waarheid dan de beste historieschrijver (die toch altijd zijne voorstelling kneedt en kleurt naar eigen inzigt) schildert zij u den bedroefden toestand en den nood des vaderlands. Zij is de sprekende getuige van den tijd; zij verplaatst ons in de werkelijkheid van 't oogenblik.

Ziehier eene der publicatiën, die in 't begin van Junij in de Hollandsche steden werden afgekondigd. 't Is die van Gouda. Ondanks den saaijen stadhuisstijl, waarin zij gehuld is, klinkt zij treffend en roerend.

"Alsoo die Stede van Haerlem seer geweldig van den Hertoge van Alva ofte sijnen soon, onser aller gemeyner vyandt, met een groote heyrcragt van ruyterij ende knechten, bijkants een geheel halfjaer, belegert ende tot meermalen bestormt is geweest; waertegens de burgers ende knechten daerin wesende, met Godts hulpe, hen soo vroomelijck gedragen ende behouden hebben, dat sij de Stadt, tot verwonderinge van al de werelt, beschermt, ende ons algemeenen vyandt voor haerlieder poorten ende mueren van onsen hals geschut, ende daermede d'invasiën desselfs vyandts ende totale ruyne ende vernielinge des landts van Hollandt, die hij soeckende is, tot nog toe belet hebben.

Ende alsoo te vermoeden is, dat die burgeren der voorsz. Stede van Haerlem, door verloop des tijdts ende lang beleg, in meerder benautheyt ende noodt van overvallen te werden, geschapen sijn te comen, ten sij henluyden van ons ende alle haere medebroeders ende litmaten metten aldereerste ende spoedelijckste behoorlyck ende broederlijck secours, hulpe, bijstant ende ontsettinge gedaen werde; soo hebben die Burgemeesters ende Regeerders van Haerlem, mitsgaders die vroome burgers ende inwooners aldaer, die tot nog toe ridderlyck den vyandt tegengeworpen ende gestuyt hebben, tot haerluyder ende onser aller beschermínge, beduchtende in de uyterste noodt te vallen, bij seeckere heure gecommitteerde, aan alle die van de Ridderschap, Burgemeesters, burgers ende inwooners der Steden ende van platte landen, van wat staet ofte conditie die sijn, doen versoecken, henluyden in desen noodt als trouwe medebroeders ende litmaten hulp ende bijstant te doen met lijf ende goedt, in sulcker voege ende mate als een yegelyck begeeren soude hemselver, wesende in gelijcker noodt, gedaen te werden; om af te keeren de onuytspreeckelijcke moor-

derije van de bloedgierige Albanisten ende aenhangeren, die sij die van Haerlem aendoen sullen, soo verre sij tot hare vermetelheyt sullen comen.

Waeromme die Burgemeesteren ende Regeerders deser Stede, bevindende de propositie ende 't versoeck van die van Haerlem redelijck ende billyck te sijn, als niet alleen uit natuurlijcke redenen daertoe verbonden ende verplicht sijnde, ten reguarde dat die van Haerlem een van de principaelste Steden van Hollant ende onser aller litmaet is, gedragen hebbende tot noch toe de laste van onser aller beschermínge; maer oock uyt gesworen beloften bij de Ridderschap ende Steden, soowel cleyn als groot, tot Dordregt in 't aenvaerden van de beschermínge van den lande tegens de Spangiaerden gedaen [1], om met lijf ende goedt malcanderen in alles bij te staen tegens den gemeynen vyandt; ende voorts in aenschouw nemende, dat het veel beters is sijn vyandt voor een andermans deur te schutten dan voor sijn eygen deur; — hebben goedtgevonden dieselve propositie ende versoeck der burgeren van Haerlem bij openbare publicatie, den inwoonders deser Stede voor te houden, ende versoecken, dat een yegelyck, die het gemeyne vaderlandt lief heeft, ende syn eygen lijf ende goedt mitsgaders sijn wijf ende kinderen begeert tegens den aencomenden vyandt te beschermen, hem wil goedwilliglijck [2] in persoon laten vinden met behoorlyck geweer ende wapenen in 't veldleger te Sassem [3], om die van Haerlem te helpen ende te assisteeren, alwaer de Prince van Orangie selver in persoon met al sijn heyrcragt sal comen, ende tot ontsettinge ende verlossinge van die van Haerlem employeren sijn lijf ende goedt.

Verhoopende, dat nyemant, verstandig synde, ende een druppel bloets in 't lijf hebbende, toelaten sal dat die vroome burgers van Haerlem, wesende onse medelitmaten, door faute van behoorlycke bijstant, vermoort ende geworgt sullen worden; wier bloet Godt almagtig sal eysschen van onse handen, indien wij daerinne gebreeckelijck blijven; ende dat mitsdien een yegelijck, die daertoe gesint sal wesen, hem terstondt sal laten vinden bij den Secretaris deser Stede, t'sijnen huyse ofte ter Secretarye, om sijnen naem aldaer opgeteyckent te werden, die hem dan voorts sal verclaaren ende seggen, wat hem ten fine voorseyt voorts sal staen te doen.

Gepubliceert den V. Junii 1573."

---

[1] Vergl. *Oude Tijd* 1872, bl. 324.

[2] *Goedwilliglijck* beteekent: "vrijwillig". Bij Hooft komt ook het woord "goedwillighen" voor, waar wij "vrijwilligers" zouden schrijven.

[3] Dat is: Sassenheim.

Binnen vijf dagen boden zich te Gouda 112 vrijwilligers uit de burgerij aan. En op den 11n Junij trokken zij ter Kleiwegspoorte uit onder een vaandel, waarin deze woorden stonden:

GODS ONDERSTAND VERWINDT DE ALBANISTEN.

Dien dag marcheerden zij tot Alfen en den volgenden dag naar Sassenheim, de algemeene verzamelplaats. Uit Dordrecht verschenen er 200 vrijwillige burgers, uit Delft 300, uit Leiden 400, uit Rotterdam 200, uit andere plaatsen naar evenredigheid, onder anderen uit den Briel 50, en een aantal dorpelingen en landlieden. Onder de Delftsche vrijwilligers, die "met het roer op den hals" [in onzen stijl: met het geweer op schouder] ter stad uittogen, bevond zich ook Jan van Oldenbarneveld, die later als staatsman aan 't hoofd der republiek zou staan.

In het geheel bestond het leger te Sassenheim uit vierduizend man voetvolk, zeshonderd ruiters, zeven veldstukken en vierhonderd proviandwagens, "om teffens den vijandt en den honger te verdrijven". Bovendien werden er eenige "houten schermen" meêgevoerd, die tegen musketschoten bestand en van schietgaten voorzien waren om het veldgeschut door te laten spelen. Zij liepen op rollen en werden door paarden getrokken, doch konden ook, in 't vuur des vijands, van achteren met handspaken geduwd worden. Zij konden worden gevouwen en ontplooid, en in 't laatste geval wel driehonderd man in de breedte dekken.

Oranje wilde zelf zich aan 't hoofd van dit leger plaatsen, niettegenstaande hij al het hachelijke der onderneming inzag, om een overmagtigen vijand in zijne welversterkte legerplaats aan te tasten. Hij wilde liever zijn leven op 't spel zetten dan den ondank van den tegenspoed en 't morren der onwetendheid verwachten. Maar de Staten van Holland, die te wel beseften, dat, hoeveel er aan Haarlems behoud, toch nog eindeloos meer aan het behoud des Prinsen gelegen was, bragten hem van dat voornemen terug. En tegelijkertijd drong Batenburg er op aan, dat hem de gelegenheid gegund zou worden zijne eer en reputatie te herstellen, die gekrenkt waren op het Meer, wenschende, liever dan in schande te leven, in eere te sterven. En dit laatste zou hem gebeuren.

Oranje gaf hem 't opperbevel, en hij stierf den heldendood.

In den nacht van den 9n Julij ging de togt aan, maar treurig liep hij af.

De Spanjaards hadden twee dagen vroeger eene duif gevangen in den Hout, en een andere bij 't Leprozenhuis, en — de aanslag lag in stukken.

Waren die twee duiven te Haarlem gekomen, dan ware Oranjes toeleg

mogelijk gelukt en Haarlem ontzet. Dan zou Ripperda een geweldigen uitval, en Batenburg een onverwachten aanval gedaan hebben, en Don Frederik op één oogenblik van twee zijden tegelijk zoo onzacht aangegrepen zijn, dat die 9e Julij welligt de laatste dag van 't beleg zou geweest zijn. Nu echter wist Don Frederik alles en nam zijne maatregelen. De Haarlemmers deden geen uitval, en 't Hollandsche leger viel tusschen twee hinderlagen en werd in stukken gekapt.

Holland beefde van dien slag, en Haarlem was reddeloos.

OUDE SPREEKWOORDEN. [1]

I.

"Hij moet het gelag betalen" is een bekend spreekwoord, en ieder weet dan ook wel, dat men zulks zegt van iemand, die voor anderen boeten moet, of wien een ongeluk treft, waar anderen vrij van loopen.

Het spreekwoord is zeer oud en afkomstig van de drinkebroêrs, die, na een gelag in de herberg verteerd te hebben, wisten weg te sluipen, en, hetzij één hunner makkers of wel een ander, voor de betaling lieten opdraaijen.

In Costers "Tysken van der Schilden" vindt men een gezelschap drinkers zonder geld, die 't zoo wisten aan te leggen, dat een boer, met vollen buidel van de markt komende, hun gelag betalen moest. Maar 't gebeurde ook wel, dat de drinkebroêrs te zamen een overeenkomst aangingen, of als men oudtijds zei, "zich verwilkeurden", en er om dobbelden, wie 't gelag betalen zou. Ziehier een voorbeeld van 't jaar 1424. [2]

Er woonde toen ergens op de Veluwe een herbergier, die Jan de Smerige heette. Eens hadden in zijne herberg zes gasten te zamen zitten drinken en een goede vertering gemaakt, en toen het op betalen aankwam, gingen zij, met goedvinden van den waard, de volgende overeenkomst aan. Zij zouden dobbelen, en wie de hoogste oogen wierp, zou 't eerst

---

[1] Zie *Oude Tijd* 1872, bl. 52 en volgg.

[2] Bij G. VAN HASSELT, *Geld. Maalt.* bl. 201, 202, vindt men het origineele processtuk medegedeeld uit het *Clairbouck*.

opstaan; deze zou daarop de anderen een voor een oproepen, en hij, die 't laatst bleef zitten, zou 't geheele gelag betalen. Nadat zij zich op die wijze verwilkeurd hadden, gaf elk hunner den waard de belofte, "dat gelach te sullen betailen off sijdt selve vertert hedden," — ieder natuurlijk in de hoop, dat hij 't niet zou behoeven te doen.

De man nu, die 't laatste zitten bleef, was zekere Arnt Berwolts; maar deze zocht den waard te foppen. Hij verklaarde, dat hij een dienstman was en zich dus niet kon verwilkeuren; derhalve wilde hij niet meer betalen dan hetgeen hij voor zijn hoofd schuldig was. Hij lei zes plakken op de toonbank, en ging heen.

Jan de Smerige riep Arnt Berwolts voor 't Geregt, en eischte volle betaling. Arnt bragt een advokaat meê, die hem zocht vrij te pleiten; maar dit baatte hem niet: de regter wees Jan den Smerigen zijnen eisch toe, en Arnt moest het gelag betalen.

II.

"De dood van Yperen" is een spreekwoordelijke figuur, die toegepast werd, niet alleen op iemand, die van nature of ten gevolge van ziekte een zeer bleek gelaat had, maar ook op iemand, die van schrik plotseling verbleekte, b. v: "hij ziet er uit als de dood van Yperen", of: "hij werd zoo wit als de dood van Yperen". Niet zoozeer de magerheid als wel de witheid was het eigenaardige dezer figuur, waarom zij dan ook soms werd verwisseld met "de dood van Piero".

Harrebomée geeft er deze verklaring van: "Dit spreekwoord zou zijnen oorsprong verschuldigd zijn aan eene in de tot het koningrijk België behoorende West-Vlaamsche stad Yperen gewoed hebbende pest, die aanleiding gaf tot den gepersonificeerden dood in al zijne afschuwelijkheid." En wie aan dien prachtigen volzin niet genoeg heeft, verwijst hij naar het *Archief voor Nederlandsche Taalkunde* van Dr. A. de Jager. Maar als wij dit opslaan, dan lezen wij, dat die uitlegging gantsch niet zeker is.

Ieder, die "de Graaf van Halfvasten" van Prof. Sleeckx heeft gelezen — en dat hebben alle lezers van den *Ouden Tijd* zeker met veel genoegen gedaan — zal 't wel zeer waarschijnlijk achten, dat de Dood van Yperen niemand anders is dan de witte figuur op den ezel, hiervoor op bl. 119.

NOG DRIE KOPPEN.

Leonardo da Vinci was een schitterend genie en de hoofdman der nieuwe Italiaansche kunst. Hij was niet alleen groot als schilder, maar ook uitstekend knap in vele kunsten en wetenschappen, ja, buitengemeen in alles, — in lichaamsoefeningen zoowel als in studie, in kracht zoowel als in kunst. Doch daar wil ik hier niet over uitweiden, maar alleen opmerken, dat hij bijna zijn geheele leven in Italië heeft doorgebragt, en dus zijne koppen [1] ongetwijfeld Italiaansche koppen zijn, tenzij hij er in de drie laatste jaren van zijn leven ook nog eenigen te Parijs of op de kermis van St. Cloud mogt hebben geteekend.

Hij was in 1452 geboren op een klein kasteel, dat Vinci heette en in het dal van den Arno gelegen was, en hij bragt zijne jongelingsjaren te Florence door, totdat hij, bijna dertig jaren oud, aan 't hof van den hertog van Milaan kwam. Maar toen die hertog, in 't laatste jaar der 15e eeuw door den Franschen koning Lodewijk XII van zijn land en vrijheid werd beroofd, keerde Leonardo naar Florence terug, en was, gedurende de eerste zestien jaren der 16e eeuw, dáár en te Rome en te Milaan of in andere Italiaansche steden, werkzaam als schilder, als architekt en als ingenieur. Eindelijk, toen hij reeds 64 jaren oud was, werd hij hofschilder van koning Frans I en overleed den 2n Mei 1519.

Als teekenaar en schilder had hij de natuur tot leermeesteresse en model gekozen; hij volgde haar met bewonderenswaardige trouw en kunst. In hare schoonheid maalde hij haar met onnavolgbare fijnheid van toets; in hare ruwheid teekende hij haar met dezelfde krachtige hand, die paarden temde en hoefijzers brak of boog. Hij bestudeerde de natuur overal, in alle vormen, de ruwe en grove zoowel als de fijne en edele. Hij zelf was een der beschaafdste mannen van zijn tijd, en gewoon te verkeeren in de hoogste kringen, maar evenwel daalde hij soms in de lagere af en bezocht de achterbuurten, om ook daar in het volksleven de natuur te teekenen. Vaak wandelde hij, gelijk Ostade, onder de boeren rond en trad hunne hutten binnen en teekende hunne koppen onder 't gesprek, dat hij aanknoopte, of deed hen, door zijne kluchtige vertellingen, uitbarsten in

[1] De graaf van Caylus heeft in 1730 te Parijs uitgegeven: *Recueil de têtes de caractère et de charges, dessinées par Léonard de Vinci.* Die graaf was een vermaard oudheidkundige en bekwaam teekenaar en graveur. Hij is te Parijs geb. 1692 en overl. 1765.

lachen en — teekende hen uit. Wanneer hij op straat interessante koppen zag, liep hij ze na, om de trekken in zijn geheugen te prenten en die t'huis op 't papier te brengen; en als hij stilstond bij een troep kijvende wijven, nam hij hare troniën meê in zijn schetsboek.

Sommige van die koppen zouden uitstekend kunnen dienen om Breêroos *Spaanschen Brabander* te illustreeren. 't Is opmerkelijk, hoe in die typen uit de achterbuurt de Italiaansche schilder en de Amsterdamsche dichter elkâar ontmoeten, ofschoon de eerste een eeuw vroeger leefde dan de laatste. Hiervoor op blz. 97 hebben wij reeds een kop vertoond, dien we niet konden aankijken, zonder aan Floris Harmensz. den hondeslager te denken, dien ouden grijnzert, die altijd bromde en gromde, knorde en morde, en zweepslagen uitdeelde of op de baar te pruttelen zat. —

"Can 't beter gelijcken?" —

Leonardo heeft zijn kop zeker naar 't leven geteekend, en Breêro zijn Floris ook, maar deze hier en gene daar, en de een honderd jaren vroeger dan de ander, en toch lijken ze elkaâr zóó goed, dat zelfs knappe lui zeggen, dat men er door "in dwaling" zou kunnen geraken, en 't noodig vinden te herinneren, dat Leonardo da Vinci nooit in Amsterdam is gekomen om dien hondeslager te konterfeiten [1], — een herinnering, die trouwens vrij overbodig is, als men op de jaartallen let.

En hier hebt gij nu nog drie koppen van dezelfde Italiaansche meesterhand, die ons terstond weêr andere figuren uit den *Spaanschen Brabander* voor den geest brengen, ofschoon zij ook een eeuw vroeger en ver van Amsterdam geteekend zijn. Is die "ouwe patriot" daar in 't midden [2] niet precies de "Gierighe Geeraert?" — Leonardo heeft zijn kop zeker naar 't leven geteekend, en Breêro zijn Geeraert ook, maar deze hier en gene

---

[1] Zie *Nederl. Spectator*, 1873, bl. 111.

Kan 't woord *portret*, dat ik (bl. 97 reg. 5) heb gebruikt "den lezer in dwaling brengen?" Ik geloof het niet.

Dat woord beteekent immers niet eenig en alleen de afbeelding van iemands aangezigt door eens kunstenaars hand naar 't leven gedaan, — maar ook, in ruimer zin, elke toevallige gelijkenis. In dezen laatsten zin kan zelfs de eene mensch het portret van den anderen zijn. Als ge iemand voorbij ziet gaan, die sprekend op uwen vriend gelijkt, zegt ge: "Kijk, daar gaat je portret heen." In dezen zin heb ik 't woord *portret* op bl. 97 gebruikt, als ieder, die 't leest, zoo als 't er staat, ook wel begrijpt.

De pluksehnan van den Spectator heeft, om de aardigheid, die hij zocht, te kunnen maken, er wat uitgelaten.

[2] Men meene niet, dat het woord *patriot* hier een anachronisme is, en uitsluitend in 't laatst der 18e eeuw t'huis behoort, — 't woord is van Breêro.

Bladz. 138.

Drie koppen van Leonardo da Vinci.

daar, en de een honderd jaren vroeger dan de ander, en toch lijken ze elkâar. Kijk hem maar eens goed aan; gij hoort hem zeggen:

Daar heb ik onse Geert een obligatie vijf of zes gheschreven,
Dan trouwen, se het me van elck een moy oortjen 'egeven,
Al is se me wijf, wat leyt daar an? arrebeyt is loon waart.
Men doet nou niet voor niet, of sij wat rement en baart,
Daar geef ick niet om; dat is mijn verval en dat hou ick suyver.
Ick en rekent heur niet na. Won se lestent geen reyne halve stuyver
An dat sootje vis, dat ick om (laat sien) seven oortjes t'huys brocht,
En dat sij an ons buurwijf Aal Mouweris om een vyeryser verkocht? [1]
Och, kynt! het winnen is soet (sey se). Souwe wij daar so veel vervissen? [2]
Dat en was niet geraân (sey se) Vaâr! we meuge dat wel missen;
Wij selle de kost wel krijgen (sey se), we hebbe boter en broot,
En mitso duwde se me een pan met Hoorense wortelen op me schoot.

Dit waren geen aardigheden van Breêroos eigen vinding, en die vrek en zijn vrouw geen karikaturen. Hij heeft ze naar 't leven geteekend, want hij had ze levend gekend. 't Was een ouwerwetsch Amsterdamsch, hoogzuinig paar geweest: de man heette Willem Barendsz. [3] en de vrouw Griete Klaas-Korsdochter. 't Was ook een deftig paar geweest, want beiden waren vermaagschapt aan de voornaamste Amsterdamsche familiën. 't Was bovendien een schatrijk en tevens kinderloos paar geweest, en al de vruchten hunner gierigheid waren na hun dood den godshuizen ten deel gevallen.

Breêro heeft de woorden, die hij zijnen vrek in den mond geeft, niet verzonnen; och neen, hij heeft ze eenvoudig naverteld en op rijm gezet. Sla Pontanus eens op [4], die zes jaren vroeger schreef, en gij vindt er hetzelfde. Willem deed niets voor niet voor zijne Griet. Schreef hij eene quitantie voor haar, dan moest zij hem twee penningen betalen en voor een grooter handschrift vier. Hij hield boek voor haar, maar tegen een behoorlijk salaris. Als zij ter markt ging, kwam zij dikwijls zonder iets weêr t'huis, omdat alles te duur was; en had zij eens visch gekocht, en boden de buurvrouwen haar twee of drie penningen winst, dan deed zij het zootje over, en Willem kreeg geen visch.

Dat wijfje aan de regterzijde van den "ouwen patriot" lijkt precies op Byateris, de uitdraagster, besteedster en koppelaarster, die staat te prevelen:

---

[1] Een vuurijzer gold dus toen achttien duiten.

[2] *Vervissen*, dat is: aan visch versmullen.

[3] Denzelfden Willem Barendsz. vindt men ook in Hoofts Warenar terug. Vergl. *de Volks vermaken*, bl, 6 en 691.

[4] *Rerum et urbis Amst. hist.* p. 82.

Men moet wat doen om de kost so langh as men leeft!
Ick sie wel, heb ick niet, dat mij niemandt en gheeft.
Doe ick jongh en weeldich was had ick vrijers met hoopen,
Doe docht ik niet iens om spelden en garen te koopen,
Ick had de lieve tijdt van al mijn vrienden raat;
Daarom so gaat 'et mij ghelijck het mij nou gaat.
Mijn goetje is verslempt, mijn kliertjes zijn versleten:
Ick waar al langh vergaan had ick gheen raat geweten.
Wat is er alle daagh tot onsent een gherit.
Ick weet dat nou mijn huys alweêr vol meysjes sit.
Want ick ben een besteetster, kijnt! wat dat beduydt?
Al die ick niet verhuur, die maack ick stracx de bruydt.

En die schreeuwleelijk daartegen over? Men zou schier wedden, dat Breêro die teekening gezien moet hebben, toen hij zijn kijvende Trijn Snaps, de spinster in het Dolhuissteegje, te voorschijn liet komen.

Mijn eer! mijn eer! mijn eer! die sal hij mij verbeteren,
En of in de stadt van Hooren mijn ooren staan an de kaack,
En of er mijn Vaâr ghehangen is, — is dat so groote saack?
Daar hangt so menighe vroome man, daar leyt niet an bedreven,
Hij brocht 'em Goddank noch selver niet om 't leven,
Als sommige luy!

Leonardo da Vinci en Gerbrand Breêro waren beide verliefd op origineele typen uit het krachtige, zij het dan ook wat ruwe, volksleven. De een zocht ze onder den helderen hemel van Italië, de ander in de bedompte steegjes en langs de vesten van Amsterdam; en wij leggen ze naast elkaâr en verwonderen ons over de gelijkenis. De menschelijke natuur is, in hare oorspronkelijkheid, overal aan zich zelve gelijk.

Natuurlijk zijn er nu in Amsterdam geen wijven, als die Trijn Snaps was, meer te vinden, — 't ras is niet uitgestorven, maar 't is verbeterd. In onzen tijd is, onder den zegenrijken invloed van verbeterd onderwijs en zedeverbeterende genootschappen, alles verbeterd; — maar 't is toch nog geen halve eeuw geleden, dat men de levende portretten van Trijn Snaps nog in menigte vinden kon; en ieder, die van een relletje in een achterbuurt eens oorgetuige wilde zijn, kon zich toen nog overtuigen, dat Breêro in zijn tijd deze typen uit het volksleven niet al te hoekig en scherp geteekend heeft.

KERMIS.

II.

In 't jaar 1672 hadden de predikanten hun zin: nergens werd kermis gehouden. Maar zij wisten wel, dat dit geen afschaffing was, en daarom schreef een hunner een traktaatje onder dezen titel: "Hollandt ontkermist door de Franse Kermis-Gast, met een Goede Raedt in dese Quade Tijdt."

Hij had sedert eenigen tijd opgemerkt, dat hij geen Haarlemsche Courant onder de oogen kreeg, waarin geen "Waerschouwinge" te lezen stond van eenig stads- of dorpsbestuur, dat er "in deze conjuncture van tijdt" geen kermis gehouden zou worden; maar hij had daar "eenige bedenckingen" op, waarvan ik u de eerste, tot een proefje, met zijne eigene woorden zal mededeelen.

"Mij docht, dat dit een groot banqueroet soude sijn voor dien vroomen Comedie-speelder, die men segt, dat een Litmaet is van de Haegse Kerck. [IJselijke ergernis!] En eenige Juffertjes verklaerden voor desen, dat sijne Comediën stichtelijker waren als de Predicatiën, en dat hij fraijer actiën had op het Tooneel als de Predicanten op de predickstoel. [Geen wonder, als de dominees zoo klopten en sloegen [1].] Is dat soo, waerom dan sulcke stichtinge verhindert in desen tijdt der benautheyt? want die zieltjens dienden immers nu wel gesticht te worden! En men is immers alle jaren soo sorgvuldig geweest, om die stichtelijcke speelen toe te laten, dat als de Predicanten quamen versoecken, dat se moghten verhindert werden, soo quamen se gemeenlijck te laet, en het woordt was al gegeven, maer men soude sorge dragen, dat se niet als stichtelijcke dingen zouden spelen. [Ja, en als dan de spellebazen, om daaraan te voldoen, bijbelsche historiën vertoonden, dan liepen de dominees weêr naar 't stadhuis om over heiligschennis te klagen] Men most wat vermaeck hebben voor de Borgerije. [Natuurlijk, de mensch kan bij preeken alleen niet leven.] De Sinjoortjes wisten op te passen om met de Joffertjes in de Karosse daer henen te rijden, en die dan 's avonds wederom na huys te geleyden. [Waar ze

[1] Zie hiervoor, bl. 82.

heel knap aan deden.] So de Predicanten dan daer tegen preeckten, en riepen, dat de Christenen dommer en erger waren als de Heydenen, die de Comediën hielden voor het bederf van de jeught en van alle goede zeden, dan scholdt men hen [niet geheel zonder reden] voor roepers en krijters en beroerders van de gemeene ruste, en men antwoordde op dat preken 't geen de Atheners tegen den Apostel Paulus riepen: Wat wil dese Klappaert seggen? — Souden dan nu de Heeren selve wel bekennen, dat dese Predickinge de waerheyt, en het seggen der Jufferen leugen en het Comedie-spelen onstichtelijck was? — Neen, dat en blijckt niet."

Maar wat bleek dan? Dit legt hij in de volgende bedenkingen wijd en breed uit, doch ik zal 't hier maar kort zeggen.

Vooreerst bleek, dat Holland zich wat schamen moest. 't Heeft voor een spreekwoord, dat het een arm dorp is, waar men niet eens 's jaars kermis houdt. "Hoe arm is Holland nu, dewijl het geheel ontkermist is, soodat het voor al de wereldt sijn armoede bekennen moet."

Ten tweede bleek, dat de "conjuncture des tijdts," waarom Holland ontkermist was, geen andere was "dan dat Sijn Majesteit van Vranckrijck als een groot en ontsachlijck kermis-gast met al te grooten gezelschap te kermis komt, en dat Hollandt voor sulcke gasten vervaert is, en vreest dat de kermis te veel kosten soude."

Ten derde bleek, dat de oorzaak van den oorlog van 1672 geen andere was dan de kermis, want "nu ons de kermissen hebben in Gods wrake doen vallen, soo heeft Sijn Majesteit van Vranckrijck oock geen moeyte gehad om ons te overwinnen." Is 't wonder, dat menigeen riep: "Wat wil dese Klappaert seggen?"

Ten vierde bleek, dat de Heeren niet voornemens waren de kermis af te schaffen, maar zoodra de kans keerde, die weêr te laten doorgaan, en daar riep hij ach! en wee! over. "Die dus rekening maeckt sal het *facit* haest konnen vinden, dat Godt almachtig, om sulcken danck voor Sijn genadige verlossinge te ontfangen, Sijne handt niet eens sal willen uytsteken."

Ten vijfde bleek, dat de Heeren de predikanten wat fopten. "Men belast de Predicanten ijverig te bidden; en zij doen 't oock met tranen, met hertelijcke bewegingen, en met sulcken ernst, dat se waerlijck toonen, dat sij het meenen." En waarom? Opdat men, als de verlossing gekomen is, hen weêr zal kunnen ergeren met die "afgodische kermis."

Ten zesde bleek, dat de Gereformeerden het vette der aarde te lief hadden (waar de dominees zoo afkeerig van waren!); want zij hadden wel de

magere vasten afgeschaft, maar de vette vastelavonden en kermissen aangehouden.

Al zijn overige bedenkingen zal ik maar in twee woorden zamentrekken. Zij strekten om den menschen te beduiden, hoe slecht de kermis is. "De duivel is de vader," zei hij, "'t heidendom de moeder en 't pausdom de voedster der kermissen"! — Natuurlijk liet hij 't aan geen bijbelsche exempelen ontbreken: "Bileam wist geen gereeder middel noch gauwer raed, om 't volck Israels te verderven als een kermis in te stellen en de Israelieten daar op te noodigen."

En wat was ten slotte zijn "goede raad in den kwaden tijd?" Deze: schaf alle kermissen voor altijd af! Een raad, die niet werd opgevolgd. De kermissen bleven en bloeiden, en rinkinkten en roesemoesden in onbedwongen dartelheid, totdat het groote revolutiejaar 1795 aanbrak, dat voor zooveel oude instellingen, en dus, als sommigen hoopten, ook voor de kermissen, het graf zou delven.

LIJFSTRAFFELIJKE REGTSPLEGING

III.

EEN HUISDIEF.

Wie een dief in zijn huis betrapte, moest dien vasthouden, — immers zoo hij kon, — en er de zeven naaste buren als getuigen bij roepen. Waren dezen present, dan moesten zij den dief binden, en, indien 't nacht was, hem gezamentlijk bewaren, totdat het klaar dag geworden was. Vervolgens werd den dief het goed, dat hij gestolen had, op den rug gebonden, en daarna had de optogt plaats. De bestolene moest, van zijn zeven buren vergezeld, zelf den dief overbrengen naar den regter, en — wat van zelf spreekt, al werd het niet voorgeschreven — de gantsche buurt volgde den optogt, en in elke straat, die men doortrok, sloten tal van belangstellenden en nieuwsgierigen zich bij den stoet aan.

Ik zal, ten genoegen der liefhebbers van oude-keurentaal, hier den oorspronkelijken tekst uit een der oudste stedelijke handvesten, die in

Holland bewaard gebleven zijn, bijvoegen, — namelijk uit het handvest, dat Graaf Willem II op den 14n April 1246 verleende aan de stad Delft.

"Soe wie een dief begrijpt in sijn huys, die sel den dief houden, mach hij, ende seven van sijn ghebueren dairtoe roepen. Ende den dief sel hij houden also langhe ghebonden met sijnen ghebueren, dat hij hem bij claren dage presenteren mach den rechter metten gueden, dat de dief gestolen hadde, op sijn rugghe ghebonden."

Er is bij dit voorschrift nopens het vasthouden van den dief wijselijk gevoegd: "mach hij", dat wil zeggen: "als hij kan"; want het kon heel ligt gebeuren, dat de dief gaauwer was dan de huisbaas en 't hazepad koos. Wat dan te doen? Dan had de bestolene het regt: "houdt den dief!" te roepen, — een kreet, die in de Hollandsche steden dezelfde kracht had als de vermaarde *cri de haro* in Normandije: elk, die haar hoorde, moest zijn huis uit- en den dief naloopen, en die nabij de poort woonden, moesten deze bezetten, om hem te vangen als hij er uit wilde. Zoo kon één enkele dief een gantsche stad in opschudding brengen en soms drie dagen lang in onrust houden; want niet zelden schoot de vlugteling ergens in een kuil of kelder, hoek of hok, zonder dat iemand wist waar hij gebleven was, en waarin hij zich zoolang verborgen hield totdat de honger hem er uitdreef.

Was de dief gegrepen en voor den regter gebragt, dan was hangen het regt, en tevens het zekerste middel, om te maken dat hij 't nooit weêr deed. En wie moest hem hangen? — Natuurlijk de beul of hangeman. — Maar zoo men geen beul had en er ook geen krijgen kon? — Dan moest een schoutsdienaar of de doodgraver het doen; en 't is ook wel gebeurd, dat "so men gheen buedel of hangheman crighen en moght" een sjouwerman van de straat geroepen werd om, tegen behoorlijke betaling, 't beulswerk te doen [1]. En als er niemand te vinden was, die de hand tot dat werk leenen wilde? — Dan moest, volgens het oordeel van een oud Brielsch regtsgeleerde, de klager of een zijner vrienden 't zelf maar doen. "So geert die taelman dan een vonnes: of een van henluden den man selve rechten mach, sonder dairan te misdoen teghen den Heer of yement anders? 't Vonnis wijst: ja" [2].

---

[1] Vergl. NIJHOFFS *Bijdr.* N. R. II D. bl. 70.

[2] ALKEMADE, *Beschr. van Brielle,* I D. bl. 321.

SPREUKEN EN RAADSELS.

Toen de Romein Dionysius Cato, of welk ander zedenmeester dan ook, zijne *Disticha de moribus* schreef, heeft hij voorzeker niet kunnen denken, dat, omstreeks het jaar 1600, zich een poorter van het roemrijk en machtig Amsterdam zou neêrzetten, om uit die spreuken eene bloemlezing te garen, in Dietscher sprake overgebracht, voor opschriften op tafelborden.

En toch geschiedde dit, want de ronde Roemer Visscher, bezorgd, dat zijne dischvrienden alleen de vreugde der tafel bij hem zouden komen genieten, bestemde, als toespijs voor ieder, op zijn teljoor eene spreuk, die voor het gemoed misschien nog krachtiger zou zijn, dan de hartige maaltijd, waarbij men had aangezeten, voor het lichaam was geweest. Verrassend maar mannelijk moet toch aan een festijn de vermaning op uw bord spreken:

Voor de leste ure weest niet al te beducht,
Die de doodt vreest, verliest des levens vrucht. [1]

En:

Die uyt het verleden merckt het toekomende spel,
Sulck een die weet sijn weetjen wel. [2]

Of:

Wilt ghij leven langh, sterck en gesont,
Steeckt het leckere beetjen dick bezijden uw mont. [3]

Zoo wisten zoowel Roemer Visscher als onze vaderen dikwijls het nut aan het vermaak te paren en, waar ze maar konden, een leerzame spreuk te pas te brengen of, waar er maar plaats was, die neêr te schrijven. En wie met den rijkdom der stoffe wenscht kennis te maken, neme het Boek der Opschriften van Van Lennep en Ter Gouw ter hand, waar hij verbaasd zal staan over de vindingrijkheid van ons voorgeslacht, om allen toestanden en allen voorwerpen een wensch, eene wijze les of ontboezeming, tot gezelschap te geven.

---

[1] CATONIS *Disticha*, Lib. I. 22. Vrucht = vreugde.
[2] Idem „ II. 27.
[3] Idem „ IV. 10. Dick = dikwijls.

En toen werden ten minste die opschriften en bijschriften door het volk verstaan en begrepen, omdat Nederlanders ze in de landtaal, op vaderlandsche kannen en bekers, schotels en borden, stooven en spaarpotten neêrschreven, en men nog niet bij vreemden ter markt ging, om al zulke onmisbare zaken, wier opschriften in hun vaderland best begrepen worden, en die hier ook wel zeer leerzaam en hartelijk tot hunne bezitters spreken, maar in geestig Fransch of gemoedelijk Duitsch, dat voor de meesten onverstaanbaar is.

Maar in de dagen van voorheen, toen de beste teekenaars en schilders de schetsen leverden voor het Delftsch porcelein, was de vaderlandsche kunst in het vaderland in eere, en in de woningen, waar de muren niet gestoffeerd waren met doeken van de meesters der kunst, vond men ze in den regel behangen met de tafereelen van de plateel- en geleibakkers, zooals men toen de fabrikanten van het Delftsche aardewerk noemde. Die voorstellingen waren velen en velerlei, en niet zelden zeer vrij en gemeenzaam gedacht en opgevat. Nu eens de geschiedenis van Jonas, waar de profeet door den visch wordt uitgeworpen en met een edelen zwier op het strand springt; dan weder de gelijkenis van den Verloren Zoon, die, tot zijn vader teruggekeerd, op het hem ter eere aangerichte feest verschijnt in zeventiende-eeuwsch gewaad en wiens uit de frak hangende zakdoek door den teekenaar zeer naief gemerkt is V. Z. (Verloren Zoon) 12; of wel zwaarlijvige herders en herderinnen, die zwijnen hoeden in een Hollandsch landschap, gestoffeerd met schuitjes, varende in de lucht, en huizen, in de wolken opgetrokken.[1] Doch deze minder juist teruggegeven tafereelen daarlatende, waarin men ter wille van den goeden en vromen zin van den teekenaar, hem zijne vermakelijke en minder historische voorstelling vergeeft, bezit nog menig Museum en Kabinet een aantal Delftsche plateelen, welke flink en getrouw geteekend en fraai en met smaak afgewerkt zijn, waarnaar men mag besluiten, dat de zuivere richting in de kunst verreweg de bovenhand had. En als uitzondering onder al die voortbrengselen van voorvaderlijke nijverheid en kunst, vinden we een enkele maal, in plaats van zeegezichten en landschappen, veldslagen en portretten, verzen of raadsels, die somtijds oppervlakkig groote tegenstrijdigheden verkondigen en wier zin eerst na lang zoeken verklaarbaar wordt. Als voorbeeld daarvan noemen wij een plateel van Delftsch porcelein, dat vroeger hier of daar in het woonvertrek of "in

[1] KNICKERBOCKER, *History of New-York.* Paris 1824 I. 200

die sale" aan den wand moet hebben gehangen en nu bewaard wordt in het kabinet van Dr. A. van der Willigen Pz. te Haarlem.

Ziehier wat er op te lezen staat:

Den Mensch is Prijslijk
Hij doet ook wijslijk,
Die 't Huwelijk Blameerd
Die 't Overspel Hanteerd
Die dit aanschouwd,
Een goede vrouw
Die vind vermaak

Een	Een	Een	Die
Dierbaar	Groot	Steun	Word
Pand.	Plasier.	Voor 't Huys.	Geagt.
Brand.	Dier.	Kruys.	Veragt.
Stooke	Monster	Droevig	Word
Een	Een	Een	Die

En wel inziet,
Een kwade Vrouw
Of groot verdriet.

Die Een Vrouw trouwd
En die Hem Eerlijk Houd:
Is een dwaas En een zot
Misdoet tegen gods gebod.

Dit is vol tegenspraak en ongerijmdheid, maar wanneer men den tekst ontraadselt, krijgt men de volgende regels:

Den Mensch is Prijslijk,
Hij doet ook wijslijk,
Die Een Vrouw trouwd,
En die Hem Eerlijk Houd:
Die 't Huwelijk Blameerd,
Die 't Overspel Hanteerd,
Is een dwaas En een zot
Misdoet tegen gods gebod.
Een goede Vrouw
Een dierbaar pand
Een groot plasier
Een steun voor 't Huys
Die word geagt.
Een kwade Vrouw
Een stooke braud
Een monster dier
Een droevig krays
Die word veragt.

Die dit aanschouwd,
En wel inziet,
Die vind vermaak
Of groot verdriet.

Volgens het Boek der Opschriften vindt men te Buren dezelfde aardigheid, behoudens afwijkingen in de spelling, die voor ons van geen belang zijn, op een schoorsteen; of het daar geschilderd, uitgehouwen of in onzen trant is voorgesteld, wordt niet opgeteekend en doet hier minder ter zake: alleen bewijst het, dat het raadsel in vorigen tijd nog al in den smaak viel en in de Vereenigde Provincien zijne kunstreis gemaakt heeft, tot het nu, voor alle gevaren behoed, zijn ouderdom rustig komt doorbrengen in een kabinet van antiquiteiten.

Haarlem. C. J. GONNET.

EEN MYSTERIESPEL.

De mysteriespelen zijn zeer oud; hun oorsprong ligt in den nacht der eeuwen verborgen. En hoe oud het christelijk mysteriespel hier te lande is, weten wij ook niet precies; wij kunnen 't nagaan tot in de elfde eeuw; en 't heeft van toen af tot in de 16de eeuw den natuurlijken loop der wereldsche zaken gevolgd: het heeft zich ontwikkeld en uitgebreid. [1]

Maar kennen wij den oorsprong der mysteriespelen niet, hun doel wel. Zij zijn ingevoerd als een nuttige en aangename methode om de bijbelsche historie en de legenden der heiligen te onderwijzen aan lieden, die niet lezen konden, — of, zoo ze al konden, niet wilden, maar liever een vertooning zagen. Op de hooge feestdagen der christenheid werden de gebeurtenissen, die men feestelijk herdacht (b.v. op Paschen "Ons Heren Verrisenisse" enz.) door levende personen vertoond, of, om de middeleeuwsche uitdrukking te gebruiken, "in der kerke gespeelt"; en op voorname heiligdagen werd op dezelfde wijze de legende den volke aanschouwelijk voorgesteld. Het waren de geestelijken zelven, die "de personagiën maeckten", en zij vervulden ook de vrouwerollen, die in 't spel te pas kwamen; als, b. v. op Paschen, na "Ons Heren Verrisenisse", het spel van 't Heilig Graf vertoond werd, waren het drie priesters, die de drie

[1] Ik heb er eene schets van gegeven in *de Volksvermaken*, bl. 271—275.

Mariaas verbeeldden. De toeschouwers werden daardoor niet alleen geleerd en gesticht, maar ook vermaakt, en terwijl de geestelijken zulk eene voorstelling een mysterie heetten, noemde het volk, dat in zijn benamingen doorgaans minder deftigheid maar ruim zooveel waarheid legt als de geleerden, die eenvoudig "het kerkspul."

Natuurlijk moesten die vertooningen, zouden zij in waarde blijven, gelijken tred houden met de ontwikkeling des volks, en bij de uitbreiding, die zij kregen, konden de geestelijken 't alleen niet meer af. Maar 't ontbrak hun aan geen hulp, want het werd een zeer verdienstelijk werk geacht voor de leeken, daaraan meê te doen. Zij, die er zich toe leenden, werden "ghesellen van den spele" genoemd, en daar er zamenwerking en oefening bij gevorderd werd, zoo vereenigden zich die gezellen tot gezelschappen, en dus ontstond er een nieuw soort van gilden in de 13de eeuw.

Zoo ontwikkelde zich het mysteriespel tot een kerkelijk drama, dat in de volgende eeuw ook het wereldlijk drama, en in de vijftiende eeuw "de vermakelicke ende vrije conste van Rhetorycke" in 't leven riep. De "ghesellen van den spele" zijn de voorzaten der rederijkers geweest. Maar de abele spelen en kluchten verdrongen de mysteriespelen niet; de laatsten bleven bloeijen naast de eersten, en niet zelden wijdden de Kamerbroeders zelven hunne kracht en kunst aan 't gewijde tooneel. In ons vaderland werden de mysteriespelen afgeschaft, toen de Hervorming werd ingevoerd; maar in Brabant en Vlaanderen leefden zij nog meer dan twee eeuwen lang op den ouden voet voort. En dat in sommige oorden nog heden ten dage mysteriespelen vertoond worden, bewijst het vermaarde passiespel van *Oberammergau* in Beijeren, waar vóór twee jaren de couranten het zoo druk over hadden, en dat zij, die 't toen gezien hebben, in 1880 weêr hopen te gaan kijken. [1]

Afbeeldingen van mysteriespelen zijn er niet veel bewaard gebleven, of liever, de tijdgenooten hebben er niet veel gemaakt. Te merkwaardiger is daarom een oude schilderij, waar wij de toebereidselen tot een mysteriespel op een Vlaamsch dorp zien voorgesteld. Zij is geschilderd door Van Bons in 1580, en niet alleen om het tooneel merkwaardig, maar ook om

[1] Vroeger werd dat spel jaarlijks vertoond; nu geschiedt het slechts om de tien jaren. In 1870 is 't om den oorlog uitgesteld tot 1871. In 1880 is 't weêr aan de beurt.

het kostuum, dat met veel uitvoerigheid behandeld is. De plaat, die hier tegenover staat, kan er u eenig denkbeeld van geven.

Op de jaarfeesten der schutsheiligen van stad of dorp, kerk of kapel, wijk of gild, werden de legenden dier patronen, waarvan de meesten martelaren zijn geweest, dramatisch opgevoerd, hetzij door een gild, dat zich opzettelijk aan dit goede werk gewijd had, hetzij door een rederijkerskamer. Zoo werd in de 16de eeuw te 's Hertogenbosch op de Markt op St. Katrijnendag de martelisatie dier heilige maagd vertoond door het St. Katrijnengild; en zoo zal ook hier, op dit dorp, door een troep rederijkers een gelijk schouwspel ten tooneele worden gevoerd, — een schouwspel, dat, hoe akelig in ons oog, voor de vrome lui dier dagen de grootste aantrekkelijkheid had.

't Is heiligdag, en ieder in 't zondagspak. Onder de toeschouwers ontwaren wij ook stedelingen, want de burger liep met vrouw en kind uit, als er op een dorp in den omtrek wat te kijken was. Ter linkerhand zien wij het tooneel opgeslagen. 't Is het oude openbare theater in de open lucht, zoo als de sprooksprekers en esbattementers reeds in de 14e eeuw, voor de oogen der kunstminnende poorters in de goede steden, opsloegen tegen den zijmuur van 't schepenhuis of de vleeschhal, en, zoo als ook nog in de vorige eeuw de kwakzalvers op de Amsterdamsche Botermarkt (toen de hoofdplaats dier industrie) hun stellaadjes timmerden. Op eenige palen is een planken vloer gelegd, — dit is het tooneel. Aan drie zijden is 't open; alleen op den achtergrond hangt een gordijn, waar de spelers, die niet moeten uitkomen, zich achter verbergen; en opdat wij dit wel begrijpen zouden, laat de schilder er een met zijn hoofd doorkijken. Gewoonlijk rees achter dit alles een hooge paal op, waaraan het gildebord of blazoen werd opgehangen, want elk had in dien tijd zijn wapen, — ook de esbattementers en retrosijnen. Die paal was monumentaal bij 't openbaar theater; men zag dien nog evenzoo bij de genoemde kwakzalvers in de 18de eeuw, doch hij diende in dezen tijd zelden meer om er een wapenbord, soms nog wel om er een schilderij op zeildoek aan te hangen, maar meest voor de gymnastische toeren van 's meesters aap of "pias", welke toen de belangstelling van 't straatpubliek meer wekten dan wapens en blazoenen. Hier kijken in plaats van één wel drie palen boven het gordijn uit, en er zijn twee borden tusschen geplaatst, die welligt moeten dienen om er den naam van 't spel met krijt op te schrijven. Maar de middelste paal is toch de hoogste; dit is de monumentale theaterpaal; hij is met een keep voorzien om 't blazoen er in te haken. De gildeknecht

Bladz 150. Toebereidselen tot een mysteriespel.

geeft het reeds den timmerman op. Het blazoen is een Onze-Lieve-Vrouw, en 't kunnen dus wel de retrosijnen van "kleendaedigh bescheet" uit Strazele zijn [1], die daar komen aanmarcheeren.

Ongetwijfeld komen zij uit het huis, dat op den achtergrond staat; dit moet hunne vergaderplaats zijn, waar zij zich in 't kostuum gestoken hebben. En ofschoon wij aan dat huis noch ingang noch uithangbord zien, zoo mogen wij het toch wel voor de dorpsherberg houden; want dat wij 't hier van achteren zien, blijkt aan den boom, die zeker vóór de deur staat. De vertooning wordt dus gegeven op een veld achter de herberg. Overigens verdient dit huis om zijn eigenaardigen bouwtrant wel eenige aandacht, vooral die smalle achtergevel en dat hangkamertje.

De Kamer trekt in behoorlijke orde met trommelslag op. De knaap, knecht of bode ging met het blazoen voorop, maar hij staat nu reeds op het tooneel. Op hem volgt de trommelslager, die ook reeds de ladder bestijgt, en zoodra hij op de planken is, het publiek een kwartier lang de ooren streelen zal met Spaanschen marsch en roffelslag. De nar maakt grappen voor en ruimte onder het volk, en slaat er op met zijn blaas met boonen. Daarachter volgen de acteurs in kostuum. In 't eerste gelid gaan de hoofdpersonagiën: de heilige jonkvrouw, met een monnik aan hare linkerhand en den duivel en den tiran aan hare regterhand. Meen echter niet dat deze jonkvrouw, al is zij met een opstaanden kanten kraag om den hals en de martelaarskroon op 't hoofd getooid, een actrice is; toen en nog lang daarna werden de vrouwerollen op het tooneel ook door mannen vervuld. In het tweede gelid gaat de banierdrager der Kamer, en de overige kamerbroeders volgen.

Tegenover het tooneel is het volk bezig zich goede staanplaatsen in te rigten: zij zetten stoelen, en leggen planken op tonnen, en kibbelen er bij, als de een den ander in den weg staat. Let eens op den zonderlingen vorm van dien leuningstoel op den voorgrond, zoo laag van zitting en hoog van rug. Eindelijk ontbreekt ook de koopvrouw met noten en eijeren, koekjes en lever niet; want bij 't volk is de nering, en waar de een zijn vermaak zoekt, zoekt de ander zijn winst: dit is nog zoo.

---

[1] Strazele is een dorp in Kassel-ambacht, en de Kamer van "kleendaedigh bescheet" bestond sedert het midden der 16e eeuw. Zie *Belg. Museum*, II D. bl. 330.

KOMEN EN GAAN.

Daar is een tijd van komen,
Daar is een tijd van gaan.
P. A. DE GENESTET.

Het komen in en het gaan uit de wereld hebben ten allen tijde veel belangstelling opgewekt, waardoor er bijzondere gebruiken bij zijn ingevoerd. Wat omtrent het een en ander nog wordt in acht genomen in de Betuwe, het graafschap Buren en een deel der Tielerwaard, wil ik hier beknopt mededeelen.

I.

Nauwelijks is een gezin met een kleinen schreeuwer vermeerderd, of bloedverwanten, buren en vrienden moeten met de blijde tijding worden bekend gemaakt. Zeker is niet in ieder gezin de blijdschap altijd even groot, waartoe natuurlijk weleens reden kan bestaan. Verbeeld u bij voorbeeld een arbeider, die twaalf stuivers per dag verdient, en zich reeds in het bezit van een half dozijntje aanstaande vertegenwoordigers van dat gild verheugen mag; zijne blijdschap kan niet zoo buitengemeen zijn, als er nog een zevende kostgangertje bijkomt. Maar toch, — als bewijs van blijdschap moet er worden rondgezegd; dat is nu eenmaal de gewoonte, en gewoonte is ook in dit geval eene tweede natuur.

Daarom wordt na de geboorte zoo spoedig mogelijk de eene of andere gedienstige geest belast met het overbrengen van de belangwekkende tijding,— die echter nergens onverwacht komt, daar zij reeds eenige dagen lang is te gemoet gezien. Wat de rondzegster verder mededeelt is ook oud nieuws; het is altijd de geijkte boodschap, dat Mevrouw A, of Juffrouw B, of Vrouw C bevallen is van een *jongen* zoon of van eene *jonge* dochter. Zie, dit is wel aardig: men is hier gaarne nauwkeurig in het overbrengen van boodschappen; voegde men er de genoemde eigenschap niet bij, dan zou men vreezen, dat sommigen konden meenen, dat er een bevalling van een *ouden* zoon of van eene *oude* dochter had plaats gegrepen. Nu ieder echter zoo nauwkeurig op de hoogte wordt gebracht en steeds hoort: "Ge mot gên-dag hebbe van den boas en de vrouw, en dat de vrouw bevalle is van een jongen zeun (of dochter)!" — nu spreekt het van zelf, dat hieromtrent alle twijfel is opgeheven.

Is het gezin van den burgemeester of van andere personen, die tot de gemeente in betrekking staan, vermeerderd, dan wordt het: "Ge mot gên-dag hebbe" aan alle huizen van het dorp of van de gemeente rondgezegd.

Vervolgens ligt het in den aard der zaak, dat zij, die met de belangrijke tijding bekend zijn gemaakt, ook hunne belangstelling doen blijken door zorgvuldig naar den welstand van "kraomvrouw en kaindje" te doen vernemen. Niet alleen doen dit aankomende of volwassene maagden, maar zelfs schoolkinderen, en deze allen zijn zeer op het vragen gesteld. Waarom? Niet zonder eigenbelang. Den laatsten keer toch, dat zij komen vragen, worden zij onthaald, en zij zouden daarom niet gaarne in gebreke blijven haar belangstelling te toonen. Voor iedere belang- of nietbelangstellende moet de baker of de meid telkens gereed staan, om op de vragen antwoord te geven, want de steedsche mode van een briefje op de deur te zetten, is in deze streek nog niet doorgedrongen. 't Zou, zoo iemand het deed, als een ongehoorde nieuwigheid uitgekreten worden, en daarom houden de meest-ontwikkelden zelfs zich aan het oude: "lands wijs, lands eer". Maar 't is dan toch geen wonder, dat de vraagsters reeds den derden dag worden weggezonden met de boodschap: "Bedank voor het vroage." Maar is een vraagster gezonden door iemand, van wie de baker een fooitje hoopt te snappen, dan wordt er bijgevoegd: "En of Mevrouw (of de Juffer, of de Vrouw) niet es zel komme kaike?" Uit dankbaarheid echter voor de betoonde belangstelling worden de vraagsters den derden dag in de keuken of in eene kamer gelaten, en daar, alvorens haar afscheid te krijgen, onthaald op een paar beschuiten met muisjes en een glaasje anijs.

Eenige dagen later begeven zich de vriendinnen, die vooraf hieromtrent afspraak met elkander gemaakt hebben, naar de kraamvrouw tot het afleggen van 't kraambezoek. Zij krijgen dan het kindje eens op den schoot, en gebruiken brood en beschuit met muisjes en koffie met suiker en eindelijk een anijsje tot een "afzakkertje". Bij 't heengaan geven zij een fooitje aan de baker, en — de pret is afgeloopen.

II.

Zoodra de geest zijn stoffelijk omhulsel verlaten heeft, worden een paar arbeiders of arbeidsters in het sterfhuis geroepen, om het lijk "af te leggen", dat wil zeggen: het te ontkleeden en in de doodswâ te hullen. Daarna worden één of meer buitenluiken van het sterfhuis en van de huizen der bloedverwanten en buren uit de hengsels gelicht en op den grond

nedergezet, en die blijven zoo staan tot den dag na de begrafenis Aan zulke huizen evenwel, waar tegenwoordig geen buitenluiken meer gevonden worden, laat men de gordijnen neder.

Wat beteekent nu dat uitlichten en op den grond zetten der luiken?

Met zekerheid valt hieromtrent niets te zeggen, dan dat het gebruik zeer oud is. Niet zonder grond beweren sommigen, dat onze voorouders de luiken afhaakten, om ze als verweer- of verdedigingsmiddelen te gebruiken, wanneer booze geesten het in den zin mochten krijgen het lijk mede te voeren [1]. Doch hoe dit zij, men volgt hier nog steeds dit oude gebruik zonder zich te vermoeien met naar den oorsprong te zoeken. Doch het afhaken der luiken is niet de eenige plechtigheid. Op den dag vóór en op den ochtend van de begrafenis volgen de meesten nog het gebruik, dat ook overoud is, den doode te "beluiden" [2], en aan den Waalkant wordt dit, zoolang de doode boven aarde staat, iederen morgen van elf tot twaalf uren gedaan.

Behoorde de overledene tot de voornaamste ingezetenen, dan wordt "de weet gedaan" aan alle huizen in de gemeente; in andere gevallen echter alleen aan bloedverwanten en vrienden, die ook op de begrafenis worden verzocht.

Bij de begrafenis gaan de mannelijke bloedverwanten (waaronder ook kinderen) en vrienden, gewoonlijk in rouwmantels, achter het lijk, naar den graad der verwantschap, waarvan een "ceêl" gemaakt is. De lijkbezorger, die hier tevens doodgraver is, vat, met de ceêl in de hand, post aan de deur, en leest de namen af. Elk schaart zich, op 't lezen van zijn naam, achter de baar, en als de laatste gelezen is, begeeft zich de lijkbezorger voor de baar. Deze draagt ook een rouwmantel, en heeft aan zijn

---

[1] Dat de vrees voor booze geesten in 't sterfhuis zoowel als op 't kerkhof de hoofdrol speelde, en dat daaruit verscheidene zonderlinge ceremonien te verklaren zijn, lijdt geen twijfel; maar minder duidelijk is 't, hoe het afnemen en op den grond neêrzetten van vensterluiken beschouwd kon worden als een middel om die zwarte elfen er buiten te houden. Anderen hebben er dan ook slechts "een rouwbewijs" in gezien (*Nav.* VIII D. bl. 145). Hetzelfde gebruik heerschte ook in andere gewesten; men ziet het hier en daar nog, en denkelijk was 't in vroeger eeuwen algemeen in ons land. Ik geloof, dat het met de booze geesten niets te maken heeft en slechts een overschot van een rouwbewijs is, waarvan 't andere en voornaamste deel sints lang afgeschaft is. Ik bedoel het behangen van deur en vensters met rouwkleeden, waarbij natuurlijk de buitenluiken hinderlijk waren en afgenomen moesten worden. J. T. G.

[2] Het beluiden van den doode had vooral ten doel de booze geesten te verdrijven. De zwarte elfen konden geen klokgelui verdragen; zelfs de klinkende klokjes eener kudde schapen op de heide deed hen schrikken en vlugten. J. T. G.

hoed een rouwband, die ongeveer anderhalve Nederlandsche el lang is, en hem rechts en links om de schouders en over den rug zwiert. De hoeden der mannen zijn van allerlei model, maar geen van het nieuwste; wat trouwens ook geen wonder is, want de meeste lieden hebben levenslang aan één hoed genoeg, vermits zij dien alleen bij trouw-, doop- en begrafenis-plechtigheden gebruiken.

De lijkstoet zet zich nu in beweging; vooruit gaat de veldwachter, — een ambtenaar, die ook hier onontbeerlijk, hoewel nooit noodig is. Aan den ingang der begraafplaats staat een armmeester, die zwijgend ieder den armenzak voorhoudt.

Zoodra het lijk in den grafkuil is neêrgelaten, verwisselt de lijkbezorger zijne rol weder met die van doodgraver, waarin de dragers hem bijstaan. Als de kuil is dichtgeschept, verwisselt hij andermaal van rol, en houdt nu tot de vergaderden een korte toespraak, die gewoonlijk van dezen inhoud is:

"De fermilie en vrinden worden bedankt voor de leste eer, die ze den overledene hebben aongedoan, en ze worden verzocht meê noar het sterfhuis te goan."

Somtijds echter worden de dragers niet aan 't sterfhuis teruggevraagd, hetzij omdat zij huurlingen zijn, die voor de dienst betaald worden, hetzij omdat de nagelatene betrekkingen tegen de onkosten opzien. Geschiedt het dragen evenwel nog, naar ouder gewoonte, door de buren uit vriendschap, dan spreekt het van zelf, dat zij verzocht worden naar het sterfhuis terug te keeren, om daar eerst op koffie en brood en vervolgens op jenever onthaald te worden.

Op eene vroegere woonplaats heb ik een timmerman gekend, die de posten van lijkbezorger en doodgraver bekleedde, en die, wanneer het begrafenisgezelschap niet aan het sterfhuis teruggevraagd werd, zeer deftig kon zeggen: "De bloedverwanten en vrinden worden bedankt voor de leste eer, die ze den overledene hebben aongedoan, en ze worden verzocht... ieder naor.... zen âge huske te goan." — Dit laatste sprak hij dan heel langzaam en op een treurigen toon uit, want het beviel hem zelven ook niet.

Beusichem. JB. VAN DEN BERG.

MIRAKELEN.

Ieder weet, dat er in ons land, gelijk in zooveel andere landen, in de middeleeuwen veel schoone mirakelen geschied zijn, en sommigen weten zelfs te zeggen, wanneer en waarom dat opgehouden heeft: — namelijk toen de geuzen kwamen en de heiligen stuksloegen, zoodat ze geen mirakelen meer konden doen. Maar dezen hebben het mis. Lang daarna nog, zelfs in de zeer prozaïsche achttiende eeuw, gebeurden er mirakelen even schoon als die der middeleeuwen. Ik zal er u twee voorbeelden van verhalen, die Jakob Bicker Raye beleefd en in zijne Jaarboeken aangeteekend heeft.

I.

Keerden in de middeleeuwen de kreupele en lamme lieden gezond huiswaarts, nadat ze kruipende op de knieën en met een schraagje in de handen, de Heilige Stede bezocht hadden, in het midden der achttiende eeuw keerde een vrouw gezond terug, die op krukken naar de Luthersche kerk gegaan was. Het was in 1741. De vrouw was sedert eenige jaren bijna geheel lam. Op den 18n Junij van dat jaar kwam zij, van hare zuster vergezeld, uit de Luthersche Oude kerk op 't Spui, en ging, gelijk zij steeds gewoon was te doen, zitten rusten op een bank voor een huis op 't Schapenplein. Toen zij weêr opstaan wilde, voelde zij zich op eens van hare lamheid genezen en had hare krukken niet meer noodig. Zij stond regt op hare voeten, en de indruk, dien dit mirakel op de beide vrouwen maakte, was zoo sterk, dat de chirurgijn Neelsing (die op 't genoemde plein woonde) haar moest aderlaten, eer ze naar huis konden gaan.

II.

In het jaar 755 werd te Dockum eene kerk gebouwd op de plek, waar Bonifacius door de heidenen vermoord was. De graaf Abbo, die door koning Pepijn gezonden was om de moordenaars te straffen en het opzigt over den bouw had, reed met zijn gevolg rondom de terp, waar de kerk op gebouwd werd. Plotseling zakte 't paard van een zijner knapen met de voor-

pooten in den grond, en toen 't er uit getrokken was, ontdekte men een put vol frisch water. Die put was een weldaad voor de plaats, en de ontdekking gold voor een mirakel.

Bijna duizend jaren later had iets dergelijks te Amsterdam plaats, ofschoon er geen kerk gebouwd werd en er geen graaf bij was.

Op den Binnen-Amstel bij de Amstelstraat vond men weleer de brouwerij *de Roskam*, en het gebouw staat er nog. Regt vóór die brouwerij en "midden op straat" zakte op den 7n Julij 1745 ook een paard met de pooten in den grond, en toen het er uit getrokken was, ontdekte men daar ook een put, die meer dan vijftig voet diep en met drinkbaar water gevuld was. Die ontdekking hield toen ieder ook voor zeer mirakuleus, doch de Burgemeesters zagen in dien put geen weldaad voor de plaats, maar wel een gevaar, en lieten hem terstond met puin dempen.

Mogelijk zou de lezer nu van deze achttiende-eeuwsche mirakelen wel gaarne een eenvoudige en natuurlijke verklaring vernemen; — van 't eerste kan ik die niet geven, omdat het een zaak betreft, waar ik geen kennis van heb; wel van het tweede.

Vóór de nieuwe rooijing bij de laatste vergrooting van Amsterdam (dat wil zeggen: vóór 1662) vormde de Binnen-Amstel ten noorden van de Blaauwbrug geen elleboog, als thans, maar de rigtingslijn liep regtdoor van de Wagenstraat tot aan de genoemde brug, die dan toen ook zooveel korter was. Dus was de plek, die in 1745 was en nog is: de straat vóór *de Roskam*, in de eerste helft der 17e eeuw met huizen betimmerd. Er heeft toen een breed gebouw gestaan, dat waarschijnlijk een herberg met een stalling was. De put zal dus wel op de binnenplaats van die herberg gelegen hebben.

Wat ons echter verwonderen mag, is vooreerst, dat van die verrassende ontdekking nergens elders (zelfs niet in de Amsterdamsche Jaarboeken van Jacobus Kok evenmin als in zijne Cronijk van Amsterdam) iets aangeteekend is; ten andere, dat de stads-rooimeesters en opzigters, bij 't sloopen der gebouwen en 't aanleggen der straat, het niet eens noodig oordeelden, dien put te dempen, maar slechts wat planken er over heen geworpen en de bestrating er bovenop gelegd hebben. Tachtig jaren lang hebben de menschen daar over een afgrond gewandeld en gereden, wiens bestaan, onder de straat, niemand vermoedde. Het rijden echter beteekende zooveel niet; had men toen onze omnibussen gehad, de boêl zou wel aleer ingezakt zijn.

PRIJZEN VAN ONDERSCHEIDENE ZAKEN IN 'T MIDDEN DER 16e EEUW.

II.

Schrijvers — wel te verstaan, geen auteurs, maar kopiïsten — ontvingen voor gewoon schrift een halven stuiver per blad, maar voor kompres het dubbel. De Heeren lieten in 1564 door zekeren Koenraad Dirksz. de Resolutiën van Holland der zeven laatste jaren afschrijven, welke 532 bladen besloegen, en de man kreeg er dertien gulden en zes stuivers voor, terwijl het inbinden één gulden kostte. Maar de St. Paulusbroeders, die eenige brieven kopiëerden, welke 28 bladen kompres besloegen, ontvingen $28\frac{1}{2}$ stuiver.

Wat pen en inkt in dien tijd kostten, kan men opmaken uit hetgeen een stads-secretaris in rekening bragt voor galnoten, koperrood en gom, gebruikt tot het maken van 24 mengelen inkt, mitsgaders duizend schrijfpennen, namelijk: zeven gulden en zestien stuivers. Men kan dus het mengel inkt op vijf stuivers en een oortje stellen, en het bos pennen op zes duiten, zoo komt de rekening precies uit.

Er werden in 't midden der 16e eeuw veel land- en zeekaarten voor stads-rekening gemaakt. Nu eens had de Magistraat die noodig, om aan de Landvoogdes te vertoonen, hoeveel gevaren de koopvaarders hadden uit te staan en hoeveel kosten de kooplieden te doen, eer de geladen schepen uit de Oostzee goed en wel te Amsterdam binnenkwamen; dan weêr om te dienen bij processen, het zij met Dordrecht over het stapelregt, of met eigen ingezetenen over de gronden in de Lastagie; op een anderen tijd moesten die kaarten strekken ten nutte der scheepvaart, of ten behoeve van het waterschap, of tot het aanleggen van publieke werken.

Hetgeen voor 't ontwerpen en teekenen van die kaarten betaald werd, liep zeer uiteen, natuurlijk naar gelang van de grootte en de uitvoerigheid. Ziehier wat de drie voornaamste meesters in dat vak ontvingen.

De schilder Kornelis Antonisz. ontving voor een kaart van de zeegaten ten noorden van Holland en Friesland tien gulden; voor een andere van de Noordzee en de Zuiderzee met de diepten en zanden acht gulden, en

voor twee kaarten van de Oostzee 18 gulden en een dubbeltje. Aan twee kaarten van de Lastagie daarentegen verdiende hij 44 gulden en 14 stuivers, doch ontving op andere tijden voor kaarten van de Lastagie slechts 38 stuivers, twee gulden of een rijksdaalder, — vermoedelijk omdat dit slechts kopieën waren.

De "geographus ofte chartmaker" Mr. Jakob van Deventer ontving voor een kaart, die hij van de bovengenoemde zeegaten gemaakt had, 25 gulden, — een groot verschil met het salaris van Kornelis.

En aan den landmeter Mr. Joost Jansz. Beeltsnijder werd voor een groote kaart van Amstelland, met alle landen, wateren en watertogten, honderd gulden betaald.

Het schijnt, dat het salaris berekend werd naar het aantal dagen aan 't werk besteed, en wel tegen een gulden per dag; want men vindt in een rekening van 1567, dat genoemde Joost zeven gulden ontving voor een kaartje van 't Bethaniën-klooster, "bij hem ten bevele van burgemeesteren gemaickt, in 't welcke te doene heeft hij gevaceert omtrent zeven dagen."

Ook de koster van de Nieuwe Kerk, Dirk Jansz. Hoen geheeten, teekende kaarten. Voor een kaart van de Zuiderzee, door hem voor de stad gemaakt, en door de stad aan den Prins van Oranje geschonken, ontving hij echter slechts drie gulden. Denkelijk was dit geen oorspronkelijk werk, en bestond des kosters bekwaamheid in 't netjes nateekenen van kaarten en in 't cierlijk stoffeeren met figuren, kleuren en goud.

Een groote kaart op linnen plakken en stokken met knoppen daaraan maken, kostte niet meer dan dertig stuivers.

Gedrukte kaarten kostten natuurlijk veel minder geld dan de geteekende. De boekdrukker Harman Jansz. in den Vergulden Passer leverde in 1569 aan de stad vier kaarten van Amsterdam, — zeer waarschijnlijk exemplaren van de groote houtsneêkaart, die in 1544 was uitgegeven door den bovengenoemden Kornelis Antonisz., en waarvan de nog overgebleven exemplaren door de liefhebbers van Amsterdamsche oudheden tegenwoordig zeer gezocht en op hoogen prijs geschat worden. Van de vier kaarten, die Harman leverde, waren er twee wit en twee gestoffeerd (d. w. z. met goud en kleuren afgezet) [1]; de eersten kostten twee en de laatsten drie gulden ieder.

[1] Zulk een fraai gestoffeerd exemplaar berust nog in 't kabinet van Jhr. J. P. Six te Amsterdam.

HISTORISCHE ANEKDOTEN.

II.

KAREL, HOU DE LANTAARN.

Ofschoon keizer Karel V vroeg oud en afgeleefd was, en reeds op een leeftijd, die voor anderen nog de middaghoogte hunner krachtvolle werkzaamheid is, de rust en eenzaamheid in een klooster ging zoeken, zoo was toch diezelfde Karel in zijne jeugdige jaren een regte schalk, die, als de Vlamingen zeggen, veel "poetsen uitrigtte." Of er welligt tusschen het eerste en het laatste eenig verband te ontdekken zou zijn, mogen deskundigen uitmaken.

Frans de Potter zegt in zijn "Boek der vermaarde uithangborden", dat schier in ieder dorp langs den weg van Gent naar Oudenaarden een uithangbord met *den Keizer* te vinden is, en voegt er deze opmerking bij: "onloochenbaar bewijs, dat Karel V langs daar veel van zijne poetsen moet hebben uitgericht, of minstens, dat hij die streek veel malen moet bezocht hebben. Inderdaad, was 't niet te Audenaarde dat zekere Johanna Van der Gheenst woonde?"

Maar ook in de omstreken van Brussel vindt men herinneringen van dien aard. Op een zijner uitstapjes werd hij, alleen en onverzeld, in de nabijheid van het dorp Berchem St. Agatha door den nacht overvallen. 't Was zeer donker en hij raakte 't spoor bijster. Toen hij 't dorp bereikt had, zocht hij de herberg op, en begeerde dat de waard hem, tegen goede betaling, met een lantaarn naar Brussel zoude geleiden. Dat wilde de waard graag doen; hij bragt wel meer reizigers op die wijze bij avond naar stad: maar hij vroeg toch eerst hoe zijn gast heette. "Ik heet Karel, net als de keizer", was 't antwoord, waarmeê de boer zich tevreden stelde, niet kunnende vermoeden, wien hij voorhad. Een eind weegs met rasschen tred voortgegaan zijnde, stond de boer op eens stil, en duwde den Keizer de lantaarn in de hand, zeggende: "Karel, hou de lantaarn, ik moet eens ter zijde gaan." — Te Brussel gekomen, moest de gids den reiziger tot aan zijn deur geleiden, dat behoorde zoo, waar hij dan zijne betaling ontving en afscheid nam. De Keizer liet zich dus tot aan zijn Hof brengen, en toen den boer 't geld in de hand duwende, maakte hij zich tevens bekend. De boer ijlde in vliegende vaart naar zijn dorp terug. Dat: "Karel, hou de lantaarn," kon hij levenslang niet vergeten, en 't kwam eerlang voor de herberg te staan, waar het drie eeuwen lang de herinnering van dit voorval bewaarde.

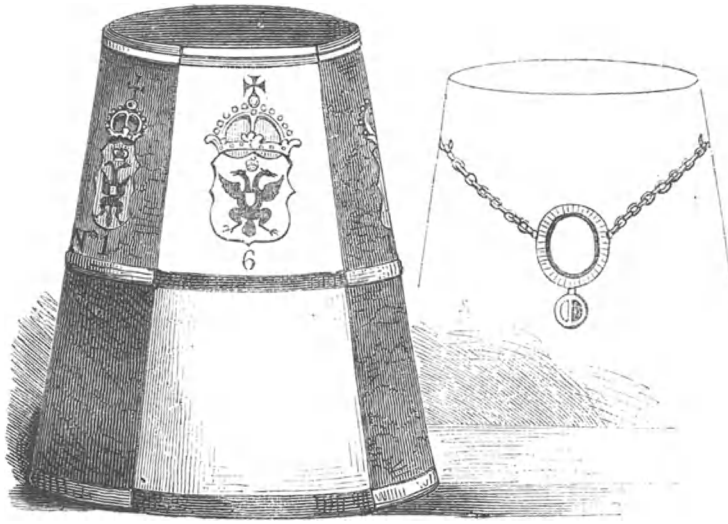

LIJFSTRAFFELIJKE REGTSPLEGING.

IV.

DE HOUTEN HUIK, ROK OF TON, DE SCHANDSTEENEN EN DE IJZEREN DRIL- OF DRAAIKOOI TE NIJMEGEN.

In de verzameling van gedenkstukken van geschiedenis en kunst der gemeente Nijmegen worden, nadat daarvoor onlangs door het Gemeentebestuur een afzonderlijk en ruimer lokaal is afgestaan, ook gevonden een houten huik — te Nijmegen doorgaans genoemd: "de houten rok met de ballen", — en zoogenoemde schandsteenen. Deze voorwerpen, welke van het jaar 1618 dagteekenen, werden nog op den zolder van het gemeentehuis gevonden, terwijl daarentegen de vroeger ook gebruikte ijzeren dril- of draaikooi spoorloos is verdwenen.

De houten huik of rok (waarvan ik hierboven de afbeelding geef) is een ton van 0.94 M. hoog. Zij heeft bovenaan een omtrek van 1.62 M. en beneden van 2.66 M. Er zijn drie ijzeren hoepels om, en zij is in vieren met de stedelijke kleuren, rood en zwart, geverfd, in ieder van welke vakken het stadswapen prijkt, waaronder het jaartal 1618 zoo geplaatst is, dat onder ieder wapen een cijfer staat, terwijl de hoepels op de zwarte vakken rood en op de roode zwart geverfd zijn. Aan de binnenzijde

zijn twee ijzeren haken, waaraan de ketenen van den halsband voor het dragen werden bevestigd. Aan dezen band hangt een schandsteen, welke op de borst valt, als de huik om de schouders hangt. Deze ton is zoo zwaar, dat een man er een vracht aan had.

Het dragen van de stads-steenen of schandsteenen behoorde, even als het dragen van de houten huik, in de 16e en 17e eeuw onder de smadelijke straffen. In de vroegste tijden en in de meeste landen schijnen schandsteenen van verschillenden vorm in gebruik te zijn geweest: vooral echter in Duitschland en de Nederlanden. In Duitschland worden nog op vele plaatsen dergelijke steenen bewaard, welke den schuldigen, voor geringe dieverijen, die nog geen geeseling verdienden, of personen van een slecht gedrag, voor ontucht en overspel, werden omgehangen, om daarmede versierd te worden rondgeleid.

In ons vaderland schijnt deze straf vooral in de provinciën Noordbrabant, Zeeland, Holland, Overijssel en Gelderland in gebruik te zijn geweest, daar die steenen nog in verscheidene steden dezer provinciën worden bewaard. Het dragen der schandsteenen was eene straf, welke hoofdzakelijk aan vrouwen werd opgelegd en slechts bij uitzondering aan mannen. Ingeval van overspel moest meestal de vrouw de steenen dragen, terwijl de man met de houten huik werd bekleed.

Deze schandsteenen waren van verschillenden vorm. Die, welke hier bewaard worden, zijn steenen ballen, ongeveer tien pond zwaar, met de stedelijke kleuren, rood en zwart, geverfd, en zij dragen ook het jaartal 1618. Zij zijn gevat in ijzeren beugels en hangen aan een keten, die door middel van een zwaren ijzeren halskraag om den hals werd gesloten, zoodat de steenen op de borst hingen. In het rekenboek der stad Nijmegen van het jaar 1545 vindt men:

"Een vrouwspersoon, omdat sy der stads accyze ontwonden hadde, hefft sy der stadssteenen gedragen, ende eenen krans op oer hoefft, daarvan den Scherprichter voer sijn loen gegeven 12 st. en den twee klycksteenen [1] elk 1 pond, ende onder oer allen tot den Scherprichter verteert een brab. gulden."

Hieruit blijkt dus, dat deze straf ook werd opgelegd voor het smokkelen; in de meeste gevallen echter voor ontucht, en dan was daarmede doorgaans verbonden het dragen van de houten huik en verbanning uit stad en schependom.

---

[1] De helpers van den scherprechter.

Men vond vroeger te Nijmegen ook eene dril- of draaikooi. Zij stond op de Markt aan de zijde van de Waag, en schijnt in het jaar 1662 gemaakt te zijn, want in het raadsignaat van den 22sten October van dat jaar leest men: "de nieuw gemaakte kouw voor de quade wijven op deser stads markt te setten is kant en klaar." Waarschijnlijk is zij te gelijkertijd als de kaak, die bouwvallig was geworden, in het jaar 1805 weggenomen.

Het was eene zes- of achtzijdige ijzeren kooi, welke door rondsels zeer snel om hare as werd gedraaid; dit geschiedde door de stads-dienaars. In het midden stond een bankje, waarop de gevonnisde geplaatst werd. Deze werd natuurlijk door de snelle beweging al zeer spoedig duizelig en onpasselijk, en bezeerde het hoofd niet weinig tegen de ijzeren spijlen. Naarmate der gepleegde misdrijven werden de veroordeelden langzamer of sneller, alleen rechts of links, of nu in de eene en dan in de andere richting gedraaid, totdat ze meestal bewusteloos neêrvielen. Het drillen had veelal verbanning, somtijds ook tuchthuisstraf ten gevolge.

Het laatste vonnis van dezen aard, dat in de raadsignaten van Nijmegen voorkomt, is van den 31sten Juli 1754. Daarbij wordt eene vrouw, welke reeds vroeger wegens ontucht gebannen, doch weder in de stad gekomen was en haar lichtzinnig gedrag aldaar had voortgezet, veroordeeld om gedraaid en daarna gedurende drie jaren in een tuchthuis geplaatst te worden met levenslange verbanning uit stad en schependom. Het is echter waarschijnlijk, dat de drilkooi ook later nog gebruikt is, want voor weinige jaren herinnerden hoogbejaarde ingezetenen dezer stad zich nog, dat zij er vrouwen in hadden zien drillen.

Nijmegen. DR. J. H. A. SCHEERS.

LES VOOR KWAADSPREKERS.

Buiten de voormalige Koepoort te Leiden op den Cingel staat voor een huis te lezen:

Die kwaad wil spreken van mij en de mijnen,
Die ga naar huis en bezie de zijnen,
En vindt hij daar dan geen gebreken,
Die kome hier en heeft dan vrij spreken. [1]

[1] Medegedeeld door den heer Dr. Jb. Baert te Leiden.

HERINNERINGEN VAN VÓÓR DRIE EEUWEN.

VI.

MIDDELBURG.

Terwijl in Holland alle krijgskrachten in beweging waren om Haarlem, zoo was 't in Zeeland om Middelburg; doch hier was alles juist in omgekeerden zin.

Was Haarlem door de Spanjaarden ingesloten en benaauwd, terwijl de Prins telkens vergeefsche pogingen tot ontzet deed, — Middelburg was door het Prinsevolk ingesloten en benaauwd, terwijl het de Spanjaarden waren, die bij hun pogingen tot ontzet der stad nêerlaag op nêerlaag leden.

Middelburg werd ook niet, als Haarlem, fel bestormd, maar de geuzen vergenoegden zich met het zoo in te sluiten met water, schepen en forten, dat er niemand uit of in kon. De Zeeuwen, zegt Hooft, "maakten haar 't land met waater en doorsteeken van dijken, de zee met schepen t' onbruyk. Der voeghe, dat zij, zonder trek, zonder toevoer lagh, als een lidt, van 't lijf der heele wereldt afgesneeden."

Er werd om Middelburg meer gevochten op de Schelde dan voor de stadsmuren. Alva begreep, dat het bezit van Zeeland aan 't behoud van Middelburg hing, en liet vloot op vloot te Antwerpen uitrusten, ja de schepen zegenen door den bisschop Sonnius; en de dappere Sancho d' Avila was vijf maanden lang in de weer om te pogen met die vloten Middelburg te bereiken, maar immer vond hij de Zeeuwen op zijn weg, die zijn gezegende schepen vernielden, veroverden of verjoegen. Vijf malen leverde hij slag en vijf malen werd hij verslagen, en eenmaal slechts gelukte het hem met een klein overschot te ontsnappen en Middelburg te bereiken, wat de stad echter weinig baatte, daar de geringe leeftogt, die hij meêbragt, even spoedig verteerd als uitgedeeld was.

Toch gaven de Spanjaards de stad niet over; gantsch Zeeland hing er aan, en Alva beloofde voortdurend ontzet. Toen Haarlem viel, hield Middelburg nog stand. Maar drie weken na Haarlems verlies wonnen de Zeeuwen het fort Zeeburg, hetgeen voor de Spanjaarden in Middelburg een voorspelling van 't naderend einde was, maar een opbeuring voor

de Hollandsche harten, die verslagen waren om 't verlies van Haarlem.

Toch gaven de Spanjaards de stad nog niet over. Mondragon wierp er zich in met versch volk, buskruit en levensmiddelen. Al was de weg over Zeeburg voor hem gesloten, hij kwam er toch, en wel van den noordkant, door den Vrouwenpolder heen; en hij hield de verdediging nog een half jaar vol.

Eer Alva heenging, zond hij nog eens een groote vloot uit Antwerpen onder bevel van Beauvoir, om Middelburg te verlossen en heel Walcheren te onderwerpen; maar de Zeeuwen vernielden er een deel van, en joegen een ander deel naar Antwerpen terug, en sloten 't grootste deel op in Bergen op Zoom, zoodat Alva zeer boos werd op Beauvoir, en deze het zich zoo sterk aantrok, dat hij ziek werd en stierf.

En toen Requesens kwam, zeide hij, dat hij vroeger weleens gevraagd had, hoe het mogelijk was, dat de geuzen zulke groote vloten onderhielden, terwijl de koning er naauwelijks ééne kon uitrusten, maar dat hij 't nu begreep. Dat hij er evenwel nog niets van begreep, werd hem bewezen in 't begin van 't volgend jaar.

Requesens zond toen op zijne beurt ook weêr een groote vloot uit Antwerpen, en wel onder zijne dapperste bevelhebbers: Glimes, Sancho d' Avila en Romero; maar de Zeeuwen sloegen die zoo, dat er weinig van overbleef. En, wat de vermakelijke zijde van dit bloedig tooneel was, — Requesens zelf stond op den dijk het aan te kijken. Hij was er gekomen om den moed zijner helden te verhoogen door zijne tegenwoordigheid, en hij had in den beginne nog al staan wuiven met zijn hoed; maar daar hield hij spoedig meê op, toen hij zag, dat die helden deerlijk geklopt werden, en zelfs de admiraalsvlag van Glimes door een Zeeuwsch matroos van boven neêr gehaald werd. Ach! zelfs de glorie van gezegde drie dapperste bevelhebbers ging hier onder. De eerste sneuvelde, de tweede vlugtte, en de derde — Romero zelf, die oorlogsbliksem! — kwam doodsbleek, doornat en dikbemodderd bij Requesens op den dijk en jammerde: "Heer! een krijgsman ben ik, maar geen zeeman!" En werd Requesens toen ook boos op hem? Neen, hij sprak met vrome gelatenheid: "Wij moeten berusten in wat God beschikt." Amen! — maar dan moest hij ook de Hollanders en Zeeuwen, wien God de vrijheid beschikte, met rust laten; doch zoo ver ging 't begrip van een Spanjaard in dien tijd niet.

Nu kon Mondragon 't in Middelburg ook niet langer uithouden; hij gaf de stad bij verdrag over aan den Prins van Oranje, en de koning van Spanje kon van toen af Zeeland als een voor hem verloren gewest be-

schouwen; maar in Holland zong het volk langs de straten op de wijs van Wilhelmus:

Wilt nu, ghij Nederlanden,
Te samen sijn verblijdt;
Middelburch is in handen
Des Princen nu ter tijdt.
De Prince van Orangien,
Met sijn vorstlijck ghemoet,
Drijft het crijchsvolck van Spangien
Uit Middelburch met spoet.

UIT OUDE ALMANAKKEN.

II.

Gillis Joosten Saeghman, boekdrukker te Amsterdam, heeft in de tweede helft der 17e eeuw, gedurende een reeks van jaren een "Comptoir Almanach" uitgegeven [1]. In die van 1664 leest men het volgende:

Aen den Leczer.
Preciis druckt Saeghman alle jaren
Dees Almanacken; En in 't kleyn

[1] In 't Archief van Amsterdam zag ik twee exemplaren van dezen almanak en wel van 1680 en 1681. Zij zijn in kwarto en met wit papier doorschoten, waarop de eigenaar in der tijd aanteekeningen heeft gemaakt. (Uit het bovenstaande rijm echter blijkt, dat Saeghman zijn almanak ook in kleiner formaat uitgaf.) Bij elke maand vindt men eene fraaije houtsneêprent, die bijna 't halve blad beslaat. En vermits de prent bij December het ijsvermaak op den Amstel *met de blokhuizen* voorstelt, en het waarschijnlijk is, dat die prenten voor dezen almanak gemaakt zijn, zoo meen ik daaruit te mogen afleiden, dat de uitgave dagteekent van 1651 à 1654.

De opvolger van Saeghman was Kornelis Stichter, en na zijn dood werd de uitgave van den almanak voortgezet, eerst door zijne weduwe en vervolgens door hare erfgenamen.

Ik heb een exemplaar van "d' Erven Stichters Comptoir Almanach" van 1743, mede in kwarto en met wit papier doorschoten, waarin dezelfde prenten nog voorkomen, doch zij hebben door een negentigjarig gebruik nog al wat geleden en hare frischheid verloren.

Dit exemplaar is in perkament gebonden, — wat met de beide Saeghmans-almanakken van 't Archief niet het geval is; deze zijn slechts ingenaaid met een papieren omslag.

De perkamenten band van mijn "Erven Stichters" is voor en achter rijk met wapens en figuren vercierd, waarvan de stempels ook uit de 17e eeuw zijn. Een profielgezigt van Amsterdam, dat er op voorkomt, is van vóór 1658.

In een "d' Erven Stichters Comptoir Almanach" van 1798, almede in kwarto, vind ik andere prenten. December stelt daar geen ijsvermaak maar een Sinterklaas-kraampje voor.

J. T. G.

Druckt hij die meed'; Zij elck in 't varen
En oock te Landt seer dienstich zijn.
Met d' Maen-Almanach en Chronycken,
En al dat 'er toe behoort,
Oock Kluchten, Neusen en Practycken.
Dit segh d' een den ander voort.
Hierna een Beeter.

Maar aan het einde van December van het volgende jaar 1665 voegde hij er nog een waarschuwing tegen nadrukken bij:

Maer koopt niet van de Naegedruckten,
Sij lijcken Saeghmans in den schijn;
Let wel daerop, de Rechtgedruckten
Met Saeghmans Naem op d' Tytel zijn.
Hierna een Beeter.

In den Saeghmans-almanak van 1656 komt de volgende anekdote voor.

"Eener gevraagd zijnde, wat een wijs man door dronkenschap verliezen konde, antwoorde zeer geestich: De Heerschappij van zijn gedachten, den Toom van zijn tong en de Aanzienlijkheid van zijn persoon."

's Gravenhage. P. A. LEUPE.

PREEKEN.

IV.

SLECHTE DINGEN.

In de notulen van de Vroedschap dezer stad van 23 Juni 1738 leest men:

"Klagten overgecomen zijnde alsdat gisteren de predikant van Ravenswaay alhier gepredikt hadde en seer slegte dingen aan de Gemeente had vercondigt, en voorgesteld dat er weinig in deze stad soude saligh worden en meer andere redenen, is geresolveerd, dat men sal laten aanseggen aan de beide predikanten van dese stad, alsdat de predikant van Ravenswaay niet meer in dese stad sal hebben te prediken."

Wijk bij Duurstede. J. F. CROOCKEWIT.

OUDE SPREEKWOORDEN.

III.

"Hierna beter, zegt de almanak", leest men in 't Spreekwoordenboek van Harrebomée, en werkelijk wordt dit spreekwoord tegenwoordig zoo gebruikt. De klagers over den slechten tijd besluiten er gewoonlijk hunne jeremiaden meê, en het aanhalen van den almanak wordt gehouden voor een toespeling op zijne weêrsvoorspellingen.

't Spreekwoord is echter verminkt, en deze toepassing ook de regte niet. Den ouden vorm vindt gij in het vorenstaand stukje uit den Saeghmans-almanak. De spreuk: "hierna een beter" past volkomen in den mond van een almanakmaker, die "precies alle jaren" een nieuwen drukt; en met hem als zegsman werd het een algemeen spreekwoord: "vindt gij in mijn werk gebreken, ik hoop u hierna een beter te leveren." In dezen zin gebruikten ook schrijvers het somwijlen aan 't slot van hun werk, waar Tuinman ten voorbeelde van strekken kan.

Het laatste spreekwoord in het tweede deel van zijn werk over de "Nederduitsche Spreekwoorden" is:

Finis
is goed
voor een armen bloed,
die in druk en pijn is. [Spreek *pijn* uit als: *pien*.]

En hij gaf er deze verklaring bij, die hem tevens aan een slot voor zijn boek hielp. "*Finis* is 't einde. Dat is goed en gewenscht in tegenspoed. Maar men speelt op dat Latijnsche woord *finis*, om quansuis te rijmen. Daarin hadden de ouden een zonderlingen zin in hunne spreekwoorden. Doch dikwijls was dat zeer kreupel. *Alle begonnen werk neemt een einde.* Hier is ook het einde van dit werkje; en *ik scheide er af, als de monik van de goede dagen* [dat wil zeggen: met weêrzin, want ik vond er genoegen in]. *Hierna een beter, zegt de Almanach,* en ik mede. Dus is dit

UIT."

PARASOL EN PARAPLU.

I.

PARASOL.

De parasol is oud, de paraplu daarentegen van vrij jonge dagteekening; het vaderland der eerste ligt in het Oosten, dat der laatste in 't Westen.

De parasol is in 't Oosten overoud, en heeft een zeer verheven oorsprong. Zij was daar niet, als bij ons, een dames-handgeweer tegen "'t vinnig stralen van de zon," — neen, zij was er een waardigheidsteeken der koninklijke majesteit. Wanneer de Oostersche monarch in 't openbaar verscheen, werd de parasol boven zijn hoofd gedragen.

Natuurlijk vraagt men: wat is de beteekenis van die parasol als attribuut der koninklijke waardigheid? — Sommigen hebben die gezocht in de godsdienstplegtigheden der oude Aziatische volken; anderen pogen te bewijzen, dat de parasol, boven 't hoofd van een Oostersch koning gedragen, het symbool was van zijn regt over leven en dood; maar heel duidelijk hebben zij 't niet gemaakt. Ik geloof integendeel, dat wij hier eenvoudig moeten denken aan de overhuiving van den troon. Die overhuiving toch is het wezentlijke van een troon, en werd daarom ook, als de vorst zijn paleis verliet, boven zijn hoofd gedragen. "De throon," zegt de heer Alberdingk Thijm ergens, "is niet de stoel, maar eigenlijk het gehemelte, de baldakijn". En hij haalt er Bilderdijk bij aan, die zegt: "Bij ons is Troon altijd te verstaan van een overhemelden of tentzetel, en niet zonder 't verhemelte heeten wij 't een troon. Vandaar de oude eigenaartige uitdrukking: zijn tent spannen, en zoo ook: zijn troon spannen". [1] Mij dunkt dus, dat het vrij duidelijk is, dat die koninklijke parasol niets anders is dan het draagbaar troongehemelte; en dit wordt nog duidelijker als wij opmerken, dat die parasol nimmer toegeslagen maar altijd opstaande

[1] *Dietsche Warande*, II. D. bl. 55.

voorkomt; terwijl zij den vorm van een tent heeft, rondom met afhangende franje en op den top met het koninklijk emblema vercierd is. Men vindt haar dikwijls op de oude Egyptische en Assyrische monumenten; en omdat de afbeelding beter dan de duidelijkste beschrijving den lezer een denkbeeld daarvan geven kan, voegen wij hiernevens een der fraaiste, die uit de oudheid overgebleven zijn. [1] 't Verdient opmerking, dat aan de achterzijde der parasol een lang stuk geborduurd doek afhangt, en dat men dit op de Assyrische monumenten evenzoo ziet. Verbeeldt dit het ruggestuk van den troon? of is 't een soort van banier? —

In Indië en China vindt men de koninklijke parasol almede sedert den vroegsten tijd [2]; in 't laatstgenoemde rijk echter is dat eereteeken ook aan de hoogste staatsdienaren toegekend. Als een groot-mandarijn uitgaat, openen voorrijders den stoet en achter zijnen draagstoel volgen de parasoldragers. De parasols der Javaansche vorsten zijn zeer groot en van allerlei kleur: verguld, verzilverd, rood, groen, geel, blaauw en zwart. Elk heeft zijn eigen kleur, als de schilden der middeleeuwsche ridders. Als die vorsten, bij gelegenheid van een bezoek van den gouverneur-generaal een tornooi of carrousel houden, dan verschijnen zij natuurlijk met hun gantschen stoet van lijftrawanten, en onder dezen is de parasoldrager de voornaamste.

Bij de Arabieren was ook van oudsher de parasol een vorstelijk onderscheidingsteeken, en vele negerkoningen op de westkust van Afrika hebben dat gebruik van de Arabieren overgenomen. In Marokko heeft alleen de keizer en zijne familie het regt zich een parasol boven 't hoofd te laten dragen. In Turkije was dit in vroeger eeuwen ook zoo; en ofschoon daar, ten gevolge van 't verkeer der Europeanen, 't gebruik van de parasol sints lang algemeen geworden is, moest toch ieder, die 't paleis van den sultan voorbijging, dat scherm zoolang neêrslaan. Maar dit wordt tegenwoordig ook al vergeten.

Verlaten wij het Oosten dan verdwijnt ook het monarchale karakter der

---

[1] Het is een basrelief uit den grooten tempel te Ipsamboel. Het stelt den Egyptischen koning Ramses den Grooten voor, staande op zijnen strijdwagen en een pijl op den vlugtenden vijand afschietende. Het stuk is uitmuntend bewerkt, en bewijst, dat de Egyptische kunst vóór drie en dertig eeuwen reeds op een hoogen trap stond.

[2] Bij den bruiloftsstoet van den keizer van China, in 't laatst van 't vorige jaar, werden vóór het bruidspaar twintig parasols gedragen, te weten: 2 zwarte en 2 witte, 6 gele en 6 roode, 2 blaauwe en 2 geborduurde gele. *Amsterd. Cour.* 16 Dec. 1872.

Bladz. 170. Parasol.

parasol. Te Athene was zij voor elke fatsoenlijke vrouw op de wandeling even onmisbaar als voor de hedendaagsche dames; maar 't onderscheid is, dat de Atheensche juffers en mevrouwen hare parasol nooit zelf in de hand droegen, maar die altijd door een slaaf lieten dragen. Aristophanes vermeldt de parasol als een dagelijksche behoefte voor de vrouwen van aanzien, maar een man met een parasol was een toonbeeld van verwijfdheid. Uit de afbeeldingen, die men op Grieksche vazen gevonden heeft, blijkt, dat de parasol van dien tijd denzelfden vorm had als de onze.

Van Griekenland ging de parasol naar Italië over, en zij werd er even onmisbaar voor de dames. De Romeinsche dichters maken er meermalen gewag van. Ovidius laat Herkules met zijn forsche vuisten, gewoon den gevreesden knods te zwaaijen, voor Omphale de parasol vasthouden; en in een ander zijner boeken, waarin hij de minnekunst behandelt, leert hij den vrijer, dat hij zich bij zijn meisje aangenaam kan maken, door de parasol voor haar te dragen. Martialis spreekt van een slaaf, die de parasol zijner meesteres draagt; en Juvenalis laat een parasol als een kostelijk geschenk aan een jongejuffrouw zenden, — trouwens zulk een geschenk kon kostbaar genoeg zijn, want te Rome werd in dit artikel de weelde ten top gevoerd: om mooi te heeten moesten de parasols, even als de waaijers, blinken van goud.

VRIJEN OP AMELAND.

't Was vroeger op het eiland Ameland de gewoonte, dat een jonkman, die uit vrijen wilde gaan, op een zondagavond ten acht uren zich vervoegde aan de woning zijner uitverkorene en aanklopte. Hij vroeg dan, of hij zijne pijp eens aan mogt steken, wat nimmer geweigerd werd, en het meisje kwam met eene vuurtest aan de deur. Gaf zij hem de test in de hand, dan kon hij, na de pijp aangestoken te hebben, met een bedankje weêr heengaan. Maar hield zij de test voor hem vast, dan was hij welkom; hij mogt binnenkomen en tot aan den dageraad met haar zitten praten.

Sneek. D. Hansma.

PRIJZEN VAN HUIZEN IN DE VORIGE EEUW.

Huizen zijn duur tegenwoordig, en alom ziet men nieuwe bouwen; daarom zullen sommigen wel eens willen weten, wat, vóór een eeuw geleden, huizen in de verkooping opbragten. Immers zoo dacht er een onzer lezers over, die mij het volgende lijstje toezond van eenige huizen te Amsterdam in het Oudezijds-heerenlogement van 1761 tot 1775 in veiling gebragt, getrokken uit de Mercuriussen van dien tijd. De nummers zijn er niet bij opgegeven, om de eenvoudige, maar zeer geldige reden, dat de huizen toen nog niet genummerd waren.

I. Op de Heerengracht.

Het "huis van Vereul" op de Heerengracht bij de Spiegelstraat, met een stal en koetshuis en een pakhuis, werd in 1761 opgehouden voor . . . . . 85.000 gl.

Een huis op de Heerengracht, het tweede van de Spiegelstraat, met een stal en koetshuis, werd in 1769 opgehouden voor . . . 205.000 „

Het huis van Gerrit Braamcamp of het "huis met de slangen", met een tuin en met stal en koetshuis in de Spiegelstraat, werd in 1771 verkocht voor . . . . . 136.000 „

Een huis op de Heerengracht over de Spiegelstraat, met een stal en koetshuis en een woonhuis daarnaast in de Reguliersdwarsstraat, werd in 1765 verkocht voor. . . . . 107.500 „

Een ander huis op de Heerengracht over de Spiegelstraat, almede met een stal en koetshuis daarachter in de Reguliersdwarsstraat, werd in 1770 opgehouden voor . . . . . 106.000 „

Een huis op de Heerengracht tusschen de Spiegel- en Vijzelstraat, met een stal en koetshuis en een woonhuis daarachter op de Keizersgracht, werd in 1769 verkocht voor . . . . . 164.000 „

Een huis op de Heerengracht bij de Vijzelstraat, met een stal en koetshuis daarachter in de Reguliersdwarsstraat, werd in 1767 verkocht voor. . . . . 152.000 „

Een huis op de Heerengracht, het vijfde beoosten de Utrechtschestraat, met een tuin en een stalling, werd in 1764 opgehouden voor . . . . . 61.000 „

Een huis op de Heerengracht benoorden het Koningsplein, met een stal, werd in 1761 verkocht voor . . . . . 76.000 „

II. Op de Keizersgracht.

Een dubbel huis aan de zuidzijde der Keizersgracht, tusschen de Reguliersgracht en de Vijzelstraat, met een stal en koetshuis en een woonhuis daarachter in de Kerkstraat, werd in 1772 opgehouden voor . . . . . 120.000 gl.

Drie huizen aan de zuidzijde der Keizersgracht, tusschen de Reguliersgracht en de Utrechtschestraat, met een stal en koetshuis en twee huizen daarnaast in de Kerkstraat tegenover 't Amstelveld, werden in 1775 verkocht voor . . . . . 130.500 „

Een huis aan de noordzijde der Keizersgracht, het tweede beoosten de Vijzelstraat, met een stal en koetshuis, werd in 1767 verkocht voor . . . . . 72.100 „

Een huis op de Keizersgracht, het vijfde benoorden de Hartenstraat, werd in 1770 verkocht voor . . . . . 65.000 „

Een huis op de Keizersgracht bij de Reestraat (denkelijk *Saxenburg*) met een stal en koetshuis, werd in 1764 opgehouden voor 75.000 „

III. Verschillende huizen.

Het logement *het Wapen van Amsterdam*, op den hoek van 't Rusland, werd in 1771 verkocht voor . . . . . 70.000 „

De brouwerij *de Gekroonde Valk* op den Kadijk, met het woonhuis, de pakhuizen en stalling, alle losse en vaste gereedschappen en een dertiendepart in den ijsbreker en de brouwerskas, werd in 1762 opgehouden voor . . . . . 56.000 „

Het huis *de Roode Galei* in de Teertuinen, met een pakhuis, werd in 1762 verkocht voor. . . . . 8.350 „

Het pakhuis *de Korendrager* op de Achtergracht bij de Reguliersgracht werd in 1762 verkocht voor. . . . . 7.125 „

Een woonhuis op den Oudezijds-achterburgwal bij de Oudmanhuispoort werd in 1765 verkocht voor . . . . . 3.100 „

IV. Herbergen buiten de poort.

Stadlander aan de Wetering, met drie kolfbanen, werd in 1770 opgehouden voor . . . . . 23.000 „

De IJsbreker aan de Weesperzijde, met een stalling en de helft in vier kampen weiland, werd in 1763 verkocht voor. . . . . 5.000 „

EEN BEROEPBRIEF TOT HET SCHOOLMEESTERSAMBT [1]

TE LIEVE-VROUWENPAROCHIE IN HET BILDT.

Allen dengeenen die deesen zullen zien ofte hooren leesen, Salut!

Alsoo door het overlijden van Mr Tjalling Swart de schoole deeser Parochie is koomen te vaceeren: Soo is't, dat wij gezamentlijke Eigenaren, Pagtenaren en Landbruykers van L. Vrouwen Parochie tot stemminge gequalificeert na behoorlijke convocatie en huiskundinge volgens daar toe mondeling consent door den Hoog Wel Gebooren Heere, Grietman, Willem van Haren op den 2n Junij 1749 aan den Bijsitter en Volmagten deeser Parochie verleend, in onze Parochiekerk vergaderd zijnde, tot het voorsz: Schoolmeesters ampt hebben gestemt ende gekoosen, gelijk wij stemmen ende kiesen bij deesen den Eersamen Ate Kooystra omme de Schoole waar te nemen op navolgende conditiën:

Dat hij de jeugt die bij hem ter Schole besteld wort vlijtiglijk ende met goede ordre zal institueeren en onderwijsen zoo in Leesen, Schrijven, Cijfferen, Psalm zingen als andere godsalige en geestelijke oeffeningen, gebeeden en vragen doen leeren en opzeggen; sampt de Kerkedienst behoorlijk ende getrouwelijk waar te neemen, (gelijk ook bij gebrek op de Oude Bildzijl); ook de Kerk en Schoole bequaam reynigen en schoonhouden, met dien verstande egter tot betrekking van de Kerk, dat hij Schoolmr deselve niet hooger als tot aan de balken zal verpligt zijn te ragen, en zoo dikwijls deselve booven de balken noodig geraagd of de muuren gewit, en dus de Kerk geheellijk schoon gemaakt moet worden, zal zulks ten laste der Gemeente koomen. Dat hij Schoolmeester de klok zal luiden in manieren navolgende, als alle dagen van Leeuwarder Laatste merk tot St. Petry 's morgens ten 4 uur en alle morgens ten 8 en 's nademiddags ten 2 uur 't geheele jaar door; item van St. Petri tot Allerheyligen 's avonds ten 6 uren, en de overige tijd 's avonds ten 8 uuren;

---

[1] Medegedeeld door den heer H. de Jong te Stiens.

alsmeede bij de herfst in de Ploegtijd 's morgens ten 3 uur, en eindelijk alle predikdagen, gelijk ook 's avonds voor de predikdagen, gelijk vereischt wort, zonder dat de gemeente verpligt zal zijn hem hierin eenige hulp toe te voegen; wijders zal hij het uurwerk en wat daaraan dependeert bequaam waarneemen en oppassen, en hetzelve gelijk meede de klok, zoo dikwijls zulks noodig zal zijn behoorlijk smeeren. [1] Dat hij Schoolmr meede zal gedoogen dat 's winters bij koude en korte dagen, diegeene welke van buiten het dorp tot gehoor van Gods H. woord afkoomen op zoodane Heilige- en Sondagen als gepredikt wort in de Schoole mogen gaan om haar te warmen, en zal op zodane dagen altoos een vuur moeten aansetten van de turff hem door de Gemeente bestelt; ook zal hij de Dienaar des Goddelijken woords, alsmede de Regenten deeser Parochie alle behoorlijke eere en respect bewijsen en hem voorts in alles houden en gedragen als een eerlijk, vroom en godvreesend schooldienaar toestaat en betaamd; en in gevalle hij zich onbehoorlijk quame aan te stellen, en sich in dronkenschap, luyheid of andere diergelijke ergerlijkheden quame te verloopen, zal de Gemeente vrij staan hem het voorsz: Schoolmrs ampt weeder te beneemen, des dat hij ook indien hem niet langer aan de Schoole genoegde zijn keur zal hebben om de plaats te verlaten, des een vierendeels jaar te vooren de Gemeente daarvan waarschouwende, voor alle welke diensten onzen voorengemelden Schoolmr alsdan jaarlijks uit onze Gemeents kosten zal genieten een Tractement van een hondert vijftig Car. gls. [Carolus guldens], met nog daar te boven een somma van Tien Car. gls. tot inkoop van behoeftens, nodig tot het schoonhouden van Kerk en Schoole, olie tot het smeeren van Klok en Uurwerk en wat dies meer is, zonder dat hij behalven deese bepaalde Zomma alsdan iets ten laste der gemeente dien te neffens zal mogen declareeren of in rekening brengen; van welk Tractement en Tien Car. gls. hier vooren bepaalt, hem yder vierendeels jaar een geregte vierdepart tot veertig Car. gls. door onzen Gemeents ontvanger zal worden betaald, en zal hij daar en boven van yder kind of scholier elk vierendeels jaar genieten ses stuivers, des dat hij desulke welke door ons worden gealimenteerd alle voor niets

[1] Nog precies als in 1597, toen Dirck Adriaensz. Valcooch rijmde:

Ten eersten sal hij luyen, de kerc sluyten en ontsluyten;
't Kerchof en Kerck reyn houden binnen en buyten;
't Uerwerck sal hy stellen ende opwinden;
Bancken uyt den weech brengen, de ledders opbinden;
enz.

zal moeten leeren, en zich tot derzelver onderwijs zoowel als tot andere bevlijtigen.

Nog sal hij hebben vrije wooninge en gebruik van de huisinge en tuin invoegen hetzelve bij voorige Schoolmrs. is bewoont en gebruikt.

Aldus gedaan en gestemd in onze Parochiekerk op den 13 Juny 1749. In kennisse onze Handen.

D: P: Zal ook moeten gedogen dat de predicant deeser Parochie, zoo dikwijls zulks goedvindt, de Schoole gebruykt om daarin te catechiseeren. Actum uts.

FR. STAAK, V. D. M.	JAN CORNELIS.
AARJEN LEENDERTS.	JACOB JIPPES.
JARIG SJOERDS.	JAN RIENKS.
SAAKE WIGLAMA.	D. EVERTS.
KLAAS LEENDERTS.	CORNELIS JANS.
GERRYT GERKES.	CLAAS AARTS.
JAN FOPPES.	TOMAS WYTSES.
LEENDERT LEENDERTS	*me presente*
JOHANNES DIRKS.	Y. BONNEMA
	gezw. clerq.

Ten aanzien der onderteekenaars deelt de heer De Jong nog het volgende mede:

"Onder die oude Bilkerts zijn er zes, die ik als leden van mijn voorgeslacht mag beschouwen. Men weet, dat het Bildt als Hollandsche kolonie [1] langen tijd min of meer geïsoleerd bleef, zoodat nog heden ten dage volksaard, gebruiken en taal in vele opzichten van die der overige Friezen verschillen. Vele familiën (ook de mijne) kunnen er nog hunne afkomst van den stamvader Steeven Huigen aanwijzen. In eene zoodanige geslachtlijst wordt beweerd, dat de afstammelingen van Steven Huigen het recht hebben om het wapen der Wassenaers te voeren."

Dit laatste is wel aardig. De afstammelingen van Brederode zijn in Noordholland *legio* en die van Wassenaer in vele gewesten verspreid; maar menigeen zal niet geweten hebben, dat deze laatsten ook in het Bildt te vinden zijn. Wat echter ieder wel weet, is, dat de liefhebberij voor wapens in ons land verbazend groot is.

[1] Vergl. *Oude Tijd* 1872 bl. 70.

VOLKSVERMAKEN.

II.

De Octaaf van St. Job.

Ten noorden van Antwerpen, op den steenweg, die van deze stad naar Breda voert, ligt een klein dorpje, of liever een gehucht, Dambrugge genaamd, dat, bij de laatste vergrooting, binnen de muren der vesting is gekomen.

Dambrugge, bij verkorting *de Dam*, was vroeger, dat is vóór de vergrooting, ongeveer een kwart mijl van de stad verwijderd. Het heeft zijn naam van eene brug over de kleine rivier het *Schijn* en van eenen dam of dijk, die, als meent men, zich eertijds daar bevond. In het voorbijgaan moet ik aanmerken, dat de weg, welke van de nu onlangs gesloopte *Roode Poort* naar het gehuchtje voerde, zelf lang de *Dam* of *Dijk* werd geheeten.

De Dam wordt in de geschiedenis van Antwerpen meermalen vermeld. Op verschillende tijdstippen was men er op bedacht het kleine dorp, dat van de naburige gemeente Merxem afhing en nauwelijks vijftig huizen telde, bij de stad in te lijven. Reeds in 1580 werd daartoe den Antwerpschen Magistraat een plan aangeboden.

In 1542, toen Antwerpen door Marten van Rossum werd belegerd, had die beruchte maarschalk van Gelderland zijn hoofdkwartier te Dambrugge gevestigd. Het was van daar, dat de talrijke benden vertrokken, welke de omstreken afliepen en uitplunderden, en overal de kasteelen, pachthoeven en inzonderheid de windmolens, waarvan er een groot getal in de nabijheid van den Dam waren, gingen in assche leggen. Het was ook te Dambrugge, dat in Februari van den jare 1567 de zoogenaamde *Vossenstaarten* zich vereenigden, na uit de stad te zijn verdreven. Die *Vossenstaarten* waren jonge protestantsche soldaten, onder de Walen aangewerfd door Jan van Marnix, heer van Tholouze, en broeder van den lateren burgemeester van Antwerpen, Philips van Marnix, heer van St. Aldegonde. Zij werden aldus genoemd, wijl zij vossenstaarten als sieraad op hunne hoeden droegen. Eenige dagen daarna gingen zij met

hun opperhoofd zich te Austruweel op den boord der Schelde vestigen. Zij werden er door de Spanjaards overvallen, vochten als leeuwen en bleven er bijna allen dood. Driehonderd, welke zich aan den heer van Beauvais op lijfsgenade hadden overgegeven, werden verraderlijk vermoord, onder voorwendsel, dat anders de Antwerpsche Calvinisten hen zouden zijn ten hulp gesneld. Jan van Marnix liet insgelijks te Austruweel het leven, na met zijnen kleinen troep als een held gestreden te hebben.

Bij ordonnanciën van den Antwerpschen Magistraat van 27 April 1552 en van Augusti 1553, werden de leprozen op den Dam gehuisvest. De huizekens der pestzieken, de *pesthuizen*, gelijk men ze noemde, bevonden zich insgelijks omtrent die plaats, niet verre van het kerkhof, onder den naam van *Stuivenberg* bekend. Het was voor die ongelukkigen, dat op den Dam eene kapel gebouwd werd, onder de aanroeping van St. Job. De huizekens der leprozen werden tijdens de oorlogen der 16e eeuw vernield, doch in 1614 heropgebouwd. Zij verdwenen teenemaal, zoowel als de *pesthuizen*, op het einde der 18e eeuw. Alleen de St. Jobskapelle bleef bestaan, bestaat nog en lokt jaarlijks in de maand Mei — want op den 10n van die maand begint de achtdaagsche plechtigheid, d. i. de *Octaaf* van den heilige, — vele bedevaartgangers uit. Doch men zoude zich bedriegen, indien men zich inbeeldde, dat daarmede eenige godsvrucht gemoeid is. Het bezoek der kapelle van den Sant, om zijn voorbeeldeloos geduld geroemd, is enkel een voorwendsel voor verreweg de meeste bedevaarders; en zonder overdrijving kan men verzekeren, dat van de duizend personen, welke gedurende de Octaaf zich naar den Dam begeven, er geen tien zijn, die in de begankenis iets anders zien dan eene wandeling, en in de Octaaf zelve iets anders dan eene reeks feestdagen, eene kermis, alleen hierin van de kermissen der overige dorpen en gehuchten verschillende, dat zij veel langer duurt, dat men er meer eet, drinkt, rookt en danst, en dat zij door oneindig meer menschen bezocht wordt.

Wat aan de kermis, of wil men, aan de Octaaf van St. Job een eigenaardig karakter geeft, is het overgroot aantal kramen en winkels, waar men allerlei goedkoop speelgoed, suikerwerk en lekkers verkoopt, de kunstenmakerstenten, waarzegsters- en kaartlegstersloodsen, wafelhuizen, volksspelen, tuischborden, monster-exhibities, enz. Onder die betrekking is St. Job bij uitstek de kermis der kinderen, zoowel van de kleine burgerij als van het eigentlijke volk. Die jeugdige burgers houden er bijzonder aan, den Dam eens in het jaar te bezoeken, om, de eene met eene

trom, eene fluit, eene trompet, een ratel, de andere met eene pop, een polichinel of ander stuk speelgoed van geringe waarde, van daar weêr te keeren. In zekere klassen der Antwerpsche bevolking is men van gevoelen, dat hij, die weigert, tijdens de St. Jobsoctaaf, zijn kroost naar den Dam te leiden, met suikerwerk, zoetekoek en speelgoed te beschenken, een aantal broodjes met kaas of rookvleesch te laten verorberen en op schol of garnalen en eene soort van wit bier, *seef* geheeten, te onthalen, geen goed huisvader kan wezen. Ook wedijveren de lieden van die klassen, om dien plicht te vervullen. Zij zouden daarvoor zich zelven te kort doen; en menig een arme werkman ontziet zich niet voor de kleinen, te Dambrugge, zijn laatsten frank uit te geven, op het gevaar af des anderen daags zijne toevlucht tot den onbarmhartigen Berg van Barmhartigheid — de bank van leening of lombaard, — te moeten nemen.

Men weet niet, wanneer de St. Jobsbegankenis is begonnen. Naar allen schijn zal het geweest zijn na de verdwijning der leprozen, en toen de leprozenhuizekens niet meer bewoond werden. Wat er van zij, de bewoners van den Dam leven bijna uitsluitelijk op hunne kermis, en trachten gedurende deze zich schadeloos te stellen voor de verlatenheid, waartoe de ligging van hun gehucht hen tot hiertoe heeft veroordeeld, daar het op andere tijden van het jaar zeer zelden door stedelingen bezocht wordt. Ook zijn de meeste dier bewoners herbergiers. Zoo is het overigens altijd geweest, sedert ten minste twee eeuwen; want in eene ordonnancie van koning Karel II van Spanje, van den 6n Juni 1687, heet het "dat alleen herbergiers en vleeschhouwers als ingezetenen op den Dam zullen worden toegelaten, gelijk het tot hiertoe altijd geweest is."

Wij zegden daareven, dat St. Job inzonderheid de kermis der kinderen is; wij hadden er moeten bijvoegen: en der vrouwen van sommige wijken van Antwerpen. Inderdaad, in eenige parochiën der stad bestaan vele vereenigingen van vrouwen der geringste klas, die, tijdens de St. Jobsoctaaf, zich *en corps* naar den Dam begeven, met rooskleurige jakken en witte voorschooten getooid en een blikken beker aan een blauwzijden lint om den hals. Wanneer de wekelijksche uitleg — 10 centiemen per hoofd, — het toelaat, rijden zij dien dag in de koets, *alias* vigilant. Zij verlaten al vroeg de stad, gaan in eene of andere herberg op den Dam of in het naburige Merxem het middagmaal gebruiken, en komen tegen den avond, al zingende, langs een der voorsteden St. Willebrords, Borgerhout of Berchem naar huis, zorg dragende in eene dier voorsteden het overschot van den pot — zoo noemt men den uitleg — te verteren.

Eene overlevering, in groot aanzien bij de vrouwen, welke van die vereenigingen of *gespannen* deel maken, wil, dat zoolang de St. Jobsoctaaf duurt, de man te huis niets te zeggen hebbe en de vrouw *vulgo* de broek drage. Die overlevering heeft waarschijnlijk haren oorsprong in het kwade voorbeeld, door de vrouw van den goeden Job gegeven, gelijk het Oude Testament ons leert. Het is overbekend, dat die vrouw veel had van hetgeen wij eene helleveeg noemen, en zich niet ontzag haren waardigen echtgenoot, zelfs in zijn ongeluk, met hare verwijten te plagen en te kwellen.

Wat eindelijk, beter dan al wat wij zouden kunnen aanhalen, bewijst, dat de begankenis naar de St. Jobskapelle sinds lang niets anders meer is, dan een voorwendsel voor de meeste bedevaarders om de drinkhuizen, dansherbergen, wafelkramen, enz. van den Dam een min of meer lang bezoek te brengen, is het oude volksliedje, dat nog te Antwerpen in de maand Mei gezongen wordt. Immers dit liedje zegt duidelijk, dat zij, die zich op den 10^{en} Mei en de volgende dagen naar Dambrugge begeven, er met geheel andere inzichten gaan, dan om in de kapel van den geduldigen Sant te bidden. Wij vergenoegen ons met een viertal versjes van het referein neêr te schrijven :

Al die naar St. Job gaan,
Die zijn maar arme liên,
Zij gaan meer om te zuipen,
Dan om St. Job te zien.

Lier. SLEECKX.

GROOTTE VAN AMSTERDAM IN 'T BEGIN DER 16^{e} EEUW.

In 't najaar van 1514 zijn alle bewoonde huizen in en om de stad Amsterdam door twee stads-secretarissen geteld. Binnen de stad telden zij er 2507, en daar buiten, binnen de jurisdictie, slechts 25, — dus in 't geheel 2532, behalve de pakhuizen en schuren.

(*Informacie* van 1514, bl. 181, 182.)

KINDERBIEREN.

III.

KRAAMVISITES.

Den ouden naam blijmaal vinden wij in het Twentsche Markelo nog terug, en vóór 28 jaren geleden verhaalde ons een Overijselaar hoe het toen gevierd werd, maar voegde er bij, dat in de feesten en malen onder de landlieden in dat gewest ook al verandering begon te komen, en de oude gewoonten reeds eenigszins in onbruik raakten. [1]

Dat blijmaal is "eene gemeenschappelijke verheuging van al de vrouwen der familie over de geboorte van het kind." 't Is dus hier alleen de maagschap, niet de buurschap, die genoodigd wordt; de laatste is alleen vertegenwoordigd door de zoogenaamde "noodnoabervrouwen," — vier naaste buurvrouwen, die naar oud gebruik verpligt zijn, hare dienst te bewijzen. Een van de vier heeft de taak op zich genomen, de vrouwen der geheele familie te gaan verzoeken, en dit mensch heeft wat te loopen, want voor deze gelegenheid wordt het neef- en nichtschap zoo breed mogelijk uitgemeten, en de woningen liggen uren wijd uiteen.

Op den bepaalden namiddag komen de genoodigden, elk met hare bijdrage tot het maal onder den arm, — dit is het symbool der blijdschapbetooning, die 't hoofddoel der bijeenkomst is. Zij maken evenwel geen te groote onkosten, noch trachten elkaâr de oogen uit te steken: zij gaan eventjes bij den bakker, die 't vooruit geweten en 't noodige klaar heeft, namelijk versch tarwebrood en beschuit; zij koopen elk voor de som van één dubbeltje van 't een of 't ander, en offeren dit op den disch. De noodnoabervrouwen bedienen de gasten, en 't onthaal is zeer eenvoudig: tarwebrood en beschuit met koffij, stoete met boter en stroop, en nog eens koffij, en eindelijk jenever met suiker toe.

Hoe in de omstreken van Ootmarsum de manieren zijn, heeft men reeds

---

[1] *Overijs. Alm. voor oudh. en lett.* 1845.

in den *Ouden Tijd* van 1871 gelezen [1]; en van den Zuidlarenschen optogt met de brandewijnskom heb ik in *de Volksvermaken* gesproken [2], zoodat het hier niet herhaald behoeft te worden. Wij willen dus nu eens een blik op andere oorden van ons Land werpen.

Ten eerste in 't hartje van 't oude Zuidholland bij den Merwestroom. Daar gaat de baker, even als die van Dieuwertje, de vriendinnen en geburen noodigen, "om op kraamvisite te komen"; 't oude blijmaal is er lang vergeten, en 't latere kraamvetje reeds te boersch voor beschaafde dorpelingen. Op den bepaalden dag gaan de genoodigde vrouwen, elk met een korfje, waarin een groote koek verborgen is, aan den eenen arm, en de meesten met een kind op den anderen arm of aan de hand, naar 't feest, zoodat het gezelschap doorgaans uit "evenveel kinderen als groote menschen" bestaat. Bij sommigen (niet bij allen) gaat nog de wijnkom met den lepel rond. De baker neemt een groote kom, giet daar rooden wijn in en wat warm water er bij, en roert er fijn gewreven beschuit, suiker en kaneel door. Eerst proeft zij zelve, of 't mengsel zoet genoeg is, vervolgens laat zij de kraamvrouw proeven, en daarna gaat de kom bij de vrouwen van hand tot hand en de lepel van mond tot mond; — elk neemt een hap "op de gezondheid van kraamvrouw en kind". Eindelijk komt er koffij en brood met stapels koek op tafel, en na goed gegeten en gedronken te hebben, gaat de visite uiteen, en elk geeft aan de baker de gebruikelijke fooi. 't Loopt echter zelden met één bezoek af; neen, bij gegoede lieden houden de kraamvisites soms wel drie weken aan. [3]

In de Neder-betuwe, 't land van Tiel en 't graafschap Buren gaat het, als wij reeds vroeger vernamen [4], een weinig eenvoudiger: een onthaal op brood en beschuit met muisjes en koffij, en tot een afzakkertje een anijsje.

Op de Veluwe wordt de kraamvisite nog "wiivevet" genoemd, en zij, die er op verschijnen, zijn de buurvrouwen, waaronder in de eerste plaats zij, die bij de bevalling hulp verleend en de kraamvrouw opgepast hebben. 't Onthaal bestaat in "wegge met krente of raziinen" en "brandewiin met suker," zooveel ieder opkan, en somtijds worden ook de mannen gevraagd. Deze schuiven dan rondom den haard bijeen, en de een weet dit, de ander dat te vertellen; maar de "wiiven" praten allen tegelijk. [5]

Eindelijk in Lemsterland. Zoodra de bevalling behoorlijk aan familie

---

[1] bl. 78. [2] bl. 548.

[3] Volgens de mededeeling van den heer R. P. van der Brugge te Dubbeldam.

[4] bl. 153. [5] Volgens de mededeeling van den heer A. Aarsen aan 't Uddelermeer.

en vrienden is bekendgemaakt, stroomen de groote fijne wittebrooden, krentebrooden, kaneel- en suikerbollen, amandel- en andere taarten van alle zijden naar 't kraamhuis, en worden er met de eigenaardige boodschap: "Kompliment van N. N. en hier was iets voor de kraamvrouw," ter deure in gestuurd. Zijn moeder en kind welvarende, dan nemen na verloop van een paar weken de visites een aanvang, die, omdat er vele genoodigd moeten worden, — immers zoo men "zijn fatsoen houden", en geen ontevredenheid verwekken wil, — zes, zeven of meer dagen aanhouden, en besloten worden met een partij van maagdekens van 16 jaar en ouder.

Van ouds werden alleen vrouwen op deze kraamvisites genoodigd, maar 't komt meer en meer in de mode, ook de mannen te vragen. 's Namiddags om drie of vier uren begint de visite, en er wordt eerst thee gedronken. Daarna komen bij ouderwetsche landlieden nog de zilveren brandewijnskom en lepel voor den dag; de eerste gaat, telkens op nieuw gevuld, voortdurend den kring rond, en de laatste beurtelings naar ieders mond. Bij lieden van nieuwer smaak echter drinkt men wijn, en zet voor ieder een glas. Maar 't zij er brandewijn geschept of wijn geschonken wordt, de taarten worden er goed bij aangesproken. En 's avonds wordt de partij met een botrammetje met koffij besloten. Aan presenten ontbreekt het alweêr niet; de een brengt nog een lekkere taart meê, de ander een mooi jurkje of rokje voor 't kleintje, een derde geeft Moeder 't geld in de hand, en zegt: "dan kunje koopen, watje best past." En 't is niet zeldzaam, dat een kraamvrouw, behalve al 't andere, 15 of 20 jurkjes present krijgt. [1]

JODEN BEDRIEGEN.

Op den 19n Januarij 1690 werd te Amsterdam een korporaal, Christoffel Hendriksz. genaamd, voor den tijd van drie jaren gebannen, omdat hij aan twee joden goud en zilver had verkocht, waar hij tin onder gemengd had. Tot zijne verontschuldiging voerde hij aan, dat hij meende, dat het hier, even als in zijn land (de man was een Pruis), gepermitteerd was de Joden te bedriegen.

[1] Volgens de mededeeling van den heer S. Tillema te Echten.

KERMIS.

III.

Nooit hadden de kermisafschaffers zulk een goede hoop gehad als in 1795. Wat met de Reformatie mislukt was, moest nu met de Revolutie wel gelukken: de kermis naar de maan!

De Revolutie toch was gekomen om alle misbruiken af te schaffen; en was er erger misbruik dan het kermishouden? Nu zou zij dus zeker afgeschaft worden.

De Revolutie brak met alle middeleeuwsche tradities; de kermis was middeleeuwsch, — dit bewees haar naam en afkomst, en dus zou de Revolutie haar zeker den schop geven.

De Revolutie wilde "van het menschdom iets goeds maken, met de fakkel der waarheid het voorlichten en leiden op het spoor van algemeen geluk, en voor 't licht van die fakkel de verleiders der volken doen vlieden" [1]. Welnu, onder de volksverleiders was de kermis immers de allerergste, en dus — weg er meê!

Nog stelden, even als vroeger, de Gereformeerde predikanten en kerkeraden zich aan de spits. Wel was de Revolutie hun vriendin niet, daar zij de heerschende kerk zelve afschafte; maar daar dit nu eenmaal zoo was, wilden zij ten minste de voldoening hebben, dat de kermis, waar zij zoolang tegen gepreekt en geijverd hadden, meteen afgeschaft werd. Werkelijk waren reeds in de eerste helft van dit jaar sommige municipaliteiten dien weg opgegaan; onder anderen wisten de Haarlemmers niet in wat wereld ze waren, toen de week na St. Jan voorbijging zonder kermispret: de municipaliteit had een besluit genomen, waarbij de kermis onnut verklaard en afgeschaft werd [2]. Trouwens, Haarlem was "een zeer patriottische stad" en "de burgers hadden gereikhalsd naar de Revolutie" [3], maar niet gedacht, dat deze hun de kermis af zou nemen.

Doch — waar alles van afhing — wat zou Amsterdam doen? Werd

---

[1] C. Zillesen, *Gesch. der Vereen. Nederl.* II D. bl. 264.

[2] *Navorscher*, XII D. bl. 109.

[3] Zillesen, III D. bl. 178. Vergel. *Oude Tijd*, 1871, bl. 111.

dáár de kermis afgeschaft, dan was voor goed haar lot beslist; maar werd zij dáár behouden, dan was het te voorzien, dat zij overal 't veld behouden, ja, ook waar ze reeds afgeschaft was, wel terug komen zou. Maar wat de Representanten van 't Volk van Amsterdam doen zouden, hing nog in twijfel; 't was reeds in 't laatst van Augustus, toen dezen zelf nog niet wisten, wat zij wilden.

In Junij had men met grooten luister het Alliantiefeest gevierd, en op alle pleinen en pleintjes bont beschilderde stellaadjes opgerigt met Bataafsche Vrijheidsmaagden en Civilissen, gebroken jukken en vertrapte kroonen. Die dingen waren na den afloop van 't feest blijven staan, vermits de municipaliteit voornemens was, ze nu en dan nog eens weêr te laten illumineeren om den Bataafschen vrijheidsgeest wat op te flikkeren, hetgeen evenwel, bij gebreke van geld, achterwege gebleven was. Het volk van Amsterdam, dat zijn kermismaand zag naderen, verlangde hartelijk dat die kasten en nesten maar weggenomen wierden. De kerkeraad en de afschaffers kwamen verzoeken, dat die "dierbare gedenkteekenen der verlossing" mogten blijven staan, en men na de gezegende omwenteling niet mogt terugkeeren tot de "wenteling in het slijk." Maar vele neringdoende burgers kwamen precies het tegendeel verzoeken, en beweerden, dat de Revolutie wel gekomen was om de aristokraten, maar niet om de kermis weg te jagen.

Wat deden de Representanten toen? — Delibereeren, als ze voortdurend deden; maar ze kwamen er niet verder meê. Aan den eenen kant vreesden zij, dat het afschaffen der kermis ontevredenheid zou verwekken, waar mogelijk de aristokraten en oranjelui gebruik van zouden maken om een contra-revolutie te bewerken; en aan den anderen kant vreesden zij de stad voor vreemdelingen open te zetten, met wier hulp mogelijk diezelfde aristokraten en oranjelui een contra-revolutie zouden kunnen bewerken. IJselijke verlegenheid van die brave Bataven! Contra-revolutie hier en contra-revolutie dáár; — wie zou hen er uit helpen? zij vroegen 't advies van het Committé van Algemeen Welzijn; dit toch moest weten wat tot welzijn van het algemeen het beste was. En de burger Bicker adviseerde, uit naam van dat Committé, "dat de kermis zoude kunnen plaats hebben, doch dat verscheidene omstandigheden noodzakelijk maakten, om daarop alleen inwoners van deze stad te permitteren." En daarop viel 't besluit der Representanten:

1° Dat de kermis zou plaats hebben; dat echter alleen ingezetenen, maar geen vreemdelingen daarop met kramen mogten staan, en dat er geen spellen zouden worden toegelaten.

2° Dat de decoratiën van 't Alliantiefeest acht dagen vóór den lootdag moesten worden weggeruimd.

Ach! nu was de goede hoop van kerkeraad en afschaffers in rook vervlogen. Maar de eerste besloot nog een poging te doen. Den 1n September verscheen "ter Vergadering eene deputatie uit den Nederduitschen Gereformeerden kerkeraad, bestaande in de burgers Hoefhamer, als predikant, en Bunk, als ouderling, verzoekende, na een gepasten zegenwensch aan deze Vergadering, dat dezelve de kermisijdelheden, naar derzelver wijsheid en voorzigtigheid, zodanig zoude bepalen, als dezelve geraden zal vinden.

De President heeft gemelden zegenwensch naar vereischten beantwoord, en gemelde burgers toegezegd, dat over deze voordragt zou worden gedelibereerd en geresolveerd naar behooren".

Daar hadden de Representanten echter voor 't oogenblik geen tijd, en op de volgende dagen geen lust toe, want zij merkten duidelijk, dat hun genomen resolutie aan 't Volk van Amsterdam, dat zij representeerden, in 't geheel niet beviel. Nu zaten ze weêr in dezelfde verlegenheid als vroeger; en juist wilden zij in hun vergadering op maandag den 7n September beginnen te delibereeren, "aangezien vele lieden uit de burgerij hun verlangen tot het houden van de gewone kermis te kennen gegeven" hadden, toen zij verrast werden met twee voorstellen tegelijk: het eene van den burger Van Hinloopen, 't andere van den maire Visscher. De eerste betoogde het nut der kermis, en dat een kermis, als men nu wilde geven, "geen vreugd of vermaak voor den burger opleveren kon", en stelde voor, kermis te laten houden als van ouds. De maire betoogde 't zelfde, maar voegde er nog bij, dat "de vrees voor onrust aan de goede administratie der polititie en justitie een vlek zoude aanwrijven", en dat men op deze en de schutterij "voor het bewaren der rust volkomen staat kon maken" [1].

Mooi! nu waren onze Burgers Representanten uit de verlegenheid, en terstond trokken zij hun vorige resolutie in, en lieten afkondigen, dat het kermis zijn zou, als 't altijd geweest was.

"Hoezee!" riepen toen de Amsterdammers nog veel hartelijker dan toen ze om den vrijheidsboom dansten. Sedert de "gezegende omwenteling" hadden de Representanten nog geen besluit genomen, dat zoo algemeen, zoo welgemeend en zoo vrolijk werd toegejuicht.

---

[1] *Dagblad van de Verg. der Repr. van het Volk van Amst.* 2e St. bl. 147, 169, 216, 217.

BRAND BLUSSCHEN.

V.

Nog in 't midden der 17e eeuw was de leêren brandemmer het eenige bluschmiddel. Vondel zong:

> De ledren eemer bluscht al kissende den oven
> Van 't grimmigh element, dat schricklijk kraeckt en knerst.[1]

Maar dit is een dichterlijke verheffing, die de werkelijkheid een weinig te boven gaat. Als het grimmig element des vuurs zoo schrikkelijk kraakte en knerste, kon het kissen van een scheutje water uit den leêren emmer daar niet veel tegen doen. Alleen wanneer een brand nog in zijn eerste begin was, mogt de emmer die blusschen, maar zeldzaam was de hulp zoo spoedig bij de hand. Toch was die emmer toen het eenige bluschgereedschap, dat men had, en daarom behoorde het tot de zorg der stedelijke overheden er steeds een goeden voorraad van te bezitten en dien in alle wijken der stad te verdeelen. Zij werden doorgaans aan de bewoners der hoekhuizen te bewaren gegeven, die ze in hun voorhuis moesten ophangen, om altijd gereed te zijn. Amsterdam bezat er, toen Vondel de bovenstaande verzen schreef, veel duizenden; en in sommige steden was het tot een verpligting gemaakt, dat ieder, die het burgerregt kocht, boven de bepaalde som ook nog een of meer leêren brandemmers geven moest.

Bij de brandemmers behoorden ook de brandladders, die dienen moesten om tegen de naaste huizen op te klimmen, en van de daken het water uit de emmers in de vlammen te werpen. En om deze ten allen tijde beschikbaar en in goeden staat te hebben, werden die almede van stadswege aangeschaft en onderhouden. Zij hingen, opdat ze bij brand spoedig te vinden zouden zijn, hier en daar tegen een zijmuur van een openbaar gebouw of een hoekhuis en aan de leuningen der bruggen.

Daar 't blusschen van een brand dikwijls ondoenlijk was, had men ook middelen noodig om dien te stuiten, en deze waren toen tweeërlei: beschermings- en vernielingswerktuigen.

De eersten waren de brandzeilen met de gieters, de laatsten de brand-

[1] *Inwijdinge van 't Stadthuis*, vs. 306, 307.

haken. De zeilen werden aan de huizen, die tegenover den brand stonden, opgeheschen en met de gieters nat gehouden, om het overslaan van de vlam te verhinderen. De brandhaken dienden om de huizen, naast den brand staande, omver te halen, en dus een afsnijding te maken, die 't voortrukken der vlammen belette. En zoo dit vernielingswerk met de haken niet vlug genoeg ging, nam men buskruit te baat, om de huizen te laten springen en dus vuur met vuur te dempen.

Zien wij nu eens, hoe in de 17e eeuw, vóór de uitvinding der brandspuiten, te Amsterdam het bluschwerk toeging.

Zoodra er: "brand! brand!" geroepen werd, of de brandklok luidde, of de torenwachter brand blies, wierp elk, die stadsbrandemmers in huis had, ze allemaal de deur uit, midden op de straat. Viel dit bij nacht voor, dan moesten alle bewoners der naaste straten een lantaren aan hun deur hangen, opdat de lieden, die te brande liepen, in de duisternis den hals niet braken; want het was met de stads-verlichting toen ook nog bitter gesteld. Deze lieden nu raapten in 't voorbijgaan de brandemmers op, en namen ze meê naar den brand. De gildebroeders, — namelijk: korendragers, turfdragers, waagdragers en schuitevoeders, wier aangewezen taak dit was, — liepen naar de plaatsen, waar de lange brandladders hingen, en laadden die op hunne schouders en draafden er meê brandewaarts.

Daar krioelden man en wijf, knecht en knaap, in bonte warreling, schreeuwend en dringend, dooreen; want de doodbedaarde lui van onzen tijd, die eerst den volgenden dag uit de courant komen te vernemen, dat er brand in de stad is geweest, zouden toen ware zeldzaamheden en onbegrijpelijke zonderlingen geweest zijn. Als er brand geroepen werd bij dage, bleef geen besje aan 't spinnewiel, en bij nachte moest iemand al heel oud en zwak zijn, die er niet op uitliep. De brandmeesters hadden dan genoeg te doen om die woelende menigte in stilstaande rijen te herscheppen, — op de wijze als ik reeds op blz. 92 beschreven heb: doch omdat de stad nu zooveel volkrijker was, was ook 't geschreeuw en 't gedrang zooveel meer; en omdat de stad nu zooveel digter betimmerd was, was er vaak geen ruimte te vinden om de rijen behoorlijk op te stellen. Was dit eindelijk gelukt, en stonden de scheppers op de laddertjes in den burgwal gereed, en waren de gildebroeders, gevolgd door eenige vrijwilligers: metzelaars, timmerlieden, leidekkers en matrozen (welke laatsten vooral welkome medehelpers waren [1])

[1] Het "varent volck" bewees bij brand doorgaans de beste diensten. Vergl. *Oude Tijd* 1872, bl. 211.

Bladz. 189.

de hooge brandladders opgestegen, en hadden zij op de weêrzijdsche daken en op de sporten post gevat, — dan was alles gereed, en kon met blusschen een begin worden gemaakt. Maar dan was ook, met al die toebereidselen, zooveel tijd verloopen, dat de vlammen al vrij wat voortgang gemaakt hadden, en meestal kon de brandmeester, als hij onder 't rangeeren der troepen eens opzag, met Gijsbrecht uitroepen:

Het naeste huis daeraen staet rede in lichten brant!

Zoodra de scheppers de eerste emmers in den burgwal slingerden, begonnen de rijen te zingen; want zonder gezang kon 't volk niet werken. En op de maat van 't lied dansten en hippelden de emmers langs de rijen en besprengden en besproeiden, met druppelen en stralen, de voeten der overreikers. Vol verlieten zij den waterkant, maar half leêg bereikten zij den voet der ladders, en onder 't opstijgen werden zij voortdurend ligter, want de mannen op de sporten kregen telkens stortbeekjes over hoofd en schouders.

"Water! water!" schreeuwden de blusschers op de daken, en rook en gloed dwongen hen telkens verder terug te wijken. De emmers, die hun toegereikt werden, goten ze wel uit, voor zooveel er nog iets in was, maar die luttele scheutjes deerden de vlammen niet; zij vervlogen in damp als een spatje op een gloeijend ijzer. Het water overstroomde de straat en het vuur overstroomde de daken; de beide elementen schenen elkander uit te tarten, maar deerden elkander niet.

En nog was 't aanhoudend storten 't eenige niet waar 't aan haperde. Al hadden de mannen op de daken volle emmers in menigte gekregen, dan konden ze er nog weinig meê uitrigten: menschenhanden konden 't water niet ver genoeg werpen om den vuurpoel in het hart te treffen.

En de rijen? Kostte 't moeite ze op te stellen, onmogelijk was 't ze lang in orde te houden. Pas stonden ze, of ze werden weêr verbroken door 't aandragen van ladders en zeilen; hadden zij zich hersteld, dan werden ze weêr overhoop geworpen door een oploop en kloppartij, als er een dief gepakt of een zakkeroller nagezeten werd; straks raakten de lieden in de rij zelve aan 't schelden en slaan, als de een den ander een vollen emmer over 't lijf smeet; — en ten laatste verveelde hun 't werk en liepen zij weg.

Gewoonlijk namen dan ook de brandmeesters, om grooter schade te verhoeden, hun toevlugt al spoedig tot de brandhaken en 't buskruit. En hoe men te dien tijde bij zwaren brand ook nog de oude ongeregeld-

heden te vreezen had, leert ons Wagenaars eenvoudig verhaal van den brand van 't oude stadhuis te Amsterdam op den 7n Julij 1652. De burgemeesters lieten, zoodra zij 't berigt van den brand kregen, de schutterij en de stadssoldaten in de wapens komen, "en wallen, poorten, straaten en bruggen bezetten, om 't graauw, dat op plondering vlamde, van den Dam te houden, of het ontkomen te beletten, zo zij er reeds waren, en met den gemaakten buit meenden door te gaan" [1].

HISTORISCHE ANEKDOTEN.

III.

Granvelle en de Adel.

In 't voorspel van het groote treurtooneel der Spaansche beroerten in ons Land heeft Granvelle de hoofdrol vervuld. Hij werd door ieder gehaat: — door de Edelen, omdat hij hunne belangen en uitzigten in den weg stond en hen tergde door zijne trotschheid en heerschzucht; — door de Geestelijken, omdat hij hun gezag en inkomsten had verminderd door de invoering der nieuwe bisdommen; — door de Steden, omdat hij hare vrijheden verkortte ter uitbreiding van het koninklijk gezag; — door het geheele volk, omdat hij de meer en meer veldwinnende Hervorming poogde te keeren en de Inquisitie wilde invoeren. Maar 't levendigst was de strijd tusschen hem en den adel, en die nam zelfs een potsierlijk karakter aan.

Granvelle liet verschillende gedenkpenningen slaan met zijn borstbeeld op de eene zijde, en op de keerzijde een schip met volle zeilen in een fellen storm en 't bijschrift: *Durate*, dat is: "volhardt". Hij wilde daarmeê te kennen geven, dat hij wel te roer zou staan, al maakten zijne vijanden nog zooveel wind; maar dezen dreven den spot met zijn groote zeilen, waarin zij 't zinnebeeld van zijn hoogmoed herkenden, en pasten er een vers van Tibullus op toe, waarin zij tevens een toespeling op zijn naam vonden:

Non sunt apta meae GRANDIA VELA rati.

Hetgeen zij heel aardig vonden en dus vertaalden:

Zoo groot een zeil en past op mijn klein scheepje niet.

[1] *Amst.* I. D. bl. 584.

Zij deden nog meer: zij gaven een spotprent uit, waarop hij, sprekend gelijkend, was uitgeteekend, zittende als een kip op eijeren te broeijen. Uit die eijeren kwamen de nieuwe bisschoppen te voorschijn: hier stak een myter, daar een hand met een kromstaf, ginds een been uit den dop; terwijl boven Granvelles eerwaardig hoofd een duivel zweefde, uit wiens mond deze woorden kwamen:

Hic est filius meus, ipsum audite!

d. i.

Deze is mijn zoon, hoort hem!

Ja, zij waren zelfs ondeugend genoeg, hem, onder schijn van een smeekschrift, die spotprent in de hand te laten stoppen. Granvelle had er zoo veel verdriet van, dat hij aan een vriend schreef: Gij zoudt mij niet meer kennen, zoo grijs zijn mijne haren geworden". Toch liet hij niet na de edelen wederkeerig te tergen, en plaatste in zijn huis te Cantecroy een beeld, dat in de eene hand een wijnschaal en in de andere een waterlampet hield, alweêr met hetzelfde devies: *Durate.* De verklaring was: "Volhardt! elk op zijne wijze, — gij, edele heeren! in uwe dronkenschap; ik in mijne matigheid; — en wij zullen zien, wie 't winnen zal." Ach! de man van de matigheid won 't juist niet!

Kort daarna was er een gastmaal bij Gaspar Schets van Grobbendonk, waar de voornaamste edelen bijeen waren. Te midden der vrolijkheid werd gevraagd, wat men doen zou, om dien gehaten Granvelle eens gevoelig in den baard te varen; maar niemand wilde daartoe een voorslag doen. "Dan moet het lot beslissen", riepen sommigen; de dobbelsteenen werden gebragt, en het lot viel op Egmond. Deze stelde toen voor, dat zij allen tegelijk hunnen dienaars eene nieuwe livrei zouden geven, en wel een mantel van zwart laken, op de hangende wijde mouwen of vleugels met menschenhoofden en veelkleurige zotskappen bestikt.

Daar zag ieder vreemd van op. "Wat beteekenen die zotskappen?" — "Wel," zeide de een, "dat is een schimp op Granvelles kardinaalshoed; de Heeren willen zeggen, dat een zotskap hem beter passen zou". — "Neen", zei de ander, "daar steekt meer in: zij willen hem doen weten, dat hij hen vrij voor ligtzinnige gekken houden mag, maar dat onder die zotskappen weleens een Brutus schuilen kon." —

Het volk vond vermaak in die nieuwe livrei, maar de Landvoogdes niet. Zij sprak er Egmond, die voor 't hoofd van den Nederlandschen adel gehouden werd, over aan, en zei, dat zij die gekheid heel kinderachtig

vond, en dat die veeleer naar een schooljongens-aardigheid dan naar rijpe hersenen en raadsheerlijke deftigheid smaakte.

"Mevrouw!" zei Egmond, "'t is een livrei, en men schikt zijn knechts op zooals men goedvindt."

"Kom, kom!" hernam Madame de Parme, "die gekheid moet weg; ik wil ze niet meer zien."

En de zotskappen verdwenen, maar — er kwam een bundel pijlen voor in plaats; en wat dat zinnebeeld beteekent weet ieder. Toen de Landvoogdes het aan Egmond vroeg, antwoordde hij: "Mevrouw! dat beteekent onze eendragt tot 's Konings dienst." Daar kon zij niets tegen hebben, maar Granvelle had er toch 't zijne niet van. De Nederlandsche Heeren maakten het hem zoo benaauwd, dat hij den Koning verlof vroeg zijn matten te mogen oprollen. Zoodra zijn voornemen om te vertrekken bekend werd, lieten zijn tegenstanders een penning slaan, om hem vaarwel te zeggen. Op de eene zijde ziet men hem, op een muilezel rijdende, en met de regterhand den zegen gevende; op de andere zijde den Nijd, als eene vrouw, die haar eigen hart opeet. De omschriften luiden: *Valete*, *quantum pro* en: *Invidia comite.* Dat is:

Vaarwel, zooveel gij kunt
En Nijds geleide u gunt.

IV.

Dukdalf, een hondennaam.

Na de inneming van den Briel door de Watergeuzen, was de tenant van 't Brielsche wapenschild een hond met een bril op den neus, en die gebrilde blaffer verbeeldde Dukdalf [1].

Doch niet alleen noemden de Hollanders Dukdalf een hond, maar ook een hond Dukdalf. En wilt ge er een bewijs van, dan geef ik u vier regels uit een Jagtgedicht van Scriverius:

Waeckt op, Soeck-om! Tast-toe! comt, Hector en Cataffe!
Comt, Venus! en gij, Snel! Ducdalf, hout op u baffen,
En gaet hier in de ruycht. Wacht, wacht, daer loopt de Haes.
Ha, ha! hij is omset. Siet, ick de doodt nu blaes. [2]

[1] Vergel. *Oude Tijd* 1872 bl. 107.

[2] *Out Batavien*, bl. 19.

BRAND BLUSSCHEN.

VI.

De eerste brandspuit is te Amsterdam gemaakt in het jaar 1654. De naam van den uitvinder is, voor zooveel ik weet, nergens genoemd, maar ik vermoed, dat het Daniël Stalpert wel zal geweest zijn, die destijds niet alleen stads-architekt maar ook brandmeester was [1]. Denkelijk had hij, bij den grooten stadhuisbrand van 1652, zoo duidelijk gezien, hoe weinig het gieten met brandemmers uitwerkte, dat hij zijne gedachten inspande, om een krachtiger bluschmiddel uit te vinden. En hij vond het: — de spuit, die hierboven staat; — een spuit, die een straal gaf, waar elk verbaasd van stond te kijken.

Die spuit deed haar proef in 't begin van November 1654 bij een brand in een smeersmelterij op 't Spui, en voldeed zoo wel, dat er te

---

[1] Zie *Vondels werken*, VI D. bl. 669 vs. 303.

Amsterdam, van jaar tot jaar, een aantal van die spuiten bijgemaakt en zij ook in vele andere steden ingevoerd werden.

Die oude brandspuit — zooals zij later genoemd is, in tegenstelling van de nieuwe, door Jan van der Heyden uitgevonden, — was een groot en zwaar gevaarte. Het was een koperen ketel, die op een breede sleê stond, waar twee paarden voor gespannen moesten worden. Voor elke spuit was een sleeper aangesteld, om die te vervoeren. In den ketel was een pomp met zeer lange slingers, waar ter wederzijden een aantal mannen aan werkten. Op den ketel stond de koperen spuitpijp, en de pijpgast daarnaast. De spuit wierp het water van de straat op het dak, zoodat men geen blusschers op de daken meer noodig had; maar de lange rijen volk op de straat kon men nog niet missen, — immers zoo men den burgwal niet in de onmiddelijke nabijheid had, — omdat de spuit met emmers gevuld moest worden.

Melchior Fokkens verhaalt uitvoerig, hoe in 1662 te Amsterdam de brandweer was ingerigt.

Als de torenwachters brand bespeurden, bliezen zij alarm, waarop de nachtwachts met ratelen en roepen zulk een "groot rumoer" maakten, dat "de gantsche stad in een vierendeel uurs of minder op de been was." De burgers van de wijk, waar de brand was, moesten de goederen uit de brandende en naaste huizen helpen uitdragen en bergen; terwijl die van de twee naaste wijken in 't geweer kwamen en de toegangen bezetten, om alle onnutte omloopers te weren en op de dieven te passen. De brandmeesters (twee in elke wijk), met hun brandstokken gewapend, stelden order op 't blusschen, en tot het bedienen der spuiten waren eenige gilden aangewezen, namelijk: de bierdragers, waagdragers, korendragers, turfdragers en schuitevoerders, aangevoerd door hunne overlieden.

Ieder, die een huis bewoonde, dat aan den weg naar den brand stond, moest een brandende lantaren aan zijn luifel of vensterluik hangen, en wie stads-emmers in huis had, ze op straat werpen. Bakkers en brouwers, zeepzieders en ververs, kuipers en smids waren verpligt voor eigen rekening er een zeker getal brandemmers op na te houden. Ook in kerken en godshuizen en andere openbare gebouwen hingen brandemmers, benevens gieters en brandzeilen, terwijl aan bruggen en markten de brandladders en brandhaken te vinden waren; en op onderscheidene plaatsen door de stad verspreid, stonden de groote koperen spuiten, waarmeê men "het water wel over een hooge kerk kon doen heen vliegen."

De brandemmers dienden nu om het water in de spuiten te gieten; de

gieters, als vroeger, om de brandzeilen nat te houden, die voor de naaste huizen gehangen werden, om ze tegen de hitte en vlammen te beveiligen. De brandladders werden opgerigt, waar men meende, dat het nut kon doen, om ook nog, op de oude manier, van de daken emmertjes water in den brand te storten; terwijl de brandhaken nog altijd werden gebruikt om gevels en muren omver te halen, zoowel ter voorkoming van ongelukken, als om door 't neêrvallend puin het vuur te dempen.

"Door deze goede ordre en overvloedt des waters, dat op alle plaatsen door de stadt loopt," zegt Melchior, "gebeurt het zelden of schier nimmermeer, dat er meer als dat huys, daar de brandt in ontstaan is, vernieldt wordt" [1]. Maar dat zijn oordeel wel wat te gunstig was, zullen wij in 't volgend hoofdstuk vernemen.

[1] M. Fokkens, *Beschr. v. Amst.* bl. 331—334.

HERINNERINGEN VAN VÓÓR DRIE EEUWEN.

VII.

HAARLEM.

Na 't mislukt ontzet [1] schoot den Haarlemmers niet anders over dan — allen, tot den laatsten toe, van honger te sterven, of zich over te geven en Naardens lot te verwachten, of, met vrouwen en kinderen in 't midden, door den vijand heen te breken en hem de leêge stad te laten. Maar de Duitsche soldaten in de stad zagen nog een andere uitkomst: voor zichzelven te zorgen en afvallig te worden. En dit deden zij. Dezelfde hopman Steinbach, die in 't begin van 't beleg was geroemd om zijne dapperheid, ging nu zijne spitsbroeders voor in lafhartigheid en verraad. Toen holde naast de wanhoop de tweedragt door de stad, en zij moest zich overgeven op genade of ongenade; niets mogt zij bedingen dan 't afkoopen der plundering tegen hooger som dan zij betalen kon. Op dingsdag, den 14n Julij, deed Don Frederik zijnen triomfanten intogt in de stad, die niet door zijne wapens overwonnen, maar door honger bezweken was.

[1] Zie hiervoor bl. 135.

Alva wenschte den Spaanschen koning geluk met Haarlems val en voegde er bij, dat hij de stad niet wilde laten plunderen of vernielen, maar behandelen "met goedertierenheid tot voorbeeld voor andere steden."

Vroeger had Dukdalf de strengste straf — zooals Mechelen, Zutfen en Naarden ondervonden hadden! — "een zeer noodig voorbeeld" geacht om al de andere steden tot onderwerping te nopen; maar de uitkomst bewees, dat hij zich bedrogen had. Nu wilde hij beproeven door "alle mogelijke zachtheid [op zijne wijze!] het volk tot onderwerping te brengen"; maar — hij bedroog zich op nieuw. De Hollanders en Zeeuwen bliefden van zijne zachtheid niet gediend.

En wie nog niet wist, wat Dukdalfs zachtheid was, kon dat te Haarlem leeren: vangen en hangen, onthoofden en verdrinken, vijf weken lang! — "De henckers of beuls hebben, na haer beste onthout, onthooft, gehangen en verdroncken, soo binnen als buyten de stat, 1735 persoonen", schreef een Haarlemmer, die 't beleg meê doorgestaan had.[1] De edelste en roemruchtigste onder die allen was Wybout Ripperda, de bevelhebber der stad gedurende het beleg, die zich een onsterfelijken naam in 's Lands historie en een eerste plaats onder de grondleggers onzer vrijheid verworven heeft. Hij was een Oostfriesch edelman van Winsum, die te Geneve gestudeerd had, en even kundig en welsprekend als vastberaden en dapper was. Hij werd op den 16^{en} Julij op de Markt onthoofd. In 't zwart gekleed verscheen hij voor zijne beulen, en wachtte, als 't een held betaamt, manmoedig en standvastig den doodelijken slag. "Hij had een beter lot verdiend," zeggen de Nederlandsche schrijvers. Gewis — aan ons, maar van de Spanjaards kon hij niets beters verwachten, want hij had, en 't strekt hem tot eeuwigen roem, een doodelijken slag toegebragt aan hun heerschappij hier te lande.

Lumey en den Briel! — Ziedaar het begin der afwerping van het Spaansche juk.

Ripperda en Haarlem! — Ziedaar het begin van den ondergang der Spaansche magt.

Op den 21^{n} Augustus eindelijk werden de laatste zes Haarlemmers op 't Zand onthoofd, en daarna werd het genadeplakaat van Alva afgelezen

---

[1] Willem Jansz. Verver, wiens kronijk van 't beleg is te vinden onder de *Belangrijke stukken* enz. uitgegeven door J. van de Capelle (Bosdijk), bl. 22—25.

en aangeslagen; — welke genade echter niet verhinderde, dat eenige dagen later de Haarlemsche schutters door de Spanjaards werden "gedreven als honden", om als schansgravers in 't beleg van Alkmaar te dienen.

't Verdient opmerking, dat dit plakaat eerst den 21n Augustus werd gepubliceerd, terwijl het toch reeds den 27n Julij geteekend was. Ook dit was een eigenaardigheid van de Albanistische goedertierenheid. Nadat het moorden twaalf dagen geduurd had, en den beulen de armen slap hingen van vermoeijenis, teekende de Opperbeul een zoogenaamd "pardoen of genaden-plackaet", maar liet het nog 25 dagen lang terughouden, om intusschen met moorden voort te gaan en "der wreedtheit de smaak te lengen." Dit heette in Dukdalfs taal: "alle mogelijke zachtheid."

De plundering had de stad afgekocht, maar evenwel stormden de soldaten, die met den veldheer binnentrokken, in de huizen en roofden zooveel zij vonden; wat hun te ligter viel, daar de bewoners in kerk en klooster opgesloten waren, en wat hun door hun makkers, die in de legerplaats gebleven waren, zeer benijd werd.

Don Frederik zelf en zijne bevelhebbers maakten 't niet beter: zij roofden vooral schilderijen en kunstwerken; en als men de lijst der weggevoerde stukken ziet, [1] moet men zich verbazen, dat Haarlem toen reeds zoo rijk in kunst was.

Groot was de verslagenheid in Holland. Ieder — welligt alleen de Prins van Oranje uitgezonderd — geloofde, dat het behoud van Holland aan Haarlem hing. "Haarlem verloren, alles verloren!" riepen de burgers; en Alva dacht: "Haarlem gewonnen, alles gewonnen!" Reeds in April, toen voor Haarlem de kans keerde en Don Frederik de stad geheel insloot, had Alva uitgerekend, dat hij binnen zes maanden alle steden van Holland weêr onder zijn bedwang kon hebben. [2] Terstond dan ook na Haarlems val liet hij een vermaning uitgaan aan die steden, om zich nu maar spoedig te onderwerpen; dan zou hij haar genade verleenen, anders ver-

---

[1] Zie de reeds aangehaalde *Belangrijke stukken*, bl. 35.

[2] In de IJzeren Kapel te Amsterdam berust een brief, den 14n April 1573 door Alva op naam van Filips gegeven, waarin hij Amsterdam uitstel van betaling verleent wegens renten, die deze stad gezamentlijk met de vijf andere groote steden van Holland schuldig was. En daar die vijf steden zijn gezag niet meer erkenden, zoo verleende hij een uitstel van zes maanden, hopende, dat dan alle steden van Holland weder onder zijne gehoorzaamheid zouden zijn terruggebragt. — De brief is te vinden bij DR. P. SCHELTEMA, *Het Archief der IJz. Kapel*, bl. 227.

delgen. En om 't niet bij woorden alleen te laten, besloot hij Enkhuizen en Vlissingen (die 't meest aan hem verdiend hadden) terstond en tegelijk te laten belegeren, en te Amsterdam een vloot uit te rusten om 't geheele Noorderkwartier (dat nu van 't Zuiderkwartier afgesneden was) te onderwerpen. Maar zijn vermanen en zijn dreigen werkten even weinig uit als zijne genade, en er kwam geen enkele Spanjaard voor Enkhuizen en Vlissingen, en zijne vloot onderwierp ook het Noorderkwartier niet.

Groot was de verslagenheid in Holland, vooral in gezegd Noorderkwartier. Wanhopig was het schrijven van Sonoy en de Gecommitteerde Raden, maar mannoedig het antwoord van den Prins; men kan het bij onze historieschrijvers nalezen [1]; een antwoord, dat van echt christelijken heldenmoed en van onwankelbaar vertrouwen op God getuigt, en dat niemand, hoe ook gezind, voor eene ijdele vertooning houden kan, want met het water aan de lippen speelt men geene komedie. Bovendien was die edele houding in den nood geheel in 's Prinsen karakter; want "hij vereenigde de eigenschappen van een staatsman met de deugden van een overheidspersoon uit de schoonste eeuwen van Rome" [2].

Maar elke schrik bedaart en met de kalmer stemming keert de verloren moed terug. Zoo ging 't ook den Hollanders in de tweede helft der Hooimaand van 1573, en de Oogstmaand vond hen weêr even krachtig als te voren ten strijd gereed, en verkwikte hunne harten met de tijding, dat de sleutel van Middelburg — het fort Rammekens op Walcheren — in 's Prinsen handen was. Bovendien was 't een geluk voor Holland, dat een onverwachte gebeurtenis Alva in de grootste verlegenheid bragt.

Er ontstond namelijk een hevige muiterij onder de oude Spaansche soldaten in de legerplaats van Don Frederik. Die soldaten waren zoo slecht betaald, dat zij wel anderhalf jaar soldij te goed hadden; zij hadden gevlamd op den buit, dien zij in Haarlem zouden vinden, maar buiten den waard, of liever buiten hun veldheer, gerekend. Daarom maakten zij nu oproer tegen hem, en weigerden hunnen bevelhebbers alle gehoorzaamheid.

Alva was radeloos; al zijne plannen vielen in duigen. "Nog nooit", verklaarde hij, "in al de veertig jaren, dat ik bevel over legers voer, is

---

[1] O. a. bij AREND, II D. 5e St. bl. 281, 282.

[2] Deze aangehaalde woorden zijn van JOH. VON MÜLLER. Vert. door Prof. VAN KAMPEN, III D. bl. 110.

mij zoo iets overkomen". Om de muiterij te stillen was geld noodig, maar dit had hij niet. Dukdalf had nooit geld. De schatkist te Brussel was altijd leêg. Waarom? Dat hebben wij vroeger reeds opgemerkt [1]. Dukdalfs hof was een dievenbende; kwam er geld, dan werd het gestolen, maar de soldaat niet betaald. Hij bood den muiters zijn eigen hertogelijken persoon als gijzelaar aan voor de betaling, die zeker wel eens zou gedaan worden; doch de soldaten begeerden hem niet, maar geld. Hij schreef naar den koning, maar Madrid was ver en 't geld spoedig noodig. Hij akkordeerde voor dertig kroonen den man, namelijk: 14 op afrekening van de soldij en 16 als vergoeding voor de plundering; maar hij had geen kroonen. Eindelijk hielpen eenige Amsterdamsche burgers hem uit den nood, en schoten hem het geld voor. Die goede Amsterdammers!! Maar ze kwamen er slecht af: Dukdalf ging er meê door en liet hun het nakijken.

"Geslachten van d'alderrijkste", zegt Hooft [2], "die, uit dommen ijver en onervaarenheit, en zich aan 's Koninx naam vergaapende, hem meer dan 't hunne geborght hadden, werden hierdoor zoo berooit, dat wijf en kindren, zouden zij eeten, moesten om een' arme daghhuur gaan werken. Ende heb ik zeekeren borgherszoon gekent, die, naa veel vervolghs om 't achterweezen zijns vaaders, bij de Spaanschen niet dan endtlijk een vendrigschap verworf; thans in Hollandt gekoomen, om teeghens zeekere zijne maaghen te pleiten, en boovenstander daarin, echter eeven beslommert door de langduurighe kosten, zich (helas!) op d'uitgewonnen' hofsteede verhing uit mistroostigheit. 'Twelk verhaalt zij, tot erinnering wat de tierannen al op hunn' hoornen laaden". Ja, en ook ter herinnering, wat domme schapen de Spaanschgezinde Nederlanders waren, die zich zoo van de tirannen scheren lieten!

---

[1] Zie *Oude Tijd* 1872, bl. 196.

[2] *Ned. Hist.* bl. 339.

BLADVULLING.

De weerhaen van de kans seer lightelijck kan keeren.

VONDEL.

KERMIS.

IV.

Naauwelijks was het besluit der Municipaliteit van Amsterdam afgekondigd, of er kwamen op nieuw tal van rekwesten in, die echter den Representanten geen de minste verlegenheid meer berokkenden, want het waren maar rekwesten van "spullebazen", die met "spektakels van buiten komende", voor de poort stonden te wachten, en verzochten om een plaats op de kermis. De Representanten stuurden al die rekwesten aan het Committé van Algemeen Welzijn, om zich te verzekeren, dat er in die spektakels niets was, dat het algemeen welzijn schaden kon; en dit Committé verwees de rekwestranten naar de Regenten van het Spin- en Werkhuis, om te "accordeeren" over "het contingent", dat ieder spullebaas aan gezegde Regenten moest uitkeeren. [1]

En wilt gij nu weten, wat uwe grootvaders en overgrootvaders op de Amsterdamsche kermis in het eerste jaar der Bataafsche vrijheid te kijken kregen? Ziehier de lijst:

1° Francis Josef Ramet kwam "met zijn marionetten- of poppenspel, onder den naam van *de Vier Kroonen.* 't Is wonder, dat het Committé van Algemeen Welzijn die kroonen duldde, daar toch de Bataven, in vereeniging met hun Fransche broeders, aan alle Kroonen den oorlog verklaard, en nog onlangs op hun Alliantiedecoratiën slechts vertrapte kroonen geschilderd hadden. Maar mogelijk zou men juist hierin een krachtig bewijs van 't nut der kermis kunnen vinden: onder haren invloed werden zelfs de heethoofden verdraagzaam!

2° Christiaan Siesenis kwam "om zinnebeeldige vertooningen op het sluiten van de Alliantie der Bataafsche en Fransche Republieken" te laten kijken; -- alsof de lieden daar nog geen moois genoeg van gezien hadden! Of deze Siesenis een neef van den beroemden beeldhouwer was, weet ik niet; maar zoo hij uit Hanover kwam, is 't wel mogelijk; 't blijkt althans, dat hij ook in beeldende kunst deed.

---

[1] *Dagblad van de Verg.* enz. bl. 240.

3° Pieter Roth Ermel kwam van Alkmaar, om "zijne kunst als oogkies- en tandmeester op de kermis te mogen oefenen". Ja, wel bekend te Amsterdam. Dat was "Piet de arme rot," koopman in oogezalf en kiezetrekker, die halve blinden heel blind en kiespijnlijders kiezeloos maakte. Als Tsaar Peter nog geleefd had, zou hij pleizier in dien vent gehad hebben!

4° Antonie van Aken (een naam, jaren lang op onze kermissen vermaard!) kwam met "eene menagerie van vogels."

5° Christoffel ter Meer had kunststukken van albast te vertoonen.

6° en 7° Britting en de Wed. de Vries verschenen ieder met een marionetten-, alias Jan-Klaassenspel.

8° Jacobus Dammenie had een glasblazerij, en 't was bij een der voorzaten van dien man, dat de groote Leeuwenhoek de kunst had geleerd [1].

9° Maria Damus kwam met een wassebeeldenspel, waar men al de helden van de groote Fransche Republiek in zien kon.

10° J. H. Opré hoopte de Amsterdammers met "zijne kunst van escamotteeren" te vermaken.

11° J. F. Schöffel kwam, om illuminatiën te vertoonen, en

12° François Burdeth en Comp. hadden "twee mechanicque kunststukken" te laten kijken [2].

Veel was 't niet: geen koordedansers- noch paardenspel, en zelfs "de Vlaamsche Herkules," die vroeger als een ster der eerste grootte aan den kermishemel schitterde, vertoonde zich niet meer. Oorlog en revolutie zijn spoken, die de kunst verjagen, en hij was, toen de Fransche republikeinen zich op de Nederlanden wierpen, naar Engeland geweken.

Toch waren de Amsterdammers tevreden; zij waren blij, dat ze, na zooveel oorlogsgerucht en vrijheidsgekraai, zooveel politiek gerammel en klubgezwets gehoord te hebben, zich eens weêr op ouderwetsche manier vermaken mogten, — en als "vrije Bataven" hielden zij in September 1795 even pleizierig kermis, als ze weleer gedaan hadden, toen zij nog "zuchtten onder het voorgaande tirannieke bewind." De aristokraten en oranjelui deden geen kwaad, en 't spook der contra-revolutie, waar de Representanten zoo akelig van gedroomd hadden, verscheen niet. Alleen gebeurde 't wel, dat de kermishouders, als ze hand aan hand een rondedansje maakten, zoo zonder arg of list, nog eens een: "Vivat oranje, hoezee!" aanhieven; maar de Maire en de leden van het Committé van

---

[1] *Oude Tijd* 1871, bl. 215.

[2] *Dagblad van de Verg.* enz. bl. 253, 266, 270, 280, 281.

Algemeen Welzijn waren verstandig genoeg, om dat niet kwalijk te nemen.

En daar nu Amsterdam de kermis behouden had, kwamen alle municipaliteiten, die de hare reeds afgeschaft hadden, de eene na de andere spoedig op haar besluit terug, en ook de Haarlemmers mogten in 1796 weêr kermishouden evenals in vroegere jaren. [1]

Zoo overleefden de kermissen de Revolutie gelijk zij twee eeuwen vroeger de Reformatie overleefd hadden, en zij rinkinkten en roesemoesden als voorheen tot op den huidigen dag, — tot groote ergernis van hen, die onzen tijd te beschaafd achten om dat aan te hooren, en die, luider dan immer, de sedert eeuwen gehoorde grieven tegen de kermissen herhalen, en de oude kreet aanheffen: "Schaf af!"

Zeker, men mag ze afschaffen, zoo men wil; wij kunnen ze missen. Zij hebben uitgediend. Nieuws leveren ze toch niet meer op, en het oude verveelt, — daarom zijn de mallemolens van de Haagsche kermis weggejaagd. Merkwaardigheden brengen ze ook niet meê, en dikke vrouwen en wijze Minervaas wil men op de Amsterdamsche kermis nu niet meer zien; — maar schoone Venussen wel, — natuurlijk uit liefde voor de aesthetica. Maar als sommige afschaffers traktaatjes willen schrijven over de onzedelijkheid der kermis, dan kunnen zij die moeite sparen, want ieder weet wel, dat het buiten de kermis met de zedelijkheid geen zier beter gesteld is, en deze door de afschaffing der kermis ook geen zier beter zal worden.

Neen, de kermissen kunnen verdwijnen, omdat zij versleten zijn en geen waarde meer hebben. Wij willen wat anders, in nieuwer vorm en op grooter schaal; en — wij hebben dat reeds. De nieuwe vorm der oude kermis heet Wereldtentoonstelling.

Inderdaad was de oude kermis een tentoonstelling vereenigd met volksvermaak. Van alle oorden stroomden de kooplieden er met hun nieuwste en beste goederen heen; en wie een nieuwe uitvinding gedaan, of een wonderbare kunst bedacht, of vreemde zeldzaamheden verzameld had, ging er meê naar de kermis om die te vertoonen. Op de kermis zagen de menschen, wat zij anders nooit zagen, en er was veel te leeren. Natuurlijk kwam de pret er bij, want niets was, en is nog, meer geschikt om veel menschen te lokken, dan — pret.

"Maar de hedendaagsche tentoonstelling moedigt kunst en nijverheid aan, door medailles; — deed de oude kermis dat dan ook?" —

---

[1] *Navorscher*, XII D. bl. 109.

Wel zeker; ik zal hieronder er een voorbeeld van aanhalen. [1] Maar op de oude kermis kwamen slechts de lieden van naburige plaatsen bijeen, terwijl op de Wereldtentoonstelling de werelddeelen komen meêdoen. Dit is 't onderscheid. De soort is dezelfde, maar de lengte en breedte verschilt.

Inderdaad is de Wereldtentoonstelling (zooals die thans te Weenen te zien is) niets anders dan een kermis op verbazend groote schaal, waar alle natiën hun kramen en tenten komen opslaan, en waar ook de hansworsten en kunstenmakers en alle soorten van kermisvermakelijkheden zijn, om den lui wat pret te verschaffen; — de mallemolens en dikke vrouwen en wijze Minervaas, die hier verdreven zijn, kan men dáár terugvinden; — de schoone Venussen zijn er ook, en zelfs de zakkerollers ontbreken er niet. Alle bestanddeelen der kermis, maar honderd- neen, duizendmaal vermenigvuldigd.

Weg dus met de oude kermis! Leve de Wereldtentoonstelling!

Waarschijnlijk echter zal men op vele plaatsen, waar men nog niet zeer spoedig een Wereldtentoonstelling krijgen kan, de oude kermis nog maar een poos behouden, om de eenvoudige reden, dat iets beter is dan niets.

SCHOENGESPEN.

Waar herkende men in 1795 een goed Vaderlander aan? — Aan zijn schoeisel. Behalve de gedwongen opbrengst van goud- en zilverwerk, om de leêge schatkisten te vullen, werden in sommige steden ook nog vrijwillige opbrengsten gedaan van zilveren schoengespen. De goede vaderlanders vergenoegden zich met strikken op de schoenen, en wie er nog gespen op droeg, toonde geen Bataafsch hart in den boezem te dragen.

---

[1] Toen te Leiden een najaarskermis was ingesteld (1578) ter gedachtenis van 't Ontzet, noodigde de Regeering der stad alle kooplieden en kramers, kermisgasten en vermaaklievenden te feest. Er werd een "beroep-chaerte" door den stads-secretaris JAN VAN HOUT op rijm gesteld, die te groot is, om hier uit te schrijven, maar die ge bij ORLERS, *Beschr. v. Leiden*, bl. 269 vinden kunt. De stad beloofde in die beroepkaart verschillende vermakelijkheden en loofde ook gouden medailles en zilveren en andere prijzen uit.

BUITENPLAATSEN.

I.

Een mooije buitenplaats aan een rivier of een trekvaart was de weelde van de rijke Hollanders der 17e en 18e eeuw. Zij hadden nog geen stoombooten om, den Rijn op, naar Zwitserland te varen, en geen spoorwegen om, door de uitgeholde Alpen heen, regtuit naar Florence of Napels te stoomen; en zij zouden die ook niet eens begeerd hebben. Zij hadden veel meer pleizier in hun eigen land en op hun eigen grond, — met wandelen in hun eigen hof en zitten onder hun eigen boomen, — met varen in hun eigen jagt en visschen in hun eigen water.

Vraag het wien gij wilt: Spieghel op zijn Meerhuysen, of Cats op zijn Sorghvliet, of Huygens op zijn Hofwijck, of Vondel als hij, die geen eigen buiten had, bij Laurens Baeck op Scheybeeck logeerde.

O! riep Spieghel, als hij in zijn "tempelken der Muizen" zat,

> Een mensch hem zelf vergeet, en dit aards-paradijs
> Gheeft boven bosch en beek van Griekenlandt den prijs!

Ja, zei Cats, als hij onder zijn abeelen en langs zijn "beeckjen uyt den Duyn" wandelde,

> De stilte van den hof, de schaduw van de boomen,
> De vrijheid van de lucht, de koelte van de stroomen,
> Treckt ons de sinnen op, en geeft, ick weet niet wat,
> Waerdoor tot in het merch de ziel wert opgevat.

En Huygens, als hij op zijn Rodenburgh stond:

> In Holland, wat een Land! Noord-Holland[1], wat een Landje!
> In Rhijnland, wat een kley! in Voorburgh wat een sandje!
> Aen 't koetspad, wat een wegh! aen 't water, wat een vliet!
> Aan all dat lieflick is of vrolick rieckt of siet!

---

[1] Het oude Noord-Holland was Holland ten noorden van de Maas en den IJsel, zoodat Delft, Leiden, Gouda en Rotterdam toen zoowel Noordhollandsche steden waren als Haarlem en Amsterdam.

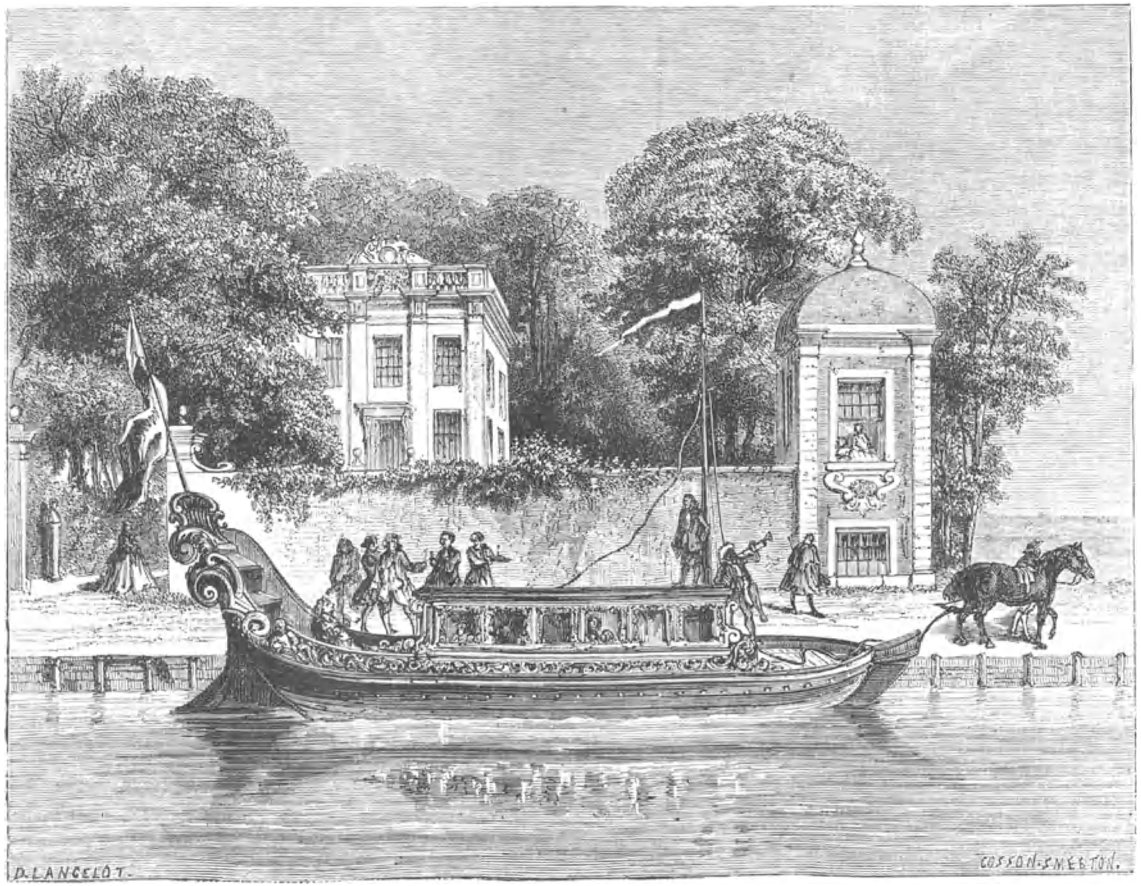

Bladz. 205

Buitenvreugd.

En Vondel, als hij, in de omstreken van Beverwijk wandelende, zijn Rei van Eubeërs dichtte,

Die in een liefelijcke streek,
Bij 't ruysschen van een silverbeeck,
Sijn landhuys sticht of boersche woning,
Wat is dat een gezegend koning!

Maar 't is niet noodig er meer van op te halen, want tegenwoordig, nu er zooveel over Nederlandsche Letterkunde gelezen en gesproken, geredevoerd en geleeraard wordt, heeft ieder onze oude poëten op zijn duim, en hoeft maar één vers te hooren om zich al de anderen te herinneren. Liever zal ik nog een regel of wat nemen van een minder bekenden, maar die hier juist te pas komt, omdat hij een specialiteit was in buitenplaatspoëzij, — den vermakelijk-landgezigt-en-verheerlijkt-lustoord-poëet Gijsbert Tijsens [1], die een tijdgenoot van de lieden op onze plaat, ja mogelijk er zelf bij was, of misschien daar op den weg te deklameeren stond:

O Buitenvreugd! gij kunt van verre mij behagen
Uw bouwheer heeft met regt u dezen naam doen dragen,
Want waar is gróter vreugd als aan de zilvre vliet,
Daar heer Van A of Z zijn landvermaak geniet,
En ziet zijn arbeid door een schóne groei betalen?
Waar hij aan 't bloemperk rust bij lelién van dalen,
Narcis en violet of roos en anjelier!
Elk wast hier op het schoonst in kleur en geur en zwier,
Terwijl de bómen zijn met bloem en vrugt beladen.
Hoe pronkt het Hofgebouw bij deze tuinsieraden,
Daar 't oog een ruim gezigt heeft op den zilvren stroom!
De snelle trekschuit vliegt langs zijnen groenen zoom,
Dat 't water bruist en schijnt een echo weêr te geven
Tot vreugd dergenen, die in Buitenvreugde leven,
En in de buitenlucht zich van de zorg ontslaan,
Wanneer hun bezigheid is in de stad voldaan.
De vrede en vreugd zijn op deez' plaats ten troon verheven,
Om aan het spelend oog een schoon gezigt te geven;
Hetzij het naar het jagt of op den hof zich wend,
Het vind hier Buitenvreugd, die weêrga heeft noch end!

't Is een schoone achtermiddag. De hofheer heeft gasten. Zij hebben alle pleizier genoten, — gekeken bij de menagerie, de fasanterie en de volière, bij de bloemen, de zwanen en de goudvisschen, — zelfs te paard

[1] De man was tooneeldichter ook; hij heeft wel dertig stukken gemaakt.

gereden in de groote lindelaan; — zij hebben gekolfd, gekegeld en gebeugeld, en de nieuwe fontein gezien; — zij hebben zoowel de grotten van hoorns en zeegewassen als het kabinet met kapellen en torren bewonderd; — eindelijk hebben zij ook goed gegeten en goed gedronken, en zijn regt vrolijk, — dat ziet gij aan die twee daar bij den stuurstoel. Nu moet het landvermaak eens worden afgewisseld met het watervermaak, want zonder water geen volmaakt genoegen voor een Hollander. Daarom vindt hij een buitenplaats aan Vecht of Amstel ook veel pleizieriger dan een in de duinen of op de hei. Men kan echter niet scheepgaan zonder "'t glaasje op den valreep", — dit is vaderlandsche manier. Jan staat met het blad met glazen klaar en Jakob trekt de flesch open.

't Is een mooi verguld jagt, waar een goed gezelschap in kan, en een nieuwe zijden vlag staat op den hoogen spiegel. De zwarte knecht blaast uit al zijn magt Wilhelmus, want geen oud-Hollandsch watertogtje zonder trompetgeschal. De schipper staat aan den mast, en 't jaagpaard op het pad; — want dit behoorde van ouds meê tot de vermakelijkheden van Holland, dat men in een vaartuig even gemakkelijk zat als in zijn kamer, en van geen wind afhankelijk was, maar met het paard voor de lijn er doorging als een lier.

En — dit zegt nu een Franschman [1] — wie in zulk een tafereeltje niets anders ziet dan 't genot, dat de weelde, en 't vermaak, dat de rijkdom geeft, ziet eigentlijk niemendal. Neen, de blik moet dieper doordringen: — in dien rijkdom ziet gij de vrucht van energie en werkzaamheid, van groote en welgeslaagde ondernemingen; — in die Hollanders de eerste kooplieden der wereld, die den handel van Oost en West veroverd, en de naakte moerassen van hun vaderland in paradijzen herschapen hebben. De menschheid verliest bij hun weelde niet. Wie hun verwijten wil, dat zij prachtig zijn in gebouw en vaartuig, in huisraad en kleeding, in schilderijen en tulpen, ga eerst hun stichtingen voor armen en zieken, voor weezen en ouden, voor onderwijs en wetenschap in oogenschouw nemen. Zulk een rijkdom dwingt achting, ja zelfs eerbied af, omdat hij de vrucht is van arbeid en ondernemingsgeest, en, terwijl hij met de eene hand de kunsten en wetenschappen steunt, met de andere mildelijk zaait op den akker der weldadigheid.

---

[1] In het *Magasin Pittoresque;* maar jaarg. en bladz. heb ik verzuimd aan te teekenen.

LIEFHEBBERIJEN VAN DEN OUDEN TIJD.

I.

EEN KUNSTNOOT.

Een tegenhanger van den kunstappel, dien ik in het voorgaande Deel beschreven heb [1], was ten zelfden tijde in het bezit van een heer te Groningen, — een palmhouten noot, vermoedelijk ook van de hand van Albert Vinckenbrinck.

Opende men de noot dan vertoonden de beide helften twee bijbelsche tafreelen, die gewoonlijk tegenover elkander gesteld werden: de koperen slang van Mozes en de kruisiging van Christus [2].

De voorstelling van 't eerste is ongeveer gelijk aan die van 't vignet op de kaart der "Veertich-jarige reyse" in den Staten-bijbel van Pieter en Jakob Keur. De koperen slang hangt op een hoogen staak, die den vorm eener T heeft. Ter linkerzijde rigten eenige menschen, die door de "vurige slangen" gebeten zijn, hunne oogen naar den koperen slang om genezen te worden; vóór en achter den staak liggen eenige dooden. Ter regterzijde staat een vijftal beeldjes en in 't verschiet ziet men de legertenten.

In de andere helft der noot is de kruisiging gesneden. Op den voorgrond staan drie vrouwen in treurende houding; de eene ondersteunt het bedrukte hoofd met de hand. Vóór het kruis ziet men vier Romeinsche ruiters met lansen gewapend, en een vijfden daarachter, die de hoofdman schijnt te zijn.

Ook van buiten is de noot met snijwerk versierd, terwijl de toepasselijke bijbelteksten in 't latijn op den rand der opening gesneden zijn.

Hetzelfde, wat ik vroeger bij den kunstappel betreffende de keurigheid en fijnheid der bewerking en over de even natuurlijke als ongedwongen houding der figuurtjes gezegd heb, geldt ook hier; en toch is alles zoo klein, dat men een vergrootglas noodig heeft, om 't goed te zien.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Dezelfde vraag, na de beschrijving van den kunstappel gedaan, herhaal ik hier: waar is dat kunststukje tegenwoordig?

---

[1] Zie *Oude Tijd* 1872, bl. 205.

[2] Vergl. *Joannis.* III, 14.

BIJNAMEN[1].

I.

DE TORENMETERS EN DE TOUWSNIJDERS[2].

Tzum of Tjum, een dorp in Franekeradeel, heeft den hoogsten toren van Friesland. Daar waren de Oldeboornsters, in Utingeradeel, jaloersch om; zij waren rijk genoeg, en wilden een toren bouwen, die nog hooger was. De kerkvoogden van Oldeboorn reisden dus gezamentlijk naar Tjum, en vroegen vriendelijk, of ze den toren eens mogten meten. — "Met alle pleizier," zeiden de Tjumsters. – "Neen," hernamen de Oldeboornsters, "met een touw; dat is sekuurder." — "Nu," zeiden de Tjumsters weêr onder elkander, "wij moeten dien torenmeters toch ook eenig pleizier verschaffen," en ze lieten een goeden maaltijd gereed maken, en onthaalden hunne Oldeboornster vrienden zeer feestelijk.

Terwijl er goed gegeten en goed gedronken werd, sloop een der Tjumster kerkvoogden naar de kast, waarin het touw geborgen was, en sneed er twaalf voet af.

Toen de Oldeboornsters t' huis kwamen, zeiden zij: "Nu willen wij een toren bouwen, die een manslengte boven den Tjumster toren uitsteekt." Zij deden dus nog zes voet bij de lengte van het touw en gingen aan 't werk. O, wat waren zij hoogmoedig toen hun toren klaar was! en o, wat zouden de Tjumsters nu staan te kijken! Zij noodigden terstond de kerkvoogden van Tjum om eens te komen zien, en rigtten ook een goeden maaltijd voor hen aan.

"Nu hebben wij den hoogsten toren van Friesland", zeiden de Oldeboornsters, — "de onze steekt een manslengte boven den uwen uit."

"Niet waar," hernamen de Tjumsters, "hij is juist een manslengte beneden den onzen gebleven, want wij hebben twaalf voet van uw touw afgesneden. Hier heb je 't eind terug; je kunt het tot een gedachtenis bewaren."

Sedert dien tijd zijn de Oldeboornsters torenmeters en de Tjumsters touwsnijders genoemd.

---

[1] Vergl. *Oude Tijd* 1872, bl. 25.

[2] Volgens eene mededeeling van den heer D. Hansma te Sneek.

GILDEN.

II.

GILDE-GEHASPEL.

De ambachtsgilden zijn in hun tijd zeer nuttige instellingen geweest, die op de ontwikkeling van de nijverheid en de volksvlijt een weldadigen invloed geoefend hebben. Maar valt dit niet te betwijfelen, evenmin is het te ontkennen, dat de gildebrieven met al hun bepalingen en beperkingen een vruchtbare bron van eeuwigdurend gehaspel waren. Er waren zoovele punten geordonneerd en gewillekeurd, geconsenteerd en geaccordeerd, dat de toepassing telkens moeijelijkheden ontmoette en tot geschillen aanleiding gaf; — en zoo was er geen einde aan de twisten der ambachtsgilden: niet alleen de gildemeesters, maar ook de Heeren op 't stadhuis hadden er dikwijls moeite genoeg van [1]. Alle steden kunnen er voorbeelden van leveren; hier echter wil ik er een mededeelen uit een der kleine steden van het Sticht — uit Wijk bij Duurstede, — en wel van 't zelfde gild, waarvan ik vroeger den houten beker vertoonde.

In 't jaar 1773 hadden de overlieden van het timmermansgild zekeren heer Du Tromp beboet wegens het doen inbrengen en niet aangeven van twee houten beelden, die buiten de stad gemaakt en bestemd waren voor de R. C. kerk binnen de stad. Volgens den gildebrief toch hadden die overlieden het recht den 20n penning te vorderen van alle nieuw gemaakte houtwerken, die van buiten werden ingebracht, en eene waarde van twee gulden of hooger hadden, en zij oordeelden, dat dit recht hun ook van de beide genoemde beelden toekwam, waar Du Tromp anders over oordeelde, en 't geschil kwam voor den Magistraat. Deze wilde de overlieden in 't gelijk stellen, doch de oud-burgemeester Willem Verhel, mede in deze gecommitteerd, kon zich met de conclusie niet vereenigen. Hij betoogde, dat er geen verschil bestond over het recht der overlieden, den 20n penning te vorderen van alle nieuw gemaakt houtwerk van gezegde waarde, dat binnen de stad en hare vrijheid ingevoerd

[1] Vergl. J. TER GOUW, *de Gilden*, bl. 73 en volg.

werd; maar dat het aankwam op de uitlegging der woorden: "Nieuw gemaakte houtwerken boven de twee gulden waardig". Hieronder verstond hij stukken, die ieder op zich zelf zoodanige waarde hadden, maar geen kleinigheden, zooals: stoven, klompen, borstelwerk, lepels en dergelijken, waarvan ieder stuk op verre na dien prijs niet halen kon.

Ten andere meende hij, dat deze impost nimmer gevorderd mogt worden van zulke houtwerken, die niet binnen de stad gemaakt konden worden.

En eindelijk vond hij 't zeer verkeerd, dat de Magistraat geordonneerd had, dat schippers en voerlieden geen nieuw houtwerk uit hunne schuiten of wagens mochten lossen voor en aleer zij dat bij den oudsten overman van het gild hadden aangegeven, vermits toch die lieden niet konden weten of geëmballeerd houtwerk gebruikt of nieuw was.

Wellicht zullen vele lezers de redenen van dezen oud-burgemeester niet zoo geheel verwerpelijk achten; maar de burgemeester Dirk Bruyn Georgeszn. dacht er anders over, en bracht een advies uit, dat kurieus genoeg is om 't hier woordelijk mede te deelen. Vooreerst, omdat wij er de staathuishoudkundige begrippen van dien tijd op populaire wijze behandeld zien; en bovendien, omdat er klaar uit blijkt, dat het eigentlijk om iets meer te doen was dan die kleinigheid voor twee ingevoerde beelden; ja, dat er een partij bestond, die strijd voerde tegen 't gildewezen, al bestond die partij, volgens den burgemeester Bruyn, dan ook nog slechts uit een klein getal winkeliers. De theoriën der Fransche economisten waren dus toen ook al tot Wijk bij Duurstede doorgedrongen.

De burgemeester Bruyn was een man van den ouden stempel; zijne stad was zijne wereld, en in de gilden zag hij de steunpilaren harer welvaart. Hij begon met te wijzen op de woorden in den gildebrief: "allerhande nieu gemaeckte houtwercken". — "Dit kan", zeide hij, "niet verstaan worden één stuck te moeten zijn. Het is oock voormaels zoo niet verstaen, en de 20e penning is door voornoemd gilde menigte van jaeren gevorderd van eenige stucken houtwercken bij elkander waardig twee gulden ofte meerder. Dus is het geen nieuwigheid als men dit gild haer recht doet genieten als van ouds, conform de wezentlijke letter van haer gildebrief.

De burger in het algemeen kan daerbij ook geen nadeel lijden; hoe meer men de gilden voorstaet, hoe voordeeliger het den burger in het algemeen moet gaen, want de eene burger moet den anderen tot onderhoud verstrekken. Wij hebben nu de naaste betrekking op onze inwoonders in het algemeen; die moet men zoeken te bevoordeelen, maar niet alleen

eenige winkeliers (mogelijk vier of vijf in 't getal), die nu eene uitrekening hebben gemaakt, dat wanneer zij den 20n penning moeten betaalen van eenige nieu gemaakte houtwerken, van buiten inkomende, zij diens aangaande eenig nadeel zouden komen te lijden. Dezen zijn ook mijne goede vrienden, maar dat recht is, moet ook recht behandeld worden. Het is immers geen nieuwigheid; voormaels is het ook alzoo gevorderd geweest. De gildebrief maakt geen onderscheid van: dit zal betaalen en dat zal vrij zijn; maar zegt wel duidelijk: *alle* nieu gemaeckte houtwercken.

Zijn er in der tijd oudermans geweest, die den inhoud van haar gildebrief niet hebben begrepen, en dus hetgeen haar toekwam niet hebben gevorderd, — dit neemt echter niet weg, dat die haar recht in deesen willen souteneeren volkomen daartoe bevoegd zijn.

Deselve winkeliers eens kinderen [hij meent: dochters] hebbende, die aan mans trouwden, waarvan de eene een beeldhouwer, de tweede een timmerman, de derde een borstelmaker en de vierde een klompemaaker was; ofte ook wel soonen, welke die ambachten geleerd hadden, en sich hier kwamen nederzetten om die ambachten te doen; zouden die selve winkeliers alsdan niet moeten verfoeijen haare gedane versoecken? diensaangaande oock met reden seggen: de Magistraat had wijzer moeten sijn, en in geen aanmerkinge genomen hebben onze onbillijke klachten alsdoen deswegens ingebracht. Wij sien nu eerst wat nadeel onse kinderen daardoor komen te lijden. [Als de winkeliers nu niet overtuigd waren, werden zij 't zeker nimmer].

Wanneer de oud-burgemeester D. nog in de affaires was van 't kabinetten maaken, soo had hij dagelijks versendingen daarvan na buyten: ja selfs stoven, — oock aan mijne familie (!). Dit was immers tot groot voordeel van verscheydene burgers en ingezetenen. Hoe meer men dan de gilden bij haar rechten handhaaft, hoe meer men dan oock te verwachten heeft, dat alle ambachten hier ter stede in een bloeiende staat sullen komen en diegenen, die hier nu niet sijn, daardoor geanimeerd sullen worden zig metter woon hier na toe te begeven, om zoo van haar medeburgers en buytenlieden altoos werck te kunnen hebben.

Loffelijk is de resolutie bij Hun Edel Mog. dezer Provintie genomen, rakende de Stichtsche tollen, den 29n Mai 1767, wordende in art. 11 ontheffing verleend van tol voor alle meubilair en huysraed, welke persoonen van buyten de provintie koomende, om sich binnen dezelve metter woon neder te setten, bij hunne verhuysinge herwaarts sullen doen trans-

porteeren. Laten wij nu weegens onze stad en ingeseetenen ook alzoo roemwaardig handelen, opdat wij door den tijd meer en meer brave inwoonders mogen bekomen en hetgene hier gemaakt en verkocht word, derzelver verzendingen na buyten zooveel te faciliteeren en bevoordeelen als in ons vermogen is.

Ik kan mij bij deezen beroemen, dat geen grooter voorstander in deeze stad voor den burger is dan ik ben (!). Bij de wijnkoopers hier ter plaatse koop ik mijne wijnen, bij den brouwer mijne bieren, bij de winkeliers mijne benoodigde winkelwaaren. De ambachtslieden, Wijkenaars zijnde, zijn gestadig in mijn werk, zoo in als buyten deze stad en jurisdictie; ja zelfs [nu komt het voornaamste] de paruykemaker Vinjole maakt alle mijne paruyken, die hij soo goed maakt en beter koop als ik dezelve op andere plaatsen zoude kunnen bekoomen. Doet de heer oud-burgemeester Verhel ook alsoo? — Dit is den burger in 't algemeen bevoordeelen.

Nu moet ik nog in 't particulier koomen op de ingebrachte beelden, van buyten ingekomen en besteld in het huys, daar de Roomsche godsdienst in gedaan wordt, aan den heer Du Tromp. Deze heer weygert daarvan betaalinge te doen, uithoofde het kunstwerck zoude zijn en dus daarvan aan het gild niets verschuldigd. Maar ik vrage, maakt een kabinetwercker oft timmerman, die zijn ambacht wel verstaat, ook geen kunstwercken? Sal men niet seggen: dat is net en proper in elkander gewerkt, — dat is kunstwerck?

Doch de oud-burgemeester Verhel meent, dat vrij te zijn, om reden, dat hier geen beeldhouwer is wonende.

Maar de oude gildebrief zegt evenwel, dat de beeldhouwers en beeldsnijders mede onder het timmermansgild alhier behooren; ergo, hebben ze hier voormaals gewoond. Dat geweest is kan weêr komen, en heeft men dit eens vrijgegeven, dan is men voor altoos zijn recht daarvan quyt. Zijn Wel Ed. was in den beginne niet van die gedachten. Wanneer ik met hem serjeuselijk over die zaak raisonneerde in de Peeperstraat, en versocht, oft Zijn Wel Ed. zoo goed zou willen zijn, den heer Du Tromp daarover te onderhouden, om aan te duiden, dat hij voor die beelden verschuldigd was aan het timmermansgild te betalen, waarvan Zijn E. zig excuseerde, maar proponeerde om den bode daarna toe te zenden, die zulcks op zijn orders oock heeft volbracht, en aan mij mede daarvan rapport gedaan en gesegt, dat de heer Du Tromp vermeende, aan het timmermansgild daarvan niets verschuldigd te zijn.

Ik betuigde alstoen oock aan den heer oud-burgemeester Verhel, dat

ik wel wenschte dat van die beelden niets op het stadhuis mogt verhandeld worden, dat het niet welvoegelijk was voor den Magistraat, om daarover Haar Ed. sentimenten uit te brengen, dat het best ware, dat de heer Du Tromp het gild tevreden stelde en buyten klagten hield; en nu souden die beelden, volgens den oud-burgemeester Verhel, geheel en al vrij moeten zijn van iets aan het gilde daarvoor te voldoen! Het is immers *nieuw gemaakt houtwerck.*"

Dit geschil heeft destijds den Magistraat van deze stad zooveel last en moeite veroorzaakt, dat het eindelijk de heeren verveelde. Zij zonden in 1774 den overlieden van 't gild de aannaming "de quaade inkruipselen, die sij bij continuatie hebben laten passeeren niet meer te laten insluipen, en de Magistraat in het vervolg met dergelijke schabreuse zaken niet meer lastig te vallen". — En daarmeê uit; het gild moest zich zelf maar helpen, en zijn gehaspel niet meer op 't stadhuis brengen.

Wijk bij Duurstede. J. F. Croockewit.

PARASOL EN PARAPLU.

II.

PARASOL.

Gedurende de middeleeuwen en tot het laatst der 16e eeuw bleef de parasol in Europa (behalve het Byzantijnsche, later Ottomanische rijk, dat meer Oostersch dan Europeesch was) beperkt tot Italië. Daar was zij in gebruik: 1° bij de aanzienlijke vrouwen, gelijk vroeger bij de Romeinsche, als een voorwerp van weelde en pracht; 2° bij de hooge kerkvorsten en bij den Doge van Venetië op zijn Oostersch, als waardigheidsteeken, en 3° bij de reizigers te paard, als zonnescherm.

De pauselijke parasol is geheel van goud; zij heeft den vorm eener tent en wordt gedragen aan een gouden speer; het emblema op den top is de wereldbol met het kruis. De Farneses, hertogen van Parma, voerden die parasol in hun wapen, omdat zij met de waardigheid van *Gonfaloniere*

della Chiesa bekleed waren. In het Groct Wapenboek van Von Hefner [1] vindt men die parasol ook boven het wapen van den Ledigen Stoel, doch daar is zij blaauw en wit gestreept naar de kleuren van dat wapen.

De kardinaals-parasol is rood. Zij hing in de kardinaalskerken te Rome ten toon, en werd, bij plegtige processie, boven den kardinaal gedragen. Sommige oudheidkundigen hebben den oorsprong van den kardinaalshoed, met zijn afhangende snoeren en kwasten, afgeleid van deze parasol, en de Italiaansche heraut Beatiano beweert, dat de roode parasol het symbool van oppergezag is. [2]

Paus Alexander III had 18 jaren lang met keizer Frederik I in vijandschap geleefd, totdat zij in het jaar 1177 in de St. Markuskerk te Venetië den vrede sloten. Bij die gelegenheid schonk de Paus aan Venetië de heerschappij over de Adriatische Zee, en aan den Doge, door wiens hulp en bijstand hij "uit de hitte des krijgs in de liefelijke koelte des vredes overgeplaatst was," een vuurroode parasol, rijk vercierd, en met den leeuw van St. Markus op den top. Zeker paste dit Oostersch pronkstuk niet kwalijk bij des Doges zonderling hoofddeksel, dat wel iets van een tulband had, en bij geheel zijn fantastisch kostuum. Wanneer hij op Hemelvaartsdag den ring in zee ging werpen, en op het dek van den bucentoro in den prachtigen leuningstoel zat, omgeven van de standaarden der republiek, werd die parasol boven zijn hoofd gehouden. En ging hij daarna in statelijken optogt ter misse, dan ging *il serenissimo Principe e Signore* andermaal onder de parasol.

Waren de genoemde parasols van kostbare stoffen gemaakt en blinkend vercierd, die, waarvan de Italianen zich bedienden als zij te paard reisden, daarentegen waren zeer eenvoudig en cierloos: zij waren van leêr gemaakt en vrij zwaar, waarom zij dan zoo klein mogelijk gemaakt werden, en de reiziger had voor de moeite van 't dragen niet meer dan een beschutting van 't hoofd. Op een teekening van P. Wouwerman zag ik een vrouw te paard met een blaauwe parasol in de hand, die grooter was dan een hedendaagsche parasol en gedragen werd aan een regten stok zoolang als een gewone rotting.

Uit eene plaats bij Montaigne blijkt, dat in zijn tijd (hij was in 1581 in Italië en stierf in 1592) de parasols nog niet buiten Italië waren doorgedrongen. "*Les ombrelles*," zegt hij, "*de quoy, depuis les anciens*

---

[1] Dr. Otto Titan von Hefner, *Grosses und allgemeines Wappenbuch*, I Band, 2e Abth. Taf. 77.

[2] *Revue Britannique*, Mai 1872 p. 41.

Romains, l' Italie se sert, chargent plus le bras, qu'ils ne deschargent la teste." Met Maria de Medicis kwam de parasol in Frankrijk, en eenige plaatsen bij Engelsche dichters van de eerste helft der 17e eeuw bewijzen, dat toen ook in hun land de aanzienlijke Ladys zich van een parasol bedienden, of liever lieten bedienen, want zij hadden er een knecht of pagie bij noodig om het ding te dragen, daar 't vrij zwaar was, en niet neêrgeslagen worden kon, maar altijd opstond.

Zoo bleven de parasols gedurende de 17e eeuw, maar omstreeks 1700 bragten de Franschen er een belangrijke verbetering in. Zij maakten ze ligter niet alleen, maar vonden ook het beweegbare binnenwerk uit, waardoor ze naar willekeur opgezet of gesloten konden worden. De lakei of pagie bleef er evenwel bij noodig; dit vorderde de deftigheid van den adel.

Lang duurde 't eer de parasol in ons vaderland onder de juffrouwen van den burgerstand in gebruik kwam, die er dan trouwens ook niet meê over weg zouden hebben kunnen komen, bij gemis van den pagie, die er bij behoorde. Zonder zonnescherm waren zij echter niet; zij hadden groote waaijers, waar ze op de wandeling haar gezigtjes meê beschutten tegen 't vinnig stralen van de zon, zonder dat er een pagie bij noodig was. Die zonnewaaijers waren gemakkelijk en ligt, — van papier of dunne taf. In "'t Groot Hoorns, Enkhuyzer, Alkmaarder en Purmerender Liedeboek" zingt de marskramer:

Juffertjes, wat vind ik hier?
Sonne-waijers van papier
En ook armosijnen;
Ey, kom koopt er nu elk een,
De Son mogt u beschijnen.

En met die zonnewaaijers waren zij al best tevreden, daar de parasols toen nog een uitheemsche weelde, en veel te duur, ja hier niet eens in de winkels te vinden waren.

In het midden der 18e eeuw kostten de parasols te Parijs van 12 tot 24 livres, dat is: van tien tot twintig gulden.

Dat ze tegenwoordig overal te koop en goedkoop zijn, vinden de juffertjes zeer nuttig en noodig, en niet minder pleizierig vinden zij 't, dat de parasolletjes nu zoo ligt zijn, dat zij die zelve wel dragen kunnen; maar volkomen onbegrijpelijk is het haar, hoe hare grootmoeders en overgrootmoeders zich met een waaijer in plaats van een parasol konden behelpen.

PRIJZEN VAN ONDERSCHEIDENE ZAKEN IN 'T MIDDEN DER 16e EEUW.

III.

De jaarwedden van mindere beambten beliepen in dezen tijd gewoonlijk 20 à 25 gulden. Die van de vier dienaars der "waerdeyns van der draperye" (namelijk: de loodslager, de stempeldrager, de weverstangedrager en de weversklokkeluider) bedroegen gezamentlijk honderd gulden. Nog in 1581 was de jaarwedde van den voorzanger der Oude Kerk 25 gulden, die van den beijerman 24, en die van den torenwachter en van den hondeslager ieder slechts 20 gulden. Het jaarlijksch traktement van den koster echter bedroeg 50 gulden, en dat van den orgelist honderd gulden. Deze laatste was de beroemde Jan Pietersz. Swelingh, maar toen nog pas een jongeling van 19 jaren. Denkelijk echter genoot hij bij zijn kerkelijk traktement ook nog een stedelijke toelage, want de orgelist had niet enkel zijne dienst te bewijzen aan de christelijke gemeente bij hare godsdienstoefening maar ook aan de burgerij bij hare wandeling. Er was namelijk alle avonden een soort van pantoffelparade in de Oude Kerk, en dan werd "tot vermaak der wandelaars omtrent een uur lang op het kleyne orgel gespeelt;" — welk gebruik geduurd heeft tot op 't einde der 17e eeuw [1]. In 't laatst der 16e eeuw echter werden (even als tegenwoordig) voortdurend jaarwedden verhoogd, ook die van Swelingh; en toen hij in Mei 1590 getrouwd was, ontving hij van de kerkmeesters driehonderd gulden en van de stad honderd gulden met eene vrije woning [2].

In 1558 hadden Burgemeesteren een stads-chirurgijn benoemd, om de pestzieken te behandelen; natuurlijk mogt die wel een hoog traktement

---

[1] Ook elders diende in de 17e eeuw de kerk tot wandelplaats. De Haarlemmers namen "ten minsten bij den wintertijd, wanneer de luyden door ongestuymigheyd des lochts weynich mogende buyten wandelen, meest haar toevlught na de kercke," en er waren dagelijks omstreeks half twaalf veel wandelaars in de kerk, waarom in 1634 een aantal burgers verzochten, dat er ook ten genoegen dier wandelaars op 't orgel gespeeld mogt worden. *Eerste jaarb. der Vereen. voor Muziekgesch.* bl. 54.

[2] Zie over Swelingh Dr. P. Scheltema, *Aemstels Oudheid*, VI D.

hebben, en dit was — tachtig gulden in het jaar. De man mogt er echter geen genot van hebben, want hij zelf kwam reeds binnen het eerste vierendeel jaars aan "de Gods gave" te sterven, en zijne erfgenamen ontvingen de *f* 20 "over een quartier jaers wedden."

Onderwijzers werden in dien tijd niet karig bezoldigd. Toen Pieter van Afferden (dezelfde, die de Latijnsche verzen tot lof van Amsterdam gemaakt heeft, welke vóór Wagenaars stadsbeschrijving gedrukt zijn) tot onderrector van 't Grootschool benoemd werd, en dit was den 30en Januarij 1556, werd hem jaarlijks 160 gulden met een vrije woning toegelegd, terwijl 't hem bovendien vrijstond kostjongens te houden en bijzondere lessen te geven. De jaarlijksche opbrengst der schoolgelden werd op 540 gulden of meer gerekend.

Het verhuizen van de eene stad naar de andere vorderde te dien tijde nog al aanmerkelijke onkosten, waarom de stad die dan ook aan de ambtenaren, welke zij van elders beriep, vergoedde. Pieter van Afferden, die uit Harderwijk kwam, ontving daarvoor 30 gulden, maar de rector Jan Govertsz, die van 's Hertogenbosch overkomen moest, kreeg tien gulden meer. Mr. Jan van der Nyenburg, die in 't zelfde jaar pensionaris van Amsterdam werd en in den Haag woonde, kreeg evenzoo 30 gulden voor verhuiskosten, maar Mr. Reinier Zwijn, die in 1553 pensionaris werd en van Brussel overkwam, ontving 60 gulden.

Maaltijden werden zeer verschillend berekend — naar de lieden waren, die er van profiteerden. Toen in 1549 eens eenige ketters verbrand waren, competeerde den stads-roêdragers een maaltijd. Zij waren met hun negenen en de stad gaf hun elk een dubbeltje, waarvoor zij zich naar hun believen te goed konden doen. De stads-fabriekmeester en rooimeesters moesten natuurlijk beter getrakteerd worden; toen zij den 20en Mei 1561 met de burgemeesters den rondgang gedaan hadden, kwam hun ook een maaltijd toe, en zij ontvingen de man zes stuivers. Maar voor een halve gulden de persoon kon men een buitengewoon kostelijken maaltijd aanrigten, gelijk geschiedde op den 16en Julij 1570 in het Minderbroedersklooster. Er waren 160 gasten en overvloed van wijn en bier, vleesch en ham, hoenders en konijnen, enz. en alles te zamen kostte precies 80 gulden. Een van de priesters, die meê gegeten had, was er zoo vol en verrukt van, dat hij "een eeuwige memorie" schreef, "voor toekomende tijden, of dat ooit weêr mogt gebeuren."

Voor 't geestlijk volk heeft niets zoo hooge waarde
Als 't ruim genot van 't beste vet der aarde.

OUDE ADRESKAARTEN.

III.

Het beeldje, dat in de Groote Houtstraat voor N°. 610 in den gevel staat, werd daar reeds vroeg geplaatst als uithangteeken van de voormalige brouwerij "*de Engel*", welke, met het ten noorden gelegen huis, een geheel vormde, zooals aan de Gedempte Oudegracht nog duidelijk te zien is. In de tweede helft der zeventiende eeuw behoorde die brouwerij aan het geslacht Tetterode, maar het perceel kreeg later (in de 18e eeuw) eene andere bestemming.[1] In dezelfde straat ziet men voor N°. 17 een vluchtend hert (haut-relief), waarnaar dat huis voorheen "*Het gouden hert*" werd genoemd, en daar tegenover, voor N°. 651:

De Gulde bergh
Anno 1714,

die evenwel van veel vroeger dagteekent, want in 1628 was die gulden berg reeds bekend en behoorde toen aan Mr. Joost Duyst. De poort dichtbij dit huis (vroeger de toegang tot het convent der Karmelieten of Lieve-Vrouwe-broeders), heeft haar naam er aan ontleend en wordt nog steeds de Guldenbergspoort genoemd; terwijl men in dezen gang weder een slopje vindt, dat naar de afbeelding, welke er boven staat, bekend is als de Papegaaispoort.

Een der meest in het oog vallende gevelsteenen is wel die boven de boekdrukkerij van de Erven Bohn op het Verwulft.

"Zonderling klinkt het", zeggen Van Lennep en Ter Gouw, "dat in onze steden somtijds de eigenaar van een huis, die een gevelsteen, waarop een figuur was afgebeeld, die niet in zijn smaak viel of bij zijn bedrijf niet paste, wilde wegnemen, daarin door de Overheid verhinderd werd." En de heer P. F. Bohn deelde hun daarvan een voorbeeld mede, dat nog al opmerkelijk is.

"In 1791 kocht zijn vader een huis, gelegen op het Verwulft bij de Groote Houtstraat, en genaamd

[1] F. Allan, *Geschiedenis en beschrijving van Haarlem*, I D. bl. 231.

't Gekroond Oost en West Indisch Worstvat,

boven den gevel waarvan in steen een vat vol worst prijkte, met twee horens van overvloed, waar de worsten uitvallen, aan wier geur zich ter wederzijde een varken te goed doet. De kooper liet het huis gedeeltelijk verbouwen en wilde ook die varkens enz. verwijderen, als niet ten onrechte van meening zijnde, dat zulk een embleem gansch niet voegde boven een boekdrukkerij. Maar de toenmalige Stads-fabryk (de Stads-bouwmeester) verbood het; de varkens staan er nog, en hebben niet belet, dat gedurende vijftig jaren de zaak in het huis gebloeid heeft." [1]

Van een gevelsteen voor een huis op de Botermarkt (N° 891) is alleen het onderschrift, geflankeerd door twee ossekoppen, overgebleven. Het paard, dat daar in 1609 te zien was, is sedert aan 't hollen gegaan en niet weder opgevangen; men leest er nu nog alleen:

In 't bruine peert.
Ick woud dat ick een peerd cond gecrijgen
Dat elckeen prees en van verachten mocht swijgen
Anno 1609.

Dicht daarbij, voor het huis n° 885, vindt men de afbeelding van eene draagkoets, welke tusschen twee muilezels wordt voortgezeuld, met de verklaring:

In den Rosbaer. A° 1611.

Een der aanzienlijkste neringen in de 16e en 17e eeuw was hier het Lakenbereidersgild, dat zijn gildehuis had in de Vlamingsstraat, en in verschillende richting de kunst voorstond; zoo sloten Deken en Vinders den 4n Januari 1546 eene overeenkomst met Maerten van Heemskerk, dat de schilder voor het gilde-altaar, de deuren van eene schilderij (tripticon) zou maken, waarop de boodschap van den Engel aan de H. Maagd Maria, de Kerstnacht en de Aanbidding der Wijzen moest worden voorgesteld. [2]

Voor den schoorsteen "op 't comptoir der Vinders in 't oude gildehuys" (het Slijphuis) stond het volgende kreupele rijm: [3]

Het oudt vermaarde Gildt van Laakenberijders,
Geoeffent lange tijd door menight van arrebijders,

---

[1] *De Uithangteekens*, I D. bl. 91.

[2] V. D. WILLIGEN l. c. p. 168.

[3] In N° 2112 van den Inventaris van het archief der stad Haarlem door Mr. A. J. ENSCHEDÉ I D.

Is op een nieuw herstigt, in 't jaar van Vijftienhondert.
En onder St. Lievijn, so 't oud Gildschrift uytsondert,
Met schoone keur vereerd van den eerbaren Raad;
Judocus en Levijn [1] *in 't oude Gildtsboek staat*
Bij een verbonden, so thoonen deselve boeken,
En doen aanwijsing om na ouder keur te soeken
Anno 1658. *den* 8 *Augustus.*

In den gevel van dit voormalig gildehuis staat nog een aardig bewerkte steen, waarop de geschiedenis van *De Roggestekers van Weert* is afgebeeld.

Dit volksverhaal, in den trant van de bekende Kamperstreken, luidt aldus:

In den overouden tijd ging een visscher, met eene kar met visch beladen, over de heide bij Weert. Een rog viel van het voertuig en bleef in het zand liggen. Een poorter van Weert kwam daar voorbij, zag het dier en meende, (slecht bedreven als hij was in de ichthyologie) dat het minst genomen de booze geest was; hij keerde dadelijk terug tot de achtbare vaderen, die ter vrome stede van Weert in de raadzaal vergaderd zaten, en meldde hun, wat helsch gedrocht schuifelend naar hunne muren kroop. Aanstonds werd der stede klok geklept en den saamgeloopen poorters gemeld, welk monster men moest gaan bestrijden, en met hellebaard en handboog gewapend togen ze uit en bereikten weldra de heillooze plaats, waar, in 't aangezicht van het ondier, menig koen strijder het hart ineenkromp. Toen de een na den ander week, kwam uit de achterste rijen een poorter van Goes naar voren, die, beter met de zeebewoners bekend dan de overigen, het gewaande gedrocht dadelijk voor een pelgrim uit het gebied van Neptunus herkende, het zonder veel strijd bemachtigde en zich niet weinig over de onnoozelheid der eerzame burgers van Weert vermaakte. [2]

Het huis van arrest in de Tuchthuisstraat vertoont in zijn gevel een toepasselijk beeld en wel dat der liefde, aan wier voet een pelikaan staat, in denzelfden geest zooals wij dit vroeger reeds ontmoet hebben. Het bijschrift:

Nutrit et emendat
(Zij voedt en verbetert.)
Anno 1679

[1] St. Jodocus was de patroon der droogscheerders, en had een altaar, hem toegewijd, in de Groote Kerk. St. Livijn, de patroon van Brabant, werd, zooals men ziet, hier door de Lakenbereiders, waarvan velen uit Brabant stamden, nog bijzonder vereerd.

[2] Zie het vers in den *Volksalmanak voor Nederl. Kath.* 1870, bl. 102.

wijst terug naar de vroegere bestemming van dit gesticht, dat in 1565 tot een Pesthuis gebouwd werd, van 1609 tot 1786 voor Werk- en Rasphuis diende, later tot een Tucht- en Werkhuis werd ingericht, en sedert 1811 bij het Rijk als huis van arrest in gebruik is.

Tot de tafereelen uit het Oude Testament behoort ook de steen voor een huis in de Breesteeg nº 654, verbeeldende Samson, die den leeuw verscheurt (Rechteren XIV. 6); en die op de Gedempte Oudegracht over de Jacobijnenstraat, voor nº 101, voorstellende den Engel, die aan den jongen Tobias de gal van den visch wijst om de blindheid zijns vaders te genezen (Vulgata, Boek Tobias VI.)

Niet alleen vond men het uithangteeken, dat veelmaals wees op het beroep van den bewoner, in den gevel, soms ook attributen van zijn bedrijf op de deur, zooals op de Oudegracht aan het huis nº 107, in 't begin dezer eeuw bewoond door een timmerman, Willem van Kempen genaamd, waar men op de deur eenig timmermans-gereedschap en relief kan afgebeeld zien.

Boven de poort van het voormalig Comans-hofje in de Witte-Heerensteeg is in 1873 de oude gevelsteen geplaatst, welke er vroeger had gestaan, en die in den laatsten tijd op toevallige wijze is teruggevonden. Maar laat mij eerst met weinig woorden den oorsprong en de lotgevallen van die stichting mededeelen.

Het St. Nicolaes of Comansgilde, later "de Marcerije-neeringe ofte het Cramersgilde" genoemd, wordt reeds in 1411 vermeld, en bezat in den ouden tijd zijn gilde-altaar, met een zilveren beeld van zijn patroon, in de St. Bavo-kerk. Volgens het 19e artikel der keur van 23 Februari 1590 moesten alle gildebroederen jaarlijks vier stuivers aan Deken en Vinders betalen "tot onderhout ende sustentatie van de armen, schamelen, behoufftighen ende crancken gildebroederen." [1] Het schijnt, dat het getal der contribueerenden vrij groot was en de ontvangsten zeer ruim waren, want binnen weinige jaren had men reeds eene aanzienlijke som bijeen, zooals Deken en Vinders zelven verhalen: [2]

---

[1] Blijkens diezelfde keur behoorden onder het gild: kooplieden in 't klein, winkeliers en uitmeters van zijden, wollen en geweven stoffen, verkoopers van galanterieu, koloniale- en kruideniers-waren, vruchten, brillen, kammen, handschoenen, beurzen, nestels, steenen kruiken, enz.

[2] In nº. 2211. Inventaris Archief der stad Haarlem, II D.

Thoffgen van St. Nicolaesgilde binnen Haerlem is gefundeert bij de Regenten van het Coomansgildt, uyt de penningen gecomen van de vier stuvers, die tot alimentatie van de giltsarmen, jaerlicx gecollecteert werden, volgende het XIX articule van de keuren van 't Coomansgilde voors., van welcke penningen, cenige jaeren lanck yets overschietende, soo waeren verbetert, dat Deecken ende Vinders van den Comansgilde voors., met advys van mijn E. heeren Burgemeesteren der stadt Haerlem, in de jaeren 1611 raedtsaem hebben gevonden, daer om te coopen, gelijck zij oock gecocht hebben, van Cornelis Willemsz., tuynman, seeckere groot erve met den opstal in de Witte Heerensteeg, van meeninghe om aldaer een hoffgen te maecken.

Dit erf ging aan Deken en Vinders bij schepen-acte van 11 Januari 1611 in eigendom over en in 1613 was het nieuwe gesticht gebouwd, dat eene bezitting van het Comans-gild bleef; het terrein was uitgestrekt genoeg en de fondsen lieten ruimschoots toe, om in 1644, bij het hofje een gilde-kamer voor Deken en Vinders te voegen, welke het volgende jaar voltooid was en in gebruik werd genomen, blijkens de volgende aanteekening in het memoriaal:

Dit jaer 1645, den derden pinxterdagh,[1] zijn de eerste reys op 't nieuwe Gildehuys vergaedert de oude en nieuwe Vinders met haere vrouwen, als naer oude gewoonte.

Naar de gebruiken van dien tijd plaatsten zij in de pas gebouwde gildekamer glasramen met ovale ruiten, waarop men hunne wapens, namen of ambachten ziet afgebeeld, met de volgende onderschriften:

Pieter de Clerck, Deecken. Veritas odium parit. Waerheyt baert nijd 1646.	Abraham Jaspersen van den Hove, Vinder. 1646.	Irascimini et nolite peccare.[2] Cornelis J. Sysmus, Vinder 1644.
Pieter Honoré, den Ouden, Vinder.	Jan Corneliss. Kool, Oudt Deken 1646.	Joost van Belcamp, Out Vinder 1646.

Ruim anderhalve eeuw nog vermeiden Deken en Vinders zich in den glans en praal van hun hofje en gildekamer, totdat bij publicatie van het uitvoerend bewind van 5 October 1798 de gilden werden opgeheven en hunne eigendommen overgingen aan de stad Haarlem. Ook het St. Nicolaasgild moest in dat decreet deelen en de vroegere bestemming, van het hofje zoowel als van de gildekamer, veranderde toen alras; de geheele

[1] Dat was toen op den 6n Juni.

[2] Wordt vergramd, en zondigt niet! Eph. IV. 26.

bezitting werd ten bate der stadskas verhuurd, totdat zij den 25en Februari 1854 in publieke veiling werd verkocht aan Adrianus van den Bosch voor *f* 2855. Thans is een en ander, sedert 1871, na vele lotsverwisselingen, in bezit gekomen van den archivaris der gemeente Mr. A. J. Enschedé, die het voormalige "gildehuys" in een oud-hollandschen stijl, zooveel mogelijk in 't oorspronkelijk karakter, heeft doen herstellen en met smaak en oordeel in orde brengen: hier bevinden zich nu ook weder de glasschilderingen te voren genoemd, welke in 1854, toen door de stad Haarlem de roerende goederen der gilden verkocht werden, in bezit zijn gekomen van Dr. A. V. d. Willigen Pz. en door hem thans, met eene bokaal van het Comansgild, welke bij dezelfde gelegenheid zijn eigendom was geworden, aan den heer Enschedé zijn afgestaan. Op die bokaal staan een eieren-koopman en een brillen-venter geëtst, met het bijschrift: "'t Welvaren van 't Comans Gildt". Op het deksel is een bril gegraveerd.

Bij den arbeid, welke voor het restaureeren van het "Gildehuys" moest worden verricht, heeft men in het gebouw onder twee vloeren, den ouden gevelsteen, welke in vroeger tijd boven de toegang-poort in de Witte-Heerensteeg had gestaan, ingemetseld gevonden. Die steen is thans weder op zijne vorige plaats teruggezet en vormt met de poort, die evenzeer naar eisch is hersteld, een flink geheel. Daar wordt op afgebeeld: als hoofdfiguur St. Nicolaas, de gilde-patroon, die in den geest van de gewone voorstelling, twee kinderen voor zich heeft. In den linker-hoek, boven aan, ziet men het wapen of blazoen van het gild, n.l. een arm uit eene wolk komende, welke de weegschaal houdt en onder aan den steen:

'T Coomans Hof A° 1659.

De minder gewone voorstelling van St. Nicolaas met de *twee* kinderen (en niet drie ter halver lijve in een vat [1]), zal zeker hieraan toegeschreven moeten worden, dat men reeds in de 17e eeuw niet zoo goed meer met de iconologie bekend was als eene eeuw vroeger; hetgeen ook duidelijk te zien is in de overigens fraaie penteekening, door of in de manier van Jacob Adriaensz Matham, welke tot versiering dient van het titelblad in het "Register van alle Brieven ende Incomen van 't Hofgen van St. Nicolaes, gefundeert binnen Haerlem in de Witte Heerensteege in den jaere 1611", dat thans bewaard wordt op het stedelijk archief.

In de Zijlstraat, voor N° 477, vindt men een stedewapen afgebeeld, met het onderschrift:

---

[1] Dr. Eelco Verwijs *Sinter Klaas*, bl. 16.

Int. Wapen. van. Maseick.
Anno 1610.

Dit embleem is daar geplaatst door Philips van Maseyck, die er even voor 1628 woonde; een voormalig poorter uit het Limburgsch stadje van dien naam, die, toen hij naar Holland afzakte, zeker menigmaal terugdacht aan het land zijner vaderen en de glorie er van nog dikwijls wenschte terug te zien, al was 't dan maar in 't wapen op zijn gevelsteen.

Liefde tot den geboortegrond was trouwens hier reeds vroeg (en te-recht) zoo sterk, dat de bouwmeester van het huis in de Zijlstraat, N° 747, zijn pand doopte:

Int. Soet. Neder. Lant.

en daar nog bij schreef:

Ick. blyf. getrou. Ick. wyck. nyet. af.

De Fortuin, in de *Uithangteekens* en *Opschriften* ruim herdacht, is ook te Haarlem goed vertegenwoordigd, zooals: in de Korte Begijnenstraat voor N° 810, met het onderschrift:

Dit is. in. de. Fortuyn.
Anno 1606.

op de Turfmarkt voor N° 106, op de Oudegracht over de Jacobijnenstraat voor N° 104, en op den molen *de Fortuin* bij het Goê-Vrouwehek. Behalve die enkele op zich-zelf staande beeldjes, ziet men voor eene broodbakkerij in de Bartel-Jorisstraat, N° 786, twee afbeeldingen van de geluksgodin, en daartusschen over de geheele breedte van het huis:

In de Vergulde Wan.
Door. Goedts. foertuyn. en. v. arrebaeyt. snel.
Sult. ghij. v. broodt. eeten. en. winnen. wel.
Anno 1608. [1]

In den gevel van N° 789, in dezelfde straat, is de vrucht van den eikeboom afgebeeld, met de verklaring daaronder:

Dit. is. in. de. Eickel.

[1] *Het Boek der Opschriften*, bl. 195.

Haarlem. C. J. GONNET.

PARASOL EN PARAPLU.

III.

PARASOL.

Tot hiertoe heb ik van de draagbare parasol gesproken, maar er is nog een andere soort, namelijk een staand zonnescherm, dat men een marktparasol zou kunnen noemen.

Men kent het in 't Oosten en in 't Westen. Zie b. v. een markt te Macao: gij ziet er de landlieden met hun groenten en vruchten zitten onder groote parasollen van riet, stroo of biezen; zie een markt te Mexico: gij ziet er 't zelfde, slechts met eenige wijziging in het kostuum; en zie Hollandsche schilderijen en prenten uit de 17e eeuw: gij ziet er nogmaals hetzelfde, maar alweêr met verandering van vormen. Hier zijn 't namelijk parasollen van grof linnen of zeildoek, geverfd of getaand, en 't zijn ook geen boeren met knollen, die er onder zitten, maar knollenkooplui van een ander slach, die er met hun tafel onder staan, te weten: de van ouds vermaarde Avonturiers of Kwakzalvers.

Hiervoor staat er een van 1663, genomen van de Amsterdamsche Nieuwmarkt [1]. 't Is een zwierig sinjeur met pluimen op den hoed, mogelijk wel een zoon of neef van Rijkhart van de Gouden Mijnen; over zijn tafel ligt een kleed met franje, en zijn parasol doet, althans wat den omvang betreft, voor die van den Grooten Mogol niet onder: 't is een figuur als een boom met een kruin van zeildoek. En wilt ge nog een andere prent in 't hieronder aangehaalde werk opslaan, zie dan die van de Nieuwebrug (bl. 455); daar staat zijn kameraad bij de Platjesbeurs.

De kwakzalver van Jan Victors, in het Museum van der Hoop te Amsterdam, heeft een groote roode parasol boven zijn tafel met potjes en fleschjes. En op de schilderij van Jan Lingelbach, die 't bouwen van 't nieuwe stadhuis voorstelt (1656) en thans in 't hedendaagsche Amsterdamsche stadhuis hangt, staat aan het Damrak bij den opgang naar de Vischmarkt ook een kwakzalver met zijn tafel onder een groote parasol, die van blaauw linnen gemaakt en met een valletje omzoomd is.

Aan deze marktparasol moet Huygens ook gedacht hebben, toen hij zijn boomen op Hofwijk "parasollen" noemde. Wel schreef hij:

mits ghij voor slaeven streckt,
En mijn hoofd met het uw, als *Parasollen*, deckt [2];

maar als men hier aan slaven, die een parasol dragen, denken moet, dan gaat de gelijkenis over beide zijden mank. Want een boom is evenmin te vergelijken met een draagbare parasol, als met den slaaf, die zijn meester er meê nawandelt; en ten andere, dekt die slaaf zijns meesters hoofd niet met het zijne, — dat zou al een heel schrale beschutting zijn!

Neen, — "mits ghij voor slaeven streckt", wil niets meer zeggen dan: "mits gij mij dienst bewijst", — de dienst namelijk "om somer-sonn te blinden". De vergelijking der boomen met de staande marktparasollen is volkomen juist en wederkeerig bekleedde zulk een parasol de plaats van een lommerrijken boom.

---

[1] In O. Dapper, *Beschr. van Amst.* bij bl. 450.

[2] *Korenbloemen*, Uitg. 1672, I. D. bl. 348.

BLADVULLING.

De vroed' op bij-zin merkt, na klucht-min ghaapt de zot.

Sphieghel.

HERINNERINGEN VAN VÓÓR DRIE EEUWEN.

VIII.

ALKMAAR.

Onze voorouders hielden er een volkskronijk op na, die uit spreuken en rijmen bestond, en deels geschreven werd in steen, deels ongeschreven aan 't geheugen werd toevertrouwd. Na 't koppelversken van Dukdalfs bril zweefde geen woord uit die kronijk meer op de lippen der Hollanders dan dit: "Van Alkmaar begint de victorie." En inderdaad was Alkmaar de eerste stad, die den Spaanschen moed voor hare muren bezwijken zag, en hare verlossing werd door andere overwinningen gevolgd.

Nog vóór den winter wilde Alva het Noorderkwartier weêr onderworpen zien. Daarom liet hij het met al zijne magt te land en te water aantasten. Om 't uitrusten der vloot te bespoedigen, kwam hij zelf te Amsterdam, en zijn zoon, den beruchten Don Frederik, zond hij voor Alkmaar met zestienduizend man. In de stad voerde jonker Jakob Cabiljau 't bevel over slechts achthonderd soldaten, maar hij werd bijgestaan door de geheele bevolking: schutters en gewapende poorters, twaalf of dertienhonderd man, een aantal gevlugte boeren met verrejagers gewapend, opgeschoten knapen met pieken en rapieren, en eindelijk honderde vrouwen en meiden, wier wapentuig of "koockeragie" den Spanjaarden geenszins den minsten schrik inboezemde.

Slechts één stormdag had Alkmaar uit te staan, maar 't was een geduchten, ja geduchter zelfs dan de stormen tegen Haarlem, want daar vond de aanval slechts aan ééne zijde plaats, hier aan twee zijden tegelijk; terwijl er bovendien binnen Haarlem veel meer krijgsvolk was, en te Alkmaar de afwering der bestormers grootendeels op de inwoners zelven aankwam. Gelijk dan ook een Spaansche vaandrig, die op den wal geweest, maar weêr van-boven-neêr geworpen was, getuigde, dat hij onder de verdedigers geen gehelmden noch geharnasten gezien had, maar enkel lieden als schippers gekleed, met spietsen en hellebaarden in de vuist, die vochten als leeuwen. Het was op vrijdag den 18n September. Don Frederik had dus het geloof aan zijn goed geluk op zaturdag voor Haarlem verloren. Met dien geduchten, dubbelen en tot driemaal toe herhaalden storm meende hij Alkmaar te overrompelen; maar het viel hem tegen. Aan beide zijden

sloegen de Alkmaarders den storm af, op eene wijze, waarvan gij de schilderachtige beschrijving bij Hooft lezen kunt [1], en die Don Frederik op een zwaar verlies te staan kwam, niet slechts aan soldaten, maar ook aan hoofdofficieren.

Des zaturdags waren de Alkmaarders weêr ijverig in de weer om den vijand op nieuw een goed onthaal te bereiden, zoo hij lust gevoelen mogt, nog eens terug te komen; maar in 't Spaansche leger ging die dag zeer stil voorbij: de Alkmaarders

Konden niet anders gissen,
Of zij lazen, al den dag,
Vigiliën ofte zielmissen
Voor de gebleven in den slag.

Waarschijnlijk was die stilte een gevolg der algemeene verslagenheid, en zat Don Frederik in doffe radeloosheid te mijmeren over 't geen hem nu te doen stond. Eindelijk besloot hij, den volgenden dag nog een tweeden aanval te wagen. Die zondag was de Amsterdamsche kermisdag [2], — mogelijk bragt die hem geluk aan!

Eerst liet hij de stad op nieuw zes uren lang met al zijne kanonnen beschieten, om daarna andermaal storm te laten loopen. De Alkmaarders stonden tot tegenweer gereed.

De burgers toonden couragie,
De knechten waren welgemoet, [knechten = soldaten.]
De vrouwen met haar koockeragie [d. i. kokend water, gesmolten
Verwachtten hen met spoet. lood, enz.]
De meiskens ende knapen,
Het was al aan de vest
Met Sinte Stevens wapen; [d. w. z. steenen]
Elk wilde doen zijn best.

Werkelijk gaf Don Frederik bevel tot den storm; maar zijne soldaten weigerden. Dit wekte den spotlust der Alkmaarders op. "Ja, komt aan", riepen zij den Spanjaards over de borstwering toe, "komt, je kermiskost is al gereed!" Anderen dronken hun een kroes bier toe, en riepen: " 't is kermisbier, kom 't maar halen!" — Maar de Spaansche soldaten hadden geen trek naar den kost, dien de Alkmaarders gereed hadden staan, en bedankten voor 't stormen. Geen vleijen noch dreigen der bevelhebbers

---

[1] *Ned. Historiën* bl. 333.

[2] De *kermisdag* was de zondag waarmeê de kermisweek begon, en dit was te Amsterdam de zondag na St. Lambert.

baatte; en om ongeregeldheden te voorkomen, moest Don Frederik bevel tot den aftogt geven. Bovendien kwam 't water in 't leger.

Don Frederik, woedend van spijt en ziek van koorts en jicht, belegde krijgsraad, en 't eenparig gevoelen der Spaansche bevelhebbers was, dat men thans niet anders doen kon, dan 't beleg opbreken. 't Viel den Spaanschen hoogmoed wel hard, maar die moest in Holland leeren zich te verloochenen: voor Haarlem had hij nog het uiterste gedaan; nu moest hij buigen of breken. Te midden van het natste, guurste en onaangenaamste weêr, dat een Hollandsch najaar opleveren kan, en onophoudelijk bestookt door de uitvallen der belegerden, die hun wijkenden vijand natuurlijk geen rust lieten, waren de Spanjaarden verscheidene dagen bezig met het wegslepen hunner kanonnen door water en moeras. In de loopgraven konden zij zwemmen, en in de legerplaats voeren zij met schuiten. Eindelijk, op den 8u October, brak het geheele leger op; maar Jakob Cabiljau deed Don Frederik behoorlijk uitgeleide tot Bergen en sloeg hem onderweg nog veel volk af.

Vier dagen later behaalden de Noordhollanders de overwinning op de Zuiderzee.

Zoo begon van Alkmaar de victorie. De zegevierende stad schreef onder haar wapenschild: *Alcmaria Victrix*, en kroonde haar zilveren burg met "den lofkrans groenens nimmer moê." En zij hâd er regt toe.

Maar hier mag toch niet te veel uit worden afgeleid, en vooral mag Alkmaar niet verheven worden boven Haarlem.

't Beleg van Alkmaar is met dat van Haarlem niet te vergelijken. In moed en dapperheid stonden Haarlemmers en Alkmaarders gelijk, maar om ook blijk te geven van standvastigheid tot in den uitersten nood gelijk de eersten, daartoe hebben de laatsten de gelegenheid niet gehad; Alkmaars beleg heeft slechts zoovele weken geduurd als dat van Haarlem maanden. En toen Don Frederik 't beleg opbrak dreef hem, ruim zooveel als de schrik voor de wapens der Alkmaarders, de watervrees.

In dapperheid stonden Alkmaarders en Haarlemmers gelijk; maar zijn de eersten gelukkiger geweest, zoo hadden zij dit voor geen gering deel te danken aan de les, die Haarlem den Spanjaard gegeven had.

Aan Haarlem behoort ten eeuwigen dage de roem, de eerste stad geweest te zijn, die 't Spaansch geweld voor hare muren stuitte; — aan Alkmaar de eer de tweede geweest te zijn, maar de eerste, die 't met gelukkigen uitslag deed.

VRIJEN OP DE VELUWE.

EEN BRIEF IN 'T UDDELSCH DIALEKT.

Miinheer! I hef over 't vriien al heel veele in den *Olden Tiid* ezegd, roare moar oarige dingen ook. 't Is 'n zake doar me zimme ook altiid met lust over proaten en schriiven kan, 'n deksels plezierige zake. 'k Binne er zelf ook meê veur den dokter eweest, en ji ook als 'k eheurd hebbe. Noar oarig, wat zeg i? — Ik geve hier nog eens "van vriien" een veersje. Ze noemen 't hier likewels aârs. Als 'n jongen apart grootsch is met 'n deern en ze leggen veel bi mekaâr en ze drinken samen een gloasje brandewiin mit suuker of 'n bekvol anniis, dan heet 't dat ze 't mit mekaâr houen, mit mekaâr loopen, of mit mekaâr doen. 's Lands wiis 's lands eere. Als 't kiind moar 'n noam heft! Dat zei Aorien Teunis zen Lammert ook, toen hi zen vuuf en twintigste liet anschriiven. Alle bemeur! Loat 't vriien of loopen sind, dat 's alevel like; — als 't moar, zoo als hier altiid ebeurt, met fesoen geschiedt, en nie als in de steën. Doar kan 't, zeggen ze, zondagsavens met jongens en deerns weleens schouw langs goan.

't Veersje "van vriien" is echt Veluwsch. Ik geve 't oe, zoo als ik 't heurde, en 't nog vake gezongen wordt. De hartelike groet van miin en miin wiif oan joe en de joeë, en als je eens bi ons her komt, kom dan eens opsteken. De koffie met 'n poar tuuteiers heb i toe. 'k Wete nie of je melkmoes luste. Aârs kan i die ook wel kriigen als i 'n heelen dag bliive. 'N hort verleje schreef 'n gemeente-sikretaris over disse kost 'n leed stukje in den "Gelderschen almanak". Als hi ze dan nie lust, laat hi er dan ook nie op smelen. Wat weet ook 'n kantoorschriiver van melkmoes? Wat zeg i, miinheer? Als ji dit stukje an de vlugste kante drukken loat, zal de meeg je eens 'n lekker pannetje melkmoes schrap maken. Ik en 't wiif sind eigenlik stadsche, moar de meeg is 'n Veluwsche van kop tot kondte. En noe, dat 't oe wel ga en allen medewerkers en lezers van den *Olden Tiid!*

Oan 't Uddelermeer.
St. Joac'k 1873. A. AARSEN.

VAN VRIIEN.

'N VELUWSCH LIEDEKEN OP 'N NOAR OARIGE WIIZE.

Miin Voajer sprak eens tegen miin:
"Ik weet een knappe deern voor oe
Doar motje mee goan vriien."

"Och, Voajer! proat miin doar nie van,
Ik weet nog van geen frului van,
Ik durf ze nie oan te kroaken."

Toen 't 'n zondagavend was,
Stak ik miin puupke in den tas,
En ging oan 't opmarseeren.

Ik liep nog zachter als een muus,
Hoe dichter ik toen kwam bi 't huus,
En keek eens deur de glazen.

Den olden heer die zat bi 't vuur,
De torenklok die sloeg acht uur,
En zachtkens ging ik binnen.

"Goe'n avend, luui! hoe geet 't nog?" -
"De gezondheid heb'n wi allen nog." —
"De groetnis van miin voajer." —

"Zoo, Simonszoontje! ben i doar?
Ga zitten in dit huuksken, moar,
Dan sullen wi samen proaten." —

Ik raakte doar al oan de proat,
Dat ging den heelen avend deur,
Ik dacht nog oan geen vriien.

De deern doar ik meê vriien zol,
Dat was Kristine van de Pol,
Zoo 'n duvelse knappe deerne.

De olde luui die gingen noar bed,
Ze wunschten ons beiden heel veel pret;
Wi bleven moar met ons tweeën.

Op 't lest trok miin de deern in 't hoar,
Ik dacht: "Wat duvel, doet ze miin doar?"
Maar 'k dorst toch niets te zeggen.

Toen ik miin stoel nam in de hand,
Om die te zetten oan den kant,
Smeet ze miin buuten de deure.

Hoe veerder ik toen kwam van 't huus,
Hoe meer ik lachte in miin vuust,
Moar ik ga nooit weêr vriien.

BLADVULLING.

Prof. Fruin heeft "Van Meteren vrij gepleit van een onvergefelijke dwaling." (Zie *Bijdr. v. Vad. Gesch. en Oudh.* VIII. D. bl. 204—206).

Wij betuigen den Hoogleeraar daar onzen dank voor, want niets kon ons aangenamer zijn, dan klaar bewezen te zien, dat die brave historieschrijver geen schuld heeft aan de dwaasheid, die men in zijn boek leest, en waar in ons vorig Deel bl. 350 op gewezen is.

Ons artikeltje over "Naamsverknoeijing" blijft echter volkomen in zijn geheel; alleen moet men in plaats van Van Meteren lezen: "De uitgever van Van Meteren in 1614." —

BUITENPLAATSEN.

II.

Mogelijk zullen sommigen onzer lezers weleens willen weten, wat die Hollandsche buitenplaatsen, als zij openbaar verkocht werden, al zoo opbragten. Daarom volgt hier een klein lijstje, geput uit dezelfde bron, die reeds op bladz. 172 genoemd is.

Hilverbeek te 's Graveland, met twee boerewoningen en een bleekerij, te zamen 50 morgen, en met diverse erfpachten, is verkocht in 1758 voor . . . . . *f* 44.000

Noord-Wolfsbergen te 's Graveland, 25 morgen en een stuk heideveld, is in 1765 verkocht voor . . . . . „ 15.100

Spaanderwoud te 's Graveland, met een boerderij, 36 morgen en een stuk heideveld, is in 1766 verkocht voor . . . . . „ 21.715

Trompenburg te 's Graveland, 40 morgen, is in 1770 opgehouden voor . . . . . „ 32.100

Hofrust te Muiderberg (vermaard door zijne echo) is in 1766 opgehouden voor . . . . . „ 28.000

Nieuwerhoek te Loenen, 30 morgen, is in 1760 opgehouden voor „ 22.000

Sterreschans bij Nieuwersluis, is in 1763 verkocht voor . . „ 32.500

't Huis ter Wegen te Sassenheim, is in 1758 opgehouden voor „ 15.000

Boekenrode aan de Leidsche vaart, met een boerderij en twee huizen, te zamen 40 morgen is in 1770 verkocht voor . . . „ 55.000

't Huis te Manpad aan den Heereweg tusschen Haarlem en Hillegom, werd in April 1767 opgehouden voor 65.000. gl.; doch in de volgende maand verkocht aan David van Lennep voor „ 58.000

't Huis te Bijweg onder Bennebroek, met drie kampen weiland, werd in 1761 opgehouden voor. . . . . „ 20.100

Adrichem bij Beverwijk, 50 morgen, is in 1770 verkocht voor „ 47.500

Velzerbeek te Velzen, is in 1759 en andermaal in 1775 opgehouden voor . . . . . „ 30.000

Spruytenbosch aan den Heereweg bij den Haarlemmerhout, is in 1762 verkocht voor . . . . . „ 15.800

Eindenhout aan den Haarlemmerhout, met de herberg "het Dronkemanshuisje", is in 1775 verkocht voor. . . . . „ 27.100

't Huis de Vraag aan den Slooterweg bij den Overtoom, destijds een katoendrukkerij, met een rieten stampwindmolen en loodsen, is in 1763 opgehouden voor. . . . . *f* 23.800

Welna aan den Amstel bij Amsterdam, is in 1766 opgehouden voor . . . . . „ 10.500

Men weet, dat deze laatste plaats in 1650 een historische vermaardheid gekregen heeft, want tot zoover waren de ruiters en soldaten, die de jeugdige en moedige, maar te overmoedige stadhouder gezonden had, om Amsterdam te overrompelen, reeds genaderd, toen de aanslag verijdeld werd. 't Was op zaturdag, den 30n Julij, dat de oude heer Dirk Wuytiers en zijne vrouw Katharina de Wale uit het venster van dit landhuis [1] het zeldzaamste schouwspel genoten, dat ooit Amstelbewoner aan die stille landrivier zag: graaf Willem, gelaarsd en gespoord, staande op den Amsteldijk, in een halven kring van krijgsoversten, om, in de houding van iemand, die zich niet op zijn gemak gevoelt, een echt Romeinsche oratie aan te hooren van een Amsterdamsch schepen, en, als die uit is, met al zijn helden, zoo spoedig mogelijk heen te gaan. Maar terstond daarop gingen Dirk en Katrijn ook heen, — evenwel in tegenovergestelde rigting: Willem en zijn helden gingen naar Ouderkerk, zij met paard en wagen stadwaarts, want zij hadden geen lust de vervulling der profetie, welke zij uit den mond des Schepens vernomen hadden, af te wachten en in hun landhuis op een eilandje te zitten.

Doorgaans vindt men verhaald, dat die hofstede haren naam aan die gebeurtenis te danken heeft, omdat de troepen wel na aan de stad waren, toen zij gestuit werden. Maar dit is evenwel zoo niet; de hofstede droeg dezen naam reeds vroeger, en had dien ongetwijfeld aan hare ligging in de nabijheid der stad ontleend, even als Nabij-buiten, Om en bij, Uit en t'huis, en dergelijken [2]. Intusschen was het toch opmerkelijk, dat het juist bij Welna was, dat de beschreven ontmoeting plaats vond; en graaf Willem kon heengaan met de troost, zoo al niet binnen gekomen, toch wel na geweest te zijn.

Ofschoon Welna thans slechts een boerderij is, was het vroeger onder de hofsteden aan den Amstel geen van de minste. Zeventig jaren later (toen er geen Wuytiers meer, maar een De Vlieger heer van was) was er een prachtig nieuw huis gebouwd, en stonden er twee arduinen kolommen

---

[1] Op de plaat bij WAGENAAR ziet gij de vrouw het venster openen, om er uit te kijken.

[2] Vergl. *de Uithangteekens*, I D. bl. 272.

aan den ingang, waar de reeds genoemde poëet Gijsbert Tijsens met veel ophef van gewaagde, terwijl hij ten slotte Welna alles goeds wenschte.

Bloei, lieve lustplaats! lang moet gij dees stand behouwen,
Tot blijdschap van uw Heer, tot roem van d'Amstelstroom!

[Ach, buitenplaats-poëet! uw wensch was goed en vroom,
Maar lang reeds is die roem verhuisd van d' Amstelzoom.]

KINDERBIEREN.

IV.

HET DOOPMAAL IN DE MIDDELEEUWEN.

Het doopmaal is al heel oud; wij zagen vroeger reeds [1], dat het zelfs ouder is dan de Christelijke doop, en de wijze, waarop het in de middeleeuwen gevierd werd, had haar oorsprong in de Germaansche oudheid. Ik bedoel den grooten optogt van vrienden en buren, belangstellenden en deelnemenden, die 't doopkind volgde als het ter vonte gedragen werd: hoe langer trein hoe grooter eer, en hoe rijker vader hoe grooter optogt. De arme drommel, die weinig voor 't mes en slechts scharbier voor de dorst had, kon naauwelijks zijne bloedverwanten en naaste buren meêkrijgen; maar de rijke man zag de belangstellenden van alle kanten toestroomen, en zij betwistten elkander de eer de voorsten in den stoet te zijn.

Helaas! 't was immer zoo: de geldgod heerscht op aarde;
Zelfs 't kerkgebaar ontleent van 't goud zijn glans en waarde.

En al die meêgangers kwamen ook op het doopmaal: de vrouwen in 't kraamhuis, de mannen met den kraamheer in de herberg. De doopmalen waren drink- en braspartijen, en hoe meer ten beste, hoe meer gasten. Daar ieder vader gaarne aan zijn kind, en ook aan zich zelven, de meest mogelijke eer bewees, was hij bij deze gelegenheid niet karig. 't Was zijn roem, dat er wijd en zijd werd verhaald, hoeveel lieden "dair mede gengen", en hoeveel "kost hij gedaen had in taveernen", en hoeveel vrien-

[1] Zie *Oude Tijd*, 1872 bl. 90.

den zich op 't kerstenen van zijn kind hadden "dronken gezopen" [1], en hoeveel vrouwen en jufferen er bij de kraamvrouw "in den huyse ten eten gebleven waren". En al werd dit laatste bescheidenlijk eten genoemd, 't drinken werd er ook niet bij vergeten.

Maar tegen al die weelde en al dat pleizier kwamen, reeds in de tweede helft der 14e maar vooral in de 15e eeuw, de keuren strijd voeren, althans in de goede steden, want ten platten lande bekommerde men er zich minder over, of daar was toen althans de weelde zoo groot nog niet. Deze keuren bepaalden hoeveel, of liever hoe weinig, vrouwen in huis en mannen in de herberg, getrakteerd mogten worden, en tevens, voor zooveel den laatsten aanging, het aantal pinten Rijnsche wijn, dat de waard hun tappen mogt. Het getal gasten, dat toegelaten werd, verschilde nog al in de eene stad bij de andere: terwijl sommige wetgevers twee dozijn toestonden, beperkten andere dit getal tot tweemaal 9 of 7 of 5, ja zelfs tot de twee naaste buren. En om hierop naauwkeurig toezigt te houden, moest een stadsbode of de buurtknecht (welke laatste bij 't oude buurtwezen de agent van policie was) 't huis binnentreden en de gasten tellen. En meent gij, dat dit wat hielp? Als een kraamvrouw driemaal zooveel vriendinnen en buurvrouwen op 't doopmaal genoodigd had, als de keur veroorloofde, dan gingen, als de teller binnenkwam, twee derdedeelen de achterdeur uit, en verscholen zich in de buurhuizen, totdat de telling gedaan en de man heengegaan was.

De kraamheer noodigde ook zooveel vrienden als hij wilde, maar verdeelde ze in zooveel herbergen, dat de bode nergens meer vond dan 't gekeurde getal. En hadden deze gasten de pinten wijns, die de waard tappen mogt, opgedronken, dan gingen ze de deur uit, maar keerden onmiddelijk terug; dan was 't een nieuw gelag, en de waard tapte andermaal zooveel pinten.

Eindelijk bedachten in sommige steden de Heeren van den Gerechte een, zoo zij meenden, afdoend middel, om alle overtredingen te keer te gaan: zij ordonneerden, dat alle vaders en moeders, na afloop der kinderbieren, op 't stadhuis moesten komen, en "ten heyligen zweeren", dat zij geen enkel stadsgebod overtreden hadden. Hoeveel valsche eeden er toen gedaan zijn, is niet te berekenen. "Een gedwongen eed is Gode leed", zei

---

[1] De lezer moet zich aan deze uitdrukking niet ergeren; zij was oudtijds volstrekt niet gemeen, maar fraai en cierlijk. Zelfs de deftige Hooft gebruikte die in proza en poezij; wel slechts figuurlijk, maar dit bewijst juist, hoe cierlijk hij ze vond. Zie (om van elk één voorbeeld te hebben) Hoofts brief aan Justus Baak van den 31n Julij 1636, en den berijmden brief aan Helionora Hellemans "uit 's Hartogenbos" geschreven in 1633.

't oude spreekwoord, en daarom stapte elk er los over heen; en 't was van deze eeden na smulpartijen, dat het spreekwoord in de wereld kwam: "die eed is met boter bezegeld".

Maar niet enkel tegen de kostbaarheid der doopmalen, ook tegen die der pillegiften werden keuren gemaakt, en hiervan moet ik ten minste eenige voorbeelden noemen uit verschillende gewesten.

's Hertogenbosch: Dat men op de Vonte nyet meer geven en sal dan een botdragher (1378).

Haarlem: So wye yemants kint heft, die en sal dien kinde nyet meer geven te pilgave dan twe scelling (1390).

Deventer: Soo en sal man ofte vrouwe ofte juffrouwe up der Vunte den kynde nyet meer geven dan twie silveren pennynge.

Nymegen: Die een kynt heft en sal nyet meer geven dan enen alden groten.

Naarden: Nyemandt kinder te heffen, die hij meer sal gheven dan ses oude bodtghens.

Zwolle: So wye een kint heffet, man ofte vrouwe, die en solen horen pillen [1] wal gheven achte penningen clene ende nyet meer.

Karel V verbood in 1545 pillegiften hooger te geven dan drie gulden. Gij ziet, 1° dat de pillegiften toen in geld bestonden, en 2° dat die penningen toen op of bij de doopvont gegeven werden. Welk misbruik uit dit laatste ontstond, weet ik niet, maar 't werd in de 15e eeuw in sommige plaatsen verboden, b. v. te Zwol:

Enich onse borgher, die vadder [d. i. peter] worde tot eenen kynde en dat heffet van onsen borgher ofte van eenen gaste bynnen onser stadt, die en sollen oeren pillen nyet gheven by der Vunte, mer daernae wanneer die vrouwe wth den kraem is.

---

[1] De *pil* is het petekind; zie ons vorig Deel, bl. 91. Doch het volgende doet vermoeden, dat het woord in sommige streken ook gebruikt is om, zoo niet in 't algemeen een "kind", althans een kind aan te duiden, dat men bijzonder liefhad. De heer Is. de Waal te Middelburg schrijft mij:

"Men heeft in 't Zutphensche (ik heb dat te Aalten leeren kennen) 's daags vóór Kerstmis, het geven van *Pillewegskoeken* aan de kinderen. *Wegge* is daar en elders fijn weite- of tarwebrood (in dat land van roggebrood iets extra extra), en van dat deeg bakt men koeken of koekjes, —*pille*wegskoeken, die bij gelegenheid van de geboorte van HET *Kindje* worden uitgedeeld."

BLADVULLING.

Luther zei van zijne volgelingen: "Zij zijn als de schepen van Salomo; eenige bragten goud, zilver en elpenbeen, maar de latere apen en paauwen." Vergl. I Kon. X. 22.

Middelburg. IS. DE WAAL.

BURGERKLEEDING DER ZESTIENDE EEUW.

I.

In de dagen toen Breêroos kluchten nog vertoond werden (die, in 't voorbijgaan gezegd, de menschen veel meer vermaakten dan nu alle zomer- en winter-theaters, volksvlijt-spektakels en muziek-uitvoeringen te zamen), zagen de Amsterdammers, even als wij op 't Leidscheplein vaak Krelis en Elsje vrijen zagen, in de Nes, op 't Rokin en op de Keizersgracht, de vrijerij van Symen sonder Soeticheyt en Teuntje Roert-mij-niet. En als dan Symen, gekleed en gereed om tot zijn Jannetje-nicht ter bruiloft te gaan, "op sen Paes-heylighedaechs", in zijn "wit wammesje" en met zijn "ongdieft groote broeck an", op de planken kwam, en zich zelven, regts en links, voor en achter, bekeek, dan hoorde men hem zeggen, dat hij dat "mooije pack al 'ehad had van Lecesters tijen."

Wat dit zeggen wou, wisten de zeventiende-eeuwers wel; "de tijd van Leicester" beteekende toen: de oude, eenvoudige tijd, waarin de lui nog zuinig leefden en "op zijn ouwe testaments" gekleed gingen. Die lui "van Lecesters tijen" nu ziet gij op het prentje, dat hiernaast staat en ontleend is aan een oude plaat uit den tijd der eerste vergrooting van Amsterdam (d. i. 1585 of een paar jaren later), welke de boter- en kaasmarkt op den Dam voorstelt. [1]

Maar muntte dan Leicesters tijd zoo bijzonder uit door zuinigheid en eenvoudigheid? —

Neen, dat juist niet; maar met Leicesters tijd begon een nieuw tijd-

---

[1] Een ouden afdruk dezer plaat vond ik in 't Handvestboek van Joost Buyck, dat, in handschrift, berust in 't Stads-archief te Amsterdam. Op een der voorste bladen van dit boek heeft een hand van 't laatst der 16e eeuw geschreven: "Dit ist hantschrift van de Burgemeester Joost Buyck Sybrantssoon te Amsterdam in de Papegay." Toch is 't boek niet door dezen Joost geschreven, maar hij heeft er slechts wat aanteekeningen bijgemaakt; en ook heeft hij er de bedoelde plaat zeker niet ingeplakt; dit heeft een later bezitter gedaan. Op 't schutblad vindt men de handteekening van *Jb. Marcus*, waaruit men mag besluiten, dat dit boek vóór anderhalve eeuw behoorde aan dien Jakob Marcus, wien Le Long een "groot liefhebber van Vaderlandtsche Oudheden" noemt.

Toen die plaat al 80 jaren oud was, werd zij, met eenige bijvoeging, op nieuw uitgegeven in Domselaers Beschrijving van Amsterdam.

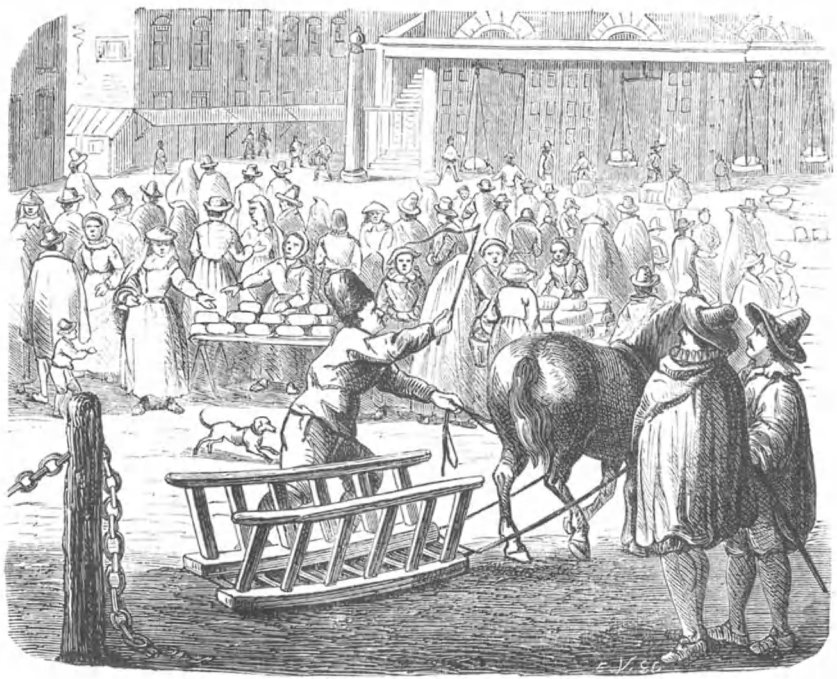

Burgerkleeding der 16e eeuw.

perk in de geschiedenis onzer zeden, de weelde nam toen allengs een hooger vlugt, en de oude zuinigheid een eind. 't Was sedert dat tijdstip, zegt Hooft, "dat de ooverdaadt, ingevoert van de uitheemsche volken, en gewossen met den rijkdoom, dan wel meer dan deez, tot allerley slagh van geldtspilling, voorneemelijk in toeven van keel en buik, is uitgebórsten." [1]

Maar omdat nu Leicesters tijd het hek gesloten had van dat oude tijdvak, zoo noemden de menschen, die 25 of 30 jaren later leefden, dit kortheidshalve met zijn naam; 't was toen voor de bejaarde lui de tijd hunner jeugd, en voor de jonge lui de tijd hunner vaders, en dus voor beiden reeds de oude tijd.

Dat evenwel de weelde in kleeding in Leicesters tijd nog niet zoo zeer "uitgebórsten" was, bewijzen u de Amsterdammers, die gij op onze afbeelding ziet. Vergelijken wij deze burgers met die van 30 jaren vroeger [2], dan bespeuren wij, wat inderdaad opmerkelijk is, dat de kleeding der vrouwen nog minder verandering heeft ondergaan dan die der mannen.

De oude plaat, waar onze afbeelding aan ontleend is, is vol beeldjes, en de mannen dragen allen, met uitzondering van sleepers en boeren, een grooten vilthoed met een hoogen bol en breeden rand; om den bol is een koord gedraaid, maar van pluimen of rozen op den hoed, als eenige jaren later de mode werd, is hier nog niets te zien.

De vilthoeden waren van Fransche afkomst. Men zegt, dat de eerste kastoor in Frankrijk gedragen is door koning Karel VII bij zijnen intogt te Rouaan in 1449, maar vermits die hoeden zeer duur waren, bleven ze langen tijd een pracht voor Vorsten en Grooten, totdat eindelijk de nijverheid het middel vond ook goedkoope vilten te leveren. Deze werden van wol gemaakt, maar waren slapper dan de echte kastoren; evenwel kon nu ieder burger een vilthoed dragen. Uit Frankrijk ging die hoed eerst naar Brabant en van daar naar Holland over.

Niet alle Amsterdammers op den Dam dragen dan ook zulke beste stijve kastoren, als de twee voorname heeren, die gij hier op den voorgrond ziet: velen anderen hangt de rand vrij slap om de ooren, want elk draagt een hoed naar zijn geld. De hoed van half wol en half bever is goedkooper dan de echte kastoor; nog goedkooper is die van Spaansche of Poolsche wol, en de goedkoopste, maar ook de slapste, is die van Oostersche wol, en met dezen laatsten doen de meeste burgers het "in

[1] *Ned. Hist.* bl. 1199. [2] Zie *Oude Tijd*, 1872, bl. 161.

de week", voor den zondag hebben ze er doorgaans een van beter soort.

Het dragen van degens is, onder burgers, nog niet in de mode.

En toch draagt de man ter regterhand op den voorgrond er immers een.

Ja, maar hij is ook de eenigste; denkelijk is 't mijnheer de schout Willem van der Does, en hij, die naast hem staat, een burgemeester of een schepen.

De Spaansche kraag is nog als vóór 30 jaren, doch de mantel is ruimer dan toen, en wordt niet slechts om de schouders gehangen, maar "om de ooren geslagen", zoo als Bernagie, bijna honderd jaren later zijn Joris Joosten nog op het tooneel liet verschijnen [1], omdat deze een ouderwetschen Amsterdammer, den man "van Lecesters tijen" verbeelden moest.

Aan 't wambuis is nog niets veranderd, wel aan de knoopen, want deze zijn vermeerderd en verkleind; men draagt nu zilveren of van zijde gewerkte wammesknoopjes. Maar de broeken zijn van een heel ander fatsoen geworden; zij zijn nu kort, maar ruim en wijd, ja soms, als Symen zei: "ongdieft groot" [2]. Zij sluiten boven de heup met een breeden broeksband, die met een leêren veter toegeregen wordt, hetgeen men "de broek nestelen" noemt, want die veters zijn aan 't vooreinde met blik beslagen, en heeten "nestelingen." Jonge lieden hebben de gewoonte zich stijf te nestelen, om dun van middel en breed van schouders te schijnen. Onder de knie wordt de broek met een smaller band toegebonden, maar de strikken zien wij nu nog niet; die zullen eerst later verschijnen.

Daar de kousen nu bloot gedragen worden, zijn deze natuurlijk fijner dan vroeger, ja sommige rijke burgers dragen reeds zijden kousen. Dit artikel is ook al uit Frankrijk afkomstig, en door Brabant naar Holland overgebragt. Koning Hendrik II was de eerste Franschman, die zijden kousen droeg, en toen een Fransche modiste te Londen in 1561 er een paar aan koningin Elisabeth aanbood, vond deze die zoo mooi, dat zij van toen af geen andere dan zijden kousen dragen wilde.

In verband met die mooije kousen zijn ook de schoenen lager; zij zijn voor op den voet met een riempje vastgemaakt; maar de groote strikken en rozen zullen, even als de kniestrikken, eerst in de 17e eeuw voor den dag komen.

De kleuren der manskleêren waren in dezen tijd nog meest zwart en

---

[1] *Belachelijke Jonker*, 7e Toon.

[2] *Ondieft*, *ongdieft* is de oudere vorm van 't latere Amsterdamsche: *ofgedieft*, een bijwoord van versterking, b. v. "dat is ofgedieft mooi!"

Lier en doedel.

donkerblaauw; vandaar dat de zwart- en blaauw-ververijen in ons land de oudste en talrijkste waren; eerst in 't midden van de eerste helft der 17e eeuw begonnen de kleur-ververijen te bloeijen. Regenten en rijke kooplieden droegen damast, fluweel en satijn, waar Breêro op zinspeelde, als hij, in zijn "Moortje", de dienstmeid van Moy-Ael zeggen liet:

Nu sie ick dat damast, fluweel, noch schoon satijn,
De lieden niet maeckt vroom, als 't snoode guyten zijn.

De genoemde stoffen waren met bloemen of streepen geweven en wel juist naar 't beloop der panden van 't kleedingstuk, 't zij wambuis of broek. De mindere burgers droegen, naar vermogen of zuinigheid, de een zwart of blaauw laken, de ander bruin Brugsch bombazijn.

De jongens droegen geen Spaansche kragen noch mantels, maar overigens vilthoeden, wambuizen en korte broeken gelijk hun vaders.

Eindelijk vertoont ons prentje ook de oude Amsterdamsche vrachtsleê. De sleeper draagt een ruige karpoesmuts; hij moet met zijn sleê door de volte der markt, om bij de Waag te komen, en zijn vracht van balen of vaten te halen.

LIER EN DOEDEL.

Straatmuziek en marktmuziek, bruiloftsmuziek en kermismuziek, en dus *volksmuziek* bij uitnemendheid, — dit waren van ouds lier en doedel.

De lier, die met een kruk gedraaid wordt, is de parodie van de *lyra* der poëten, even als het draaiorgel de parodie is van de uitvinding der heilige Cecilia, en toch werd zij als instrument hooger gesteld dan de doedel. Daarom draait dan ook hier de man de lier, terwijl de jongen in den doedel blaast.

Trouwens de doedel is nog eenvoudiger van vinding en zamenstel en het eenvoudigste is doorgaans ook het oudste. Hoe oud de doedel wel is? Zeker zoo oud als 't Arkadische herdersleven; en van den voet van den Maenalus verspreidde hij zich over alle landen van Europa. Ging bij een oud-Hollandschen boerebruiloftsstoet de doedelzakblazer voorop, evenzoo liet Cervantes bij de bruiloft van Camacho een man met dat

zelfde instrument aan 't hoofd der feestelingen gaan. En in de dagen, toen de Poolsche beereleiders ons land nog bezochten, bragten zij ook hun doedelzakblazer meê, omdat zonder muziek zelfs geen beer behoorlijk naar de kunst dansen kon, ja, wij hebben daar nog een spreekwoord van (dat echter al in 't vergeetboek komt): "Hij houdt er van als de beer van den doedelzak." De beeren namelijk dansten nooit voor hun eigen pleizier en kregen 't land zoodra zij den doedel hoorden, omdat zijne tonen met de karwats geaccompagneerd werden.

In 't voorbijgaan merk ik tevens op, dat er nog verscheidene spreekwoorden van den doedelzak ontleend zijn, wat klaar bewijst, hoe populair hier weleer dit thans bijna vergeten speeltuig was. Bij de boeren niet alleen; in de steden evenzeer, — te Amsterdam zelfs, in 't Oude Doolhof, mogt de doedelzakblazer niet ontbreken.

Wij hebben hem nog gekend, — den vermaarden Meester Jochem! Maar in onzen tijd zag hij er uit als een mannetje uit het Leprozenhuis. O, gij hadt hem moeten zien in de 17e eeuw: toen droeg hij, als een eerste virtuoos, een mooijen Japonschen rok en een kanten kraag en een muts met pluimen.

Schilders en poëten luisterden gaarne hun tafereelen met een doedel op. Wilde Bilderdijk eens "een kleene fabel" rijmen van een ezel, die "van spelen wist", dan praktizeerde hij er een doedel bij, waar de ezel bij toeval op trapte. En als Cats voor zijne "Sinne- en Minnebeelden" een apendans liet teekenen, dan moest de dansmeester er bij doedelen; en had hij voor zijn "Spiegel van den Ouden en Nieuwen Tijdt" een meiboom noodig, dan kwam de doedelzakblazer van zelf tegen den mast staan in 't midden van den rozenkrans.

Maar mogelijk weten hedendaagsche lieden niet meer, wat hun voorouders een "rozenkrans" noemden. Dat was: om en om, een mooije meid en een flinke jongen, hand aan hand, in een kring, zingend en dansend; terwijl ze telkens als er een koeplet afgezongen was, de handen los lieten en om de halzen sloegen onder 't klinken van een kus. Och, de oude tijd was zoo vrolijk en jolig, spijt pruik en hoepelrok! Onze tijd weet, met al haar wijsheid, daar niets meer van.

Schilderde Jan Steen een "vrolijk huisgezin" met het opschrift: "Soo d' oude songen, soo pypen de jonge" [1], dan ontbrak ook de man met den doedel niet, want zonder hem zou de vrolijkheid haren eisch niet

[1] *Museum van der Hoop te Amsterdam*, n° 105.

gehad hebben. En schilderde hij een boerebruiloft, dan zag men soms den speelman van de bank rollen, maar dadelijk nam de moeder van de bruid den doedel op, om geen "doove bruiloft" te hebben. [1]

Bij een Vlaamsche boerekermis van Teniers staat de doedelzakblazer op een ton [2], en bij den eijerdanser van Lange Pier in den hoek van den haard. [3]

Dusart bragt in zijne boerekermissen de lier op den voorgrond. Sla ons vorig Deel eens op, bl. 136, en gij vindt er een voorbeeld van. En in het Trippenhuis hangt een zijner beste schilderijen, almede een boerekermis voorstellende [4], waar gij 't wijf van Walschen Flip de lier ziet draaijen, terwijl haar zoon, in een troubadours-kostuum, er de fluit bij blaast.

In 't begin van 1754 toen de algemeen gehate oproerkraaijer Daniël Raap gestorven was, en de dartele jeugd er een liedje van zong, hadden de zangers den liereman er bij. En bij de tooverlantaren — dat weleer zoo geliefde winteravondvermaak! — kwam de lier ook altijd te pas. Als Lourens, de paraplunan uit de Heisteeg, — wiens naam door Jakob van Lennep aan de vergetelheid is ontrukt [5], — naar een kinderpartij ging, droeg hij de eerste op den rug en de tweede voor 't lijf, en ieder die hem zag uitgaan, benijdde 't geluk dergenen, die er bij mogten wezen. En "eindelijk en ten leste", — om den lezer honderd andere voorbeelden, die nog bij te brengen zijn, maar liever te sparen, — wat klonk het liergetikkel weleer, in het anti-railwaysche tijdperk, elken zondagnamiddag aan de hameijen der poorten, aan de boomen der buitencingels, en voor de herbergen waar de digtbezette tafels tot midden op den weg stonden! En wel zeiden de wandelaars, dat het vervelend was, maar toch zouden zij 't niet hebben willen missen, want dan had de zondag "geen eigenschap gehad." Thans is dit vergeten, maar een spreekwoord is er nog van over: "Kijk, dat gaat als een lier op zondag!"

Op ons plaatje staat de liereman met zijn jongen, die op den doedel blaast, voor een boerenhuis [6]. De boer ligt met vrouw en kind over de onderdeur. Die ouwerwetsche liefhebbers lagen er graag met hun ooren bovenop. Maar al zien wij hier een boerenhuis, Rembrandt heeft evenwel Amsterdam niet behoeven te verlaten om het te teekenen. Er lag een boerenbuurschap binnen de stad, namelijk tusschen de Hoogstraat en de Be-

---

[1] Te Parijs in de Louvre. [2] *Mus. v. d. Hoop*, n° 115. [3] *Rijks-mus. te Amst.*, n° 2.
[4] *Leg. Dupper*, n° XV. [5] Zie *Holland* 1857, bl. 45.
[6] Naar eene ets van Rembrandt. Uit zijne kunstverzameling medegedeeld door den heer W. H. J. van Kempen te Amsterdam.

thaniestraat; de Amsterdammers noemden dit buurtje "de boerehuysen", en nog heden bewaart de Boerensteeg er den naam van.

Het zonderling kostuum van dien liereman trekt zeker uwe aandacht; gij vindt het mogelijk zelfs "allerzotst", dat die schooijer een zwaard op zij heeft, en gij herinnert u dan ook wel, dat het al een oude opmerking is, dat Rembrandt wonderlijk was in 't kostuum en dat hij zijne beelden vaak op de grilligste wijze uitdoste. De heer Vosmaer leert ons echter, dat Rembrandt daar niet zoo grillig in te werk ging als velen gemeend hebben, en zoo ge er iets meer van weten wilt, hebt gij slechts de bladzijde op te slaan, die ik hieronder aanteeken [1]. Maar wat de plunje van onzen liereman aangaat, ik geloof niet, dat Rembrandt, die uit zijne eigene verzameling te voorschijn heeft gebragt; ik geloof, dat hij dien man eenvoudig heeft geteekend zoo als hij hem op de straat ontmoet heeft.

De straatmuzikanten en liedjeszangers der 17e eeuw waren de diep verbasterde nazaten van de minstreels der middeleeuwen, en daarom hulden zij zich steeds in een bont theaterpak, dat hun een belangwekkend voorkomen in de oogen van hun publiek geven moest. Reeds vroeger heb ik er een voorbeeld van getoond [2]. Welligt heeft eens — toen Rembrandt nog als een knaap in de Weddesteeg te Leiden te spelen liep of op 's vaders molen te teekenen zat — een acteur op Costers akademie onder deze zelfde muts, in denzelfden mantel en tootschoenen en met datzelfde verroeste zwaard op zij, voor koning Ferdinandus of ridder Palmerijn van Olijven gespeeld; en even mogelijk is 't, dat de liereman dit pak heeft opgedaan bij gelegenheid der vertimmering van den schouwburg, toen de regenten de oude "kledingen ende ander tuych", dat niet meer bruikbaar was, verkochten. Daar hij evenwel met die tootschoenen niet over weg kon, heeft hij de lange snavels afgesneden en nu komen zijne toonen er doorkijken.

Van 't kostuum van den jongen zien wij niet veel, maar 't schijnt, dat hij, even als de knaap op Dusarts schilderij, een troubadour moet verbeelden; en mogelijk heeft hij het pak aan, dat weleer, als Breêroos "Stomme Ridder" gespeeld werd, de pagie Amoureusje droeg.

---

[1] Mr. C. Vosmaer, *De Schilderschool* 1872, bl. 17.

[2] *Oude Tijd* 1874, bl. 134.

LEICESTER TE AMSTERDAM.

Reeckeningh van de oncosten ghedaen door de maeckelaers op het inhaelen van den Graef van Leycester te Amsteldamme in 1586.

Den 15 Janewary gecoft een jachtschuyt voor	28	0	0
Betaelt voor dat timmeren ende brauwen	23	6	2
Noch betaelt an hoepen over die hut.	1	8	
Noch betaelt voor 4 knietgens ende 2 delen	2	0	0
Noch betaelt an Velman van die pen te sniden	1	4	0
Noch betaelt voor elf paer riemen, yder paer 10 st.	5	10	0
Noch betaelt van elck riem te schilderen 3 st.	3	6	0
Noch betaelt van 't schilderen an de jacht ende an 't cleet	8	6	0
Noch betaelt aen Dammas voor dat scherm te schilderen ende voor sijn trompetten te samen	12	10	0
Noch betaelt van 't scherm tot Dammas te brengen ende weder in 't Cantoir te brengen	0	5	0
Noch betaelt voor dat seyldoeck om die jacht.	2	4	0
Noch betaelt voor een wit carsay 16 gl. ende dat weder vercoft an diverse perceelen daerop verloren	0	16	8
Noch gecoft een elle roet laecken voor 44 daerop verloren	0	18	0
Noch betaelt voor 20 roede mutsen met de witte sluijers.	14	5	0
Noch betaelt voor 20 Roesen	1	12	0
Noch betaelt van drye bassen te haelen ende weder te brengen ende een op Lambert Jansz. te brengen	0	8	8
Noch betaelt voor 2 bootshaecken ende voor 3 stutten onder die bassen . .	0	16	0
Noch verteert in drye etmael binnen Harlem ende tot Sparrendam met 20 personen	39	4	4
Noch betaelt voor een ton Delfs bier met vier broden en een caes. . . .	5	4	0
Noch diverse maelen an bort gevaren ende voor een seylnaeld ende voor seylgaeren ende cleyne spickers ende een stuver touw, noch een besem ende 2 hosvaeten ende an bodeloon voor 't torentgen.	1	5	0
Noch betaelt van 't jacht van den Dam in de Burchwal te brengen ende van diverse malen te bewaren	0	10	8
Betaelt an die de schuyt van de gront holpen.	0	12	0
Noch betaelt an Branckyen ende Omschaegen voor haer hulp op diverse maelen	1	8	0
Noch betaelt an 2 bosschieters die geroeyt hebben	2	6	0
Noch betaelt an 6 roeyers elckx 15 st.	4	10	0
Noch betaelt voor een veendelstengh die door ons gebrooken was	2	0	0
Facit oncosten. . . .	163	15	0

Die oncosten in 't lang verhaelt op de andere sijde van wege ons geley gedaen, beloopt	163	15	0
Hier tegen weder ons geley vercoft an Henderick Pining voor die stadt Deventer voor die somma van.	47	0	0
Dese 47 gl. getrocken van ons boven verhaelde oncosten, blijft noch dat wij an oncosten gedaen hebben hondert sestyen gulden, vijfthien stuver	116	15	0

Op huyden deu.... November 1586 hebben wij ondergeschreven overluyden van de maekelaers dese reeckening gevysenteert ende recht bevonden, oorconde dese onse onderteyckening.

(De handteekeningen ontbreken.)

De voorgaande rekening komt voor in een boek van ontvangst en uitgaaf van het makelaarsgild, beginnende in 1578 en eindigende in 1586. Het boek behoort tot de registers van genoemd gild, die eertijds berust hebben in het Makelaarskantoor alhier op den Nieuwezijds-voorburgwal op den hoek van de Nieuwstraat en vóór twee jaren van daar naar het stads-archief zijn overgebragt. Het was mij vroeger niet bekend, anders had ik stellig van deze rekening gesproken in mijn opstel over den graaf van Leicester te Amsterdam in de jaren 1586 en 1587, uitgegeven in het Tweede Deel der Nieuwe Reeks van Verhandelingen der Tweede Klasse van het Koninklijk-Nederlandsche Instituut van wetenschappen, letterkunde en schoone kunsten. De uitgave van dit stuk moge thans dienen tot aanvulling van het daar medegedeelde, terwijl het niet overbodig zijn zal, iets tot toelichting daarbij te voegen.

Op den twintigsten December 1585 zette de graaf van Leicester, vergezeld door eenen talrijken stoet van Engelsche edellieden, voet aan wal te Vlissingen en in het volgende voorjaar liet hij zijn voornemen blijken, om eenige Hollandsche steden, waarbij ook Amsterdam met een bezoek te vereeren. Zoodra de regering dezer stad berigt hiervan gekregen had, liet zij terstond de noodige toebereidselen maken, om den doorluchtigen gast met al de staatsie, verschuldigd aan zijnen hoogen rang, hier te ontvangen. Maandag, de achttiende Maart van het jaar 1586, was de dag, bestemd tot zijne komst te Amsterdam. Tegen dien tijd vertrokken twintig galeijen van hier naar Haarlem, om den graaf met zijn gevolg over het Spaarne en het Y herwaarts te voeren. Op deze vaartuigen bevond zich een gedeelte der Amsterdamsche schutterij met eenige gilden, zooals de binnenlandsvaarders en de korendragers, gelijk wij zien uit de stads-rekening van dat jaar. Deze rekening vermeldt echter niet, wat de bovenstaande ons leert, dat het gild der makelaars zich daarbij aansloot en zelfs voor deze gelegenheid een jagt aankocht en toerustte. Daarop waren twintig

personen, die op het hoofd hadden roode mutsen en witte sluijers, versierd met eene roos. Met opzet waren rood en wit gekozen, omdat deze de kleuren waren van Leicesters livrei. Daarom schonken ook de burgemeesters bij die gelegenheid kleederen van wit en rood armozijn aan de hoplieden der stad en andere bevelhebbers, terwijl zij aan de rederijkers veertien ellen rood laken gaven. Verder was de galei bemand met zes roeijers, behalve twee busschieters, die mede deelnamen aan het roeijen, en voorzien van drie stukken geschut. De makelaars vertoefden drie etmalen te Haarlem en Sparendam, om Leicester op te wachten; gedurende welken tijd door ieder van hen bijna twee gulden verteerd werd. Nog vinden wij in de rekening gewag gemaakt van bodeloon voor het *torentgen*, waarmede zeker bedoeld wordt de kamer van burgemeesteren onder den toren op het stadhuis; van waar de besluiten der stads-regering meermalen, als in het torentje genomen, zijn geteekend.

Twaalf dagen in Amsterdam doorgebragt hebbende, vertrok Leicester naar Utrecht. Of het makelaarsgild den graaf, even als het hem bij zijne komst heeft ingehaald, ook bij zijn vertrek uitgeleide deed, blijkt niet met zekerheid, wel dat de galei daarna aan Hendrik Pining (Penning) voor de stad Deventer door het gild is verkocht. Waarschijnlijk hebben de makelaars deze eer aan den Gouverneur-generaal bewezen, om hem voor zich te winnen, en aan hem, met te meer uitzigt op eenen gunstigen uitslag, de belangen van den handel te kunnen aanbevelen. Was dit zoo, dan zijn zij in hunne verwachting bitter teleurgesteld, want door het plakkaat op de zeevaart, door Leicester op den vierden April van dat jaar gegeven, en andere nering- en welvaart-belemmerende bepalingen heeft ons vaderland en vooral Amsterdam, als inzonderheid bij den handel bestaande, veel schade geleden.

Amsterdam. DR. P. SCHELTEMA.

ALMANAKKEN.

"Almanak koop!" is een deun, dien wij jaarlijks hooren. Hij is al oud. Reeds vóór drie eeuwen werd met "almanakken en prognosticatiën" langs straat geroepen. Zie *Bijdr. voor Vad. Gesch. en Oudh.* N. R. VIII D. bl. 197.

BRAND BLUSSCHEN.

VII.

Te Amsterdam waren in 1670 reeds zestig van die groote koperen brandspuiten: en daar ook de leêren emmers, zoowel als de ladders, haken en zeilen, voortdurend vermeerderd waren, zoo achtte men deze stad te dien tijde al zeer wel van brandbluschmiddelen voorzien. Maar opmerkzame beschouwers oordeelden, dat die brandspuiten geenszins beantwoordden aan de verwachting, die men er van gekoesterd had; en een oud-burgemeester, die vele jaren de branden naauwkeurig had gadegeslagen, verklaarde, dat er met al dien toestel niets gewonnen was, ja, dat sedert de invoering der spuiten de branden doorgaans zwaarder, de verwoestingen grooter, en de ongelukken meer geweest waren, dan vóór dien tijd; — wat zeker al een heel treurig resultaat was.

Eén voordeel gaf de spuit, — den hoogen waterstraal; maar daar stonden zoovele gebreken tegenover, dat zelfs dat ééne voordeel bij slot van rekening nutteloos bleek.

Vooreerst brak de waterstraal telkens af, even als bij de glazenspuit onzer schoonmaaksters. Maar, wat erger was, bij ieder neêrdrukken van den zuiger kreeg de spuitpijp een schok, waardoor zij uit de rigting raakte, en pas had de pijpgast haar weêr in de rigting gebragt, of de straal brak andermaal af, en de pijp kreeg op nieuw een schok. 't Gevolg daarvan was, dat het meeste water gespoten werd, waar 't niet noodig was.

Ten tweede konden deze spuiten dikwijls geen water genoeg geven, omdat zij geen voldoenden aanvoer kregen. Voor elke spuit waren drie dubbele rijen volk noodig, om de emmers over te reiken, naar de oude manier; maar vermits meestal de ruimte ontbrak om zooveel rijen op te stellen, zoo konden zelden de spuiten geregeld aan den gang gehouden worden.

Hieruit volgde, ten derde, dat bij strenge vorst de spuiten al zeer spoedig bevroren. Aan dit ongeval was ook de geheele vernieling der beroemde drukkerij van Blaeu op den 22sten Februarij 1672 te wijten.

Ten vierde was het zamenstel van deze spuiten zoodanig, dat zij, ook buiten vorst, na eenigen tijd gewerkt te hebben, onklaar raakten; en men heeft bij zware branden voorbeelden gezien, dat al de spuiten der stad achtereenvolgens aangevoerd en reddeloos weêr weggebragt werden.

En eindelijk konden deze spuiten, ondanks de hoogte van haren waterstraal, meestal weinig tot blussching van een brand toebrengen, maar wel stelden zij de blusschers aan 't gevaar bloot van verpletterd te worden. Dit laatste klinkt zeker zonderling, en vereischt daarom nader opheldering.

Vermits de spuitpijp aan den ketel bevestigd was, en de waterstraal dus uitging van de plek, waar de spuit op de straat stond, zoo kon die straal niet verder reiken dan tegen of even achter den voorgevel. Branden in binnen- of achterhuizen (welke natuurlijk 't meest voorkwamen) konden deze spuiten nimmer bereiken; de vlam moest vóór uitslaan, en eer was er niets tegen te doen. Zoo brandden vaak de huizen van achteren geheel uit en staken ook de buurhuizen aan, terwijl de blusschers met gevulde spuit op de straat stonden te wachten, totdat de vlam naar voren kwam. Dan begonnen ze wakker tegen den gevel te spuiten en bluschten dien, terwijl het daarachter een onbedwongen vuurpoel bleef, die zich telkens verder uitbreidde. Maar wee den spuitgasten, wanneer ze in hun ijver te digt voor den gevel genaderd waren! Weldra had de vlam, die daar achter woedde, de balken door- en de ankers losgebrand, en op eens stortte de gevel voorover, en verpletterde spuiten en menschen. Daarvan zag men een schrikkelijk voorbeeld op den 5den December 1658 op de Oude-schans te Amsterdam [1], en sedert dien tijd bleven de spuitgasten steeds op een voorzigtigen afstand, en de brandmeesters lieten de gevels, eer zij omvervielen, met de brandhaken omverhalen. Dan hadden zij wel den brand van voren open, en ruimte genoeg om er in te spuiten, doch de felle gloed dreef hen achterwaarts. Maar zie, nu dreigde de gevel van het naaste huis hen weêr met hetzelfde gevaar, en deze moest dus ook worden omvergehaald, en de nu nog feller gloed van den open vuurpoel dreef hen andermaal achterwaarts. Zóó ging 't dikwijls van huis tot huis: de vlammen rukten voort en de blusschers weken terug; in plaats van dat de spuiten de overwinning op den brand behaalden, dreef de brand de spuiten op de vlugt. En 't blijkt dus, dat de straksgenoemde burgemeester wel eenigen grond voor zijn beweren had.

[1] 't Was een groot koopmanshuis op de Oude-schans bij de Dijkstraat, bewoond door Joan de Lange, dat op Sinterklaas-avond in brand raakte. De gevel viel plotselings op de spuiten. Vijf mannen bleven op de plaats dood; zij waren verpletterd en onkenbaar. Een hunner was de Stads-fabrijkmeester Dirk Wijnantsz., die herkend werd uit de papieren, die men bij hem vond. Vele anderen waren zwaar gekwetst, waarvan ook nog eenigen stierven. De brandspuiten waren plat geslagen.

OUDE ADRESKAARTEN.

IV.

De Hoogduitsche Apotheek, in de Bartel-Jorisstraat N° 16, waar *de Eenhoorn* en relief uitsteekt, is reeds van oude dagteekening. In 1689 toch vestigde zich daar Johannes Majerus, die dat jaar als apotheker bij het Collegium Medico-pharmaceuticum werd ingeschreven, en hoewel hij omstreeks 1705 als Med. Dr. promoveerde, er toch de pharmacie bleef uitoefenen. Hij vond een opvolger in Alexis Georgius Hermes, van Brunauw, een plaatsje bij Klagenfürt in Neder-Karinthië (Oostenrijk), die den 10n Mei 1728 door het Collegium werd toegelaten. Hermes bleef bijna een halve eeuw in den Eenhoorn zijne kruiden bereiden, en eerst den 22n April 1776 vindt men aangeteekend, dat George Joachim Frederich Metz in zijne plaats kwam. Hij was de uitvinder van de vermaarde slijmpillen, die nog in de Hoogduitsche Apotheek worden verkocht, en het was van hem, dat den 3n Juni 1834 de zaak overging op den tegenwoordigen eigenaar Carel George Loomeijer.

De eenige visch, welke te Haarlem is afgebeeld, treft men aan voor het huis in de Bartel-Jorisstraat N° 799. Het dier staat daar nu zeer verlaten, in aanmerking genomen het ongewone gezelschap, waarmede het zich vroeger zag samen gebracht en dat uit niets minder bestond dan twee leeuwen, twee vossen en twee papegaaien, boven tegen den gevel opgaande, gelijk men zien kan op de oude afbeelding van dit nu wat veranderde perceel, welke afbeelding in bezit is van den eigenaar en bewoner van 't huis, Dr. C. Ekama.

Het huis werd vroeger, naar de afbeelding in den gevel, genoemd *De Vergulde Brasem*, en werd begrensd door *de Dom van Utrecht*, (nu N° 800) en *de Priktol* (nu N° 798). Het werd in den staat, zooals wij het thans kennen, waarschijnlijk in de eerste helft der achttiende eeuw gebouwd door Hieronimus Haring, en had, voor zoover men terug kan gaan, de volgende bewoners:

21 Januari 1717 werd het verkocht door de erfgenamen van Josina Boortens wed. Nicolaes Longespé aan Hieronimus Haring, oud directeur-

generaal op de Noord- en Zuidkust van Afrika (die getrouwd was met juffrouw Christina Gerlings).

10 September 1772 door de erfgenamen van Geertruyd Christina Haring wed. Mr. Justus Witte, in leven raad en presideerend burgemeester aan Elizabeth Jeannetta Hoogstad, vrouw van Wilhelmus Mobachius Quaet, predikant bij de Ned. Herv. Gemeente.

2 Mei 1793 door de wed. W. Mobachius Quaet aan Cornelis Boen, oud presideerend schepen en raad der stad.

18 Februari 1801 door dezen aan den notaris Gerrit Kok Jr.

23 December 1803 door Sandrina Christiana Swaving wed. Gerrit Kok Jr. aan Hermanus Manger, predikant bij de Ned. Herv. gemeente.

27 Juni 1846 door de erfgenamen van de wed. Manger aan Sijtze Klaasses de Waard, predikant bij de Vereenigde Doopsgezinde gemeente.

21 April 1857 door de wed. S. K. de Waard aan den Hr. Hendrik Knoops en

14 April 1860 door dezen aan Dr. C. Ekama.

De groote beurs van de Haarlemsche schilders, etsers en teekenaars der 17e eeuw werd gehouden in de Smedestraat, in de herberg *de Bastaert-pijp*, waar de beroemde graveur Kornelis van Kittensteyn woonde [1]. Menigmaal wordt deze succursaal van St. Lucas-gildehuis in de oude acten der broederschap vermeld, en het was ook in *de Bastaertpijp* dat den 4n April 1634 door Kornelis van Kittensteyn en Dirck Hals eene groote rijfelerije werd gehouden van 33 schilderijen van Dirck en Frans Hals, Pieter Molijn, Jan van Goijen, Willem Heda, Hendrik Goltzius, Van Ostade, Saftleeven, Salomon Ruysdael, Judith Leyster en anderen, welke zamen een geheel vormden, dat menig vorst thans voor zijn kabinét zou begeeren. In dezelfde herberg en bij denzelfden kunstbroeder-hospes werd in 1634 de jaarlijksche gildemaaltijd gehouden, welke vier dagen duurde, en waar in 't geheel *f* 89.— verteerd werd, 't geen zoo de goedkeuring van den deken Salomon de Bray wegdroeg, dat hij zijne vinders trachtte over te halen, om in 't jaar 1635 ter zelfder plaatse weder het jaarlijksche feest aan te richten [2]. De Bastaertpijp lag tusschen de Moerinnensteeg en de Wijngaardsstraat, en had een grooten tuin, waarin later eenige huisjes gebouwd zijn met eene poort voor den ingang. Het geheel werd de Bastaertpijps-tuin genoemd.

---

[1] Geb. te Delft 25 Oct. 1597, overl. 1652. Hij was lid van de oude Rethorijkkamer; zijn zinspreuk was: Arbeyt om rust. Toevallig moest de man, uit wiens naam men ook *Kannenburcht* lezen mag (*Kit* = beker, bierkan. *Steyn* = kasteel, burcht), taveerne houden.

[2] V. D. WILLIGEN l. c. p. 8, 13 et 212.

Sedert het jaar 1394 stond in de Kruisstraat, niet verre van de Kruispoort, het Heilige-geesthuis, door Coene van Oosterwijck gesticht, en waarin oude lieden, vondelingen en weezen werden verpleegd: het werd vooral in lateren tijd gewoonlijk "het Weeshuis" genoemd, en in 1765 met het Arme-kinderhuis vereenigd [1]. Voor de poort stond met gulden letteren geschreven;

Gedenkt die Weeskens, wilt haer ontfarmen,
Want ze vader ende moeder hebben verloren,
T'es die rechte Gods-dienst, let op haer karmen,
God sal sonder faut u gebed weer verhoren,
En u velden, en u landen, als sijn uytverkoren,
Gebenedijen, en segenen: mits die condicy
Heeft hij geseyd (wie kan dees woorden versmoren)
Ik wil barmhartigheyd, en geen sacrificy.
Matth. IX.

Psalm 27

Doe wij schenen vergeten van alle staten,
En niet en sagen dat ons mogt vromen,
En vader en moeder ons hadden verlaten,
Heeft die Heer ons weder aangenomen.

Toen het Weeshuis gesloten was [2], besloot men weldra de gebouwen af te breken, en verrees op de plaats een hofje voor oude vrouwen, zooals door Wouterus van Oorschot bij zijn testament begeerd was. Ter herinnering aan die fundatie is in den gevel van het hoofdgebouw een steen geplaatst met dit inschrift:

Wouterus van Oorschot
Laat hier zijn liefde blijken
Den Armen tot een troost
En voorbeeld aan de Rijken.
Overleeden den 19 *Maart A°* 1768.

De drie christelijke deugden: Geloof, Hoop en Liefde waren voorheen zinnebeeldig voorgesteld in de gevels van drie naast elkaâr gelegen huizen in de Ridderstraat. Volgens de overlevering zouden drie broeders, die garenlintreeders waren, zich elk eene woning hebben gesticht, en plaatsten zij in den gevel eene afbeelding van *T'Geloof*, *D'Liefde*, en *D'Hoop*, (zooals

[1] Mr. A. J. Enschede, *Verslag omtrent eenige Godshuizen*, bl. 103 en volg.

[2] Eene aardige afbeelding er van komt voor in De Koning. *Tafereel* I D. bl. 32.

men nu nog uit de onderschriften kan zien). Waarschijnlijk is deze volgorde gekozen naar de vermaning van I Corinthen XIII v. 13, waar de Liefde "de meerdere" wordt genoemd, aan wie dan ook de voornaamste plaats (in 't midden) toekomt.

Voor het huis nº. 146, waar thans de "Vereeniging tot verbreiding der waarheid" is gevestigd, en waar dus het zinnebeeld des geloofs zoo goed zou passen, is de gevelsteen verdwenen; ook de *D'Hoop* is weggevlogen, maar de beeldtenis van *D'Liefde* is nog te zien voor Nº. 147.

De kleêr- en keurslijfmakers hadden hun gildehuis "in de nieuwe vergrooting" op de Nieuwegracht. Omstreeks 1686 werd dit huis gesticht en voor den gevel een gedenksteen geplaatst, die daar nog te vinden is, en waarop men leest:

Schoon 't laken en de stof
Heel treflick is geweeve,
Ten heeft nogh geen fatsoen,
Den mensch te kleên na 't leve.
De schaer die breeckt het eerst,
En 't wert weer soo gevoecht,
Dat boer en edelman
Te samen sijn vernoecht.

Het gilde, dat men eerst in 1560 vermeld vindt, maar dat zeker wel een paar eeuwen vroeger bestond, immers als snijdersgild, werd met al de anderen, ingevolge de publicatie van het uitvoerend bewind van 5 October 1798 ontbonden, en zag zijne bezittingen, en daaronder het gildehuis in handen van de stad Haarlem overgaan, die het den 24n December 1853 verkocht aan W. Le Minje voor ƒ 2050.—

De gildebroeders der kleêr- en keurslijfmakers hanteerden niet alleen naald en schaar, maar beoefenden ook de kunst van rhetorijcke, blijkens een nog voorhanden "Waghenspel van den berch van Thabor, dwelck de snijders tot Haerlem plachten te spelen in den groten ommeganck van S. Jansmisse."

Een der fraaiste hofjes te Haarlem is dat, gesticht door IJsbrand Staats op den St. Jansweg. Staats werd geboren te Haarlem den 20n November 1663; hij trouwde te Amsterdam in de Fransche kerk, den 14n November 1713 met Geertruyd Colonius [1], en stierf hier den 11n November 1729.

[1] Den 24n Juni 1721 werd in de St. Janskerk begraven Geertruyd Colonius, vrouw van IJsbrand Staats, met haar kind.

Hij was garenreeder blijkens een fabriekmerk, voor hem omstreeks 1703 gemaakt, luidende: *IJsbrand Staats, woonende tot Haarlem in de Damstraat in den Witte Leeuw, maakt en verkoopt veelderhande en fijne soorten van witten twijn.*

Bij uitersten wil werd door hem een hofje voor oude vrouwen gesticht, dat in 1730 voltooid was en in een flinken stijl is gebouwd. In het front leest men:

Staats
MDCCXXX.

Boven de beide zij-ingangen, zijn twee fraaie gevelsteenen van den beroemden Haarlemschen beeldhouwer Gerrit Van Heerstal geplaatst: de een vertoont het portret en medaillon (borststuk) van den stichter, met eenig allegorisch beeldwerk; op den anderen steen ziet men oude vrouwtjes, die, op krukjes steunende, de giften van hun weldadigen vriend, uit de handen der liefde komen ontvangen. De beelden zijn allen in levensgrootte, en een waar sieraad voor dit gesticht.

Het voormalig gildehuis der goud- en zilversmeden, die St. Eloy tot patroon hadden, is te vinden op het Beggijnhof. In den gevel van dit huis (No. 955) staat nog altijd *de Gulden beker* afgebeeld, en daaronder: *Dit. is. de. Goutsmits Camer.* Maar daar binnen wordt weinig meer aan de kunst gedacht; de goudsmidskamer, welke na de ontbinding der gilden op den 5n October 1798 aan de stad Haarlem overging, is den 30n April 1851 voor *f* 750.— verkocht aan J. Doedens Jr., en dient thans tot pakhuis. Het gild van St. Eloy, dat lang voor 1572 reeds bestond, had te zamen met St. Lucas-gild een altaar in de St. Bavo-kerk [1], dat de "beeldsmeders" en schilders, blijkens eene overeenkomst van den 28n September 1576, naar hunne beste kunst zouden versieren, en waarop bij het feest van den eenen patroon-heilige niet minder "godsdienste mocht gedaen werden" dan bij dat van den ander.

De St. Janskerk, vroeger de kapel van de Commanderij van St. Jan,

---

Ik moet bekennen, dat dit weinig overeenstemt met De Koning, *Tafereel* I D. bl. 139, die onder de 34 altaren van St. Bavo opnoemt dat van St. Eligius en dat van St. Lucas, dus voor elk gild een. Dit zal in de eerste tijden zeker wel zoo zijn geweest, en wellicht is in de 16e eeuw een der beide altaren aan een ander gild afgestaan. De broeders der twee gilden, reeds een door de richting hunner kunst, zullen zich onder de bescherming van één schutsheilige gesteld hebben, althans wat hun altaar betrof.

welke met al hare bezittingen in 1625 aan de stad Haarlem is gekomen, wordt sedert 1628 door Ned. Herv. Gemeente gebruikt. Bij de veranderde bestemming, die haar gegeven werd, is boven den ingang het volgende vers geplaatst:

Anno 1628.

De Kerck die hier staet opgericht, Nv wort des Heeren svyver woord
Is tot den dienst van God gesticht. Daerin vercondighd en gehoord.

Niet ver van de St. Janskerk, op den hoek van de Beggijnensteeg, ziet men het huis, dat gesticht is door het burgemeesterlijk geslacht Schatter. In elken van de drie gevels, waaruit het oudtijds bestond, staan twee wapens, geflankeerd door fraaie menschenhoofden, zamen eene zeer aardige lijst vormende. Behalve het geslachtswapen van den stichter ziet men hier de wapens van Holland en van vier Hollandsche steden, in deze volgorde:

Familie Schatter. Holland. 's Gravenhage. Leiden. Amsterdam. Haarlem.

Dit huis, om zijne bouworde reeds merkwaardig, is het niet minder om de reeks van patricische eigenaars en bewoners, die het gekend heeft, en het doet mij genoegen hier zijne lotgevallen te kunnen mededeelen.

Het werd in de eerste helft der zeventiende eeuw gebouwd door Hercules Schatter, uit een oud Haarlemsch geslacht, en kwam vervolgens in bezit van Mattheus Schatter, raad en burgemeester, en van Mr. Gerard Schatter, ontvanger der gemeene-landsmiddelen. De laatste verkocht het den 22n December 1696 aan Theodorus Van Rosevelt, door wiens erfgenaam, Mr. Albert Fabritius, raad en pensionaris der stad Haarlem, later secretaris der Staten van Holland en Westfriesland, het den 4n October 1721 in eigendom werd overgedragen aan Arend Fabritius, raad en regeerend burgemeester. Na dezen werd het verkocht:

17 Sept. 1749 aan Mr. Christoffel Jan Van Dam, raad en regeerend schepen.

18 Oct. 1758 aan Paulus à Roy [1].

30 April 1763 aan Floris Koopman, notaris en procureur [2].

---

[1] Paulus en (zijn broeder) Johannes à Roy, waren garenlintreeders; hun fabriekmerk, door Izaak van der Vinne in $1694\frac{6}{10}$ gesneden, was: *de Pellikaen*, met het randschrift: *Similis factus sum Pellicano*. Of dit dezelfde Paulus à Roy is, die boven wordt vermeld, komt mij wel wat twijfelachtig voor. Hij kocht dan het huis in zijn hoogen ouderdom. In elk geval mocht de nieuwe bezitter er niet voor lang zijne tent opslaan, want in 1763 was hij reeds overleden en werd het pand door zijne erfgenamen verkocht.

[2] Zie over hem, Catal. Stads Bibl. 3e Dl. bl. 65 No 3.

8 Februari 1775 aan jonkvrouwe Judith Catharina Akersloot.

25 Juni 1802 aan Ds. Jan Van der Zandt.

24 Sept. 1842 aan Jhr. Mr. D. A. W. Van Tets van Goudriaan, president van de Arrond. Rechtbank enz., terwijl het thans het eigendom is van Jhr. G. F. Van Tets, lid van de Gedep. Staten van Noordholland, enz.

Het Barbara-gasthuis, niet ver van de Markt gelegen, werd den 10n April 1435 gesticht door Heer Hugo Van Assendelft, die er zijn woonhuis toe bestemde, en het met andere giften aan de stad Haarlem opdroeg. Volgens de begeerte des stichters zou het "Onser Liever Vrouwe gasthuys" genoemd worden en zijne deuren openen voor "regte bedredige, arme "siecke menscen, die niet en hebben te verteeren, ende die daerinne, doen "(geven) hoir behoefte en nooddrufte, so dat behoren sal na des gast-"huys voirs. vermogen." Naar het schijnt is, tegen den wil des stichters, zeer spoedig St. Barbara tot patrones gekozen, die tot in deze eeuw de schutsvrouw gebleven is der oude lieden, die in dit gesticht geherbergd werden. In 1841 heerschte hier eene ongemeene kinderliefde, waaraan als offer werden gebracht twee fundatiën, St. Barbara-gasthuis en het Pietershuis, en tot kinderbewaarscholen ingericht. St. Barbaren doet de herinnering aan zijne eigenlijke bestemming nog voortleven in den gevelsteen boven de voorpoort, waarop, behalve het geslachtwapen van Van Assendelft, de ziekenzaal van een gasthuis is afgebeeld met de verklaring in dit chronogram:

Incarnatie.
OM dat WII oVt ende behoeftICh sChenen VerLaten
Heeft HVgo van AssendeLf hIer gestICht t' onser baten [1],
Barbera Vrouwen Gasthuys.
Anno 1624.

Verder in de St. Jansstraat, voor nº 257, ziet men de afbeelding van een groot wijnvat, dat aan het Heidelberger vat zou doen denken, en daarbij eenige mannen, die de gaven van Bacchus onderzoeken.

---

[1] Lees O. aan 't begin voor V. Uitkomst 1435; het stichtingsjaar.

Haarlem. C. J. GONNET.

EEN BOEREHERBERG VAN OSTADE.

Waar Ostade deze herberg geteekend heeft, weten wij niet, maar zeker wel in Kennemerland [1], — mogelijk in 't bosch bij "den Welighen berch" of ergens aan een zandweg langs den voet van 't duin. Wat er op 't uithangbord stond, weten wij ook niet, maar zeker was deze herberg 't regthuis van 't dorp niet. 't Zal wel een kroeg in een achterhoek geweest zijn, waar de knapste lu niet kwamen, en wij zullen haar dus geen onregt doen, als wij ze "de Uilevlugt" doopen. Ik geef er eenige verzen uit de Boerekermis van Rotgans bij.

Dit is in d'Uilevlugt, — een herberg, daar de guiten
En luije drinkebroêrs vergâren in den nacht.
Daar wordt gestolen goed door dieven t' huis gebragt,
En door het wijf verkocht, gelijk de buren zeggen.
Indien men dezen kwant —

hem namelijk, die daar als een banjert zijn lange pijp rookt [2],

Indien men dezen kwant deed op de pijnbank leggen,
Wat zou hij klappen! 't is de grootste guit van 't land.

[1] Vergl. hiervoor bl. 29.

[2] De lange pijpen zijn al meer dan tweehonderd jaren oud. De eerste lange-pijpenfabriek te Gouda is opgerigt tusschen 1650 en 1660. Het was die van Cincq en de pijpen waren op het hieltje gemerkt met een 5. Zie Dr. R. WESTERHOFF, *Rookpijpjes* bl. 12, 83, 84.

Daar achter aan den wand staat dronken Jaap te pruilen;
Hij ziet er droevig uit en schijnt bijna te huilen:
Hij heeft zijn mooije geld verdobbeld op de baan,
Bij 't rollen van den bal, daar negen kegels staan.

En de derde man hier op de bank is ook

een dronken bloed.
Zijn onverzaadbre keel verzwolg reeds al zijn goed.
Hij heeft, niet lang geleên, de zilvren bel verdronken
Van Pietje, 't jongste kind, hem door zijn peet geschonken,
En Aaltjes pillegift was ook haast doorgelapt;
Daar had de waard al voor zes gulden op getapt.
Zijn vrouw heeft die gelost en in haar kas gesloten.

't Moest wel de overgegevenste dronkaard zijn, die de pillegift van zijn kind verdronk.

EERSTE-STEENLEGGING VAN HET AMSTERDAMSCHE STADHUIS.

Weldra zal voor de 225e maal de dag verjaren, waarop de eerste steen werd gelegd tot het beroemde gebouw, dat weleer "Amstels kapitool" en "'s werelds achtste wonder" heette, en thans (sedert 65 jaren) "het Koninklijk Paleis" genoemd wordt.

Maar welke dag is 't? —

Doorgaans wordt er de 28e October voor gehouden. Men leest dit dan ook bij onze stedebeschrijvers [1], en Vondel zegt het in zijn "Tijtdicht":

De Wijnmaent schreef twee min als 't derde kruis,
Toen 't Vredejaer de gront ley van 't Stadthuis.

Bovendien stond op den "eersten fondamentsteen", — die van wit marmer en omtrent vier voet dik is, en "door der Heeren Burgermeesteren Soonen en Neeven is geleyt" onder den hoek aan den Dam tegenover de Kal-

[1] Wagenaar geeft echter tweeërlei datum; II D. bl. 5: 28 *Oct.* en bl. 10: 29 *Oct.* maar zonder een poging te doen om dit verschil te vereffenen.

verstraat, — zoowel als op de zilveren troffels der vier kleine metselaars, en op de gouden medailles, die de knaapjes bij dat werk op de borst droegen, ook: XXVIII October.

Maar in de Vierschaar lieten de Heeren vervolgens een prachtig gedenkteeken oprigten ter herinnering van de eerste-steenlegging. De Amsterdamsche maagd staat op een zwart marmeren voetstuk, door twee leeuwen bewaakt en door den adelaar gekroond, terwijl Y en Amstel, in de gedaante van een zee- en riviergod, ter wederzijde zitten of liggen. Op dien voetstal vindt men in gouden letters een Latijnsche inscriptie, en daarin leest men, dat de "eerste fondamentsteen" gelegd is op den *negen* en twintigsten October.

Wien moet men nu gelooven? —

Zeker het opschrift in de Vierschaar, want:

1° is dit opschrift *later* gesteld, toen de zaak was *gebeurd*, en niet, als op de genoemde voorwerpen, toen die nog *aanstaande* was;

2° is 't ongelooflijk, dat de Heeren op een openbaar gedenkteeken een verkeerden datum hebben laten plaatsen.

Wij mogen het dus voor zeker houden, dat de eerste-steenlegging van het nieuwe stadhuis heeft plaats gehad op den 29n October 1648.

Hiermeê is de datum van het verblijf van den architekt Jakob van Campen te Amsterdam ook niet in strijd, daar hij tot en met den 29n October in het Oudezijds-heerenlogement op stads-kosten geteerd heeft.

Maar hoe kwamen Vondel en de fondamentsteen, de troffels en de medailles dan aan den 28n October?

Daar is in boeken en registers geen aanteekening van te vinden, maar 't is ligt te gissen. Meermalen toch zijn plegtigheden op een lateren dag volvoerd, dan waarop zij aanvankelijk waren bepaald. 't Is dus waarschijnlijk, dat Burgemeesteren den 28n October hadden aangewezen als den dag, waarop de eerste steen gelegd zou worden, maar dat, toen fondamentsteen, troffels en medailles, zoowel als Vondels "Tijtdicht" (dat denkelijk gemaakt is tot een doel, waartoe 't niet gebruikt is), reeds gereed waren, een onvoorziene omstandigheid de plegtigheid één dag deed uitstellen. De genoemde stukken bleven als ze waren, maar op den gedenksteen in de Vierschaar, die eerst geruimen tijd later gemaakt is, kon de juiste dag vermeld worden.

LIEFHEBBERIJEN VAN DEN OUDEN TIJD.

II.

EENE BIBLIOGRAFISCHE ZELDZAAMHEID.

De Prins van Ligne, een Belgisch edelman met een groot aantal titels, heeft vóór dertig jaren op zijn kasteel te Beloeil, behalve een museum van schilderijen en een muntkabinet, ook een prachtige bibliotheek nagelaten. Hierin bevond zich eene zeldzaamheid, welke in der tijd zeer de aandacht der liefhebbers trok. Het was een boekje in 12mo, dat in 't laatst der 15e eeuw of omstreeks 1500 te Londen was gemaakt en tot titel voerde: *Liber passionis, cum figuris et characteribus ex nulla materia compositis.* Dat wil zeggen: "Passieboek, met figuren en letters, die uit geenerlei zelfstandigheid zijn zamengesteld."

Dat het zigtbare uit niets gemaakt was, klinkt oppervlakkig vrij zonderling, maar ziehier de verklaring.

Al de letters van den tekst en de omtrekken van de afbeeldingen waren op eene sierlijke wijze met een puntig snijtuig uitgesneden, en zulk een uitgesneden blad was vervolgens op een stuk blaauw papier gehecht, zoodat de figuren en letters blaauw doorschenen. De scherpte, volkomenheid en juistheid van de uitsnijdingen waren onbegrijpelijk, en alles was zoo keurig bewerkt als met de beste letters van de bekwaamste lettergieters. Het boekje bestond uit 24 bladzijden, waaronder de negen afbeeldingen begrepen zijn. Het titelblad was bedekt met gekroonde H's, welke met rozen afwisselden, als het teeken van koning Hendrik VII van Engeland, aan wien dit werk geschonken was.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Tegenwoordig beginnen ook uithangborden, met letters, "die uit geenerlei zelfstandigheid zijn zamengesteld" in de mode te komen. Zij staan boven op 't dak, om ver gezien te worden; b. v. op een brouwerij, op een koffijhuis, enz. De letters zijn uitgezaagd, en geen blaauw papier, maar de blaauwe (of graauwe) lucht schijnt er door.

HERINNERINGEN VAN VÓÓR DRIE EEUWEN.

IX.

AAN DEN SCHREIJERSHOEK.

Nog staat te Amsterdam aan den Ykant de dikke, halfronde toren met spitse kap, die reeds vóór meer dan twee eeuwen "een van Amsterdams oudste gebouwen" genoemd werd, en zijn naam ontleende, als Melchior Fokkens zegt: "van de wijven, die haer mans hier zien afvaren en dan krijten na de oude mode: tranen met tuyten; of ook van de vrijsters, die haer vrijers moeten missen, en bevreest zijn, dat ze geen andere weêr zullen krijgen." [1] En 't bewijs van dien naamsoorsprong draagt de toren in een, meer dan drie eeuwen oud, bas-relief in steen gehouwen.

Thans staat hij aan geen hoek meer; maar vóór drie eeuwen was dáár de noordoostelijke uithoek der stad, — de punt van een kaap, die bijna veertig roeden in 't Y vooruitsprong, — waar de schepen "frequenteerende die Oisterszee" en "alle koninckrijcken ende landen van kerstenrijcke" uitzeilden, en de grond doorweekt was van vrouwentranen, waarom dan ook wel teregt die uithoek van Amsterdam "Scrayerhouck" of de Schreijershoek genoemd werd.

Op den 12den September 1573 echter werd aan dezen hoek geen geschrei, maar integendeel een luid gejuich gehoord. Er lag een vloot gereed om een togt tegen de Westfriezen te ondernemen.

Hoe? een togt tegen de Westfriezen? Was de wereld dan op eens weêr drie eeuwen jonger geworden?

Neen, de toestand was thans heel anders dan toen. Als drie eeuwen vroeger de graaf van Holland een togt tegen de Westfriezen ondernam, was die graaf een held van 't Hollandsch bloed, de welbeminde Floris; en toen was de strijd tegen de Westfriezen een strijd van orde en regt tegen geweld en roofzucht, van de beschaving tegen de woestheid, van het licht tegen de duisternis. Thans was de graaf van Holland een uitheemsch tiran, de wreede Filips, die een beul zond om met galg en rad te regeeren; en zijn strijd tegen de Westfriezen was de strijd van geweld en roofzucht tegen

[1] *Beschr. v. Amst.* bl. 65.

regt en vrijheid, van de inquisitie tegen het geweten, van de duisternis tegen het licht.

't Volk, dat aan den Schreijershoek bijeengestroomd was uit nieuwsgierigheid, had dan eigentlijk ook geen de minste reden om te juichen; maar wij weten hoe de menigte is. Het straatpubliek heeft altijd juichtoonen gereed, zoodra 't vlaggen en optogten ziet en trommen en trompetten hoort. 't Was altijd en overal hetzelfde, 't juicht ieder toe, die komt met geschal en triomf, — heden den een, morgen den ander. En hier waren vlaggen genoeg te zien, en de optogt was een prachtige processie, waar Dukdalf zelf bij was.

Op stroom lag de vloot geschaard, die 't Noorderkwartier onderwerpen en zich van de Zuiderzee meester maken moest; een vloot, aan wier uitrusting Alva zelf weken lang zijne zorgen gewijd en veel moeite en geld gespild had. Volgens Boudewijn van Rot, 's konings rekenmeester in Gelderland en kommissaris tot de uitrusting, had deze gekost 112052 kroonen en 25 stuivers, terwijl voor de "maandelijksche soldye en mont-kosten" 20872 kroonen en 10 stuivers noodig was; de kroon gerekend tegen $39^1/_2$ stuiver; een som zoo groot, dat Alva zich er nog dieper om in schulden had moeten steken. Maar wat deerde hem dat? De vloot was gereed, en 't Noorderkwartier zou (als hij meende) getuchtigd worden. En dan zouden de verbeurdverklaringen zijne ledige geldkisten vullen, en zijne schuldeischers — konden rondom loopen; zij zouden hem niet eens lastig durven vallen!

De stadhouder van Holland, — de graaf van Bossu, de man, die te Rotterdam getoond had, wie hij was, en die beloofd had te Hoorn ook nog weleens te zullen komen [1], — zou zelf als admiraal aan boord gaan; terwijl Frans van Boshuizen (die te Enkhuizen nog iets af te rekenen had, als hij meende [2]) zijn vice-admiraal was. Jan Simonsz. Rol (die weleer te Hoorn een gelijke rol had willen spelen als Joost Buyck te Amsterdam, maar de vlugt had moeten nemen [3]) was schout-bij-nacht, en Francesco Verdugo kolonel van het krijgsvolk, dat op de schepen verdeeld was.

Lange roode wimpels golfden van de toppen; de witte vlaggen met het roode Bourgondische kruis zwierden van de stengen; en van het admiraalschip wapperde een groote vlag, die voor aller oogen het hatelijkste ontplooide, wat men Nederlanders voor kon houden, — *de Inquisitie!!* En toch juichte het domme volk, omdat het vlaggen en een optogt zag.

Twaalf razeils en zes jagten lagen daar op stroom, wel bemand en ge-

---

[1] Zie *Oude Tijd*, 1872, bl. 142 en 235. [2] Idem bl. 197. [3] Idem bl. 232.

wapend. Het admiraalschip was een nieuw, groot en sterk schip, gewapend met 32 metalen stukken en bemand met 180 bootsgezellen en 200 Spaansche soldaten; een zeekasteel, zoo zwaar als de vloed over Pampus ligten mogt. Het was bovendien dubbel gekield en gebodemd, om niet ligt in den grond geboord te kunnen worden. Eerst was dit schip gedoopt naar den apostel, die "den goeden strijd gestreden en 't geloof behouden" had, — St. Paulus. Maar voor de Spaansche vroomheid was die naam niet heilig genoeg; Dukdalf kende wel een anderen, die nog veel heiliger was, en liet het schip herdoopen: het moest *de Inquisitie* heeten! — *De Heilige Geest* (hoe kwamen ze bijeen?) lag er naast: dit was het schip van den vice-admiraal, met 150 bootsgezellen en een vendel soldaten bemand; terwijl dat van Jan Simonsz. Rol honderd koppen voerde behalve de soldaten.

Daar nu de admiraals zooveel heiligheid in de vlag voerden, konden de kapiteins daar wel buiten en zich met alledaagsche namen vergenoegen. Ziehier de lijst:

De witte Valk,	kapt.	Paulus Loo,	100	koppen	behalve	de	soldaten.
De bonte Koe,	„	Arent v. Haemstede,	90	„	„	„	„
De witte Roos,	„	Jan Dijl,	90	„	„	„	„
De graauwe Valk,	„	Jakob Klaassen,	90	„	„	„	„
De witte Haan,	„	Jakob Thomassen,	90	„	„	„	„
De vliegende Arend,	„	Boudew. Schoonedirk,	90	„	„	„	„
Het vliegende Hert,	„	Simon Kornelisz.,	60	„	„	„	„
De zwarte Ruiter,	„	Antonie Jakobsz.,	60	„	„	„	„
De Raaf,	„	Jonge Jan Dijl,	48	„	„	„	„

De zes jagten, ieder met 30 koppen bemand, waren: *De zwarte vliegende Arend*, kapt. Matheus de Jongevliet, *de Aap*, kapt. Arent van Schuilenburg, de zwager van Boshuizen en ons ook al bekend van Enkhuizen [1], *de Ekster*, kapt. Andries Knobbond, *de Haan*, kapt. Michiel Hagenau, *de vliegende Draak*, kapt. Adriaan Coraal, en *de Haas*, kapt. Jan Duyvensz.

Uit de namen der kapiteins mag men opmaken, dat zij, welligt op twee of drie na, Nederlanders waren; de bootsgezellen zullen wel meest vreemd volk geweest zijn, want Alva had reeds in 't vorige jaar geklaagd, dat hij matrozen in Bremen moest laten werven, omdat in Holland en Zeeland niemand te vinden was, die op zijne schepen wilde dienen, en alle zeelieden zich bij de geuzen voegden. De soldaten, 1300 man, waren Spanjaards, Duitschers en Walen.

---

[1] Zie *Oude Tijd* 1872, bl. 197.

Zoo was de scheepsmagt, die Noordholland weêr onder 't inquisitiejuk moest brengen. En ook in Friesland, reeds gedwee onder dat juk buigende, rustte Robles een eskader uit, om zich met de vloot van Bossu te vereenigen.

Deze laatste paradeerde thans met vlag en wimpel op het Y, en ter eere van die trotsche koningsvloot vlagden alle schepen en schuiten langs de palen en in de Waal; en als 't volk van den Schreijershoek naar den overkant keek, dan kon het daar, in de verte, bij Schellingwoude, nog een vloot zien, — schoon 't dit naauwelijks durfde, want het was de vloot der Westfriezen, onder den admiraal Kornelis Dirkszoon van Monnikendam, die dáár lag, met de prinsevlaggen in top. In allen gevalle waren er vlaggen genoeg te zien, en de optogt naderde ook reeds.

Alva wilde zijne kostbare vloot niet ongezegend laten vertrekken. Gelijk hij te Antwerpen de schepen, die hij tegen de Zeeuwen zond, liet zegenen door den bisschop Sonnius, zoo moesten hier de schepen, die hij tegen de Westfriezen zond, gezegend worden door Mr. Simon, den pastoor der Oude zijde.

Met de bevelhebbers der vloot en zijn en hun gevolg had de Hertog een plegtige mis in de Oude Kerk gehoord. Daar waren Bossu en Boshuizen en Rol met Boudewijn van Rot, den kommissaris der vloot, — en Simon Kops en Joost Buyck met al hun kollegaas van 't stadhuis, — en de heele staf van 't admiraalschip: Maximiliaan van Kruyningen, Joost van der Werve, Lieve van Weldam, Gerbrand van Warwijk, Gijsbert van Hardenbroek en nog een dozijn heeren en jonkers met de beide hoplieden der Spaansche vendels, Alonso de Corcuera en Fernando Lopez, en de vijftien scheepskapiteins. En toen die plegtigheid afgeloopen was, geleidde de gantsche geestelijkheid, in processie, met kruisen en vanen, den hertog en den graaf en de heeren en jonkers en kapiteins, de Warmoesstraat door, naar den Schreijershoek, terwijl de stoet door een lange sleep van graauwe monniken gevolgd, en door de zaamgevloeide menigte met gejuich begroet werd.

De vloot werd gezegend, en de zegepraal der Inquisitie door Dukdalf en de Albanisten voor zeker gehouden.

Bossu en zijne officieren gingen scheep, en onder 't schetteren der trompetten schreeuwde 't gemeen: victorie!

De moordenaar van Rotterdam ging onder de vlag der Inquisitie op 't Noorderkwartier los; maar — o wee!

De Geus die leerde hem, op dat pas,
Wat schoonder genuchte dat het was,
Op Zuyderzee te varen!

LANGENDIJKS DON QUICHOT.

Aan de zotheid wordt in deze wereld dikwijls meer lof toegezwaaid dan aan de deugd, en Don Quichot heeft een roem verworven, dien menig degelijk held hem zou kunnen benijden. Hij is inderdaad wereldberoemd geworden. Ieder kent hem; zijn naam is tot spreekwoord geworden, en er zijn zelfs nieuwe woorden van gesmeed: als er sprake is van Don-Quichottisme of van Don-Quichotteriën, weet elk wat er meê gemeend wordt.

De roman van Cervantes is in alle talen overgezet, maar wij hebben, behalve de vertaling, ook nog een eigen Hollandschen Don Quichot in den vorm van een blijspel van Pieter Langendijk, — dat bovendien merkwaardig is als de eerste vrucht van dien vrolijken geest. Hij schreef het, toen hij pas zestien jaren oud was (in 1699). Toen het verscheen, stond men verbaasd over zooveel vernuft op zoo jeugdigen leeftijd, en het beviel zoo goed, dat het langer dan een eeuw op het tooneel gebleven is. Het is dan ook, zoo al niet het beste, zeker een der beste stukken van onzen koddigen tooneelpoëet, en het is geheel "met eene nationale tint getoetst." En zoo er slechts even de schaaf over gehaald werd, om kleine ruwten en ruigten, die vroeger niet gevoeld werden maar nu hinderen, weg te nemen, zou het nog ten tooneele kunnen verschijnen, en beter figuur maken dan zooveel hedendaagsche vertaalde prullen.

Al is dit spel getrokken uit den genoemden Spaanschen roman, 't is onder de handen van Langendijk geheel Hollandsch geworden. Niets is natuurlijker dan dat een dolend ridder, die "den aardbodem wilde doorwandelen, om overal avonturen te gaan zoeken," ten langen leste ook eens naar Holland dwaalde en er onder de boeren verzeild raakte. Maar onnatuurlijk is 't, dat Langendijk aan zijne Hollandsche personages Spaansche namen gaf, en een Hollandsche boerenbruiloft liet vertoonen "bij een dorp in Mancha". De personen, die "op de bruiloft van Kamacho" verschijnen, zijn van dezelfde natie als die op de bruiloft van Kloris en Roosje komen, en men zag er ook dezelfde kroontjes tusschen de boomen hangen, blijkens het plaatje, dat voor den 2den druk staat. [1]

[1] Ik heb den 2den druk gebruikt; den 1sten druk heb ik niet gezien, maar, volgens de voorrede van den 2den, verschilde die van dezen alleen door een grooter getal van drukfouten.

Kamacho zelf is ondanks zijn geleenden uitheemschen naam, een echte Hollandsche boer, en hij had liever Piet Gijsen moeten heeten; — of kies een anderen naam, zoo gij wilt, ik noem er maar een. — Wilt gij hooren, dat hij een Hollander is? — Als hij zich zelven bij den vader van zijne liefste aanprijst, zegt hij:

Ik bin nou rijk 'enoeg; het geltje van kezijn,
Die in Westinjo sturf, is allemael voor mijn.
Toen jonker Smalpens mit de vrou [*lees*: weeuw] van Platbeurs tronde,
('Et gien 'em naederhangt so euvelik beroude),
Was 't hiele zelschip, as je weet, op deuze plek.

En die plek was zeker niet "in Mancha". Als Don Quichot hem voor Splandor, den zoon van de schoone Angelika, houdt, poogt hij dezen, op zijn Hollandsch, uit den droom te helpen:

Ik heb *Jan-Géleslae* men leeven niet 'ekent,
Ik hiet geen *Plankoor*, en we bennen niet 'ewent
De key'ren in ongs durp mit zukken naem te doopen.
Ey, ridder *Dronke zot*, ik bidje, laet me loopen.

Dat verhaspelen van Don Quichot tot *dronke zot* is zoo natuurlijk in den mond van een Hollandschen boer, dat men 't heden ten dage nog wel zou kunnen hooren, maar kan geen Spaanschen Kamacho in den mond gelegd worden.

En als hij maar niet begrijpen kan, waar zoo'n paar gekke kerels als Don Quichot en zijn schildknaap vandaan komen, weet hij geen beter verklaring dan dat zij uit het dolhuis losgebroken zijn.

Die ridder lijkt wel mal;
De knecht niet minder; 't is een wongerlijk geval.
't Is volk uyt 't dolhuis, die misschien zijn los 'eraekt,
't Is wonger dat 't Geregt hier van gien werk en maekt.

Zeer natuurlijk in den mond van een Hollandschen boer, die nooit van dolende ridders en schildknapen gehoord of gelezen heeft, maar wel weet, dat er in steê een dolhuis is, waar de gekke lui in opgesloten worden.

Meester Jochem is ook de volmaakte Hollandsche boereschoolmeester, die tevens factor van de boererederijkerskamer is. Zijn bruiloftsdicht is een parodie der soort, en zijn bruiloftsliedje al even Hollandsch als de vrijage-liedjes van Krelis en Elsje, of een zangdeun op een brug bij een geschilderd zeil; hoor maar:

Hoort toe, jongmaus, ik zal verklaaren,
Tot lof van die hier t' saam vergaaren,
Hoe datter nu trouwt een jongman fijn
Al met een soetelijk maagdelijn.

De bruigom is een kittig haantje;
Och, och, hij liet zo menig traantje,
Om datter het meisje zoo lang sweeg,
Eer hij 'er het lieve Jawoord kreeg.

En al de andere "vertooners" van 't spel zijn Hollanders; er is niets Spaansch in te vinden. De zoogenaamde Bazilius is een Haagsch heertje, en geen student te Salamanca maar wel te Leiden geweest. Vetlasoepe is de Fransche kok in Holland; de man en zijn naam zijn hier t' huis; men kon in dien tijd in Holland niet lekker eten zonder zoo'n Vetlasoepe. En hij zingt hier met Gijs en Trijn Jans een liedje, met het glas in de hand, precies als Thomasvaêr met Krelis en Elsje, — en dat liedje is al even Hollandsch:

Kom, lieve Trijntje!
Hoe stae je daer en kijkt?
enz.

Ja, Don Quichot zelf is hier eigentlijk ook geen Hidalgo meer, maar eenvoudig een waanzinnige romangek, als men hier te lande ook wel vond, gelijk Langendijk in zijn "Opdragt" dan ook zei:

Ik voor hem hier ten Schouwtooncele,
Opdat hij met zijn zotternij
Voor andren (zijns gelijken) speele.

Voor romangekken niet alleen maar ook voor gekkinnen, voor zooveel deze laatsten nog niet genoeg mogten hebben aan Bernagies *Romanzieke juffer* (uitgegeven in 1685). De minnaars van Middelnederlandsche liefhebberijen mogen nu de oude romans vol dappere ridders en beeldschoone jonkvrouwen weêr uit de hoeken halen en er veel moois in zien, en al de snaken en snoeshanen, die er in vertoond worden, heel belangrijk vinden, die boeken hebben indertijd kwaad genoeg gedaan en menig jong hoofd op hol geholpen, waarom dan ook Bernagie den vader zijner heldin kon laten zeggen:

Ja, die Romans weten wat! En waartoe konnen ze toch dienen, als om de jonge zinnen
Op hol te helpen met al die Helden en Heldinnen?
De ervarenheid leert ons, dat de historie van Don Quichot niet heel verdicht is, en tot mijn kruis
Vind ik hier een voorbeeld van in mijn eigen huis.

Sanche Panza eindelijk lijkt precies op een Jan uit een Haagsche of Leidsche achterbuurt, die als lakei bij een gekken en kalen heer teregt is gekomen, maar beter voor staljongen of aan den weefstoel passen zou. En de Fransche kok noemt hem bij zijn regten naam, als hij zegt:

Jan! hoe staaje daar te gaap?
Help mij een beekje om de taafle hier te krijken!

't Is een Jan Vlegel, en wat hem 't meest ergert, is, dat zijn meester geen roode duit afschuift, maar hem met schoone beloften paait en honger laat lijden.

Ik zie vast munt noch kruis;
Won ik nog geld, met al dat hongerige doolen!

Als alle lakeijen is hij ook een klaplooper of, als de oude Hollanders zeiden, een "lekker". Als hij de bruiloftstafel gewaarwordt, roept hij:

Ik heb zoo'n honger, of ik in ien halftalf jaar[1]
Gien snars geproeft had, neen, ik blijf niet bij die hansen.
Ik lach om al den bras; hier's beter wat te schransen.
Maer zagt, wat ruik ik? O mijn buik! nou mot je vast staen,
't Is hier al brulleft, 't is hier meer als maer te gast gaen;
Dat's eerst een frissche lucht! 'k marcheer daer regt op toe.

Dat is een Hollandsche Jan, maar Spanje heeft hij van verre niet geroken. Hoor hem maar verder als hij een hoentje en een flesch van de tafel gekaapt heeft.

O Sellementen, dat 's en schuimpje! nou aen 't vretten;
Kezijn boetelje, 'k moet jou iens an 't mondstuk zetten;
't Is om de wijn niet, maer om 't klukken van de fles,
Zei dronken Jurjen, en hij kraekte der wel zes.

En even Hollandsch is dat "sollen in de deken" (of als 't eigentlijk heette: "Jonas in den walvisch" [2]) dat na 't snoepen de arme Jan, alias Sanche,

---

[1] *Halftalf* is oud Hollandsch. Het beteekende een *halft half*, en dus een vierendeel.

[2] Vergel. de *Volksvermaken*, bl. 371.

ondergaan moest. Mogelijk herinneren sommige lezers zich nog wel, dat zij het op ouderwetsche bruiloftspartijen gezien en zelf het deuntje:

Jonas in de Wallevisch, van een, twee, drie!

meêgezongen hebben.

Kamacho heeft meester Jochem voor de poëetsche kwinkslagen, die "in 't rijm zoo te pas kwamen", met stokslagen betaald, maar als hij later op zijn neus kijkt, omdat zijn medevrijer met de bruid gaat strijken, lacht Jochem hem uit:

Bloed, bloed! wat mien ik daar pasquillen van te maaken,
Dat al de parssen van heel Spanje zullen kraaken;
Ik zal je leeren voor mijn vaerzen mij te slaan.
Ik zal bij al de acteurs van 't heele land omgaan,
Ja plakken 't in de stad op hoeken van de straaten
En kokerboompjes aan.

Dat "Spanje" staat hier al heel potsierlijk bij die Hollandsche "kokerboompjes"! Men weet, dat van ouds de jonge boomen langs onze grachten in vierkante houten kokers geplaatst waren, en dat daar elk zijn briefjes op aanplakte.

Langendijks Don Quichot is Hollandsch van top tot teen, in merg en been; en de Spaansche namen, die er opgeplakt zijn, staan er even gek bij als een Fransch uithangbord boven een Jordaansche komenij. Maar vervolgens hebben dwaze aanmerkingmakers den poëet geheel van den wal in de sloot geholpen. Die lieden begrepen niet, hoe Don Quichot in Holland op een boerebruiloft kon komen, en meenden dat de boerebruiloft bij hem komen moest. En Langendijk liet zich door hunne wijsheid foppen en gaf aan zijne Hollandsche boeren nog meer Spaansche namen. Ziehier zijne eigene woorden in de voorrede van den 5n druk:

"Ook heb ik eenige naamen veranderd van de boeren, hen Spaansche gegeeven, in plaats van Duitsche [1]. Wat de naam van Meester Jochem, de Rijmer, betreft, die had ook ligt kunnen veranderd worden, maar gemerkt die naam Joachim in alle landen gemeen is, heb ik dien zoo gelaaten. Zij zullen zonder twijffel nog genoeg aanmerkingen op het spel hebben; maar ik meen 'er voortaan niets in te veranderen". — Goed; maar hij had die namen ook niet moeten veranderen. Nu zitten die er opgeplakt als vreemde lapjes, en grappig kijkt toch de aap hier en daar

[1] Duitsche = Hollandsche. Vergl. *Oude Tijd* 1872, bl. 15 in de noot.

uit de mouw, waar de verandering maar half is. Zoo, bij voorbeeld, Kamacho:

Ik hiet gien Plankoor, broêr! Kamacho is mijn naem.
Mijn vaêrtje sageles was Krelis mit de praem,
En Lobbrichje men moêr, 'eboren in Bregance,
In Poortegael.

Een vrouw Lobberich in Braganza in Portugal, wier man, die een Spanjaard moet verbeelden, Krelis heet!! En om dit te verbeteren, schreef Langendijk later:

Mijn vaêrtje sageles was Lopes Pedro daam!!!

Als "miester Jochem" den aanhef van zijn bruiloftsdicht, dat "maar van vijfthalf vel" is, eventjes voorleest, heet Kamacho eerst:

De zoon van Guurtje Pens en Krelis Knuppelstro,

doch later, als 't naar den raad der aanmerkingmakers, verbeterd is.

De zoon van Pedro Lope en Guurtje Knuppelstro.

De bruigom wist toen zeker zelf niet meer, of zijn moeder Lobberich of Guurtje had geheeten, en of zijn vader een Hollander of een Spanjaard geweest was!

Langendijk heeft zich van betweters deerlijk van de wijs laten helpen. Het tooneel had niet "in een bosch bij een dorp in Mancha", maar in Holland moeten zijn, en om Don Quichot hier te brengen, had hij dit of dergelijk verhaal als inleiding kunnen geven.

Don Quichot bevond zich eens in het zuiden van Frankrijk, om daar, aan de boorden der Gironde, 't kasteel van Reinout van Montelbaan te zoeken, dat hij in Arragon niet had kunnen vinden, toen hij hoorde, dat er een steekspel in Saragossa zou gehouden worden, waar hij bij woû wezen. Maar in de haast, sloeg hij, ergens aan een kruisweg, bij vergissing, regts in plaats van links om, en kwam eindelijk in de Nederlanden in plaats van in Spanje. Of mogelijk — men weet het niet zeker, omdat er geen oude brieven van zijn — mogelijk wel had iemand hem verteld, dat er te Amsterdam op de Oude-schans een toren van Montelbaan te vinden was, en had hem dit de reis naar Holland doen aannemen. Hoe dit zij — Don Quichot kwam onverwachts in 't hartje van Zuidholland opdagen. Nu woonde er tusschen den Haag en Leiden een dikke boer, die een mooije dochter had, en graag "dikketonnen" zag. Van de laatsten was een zekere Piet Gijsen wel voorzien, en daarom wilde hij aan dezen zijne dochter geven, ofschoon zij meer zin had in een kalen Haagschen jonker, die Van Bazelen heette, maar, omdat hij te Leiden gestudeerd had, zich Bazilius noemde. Terwijl de boerebruiloft werd aangerigt, kwamen Don Quichot en Sancho Panza, de eerste op zijn mageren "Ronzinant", de andere op zijn ezeltje, daar juist aan.

Bladz. 271. Sanche Panza en zijn makker in een boerestal.

In het vierde Tooneel komen ze van tusschen het geboomte te voorschijn, en Sanche, die wel merkt, dat zijn meester hier ook al niet vindt, wat hij zoekt, zegt:

Maer, mijn Heer! wat zellen wij nou doen?

waarop 't antwoord luidt:

Zo ras als 't mooglijk is naar Saragossa spoên,
Op hoop van nog in tijds het steekspel bij te wonen.

Ja, maar dat is nu niet mogelijk, want ze zijn doodmoê en moeten eerst wat rusten. Och, zucht Sanche,

Wat ben ik ook een gek, dat ik me meê liet troonen!
Och, ridder Don Quichot! 'k verlang alweêr naar huis.

"Laat", zegt zijn meester (doch nog niet in den tweeden druk, 't is een latere inval, maar alweêr echt Hollandsch):

Laat mijnen Ronzinant met Graauwtje ginder weien.

Goed, zegt Sanche,

Ik zel ze gunter, daer het beste gras groeidt, leien.

En hij gaat met de twee beestjes heen, terwijl Don Quichot onder een boom gaat zitten en een alleenspraak houdt. Sanche echter, die meer hart voor zijn Graauwtje dan voor zijns meesters Ronzinant heeft, laat den laatsten aan den weg loopen, maar sluipt met den ezel een boerestal binnen, dien hij vindt openstaan, en waar niemand hem stoort, want het heele dorp is naar de bruiloft.

't Is alles op de been, de boeren quinkelceren.

Hij zet er zijn Graauwtje aan den welgevulden voederbak, omhelst zijn trouwen makker, en barst in tranen los:

Mijn lieve Graeuwtje, wat heb ik al deurgestaen!
Wat hebben jij en ik al menig droeven traen
Op dezen tocht 'estort! mijn hart! mijn last! mijn leven!
Mijn zeun! mijn Graeuwtje! je bent in mijn hart 'eschreven.
Wat zijn we trouwe broêrs, in lief, in leet, in nood!
'k Zal jou in goud beslaen, mijn keuning, nae jou dood.

Welk roerend tooneel gij hiernevens door Gustaaf Doré uitgeteekend ziet; terwijl gij 't vervolg bij Langendijk zelven vinden kunt.

ZUIDBEVELANDSCH BINNENHUIS.

Hebben wij in een vroeger opstel de Zuidbevelandsche kleederdracht van voorheen beschreven, wij willen nu eens een kijkje nemen in de woningen van een halve eeuw en meer achterwaarts.

Hoe koud en ongezellig ziet het er hier uit! Immers, wij missen de matten op den vloer, de gordijnen voor de glazen. De vloer is met roode of blauwe, of ook met roode en blauwe leien beurtelings, belegd. Wel worden die zindelijk geschrobd en met zand bestrooid, doch daar zij spoedig koude voeten veroorzaken, loopt men met klompen of schoenen in huis tot aan den grooten Dordschen haard, waar men gelegenheid vindt op de groote vuurplaat zich te warmen. Vóór de ramen vindt men een houten horretje, om het inkijken te beletten.

De kolossale schoorsteenmantel is met groote porseleinen schotels en kommen bezet. Op den haard liggen verbazend groote blokken hout te branden, waarvan wij den naam van "kossemishoutje" [1] nog overhebben, terwijl gebraden appels daar rondom sissen.

Kijken wij nu den schoorsteen in, dan zien wij hammen, vleesch en worst hangen, om gerookt te worden. Ja, wáárin onze oude luidjes ook mogen ten achteren zijn, in de zorg voor den "inwendigen mensch" niet.

Zijn er geen pronkstukken in huis? — Wel zeker! Bezie die glazenkast eens. Zij is opgevuld met echt porselein en zou in dezen tijd een aanmerkelijken schat vertegenwoordigen.

Kabinetten als thans zien wij niet, maar toch groote, bruin-geboende kleêrkasten met twee of vier deuren, waarin een groote voorraad van wollen of geweven stoffen ligt opgehoopt. En bovenop die kast zien we fraaie porseleinen stelsels of kommen, een grooten steenen tabakspot, en wellicht eenig koperen, blank-geschuurd vaatwerk.

De wanden van de kamer zijn met gekleurde tegeltjes bezet, waarvan velen bijbelsche tafereelen voorstellen, b. v. Jonas, die door een walvisch op het droge wordt gespuwd; Jezus wandelende op de zee; Jezus de kinderen zegenende; een paar mannen, waarvan de een een zwaren balk,

[1] Kossemis = Kersmis.

de ander een splinterig houtje in het oog heeft, met den daarop toepasselijken tekst er onder, enz. — Aan weêrskanten van de vuurplaat, in de "hoekjes van den haard" vormen vier of meer tegels te samen eene grooter uitgewerkte voorstelling, 't zij weêr een bijbelsch tafereel of een vogel in eene kooi, een man te paard, enz.

Aan de zolderbalken hangt, zooals nu nog wel geschiedt, eene aanzienlijke hoeveelheid spek en worst, 't geen men noemt: "den zolder bekronen".

Vóór de bedsteden hangen donkerblauwe gordijnen met witte figuren beklad, en van boven met een rabat voorzien.

Boven die gordijnen ziet men smalle lijsten getimmerd, juist geschikt om alweêr kleine of grootere porseleinen schotels naast elkaâr te plaatsen.

Wij zien ook hier, als overal, het onontbeerlijke lepel- en vorkenrekje. En ja, ook "schilderijtjes", maar 't zijn slechts gekleurde prenten in lijstjes: hier een viertal van den verloren zoon, dáár van Genoveva, enz., de meesten afschuwelijk leelijk afgedrukt en met rood en blauw, groen en geel beklad.

Wij zouden de zindelijke huisvrouw beleedigen, wanneer wij ook geen oog hadden voor haar blank-geschuurd haardgereedschap, tinnen kroezen en potten, alles massief, doch karig vertegenwoordigd.

De steenen doofpot met een vloerlei gesloten, staat bij de hand.

De tafel is laag even als de matten stoeltjes, doch het een zoowel als het ander getuigt van duurzaamheid. Kopjes en schotels, melkkan en suikerpot, dit alles is met opzichtelijke kleuren versierd. Des avonds werpt een klein olielampje zijne matte stralen in 't rond. Het spinnewiel snort eentonig en de huisvader sticht waarschijnlijk zijne huisgenooten met eene voorlezing uit den Trouwring van Cats of de preeken van Smytegelt, Groenewegen of Brakel.

Het was een der aanzienlijkste boerenwoningen, waarin wij eens hebben rondgekeken, en de eenvoud en soberheid is ons sterk in 't oog gevallen. Misten onze voorouders daardoor veel, wat ons eene behoefte is geworden, zij wonnen het wellicht in vergenoegdheid, en zeker waren de vrouwen verlost van een omslag in ameublement en kleedij, waaronder velen van den tegenwoordigen tijd gebukt gaan, en die niet alleen een aanmerkelijk deel van de inkomsten maar ook van den tijd in beslag neemt.

Nisse. J. KOUSEMAKER PZ.

BRAND BLUSSCHEN.

VIII.

Jan van der Heyden — een man, als schilder en als werktuigkundige even beroemd — had zich reeds verdienstelijk gemaakt door de verbetering der stadsverlichting, en vestigde nu zijne aandacht ook op het brandwezen. Hij was in September 1670 ooggetuige bij een verschrikkelijken brand op het Realeneiland, die drie dagen duurde. Hij zag veel beweging en hoorde veel geschreeuw, maar bespeurde niet, dat er iets meê uitgerigt werd. Hij zag een verward gewoel, maar geen brand blusschen. Hij zag de menschen met brandemmers loopen en de spuiten waterstralen uitwerpen met geen ander gevolg dan dat de straat overstroomd werd, terwijl de vlammen onbetengeld voortwoedden. Hij zag spuiten reddeloos wegslepen en nieuwe aanvoeren, die ook alweêr spoedig onklaar raakten en weggesleept en door andere vervangen moesten worden, terwijl het vuur met al de pogingen der menschen den spot dreef. Hij zag eindelijk den brand van zelf uitgaan, toen 't geheele blok huizen vernield was, terwijl de blusschers niets meer hadden kunnen doen dan de huizen aan de overzijde der straat met natte zeilen beschutten.

De gebreken der oude spuiten vielen hem hier duidelijk in 't oog, en van toen af spitste hij 't brein om die te verbeteren.

Het eerste, waar hij zich op toelei, was het middel te vinden, om de spuit een geregelden en overvloedigen toevoer van water te geven, zonder er rijen volk met brandemmers bij noodig te hebben. Hij vond een aanbrenger of slangpomp met een waterslang uit, waardoor het water uit den burgwal in de spuit gepompt werd, en nam er, bij een brand op het Schapenplein, den 25n Maart 1672, een proef meê, die zoo goed voldeed, dat de Regeering hem de verdere verbetering der spuiten opdroeg.

Daarop zocht hij het middel, om 't water steeds te kunnen brengen waar 't noodig was. Men moest niet langer alleen tegen voorgevels spuiten, maar overal, in binnen- en achterhuizen, in keukens en kelders, op trappen en in schoorsteenpijpen, door en over de buurhuizen heen, midden in de felste vlam; en daartoe moest de spuitpijp niet meer aan de spuit bevestigd zijn, maar, geheel vrij in de hand van den pijpgast, overal gebragt en in alle rigtingen bewogen kunnen worden. En dit middel vond hij:

het was de spuitslang. Op het einde van 1672 had hij dien gereed. Hij vermaakte toen, zooveel mogelijk, een der oude spuiten, en bragt er zoowel den waterslang als den spuitslang aan, en — ziedaar de eerste slangbrandspuit.

Er ontstond op den 12n Januarij 1673 een zware brand te Amsterdam. 't Was in de oude lijnbanen der Admiraliteit, die aan den ouden wal bij de St. Antonispoort, dat is: in de Vinkenbuurt, stonden; en daar die gebouwen destijds dienden tot een magazijn van materialen voor 't uitrusten van branders, zoo vond de vlam er gretig voedsel en woedde met schrikkelijke felheid. 't Was hier weêr hetzelfde tooneel van verwarring als op 't Realeneiland, en met gelijk gevolg. De slangbrandspuit kwam zeer laat, want zij had hare standplaats juist aan de andere zijde der stad, namelijk bij de Westerkerk. Zij moest door een sleeper worden gehaald, want, ofschoon zij verhanseld was, zij was daardoor niet ligter geworden, en moest, nog even als vroeger, door twee paarden getrokken worden. Bovendien moest de sleeper wel oplettend zijn, want er stond bij dezelfde kerk nog een spuit, die hij niet halen moest; — evenwel, de man was voor beide spuiten aangesteld, en de eene was dus in zijn oog zoo goed als de andere. "Een spuit is een spuit", dacht hij, en bragt juist de verkeerde. Nu mogt Jan van der Heyden op den sleeper brommen, zoo hard, en over 's mans domheid zich ergeren, zooveel hij wilde — het hielp niet. "Heb nou maar zoolang geduld, totdat ik weêrom kom", zei de sleeper, en ging nog eventjes heen en weêr, om zijn fout te herstellen.

En toen dan eindelijk de slangspuit kwam, moest zij nog werkeloos blijven; zij kon niet bij den brand komen. De brandmeesters en de gildebroeders waren Hollandsche Chineezen. Zij hadden een vooroordeel tegen "het nieuwe ding". De een wilde er geen ruimte voor maken, en de ander er geen hand aanslaan. En daar er nog geen "speciale order" gesteld was "tot deszelfs waarneming en bediening", zoo stond Jan van der Heyden magteloos tegenover den onwil, en moest werkeloos toeschouwer blijven, terwijl vernield werd, wat hij had kunnen redden. Of hij smeekte of dreigde, 't baatte hem even weinig. "'t Is hier geen tijd om nieuwe dingen te beproeven", zeiden de brandmeesters, en gingen voort met het omverhalen van muren en wanden, om den brand, dien zij niet blusschen konden, te stuiten.

Reeds lagen de lijnbanen en alles, wat er om en bij gestaan had, onder den voet: alleen twee houten loodsen stonden nog overeind, maar hadden

ook reeds vlam gevat. Zij stonden te ver achteraf, dan dat een der oude spuiten ze bereiken kon, en de brandmeesters besloten dus die maar te laten branden, en hun taak als afgedaan te beschouwen.

"Laat mij er nu dan eens bij", zei Jan van der Heyden. "Ik wil die loodsen nog redden."

"Dat is onmogelijk", zeiden de brandmeesters.

Toch zagen zij dat het gebeurde. De slangspuit bluschte niet alleen spoedig de vlam in de loodsen, maar ook de brandende puinhoopen, ruim honderd schreden ver.

Nu was de deugd der slangspuit klaar gebleken, en hare meerderheid boven de oude spuiten bewezen; elk had gezien, dat "het nieuwe ding" goed was, en bij velen, ofschoon nog niet bij de brandmeesters en gildebroeders, week van nu af het vooroordeel.

Jan van der Heyden ging voort met het herscheppen van oude spuiten in slangspuiten, maar de Regeering liet er juist geen grooten spoed meê maken, omdat zij er niet veel geld voor besteden kon, daar er te veel voor den oorlog noodig was. Men weet, dat de Staat toen juist in een fellen krijg met vier mogendheden: Frankrijk, Engeland, Munster en Keulen, gewikkeld was; en de Amsterdamsche Regeering had zooveel met de zaken van Staat en Oorloge te doen, dat zij zich weinig met huishoudelijke aangelegenheden bemoeijen kon. En zoo bleef het brandwezen vooreerst nog op den ouden voet.

EEN TWENTSCH HUWELIJKS-KONTRAKT.

Het volgende stuk [1] vergunt ons een blik te werpen in 't oude Twentsche huishouden. Ik zal de familienamen weglaten, daar deze den lezer onverschillig zijn.

"Op heden dato ondergeteekend en gehandmerkt is een onderling Huwelijks-contrackt, onder inwachting van Gods zegen, beraamt en gesloten tusschen den eersamen jongman Gradus A ter eener en de eerbare Gezina B, weduwe van wijlen Gerrit Jan C, beide van beroep landbouwers,

[1] Medegedeeld door den heer B. ten Bokum te Ootmarsum.

woonachtig in het Canton Ootmarsum en gemeente Denekamp, op navolgende voorwaarden.

Eerstens zullen voorgenoemde Gradus A, zijnde meerderjarig, en Gezina B zig in den Huwelijken staat begeven en daarin leven en sterven, zoolang het God zal behagen, en in gemeenschap van goederen, zoo dezelve thans besitten of nog mogten aanwerven of verkrijgen in leeven, en zal bij onverhoopt sterfgeval de langst in leven zijnde de geheele nalatenschap behouden, en na goedvinden handelen als na Landsrechten.

Ten tweeden, zoo neemt Gradus A de drie onmondige kinderen van wijlen Gerrit Jan C, genaamd: Geertrui, Herm Jan en Fenneken, als zijn eigen kinderen aan, om dezelve in eer en deugd op te brengen, en het weeven aan Herm Jan te laten leeren [1], en zoo haar moeder eerst kwam te overlijden, en haar stiefvader weerder [weder] mogte trouwen, zal haar moeders bedde aan de jongste doghter worden afgegeven, en een kiste, en zal het [de] oudste alsdan genieten een kiste en den peul van haar meuje Aleid C, zijnde den besten peul; ende zo haar moeder in leven blijft, dan zullen de kinderen, zijnde Fenneken en Geertrui, de kiste en peul voor haar aandeel kunnen trekken, ende Fenneken na zijn [haar] moeders dood de kiste kunnen aanvaarden.

Zullende Herm Jan zijn vaders kiste, als hij tot zijne jaren is, tot zijn gebruik hebben, en als hij het weeven kan alsdan zal hij van de smitte [2] drie stuivers voor sig hebben en in kost en linnen worden onderhouden en de gereedschap van zijn vader voor sig hebben, en zullen bij ziekte of zugden [ongeval] vrijen ingang in haar ouders huis hebben en Cristelijk onderhoud genieten, te weeten van alle drie kinderen; zullende Bernardus C en deszelfs zuster Gezina C ook bij ziekte en zugt zo wel als hare voornoemde drie kinderen door Gradus A en Gezina B worden behandeld en den voorgenoemden peul alsdan tot haar gebruik hebben.

Aldus door ons ondergeteekende en onder handmerk en ten overstaan van vrienden en monboiren gedaan in Agelo den 30n Maart 1802."

(Hieronder staat een rij kruisjes).

---

[1] De meeste landlieden leerden vroeger het linnen weven.

[2] *De smitte* beteekent zes oude ellen geweven linnen, en daarvan kreeg Herm Jan drie stuivers voor zich. De wever zette bij elke zes ellen, die geweven waren, met rood krijt een teeken op de schering of ketting.

PARASOL EN PARAPLU.

IV.

PARAPLU.

De paraplu stamt van de parasol af, ja, is eigentlijk 't zelfde voorwerp, dat evengoed tot beschutting tegen den regen — als tegen de zonnestralen dienen kan, en 't mag ons zelfs verwonderen, dat men niet vroeger dan in de 18e eeuw op de gedachte gekomen is, het daartoe te gebruiken. En waar is dit het eerst geschied? In Frankrijk, — dit bewijst ook de naam. Maar al spoedig daarop zag men de paraplu ook in Engeland: de vroegste melding er van vindt men bij Jonathan Swift in 1710 en bij John Gay in 1712.

De eerste spreekt van een naaister, die, met de eene hand hare japon ophoudende en in de andere hare paraplu torschende, met groote stappen door de plassen waadt, terwijl de regen rondom met stralen van 't geöliede scherm afloopt. En de laatste zegt, dat een goede Londensche huisvrouw om geen natten Novemberdag geeft, als ze haar mantel om, haar paraplu op, en haar klompen aan heeft.

't Waren toen echter nog maar alleen de vrouwen, geen mannen, die er meê liepen; en 't waren ook slechts de vrouwen der burgerklasse, die hare paraplu zelf droegen, — deftige dames lieten dit een knecht doen, want dat ding was toen vrij zwaar in de hand: 't was, om niet door te regenen, gemaakt van geölied linnen of van wasdoek. In de huizen der aanzienlijken stond altijd zulk een paraplu, en wel een groote, achter de deur, om door een knecht, als 't regende, boven de dames gehouden te worden, wanneer zij uit of in het rijtuig stapten.

De achttiende eeuw was reeds meer dan half verstreken, eer men in Engeland een man met een paraplu zag loopen; maar te Parijs was dit al verscheidene jaren vroeger zoo algemeen, dat men er niemand zonder zag. Een Hollander, die dat in 1758 voor 't eerst aanschouwde, verbaasde er zich over. "'t Is een comedie om te zien," schreef hij, "als 't reegend, hoe elk met een *Para Plu* loopt. Lieden van het Hof, den Tabbaard en den Degen, deze gaan zoowel als de paruikjongens, schoenepoetzers en *petits-maitres*, *chapeau-bas* onder deze machines, die men van allerhande stof en koleuren heeft. 't Is niet onvermakelijk te zien als ze elkaar, door een of ander rijtuig gedrongen zijnde, wijken; dan is het eveneens als met

de trekschuitten, die de mast voor elkaar laaten vallen en ophaalen; 't is geen geringe kunst om wel met dezelve om te gaan; dikwils blijft er een tusschen een koets en een huis in de loop; dan gaat men evenwel *chapeau-bas* door den regen." [1]

En wat wij zooveel honderdmaal gezien hebben, — dat een koopvrouw, op een plein of aan een brug, in zon of regen, achter haar kruiwagen zit onder een oude paraplu, die aan haar stoel gebonden is, — was voor den Hollander van dien tijd ook nog iets nieuws, want een weinig verder schreef hij: "Hier zit een Madam of groenwijf, want alles is Madam, met een roseroode sak aan peulerretjes te doppen onder een vastgebonden paraplu."

De man, die zich het eerst met een paraplu op de straten van Londen vertoonde, was de beroemde filantroop Jonas Hanway in 1756, en hij stoorde er zich niet aan of hij uitgelachen werd, maar kreeg allengs navolgers. Ziehier de woorden van zijnen levensbeschrijver John Pugh: "Als 't regende beschermde eene kleine paraplu zijn aangezigt en zijn pruik, en zoo was hij altijd kant en klaar om zich proper en net in een fatsoenlijk gezelschap te vertoonen. Hij was de eerste man, die 't waagde, met een regenscherm boven 't hoofd door de straten van Londen te wandelen; dertig jaren lang liep hij er meê, en zag ze toen algemeen in gebruik gekomen." De eerste man, die te Glasgow met een paraplu liep, was een chirurgijn, John Jannison genaamd, en te Edinburg was het een dokter, die Spens heette. Veel bekijk hadden ze natuurlijk, maar zij braveerden de lachers en spotters, en ontmoetten weldra anderen, die hun voorbeeld volgden. Wie 't meeste lawaai tegen de paraplu maakten, waren de voerlui; zij schreeuwden de heeren, die er een droegen, na: "Hei, Franschman! waarom neem je geen rijtuig?" Wat op nieuw bewijst, dat de Franschen de eersten geweest zijn, die er gebruik van hebben gemaakt.

Uit de afbeelding van Hanway met zijne paraplu blijkt, dat de laatste vrij klein van omvang was; trouwens dit zegt Pugh ook uitdrukkelijk, en er was reden voor: de eerste parapluus waren gemaakt van stevig wasdoek. Maar, behalve de zwaarte, hadden zij nog een gebrek: als de wind er tegen blies, sloegen ze ligt toe, en omsloten des dragers hoofd en schouders met een natten kap. Overigens waren zij lang van steel, en rood, groen of bruin van kleur, en hadden van boven geen houten of koperen punt, als onze parapluus, maar een koperen ring om aan te hangen.

[1] Uit het Reisverhaal van A. Vosmaer, dat medegedeeld is in den *Nederl. Spectator* 1867.

BUITENPLAATSEN.

III.

"Gantsch Holland is één stad," zei de een, die op 't groote aantal steden zag, en 't nog grooter aantal dorpen, "zoo door omring als rijkdom" geen steden wijkende.

"Gantsch Holland is één tuin," zei de ander, die op 't groot aantal lusthoven zag langs wegen en vaarten en stroomen.

Rondom alle groote steden was de landstreek, vaak uren ver in 't rond, een paradijs vol weelde, waar niet enkel de rijken, die buitenplaatsen betalen konden, 't genot van hadden, maar alle man, wie oogen had om te zien en een hart om 't op te halen aan de geuren, die de milde lucht voor niemendal hem toewaaide. Waar de grooten hun "uithof" hadden, daar ging ook de minderman zijn lust scheppen; vandaar — om maar één voorbeeld te noemen — dat het Amsterdamsche volk op den tweeden Pinksterdag (den grootsten uitgaansdag van 't jaar) bij legioenen en kohorten stroomde naar de Diemermeer, die, schoon nu slechts een graskom, toen een kom vol buitenplaatsen was.

Wenscht wel iemant zoeter paden
Dan alwaar hij hoven ziet,
En een bron vol schoon' sieraden
Zich zoo lieffelijk aen biet?[1]

Neen, zeker; juist waar de hoven waren, kwamen ook de wandelaars. Hoofden de heeren daarbinnen, zij deden 't aan den weg daarvoor; en zij hadden er evenzeer 't genot van lommergroen en bloemengeur, van vogelzang en stroomgeklater, en zij konden van verre de fonteinen zien springen en de zwanen zien plassen in den vijver, waar van miniatuurrotsen een dito Niagara zich in neêrstortte. Want de kunst wedijverde met de natuur in 't vercieren van die lusthoven, — ja, de eerste overtrof de laatste. Dat men, in de lage en vlakke polders van Amstelland, op de buitenplaatsen, bergen en dalen, bosschen en rotsen ontmoette, was nog weinig; men zag er zelfs stroomende beken, ruischende watervallen en springende fonteinen.

Maar — tijden en zeden veranderen; en toen de voorgaande eeuw in haar laatste kwartaal getreden was, begon het eerst onder de rijke Amsterdam-

[1] J. VAN BORN, *Amstelia Tempe of Diemermeer.*

mers eene verhuizing van de Vecht naar den Haarlemmerhout. De eene zei: "'t is om de gezondheid;" en de ander: "neen, 't is om de mode;" en de "Vaderlanders" schreven er vertoogen tegen [1], die geen zier hielpen. "De algemeen gaande stroom" ging zijn gang, men verliet de klei voor 't zand, den stroom voor 't bosch, en de "hemel aan de Vecht" werd ontvolkt om nieuwe hemeltjes in Haarlems omstreken te zoeken. Maar een dozijn jaren later werd het nog erger. Toen zag men reeds de eene buitenplaats na de andere aan den slooper prijs geven, niet enkel aan de Vecht, maar zelfs aan den Amstel; ja ook de Diemermeer werd verlaten voor 't Velzer-kwartier. 't Was geen wonder, dat velen, vooral Amsterdammers en Vechtelingen, daar zeer over pruttelden, want het land werd er meê van zijn cieraad en 't volk van zijn genot beroofd. Maar wel mag het ons verwonderen, dat er toen lieden waren, die begeerden, dat de regeering dat sloopen zou verbieden en de eigenaars dwingen hun buitenplaatsen in stand te houden. Ziehier wat een hunner in het jaar 1792 daarover schreef.

Na opgemerkt te hebben, dat het "lot, 't welk hier en daar, vooral in den omtrek van Amsteldam, verscheide aanzienlijke hoven en buitenplaatsen hebben moeten ondergaan, wel ten voordeele van de schraapzucht eens eenigen mans, maar tevens ter vernielinge van 's Lands sieraadjen" strekte, vervolgde hij: "Het ware te wenschen, dat de Magistraten op dergelijke handelwijzen orde stelden, door te keuren, *dat geen buitenplaatsen tot afbraak mogten verkocht worden.* Een geldgierige, die bij de afbraak derzelven zijne rekening weet te maaken en geen gevoel van 's Lands luister of nederigen staat heeft, biedt in openbaare veiling duizend guldens meer voor eene plaats dan iemand, *die dezelve ter zijner uitspanninge zoude moeten onderhouden*; de koop wordt den meestbiedenden toegelegd, en terstond zend deze zijne bende met koevoeten, dommekrachten, breekijzers, spaden en schoppen derwaards; zij slaan de rouwe handen in de sieraadjen van het district, waarin zij zig bevinden, en vernielen dezelven niet alleen geheel en al, maar berooven ook veele lieden, die voordeel bij de bewoning hadden, en vooral berooven zij alle de bedienden, welken tot instandhouding van een plaats benoodigd zijn, van een goed gedeelte van hun bestaan. Wat wijkt niet voor eigenbelang bij lieden zonder rechte Vaderlandsche denkbeelden!" [2]

Zeker was 't een ultra-konservatieve oude pruik, die dat schreef! —

Neen, 't was integendeel een ultra-liberaal publicist, een vurig patriot,

---

[1] Zie J. Hartog, *Spectatoriale Geschriften*, bl. 118.

[2] *Ned. Stad- en Dorpbeschr.* I D. Groote Lind, bl. 10.

een voorstander der vrijheid en der "regten van den mensch." 't Was Lieve van Ollefen, een man, die zich onder de "vrijheidszonen" schaarde en de stadhouderlijke regeeringsvorm "gevloekte dwingelandij" noemde, die de "egaliteit" liefhad, en nooit heugelijker dag beleefde, dan toen hij meê mogt dansen om den vrijheidsboom! —

't Was Lieve van Ollefen, schrijver van Nationale en Bataafsche Couranten, die zoo revolutionair was, dat de revolutionairen hem als een ultra-revolutionair in de kast sloten [1]. Maar, 't is waar, dit was na de revolutie, en 't bovenstaande traktaatje schreef hij vóór de revolutie, — en 't is een eigenaardigheid der liberale lui, dat ze met den tijd vooruitgaan!

Doch hoe dit zij, wij bejammeren met Van Ollefen 't vernielen van de cieraden des lands, maar vinden hem toch wat al te naïef. Als hij 't een "vaderlandsch denkbeeld" acht, iemand te dwingen, een buitenplaats "ter zijner uitspanninge te *moeten* onderhouden," is hij geen haar beter dan de zeventiende-eeuwsche dominee, die een wet gemaakt woû hebben, hoe de menschen gekleed moesten gaan! [2] — 't Is één proefje uit velen van de zonderlinge ideën der Bataafsche vrijheidsmannen.

Zijn "vaderlandsch denkbeeld" heeft geen ingang gevonden niet alleen, maar toen de Bataafsche vrijheid duur betaald moest worden en de koophandel stilstond, en "de regten van den mensch" zich oplosten in geforceerde heffingen, nam het sloopen van buitenplaatsen hand over hand toe; en nog erger werd dit in den Franschen tijd! De sloopers waren niet te weêrhouden; — de laatsten hebben wij nog in onzen tijd aan 't werk gezien.

Ach! wij, kinderen dezer eeuw, zijn er reeds aan gewend, in de herinnering van vervlogen grootheid te leven. Als wij, voor een kaal weiland en een vuile sloot staande, op het boersche hek nog eens een naam mogen lezen, welke ons die vervlogen grootheid voor een oogenblik weêr voor de zinnen brengt, dan achten wij ons nog gelukkig; en met een deftigheid, die zich inbeeldt iets te gevoelen van oud-vaderlandsche indrukken, roepen wij uit: Daar stond eens Ruyschenstein! daar lag weleer het schoone Tulpenburg! — of zet er andere namen voor, als gij wilt: gij hebt ze in uwe Arkadiaas en Tempes en Spiegels der Zomervreugd en Vermakelijke Landgezigten en Verheerlijkte Lustoorden slechts voor 't uitzoeken. [3]

---

[1] Zie Mr. W. P. Sautijn Kluit, in den *Ned. Spect.* 1871, N°. 51 en 52.

[2] Zie hiervoor bl. 87.

[3] Vergl. mijne *Amsterd. Kleinigh.* bl. 155.

WAARMEÊ DE PRINS AL LASTIG GEVALLEN WERD.

Zelfs met de benoeming van een Gasthuismoeder!!

Vóór ruim honderd jaren was David de Gorter te Wijk bij Duurstede een zeer lastig burger. Hij was steeds in de weer om den Magistraat op alle mogelijke manieren te dwarsboomen, en verstoutte zich ten laatste zelfs, eene klagt bij den Stadhouder in te dienen.

Zijns inziens was de Vroedschap bij de benoeming eener buitenmoeder van het Ewouds- en Elisabethsgasthuis verre van onpartijdig te werk gegaan. Was er iemand benoemd, wie hij die betrekking niet gunde? of iemand voorbijgegaan, wie hij liefst benoemd had gezien? Eén van beiden; maar de maat zijner ontevredenheid was vol. Nu zich tot den Prins gewend, om te klagen over de willekeurige handelwijze van den Magistraat, en te verzoeken, dat de benoeming door den Prins mogt worden vernietigd. Werkelijk zond hij zijne klagt naar het Loo, waar Willem V toen zijn verblijf hield, maar de woelgeest kreeg, in plaats van zijn zin, een ernstige vermaning, te weten:

"dat de klagten en bezwaeren van den suppliant, in 't bijzonder met opzigt tot de gedaene vervullinge der buitenmoedersplaetse in het Ewoud en Elisabeth Gasthuis met de gevolgen en aankleeve van dien zijn ongefundeert en van genoegzaeme grond ontbloot.

"Werdende oversulks de voorn. suppliant met zijne voors. klagten bij deese afgewesen, en aan denselven weegens Zijne Hoogheid wel ernstlijk geinjungeert en bevoolen zig voortaen te wagten, en sorgvuldig te abstineeren van alle verkeerde imputatiën en ongegronde suggestiën ten laste van voormelden Magistraet, maer integendeel zig *als een goed en vreedsaem Borger behoorlijk en reverentlijk omtrent zijne wettige stadsregeeringe te gedraegen*, met vermeidinge van alles, waardoor de goede ordre in de voors. stad gestoord of aan de wettige authoriteit van den Magistraat eenige atteinte zoude kunnen worden gegeeven.

"Gedaan op 't Loo, den 6n Augustus 1770."

Het stuk is onderteekend: *W. Pr. van Oranje*, en: "ter ordonnantie van Zijne Hoogheid" *P. J. de Larrey*.

Men ziet hieruit, met welke beuzelingen de goede Prins Willem V, die toen al genoeg te kampen had met moeijelijkheden van gewigtiger aard, nog bovendien werd lastig gevallen.

Wijk bij Duurstede. J. F. Croockewit.

OUDE ADRESKAARTEN.

V.

In de vorige hoofdstukken hebben wij vooral het oog doen gaan langs gevelsteenen en uithangteekens en slechts eene enkele maal den blik laten vallen op opschriften. Die uitzondering moet bij toeval (door den weg nl. dien wij gevolgd zijn) in dit slotartikel bijna regel worden, omdat thans op onze baan geene emblematische groepen meer te vinden zijn; de oogst voor historische herinneringen echter zal misschien niet onbeduidend wezen.

De Hoofdwacht (in 1641 vermeld als "het huys daer het vergulde Lampeth uythangt, voormaels geweest zijnde het oude Raedthuys der stadt Haerlem") herinnert hare oude glorie nog, door het opschrift in den gevel:

Wanneer de Graef hier op het Sand
Sijn Princen woninch had geplant
Soo was dit loflick ovd gesticht
Tot Haerlems Raedthvis ingericht.

Dit gebouw was reeds vroeg in vreemde handen gekomen. In 1613 het eigendom van Emerentia van Zuren, weduwe van Arnout van Berensteyn [1], werd het op den 31n December van dat jaar verkocht aan Jacob Cornelisz. Schoneus, — den 6n April 1641 aan Jacob Jacobss. de Jongh, die het weêr verkocht aan Mr. Scipio Ormea, — den 3n Juni 1682 aan de kinderen van Mr. Scipio Ormea, — den 17n November 1694 aan Mr. Justus Ormea, — den 26n Juni 1721 aan Herman van Hage, — den 10n November 1739 aan het Aalmoeseniers- en Werkhuis, — en den 14n Mei 1755 aan de stad Haarlem. Het werd door de stad gekocht op verzoek van den Krijgsraad, om, zoo als de Vroedschaps-resolutie van den 3n Maart 1755 luidt, "tot eene hoofdwacht voor de Schutterij te dienen en daer te kunnen waken in plaets van op het Stadhuys, alwaer deselve zich tegenwoordig bevinden." Den 30n April 1755 is door Burgemeesteren en Regeerders, "na deliberatie goedgevonden en verstaen: Dat omtrent de veranderingen, aen het voors. oude Stadhuys te doen, zal worden gevolgd

[1] Zij was waarschijnlijk eene dochter van Jan van Zuren. Schrevelius zegt in zijn *Harlemum* 1647 bl. 12: "Ante ea tempora curiam Magistratus habuit in propinquo ad forum, quam postea incoluit Joh. Zurenus vir clarissimus et consularis."

het plan, hetwelke onder deze stad is berustende. En dat zulks met de meeste menage zal worden werkstellig gemaakt en uytgevoerd."

Waarin die veranderingen bestaan hebben blijkt niet; waarschijnlijk betroffen zij slechts de inwendige inrigting, want het uiterlijke van het tegenwoordige gebouw is nog bijna geheel dezelfde als op de afbeelding, welke er van te zien is in *Seiz* Derde Jubeljaar der uitgevonden boekdrukkunst 1740. Wellicht heeft Mr. Scipio Ormea, wiens naam reeds liefde voor het classicisme doet veronderstellen, vol herinneringen aan de Curia Hostilia op het Romeinsche Forum, de gedachtenis aan de oude bestemming van zijne woning levendig willen houden en haar verbouwd, zoo als wij haar nu nog kennen.

Voor het huis op de Groote Markt, N$_{o}$. 6, waar Mr. Willem Bilderdijk [1] de laatste jaren van zijn veelbewogen leven doorbracht, en waar hij den 19^{n} December 1831 gestorven is, laat zich nog altijd de gedenksteen wachten, welke in der tijd, naar luid van den *Spectator*, is toegezegd, en die nog maar eene zeer sobere hulde zou zijn aan een der grootste mannen, waarop Nederland te wijzen heeft.

Het Stadhuis, dat reeds eeuwen lang op de tegenwoordige plaats staat, had vroeger een fraaier en deftiger voorkomen dan nu. Men kan daarover oordeelen uit de schoone gravure van H. Spilman, welke hij in 1753 vervaardigd heeft, naar eene schilderij van P. Saenredam van 1630, en waarop het Stadhuis, in gothischen stijl opgetrokken, met zijne beide torens, de in den gevel geplaatste beelden en de bij het geheel beter passende trap, in al zijn luister prijkt. Omstreeks 1630 is het gebouw veranderd en boven den hoofdingang het volgende opschrift geplaatst:

S. P. Q. H. [2]
Hanc sacram Themidis
Domum Senatus sedem
Ne temerato civis unquam.
Anno 1630.

(*De Senaat en het Volk der Stad Haarlem. Geen burger ontwijde ooit dezen heiligen tempel van Themis, den zetel van den Senaat.*)

[1] Geboren te Amsterdam, 7 September 1755.

[2] S(enatus) P(opulus) Q(ue) H(arlemensis) gevolgd naar het formulier der besluiten van den Senaat der Romeinsche Republiek, die steeds aanvingen:

S(enatus) P(opulus) Q(ue) R(omanus)
De Senaat en het Romeinsche Volk.

Voor de zoogenaamde Justitiekamer, waar op het schavot het halsrecht werd voltrokken, staat het stedewapen en het beeld van Themis met hare attributen; dit gedeelte werd, blijkens het jaartal, dat men er voor geschreven vindt, in 1633 gesticht, doch reeds vroeg zal het een soortgelijk aanzien hebben gehad als tegenwoordig, want in de Thesauriers-rekening van 1429 leest men:

"Betaeld aen Thomas Janssoen (en anderen), van onser Vrouwe beeldt voer an die Vierschare te zetten, XXIX stuivers VIII denieren."

Het Predikheeren of Dominicanen klooster, op welks grondslagen thans een gedeelte van het Stadhuis, het Pand, het Prinsenhof en de tuin van den voormaligen Hortus medicus zich verheffen, werd in 1287 gesticht. Twee eeuwen daarna, in 1477, ontvingen de Dominicanen vergunning, op hun kerkhof dooden te begraven, onder de voorwaarden, die men bij Van Oosten de Bruyn bl. 89 kan lezen.

Het was op dit kerkhof, dat de grafzerk met het zonderlinge opschrift omtrent Dirck Jansz. Bleeser gevonden is, welk epitaphium Burgemeesteren merkwaardig genoeg vonden, om te bewaren. Naar hunne order etste Jacob Adriaensz. Matham een koperen plaat, wellicht de laatste arbeid, dien hij verricht heeft [1], welke in een der zuilengangen van het Predikheeren klooster, (thans een corridor van het Prinsenhof) in den muur geplaatst werd en daar nu nog te vinden is. Aan de weduwe van Matham werd, uit stadskas, voor die herinnerings-oorkonde 72 gulden betaald, blijkens de volgende aanteekening in de Thesauriers-rekening van 1631:

"Betaelt aen Maria van Poelenburch Weduwe van Mr. Jacob Maetham, "Plaetsnijder, uyt saecke van 't etsen, sterck wateren ende de plaete te "laeten schuyren, daer op gestelt es het epitaphium ofte graffgeschrifte, "welck geseyt wert geschreven gevonden te wesen op den graffsteen van Dirck "Janss. Bleeser, vermogens d'ordonnantie ende quictantie ..... Lxxij £."

Het grafschrift luidt als volgt:

Hetgeen men ons van ouds van Bleser heeft doen weten,
En door den tijd nu was verduysterd en versleten,
Word met dat oud gedicht op nieu weer voor gedaen,
Dat so denkwaerdig stuck niet kome te vergaen. [2]
Epitaphium ofte Grafschrift van Dirck Janszen Bleser,
Tot Haerlem begraven in 't Jakobijnen Klooster.

[1] Hij stierf den 20 Januari 1631.

[2] Deze vier regels zijn van S. Ampzing Zie *Beschr. ende Lof der Stad Haerlem*, bl. 148.

Hier leyt begraven, leser,
Den ouden Direk Jansze Bleser.
Honderd en elf jaeren
Was hij oud na sijn verklaren
Doe hij eerst soude trouwen
Ter echt een jonge Vrouwe.
Den Pastoor seyde hem bout
Gij Dirck sijt seker veel te oud
En komt waerlijk al te laet
Om te voldoen den echten staet.
Hij sprak Heer set ter sij
Die honderd jaeren vrij,
En die elf alleen behoud,
So en ben ik niet te oud.
Dit houlijck is aldus volbragt,
Met liefden sonder klagt,
So hebben geleefd dese twee
Twintig jaer met vrec.
Een doehter gewonnen,
Geestelijk gestorven eener Nonnen.

Een klooster van niet minder omvang dan het Predikheeren-Convent, was dat der Cellebroeders in de Jacobijnenstraat, gesticht omstreeks 1496. Het was de taak der Cellebroeders, kranken te verplegen en dooden te begraven, hetgeen hun, vooral in tijden van pest, gelegenheid genoeg gaf om de algemeene achting en eerbiediging te verdienen. Dit voorkwam echter niet de opheffing van hun klooster. Na het accoord met den Prins in 1581, werd spoedig aan de gebouwen, welke nu in bezit van de Stad waren gekomen, eene andere bestemming gegeven en richtte men ze reeds in 1582 voor de Groote of Latijnsche school in: er werd toen het antieke poortje voor geplaatst, dat wij er nog voor weinige jaren gekend hebben en dat, toen in 1864 het oude Gymnasium tot eene Hoogere Burgerschool moest verbouwd worden, met eene prijselijke zorg voor behoud, naar de binnenplaats van het nieuwe gebouw is teruggezet, waar men het nu nog zien kan.

Boven die poort leest men het volgende opschrift:

'ΕΚ ΜΟΥΣΩΝ 'ΑΓΑΘΟΝ ΚΛΕΟΣ

(*De Zanggodinnen schenken den waren roem*)

Curia, Templa, Scholae florent, ubicunque juventus
Invigilat Musis, Religionis amans.
(*De Raadzaal, de tempels, de scholen bloeien overal, waar de jeugd,*
den godsdienst beminnende,
zich op de beoefening der wetenschappen toelegt.)

Zoo hebben wij het voornaamste van 't geen in onze lijst paste, binnen de aeloude veste van Haarlem gezien, en hopen, dat de hand, die de toch reeds schaars overgebleven symbolen onzer voorvaderen mocht willen doen verdwijnen, nog lang een anderen arbeid vinde. De weinige overige gevelsteenen en opschriften, hier niet vermeld, spreken voor zich zelven

en hebben geene verklaring noodig: zij bepalen zich meest tot een of ander attribuut der ambachten, waarvan weinig te zeggen valt, of tot fragmenten van vernielde en uit het verband gehaalde voorstellingen; zooals in de Lange Veerstraat, hoek Berkerodesteeg, waar alleen is overgebleven: *Int. Camper. Waepen* 1603, en op de Bakenessergracht voor No. 714, waar zeer verlaten, twee doch goed gekleurde *Gekroonde eikels* te zien zijn.

Wij zijn met schilders begonnen, we willen ook met kunstenaars eindigen, en, van enkelen onder hen, de weinige bijzonderheden mededeelen, die, wat hunne woningen betreft, bekend zijn. Salomon de Bray woonde in 1633 in de Schaggelstraat bij "*de roode Lely*" [1]; Allart van Everdingen in 1645 in de Groote Houtstraat "*in 't Serpent*" [2]; Pieter Janszoon Saenredam in 1618 in de Zoete melk-Witte Brood of Heere Tatingstraat, "*In den jongen Swaen*" [3]; Susanna Massa (uit het bekende kunstlievende geslacht) in 1627 in de Groote Houtstraat bij de Markt "*In het gekroonde binnenwerck*" [4]; Aelbert de Valck in 1657 in de Nobelstraat in "*de Faem*" [5]; Cornelis Vroom in 1661 op het Beggijnhof bij "*de Trompet*" [6]; terwijl Deken en Vinder van het St. Lucas-gild in 1637 den schilder Mr. Hendrik Pot, die zich vele moeiten gegeven had om de reliquie van den Schutspatroon der Broederschap terug te bekomen [7], onthaalden op *een collation off avontbijten ter harbarghe van den Pellikaen* [8].

---

[1] V. D. WILLIGEN, l. c. p. 92. [2] Idem, p. 127. [3] Idem, l. c. p. 261.

[4] Idem l. c,. p. 298 en Dr. A V. D. LINDE *Isaac Massa, van Haarlem* bl. 3.

[5] V. D. WILLIGEN, l. c. p. 301. [6] Idem, l c. p. 322 [7] Idem, l. c. p. 6.

[8] Bij het afdrukken van dit blad wordt mij medegedeeld, dat achter een bord voor den gevel van n°. 85 in de Jacobijnenstraat nog een gevelsteen schuilt, in drie afdeelingen: het middenvak vertoont een Zalm, met de verklaring *in de Gulden Salm*, en wordt aan beide zijden geflankeerd door de afbeelding van een Haring. Daaronder moet over de geheele breedte te lezen zijn: *Al is de Salm een goede vis, de Haring spant de kroon gewis.* Zie ook *De Uithangteekens* II D. blz. 362.

Zoo vind ik in de Valkensteeg voor no. 472, een korenmeter zeer aardig (en nog wel gekleurd) voorgesteld, die aan zijn publiek de volgende wijze les inprent.

Hovt. maet. want. het.
Is. een. wijs. man. die
Maet. hovden. can.

Haarlem. C. J. GONNET.

NOG EENS OVER DE MODE.

EEN KINDERPRENT UIT DE VORIGE EEUW.

Vroeger deelde ons de heer Van der Baan een zeventiende-eeuwsch traktaatje over de mode mede [1]; thans wil ik van een achttiende-eeuwsche "oortjesprent" spreken, waarin 't belachelijke der mode voor de jeugd werd tentoongesteld.

Zij draagt geen jaartal, — trouwens dit vond men op die soort van prenten niet, — maar uit het kostuum blijkt, dat zij van omstreeks 1793 moet zijn. De auteur had het vooral gemunt op de hooge kapsels en groote hoeden, de lange staarten en groote haarzakken, waarmeê zich niet alleen heeren en dames, maar zelfs dienstmeiden en schoonmaaksters, boeren en straatnegocianten opschikten.

Er staan 16 prentjes op (waarvan gij er één hierboven, tot een voorbeeld,

[1] Hiervoor bl. 86.

ziet), en een doorloopend rijm van even zooveel regels, terwijl een vierregelig versje tot opschrift dient.

Zie, jeugd! hoe sterk de mode, om 't zeerst,
In allen stand van menschen heerscht.
Belach ze, zonder te vergrooten,
De zotheid onzer landgenoten.

In 't eerste prentje zien wij den modewinkel. De modiste zit achter de toonbank met een hoogen en breeden haarberg op 't hoofd, wiens top met strikken en veêren overdekt is, en dit kapsel lijkt wel wat op een kolossalen grenadiersmuts met pluimen. De dienstmeid, die melk neemt, op 't bovenstaande prentje, heeft het evenzoo, maar wat kleiner. Op de toonbank der modiste en voor haar venster staan twee koppen, die nieuwmodische hoeden dragen, — vervaarlijke hoeden, als een uitgespannen paraplu, waar een turfmand omgekeerd bovenop gezet is, omstrikt en omfrommeld met een paarhonderd el lint. Het loopmeisje, dat, met doozen beladen binnenkomt, draagt ook zulk een hoed, en heeft moeite om er meê door de deur te raken.

Het tweede prentje vertoont een parfuumkraam of toilet-apotheek, waar een heer en een dame voor staan. De eerste, met punthoed en degen, draagt een haarzak zoo groot, dat die hem midden op den rug bungelt; de laatste schijnt haar hoed bij de genoemde modiste gekocht te hebben, en zij heeft een zwans op den rug hangen als een vossestaart, welk cieraad men ook op den rug van verscheidene andere dames ziet.

Op het derde zijn de schoonmaaksters aan 't glazenwasschen en straatschrobben, maar ze doen met haar kapsels voor de dames niet onder.

Op de overige prentjes komen nog andere dameshoeden voor. Een dezer is, wat den vorm betreft, eenvoudiger, maar nog kolossaler: 't lijkt een manshoed met hoogen bol en breeden, platten rand, maar zóó groot alsof hij voor Goliath gemaakt was; de bol is driehoog met breed lint omzet, en natuurlijk ook niet zonder strikken. Een andere hoed is niet kleiner, maar lager van bol en slapper van rand, en slechts met één breed lint omzet, maar te meer met bloemen en pluimen bevracht.

Het zesde prentje in de rij is de melkboer, die hiervoren staat, en uitmunt door zijn driehoog omlinten hoed en langen staart. Het vertoont u tevens het alledaagsch toilet van een dienstmeisje en het vrijpostig gedrag van een hond; de eerste moet bukken, wil ze met haar kapsel door de deur; wat de laatste doet, is niets bijzonders, maar bij de open melkemmers ook vrij alledaagsch, en wij hebben er indertijd wel erger voorbeelden van gezien. In 't verschiet zien wij een voddekrabber, — wat bewijst

dat het nog vroeg in den morgen is; de melkboeren waren toen de eersten na de porders, en 't strekt die meid tot eer, dat zij al zoo vroeg "knap in de kleêren" is.

De overige prentjes vertoonen bereleiders, straatmuzikanten, een lintverkoopster met haar kruiwagen, een meid met papieren doozen, een fruitvrouw, sterrezangsters, een uijejood, een schollemeid, enz. als uit het volgende rijm blijken kan:

Pr. 1. Het modeswerk geeft mij 't bestaan,
„ 2. Mijn kraam biedt elk haar reukwerk aan.
„ 3. Schoonmaaksters volgen ook de mode,
„ 4. De beer heeft ze in zijn dans van noode;
„ 5. Men wordt ze in 't straatmuzijk gewaar,
„ 6. Zij plaatst een staart in 's melkboers haar.
„ 7. De lintverkoopster heeft haar verkozen,
„ 8. Ook zij, die maakt papieren doozen;
„ 9. Zij munt ook bij de vrouw met fruit
„ 10. En bij de sterrezangsters uit.
„ 11. De suikerkoekverkooper mint haar;
„ 12. De meid met molentjes bezint haar;
„ 13. De jood met uijen kiest haar zij;
„ 14. 't Scholmeisje zet zij aanzien bij.
„ 15. Bij den linnenverkooper behoort ze,
„ 16. Ja, liedjeszangsters zelfs bekoort ze.

De figuurtjes in deze prentjes zijn niet slecht geteekend, en de kostumes vrij naauwkeurig. Dezelfde hoeden en kapsels kan men ook vinden op twee groote platen van 1793 en 1794, de muziekzaal en de gehoorzaal van Felix Meritis voorstellende, die geteekend zijn door P. Barbiers met figuurtjes van J. Kuyper, en gegraveerd door R. Vinkeles en N. van der Meer. En wat de navolging van de zotte tooisels der rijken door de geringer lieden en zelfs door straatloopers betreft, — ook hierin heeft de prent niet overdreven: uit den mond van ooggetuigen weet ik, dat dit werkelijk zoo was.

WIJZERPLAAT-SPREUKEN.

In de kerk te Noordwijk-binnen leest men onder de uurwijzerplaat: *De Tijd die leert alles.* Goed. Maar als men de kerk uitgaat en naar den toren kijkt, dan leest men daar, alweêr onder de wijzerplaat: *Daar is uur noch tijd.* Dus is er ook niets te leeren. Arme menschen!

Wijk bij Duurstede. J. F. Croockewit.

HERINNERINGEN VAN VÓÓR DRIE EEUWEN.

X.

TE HOORN.

Een gejuich, veel luider nog dan dat te Amsterdam aan den Schreijershoek, klonk, andermaal op den 12n, maar juist een maand later, te Hoorn aan het Hoofd.

Alvaas gezegende schepen hadden op de Zuiderzee geen beter geluk gehad dan vroeger die op de Schelde.

De vloot der Westfriezen, onder den admiraal Kornelis Dirkszoon van Monnikendam, — die de Amsterdammers reeds bij den uittogt van Bossu van verre hadden gezien, — had de overwinning bevochten.

De Inquisitievlag was door Jan Haring neêrgehaald. Boshuizen en Rol hadden het hazepad gekozen, en al de kapiteins met hen, behalve Boshuizens zwager Schuylenburg, die reeds in Hoorn zat. En het eskader van Robles was ook niet komen opdagen, — daar had Duco Martena, 's Prinsen admiraal in 't Flie, wel voor gezorgd! En Bossu, die zich bijna een etmaal achtereen verdedigd had, zoo dapper hij kon, — staande namelijk "gedurig in zijn harnas, dat voor musketkogels schootvrij was, bij en voor den mast", — had zich moeten overgeven.

Gekleed in zeemansgewaad van "groen teerlinks laken", en met een muts van zwart fluweel op 't hoofd, ontwapend en ontridderd, als een gevangen man, deed Bossu zijne intrede te Hoorn, aan 't hoofd van zijnen staf en omtrent driehonderd soldaten. De aanzienlijksten van zijn gevolg waren: Maximiliaan van Kruyningen, Joost van der Werve, Lieve van Weldam, Gerbrand van Warwijk, Gijsbert van Hardenbroek, Gerard Pinssen, Numan uytten Hage, Blijenburgh van Dordrecht, Jan van der Moole, Romery, Quesnoy, Bloemendaal en de beide Spaansche kapiteins Alonso de Corcuera en Fernando Lopez. Nooit welligt heeft Hoorn luider gejuicht, — zeker nooit grooter triomf gekend.

Men sach daer domineeren
Den Geus met blij gheluyt,
Te Hoorn triumpheeren
Met al soo schoonen buyt.

Door de burgemeesters werd de gevangen stadhouder en admiraal met alle beleefdheid ontvangen; maar "de gemeene man gaf soo nu en dan eens een

schimpwoord". De burgers verweten hem luid den Rotterdamschen moord, en dat hij gemeend had hen evenzoo te behandelen, maar dat hij nu zijn verdiend loon kreeg! — Dit noemde Hooft "onheusselijk"; maar hoe heuschelijk zou die gevangen man zich wel jegens die burgers gedragen hebben, zoo hij hier als overwinnaar gekomen ware? — En toch had hij ook heuschelijker ontmoetingen. Op de haven bij "het Roode Hert" kwam hem een Amsterdamsche vrouw [1] tegen met een bierkan in de hand. Ongetwijfeld was zij eene dergenen, die, om de *bloedige* vervolging Moorddam [2] *ontvlugt* waren, en welligt had zij daarom het *roode hert* uitgehangen. Bossu de bierkan aanbiedende, sprak zij: "Mijnheer! het is beter, dat gij tot ons komt, dan dat wij tot u kwamen; ik breng het u." Dat wilde zeggen: "Hadt gij mij te Amsterdam ontmoet, gij zoudt mij hebben laten verdrinken; nu ik u hier ontmoet, moogt gij met mij drinken." En Bossu durfde den dronk niet weigeren, en nam dien aan.

De tijding der victorie op de Zuiderzee verwekte groote vreugde in Holland — behalve natuurlijk bij Joost Buyck en zijne vrienden te Amsterdam. In alle steden en dorpen werden vast- en bededagen gehouden, om God voor deze groote verlossing te danken, en zelfs in de gevangenis te Haarlem werden psalmen gezongen. Daar was de tijding aan de gevangen burgers (die 't vonnis van Dukdalf verwachtten) meêgedeeld in een klein briefje, dat in een pijpje in een kop boter verborgen was, en Kies, die 't vond en las, zei: "daar is een kabeljauw gevangen, en zijn rob is wel honderdduizend gulden waard." Inderdaad was de gevangenschap van Bossu niet enkel 't behoud der Haarlemsche gevangenen, en de overwinning op de Zuiderzee niet enkel 't behoud van het Noorderkwartier, — maar die victorie was beslissend voor de vaderlandsche vrijheid.

Dukdalf was ontmoedigd; zijn rijk ten einde. De gevolgen van Haarlems val waren heel anders dan hij verwacht had.

't Admiraalschip *de Inquisitie* werd binnengehaald "met zangen en triomf". Wij hooren er den nagalm nog van in een der geuzeliederen:

Moorddam! Comt morghen weder uyt,
Tot Hoorn al binnen de palen,
De Inquisicy weêr te halen!

---

[1] AREND (II D. 5e St. bl. 316) zegt: "een Amsterdammer"; maar niet juist. 't Was "een Amsterdammer Vrouwtje".

[2] *Moorddam.* Zoo werd — en, helaas! met te veel regt — Amsterdam genoemd, onder 't bewind van Joost Buyck en zijne vrienden!!!

Wat door velen als eene bijzondere merkwaardigheid beschouwd werd, was, dat de tafel in de kajuit nog gedekt stond. Bossu had namelijk, op 't oogenblik toen Kornelis Dirkszoon hem aanviel, volstrekt geen plan gehad om te vechten, wel om te eten, want het was op zondag den 11n October juist tegen den middag. Het zondagsmaal was gereed en de tafel reeds gedekt, maar in plaats van aan te zitten, mogt hij, als Gijsbrecht, uitroepen:

Brengt hier mijn harrenas! Tsa, dienaars! schaft geweer!

't Veroverde schip bleef niet (als anders wel met veroverde schepen 't geval geweest is, die als zegeteeken bewaard werden [1]) nutteloos te Hoorn liggen rotten, maar werd weldra op nieuw door de onzen uitgerust, om onder de Prinsenvlag dienst te doen op de Friesche kusten en voor den Eems.

De Inquisitievlag echter werd als een zegeteeken opgehangen in de Groote Kerk boven den ingang van het koor. Eenige jaren later schreef een Hoornsch poëet [2] er 't volgende jaardicht bij, dat in gouden letters op een bord aan een pilaar gesteld werd:

Door louter gewelt
Van menich helt
Der vrije West-Vriesche natie
Wert Bossu gevelt
Dit hier gestelt
Tot lof-teken van Gods gratie.

Welk jaardicht, als vele anderen van zijn soort, de eigenschap heeft, geen volledige optelling der getalletters toe te laten [3]. Van de vlag waren in 't begin der 18e eeuw nog slechts eenige lappen en flarden te zien [4], die in 1727, toen er aan het koor wat te herstellen viel, zijn weggenomen, omdat zij geheel vergaan waren. 't Laatste lapje van die vlag werd toen gehangen aan een oude schilderij van den zeeslag, die nog op 't stadhuis berust, en waaraan, volgens ooggetuigen, in 't begin dezer eeuw, nog eenige flarden of draden hingen [5]. Het bord met het opschrift echter

---

[1] Zie mijne *Wandeling in Amsterdam in de* 17e *eeuw*, bl. 32, 33.

[2] Die poëet was Kornelis Taamsz. Hij schijnt meê behoord te hebben tot de eerste opbouwers onzer taal en dichtkunst in 't laatst der 16e eeuw. Zijn vroege dood is oorzaak geweest van 't verloren gaan zijner dichtwerken. Hij is in 't jaar 1600 ongelukkig verdronken, nog slechts 33 jaren oud. Zie over hem VELIUS en FEYKEN RIJP.

[3] Hetzelfde jaardicht kan men ook vinden op de keerzijde van een gedenkpenning, die in 1615 door den muntmeester Kornelis Wijntjes geslagen en bij BIZOT en VAN LOON afgebeeld is.

[4] FEYKEN RIJP, bl. 92.

[5] *Lijst van schilderijen* enz. Oudh. No. 2.

is aan den pilaar blijven staan, totdat de kerk op den 3n Augustus 1838 door de vlammen vernield werd [1].

Op 't stadhuis te Hoorn wordt nog de beker van Bossu bewaard, althans een beker, die zoo genoemd wordt en, volgens de overlevering, uit het admiraalschip herkomstig is. Er staat een rijmpje op, waarvan men de uitlegging op bl. 28 van "het Boek der Opschriften" lezen kan, maar dat geen historische beteekenis heeft. Andere reliquiën van Bossu zijn er te Hoorn niet, maar wel elders te vinden.

Twee zwaarden van Bossu zijn bewaard: 't eene te Alkmaar, 't andere te Enkhuizen. En dit dubbeltal behoeft u niet te doen meesmuilen. 't Is wel zoo, dat reliquiën soms vruchtbaar zijn en vermenigvuldigen; maar twee zwaarden van Bossu zijn veel ligter te verklaren dan twee kisten van Huig de Groot! Hij had er immers wel drie meê aan boord kunnen nemen.

't Eene, dat thans te Alkmaar is, heeft vroeger, bijna drie eeuwen lang, te Hoorn berust. Het werd, volgens Velius, vereerd aan Jan Floor, die zich als kommissaris bij Kornelis Dirkszoon aan boord bevonden en groote dapperheid in 't gevecht betoond heeft, en is onder 's mans nakomelingen en erfgenamen "van hand tot hand overgegaan". Het andere zwaard behoort tegenwoordig aan de stad Enkhuizen. Het werd, volgens de overlevering, in 1573 medegebragt door Jakob Trijntjes, een der twee kapiteins, die met onzen admiraal *de Inquisitie* hebben aangeklampt en overmeesterd. Ook dit wapen was een vereering wegens betoonde dapperheid, en ging almede onder 's mans nakomelingen en erfgenamen over van hand tot hand totdat de laatsten het aan de stad schonken.

Hoe het met de ridderketen der Vliesorde van den gevangen graaf gegaan is, is duister. Heeft men dit een te kostbaar stuk geacht, om 't aan één persoon te schenken, en daarom onder de overwinnaars verdeeld? — Bossu heeft zich overgegeven aan den admiraal Kornelis Dirkszoon, den hopman Ruikhaver en "den geweldigen prevoost" Joachim Nieuwvink. Hebben dezen de ridderketen onderling gedeeld? — Immers ten stadhuize te Monnikendam berust slechts een gedeelte, en wel het kleinste gedeelte, daarvan [2]. Zoo dit het stuk geweest is, dat Kornelis Dirkszoon heeft medegebragt, dan is de vraag, waar de rest gebleven is; — en op die vraag heb ik nog geen antwoord gevonden.

---

[1] Dr. C. A. Abbing, *Gesch. v. Hoorn*, bl. 94.

[2] Volgens mededeelingen van de HH. Secretarissen der steden Hoorn, Enkhuizen en Monnikendam.

KERKELIJKHEID EN ZEDELIJKHEID

VÓÓR ANDERHALVE EEUW.

Nog altijd denken velen te gunstig over de Kerkelijkheid en Zedelijkheid in ver verwijderde dagen. Moge het getuigenis daaromtrent van een hooggeacht en achtenswaardig Leeraar, van vóór anderhalve eeuw, tegen overschatting van het verledene beveiligen. Ik heb hier het oog op Ds. Bernardus Smijtegelt, een man, bij zijn leven hoog aangeschreven, en wiens Catechismus-predicatiën vooral nog steeds, bijzonder in Zeeland, op het beste boordje staan. Laat ons hem hooren, waar hij van een en ander spreekt. Wij nemen daartoe inzage van genoemde Predicatiën, zonder door het onbehagelijk kwarto-formaat en de Duitsche letter ons te laten afschrikken. Het is ons, om hetgeen hij van zijnen tijd getuigt, te doen.

Vooraf echter iets omtrent hem-zelven, die van 1695 tot 1735 (toen hij, door ligchaamslijden genoodzaakt, zijn emeritaat nam) te Middelburg het predikants-ambt heeft bekleed. Weinigen trouwens weten van Smijtegelt meer dan dat dit boek van hem is, en misschien ook, dat hij 145 predicatiën deed, allen over éénen tekst, Matth. 12 : 20, zamen uitmakende het werk, dat bekend is onder den titel van: "Het gekrookte riet."

Nevens mij ligt een "Historisch Verhaal van het leven en sterven van den Eerwaarden, Geliefden, Godvruchtigen en Geleerden Heer Ds. Bernardus Smijtegelt", van zekeren Pieter de Vriese. Dat zegt ons, hoezeer hij door velen op prijs gesteld werd. Van Goes herwaarts overkomende, "werd hij met groote blijdschap ontvangen. Ieder reikte hem de hand van verwellekomst. De stad was verblijd. Waar hij predikte, liepen de kerken vol. Van alomme liep men zamen om hem te hooren. Gelukkig had hij eene stem als een klok, die de kerken tot in de hoeken vervulde". Dezelfde voegt er bij: "Het aangename, dat God in zijn talent gelegd had, kon niemand een naam geven." Ook dit, wat nog weleens beschouwd wordt als een bewijs van hoogere bezieling: "Hij sloeg met zijn hand en stampte met zijn voet". Geen wonder dan ook, dat zoo groot een bijval hem te beurt viel, ofschoon de Magistraat, om den langen duur zijner

leerredenen schaars van zijnen dienst gebruik maakte [1], zoodat men eens van hem hoorde, daar hij handelde over den pligt der Overheden, om den openbaren godsdienst waar te nemen: "Zeggen ze: Gij zijt geen predikant naar onzen zin! — dat kan wel wezen, en wij zouden ligt beter naar haren zin worden, zaten ze er maar wat meer" [2]. Des ongeacht nam die Magistraat Smijtegelt toch in den arm bij het morren des volks over eene nieuwe belasting, en deed zulks met goeden uitslag. [3]

Herhaaldelijk werd hij naar Utrecht, eens ook naar Rotterdam beroepen, maar dan was het in-het-oogvallend, hoezeer de gemeente van Middelburg aan haren Smijtegelt was verbonden. Zelfs "de kinderen uit het weeshuis stonden aan zijne deur te weenen."

Intusschen had hij ook rijkelijk zijne vijanden. "Zijne gesten werden nagebootst, zijne woorden verdraaid. Men kreet hem uit voor een weetniet, stijfkop, fijmelaar enz. Er vlogen namelooze Lasterschriften, Pasquillen, Vledermuysen, Nachtuylen. Sommige zeiden: Was dien Ouden van den Cingel maar weg"! — Ja, hij zou, volgens zijnen levensbeschrijver, menigmaal in gevaar van zijn leven zijn geweest.

Wij zien het reeds, bij veel licht- was er ook een breede schaduwzijde; doch hooren wij nu Smijtegelt-zelven, waar hij het Kerkelijke en Zedelijke van zijnen tijd bespreekt. Zijne beschouwing van den toestand in de eerste helft der 18e eeuw sluit zich vrij wel aan bij dien van de tweede helft dier eeuw, zooals wij dien hebben leeren kennen uit het belangwekkend boek van den heer J. Hartog, over *de Spectatoriale Geschriften.*

"Gaat gij bij de Grooten", zegt Smijtegelt, "zij hebben dikwijls niet vele qualiteiten, die er vereischt worden tot hunne ambten, waar zij den eed voor gedaan hebben". [4] "Occasie maakt den dief. De Grooten zitten aan 't roer, daar kan niemand tegenop; de kleinen doen met de grooten meê". [5]

"De Officianten"? vraagt hij, "zijn ze in staat tot hunne bediening?" en hij antwoordt daarop: "Zij doen den eed en er moet een klerk komen, om het ambt te bedienen". [6]

Van de Regters zegt hij, "dat er onder hen zich bevonden, die de zaken niet onderzochten, omdat ze te lui of te bot waren". [7]

Van de Regtsgeleerden: "Gij zult weinig regtsgeleerden vinden, die veel goed nalaten; God straft ze doorgaans zoo, dat het in 't derde en vierde lid niet komt." [8]

[1] Kist en Roijaards, *Archief voor Kerk. Geschied.* VIII D. bl. 455. [2] *Catechismus-Predicatiën*, bl. 584. [3] *Archief* t. a. pl. [4] *Catech.-Pred.* bl. 566. [5] bl. 645. [6] bl. 566. [7] bl. 654. [8] bl. 654.

Met het oog op de Oost- en West-Indische Compagniën: "Wie zondigt daar wel 't meest, die den eed vordert, of die hem doet? De eedzwering wordt daar zoo ruim gedaan, en dat gaat daarop naar Oost-Indië. Zij, aan wie de eed gedaan wordt, weten wel, wat hij of de zijnen er voor getrokken hebben, of zullen trekken". [1]

Hoe was 't Openbare leven in Smijtegelts dagen? Veelal treurig. Wij noemen het dansen niet, zooals hij, "een ligtvaardig huppelen", maar wie er nog den staf over breekt, denke niet, dat het in zijnen tijd vrij zeldzaam zal zijn voorgekomen. "'t Is", zegt hij, "of de jongelingen en de jonge dochters niet meê mogten, die van den eersten of tweeden rang zijn, zoo zij meenen, als zij niet hadden leeren dansen, en zij zijn misschien wel van den eersten of tweeden rang van onderen op geteld". [2]

De kleeding? — De vrouwen "gingen zoo naakt, dat, als ze dat uit armoede deden, men haar eene handreiking doen zou, om ze te bedekken. [3]

Eerlijkheid? — "Sommige winkeliers rekten de waren uit, of lieten die door de vingeren schieten om zich ten koste hunner klanten te begrooten." [4]

't Vloeken was erg. "'t Is of niemand een cavalier kan zijn, of hij moet een vloeker en zweerder wezen". [5] "Zijt gij op schuiten, op wagens, in Holland, Zeeland, en door gansch Nederland, 't is of gij [wat het vloeken betrof] in de hel leefdet". [6]

De ontucht — almede. "De bordeelen en hoerekoten in de achterafplaatsen der stad werden door de Regering niet uitgeroeid. 't Was of het geheele land een hoerhuis geworden was". [7]

In ééne zijner predicatiën heet het: "de één springt zich dood, de ander danst zich dood, de ander hoereert zich dood, een ander zuipt zich dood." [8]

Na al wat voorafging zal men zich wel niet verwonderen bij wat Smijtegelt ook van de zondag-viering zegt. Maar weinige vrome familiën zou men in de stad vinden, waar men, wat winkelnering aanging, op den "rustdag niet geriefd zou worden". [9] Al verder klaagt hij: "Men tuist [dobbelt], men speelt, de koetsen rijden, de paarden en de wagens vliegen. [10] "Ach!" zegt hij, "het ging beter in ons land, als die dag conscientieuser wierd waargenomen, ... maar! hoe gaat het nu? uit plaisieren, uit wandelen. De sabbath en rustdag is een saletdag geworden. Zij zitten bij hunne vleesch-

---

[1] bl. 567. [2] bl. 624. [3] aldaar. [4] bl. 640. [5] bl. 566. [6] bl. 555. [7] bl. 629. [8] bl. 614. [9] bl. 583. [10] bl. 376.

potten in brasserijen en dronkenschap. 't Is een paleerdag [een dag, dat men zich opschikt.] Een dronkaard zit bij zijn drank. 't Is een gesnipperde dag. Zij kunnen uit hun bed niet. 't Is een zuip- en eetdag. 't Is een ravotdag, een oorlofsdag" [waarop men zich eens ter deeg vrij- af geeft.] "Koetsen en paarden moesten rollen, jagten en schepen varen. 't Moest er al op af. Op zijn best genomen, was 't een verdrietelijke dag; 't was, of de zon stil stond. De ezels op den stal, de beesten in de weide, hielden even goeden sabbath als zij. 't Was een kijf- en hoereer-dag, de kroegen zaten vol, en dan raakte het aan een vechten, doodslaan en diergelijke gruwelen". [1]

Naar de kerk? — "Men hield van geen preken. [2] Sommigen leefden zoo goddeloos, dat ze dikmaals van de honderd keeren niet ééns in de kerk kwamen." [3] Ging men er heen, "'t was met geen gebed. Of gij daar op uwe plaats wat prevelt achter uw hoed of dekseltje, dat gij hebt, wat is dat?" [4] Oplettende aandacht? "De een heeft te veel gegeten, de ander te veel gedronken. Zij zetten zich tot slapen [5] of ze zitten te kraken en op te rispen. Hunne vette soppen stinken hun ten vollen monde uit." [6]

Ik zou hier den lezer wel mijne verontschuldiging dienen te maken, doch 't is wat ik vind in die predicatiën, en ik moet vader Smijtegelt, bij die uitdrukkingen, voor zich-zelven laten verantwoorden.

Bij den Doop "werd er weggeloopen, somtijds om wisjewasjes". — Had men er een regt denkbeeld van, en maakte men zijn kroost met den aard en het gewigt van die plegtigheid gemeenzaam? "Als de kinderen eens vroegen", zegt hij, "wat of toch hun Doop beteekende, gij zoudt verstommen, en gij wilt dikwijls zooveel rammelen en rellen over 't preken." [7]

Het Avondmaal? — "Als de Predikanten tot noodiging aan 't Nachtmaal omgaan, dan geeft men een belettje voor, versteekt men zich of laat zich lochenen". [8]

Godsdienst des harten? — "Een kapittel te lezen, vraagjes te leeren, daarmede meent men in den hemel te komen." [9]

Trouw aan den Heer? — "Men kan kwalijk een zuur gezigt verdragen om Christus wil." [10]

En was er nog eens eenige aandoening, eenige opgewektheid onder het hooren eener leerrede, Smijtegelt noemt het "eene Predicatie-ziekte, eene Zondagsche bewerking." [11]

---

[1] bl. 583. [2] aldaar. [3] bl. 580. [4] bl. 203. [5] bl. 397. [6] bl. 584. [7] bl. 405. [8] bl. 434. [9] bl. 543. [10] bl. 233. [11] bl. 510.

Gelukkig dan toch meent gij, dat er allerwaardigste Leeraren zullen zijn geweest. Zeer zeker mogen wij dat aannemen en denken al dadelijk aan onzen Smijtegelt zelven. Die konden dan in hunnen kring het zout der aarde wezen. Doch als we hem hooren, dan stond het met de regtschapenheid en den vromen zin bij sommigen van hen ook al niet te breed.

Vooraf iets over *hun komen in de Gemeenten.* Het beroepen van een predikant geschiedde, volgens hem, "dikwijls meer uit kuiperij, dan dat er gelet werd op de talenten en bekwaamheden, op de leer en het leven." [1] "Lieve Heere! zij worden voortgesleept van groot en klein. Zij hebben nichtjes en neefjes, daar ze ingang hebben." [2] "Daar is altemet een predikant, die ergens beroepen wordt, het wordt er doorgehaald met geweld, of hij bekwaam is of niet. Gekomen zijnde, wordt hem uit het formulier afgevraagd, of hij niet gevoelt in zijn hart, dat hij van God en de Gemeente geroepen is? Daar antwoordt hij op: ja! daar ze dikwijls tegen der Gemeentens zin komen." [3]

In hunne Gemeente nu zijnde, was 't eene heerschende zonde onder de predikanten, dat ze maar "studeerden om den naam van geleerd te hebben. Hadden ze wat wijsheid bekomen, dan dorsteden ze naar groote plaatsen. Zij hebben nergens rust. Dan worden ze hovaardig, of krijgen ze die plaats niet, die ze wel gaarne hadden, dan hangt hun het hoofd, dan is al hun moed uitgebluscht. Het gebeurt ook wel, als de predikanten groote en aanzienlijke plaatsen hebben, dat ze dan zoeken de gunst van de Grooten. Zij worden hunne tafelvrienden, zij zetten hunne voeten onder de tafels der Grooten, die daar zoo mede opgenomen zijn, als of hun nu de hemel niet missen konde." [4]

"Er zijn", vinden wij bij Smijtegelt, "weinige bekeerde predikanten; sommige onder dezelve zijn luiaards, vadsige optooijers. [5] Er waren, wier prediking laauw was, 't geen aan de schraalheid van hun hart schortte." [6]

Ik leg de pen neder, maar vraag: zouden we nu die dagen onbepaald terugverlangen? Ze in alles boven de tegenwoordige stellen?

Gewis! wat ik gaf, met de eigene woorden van een onwraakbaren getuige als Smijtegelt, is genoegzaam om van overschatting van dien ouden tijd terug te houden.

---

[1] bl. 479. [2] bl. 474. [3] bl. 552. [4] bl. 480. [5] bl. 332. [6] bl. 475.

Middelburg. Is. de Waal.

De Rottevanger.

DE ROTTEVANGER VAN KORNELIS VISSCHER. [1]

Als jongeling reeds in 't graf gedaald en toch een der grootste meesters, die immer etsnaald of graafpen voerden! — Zoo was Kornelis Visscher, wiens talent ieder kenner bewondert, voor wiens genie ieder kunstenaar eerbied koestert. In 1629 te Haarlem geboren, en in 1658 in zijne geboortestad overleden, heeft hij zich echter, in dit kortstondig leven, door zijne kunst een wijdverspreiden roem verworven. Men verbaast zich dat een jonkman, die slechts 29 jaren oud geworden is, en altijd ziekelijk was, zooveel en zulk uitstekend werk heeft kunnen leveren. Hij heeft in weinige jaren meer gedaan dan anderen in een lang leven. Hij werkte, als niemand vóór hem gewerkt had, en zijne navolgers hebben hem niet kunnen evenaren. Hij scheen met naald en graveerijzer te schilderen. Hij verstond het geheim aan zijne werken een toon en kleur te geven, die nog de kenners in verrukking brengt. Wanneer hij naar eens anders schilderij werkte, dan was de penseeltoets des oorspronkelijken meesters in zijne gravure te herkennen; en waar hij zijne eigene krijtteekeningen in 't koper sneed, bewondert men hem in dubbele mate. Zijne portretten zoowel als zijne historische tafereelen, zijne bijbelsche voorstellingen zoowel als die uit het volksleven zijn meesterstukken, die op hoogen prijs worden gesteld, niet slechts in zijn vaderland, maar door heel Europa. En al die werken, zoo onovertreffelijk schoon, volbragt hij onder de hevigste lichaamssmarten. Hij sukkelde aan 't graveel en leed veel pijn, maar was steeds een voorbeeld van geduld en gelatenheid, zoowel als van werkzaamheid. 't Schijnt dat hij in de kunst de beste afleiding vond van zijn lijden.

De Rottevanger of Rotteman, waarvan gij hier een navolging ziet, is een der beroemdste onder zijne gravures. Zij draagt het jaartal 1655.

Wat verkoopt die man? — Koekjes, met rottekruid doorkneed, om er de rotten op te trakteeren. "Zoodra ze er maar van proeven, vallen ze dood," zegt hij. Hij voert, zoowel in het kooitje, dat zijn jongen op een stok draagt, als in de plooijen van zijn mantel, eenige levende exemplaren met zich, om 't voor de toeschouwers nu en dan met de proef te bewijzen; en wie die proef reeds ondergaan hebben, hangen als zegeteekenen aan zijn standaard. Op het kistje, waar hij zijn koopwaar in heeft, staan de wapens

[1] Uit zijne kunstverzameling medegedeeld door den heer W. H. J. van Kempen te Amsterdam.

van Amsterdam en Leiden, hetgeen moet bewijzen, dat hij in die beide steden geadmitteerd is. De rotteman was in dien tijd een onmisbaar personage op het tooneel van het stadsleven. Ook op de groote Amsterdamsche schilderij van Adriaan van Nieulandt (van welke ik reeds vroeger gesproken heb [1]) ontbreeekt hij niet te midden van het marktgewoel op den Dam, en de koopman in muizevallen evenmin.

Maar meen niet, dat die kooplui Hollanders waren; — nooit, altijd Walen. Op een lijst van Amsterdamsche Walen bij Asselijn komen ze beiden voor, als: Juste Soufrie Mordant, *grand mestre a la chasse de sourire et rats*, en Claude Cornu Couronne, *inventeur de plu sorte belle rotte et musevallen.* [2]

Hadden de menschen dan toen zooveel last van rotten en muizen?

Zeker ruim zooveel als tegenwoordig, omdat zij er minder katten op nahielden. Volgens 't middeleeuwsche bijgeloof waren de katten heidensche dieren en trawanten der heksen en duivelen, waar de vrome lui allerlei gruwelijke dingen van vertelden, en die zij liever verbranden zagen dan in huis hadden. Vele goede christenen der 17de eeuw konden zich over die oude dwaasheden nog niet heenzetten; kat en kol bleven voor hen woorden van eenerlei beteekenis [3] en een oude vrouw, die voor de gezelligheid een poes op haar kamer had, liep toen nog altijd gevaar voor een "kolrijdster" of tooverheks te worden uitgekreten.

Later, toen men tot de overtuiging kwam, dat de negocie van den rotteman zeer gevaarlijk, en daarentegen de kat een onschuldig dier en nuttige huisgenoot was, verdween de eerste allengs van het stadstooneel; ja, 't verkoopen van rottekruid werd eindelijk streng verboden, en zelfs den apothekers daaromtrent voorzigtigheid voorgeschreven. Toen de Regeering van Amsterdam, op den 31n Januarij 1726 eene nieuwe verordening op de apothekerij uitvaardigde, luidde 't 16e artikel:

"Dat tot vermijding van veele dodelijke gevallen, dikwijls geobserveert, geen apothecar zal vermogen 't Arsenicum of Rattenkruyd te verkopen, aen niemand, wie 't zij, op een boete van tien gulden; nog ook 't zelve te mogen hebben of houden in zijn winckel bij andere poeijers of medicamenten, maar zal 't apart en op een verzekerde plaats, daar niemand dan hij alleen toegang toe heeft, moeten houden, op een gelijke boete."

Natuurlijk moesten toen de *grand-mestres* een ander vak bij de hand nemen, en zij werden ramoneur, rarekiek of lepelgiet.

[1] *Oude Tijd* 1871. bl. 87 en 208. [2] *Schijnheilige Vrouw.* I Bedr. 4e. Toon.

[3] Zie b. v. VONDEL, *Warande der Dieren.* No. LXXXV. vs. 5.

GILDEN.

III.

GILDEBORDEN.

Wie de ruime vestibule van het stadhuis te Deventer binnentreedt, zou zich een oogenblik kunnen verbeelden, in een jachtslot te zijn, want het eerste, dat hem in 't oog valt, is een reusachtige hertekop met wijduitgespreid gewei, geflankeerd door eenige blanke messen. Doch hij raakt uit den droom, zoodra hij bespeurt, dat deze laatste geene jachtmessen zijn, maar de zwaarden der heilige Justitie. Op hun blinkende lemmeten is nu geen spoor van menschenbloed meer te vinden; neen, zij hangen daar in hunne fraai gebeeldhouwde en vergulde kastjes, om, als welsprekende getuigen van den ouden tijd, ons toe te roepen: "wij hebben uitgediend" [1].

Aangenamer herinneringen echter wekken andere getuigen van den ouden tijd, die evenzeer thans hebben uitgediend. 't Zijn geschilderde borden tegen den witten muur opgehangen, — g i l d e b o r d e n, die zeker weleer hun plaats in de Lebuïnuskerk hebben gehad.

De schrijvers van *het Boek der Opschriften*, hebben (op bl. 115) de aandacht gevestigd op dit soort van "muur-sieraat", waarmeê de gilden "Gods huis mild beschonken", en tot voorbeeld de Groote Kerk te 's Gravenhage gekozen, daar de gilden dier stad gewedijverd hadden, om de wanden der kerk met hunne borden te versieren.

Te Deventer zag ik er vijf, waarvan de opschriften van gelijken aard zijn als die der oudere Haagsche borden, die aan de hervormende hand van Joannes Vollenhove ontsnapt waren, namelijk: opgevuld met zooveel bijbelteksten, als men, behoudens de vereischte toespeling op 't gild, had kunnen vinden. Ik geloof, dat de Deventersche borden, wat de sierlijke bewerking betreft, niet voor de Haagsche onderdoen, maar terwijl de laatsten in hunne opschriften door den genoemden poëet verbeterd werden, zijn die der eersten door overververs blijkbaar verknoeid en verminkt.

't Eerste bord, dat men ontmoet, is dat van 't Bakkersgild. In 't midden staat het bakkerswapen: goud met een bruin lang-brood. Het schild is gedekt met eenen helm, die drie echte Deventerkoeken tot cimier heeft, en de plaats der schildhouders wordt ingenomen door brooden, stopflesschen met kleingoed, korenhalmen en klaprozen. Dit alles is besloten bin-

[1] Van deze kastjes en zwaarden vindt men eene afbeelding in den *Ouden Tijd* 1869, bl. 133.

nen eene prachtig gebeeldhouwde en gedeeltelijk vergulde lijst, op wier top een bijekorf praalt met het devies: "Soet vergaren". [1]

Het opschrift is, en door den vernuftigen compilator van 1634, en door den restaurateur van 1779, zoo wonderlijk toegemaakt als gij 't hier ziet.

Pshalm 81. v. 17. De Heer Heeft Isral Tarum in Nood
En Honingraad gegeven
Johan. 6. v. 33—34. Maar Christus Eenig Hemelsbroodt
Belooft ons Eeuwig Leven
Ontelbaar Graen dat maakt Een Brood
Veel Bijen eenen swerm
Psalm 128. v. 5. En 't Gilt Bestaat In Klein En Groot
Psalm 91. v. 1. In Zegen en Bescherm.

Eindelijk vindt men onderaan nog een verguld schild met de namen van hen, die in 1634 en in 1779 "Ouderluyden" van het gild waren.

Aan de andere zijde van de deur der Secretarie hangt het bord van het Slijtersgild, even als het vorige en alle volgenden in een gebeeldhouwde lijst besloten. Het stelt eene groote markt voor met een waag en een menigte vaten, balen, kazen, wagens, kooplieden en sjouwers. De opschriften boven en onder dit tafereel vermelden wie in 1690 en 1769 "Olderluiden" van het gild waren. Dit bord is jonger dan de vier andere, en uit een tijd, toen opschriften als het bovenstaande reeds uit de mode waren.

In den gang achter de vestibule hangen nog drie borden. Vooreerst dat van het Smidsgild, waar in het midden het smidswapen prijkt: lazuur met een gekroond aanbeeld, en weêrzijds een gekroonde hamer en een nijptang, alles van goud. Het schild is gedekt met eenen helm, die den gekroonden hamer tot cimier voert, en waarvan lambrekijns van goud en keel afhangen. De op- en onderschriften geven een overzigt van de stelling, die de smeden in de Bijbelsche historie en symboliek innemen.

Gen. 4. v. 22.
Wort Tubalkaïn werker in de Metaelen Benoemt
Jer. 23. v. 29.
Godts woort vergeleken Bij een Hamer die de Rotssteen te morssel slaaet,
Alsoo Judicum int 5 capittel ver: 20
Ook van den smeehamer geschreven staat
Soo ist ook Recht dat hij met Eeren die Kroon onlaatt.
Zacharia 1 cap vers 20
Ende de Heere wees mij vier smeeden
doe sprak ik wat willen die maaken
hij sprak opdat sij die Hoornen der Heydenen sullen afstooten
die welcke waar Godts volck verheven is deselve te verstrooijen
naar dese gecomen sijn.

[1] De Amsterdamsche rederijkerskamer *Het Vijgeboomken* voerde 't zelfde devies.

Tegenover dit tafereel vindt men het Kuiperswapen: lazuur met twee kuipers, die een vuur, dat binnen een vat brandt, blusschen; op den grond ligt allerlei gereedschap, terwijl in de beide bovenhoeken van het schild een gekroonde dissel en een passer staan, alles van natuurlijke kleur. Het helmteeken vertoont een hand, die een gekroonden dissel houdt met het jaartal 1635. De helmdekken zijn goud en sinopel.

De opschriften zijn hier niet bijbelsch, maar evenwel in ouden vorm. Boven het wapen staat in Gothische minusculen:

Van waerheit En va vree de reepe En de bandd
Bewarc t' groote vat der vrije Nederlanden

En onderaan:

Soo wie hem roeme wil va Christi reine leere
Besitte moet sin vat in heilecheyt en eere

Verder op een afzonderlijk schild:

die poger hiet aen
hat in vriendschapt
Vergare Zok wenschte
dat alom vel sulcke
cuipe warren

Het laatste bord is op verre na zoo mooi niet geschilderd, als de vier overigen. Het behoorde aan het Bouwliedengild. Men ziet er een groot aantal beeldjes, in vier rijen geschaard, die ons een voorstelling moeten geven van het geheele akkerbedrijf, te beginnen met het ploegen, daarna het zaaien, eggen, maaien, hooien, plukken van ooft, en eindigende met het oogstfeest in de herberg *het Zwaantje*. Het opschrift luidt: "het Boulieden Gilde der Stat Deventer van 1634." Het onderschrift verzekert ons, dat dit gild het oudste van de wereld is, daar het door Adam zelf gesticht is.

Adam en Eva zij bouden voor menschen en vee in dese waereld
Zij bouden den Akker met goed bedrijf
Menschen en vee kregen zoo hun gerief.

En ten laatste leest men er dit advies, welligt toenmaals op de ervaring gegrond, maar dat tegenwoordig geen boer meer zal toestemmen, terwijl het alle voorstanders van den vooruitgang uit hun vel moet doen springen:

Zoo is het regt
Een Bouman
van 80 jaar of
van 20 jaar
zijn Eeven wijs
zoo men zegt.

Sommelsdijk. J. E. TER GOUW.

BRAND BLUSSCHEN.

IX.

In 1675 had Jan van der Heyden vijftien oude spuiten tot slangspuiten vermaakt, maar was inmiddels tot de overtuiging gekomen, dat deze ook nog niet deugden. Zij waren en bleven groote en zware bakbeesten, die paardekrachten vorderden, om vervoerd te worden, en moeijelijk te behandelen waren, terwijl de inwendige zamenstelling gebrekkig en niet goed te verhelpen was.

Hij vond nu een geheel nieuwe spuit uit, die klein en ligt was, en, zonder paarden, door menschenhanden alleen, met vluggen spoed bij den brand gebragt kon worden; — een spuit, die in korte oogenblikken gereed kon zijn om water te geven; die 't water zelf in overvloed aanvoerde, en een onafgebroken straal gaf, waardoor zij niet alleen grooter bluschkracht bezat, maar ook nimmer gevaar liep van bevriezen, zelfs niet bij de felste vorst, omdat zij 't water voortdurend in beweging hield.

Jan van der Heyden stelde toen aan de burgemeesters voor, het vermaken van oude spuiten te staken, en liever "nieuwe kleine spuiten" te doen maken. En daar nu juist in het vorig jaar de vrede met drie van de vier mogendheden, die ons den oorlog aangedaan hadden, gesloten was, zoo had men de handen ruimer, en kon zich nu weêr met huishoudelijke zaken bemoeijen. Het voorstel van den brandspuitmaker werd goedgevonden; hij ging aan 't werk, en had in 't begin van 1676 een "nieuwe kleine spuit" gereed, die bij den eersten brand evenzeer hare meerderheid boven de hermaakten bewees, als dezen drie jaren vroeger de oude spuiten overtroffen hadden.

In de octrooijen, die Jan van der Heyden, zoo van de Staten-generaal als van die der bijzondere gewesten, verwierf, werd de nieuwe brandspuit dus beschreven:

"Een gedurig stralende brandspuit met een buygelijke buis daar aan, om haar gedaante een slang genaamd, die men kan verlangen naar eisch ende welgevallen; mitsgaders een waterbak of ander instrument met een andere buis of slang, die men insgelijks kan verlangen, door welke slangbrandspuiten alle branden, hoe hevig ende ongenaakbaar die souden mogen voorkomen, met ongelooffelijken spoet geheel seeker uitgebluscht werden: Eerstelijk, omdat deselve seer licht en handig sijnde, met haar toebehooren, door twee, drie a vier mannen sonder paarden seer

spoedig ter vereischter plaatse kunnen worden gebracht; Ten tweede, omdat die, schoon verre van 't water staande, door vier, ses of acht mannen met water werden voorsien, soodanig dat men gedurig sonder ophouden daarmede konde spuiten; Ende eindelijk insonderheit, omdat daarmede het water door de slang wierde gedreven, ende geleit door deuren, vensters, glazen, gaten in de muren of daaken, tusschen door en over huisen, kerken en toorens ende met een continueele dikke straal wierde gespuit, alwaar het vereischte; Sulks dat in vergelijkinge van de ordinaris brandspuiten door dese nieuw geinventeerde slangbrandspuiten het water veel spoediger in veel grooter quantiteyt ende altijt geheel seeker in den brand wierd gebracht; ende gelijk deese inventie van een uytsteekende vermogen ende heylsame uytwerkinge wierd bevonden in het blusschen van brand, soo konde deselve door eenige veranderinge bequaam werden gemaakt tot verscheyde andere nutte gebruyken." [1]

Jan van der Heyden ging ijverig voort met het maken van nieuwe spuiten, maar naarmate deze vermeerderden, bleek het steeds duidelijker, dat de oude bluschmiddelen, die ook nog in gebruik waren, niets dan belemmering veroorzaakten.

Bij elken brand werden de oude spuiten, als voorheen, door de sleepers aangevoerd, maar met geen ander uitwerksel, dan in den weg te staan zonder nut te doen. De brandmeesters, die 't kommando voerden over die oude spuiten en al den verderen toestel van brandhaken, ladders en zeilen, brandemmers en rijen volk, en de brandspuitmeesters, die de directie over de nieuwe spuiten voerden, welke al dien toestel niet noodig hadden, stonden als het oude en 't nieuwe beginsel tegenover elkander, en doorgaans werden de laatsten door de eersten gehinderd en tegengewerkt.

Nu eens werd de slang eener nieuwe spuit door een brandladder, die tegen een muur werd gezet, zoodanig bekneld, dat de spuit geen water kon geven. Dan weêr zagen de pijpgasten der slangspuiten, als ze naauwlijks op de daken geklommen waren, anderen er met de brandhaken op aanvallen, en zoo geweldig rukken en breken, dat zij er aanstonds weêr af moesten en den brand zijn loop laten.

Maar over niets had Jan van der Heyden meer te klagen dan over "de traagheyt en disordre der Gildebroeders, die 't blussen was aanbevolen"; dat wil zeggen: die, volgens vroegere verordeningen, de brandspuiten bedienen moesten. Zij kwamen altijd te laat, en toch nog altijd vroeg genoeg, om op hun gemak te kunnen wachten naar hunne overlieden,

---

[1] Onder die "andere nutte gebruiken" kan men ook het onbloedig stillen van oproeren rekenen. De brandspuitstraal is bijzonder geschikt om heethoofden wat af te koelen en tot bedaren te brengen. En dat dit instrument daar nog wel toe gebruikt wordt, kan men nu en dan in de couranten lezen; zie b. v. *Handelsblad* 13 Mei 1871 en 12 Mei 1872.

In de voorgaande eeuw werd de brandspuitstraal zelfs aanbevolen als het beste middel tot verdediging eener bres; zie O. Z. v. HAREN, *de Geuzen*; aant. op den 6n zang.

zonder wier order zij, naar oud gildegebruik, geen hand uitstaken. En zoo had zich "gemeenelijk het vuur al ver verspreid, en veel huizen teffens, zelfs eens tot vijftig toe, ontsteken, vóór de eerste spuit te werk wierd gesteld."

Een kurieus voorbeeld van die traagheid en onverschilligheid der gildebroeders leverde een brand op Kattenburg, den 24n October 1678.

't Was vier uren in den nacht. De burgerij van die wijk had juist de wacht, en was dus van huis, zoodat er niemand opdaagde, ofschoon de ratelwacht gerucht genoeg maakte. Daarbij miste 't zoo sterk, dat men de vlam geen tweehonderd schreden ver zien kon, waardoor men er in de stad niets van bespeurde, en er ook geen spuiten aanrukten. En eindelijk lag Jan van der Heyden, die anders dadelijk overal bij en de ziel van 't werk was, in dien tijd ziek te bed.

De brand was in een grutterij, welke met het woonhuis van den grutter een winkelhaak vormde, die twee huizen omvatte, waarvan 't eene, dat op den hoek der dwarsstraat stond, een kroeg was. Deze beide huizen liepen dus het grootste gevaar, maar hulp was er niet. Eindelijk daagden eenige gildebroeders, die 't naastbij woonden, op, en keken den brand eens aan, maar geen spuiten ziende en hun overlieden ook nog niet vindende, stapten zij koelbloedig de kroeg binnen, die midden in 't vuur stond, om een morgenslokje te nemen.

Intusschen woedde de brand onbeteugeld voort, en stak reeds de huizen aan de overzijde der straat aan; 't huis naast de kroeg stond in lichterlaaije vlam: ja de kroeg zelf brandde al boven hun hoofd, maar toch bleven de gildebroeders bij hun brandewijntje zitten, wachtende op de spuiten en de overlieden.

Op eens verscheen de kapitein van de wijk aan 't hoofd van een troep bijltjes met brandhaken gewapend; fluks joeg hij de gildebroeders de kroeg uit, en gaf order de huizen omver te halen. Doch dit was onnoodig, want juist kwam er een schouw met twee spuiten uit de naaste scheepswaal, en weldra ook nog een slangspuit aan, waardoor de brand werd gebluscht.

't Bleek meer en meer hoe noodig het was, niet alleen nieuwe spuiten te maken, maar ook het oude gereedschap weg te nemen en de oude verordeningen af te schaffen. Hiertoe besloot de Regeering eindelijk, nadat bij een fellen brand op den 24n Junij 1680 eerst nog eens duidelijk gebleken was, dat die oude dingen niets dan nadeel en hinder berokkenden. Zij droeg Jan van der Heyden den last op, met den meesten spoed alle wijken van nieuwe spuiten te voorzien, en tevens een ontwerp op te stellen voor

een nieuwe brandkeur. De gildebroeders werden van de brandspuitdienst ontslagen, en daartoe in elke wijk een zeker getal bekwame lieden gekozen; terwijl premiën werden uitgeloofd om den ijver dier nieuwe spuitgasten aan te vuren.

Jan van der Heyden werkte met allen ijver. De nieuwe brandkeur werd den 8n October 1681 afgekondigd, en hij zelf exerceerde dagelijks met de spuiten, — nu met het volk der eene, dan met dat eener andere wijk. En zoo was met het begin van het jaar 1682 alles gereed: nieuwe spuiten, nieuw volk, nieuwe orders.

AMBACHTEN.

III.

DE BESTEEDSTER.

Kent gij haar? Zeker; wie kent haar niet? Mietje de besteedster met haar paars-katoenen japon en haar bruin-lakenschen omslagdoek met franje, met haar zwart-zijden kiep, die ouder is dan zij zelve, en haar paraplu.... Met een ringetje? Neen, die had ze vroeger; 't was nog een erfstuk van haar grootmoeder, maar al voor een jaar of twaalf was die "heelemaal op," en toen heeft ze er een "met een kruk" bij een uitdraagster gekocht, waar ze nog meê loopt door weêr en wind. Ze loopt wat, dat mensch! — "'k Mogt m'n lijf wel op twee plaatsen besteden: uit en t' huis tegelijk", zegt ze dikwijls; — "t' huis om de meiden af te wachten; uit om met me menschen te spreken." Zoo doet ze haar best, en nog is 't nooit goed; dan zeggen de lui nog, ja schrijven 't in de krant, dat zij, om veel "goospenningen" te krijgen, de meiden opruit, om dienst in dienst uit te loopen. Ja, wij hebben 't gisteren nog in 't "Nieuws van den dag" gelezen, wat slechte manieren de dienstmeiden hebben en wat kwade praktijken de besteedsters! [1]

Welk mevrouw en wat juffrouw weet er niet meê van te praten? — De

---

[1] *N. v. d. D.* 8 Sept. 1873.

meiden en de besteedsters zijn totaal bedorven tegenwoordig, en — hoe goed en vroom waren ze in vroeger tijden!

Och neen, goede lui! in den ouden tijd deugden ze ook niet. De besteedsters — want van dezen spreek ik nu alleen; van de dienstboden op een anderen keer, — de besteedsters stonden al vóór drie eeuwen in een slecht blaadje; dat getuigen de poëten en de keuren. Ik noem er de keuren bij, omdat gij de poëten alleen niet gelooven zoudt, wijl die nu eenmaal den naam hebben van knollen te verkoopen; maar als de keuren 't bevestigen, dan moet gij 't wel gelooven. Sla maar eens even eenige bladen om, — naar voren, bl. 20 en 140, — en gij ziet terstond wat praktijken de besteedsters in den ouden tijd hadden. Die voorbeelden spreken al duidelijk genoeg; 't is niet noodig er meer van op te halen, en 't zou niet stichtelijk zijn er zekere exempelen van bij te brengen.

Maar toen het tegen 't midden der 17e eeuw liep, begrepen Mijne Heeren van den Gerechte — ik spreek van Amsterdam — dat het tijd was zich er meê te bemoeijen. Zij stelden, bij keure van den 7n Augustus 1642, eene instructie voor de besteedsters vast, met geldboeten en arbitraire correctie er bij.

En hielp dat? — Wel zeker; want elk, die een instructie ontvangt, volgt die stipt en doet altijd zijn pligt. En de besteedsters gaven toen op hare beurt ook een instructie aan de meiden, gedrukt op een blaadje papier, en behoorlijk op rijm, en — toen paste ieder goed op.

Hier hebt gij zulk eene instructie, die Fytje Cornelis, "Besteedster van Meysjes en Minnemoers", aan de meiden op een briefje gaf, als ze in haar dienst gingen:

Dogters, die tot agten slaapen,
En veel door de vensters gaapen,
En lang voor de spiegel staan,
Laaten 't Huyswerk ongedaan.

't Is de zeventiende-eeuwsche poëet Hieronimus Sweerts, die tevens boekverkooper te Amsterdam en een goed vriend van Vondel was, aan wien wij de bewaring dezer kurioziteit te danken hebben. Denkelijk bediende deze Fytje Cornelis juffrouw Sweerts zelve als besteedster, en heeft deze juffrouw 't blaadje in handen van hare meid gezien en 't haren man medegedeeld voor zijne verzameling.

BIJNAMEN.

II.

DE HONDEWIPPERS. [1]

Rinsumageest, een aanzienlijk dorp in Dantumadeel, heeft kermis in 't begin van September, en vroeger vond daarbij een eigenaardige ceremonie plaats, waaraan de Rinsumageesters den bovenstaanden bijnaam te danken hebben. Kwam men 's daags voor de kermis 't dorp in, dan zag men er (even als op de prent van Dusart [2]) aan de herberg, die tevens 't regthuis was, een vlag uit het dakvenster waaijen. In deze vlag was echter geen schenkkan, maar heel iets anders geschilderd. Men zag er een afbeelding van de hooge steenen pijp (brug), midden in het dorp, en twee mannen daarop elk met een eind touw in de hand, terwijl boven hen een hond in de lucht scheen te zweven. Het opschrift was: "Vivat de hondewippers!" — Zij waren dus nog grootsch op hun bijnaam.

Nu zag men eenige mannen de buurt omgaan, gevolgd door een groote schare van dorpelingen. Aan ieder huis, waar nieuwe menschen woonden, — dat wil zeggen: lieden, die sedert de vorige kermis zich in het dorp gevestigd hadden, — klopten zij aan en noodigden de bewoners meê te gaan. Dan leidden zij dezen naar de herberg en lieten hen onder de vlag doorgaan, terwijl er een groot gejuich aangeheven werd. Hiermeê waren de nieuwelingen behoorlijk ingewijd, waarvoor zij dan ook een goede "fooi" moesten geven, naar evenredigheid van stand en vermogen.

Daar alle menschen dien dag op straat waren, bleven natuurlijk de honden ook niet t' huis, want die goede dieren loopen altijd waar de menschen zijn; maar ditmaal bekwam 't hun slecht. Naar 't oude gebruik, dat voor regt gold, werden alle honden, die op dezen dag langs straat liepen, opgevangen, en den volgenden dag gewipt, op de manier zoo als het in de vlag geschilderd stond; — en die barbaarsche pret maakte, nog tot vóór weinig jaren, de voornaamste kermis-vermakelijkheid op dit dorp uit.

---

[1] Volgens eene mededeeling van den heer D. Hansma te Sneek.

[2] Zie *Oude Tijd* 1872, bl. 136.

KINDERBIEREN.

V.

HET DOOPMAAL NA DE REFORMATIE.

Ook na de Reformatie werd bij 't doopen veel staatsie gemaakt, en aan de doopmalen groote kosten besteed; de rijke burgers volgden daarin de Edelen en Grooten na. Wel ijverden de predikanten er tegen, maar met geen meer vrucht dan de keuren. De doopmalen werden op de preekstoelen gebrandmerkt als dartele en onbehoorlijke banketten, sabbathschennis en verregaande ontheiliging van den Dag des Heeren; toch werd er geen enkel doopmaal om nagelaten. Maar dat ijveren op den preekstoel tegen de kostelijkheid der doopmalen ging zelf weleens de perken der betamelijkheid te buiten; de Leidsche dominee Petrus Hakkius dreef in 1584 de onbeschaamdheid zóó ver, dat hij den moord aan den Vader des Vaderlands gepleegd, opentlijk een straffe des Hemels durfde noemen, wegens 't prachtig doopmaal, dat de Prins een maand vroeger ter eere van zijnen jongsten zoon had aangerigt. [1]

Zoolang men te voet ten doop ging, ontbraken ook de optogten niet: een lange sleep gold steeds voor deftig zoowel bij deze als bij trouw- en bij begrafenisplegtigheid. In de Hollandsche steden gingen de vader en de peter niet alleen, maar al de mannelijke bloedverwanten met mantel en bef; doch dit raakte in 't midden der 18e eeuw uit de mode. 't Werd toen deftig ten doop te rijden, en te Amsterdam deed men dit in een sleedje.

Tot de plegtigheden van een ouderwetsch doopmaal behoorden:

1°. Het gastmaal, dat zijn pracht niet enkel ontleende van de keurigheid der spijzen en wijnen en de menigte der gasten, maar ook van den overvloed van zilver, die op den disch werd uitgestald.

2°. De tentoonstelling der pillegiften, die toen al niet meer, als oudtijds, uit een stuk gelds, maar uit allerlei mooije dingen, als wij straks zien zullen, bestonden.

3°. Het roeren met den kaneelstok, die met linten omstrikt was, en wel verschillend naarmate 't een jongens- of meisjesdoopfeest was. Ieder, wien de kop, kom of bokaal aangeboden werd, nam dien aan met de eene hand, en greep met de andere den kaneelstok, en roerde er meê, eer hij dronk.

[1] Zie WAG. *Vad. Hist.* VIII D. bl. 27 en AREND, *Alg. Gesch. des Vad.* III D. 1 St. bl. 110.

Als 't heel deftig was, waren er zooveel kaneelstokken als gasten, en nam ieder den zijnen meê, en bewaarde dien tot een gedachtenis. Naam en datum werden op het lint geschreven. Die kaneelstok gaf in latere jaren regt op een plaats aan den bruiloftsdisch, als de vroegere doopeling bruid of bruigom was geworden [1]; en hierop doelt ook het oude deuntje:

Toen 't kindjen op de wereld kwam, al uit zijn donker hoekje,
Toen dronken de vrienden wijn en kandeel, en ze wonden 't in een doekje.
Al wie het kindje zijn luurtjes vouwt,
Die leven lang en ze worden oud,
En ze zullen te bruiloft komen, wanneer het kindje trouwt.

4°. De presentatie van 't gedoopte kind, dat nu een peter en een meter en een naam gekregen had, en een christenmenschje geworden en alzoo in de beschaafde maatschappij behoorlijk geïnstalleerd was.

5°. Het opsnijden van geboortedichten, die men haalde in dezelfde winkels, waar de bruiloftsverzen verkocht werden.

6°. Het zingen van liedjes. Voor deftige doopmalen werden die opzettelijk door poëten of rijmknutselaars gemaakt op bekende wijzen, — al naar gelang van der ouderen stemming, op die van psalmen of van meiliedjes, — en altijd met invlechting van 's doopelings naam.

De burgerlui echter behielpen zich maar met de gewone liedeboekjes, en 't was vroeger gantsch niet vreemd op een doopmaal te hooren aanheffen:

Eens werd er aan de Zeeuwsche kust
Een dappre zoon geboren!

Waarbij dan de eerste regel doorgaans gewijzigd werd. Te Amsterdam b. v:

Eens werd aan d' Amsterdamsche kust
Een dappre zoon geboren!

En al was de vader ook een timmerman of kaarsemaker, hij had er niets tegen, zijn jongen als een admiraaltje te hooren bezingen.

Bij de boeren ging 't houden van doopbieren in de 17e eeuw nog naar ouden trant, en de familie zoowel als de buren namen er hun deeg reeds van, eer ze naar de kerk gingen, 't geen soms ten gevolge had, dat ze dronken in de kerk kwamen, waar de predikanten met reden over klaagden. Zoo klaagde b. v. de Klassis van Deventer in 1614, dat boeren en boerinnen, wanneer zij kinderen ten doop hielden, somtijds zoo vol en dron-

[1] Vergl. de Aant. van Mr. J. van Lennep in het *Boek der Opschr.* bl. 199.

ken waren, dat zij niet meer wisten hoe 't kind heeten moest. Onophoudelijk drongen de Synodes bij de Staten aan op 't afschaffen van alle boerebruiloften, groeve- en kinderbieren, maar de Heeren zagen er geen kans toe. Wel gaven zij van tijd tot tijd plakkaten uit, om die feesten wat te beperken, maar deze werden gelezen en vergeten, en dan na eenige jaren nog weleens vernieuwd om andermaal gelezen en vergeten te worden.

Dat evenwel in onzen tijd geen boeren en boerinnen meer zulke ergernissen geven als die, waarover de Klassis van Deventer klaagde, is buiten kijf; neen, in diezelfde landstreken gaat het tegenwoordig veel zediger toe, als men lezen kan in den Overijselschen Almanak voor Oudheid en Letteren van 1845, waar de Markelosche feestdagen beschreven worden. Zij houden thans, om altijd nuchter te zijn, het doopmaal niet meer, als vroeger, op den doopdag, doch eenige weken later, en de gasten gebruiken dan wel "eerst een weinig jenever met suiker," maar stouwen er vervolgens zulk een lading op van "koffij met krentebrood" en "brugge met stroop," en daarna een tweede van aardappelen met stokvisch, een derde van thee met klontjes en andermaal koffij met krentebrood, en eindelijk een vierde van rijstebrij met suiker, — dat ze wel "vol", maar niet dronken, en wel "met loomen tred," maar niet zwaaijende naar huis gaan.

In Holland bleven de doopmalen in de herbergen bij twee soorten van lieden voortdurend in zwang: 1° bij de boeren, en 2° bij de zindelijke lui. De eersten bestelden, omdat zij verpligt waren aan hun knechts, meiden en daglooners ook een "doopvetje" te geven, dezen in de herberg, terwijl zij zelven te huis met hun vrienden feest vierden; — de laatsten echter gaven de heele partij in de herberg, omdat ze hun huis niet vuil gemaakt wilden hebben.

In 1816 trad Willem Kist te Monnikendam de herberg binnen en vond er veel drukte, maar niemand gereed, hem te bedienen. Hij hoorde borden en messen, lepels en vorken rammelen, zag hospes en vrouw, knecht en meid heen en weêr vliegen, maar hoe hij klopte of riep, geen zag naar hem om. Nadat hij een half uur in 't voorhuis gewacht had, kwam eindelijk de hospes met een vuurrood gelaat voor hem staan; met een servet het zweet van zijn voorhoofd vegende, vroeg hij verschooning voor 't laten wachten. Ze hadden 't zoo volhandig; Mevrouw S. gaf haar doopmaal van daag; zij was kraakzindelijk in haar huis, en wou er geen vuile voeten hebben; zij had het daarom hier, in de herberg, besteld; er zouden heel veel gasten komen, en alles moest rojaal wezen, en daar had hij 't zoo druk meê; maar hij was nu even weggeloopen om Mijnheer te helpen; en

dan moest hij nog de pillegiften allemaal uitstallen op een groote tafel, en o, die waren zoo kostbaar! [1]

De pillegiften bestonden toen meest uit zilveren, ja soms gouden, voorwerpen tot cieraad of gebruik, en ook wel uit linnengoed of een houten meubel. De burgerlui gaven gewoonlijk een zilveren pappot, paplepel, kroes of fluitje met bellen, en voegden er ook nog wel een paar mooije potstukken bij. Wat in de 17e eeuw aanzienlijke lieden tot pillegiften gaven, kan men lezen in zekere "Memorie", te vinden in den *Ouden Tijd* van 1870. 't Is meest zilver: schalen, kommen, borden, lepels, lampetten, kandelaars, hangblakers, ja zelfs mosterdpotten en peperbussen; maar ook weleens een ledikant of een tafellaken met servetten. Wanneer echter een rijk heer het peterschap aannam over een kind van zijn schoenlapper of van een gewezen dienstmeid, dan deed hij 't nog naar de ouderwetsche manier met een paar stukken geld af. Dit was echter in 't laatst der 17e eeuw onder burgers al zoo zeldzaam, dat, toen de reeds genoemde Hieronimus Sweerts eens een bijbel in handen kreeg, waarin hij deze aanteekening vond:

In 't jaer van 1654 in May is Douwe Tjaarse geboren en vier dagen daarna ten Doop geheven. En zijn Peet Kniertje Lubbertze heeft hem drie Dartiendalven en een halve Dukaton met twee hoofden tot een Pilgift gegeven.

hij deze als een kurioziteit in zijne verzameling opnam. [2]

Eigentlijk had het peter- en meterschap sedert de oprigting van Weeskamers en Weeshuizen, zijn oorspronkelijke beteekenis grootendeels verloren; maar het werd toch voortdurend in waarde gehouden, omdat er pillegiften aan verbonden waren en zelfs erfenissen of legaten van rijke ooms en tantes uit voortvloeiden. Toen kon dan ook de vraag ter baan komen, waar sommigen over gehandeld hebben, of de pillegift aan 't kind of aan de ouders toebehoorde; vroeger wist ieder wel, dat de pillegift natuurlijk behoorde aan den pil, dat is: aan 't petekind.

Maar in onzen tijd hebben zelfs taalgeleerden geschreven, dat de pillegiften op het doopmaal verdronken werden, omdat zij de uitdrukking "het kind verdrinken" niet begrepen [3]. Neen, taalgeleerde heeren! die uitdrukking beteekent geheel iets anders, gelijk ge in ons vorig Deel lezen kunt [4]; en schandelijker handelwijze van ouders was niet denkbaar, dan 's kinds pil-

---

[1] *Karakterschetsen, zeden en gewoonten*, bl. 224. [2] III D. bl. 91.

[3] In den *Taal- en Letterbode*, 2e Jaarg. bl. 8 en 9; en in de *Taalk. Opstellen van* Mr. A. Bogaers, uitg. door Prof. W. G. Brill, bl. 324. [4] *Oude Tijd* 1872, bl. 146.

legift door de keel te jagen! Zoo dit soms een onverbeterlijken dronkaard verweten werd, (gelijk hem, wien wij, hiervoor op bl. 258 in de Uilevlugt ontmoetten), dan was 't wel 't ergste wat men van hem zeggen kon.

Het uitzigt op een erfenis of mooi legaatje gaf zelfs aanleiding, hoogbejaarde en zwakke lieden (zoo ze rijk waren natuurlijk, anders niet) tot peter en meter te kiezen, al waren ze niet eens in staat het kind ten doop te houden; tot deze dienst werden dan plaatsvervangende peeten benoemd, en dezen bestempelde men met den cierlijken naam van peetlappen.

Om gelijke "geldige" reden dan ook werden de Heeren Staten zoowel als de burgemeesters der groote steden dikwijls verzocht tot peters over prinsjes en prinsesjes. De Hoog- en Edelmogenden en Edelachtbaren gaven tot pillegiften gouden doozen met lijfrentebrieven van eenige duizenden guldens 's jaars er in, waar toen 't geld, dat de goede burgers moesten opbrengen, aan verkwist werd. Ook de edelen en voornamen in ons land vlamden steeds voor hun kroost op dat peterschap van Staten en Steden; ja dominees zelfs, hoe ijverig ze preekten tegen den Mammon en "buytensporige kostelickheyt" en al wat dies meer zij, vlamden er even vurig op: de eerwaarde Baudartius [1], bij voorbeeld, was regt gelukkig toen zijne Soevereine Heeren, de Staten der graafschap Zutfen, 't peterschap aanvaardden over een zijner kinderen en 't spreekt van zelf, dat hij toen ook zooveel te ijveriger voor die Heeren bad.

[1] Dezelfde Zutfensche predikant, dien ik aangehaald heb in het voorgaande Deel, bl. 94.

WEEZEN-VERMEERDERING.

Heeft men ergens gezien, dat om vermeerdering van weezen gebeden wordt? Dit zag ik te Noordwijk-binnen. Boven de poort van het weeshuis staat een bas-relief, waarop men eenige biddende weesmeisjes en 't bekende duifje ziet, en daaronder dit rijm:

TOT. V. O HEER. WY. ARME
WESEN. ONS. TOEVLVHT. KERE
LAET. MENSCH. MILTHEIT. ONFERME.
EN. ONS. KINDERS. VERMERE.
DIT. GEEFT. A. MOVRIS. AN° 1618.

Zoo staat er; maar "vermere" zal hier wel "groot worden" moeten beteekenen.

Wijk bij Duurstede. J. F. Croockewit.

TWEE BRIEVEN

VAN DE REGEERING VAN ENSCHEDE AAN DIE VAN DEVENTER, WAARBIJ DE EERSTE AAN DE LAATSTE WILD EN JAGTHONDEN TEN GESCHENKE GAF.

I.

Edele, Erenveste, Hooghgeleerde, Hooghwijse ende seer discreete Heeren ende goede Vrienden. Uw Eedele sullen wij (naest dienstlicke erbiedinge) onvermelt niet laeten, hoe dat wij gesteren Maandach hebben laeten jaagen. So heeft ons 't gluck een wildt Ree in den panden gekeert, hadden gehoopt, wij wollen een Wildtswijn bekomen hebben, 't welck uns door de panden heen gegaen is. Als schicken wij uw Edele bij tegenwoordigen dat selvige gevangene wild: Vriendelick versoeckende Uw Edele dat selvige in danck accepteeren willen, indien wij meerder oft beeter gevangen hadden, souden wij Uw Edele oock beeter versien hebben. Godt bevohlen. Datum Enschede den 14 Februarij Anno 1604.

Uw Edele ende Hoghwijse veel gunstige goede Vrienden
Burgemeisteren, Schepenen en Raadt der Stadt Enschede.

[Het opschrift was:]

Den Edelen, Ehrenvesten, Hooghgeleerden, Hooghwijsen ende seer discreeten Heeren Burgemeisteren, Schepenen ende Raadt der Stadt Deventer, unsen veelgunstigen Appellants-Heeren ende goede Vrienden.

II.

Wel Eedele Hooghachtbr: Welwijse Heeren, etc.

Gesien hebbende uyt seecker acte, verleent aen U Wel Edele Hooghachtbare Weydeman *Coert Mom*, van dat u Hoogachtbr: geresolveert sijn een Jacht aen te stellen: soo hebben wij, tot voortsettinge van deselve, uyt onse tegenwoordige geringe Jacht, haer Hooghachtbr: wel willen vereeren deesen bijgaenden *jongen beschudder en bracke*; niet twijffelende off sullen den Weydeman en andere Lieffhebbers bij exercitie wel gevallen. Onder dienstelijck versoeck, van dat haer Hooghachtbr: (beoogende onse goede wille en intentie) het geringe Present niet gelieven te ontseggen:

deesen tot geenen anderen dienende, sullen Godt bidden, van haer Hooghachtbr: in voorspoedige Regieronge te conserveren, en altijdt betoonen te weesen die wij geerne bent.

Hoogh Achtbr: Heeren

Endscheide den 31 *October*, 1655

U Wel Edel: Hoogh Achtbare altijdt seer genegene ten dienste *De Burgemeesteren, Schepenen en Raedt der Stadt Endscheide.*

[Het opschrift was:]

An de Wel Ed: Hoogh Achtbr: Welwijse Heeren, de Heeren Borgemeesteren, Schepenen en Raedt der Stadt Deventer onse Appellantsheeren en etc.

Toen deze twee brieven door de jagtlievende Endscheiders geschreven werden, dachten zij niet, dat zij die eenige jaren later nog eens weêr overschrijven zouden, om er hun geliefd jagtregt meê te verdedigen en staande te houden. En toch, dit moesten zij in 1687 doen.

De Staten van Overijsel hadden in 't voorgaande jaar eene resolutie genomen, "dat de kleine steden ende derselver burgeren haer des Weidewerks, als ook des Visschens met zegen ende tocht-netten ganschelijk sullen hebben t' onthouden, totdat sij haer recht tot de Jacht, naer inhoud van de successive Placcaten, naerder sullen hebben beweesen, en dat daerover bij Ridderschap en Steeden sal sijn geoordeelt".

Dit nu poogden die van Enschede te doen bij eene Deductie, die zij in het begin van 1687 bij gemelde Staten inleverden [1]. Zij begonnen met *Gen.* I. 26, haalden vervolgens een menigte auteurs aan, en bewezen eindelijk met brieven en getuigen, dat de stad Enschede minstens over de honderd jaren in 't bezit van de vrije jagt was geweest, en hare burgers even zoolang "met Jacht-honden, Roers ende het Jagers-hooren" op de jagt waren gegaan; — en toonden ten slotte aan, dat een bezit van honderd jaren eene "immemoriale possessie" was, en in de provincie Overijsel "het recht om te mogen jagen, door eene possessie van een derdendeel van hondert jaeren kon worden geacquireert".

Van de beide hier medegedeelde brieven werden afschriften bij de Deductie gevoegd, want de Heeren van Enschede achtten die nog al overtuigend, omdat daarbij door hunne voorzaten aan een voornaam lid der Staten zelf gejaagd

[1] Deze Deductie is indertijd gedrukt, maar de exemplaren zullen nu wel zeer zeldzaam zijn. De mededeeling van zulk een oud exemplaar (dat ook reeds gedeeltelijk door den tand des tijds is vernield) heb ik te danken aan den heer Dr. A. J. van Rossum te Enschede.

wild en jagthonden ten geschenke gegeven waren. De inhoud heeft geen opheldering noodig, alleen 't woord "Appellants-heeren", dat in de opschriften voorkomt.

Van de vonnissen, geveld door de gerigten der kleine steden in Overijsel, kon worden geappelleerd aan eene der drie groote steden; deze instelling dagteekende uit de middeleeuwen. Aan de "Hooge Bank" te Deventer viel het appel van de meeste steden in Twente, en daarom werden de Regenten van Deventer door dezen als "Appellants-heeren" betiteld.

Eindelijk voeg ik hier nog de opmerking bij, dat het niet in Overijsel alleen was, waar het jagtregt der kleine steden betwist werd; immers ook in de graafschap Zutfen. Ik heb daarvan een voorbeeld verhaald in *de Volksvermaken* (bl. 633) betreffende Doetinchem, waarbij 't met geen woorden af- maar op handdadigheden uitliep.

NIKOLAAS RUIKHAVER.

In het jaar 1859 is door mij alhier, op eene verkooping van handschriften, verzameld door C. van Alkemade, P. van der Schelling en Jhr. M. van der Houve, voor het Provinciale Archief van Noordholland te Haarlem, aangekocht eene uitgebreide verzameling brieven en andere stukken, afkomstig van den beroemden hopman Nikolaas Ruikhaver; welke verzameling, blijkens het opschrift, ten sterfhuize van Ruikhaver gevonden, een naauwkeurig overzigt van zijne voornaamste wapenfeiten bevat sedert het jaar 1570 tot den 23sten November 1577, toen hij, bij den mislukten aanslag van den overste Herman Helling op Amsterdam, jammerlijk in deze stad het leven liet. Aan de belangrijkste krijgsverrigtingen der onzen in den strijd tegen Spanje nam Ruikhaver werkdadig deel, en niet weinig droeg hij door zijn moed en volharding bij tot den goeden uitslag van den opstand.

Reeds in de maand Junij van het jaar 1570 droeg Willem van Oranje hem den last op, om de oorlogschepen van den hertog van Alva in het Vlie aan te tasten en te veroveren, terwijl hij kort daarna door den Prins tot kapitein van een oorlogschip benoemd werd. Hij was tegenwoordig bij de inneming van den Briel in 1572. In het volgende jaar, bij het begin

van Alkmaars beleg, deze stad verlaten hebbende, spaarde hij, met zijne krijgsknechten in hare nabijheid zich ophoudende, geene moeite om haar te ontzetten. Ook woonde hij den zeeslag tegen Bossu op de Zuiderzee bij; aan hem gaf deze graaf zich over. Weerde Ruikhaver zich dapper in het noordelijke gedeelte van Holland, niet minder kweet hij zich van zijn pligt in het zuidelijke gedeelte dezer provincie. Niet genoeg zijn echter nog bekend de bijzonderheden van het aandeel, hetwelk hij gehad heeft aan de bevrijding van dit geheele gewest. Waartoe, onder andere redenen, veel heeft bijgedragen de naijver, welken Sonoi jegens Ruikhaver koesterde, die geene gelegenheid spaarde, om het leven van den wakkeren hopman in gevaar en daarbij zijne verdiensten in de schaduw te stellen. Evenwel moet Ruikhaver, als mensch, mijns bedunkens, boven Sonoi geplaatst worden, en stond hij, als krijgsman, zeker niet verre beneden dezen. Hij was, zoo als een onzer vaderlandsche geschied- en oudheidkundigen te regt van hem zegt, een van de ijverigste en braafste der Watergeuzen.

Het zou daarom wel wenschelijk zijn, dat eene levensschets van Ruikhaver, voornamelijk geput uit de stukken van het Provinciale Archief van Noordholland, waarvan eene beknopte beschrijving in den onlangs uitgegeven inventaris van dit Archief door mij gegeven is, met de vereischte onpartijdigheid en naauwkeurigheid werd zamengesteld. Echter is het niet mogelijk, daaruit een volledig overzigt van zijn leven te leveren, omdat deze papieren voornamelijk zijne wapenfeiten in Noordholland betreffen, terwijl die aangaande zijne krijgsverrigtingen in Zuidholland, welke eertijds ook tot deze verzameling behoord hebben, thans daaraan ontbreken. Mogt het aan iemand bekend zijn, dat deze laatstgenoemde schrifturen van Nikolaas Ruikhaver nog bestaan, en waar zij tegenwoordig berusten, dan zou hij met de mededeeling daarvan mij een dienst kunnen bewijzen, niet zonder belang voor de kennis onzer vaderlandsche geschiedenis.

Amsterdam. Dr. P. Scheltema.

OUDE SPREEKWOORDEN.

IV.

"Daar hang ik mijn zegel aan", voor: "daar ben ik 't volkomen meê eens", — "dat stem ik toe", — "dat bevestig ik ten volle", — is een spreekwoord, dat nog dikwijls gebruikt wordt, maar het gebruik waarvan 't ontleend is — het hangen van zegels aan een open brief [1] — behoort reeds lang tot den ouden tijd.

't Is wel waar, dat in onzen tijd ook nog zegels in gebruik zijn, ja zeer veel zelfs en van velerlei soort; maar die hedendaagsche zijn heel andere dingen, en hebben een andere beteekenis dan de oude zegels. Het hedendaagsche zegel beteekent: *betaling*, — als er dan ook op staat uitgedrukt; — het oude zegel beteekende: *bevestiging*, waarom dan ook aan 't slot van elken brief de bezegeling uitdrukkelijk werd vermeld.

Bij voorbeeld: "Omdat wi willen", zegt graaf Willem V aan 't slot van een handvest, aan Haarlem verleend op den 11den Mei 1355, "dat alle deese voerscreven poynten onsen poerteren voerseyt ewelyc vaste ende ghestade ghehouden worden van ons ende van onse nacomelinghen, soe hebben wi desen brief ende handveste open bezeghelt met onsen zeghele". — En ziehier een voorbeeld, hoe, voor ieder, die 't niet weten mogt, de beteekenis op 't zegel zelf werd uitgelegd. Op het tegenzegel van een zegel der stad Leiden "tot d'ambachtsheerlicheit van de Vennip" leest men:

---

[1] *Open brief* beteekent niet wat hedendaagsche schrijvers, die den krantenstijl volgen, zoo noemen, maar wat de Franschen noemen: *Lettre patente*.

Het zegel als de cracht
Gheeft mijn getuygnis macht [1].

Daarom zei men van iemand, die nooit loog: "Zijn woord is zijn zegel"; en een ander, die verdacht werd te liegen, zei: "als je me niet gelooven wil, zal ik je er brief en zegel van geven".

Van die kracht van 't zegel kan men bij onze dichters tallooze sporen vinden. 'k Noem er slechts twee uit Vondels *Gijsbreght van Aemstel.* Gijsbrecht zegt, dat zijne vijanden

Verbonden sich wel streng, met diergeswooren eeden,
Handtasting en geschrift, dat zij beseeglen deden.

Merk hier den climax. Eeden waren sterk, maar slechts woorden; handtasting was sterker, want zij was voelbaar; maar zegels waren 't sterkst. — Verder zegt Vader Willebrord, als hij den roem van zijn klooster verheft:

Dit is een overoud en vorstelijck gesticht,
Versorgt in krijgh en vreê met segelen en brieven.

Juist, de zegels voorop; daar keek men 't eerst na, want als de zegels niet deugden, was de brief ook geen lor waard. Het zegel had toen dezelfde waarde als tegenwoordig de handteekening; en het plegen van valschheid in zegels werd in den ouden tijd nog strenger gestraft dan tegenwoordig 't maken van valsche handteekeningen. Zoowel zij, die zegels van echte brieven afsneden om die aan valsche stukken te hangen, als de namakers van zegels werden met gelijke straf bedreigd als de valsche munters, t. w. "in een ketel te zieden totter doot toe".

Maar hoe werden nu die zegels aan de brieven gehangen?

Het zegel werd met een gegraveerden stempel van koper of zilver afgedrukt in een klompje was, en dit werd, soms met leêren riempjes of met koorden, maar meestal met een strookje perkament aan het charter gehangen. Dit strookje noemt men "een francijnen staart", en is soms enkel, soms dubbel. In 't eerste geval is 't een strook van 't charter zelf halverwege afgesneden en door 't was heengehaald; in het tweede geval is 't een losse strook, die in het ondereinde van 't charter doorgestoken en daarna dubbel geslagen is, terwijl de beide uiteinden in het zegelwas zaamgevat zijn. 't Eerste kon dienen voor brieven, waaraan slechts een of twee zegels behoefden te hangen; maar als er een groot getal zegels aan één brief hangen moest, dan was 't doorsteken der staarten noodig. Ech-

[1] 't Was te zien op de Delftsche Tentoonstelling in 1863. Cat. No. 497.

ter geschiedde het doorsteken met een dubbelen francijnen staart ook wel, wanneer er slechts een enkel zegel aan te hangen was.

't Gebruik dezer zegelstempels dagteekent van de 10e eeuw, maar werd eerst in de 11e algemeen; evenwel werden de zegels toen nog meestal opgedrukt: sedert het laatst der 12e eeuw werden zij doorgaans aangehangen.

Het zegel bestaat altijd uit twee deelen: 't emblema en 't omschrift. 't Eerste symboliseert den persoon of de corporatie, die zegelt; 't laatste noemt den naam van dien persoon of die corporatie. Deze emblemaas, vooral van groote zegels, die goed bewerkt en goed bewaard zijn, leveren een voorname bron op, zoowel voor de geschiedenis der kunst als voor de kennis van kleeding en wapenrusting, architectuur en heraldiek in de middeleeuwen.

De gewone vorm der zegels is de ronde. Geestelijken en vrouwen echter gebruikten dikwijls een ogief of soms een ovaal; maar andere vormen, zooals: schild- en ruitvormige, vierkante en veelhoekige zegels zijn zeldzaam. De grootte is zeer verschillend, vooral van de ronde zegels: men vindt er die zoo groot als theeschoteltjes en ook die zeer klein zijn. Natuurlijk behoorden groote zegels doorgaans aan groote heeren, maar dezen zegelden toch ook wel met kleine, — en, groot of klein, de kracht van 't zegel was dezelfde.

Maar zou nu van dat zegelen der groote heeren het spreekwoord zijnen oorsprong ontleenen?

Neen. De spreekwoorden der burgers zijn ontleend uit het leven en de gebruiken der burgers, en zoo de groote heeren er in voorkomen, dan is 't steeds in betrekking tot de burgers, zooals bij voorbeeld in de spreekwoorden: "Met groote heeren is 't kwaad kersen eten; zij nemen de beste en gooijen je met de pitten", — "Heeren bidden is gebieden", — "Met groote heeren geen lange morgenspraak", — en een aantal anderen. 't Hangen van zegels aan open brieven moet dus ook onder de burgers in gebruik geweest zijn; — en dit is werkelijk zoo. Het regt van zegelen was niet aan den adeldom verbonden; het was een gemeen regt van alle vrije lieden. Ieder zegelde, gelijk nu ieder zijne handteekening stelt. En eenvoudige burgers, wier zegel even weinig bekendheid had als hun naam en persoon, waren dikwijls genoodzaakt, het zegel der Overheid daarbij te vragen, evenals tegenwoordig handteekeningen gelegaliseerd moeten worden.

Van de opkomst der vrije steden af hadden de steden hare zegels zoowel als de vorsten, en de burgers zoowel als de edelen. Die burgerzegels

waren van de kleinste soort en niet kunstig bewerkt, want zij mogten niet veel kosten; zij waren vaak niet grooter dan een stuivertje, en de emblemaas, die er op voorkwamen, ook echt poorterlijk. De allereenvoudigste hadden slechts een merk, d. i. een grillig zamenstel van lijntjes, waarmeê pijlpunten, weerhaken en kruisjes gevormd werden. Die wat grooter en cierlijker waren, hadden een symbool van 't ambacht: een timmerman had een bijl in zijn zegel, en een smid een hamer; een wever den weefspoel, en een schoenmaker het likhout tusschen een leest en een zool; een molenaar de molenwieken of een molenrad, en een fruitverkooper een aap met een tak met vruchten in de hand. Ja, somtijds liet de burger ook zich zelven wel in zijn zegelstempel snijden, gelijk er nog een in het Rijks-archief berust van Jan van Striene, poorter te Dordrecht in 1299, denkelijk een vischkooper. Men ziet op zijn zegel een staand man, blootshoofds, met een langen stok in de regter- en een korf in de linkerhand [1].

Van de zegels der burgers, die geene regeeringsposten bekleed hebben, zijn er niet veel bewaard gebleven. De brieven, die zij bezegelden, hadden meestal geen eeuwendurende waarde, en daar er nu reeds zes, vijf of vier, altoos meer dan drie eeuwen overheengegaan zijn, kan 't ons niet verwonderen, dat die brieven met hun zegels al sints lang vergaan of vernietigd zijn; te meer daar men vroeger niet dacht aan 't bewaren van zulke dingen als kurioziteiten en antiquiteiten, maar oude zegels werden opgekocht om er nieuw zegelwas van te maken, en later, toen dit artikel minder aftrek had, om er flesschenlak van te maken.

Maar van die burgers, welke in de schepenbanken gezeten hebben, zijn nog een aantal zegels bewaard, natuurlijk omdat de stukken, die zij ambtshalve bezegelden, meestal eigendommen betroffen en daarom zorgvuldig bewaard werden. De schepenzegels der 14e eeuw zijn klein, soms als een tiencentstukje, de grootste als een kwartje. In de 15e eeuw waren ze al een weinig en in de 16e nog grooter, gelijk dat, hetwelk aan 't hoofd van dit opstel staat, en van 1547 is, en niet eens van een schepen uit een der groote steden maar slechts van een dorpsschepen.

Sommigen hebben gemeend, en velen hebben nagepraat, dat de schepenen zegels gebruikten, omdat zij hun naam niet konden schrijven. "Men gelooft," leest men in een Delftsche stedebeschrijving [2], "dat de schepenen, bij gebrek

---

[1] Vermeld op de lijst bij Mr. L. Ph. C. van den Bergh, *Grondtrekken*, bl. 88.

[2] Boitet, bl. 535.

van de dingen te kunnen onderteekenen, daarom de papieren gezegelt hebben." Wie dat gelooft, dwaalt. Dat alle schepenen in de middeleeuwen schrijven konden, wil ik niet beweren, omdat ik 't niet bewijzen kan; maar wel beweer ik, dat men zich onze middeleeuwsche poorters niet al te onkundig moet voorstellen, en althans niet de kern der poorterij in de goede steden, — de kooplieden en de meesters der ambachten. Zij *moesten* lezen, schrijven en rekenen kunnen, ja ook vreemde talen kennen, want de koophandel was de hoofdbron van bestaan in ons vaderland, niet enkel in de zeesteden, maar ook in de binnenlandsche, die aan bevaarbare rivieren lagen. En 't ontbrak niet aan de gelegenheid om te leeren. In elke goede stad werd voor 't noodige onderwijs gezorgd, zoowel als tegenwoordig, maar natuurlijk volgens de toenmalige behoefte, en meest voor de jongens. Van den vroegsten tijd van ons stedewezen af waren er stadsscholen. In de oudste handvesten vindt men ze vermeld. En ik geloof niet, dat in de schepenbanken der goede steden immer mannen gezeten hebben, die niet schrijven konden.

De schepenen zegelden niet uit onkunde, maar omdat het de wettige vorm was. Sedert de 11e eeuw was het zegel noodzakelijk om eene acte geldig te maken. De vorsten zegelden, de edelen zegelden, de geestelijken (die toch zeker wel schrijven konden) zegelden ook, — niets natuurlijker, dan dat, toen de steden opkwamen, de schepenen insgelijks zegelden. Al konden zij nog zoo mooi schrijven, zij moesten zegelen, want het zegel was nu eenmaal de erkende waarborg van het regt en de kracht van alle acten.

Vroeger zegelden de schepenen in ongekleurde was, dat thans van ouderdom bruin is; later in donkergroen was, dat bestond uit een mengsel van was, harst en Spaansch groen. En wat zag men op hunne zegels? — Hun naam als omschrift, en als emblema een merk, een ambachtsfiguurtje of een wapen. Die wapenzegels gebruikten waren adelijke schepenen, die men in vele steden vond, — in de Hollandsche 't minst, in andere gewesten talrijk. Want toen de vrije steden opkwamen en de middelpunten van welvaart en beschaving werden niet alleen, maar ook een vermogenden invloed op 's lands zaken verwierven, vestigden vele zonen van edele huizen zich in de steden en lieten zich op de poorterrollen inschrijven, om in de regeering te komen en op het schepenhuis de magt en het aanzien terug te winnen, die hun 't oude burgslot niet meer geven kon.

Op de zegels der burgerlijke schepenen echter vindt men slechts merken en ambachtsfiguren, soms los staande, maar ook wel op een schildje geplaatst, — wat reeds in de 14e eeuw voorkomt en een begin aantoont van

de zucht om den adel na te apen. Somtijds echter is het emblema in een schepenzegel niets anders dan een aanvulling van den naam: de doopnaam en vadersnaam staan in het omschrift en de figuur geeft er den toenaam bij. Van deze bijzonderheid levert het zegel op bladzijde 321 een voorbeeld, en 't is hierom, dat ik dit ter afteekening gekozen heb. 't Is het zegel van een schepen van Sommelsdijk, die "Jan Kornelisz. in den baghaert" (bogaard) heette, en het hangt aan een brief van den 16en November 1547 betreffende 't verkoopen van een huis. "*S*[*igillum*] Jonghe Jan Cornelis" zegt het omschrift, en het boompje voegt er bij: "in den bogaard." Dat hij zich "Jonge Jan" noemde, bewijst, dat er, toen hij den zegelstempel snijden liet, nog een ander man van denzelfden naam bestond, hetzij broêr, oom of neef. Die onderscheiding met "jonge" en "oude" vóór den naam was in de middeleeuwen zeer gewoon; zelfs bleef dat "jonge" den lieden weleens bij tot in hun ouderdom en tot aan hun dood; en als b. v. iemand in zijn jeugd "Jonge Jakob" was genoemd, dan bleef hij zoo heeten, en zelfs zijn zoon werd nog 30 of 40 jaren later "Klaas Jonge Jakobsz." genoemd.

De heerschappij van 't zegel duurde tot in de 16e eeuw. Reeds in de 15e eeuw begonnen vorsten hun handteekening *bij* 't zegel te stellen, in sommige gevallen namelijk tot verzekering, dat het zegel er niet buiten hun wil en weten aangehangen was, en in 't laatst dier eeuw kwam reeds de handteekening *in plaats van* 't zegel. In de 16e eeuw werd de onderteekening verpligtend voor de geldigheid eener acte, en van toen af hadden dus eigentlijk de zegels hun kracht verloren, en voor zooveel ze nog gebruikt werden was het, omdat ze deftig stonden en een achtbaar aanzien gaven.

De schepenen gingen echter gedurende geheel de 17e en 18e eeuwen voort met het bezegelen hunner brieven, — evenwel niet zonder handteekening er bij, zoo al niet de hunne, dan toch die van een stads-secretaris. Maar in die eeuwen waren de schepenzegels zoo eenvoudig niet meer als vroeger: de schepenbanken werden toen bezet door patriciërs, — de zonen van lieden, die door den handel schatrijk waren geworden. Die patriciërs kochten heerlijkheden en voerden titels, ja kochten bij den Keizer ook adelbrieven en stamboomen, of maakten de laatsten zelf of lieten ze maken door vernuftige genealogisten, en speelden in alles edelmannetje, en pronkten dus ook met wapens en helmen op hun zegels.

In de 17e eeuw werd het lak uitgevonden, en van toen af kwamen de cachets of signets in gebruik, zoo als wij nog hebben, om brieven te verzegelen, wat echter heel iets anders is dan 't oude bezegelen.

ZUIDBEVELANDSCH DORPSLEVEN.

Kleederdracht en binnenhuis hebben wij vroeger beschouwd; thans werpen wij een blik op het leven der landlieden.

Bij gemis van horloges en huisklokken was het hanengekraai het sein tot opstaan om den arbeid op 't veld of in de schuren te beginnen. Behalve de rusttijden voor het houden van den maaltijd bestemd, ging men daarmede den ganschen dag voort, even als thans. Toch regelde men de schofttijden meer naar de zon. Verwonderlijk was het, hoe nauwkeurig een boer op elken tijd van den dag aan den stand der zon het uur kon bepalen. De noodzakelijkheid, gepaard met dagelijksche oefening, vormde de perfectheid. Nog geven enkele ouden van dagen hierin een sterk bewijs van geoefendheid.

Meent echter niet, dat aan het bewerken van den Zeeuwschen bodem, die zooveel vlijt en volharding vereischt, dezelfde moeite werd besteed als tegenwoordig. O, neen! inzonderheid het wieden van het onkruid op de velden liet veel te wenschen over. Men deed dit bijna uitsluitend met de hand, zoodat alleen de grootste bossen konden uitgetrokken worden. Men begreep niet, dat de uitgaven voor wieden besteed, dubbel vergoed worden. De opbrengsten waren schraal, doch ruimschoots voldoende voor een volk, dat weinig behoeften had en bijna geene armoede kende.

Daar, zooals wij gezien hebben, het huisraad in de woningen weinig zorg vereischte, hadden de vrouwen weinig werkzaamheden te huis, tenzij er te spinnen viel. In den oogst vooral gingen allen naar den akker, en vond men des daags de boerenwoningen gesloten.

Op de paarden en runderstallen ging niet alles naar behooren, althans volgens de begrippen van onzen tijd. Immers, de roskam was bij vele boeren onbekend. Mij werd verhaald van eene boerin, die uit Goes eenen roskam voor de paarden had medegebracht, en daarvoor eene ernstige berisping van haren man moest hooren. "Waartoe," zei hij, "die nieuwigheid, dat geldvermorsen? de hazen worden immers ook niet gekamd!"

Op hoogtijden en kermissen werd ook hier de eentoonigheid door luide vreugde vervangen. En eene kermis was destijds bijna de eenige gelegenheid om niet alledaagsche zaken in te slaan. Met gevulde beurs ging men naar de Goessche jaarmarkt, om daar allerlei dingen te koopen, die op

een anderen tijd dáár zoomin als op een dorp te verkrijgen waren. Toen hadden de kermissen nog wezenlijk nut. Lustig ging men dan ook "te biere", en zong en sprong van harte en vergaapte zich aan kermistooneelen. Doch ook het geringste dorp had zijne gilden en boogschutterijen, op welker vergaderingen en oefeningen ongedwongen, tot dartelheid toe, werd gejubeld. Geen wonder, dat de ijverige predikanten dier dagen menigmaal met ernstige vermaningen die uitspattingen trachtten te keer te gaan, en menig lidmaat der kerk voor de kerkelijke vierschaar werd gedaagd, hetzij omdat hij 's zondags met kaarten gespeeld, gedobbeld of gekaatst had; hetzij omdat hij op kermissen zich aan dronkenschap of dansen had te buiten gegaan. Geen enkele vergadering der kerkeraadsleden uit die dagen ging er bijna voorbij, of de notulen gewaagden van censureeren om deze en andere redenen.

Waarlijk, de zeden dier dagen waren ver van onberispelijk, al getuigen de acta-boeken van getrouwen kerkgang, van ijverig avondmaalhouden, van buitengemeenen ijver der kerkelijke censoren! Merkwaardige staaltjes zouden wij hiervan kunnen mededeelen.

En hoe stond het met de verstandelijke ontwikkeling? De tallooze kruisjes, die de naamteekeningen dier dagen moeten vervangen, wijzen dit genoegzaam aan. De heer of baron der plaats zorgde voor de wereldlijke belangen, en zijn invloed was onbeperkt; al zijne onderhoorigen, ja alle inwoners der plaats, waren gewillige, nederige dienstbaren; hij regeerde despotisch, waartoe hadden anderen veel wijsheid van noode? De predikant zorgde voor het zielenheil. Welnu, waar men zoodanige wereldsche en geestelijke verzorgers had, die voor allen en alles zorgden, wat had men daar te doen? wat meer, dan als zachte lammeren zich te laten leiden?

De scholen waren des zomers gesloten. In de gebrekkige localen werd des winters onderwezen op ouderwetsche manier. Doch die zaken zijn bekend. Niet misschien, dat de boerenjongens elken morgen met knuppels gewapend naar de school kwamen. Om een gevecht te leveren? Och neen! maar iedere scholier bracht zijn contingent mede voor den grooten haard, die eene verbazende hoeveelheid hout verslond om behoorlijke warmte in het kille vertrek te verspreiden.

Wanneer wij zóó den blik eene kleine eeuw achterwaarts werpen, dan hebben wij toch overvloedige stof tot tevredenheid. Dan zouden wij den toestand dier dagen schier als een toestand van primitieve beschaving kunnen aanmerken. En toch stonden ook deze menschen weêr op de schou-

ders van hun voorgeslacht. Onwillekeurig denken we dan: zouden onze nakomelingen eene eeuw later op hunne beurt ook over onze bekrompenheid de schouders ophalen? [1]

Nisse. J. KOUSEMAKER PZ.

[1] Ja zeker; — nu reeds moet Grootvader met respekt en bewondering opzien naar zijn kleinzoon, die op de hoogere-burgerschool gaat. En waartoe ook dat voorvoegsel, als die school geen hoogere burgers vormt, die op onze schouders staan?

J. T. G.

PSALMEN ZINGEN.

Op het "te lange prediken" was boete gesteld, en de predikanten verzochten vermindering daarvan, als wij vroeger zagen [2], en dit verzoek bewijst tevens, dat zij meermalen in die boete vervielen. Doch de schuld schijnt minder bij hen dan bij de gemeente gelegen te hebben, die het zingen der psalmen te lang rekte. Dat de predikanten 't onaangenaam vonden, op deze wijze telkens om den wille der gemeente boete te moeten betalen, was zeer natuurlijk, en zij verzochten den Heeren van de Wet, die tevens het ambt van kerkmeesters bekleedden, daarin te willen voorzien.

Dezen namen den 7n Februarij 1776 de volgende resolutie:

"1o. Dat het Psalmgezang *eens zoo schielijk* als tegenwoordig geschiedt, in de kerk diende ingericht te worden, en de Gemeente gewend bij elken regel te rusten, om het orgel gelegenheid te geven met een interludium den nieuwen regel te beginnen.

"2o. Dat het best was, dat de Schoolmeester en de Organist, die daartoe zig gewillig toonen, zig selven eerst alleen, en naderhand met eenige der bequaamste zangers in de kerk met gesloote deuren oefenen in het schielijk zingen."

Of de uitslag naar wensch was en predikanten en gemeente beiden voldaan waren, staat niet beschreven.

Wijk bij Duurstede. J. F. CROOCKEWIT.

[2] Zie hiervoor bl. 64.

HERINNERINGEN VAN VÓÓR DRIE EEUWEN.

XI.

BOSSU.

Bossu had zich overgegeven op voorwaarden van lijfsbehoud en uitwisseling. Voor zich had hij eene grafelijke gevangenis bedongen; zijne officieren en soldaten zouden uitgewisseld worden tegen Hollandsche gevangenen, of, voor zooveel er aan het getal der laatsten te kort kwam, geslaakt worden tegen een rantsoen van eene maand solds. Voor de nakoming dezer voorwaarden van de Spaansche zijde had Bossu beloofd "syn uyterste devoyr te doen." En dit laatste bleek geen ligte taak te zijn, want Dukdalf was volstrekt niet gezind dat verdrag te erkennen. Hij blaakte van woede. Hij had te Amsterdam, dag na dag, de tijding verwacht der overwinning van Bossu en der onderwerping van 't Noorderkwartier. Half dol was hij reeds over 't mislukken van Alkmaars beleg, en werd het heel, toen hij vernam wat neêrlaag hij op de Zuiderzee geleden had.

Dukdalf wilde van geen verdrag hooren, en om 't lot van Bossu en zijne officieren bekommerde hij zich niet. Hij wilde zijne worsteling met den Prins en de geuzen de gedaante niet zien aannemen van een oorlog tusschen vorsten; hij meende slechts muiters te moeten straffen, — en wie zich, als Bossu, aan die muiters overgaf, mogt de gevolgen ondervinden!

Dukdalf beval, dat de Haarlemsche gevangenen niet uitgewisseld, maar opgehangen zouden worden.

Natuurlijk verklaarden toen ook de gemagtigden van den Prins aan Bossu, dat zij last hadden, hem en de zijnen op dezelfde wijze teregt te stellen; — natuurlijk, zeg ik, — want daarmeê was het verdrag van de Spaansche zijde verbroken, en niets regtvaardiger dan gelijk regt te plegen.

IJselijke schrik voor den gevangen graaf! Terstond schreef hij aan zijnen hardvochtigen meester: "Nederig smeek ik u, met ons medelijden te hebben, en zoo ik u ooit eenige aangename dienst bewezen heb, u die te herinneren niet alleen, maar ook te gedenken, hoe gij mij bij mijn vertrek de verzekering hebt gegeven, dat gij voor mijne belangen zorgen zoudt."

Zoo smeekte de moordenaar van Rotterdam om zijn leven aan hem, in wiens dienst hij de rol van beul had vervuld!

Zoo smeekte hij, die onder de Inquisitievlag was uitgevaren, om den Noordhollanders "manieren te leeren!"

Maar noch zulk een smeekbrief, noch de aandrang van anderen, kon Dukdalf bewegen, en hij liet Kies met eenigen zijner medegevangenen des nachts geboeid naar Amsterdam overbrengen, en verwees hen ter galge. Toen echter kwamen Verdugo en de overige Spaansche bevelhebbers daar zoo krachtig tegen op, — verklarende, dat zij, indien Alva het leven zijner trouwe dienaars zoo weinig achtte, geen lust tot langer dienst hadden, — dat de dwingeland gedwongen werd toe te geven, en tot de uitwisseling volgens 't gesloten verdrag over te gaan.

Bossu echter werd niet uitgewisseld. Men weet, dat 's Prinsen oudste zoon in Spanje gevangen zat; de vrijheid van dezen moest de losprijs van Bossu zijn, — en daar Filips den eersten niet vrij wilde laten, zoo moest ook de laatste in hechtenis blijven.

Zijne grafelijke gevangenis vond hij in 't Sinte-Mariënklooster, "hebbende alle dinghen tot zijn believen, uytghenomen de vrijheyt." Hoe 't hem daar beviel, meende een geuzedichter zich best te kunnen verbeelden, en hij lei hem deze alleenspraak in den mond:

Maximilianus de Bosson,
Ben ick, een graaf, geheeten;
Duc d'Alba diende ick seer getrou,
Die heeft mij nu vergeten.
Ick ben geweest zijn Admirael;
De Geusen te dooden principael,
Dat had ick mij vermeten.

Ick meynde te wesen der Geusen dwanck,
De kans die liep verloren;
Ick werd gevangen tegen mijn danck,
Zij brachten mij tot Hooren:
Daer ben ick al in een klooster geraeckt,
Sij hebben een pater van mij gemaeckt,
Maar niet eens mijn kruyn geschoren.

Hoe 't is, ick ben in tegenspoet,
Maer dat moet sijn geleden;
Ick moet het reeckenen voor goet,
Dat ick ben hier ter steden:
Veel liever hier als te Rotterdam,
Want daer is de borger op mij soo gram
Om de moort, dien ick daer deden.

Och! daer ick plagt een Heer te sijn,
Daer legh ick nu gevangen;
Naer Amsterdam op dit termijn,
Waer beter mijn verlangen.
Ey, Geus! mij uyt dit gat doch laet,
Ick sal u loonen die weldaet
Met moorden ende hangen.

Maar zoo dwaas was de Geus niet. Bossu bleef in 't klooster tot na het sluiten der Gentsche Pacificatie, en zat er dus ruim drie jaren. Hij had er tijd tot nadenken over zijn vroeger gedrag, en dit was niet vruchteloos: hij scheen althans na dien tijd een ander man dan te voren. Hij werd op den 27n November 1576, op bevel van den Prins van Oranje, onder geleide van den admiraal Kornelis Dirkszoon en een burgemeester van Alkmaar, naar Middelburg gevoerd, waar hij door den Prins zeer minzaam ontvangen en op vrije voeten gesteld werd.

Bossu volgde toen 't voorbeeld van andere Zuid-Nederlandsche grooten, die, den wind gewend en de kans gekeerd ziende, de Spaansche zijde verlaten hadden, en hij ging in dienst der Algemeene Staten over. De Prins van Oranje betoonde hem veel gunst, en bewerkte, dat hij benoemd werd tot groot-hofmaarschalk van den aartshertog Matthias, ja, zelfs tot opperbevelhebber van het Staatsche leger. Hij leefde echter te kort, om in die betrekking zoovele goede diensten te bewijzen, dat er zijne vroegere kwade daden door in de schaduw konden worden gesteld; en tevens heeft de dood hem verhinderd, het bewijs te leveren, dat zijne trouw aan de goede zaak standvastiger was dan die van vele andere der zooeven genoemde Zuid-Nederlandsche heeren.

Hij stierf den 21n December 1578 te Antwerpen aan eene heete koorts. Hooft zegt: "Hij werd lankzaam vergeeten, om d'achtbaarheit zijner deughden: betreurende de gemeene man niet min het verlies zijner zeedigheit en aanminnigheit, dan de Prins van Oranje en andre voortreflijke regeerders dat van zijn dapperheit en ervaarenis [1]". — Ware Hooft een Brabander geweest, men mogt begrijpen, dat hij zoo iets schrijven kon, maar van een Hollander is dat onbegrijpelijk, en toch hebben velen 't alweêr nageschreven.

Arend maakt het zelfs nog fraaijer, en vertelt, dat de Staten van Holland aan Bossu een jaarwedde van vijfduizend gulden toegelegd hebben, zonder echter eenige reden voor die mildheid bij te brengen [2]. Maar 't geen hij zegt, is niet juist.

[1] *Ned. Hist.* bl. 617.

[2] *Alg. Gesch. des Vaderlands*, II. D. 6e st. bl. 284.

Dat de Prins van Oranje aan den Graaf van Bossu, na zijnen overgang tot de Staatsche zijde, veel achting bewees en vertrouwen in hem stelde, is waar; maar dit bewijst op zich zelf niet veel voor de achtbaarheid van Bossuus deugden, want de Prins was in dit opzigt gantsch niet onfeilbaar, en de geschiedenis levert de bewijzen, dat hij meermalen vertrouwen gesteld heeft in lieden, door wie hij bedrogen, ja, ten laatste zelfs vermoord is. Heel anders dan de Prins oordeelden in Holland niet alleen "de gemeene man", maar ook de Staten over Bossu, en de laatsten hebben hem dan ook geen vijfduizend gulden vereerd!

Ziehier wat er geschied is.

In Julij 1578 verzocht de Prins, die toen Bossu op alle mogelijke wijzen begunstigde, den Staten van Holland de heerlijkheid van Putten en Geervliet op te dragen aan den Grave van Bossu, en zulks "in betaelinge van de schulden, denselven bevonden te competeeren ter cause van de diensten, hier voertyden, gheduyrende den oorloge gedaen"; — dat wil zeggen: in den tijd toen Bossu Dukdalf diende en den Hollanders zooveel kwaad deed als hij kon!

Wel mag men zich verbazen over zulk een verzoek van den Prins! Voor 't zonderlinge is alleen eenige verklaring te vinden in den politieken toestand dezer gewesten in de jaren tusschen de Gentsche Pacificatie en de Utrechtsche Unie, van welken het dikwijls moeijelijk is zich een juiste voorstelling te maken; terwijl de Prins toen ook op een ander standpunt geplaatst was, als van 1572 tot 1576, toen hij met Holland en Zeeland alleen tegen de Spaansche overmagt worstelde. Maar toch was dat verzoek voor de Hollanders zeer aanstootelijk.

Hoe? Holland zou den man beloonen, die Holland onder 't juk van Dukdalf en de inquisitie had willen brengen!

Hoe? Holland zou dien man hetzelfde land schenken, waar de voetstappen ingedrukt waren der Spaansche soldaten, die hij had aangevoerd tegen den Briel, om Hollands vrijheid in de geboorte te smooren!!

Teregt antwoordden de Staten, dat zij 's Prinsen verzoek niet inwilligen konden, "achtende, dat deselve diensten tegens die van Hollant viantelyk gedaen waren, omme tzelve te crencken, bederven ende onder 't joock des gemeenen Vaderlants viants te brengen"; — en zij sloegen 't af als "*onredelijck* niet alleenlijck, maer oock van groote consequentie ende prejuditie" [1].

---

[1] *Resol. v. Holl.* 12 Sept. 1578.

Daarop deed de Prins een ander verzoek aan dezelfde Staten, en drong sterk op de inwilliging aan; te weten: aan Bossu een pensioen te accordeeren tot 5000 pond van 40 gr. (d. i. 5000 gulden) 's jaars, ingaande met den 1sten Januarij van 't loopende jaar, en hem daarvan brieven te verleenen, bezegeld door de zes groote steden.

De meerderheid scheen geneigd, dit toe te staan, om den Prins genoegen te geven, maar Rotterdam protesteerde er tegen [1]. Zeker hebben de Rotterdamsche afgevaardigden zich daarbij uitgedrukt in den stijl, die in de Statenvergadering gebruikelijk was; maar zij hadden kunnen uitroepen: "Breek de steenen onzer straten op, en gij zult het bloed nog vinden der burgers, die door Bossu vermoord zijn!" [2]

Eene week later behandelden de Staten dit punt op nieuw, "op 't ernstig schrijven ende versoek" van den Prins. Oranje beweerde, dat Bossu zich "met sonderlinge devotie, aensieninge ende vertrouwen liet gebruycken tegens de gemeene vijanden", en verlangde, dat de Staten hem daarvoor een blijk van erkentenis zouden geven. Wat zouden de Hollanders nu doen? Zij stonden wel 't gevraagde jaargeld toe, en besloten de bezegelde brieven te verleenen, maar — onder eene voorwaarde, die zeker niet spoedig vervuld zou worden; namelijk: dat Zeeland daarin jaarlijks een behoorlijk aandeel betalen zou [3]. Bossu ontving dus het jaargeld *niet*; de zaak bleef dralende. De Prins drong wel in October, en nogmaals in November, op afdoening aan, maar in December maakte de heete koorts er een einde aan, en er was in Holland niemand, die Bossu betreurde.

In andere gewesten, waar men van Bossu niet ondervonden had wat Holland van hem had geleden, was men toch evenmin met hem ingenomen. In September 1577 werd hij door de Algemeene Staten aan die van Gelderland voorgedragen tot stadhouder, wat zeker ook op aanbeveling van den Prins van Oranje geschiedde, die toen den grootsten invloed te Brussel had. Maar de Staten van Gelderland begeerden Bossu niet [4].

Neen, wat Hooft schreef, is niet waar. Bossu werd niet "lankzaam vergeten"; hij is nog niet vergeten. Zijn naam wordt met afschuw genoemd, en zal geschandvlekt blijven, zoolang Nederlandsche harten een afkeer hebben van moordenaars en beulen, van Albanisten en Inquisiteurs.

---

[1] *Resol. v. Holl.* 17 Sept. 1578.
[2] Zie *Oude Tijd* 1872, bl. 142.
[3] *Resol. v. Holl.* 24 Sept. 1578.
[4] Van Wijn, *Nal.* bl. 293.

Jan met de Paraplu.

PARASOL EN PARAPLU.

V.

PARAPLU.

Mag men oordeelen naar een teekening van H. P. Schouten van 1783, — en er is geen reden om 't niet te mogen — dan was het toen te Amsterdam nog geen gebruik, dat de heeren met eene paraplu uitgingen, maar wel lieten de dames er zich een nadragen. Hiernevens ziet gij een gedeelte van die teekening [1]. Twee regenten van het Spinhuis worden, met hunne dames, door den binnenvader ontvangen. Eene dier dames heeft den lakei achter zich, die eene roode paraplu draagt. Een groote is 't niet, trouwens daarin komt zij met die van Hanway overeen; maar heel dienstig is zij toch ook niet, want van zulke breede dames kon met zulk een kleine paraplu niet meer dan hoed, krullen en aangezigt tegen de regendruppels beschermd worden; — dat zij er met haar tweeën onder gingen, is niet te denken.

Tien jaren later waren de parapluus reeds algemeener, en ieder had toen geen lakei meer noodig om die na te dragen. De heeren liepen er meê onder den arm; de dames droegen ze aan de hand. Op de prent van 1793 (van welke ik op bl. 289 gesproken heb) zie ik tweemaal een heer met een paraplu, en beiden dragen die op dezelfde wijze, onder den linkerarm, in schuine rigting, zoodat de stok met de as van 't lichaam een hoek van 30 graden maakt, 't ringetje op- en de steel nederwaarts. Ook komen er twee juffrouwen op voor, die eene paraplu dragen, en alweêr beiden op dezelfde wijze, maar anders dan de mannen. Zij houden die in de linkerhand bij 't ringetje, en laten, als zij stilstaan, den steel op de straat rusten. Deze parapluus zijn al een weinig grooter, en denkelijk dan ook zooveel ligter. Wat den vorm betreft zijn 't dezelfde, die later "besteêstertjes" genoemd werden.

Wie nu de eerste man geweest is, die, in Amsterdam of den Haag,

[1] De bovengenoemde zeer fraaije teekening berust in den Atlas van Amsterdam van den heer L. Splitgerber. 't Weggelatene is voor ons doel van geen belang: men ziet er de overzijde der Spinhuissteeg, waar aansprekers een "bekendmaking" doen.

met een paraplu geloopen heeft, en of 't ook een filantroop, dan wel een dokter of een chirurgijn geweest is, staat, voor zooveel ik weet, nergens aangeteekend. Onze prent over de mode schijnt te bewijzen, dat in 1793 of daaromtrent de paraplu onder den arm der heeren en in de hand der dames een nieuwmodisch artikel was, en denkelijk zullen de allereerste parapludragers wel Amsterdamsche en Haagsche Mrs. kleêrmakers en Mrs. pruikemakers, en de eerste parapludraagsters modemaaksters en naaisters geweest zijn, want zoo ging 't in de vorige eeuw met de invoering van nieuwe modes. De snijders en pruikesmids waren voor hun klanten de wandelende modeplaten, en de dames moesten aan hare *modistes* en *couturières* kunnen zien, hoe zij gekleed en gereed moesten gaan.

En dit was ook natuurlijk. Wie 't eerst met wat nieuws op de straat kwam, liep gevaar door 't gemeen uitgejouwd te worden, en daar waagde geen Mijnheer en geen Mevrouw zich aan. Maar hadden de gezegde modieuse toongevers en toongeefsters dit gevaar doorgestaan, en 't straatpubliek aan 't gezigt der nieuwigheid gewend, dan konden ook "de groote lui" er gerust meê voor den dag komen.

In 1795 waren de parapluus al weêr grooter; zij waren van tien banen en er konden twee personen onder gaan. Op den 4^{n} Maart van dat jaar werd het zoogenaamde Vrijheidsfeest gevierd, en het was juist een regenachtige dag. Van die feestviering op het Revolutieplein te Amsterdam, bezitten wij een groote plaat van Vinkeles en Vrijdag, en daarop zien wij een aantal parapluus; doorgaans staan er twee personen onder ééne paraplu, en zij is er groot genoeg toe.

DE NEDERLANDERS DER 16e EEUW.

Het volck des Lants is ghemeynlyck schoon, wel ghemaeckt ende gheschickt van gelijckmatigheyt: ende bovenal Mannen ende Vrouwen hebben seer lustighe ende volmaeckte schinckels aen de beenen: zijn oock al t' samen van tamelijcke grootte, maar sommige boven de ghemeyne schreve, besonderlijc in Hollant sijn sij wel groot: ende in Vrieslant seer groot.

GUICCIARDINI, 1566. (Vertaald door KILIAEN).

KINDERBIEREN.

VI.

HET BEGANKENISMAAL.

Het woord "begankenis" heeft drieërlei beteekenis: 1° "van kinde in kerke gaen", of de kerkgang eener kraamvrouw; 2° een ommegang of processie, 3° De "kerstelicker uytvaert" of christelijke begrafenis. In 't opschrift hierboven is natuurlijk de eerste beteekenis gemeend.

Nadat de herstelde kraamvrouw haren kerkgang gedaan had, werd weêr goed opgeschaft, en daarom vinden wij dan ook alweêr een menigte keuren, die 't verbieden. Te Haarlem werd reeds in de 14e eeuw gekeurd, dat het noodigen van de vier naaste buurvrouwen voldoende was op een begankenismaal, en dat ieder, die er te veel was, vijf schellingen boete zou verbeuren. En dergelijke keuren vindt men in alle steden, doch met verschil in 't getal der gasten. In den Briel mogten twaalf vrouwen genoodigd worden; in Deventer twaalf paar, maar in Zwol slechts de twee naaste buren nevens de vader en moeder, de zuster en broeder en de peeten. Daar echter de ondervinding leerde, dat de werkelijkheid altijd een andere uitkomst gaf dan de keurmakers berekend hadden, zoo besloten de Zwolsche Heeren in 1498 eens ferm door te tasten en de begankenismalen geheel af te schaffen; maar de uitkomst voldeed alweêr niet aan de verwachting, want het ging met die afschaffing precies als met menig andere.

Terwijl dan de kraamvrouw in huis de genoodigde vrouwen ten eten had, zat "die vader van den kynde in taveerne" met zijn vrienden; maar daar volgde de keurmeester hem ook. 't Ging daarmeê echter juist op dezelfde wijze, als wij 't reeds bij het doopmaal gezien hebben, en dus behoeven wij er niet langer bij stil te staan. 't Begankenismaal af te schaffen was onmogelijk; het sloot van ouds de rij der kinderbieren en dus was het onmisbaar.

Werd in de middeleeuwen het begankenismaal tweeledig gevierd, — door moeder t'huis, door vader in de taveerne, — zoo was 't ook nog in de vorige eeuw, doch met dit verschil, dat het laatste toen veranderd was in een heerenpartij aan huis.

Het begankenismaal werd toen nog, spijt alle keuren, gehouden als sedert eeuwen, na den kerkgang der kraamvrouw, waarbij de familie en de vriendinnen genoodigd werden. Maar eenige dagen later gaf de heer des huizes een tweede editie, door al zijn vrienden, zonder hun vrouwen, te noodigen. Op deze heerenpartij ging weêr de bokaal met Rijnschen wijn en den kaneelstok rond, en als allen daaruit gedronken hadden, leidde de gastheer zijne vrouw binnen, die gevolgd werd door de baker met het kleintje, dat weêr in zijn mooije kanten doopkostuum gewikkeld was. 't Kind werd aan elk der heeren op zijn beurt gepresenteerd, waarvoor elk de baker een dukaton in de hand moest stoppen; terwijl na den rondgang de Moeder met een glas geluk gewenscht werd, die daarvoor vriendelijk bedankte en vertrok.

Niet zelden kwam bij zulk een partij ook Hansje weêr op tafel, want doorgaans was er onder zooveel heeren wel een, die hoop koesteren mogt, eerlang ook weêr kraamheer te zullen worden. Dezen werd dan de verschuldigde eer niet onthouden: 't Hansje werd hem gebragt met menige warme toespraak, tintelend als de wijn, die de sprekers inspireerde, en hij antwoordde daarop met al de aanwezigen op zijn aanstaand feest te noodigen, — op welk feest dan ook weêr de kaneelstok geroerd werd, en ook weêr een Hansje op tafel kwam, en een nieuwe uitnoodiging aan alle aanwezigen volgde, zoodat die heeren-begankenismalen een soort van kettingregel vormden.

VROUWEN, TOT AMBTEN BENOEMD.

't Bekleeden van posten door vrouwen houdt men voor een der groote ideeën van onzen tijd, die de vrouwen-emancipatie uitgevonden heeft. Ja, 't mogt wat! Men vindt in vroeger eeuwen vrij wat meer vrouwen tot ambten en posten benoemd. Ik geef hier slechts tot bladvulling, een drietal voorbeelden uit mijne woonplaats.

Tot het ambt van Waagmeester werd in 1772 door de Vroedschap eene vrouw benoemd. De bewaring der gevangenen zelfs was toen aan eene Cipierster opgedragen. En tot den post van Orgeltreder in de Groote Kerk werd in 1773 ook eene vrouw benoemd.

Wijk bij Duurstede. J. F. CROOCKEWIT.

UIT DE GLAZENKAST.

In het vorig Deel heb ik een stel tafelbord-opschriften medegedeeld, dat in een burger-glazenkast t'huis behoorde; als tegenhanger geef ik hier een stel uit een boeren-glazenkast. 't Is Delftsch aardewerk gelijk 't vroegere, ongeveer even oud, en 't is ook Delftsch rijm van gelijk allooi. Jammer is 't, dat met dit stel is gebeurd, wat met honderd stellen tegen één voorviel: er is eens bij 't omwasschen een bord van gebroken, zoodat N°. 5 ontbreekt. Maar, gelukkig is 't, al missen wij een couplet, wij merken dat in 't lezen niet, want — en ziehier 't voordeel van onzin! — de zin is er niet meê gebroken.

Gij moogt u voorstellen, dat de boer, bij wien gij te gast komt, (even als de steêman, wiens vriend "uit vergelegen hoeken" kwam) om u statelijk te begroeten, ook bord na bord voor u afleest, maar kunt dan opmerken: 1°. dat de boer veel materieeler is dan de steêman, en niet als deze over zonde en genade, maar van eten en drinken spreekt; 2°. dat deze boer, gelijk al zijn standgenooten, zich even goed acht als vorst en adeldom; en 3°. dat N°. 12 hier precies 't zelfde is als 't vorige N°. 12, hetgeen bewijst, dat dit de gewone dankzeggingsformule bij boer en burger was. Terwijl gij bij het "zuiver vat" in N°. 10 moet denken aan 't biervat. "In de dagen toen bier volksdrank was", zegt de schrijver van *Barneveld onder de regering der Amptsjonkers*, "had ieder burger en boer een vaatje Maartsbier in zijn kelder; de heer L. W. van Essen op den Schaffelaer nam voor zich en zijn gezin een geheel brouwsel tegelijk."

N°. 1.

Komt Vrienden Altemaal
Ik zal u nu vergasten
Maar met een boers Onthaal
Dog eer dat wij toe tasten

N°. 2.

Zoo nadren wij tot God
Den Zeegen Komt van booven
Al wort het zoms bespt [*bespot*]
Aan Vorstelijke Hooven

N°. 3.

t Aards Goed dat god ons geeft
tot Roem van Zijne naamen
Geeft Voetzel al wat Leeft
Ons Hart zij dan Kent Aamen

N°. 4.

Eet smaakelijk Vriendental
In deeze buiten Lusten
t Is van mijn Rurder Stal [*runderstal*]
Mijn tuin geeft ook dees vrugten.

Gij moet u verbeelden, dat de boer bij den 3^{n} regel van N°. 4 met de hand naar den vleeschschotel, en bij den 4^{n} naar de schotels met wortelen en erwten wijst.

No. 6.

Ons taafel biet den Mond
Maar eender Soort van Spijzen
Dat houd ons hart gezond
Den adel magt misprijze

No. 7.

Hoe smaakt u deeze Spijs
Mag ik u weeder Nooden
Behaald mijn Koktje prijs [1]
Tis op zijn boers gezooden

No. 8.

Ik ben verblijd op 't Zien
Het moet voorzeker Smaaken
Dat gij de mond Komd bien
't Glijd spoedig door de Kaaken

No. 9.

Komt Vrienden eet nog wat
En wild nog niet vertraagen
Mijn Keetel meer Bevat
Als uwen Maag kan draagen

No. 10.

Nu uit mijn zuiver vat
Wert tweemaal daags geschonken
Dat is des bouwmans Schat
En dan nog eens gedronken

No. 11.

Zijt gij allen Neffens mij
Verzaadigd Gastelingen
Laat ons met offers blij
Door 't blauwe Stardak dringen

No. 12.

Weldaadig Opper Heer
Gij spijst ons al te Zaamen
U zij de Lof de Eer
Ons Hart is dankend aamen.

Ter vergoeding nu van 't ontbrekende N°. 5 voeg ik hier nog een opschrift bij, dat ik op zes ontbijtbordjes vond, — niet, als 't ook wel voorkwam, op elk bordje één regel, maar op ieder bordje kompleet en dus alle zes eensluidend.

Zoolang zon en maan zal staan
Zal nooit de Oranjekleur vergaan
Dat zag ik in dees morgenstond
Bij 't teeken van het vast verbond
Ik moet met eerbied de Godheid loven
Daar zag ik weer 't Oranje boven.

Nu ja, de twee eerste regels zijn 't van ouds bekende Oranjerijmpje [2]; maar de vier volgenden maakten 't Moeder moeilijk de bordjes alle dagen te gebruiken: immers zij moest wel bepaald 's morgens een regenboog gezien hebben, of zij zou, in plaats van "met eerbied de godheid te loven", zich met leugen bezondigd hebben.

---

[1] Zijn Koktje was zijn wijf of zijn dochter.

[2] Zie Mr. J. VAN LENNEP en J. TER GOUW, *het Boek der Opschriften*, bl. 77 en 96.

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

FOEKE SJOERDS.

EEN FRIESCHE DORPSSCHOOLMEESTER IN DE VORIGE EEUW.

Er woonde in 't jaar 1739 te Lioessens, een klein dorp in den noordoostelijksten hoek van Friesland, een arm schoenmakertje, die Foeke Sjoerds heette, en vlijtig werkte, om voor vrouw en kind den kost te winnen. En als men hem geen pikdraad trekken zag, dan zag men hem zitten lezen, waarom 't heele dorp zei, dat Foeke de schoenmaker een geleerd man was.

Hij was bovendien een braaf en nederig man, — wel wat stil en stroef van aard, maar bij allen, die hem kenden, wel geacht. Toen was hij 26 jaren oud, en al van zijn tiende jaar af bij 't schoenmaken geweest. Vóór dien tijd had hij vier of vijf jaren te Ee, waar hij geboren was, op de dorpsschool gegaan, maar geen ander onderwijs genoten, want zijne moeder was een weêuw, die een winkeltje deed, en hij moest al zoo spoedig mogelijk geld verdienen.

Maar Foeke had een gelukkigen aanleg en was zeer vlijtig. En ook toen hij schoenmakersjongen geworden was, verliet de leerzucht hem niet. In zijne vrije uren liep hij nooit met andere jongens spelen, maar zat altijd te lezen. 't Was de dominee, die hem boeken leende.

Maar die boeken van den dominee handelden meest over bijbelverklaring en kerkelijke historie, en hierin bestond dan ook al Foekes wijsheid. Doch juist deze kennis was 't, die zijne dorpsgenooten 't best waardeeren konden en dan ook op den hoogsten prijs stelden.

Nu stierf in 't genoemde jaar de schoolmeester van Lioessens, en 't heele dorp zei: "Foeke moet meester worden", en de Grietman zei 't ook.

Maar Foeke zei, dat hij er geen zin in had, want dat het een groote last voor klein loon was.

"Maar ik zal je een betere plaats geven, zoodra er een openvalt", zei de Grietman.

"Maar ik kan niet zingen", hernam Foeke, hopende er zoo af te komen, want op een goed psalmzinger was men in dien tijd zeer gesteld.

"Oefen je dan maar wat, en 't zal wel gaan", hervatte de Grietman. "In allen gevalle, ik stel je aan".

Zoo werd de schoenmaker van het dorp tevens schoolmeester van het dorp. De eene helft van den dag zat Foeke achter den lessenaar, de andere helft op den driestal, en 's avonds laat zat hij te lezen.

En hoeveel bragt dat schoolambt op? — Zeventig gulden 's jaars. Het schoolwezen was te dien tijde in de Friesche grietenijen in een deerlijk verval. De jaarwedden waren gering; de schoolmeesters waren als de jaarwedden, en het onderwijs was als de schoolmeesters.

De Grietman wist wel, waarom hij Foeke gedwongen had, schoolmeester te worden; hij kon er geen bekwamer man toe vinden.

Al had Foeke nooit kweek- noch oefenschool gezien, en al zijn leven met pik omgegaan [1], toch was hij niet alleen rijker in kundigheden, maar had ook veel beter pedagogisch begrip dan de meesten zijner ambtgenooten. Zijn grondstelling was: "lezen, schrijven en cijferen leeren, psalmzingen en catechismus laten opzeggen is niet genoeg; het onderwijs moet het middel zijn tot opvoeding, vorming en veredeling van 't jeugdig geslacht, ten einde het op te leiden tot een loffelijk, christelijk en burgerlijk gedrag en levenswijze".

Is dat niet juist hetzelfde als de "maatschappelijke en christelijke deugden" onzer schoolwetten? Wie zou dat verwacht hebben van een achttiende-eeuwschen boereschoolmeester? en dan nog wel een, die van den driestal achter den lessenaar sprong!

Drie jaren later kwam de school te Nykerk open, die 116 gulden opbragt, en de Grietman hield woord: hij gaf die aan Foeke. Ook op zijne nieuwe standplaats, hield hij de schoenmakerij er bij aan, want hij kon toch niet met vrouw en kinderen op nog geen rijksdaalder in de week teren.

Maar weêr drie jaren later kwam hij in beter doen; hij kreeg er nog drie posten bij. Hij werd Dorpsregter, Collecteur van 's Lands impositiën en Instrumentschrijver [2]. Toen liet hij den pikdraad los, maar niet de studie: integendeel, — hier begon hij zich nu eerst regt toe te zetten.

Hij vormde zich zelven tot historieschrijver.

Maar hoe was dit mogelijk?

Dit begrijpt niemand, als die 't door ervaring weet. Lust en vlijt zijn hefboomen, waarmeê men verbazend veel doen kan. Foeke heeft veel gelezen en daardoor veel wetenschap verworven; hij heeft bovendien veel na-

---

[1] Zijn vader Sjoerd Foekes was ook een schoenmaker geweest; en Foeke had nooit een school gezien als die te Ee, waar hij, als een kind van vijf tot negen jaren, lezen, schrijven en cijferen geleerd had.

[2] *Instrumentschrijver* was: schrijver van testamenten, kontrakten, en dergelijke stukken.

gedacht en zijn oordeel gescherpt. Al zijne wetenschap had hij aan eigen vlijt en inspanning te danken.

Maar hoe vond hij er den tijd toe? Dag aan dag toch sloofde hij zich af in een kinderschool, en had er in zijne tusschenuren nog drie posten bij waar te nemen!

Hij offerde aan zijne liefde tot de studie een gedeelte van zijne nachtrust, ja somtijds geheele nachten op, want als hij 't hoofd vol had en niet slapen kon, verliet hij 't bed en plaatste zich aan de schrijftafel.

Toen Foeke eenige jaren later als historieschrijver optrad, verwonderden de geleerden zich, zulk een "uitgestrekte lectuur", zulk een "juist oordeel" en zulk een "netten stijl" te vinden bij een man, die de hoogescholen niet betreden had.

Ja, een geleerde begrijpt niet, hoe een autodidakt aan de wetenschap komt; en de autodidakt zegt doorgaans, dat hij 't zelf niet weet, omdat hij het een ander toch niet begrijpelijk kan maken.

Eerst scheen het alsof Foeke aan geen studie meer dacht, maar voor zijn liefhebberijvak het verzenmaken gekozen had, want bij 't bezoek, dat prins Willem IV in 't laatst van 1748 aan Friesland bragt, trad hij onverwacht als poëet op, en zong den Stadhouder een welkomstlied toe. Negen jaren lang bleef hij de lier tokkelen, zong gelegenheidszangen, schreef lofdichten, poëtiseerde bijbelstof, en zei toen op eens de poëzij weêr vaarwel, om zich geheel aan de historie te wijden.

Ook dit heeft velen verwonderd. Waartoe die dichtlievende oefeningen gedurende eenigen tijd?

Dat vindt men meer bij autodidakten; zij hebben doorgaans eenigen dichterlijken aanleg, al ontwikkelen zij dien niet altijd. Het verzenmaken is hun een middel tot stijloefening; en zeker heeft ook Foeke 't daaraan te danken gehad, dat hij "door bevalligheid van stijl boven de meesten zijner tijdgenooten uitstak".

't Eerst trad Foeke als kerkelijk-historieschrijver op. In 1759 gaf hij een kwartijn van 800 bladzijden uit, onder den titel: "Kort vertoog van den staat en de geschiedenissen der Kerke des Nieuwen Testaments van Christus' geboorte tot op den tegenwoordigen tijd, vergeleken met de voornaamste waereldlijke geschiedenissen." Uit dit laatste bleek duidelijk, dat hij ook in de ongewijde historie geen vreemdeling was, en de Dokkumer burgemeester, jonker Epo Sjuck van Burmania, en andere "voorname standspersonen" spoorden hem aan tot het schrijven eener historie van Friesland.

Maar was er dan geen historieschrijver van Friesland? — Wel zeker;

er was een jonker, die dezen titel voerde, maar — hij schreef niets!!

Daarom moest de schoolmeester het doen.

En Foeke was gewillig; maar eerst wilde hij voltooijen wat hij begonnen had, en zoo gaf hij dus zijne kerkelijke geschiedenis van 't Oude Testament uit in drie deelen in 1761, 1763 en 1765.

Doch in 't laatstgenoemde jaar verscheen ook reeds het eerste stuk van zijne "Algemene beschrijvinge van oud en nieuw Friesland, zullende dienen voor eene Inleiding tot eene Historie van Friesland."

Ieder verbaasde zich over de knapheid van den Nykerker schoolmeester. De Gedeputeerde Staten, aan wie hij 't werk opgedragen had, schonken hem tot eene vereering "honderd zilveren dukatons," en de "voorname standspersonen," die hem tot het werk aangespoord hadden, verheugden zich er zeer over. Maar zij hadden nog iets meer moeten doen. Zij hadden moeten begrijpen, dat het niet genoeg is een knap man in te spannen, maar dat men ook zorgen moet, zijne vlijt niet te overspannen.

Spoorden zij den schoolmeester aan tot een arbeid, grooter en moeijelijker dan waartoe zij zich zelven in staat gevoelden, zij hadden hem ook den tijd moeten verschaffen om dien uit te voeren. Maar hier dachten die "voorname standspersonen" niet aan. Foeke mogt zich over dag afwurmen in de school voor 116 gulden 's jaars, en 't ontbrekende tot zijn onderhoud winnen met zijne drie andere posten, en — 's nachts de historie van Friesland schrijven!

Roem, Friesland! op uw Foeke Sjoerds; maar blozen moet gij, als men vraagt, wat gij voor hem deedt!

Nadat Foeke ook de drie andere stukken zijner "Algemene Beschrijvinge" in 't licht gegeven had, verscheen in 1768 het eerste deel zijner "Historische Jaarboeken." Ook deze droeg hij aan de Gedeputeerde Staten op, en zij vereerden den bekwamen schrijver een geschenk van "honderd gouden dukaten", en de "voorname standspersonen" verheugden zich op nieuw, maar dachten er niet aan, dat de arme Foeke zijne gezondheid ondermijnde.

Het 2e deel verscheen in 1769; het 3e in 1770; het 4e was gereed; het 5e bijna; Foeke werkte er nog aan — op zijn ziekbed.

Hij werkte nog zoolang hij overeind zitten kon; maar op den 18n December 1770 zonk hij ineen en stierf.

Drie dagen vóór Foeke was juist ook de jonker overleden die den titel gedragen had, die Foeke toekwam: "Historieschrijver van Friesland". Toen zei men, dat het jammer was, dat Foeke nu ook ster-

ven ging, vermits hij anders zeker tot dien post zou benoemd zijn.

Of dit nu een troost was voor zijne vrouw en kinderen, mag men zeker betwijfelen, maar welligt mag men ook twijfelen, of de Friesche Heeren den armen dorpsschoolmeester wel met dien titel vercierd zouden hebben.

Hoe dit zij, zijn dood maakte 't onnoodig, en de Friesche Heeren benoemden toen maar weêr een jonker, die, als zijne voorgangers, niets deed.

Foeke Sjoerds had een groote taak aanvaard, en met de magt van zijnen geest, zou hij die hebben kunnen voltooijen, maar de lichaamskracht schoot te kort in den strijd met arbeid en afmatting.

"Wie onzer zou die taak nu nog aanvaarden willen?" vroeg eens, vóór 25 jaren, een spreker in 't Friesch Genootschap aan zijne medeleden. En schoon 't geen vereischte was, dat, wie 't deed, er ook de vier posten van Foeke bij moest waarnemen, toch is 't niet gebleken, dat iemand er den moed toe gehad heeft.

KOEK HAKKEN.

In de Resolutiën der Vroedschap van Wijk bij Duurstede leest men:

"Ter vergaadering van 27 July 1750 werd voorgebracht off 't niet van de uiterste noodzakelijkheid zoude zijn, men aan de lieden, die met Koek op de Kermis zitten, liet verbieden, van geen Koek met eene bijl te hakken, doordien er op gisteren een kint 't ongeluk heeft gehad zijn duim daardoor te verliezen; — is na rijpe deliberatie goed gevonden, den bode Van der Snel aan de koekkraamen te doen aanseggen, voortaen geen koek met een bijl te laten hakken, of dat de Magistraet met de contraventeurs na bevind van saaken sullen handelen". —

Wijk bij Duurstede. J. F. Croockewit.

Al bijna eene eeuw vroeger, namelijk bij eene keur van den 24n Junij 1654, is te Amsterdam om gelijke "periculen ende ongelucken", niet alleen de bijl, maar 't koekhakken heel en al verboden "op der straten, in huysen, stallen, kramen oft eenige andere plaetsen, op de verbeurte van bijl en block, nevens nog drie gulden daer-en-boven". Maar ofschoon deze keur later nog "gerenoveert" is, zoo zijn er de bijlen en blokken en koekhakkers nog, gelijk ze er altijd geweest zijn.

EEN STRANDGEZIGT VAN WILLEM VAN DE VELDE.

Gelijck een vogel, als de dagh begint te kriecken,
Ter vlught sich rust, en reckt, en wackert zijne wiecken,
Soo doet mijn seylbaer vlot en watertreder meê:
Hij spant zijn vleugels uyt, en maeckt zijn seylen reê.

Een aengename koelt, die over 't vlacke sweeft,
Lockt Palinurus uyt, goedaerdigh en beleeft,
Belooft hem weêr na wensch, en heyl en spoed in 't varen:
Het is voor wind, voor stroom, met vollegsame baren:
Men viert den schoot van 't seyl, men set 'et in den top,
Het schuym bruyst soetelijck recht voor den steven op. [1]

De schilderij in verzen is van Vondel, die in verven van Willem van de Velde; — de laatste is omtrent een halve eeuw jonger dan de eerste, maar toch lijken ze elkaâr vrij wel.

Eigentlijk zijn er twee groote zeeschilders van dezen naam geweest — vader en zoon.

De eerste zag in 1610 te Leiden het levenslicht, maar woonde te Amsterdam en leefde er bij de schepen en de zee. Hij ging uit met 's Lands vloot en woonde de zeegevechten bij, waar hij zich,

In 't barnen van de krijghsgevaeren,

door een galjootschipper tusschen de zeekasteelen liet rondvoeren, om op lange strooken papier alles "pertinent af te teeckenen wat in de bataille voorviel", — en menigmaal moest de schipper hem waarschuwen, dat hij zich al te veel blootstelde.

De tweede werd in 1633 te Amsterdam geboren, en erfde van zijnen vader de liefde voor de zee. Deze onderwees hem in de kennis van scheepsbouw en tuigage: Simon de Vlieger, zelf een uitstekend meester in zee- en havenstukken, leerde hem 't penseel behandelen. Aan de stranden van Noord- en Zuiderzee bespiedde hij watervlak of golven, lucht en wolken, om aan de eersten hun spiegelende helderheid of halve doorschijnendheid, aan de laatsten hun dunne diepte of zonnige glanzen te geven. Met zijnen

[1] *Het Lof der Zeevaert*, vs. 213—216, 255—260.

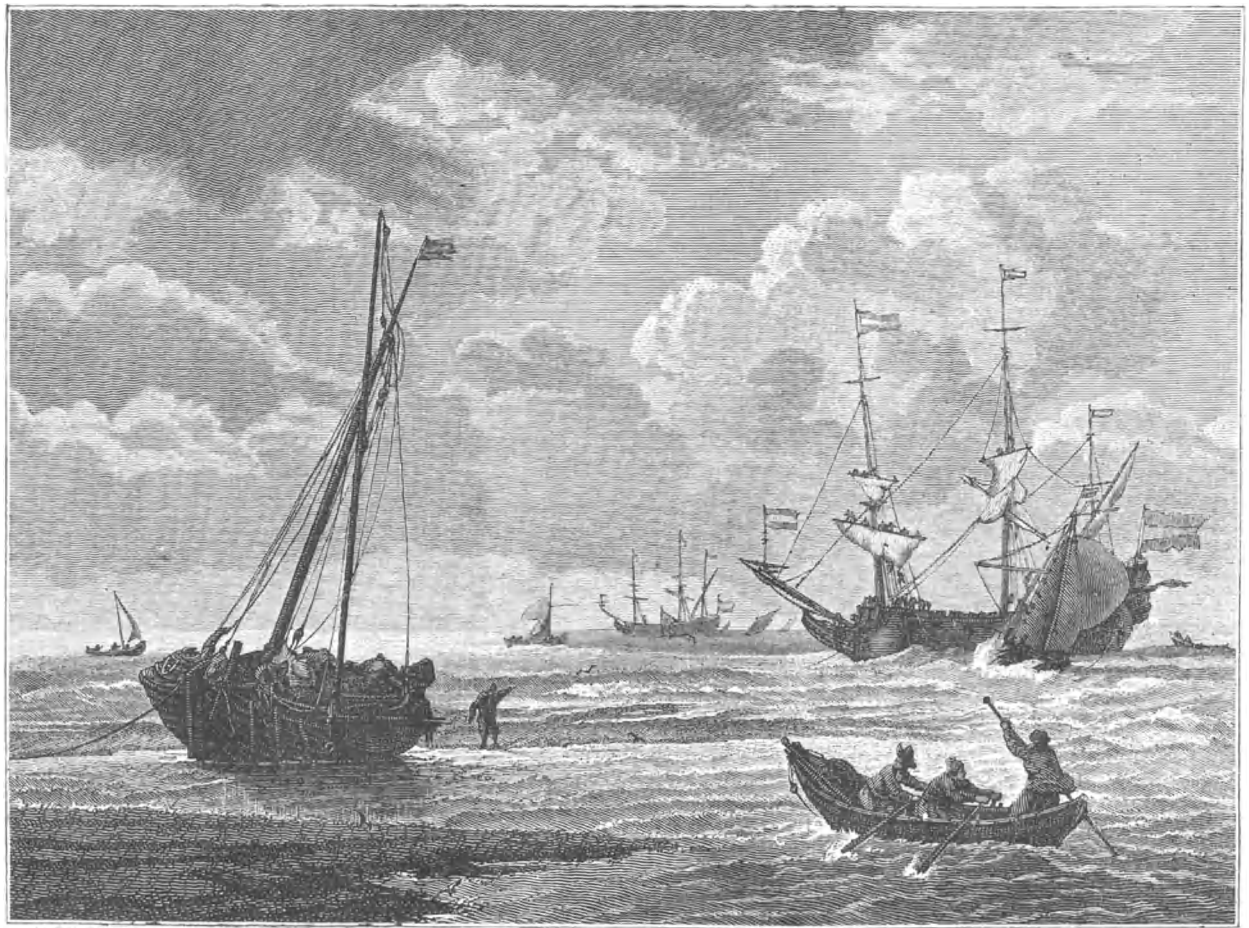

Een Strandgezigt van Willem van de Velde.

Bladz. 346.

vader bestudeerde hij de zeeslagen in de werkelijkheid tijdens de Engelsche oorlogen, en voer met hem, tusschen en om de strijdende vlooten,

Door vier en vlam en roock en kogels!

Zoo werd de jonge Willem van de Velde de grootste aller zeeschilders. Hij overtrof allen, die vóór hem waren, en geen, die hem volgde, evenaarde hem. Het zij hij zeegevechten of stille wateren [1], het scheeprijk Y of een zeestrand op het doek bragt, — het zij hij woelende golven of een labberkoeltje, stormen met kokend schuim en vliegend zwerk, of rustige, lustige zomerluchtjes schilderde, — altijd is zijn koloriet overheerlijk en zijne ordonnantie rijk en afwisselend. Het zij hij "de Zeven Provinciën" met zijn prachtigen spiegel of een visscherspink, oorlogschepen in rook gehuld of jagten en tjalken, een beurtschip en een melkschuit of den vierdaagschen zeeslag [2] schilderde, — altijd zijn zijne vormen krachtig en bevallig, zijne bewegingen ligt, zijne rigtingen juist. Naauwkeurigheid, uitvoerigheid en schoonheid van teekening wedijveren bij hem om den prijs.

Zijne groote verdiensten werden reeds bij zijn leven erkend, en nog worden zijne werken op hoogen prijs geschat.

In 1675 ging hij, met zijnen vader, in dienst van den Engelschen Koning over, en gezamentlijk schilderden zij van 1676 tot 1682 twaalf groote stukken op Hampton-court. Maar Willem vergat toch ook zijn vaderland niet; hiervan getuigt zijn meesterstuk "de Haven van Amsterdam", in 1686 geschilderd. Het hing weleer in de kamer van de Opperkommissarissen van de Walen in den Schreijerstoren, en thans kan men het in het Trippenhuis vinden.

Vader en zoon zijn beiden te Londen overleden: de eerste in 1693, de tweede in 1707.

[1] Vergl. hiervoor bl. 129.

[2] In het Trippenhuis te Amsterdam.

BLADVULLING.

Hollandt is een kleyn landtschap, maer vol van groote ende treffelijcke saecken; hebbende veel goede steden, schoone dorpen, groote frissche mannen ende vrouwen.

GUICCIARDINI, 1566. (Vertaald door KILIAEN).

VAN EENE KOSTSCHOOL.

Als eene bijdrage tot de kennis van het schoolwezen in de vorige eeuw deel ik hier een prospectus eener kostschool mede.

EGIDIUS TIMMERMAN,

Fransch Kost-Schoolhouder te Woudrichem, neemt jonge Heeren in de kost op de volgende voorwaarden:

Voor 't Onderwijs in de Gronden van den Gereformeerden Godsdienst, de Nederduitsche en Fransche Taalen, het Leezen, Schrijven, Cijfferen, het zingen der Psalmen, het bewaschen en het onderhoud van hun Linnen en Wolle, en de Kost, betaald men Jaarlijks de somme ..... "*f* 150" — te betaalen alle half jaar.

Ieder jongen Heer brengt mede, een Zilveren Lepel en Vork, 6 goede Servetten, 2 tinne Tafel-borden, en een Waterpot, 't geen ten profijt van 't School blijft; of men betaald daarvoor vier dukaaten.

De jonge Heeren, ter School komende, geeven aan den Ondermeester 3 Gulden.

Boeken, Papier en andere Schoolbehoeftens worden in rekening gebragt.

Iemand verkiezende te leeren het Italiaansch Boekhouden, betaald daarvoor 25 Gulden.

De Vacantie begint jaarlijks met Pinksteren, en duurt drie weeken.

"Iemand begeerende alleen te slaape, betaalt daarvoor *f* 10 : 10 Jaarlijks."

EGIDIUS TIMMERMAN,

Maître de la Pension Françoise à Woudrichem, se charge de l'éducation de Jeunes Messieurs, aux Conditions suivantes:

On paye par an pour l'Instruction dans la Réligion Réformée, les Langues Hollandoise et Françoise, la Lecture, l'Ecriture, l'Arithmétique, le Blanchissage et l'Entretien du Linge et des Bas et la Pension, la somme de..... f "150".— *payables par six mois.*

Chaque Pensionnaire doit apporter une Cuiller et une fourchette d'argent, 6 bonnes Serviettes, 2 Assiettes et un Pot d'étain, qui restent au profit de l'Ecole; ou payer en argent quatre ducats.

Les jeunes Messieurs donnent en entrant 3 florins au Soumaître.

Les Livres, le Papier et autres nécessités d'école sont mis en ligne de compte.

Ceux des Pensionnaires, qui desirent d'apprendre l'Art de tenir les livres de Compte, payent 25 Florins.

Il n'y aura point de vacances, que celle de la Pentecôte, pour 3 semaines.

"C. B. is op den 22 Julij 1786 school gaan legge".

Het origineel van dezen prospectus is gedrukt op een 4o blad *Pro Patria*, en verguld op sneê; de Hollandsche tekst naast den Franschen: de eerste met een staande letter, ongeveer tweemaal zoo groot als die, welke gij hier onder 't oog hebt; de laatste met een cursieve letter van gelijke grootte.

Het tusschen " " geplaatste is met de hand bijgeschreven. De invulling der *f* 150 en de bijvoeging aangaande 't alleen slapen zijn van dezelfde hand en natuurlijk van den kostschoolhouder, die — naar wij hopen, niet uit onwetendheid — de Fransche vertaling van 't laatste heeft achterwege gelaten.

Van eene andere hand is de toevoeging: "C. B. is op den 22 Julij 1786 school gaan legge". Waarschijnlijk is het eene aanteekening van Papa met het oog op de rekening.

Dordrecht. B. J. GOEDHART.

BURGERKLEEDING DER 16e EEUW.

II.

Het voorname verschil tusschen deze vrouwen [1] en die van vóór dertig jaren, en dat ons ook 't eerst in 't oog valt, is de hoed. Hij is op den kap der huik gezet, en doet de drievoudige dienst van wind-, zon- en regenscherm. Die hoed is van stroo gevlochten, en lijkt precies op een omgekeerden schotel. Bevallig is die vorm zeker niet, maar wel doelmatig, want zulk een hoed is vrij wat beter hoofddeksel dan een hedendaagsch dameshoedje.

Deze stroohoed is ten dezen tijde pas een nieuw model; en daarom dragen vele vrouwen — namelijk zulken, die er niet voor zijn, dadelijk het nieuwste snufje te hebben — er nog geen. Lang zal 't echter niet duren, of hij is algemeen, maar dan zal 't ook alweêr niet veel jaren duren, of hij wordt al te gemeen. In 't begin der 17e eeuw droegen de juffrouwen dien nog slechts op reis. Als 't Vrouwtje van der Schilden op reis gaat, om Tijsken, die gevangen is, te bezoeken, laat ze haar paard zadelen, en zegt:

Haelt mijn stroo'n hoet om op het hooft te setten [2].

[1] Vergl. de plaat hiervoor bij bl. 238.

[2] SAM. COSTER, *Tijsken van der Schilden*.

En nog wat later vinden wij dien hoed slechts bij de boerinnen, die er zich niet enkel bij den veldarbeid en bij het ter markt gaan van bleven bedienen, maar er ook meê ter kerk en ter kermis gingen [1].

Maar behalve dezen stroohoed verschilt de kleeding der vrouw "van Lecesters tijen" al zeer weinig met die van dertig jaren vroeger. Ook hier heeft zij de huik om, den schorteldoek voor en den emmer aan den arm. Dit laatste is al van zeer oud gebruik. In de 15e eeuw zouden zelfs de Friesche edelen met hun emmertje aan den arm naar den Landdag gegaan zijn, en op de tentoonstelling van oudheden in Arti in 1854 en 1858 zijn er nog eenige te zien geweest, die beschreven werden als "Landdag-emmertje van een Vetkoopers edelman"; maar wat die edele heeren er in droegen, hun boterhammen of schoon linnen, stond er niet bij beschreven; en evenmin is het duidelijk, waarom 't juist de Vetkoopers en niet die van hun tegenpartij zijn, aan wie men die emmertjes toekent.

Bij de vrouwen echter heetten die dingen geen "landdag-" maar "markt-emmers", en zij bleven bij haar en hare dienstbare geesten nog heel lang in gebruik, zelfs toen zij reeds mandjes hadden. Als Asselijn ons vertelt, hoe Grootmoeder de baker uitzond om 't noodige voor "de lekkere tongen der vandende vrouwen" te halen, laat hij haar zeggen:

Krijgt den emmer met 't mandje; je moet zo daadelijk iens nae de Markt gaen [2].

Wat den schorteldoek betreft, dien deed in "Lecesters tijen" en nog twintig jaren later elke knappe burgervrouw voor, als ze uitging. Ging Meester Wybrant de chirurgijn met zijn vrouw een zomeravondwandelingetje doen, "een kerkhofjen om", dan hing zij geen huik om, maar deed slechts, "om knap voor den dag te komen", een schoonen schorteldoek voor. En pleegde dan Meester Wybrant, in 't voorbijgaan, een kerkhofroof, dan diende Vrouws schorteldoek ook tot dekmantel van 't gestolene; wat haar echter, omdat de dartele wind haar een poets speelde, leelijk had kunnen opbreken, — doch dit geval heb ik u reeds vroeger verteld [3].

De weelde was intusschen reeds in zoo verre toegenomen, dat de vrouwen, die 't betalen konden "in 't zilver gingen", dat wil zeggen: haar tasch en sleutelreeks niet meer aan koorden op zij droegen, maar aan

---

[1] Zie b. v. de plaat in den *Ouden Tijd* 1871 bij bl. 277, waar de boerin op den voorgrond den haren afgezet en op de knie gelegd heeft.

[2] Vergl. hiervoor bl. 54.

[3] *Oude Tijd* 1872, bl. 348.

zilveren kettingen. De "ongerriem" zelf was nu ook met zilver beslagen, en werd niet meer onder 't zieltje maar er overheen gedragen; zoodat het eigentlijk geen *onder*riem meer was; maar toch behield hij den naam, gelijk het met meer dingen gaat, die weleer waren, maar niet meer zijn, wat ze heeten. In den ongerriem werd een zilveren schorthaak gestoken, waar drie zilveren kettingen van neêrhingen, hoe langer hoe mooijer, zoodat tasch, mes en sleutelreeks bij den onderrand van den bouwen bungelden, want, zei men: "wie briet heit, laet briet hangen". En wie 't nog breeder hadden, droegen een schorthaak met kettingen regts en links: aan de eene zijde een dubbelen ketting met dikken zilveren ring, waaraan zooveel sleutels klingelden als er steden in Holland waren; aan de andere zijde de tasch en een paar messen.

Dit was toen een weelde voor een rijke huisvrouw; maar er verliep geen vierde van een eeuw, of dat "gaen in 't sulver" was al onder de dienstmeiden. In Breêroos "Spaanschen Brabander" hooren wij een meid vertellen, wat ze al van haar vrijer gekregen had:

Hij koft me alle ding: een sulvre vingherhoet,
Een sleutelreecx, een tas, een paar Engelse messen,
Met een moye nuwe huyck: 't goetje was van sessen.
Ick streefden assen Vos in mijn beste gheweyt;
Ick ghelecck soudaechs meer de dochter dan de meyt.

En met dit laatste zinspeelde de poëet op een klagt, die men toen — namelijk, vóór meer dan derdehalve eeuw, dat is: in de dagen, die wij ons steeds voorstellen als den goeden, ouden, zedigen en eenvoudigen tijd — al eveneens hoorde als tegenwoordig: "je kunt zondags geen meiden van juffrouwen onderscheiden".

BLADVULLING.

Vijf roepen: dat's de wegh! — Tien konnen 't wederleggen;
En waerheit is maer één.

HUYGENS.

EENHOORN.

Dat de Eenhoorn vroeger bij apothekers en chemisten uithing, weet ieder, en dat die hoorn een voorwerp van groote kracht en heilzame werking is, weten alle vrouwen. Immers, zij wisten het vroeger; en daar nu in onze eeuw, bij zooveel onderwijs en lektuur, bij zooveel voorlezingen en kursussen, de wetenschap der dames natuurlijk niet beneden die van hare voorzaten gesteld kan worden, zoo mag men er ook niet aan twijfelen, of zij weten 't nog wel [1].

Weleer stelden alle aanzienlijken er prijs op ten minste een stuk van zulk een heilzamen hoorn te bezitten, en gaven er veel geld voor. Geheele hoorns waren zoo schrikkelijk duur, dat alleen vorsten die konden bekomen; rijke lieden vergenoegden zich met een brok. Vader Cats bezat ook zulk een stuk, en, bij zijn testament, vermaakte hij die kostbaarheid aan zijne dochter Elisabeth. Zoo schreef hij: "Noch aen deselve mijne dochter het stuck Eenhoorn, dat van groote kraght word gehouden in verscheyde respecten, *de Vrouwen bekent.*"

Vraagt gij, of Cats er zelf wel aan geloofde? — Denkelijk dacht hij er evenzoo over als de geleerde Albertus Magnus, die, na vermeld te hebben, wat hij er van vernomen had, daarop liet volgen: *Sed hoc non satis probatum est* [2]. Dat wil, in verband met het voorgaande, zeggen:

Ik heb het wel gelezen,
Maar vond het niet bewezen.

Toch was de eenvoudige Cats verstandiger dan de groote Albertus; hij vroeg geen bewijs, voor 't geen hij niet wist, maar beriep zich op de vrouwen, die 't wel wisten.

---

[1] De heeren, die 't niet weten, en 't niet aan hunne vrouwen vragen willen, kunnen er iets van lezen in *de Uithangteekens*, II D. bl. 369, 370.

[2] *De Animalibus*, Lib. XXV.

PARASOL EN PARAPLU.

VI.

PARAPLU.

Vóór eene halve eeuw geleden kenden wij twee soorten van paraplu.

Vooreerst "het besteêstertje", — een erfstuk uit de vorige eeuw, dus genoemd, omdat men er toen nog slechts besteedsters, hofjesjuffrouwen en kornetjes uit de achterstraat meê loopen zag. Dit model van paraplu had een dikken, houten stok zonder kruk, maar met een regten steel, waar ringen in gedraaid waren en die in een knopje eindigde. Toegeslagen hing de groene of roode zijde in losse plooijen neêr; de ouwejuffrouw stak haar vinger door 't ringetje en droeg de paraplu zoo voor 't lijf.

't Onheil, waar zulk een kornetje met een besteêstertje ligt aan blootstond, wanneer 't niet alleen regende maar ook waaide, was, dat de wind onder de paraplu kwam, en haar die uit de hand ligtte, wat vrij gemakkelijk ging, omdat de stok regt was. Dan zag men het bolle of omgeslagen scherm statig daarheen zeilen en kantelend te water gaan, terwijl de wanhopige eigenares het jammerend nastaarde.

De andere soort was de groote groene paraplu, — toen nieuw model. Deze was zoo groot, dat er gemakkelijk twee, ook wel drie personen onder konden

wandelen. Zij bezat de deugd, den drager wel te beschutten, maar tevens 't gebrek, hem wat zwaar te vallen; zoodat hij wel van den regen niet nat werd, maar toch niet droog t'huis kwam. Van zware groene zijde gemaakt, kon zij jaren meê, en het binnenwerk was ook stevig met koperen vorken, zoodat zij tegen een windvlaag kon, en om te beletten, dat deze haar den wandelaar uit de hand rukte, was de stok van onderen omgebogen als een haak. Op den top stak een ferme koperen punt, om de paraplu, wanneer 't niet regende, als een wandelstok te kunnen gebruiken; en aan een groen zijden koord zat een koperen ring, die als de paraplu toegeslagen was, er overheen geschoven werd, maar als zij opgezet was er bovenop slierde.

Die ringen ontbraken echter doorgaans aan de oude exemplaren, die vóór de helft dezer eeuw nog als schoolparapluus in gebruik waren; de jongens rukten ze er af om ze bij 't ringsteken te gebruiken [1]. 't Was niets ongewoons onder zulk een schoolparaplu een vijftal kinderen te zien schuilen. Ons vignet geeft er u een voorbeeld van te zien. Moeder heeft hare drie apostels met "de permplu" [2] naar school gestuurd, maar onderweg zijn er nog een jongen en een meid, elk met een mand aan den arm, meê ondergekomen, wat destijds gewoonlijk "ongevraagd ongeweigerd" ging. De groote schoolparaplu was een omnibus, waar ieder plaats onder nam, zoo lang er nog een plaats te vinden was.

De paraplumakers hebben voortdurend gepoogd, hun werk te verbeteren door 't ligter en tegelijk steviger te willen maken; maar 't gewigt van de karkas eener stevige paraplu, was steeds een bezwaar, dat moeijelijk te overwinnen was.

Een fabrikant in horlogeveeren in Zwitserland, Sanguinede genaamd, heeft parapluus gemaakt, die bij uitstek ligt, maar ook bij uitstek duur waren, en 't geheim zijner kunst meê in 't graf genomen [3].

In onzen tijd hebben wij althans geen reden van klagen over de zwaarte der parapluus, maar ook geen reden van roemen op de stevigheid; wij kunnen ze opvouwen zoo netjes, dat zij niet dikker dan een goede rotting zijn, maar er niet lang meê toe.

[1] Vergel. *de Volksvermaken*, bl. 365.

[2] De invoeging der *m* voor de *p* was — natuurlijk vóór het tijdvak van 't verbeterd onderwijs — zeer gewoon in 't volksdialekt, b. v. *pampier*, *ampart*. En daardoor kon ook de Amsterdamsche Jan-Roodenpoort *Jan-Rompert* worden.

[3] *Revue Brittannique*, Mai 1872 p. 50.

HERINNERINGEN VAN VÓÓR DRIE EEUWEN.

XII.

DUKDALF IN ZIJNE NADAGEN.

Alva had een dubbele neêrlaag geleden, — te Alkmaar en op de Zuiderzee. De eerste viel, na den zwaren en langen strijd om Haarlem te doen bukken, al hard genoeg; maar de laatste was beslissend. Van Alkmaar begon de victorie, maar op de Zuiderzee werd die voltooid. Had Bossu te Hoorn getriomfeerd, Alkmaars dapperheid zou vruchteloos geweest zijn, die stad had alléén in 't Noorderkwartier geen stand kunnen houden. Of, om 't omgekeerde geval te stellen, al ware Alkmaar bezweken, Don Frederik zou het na Bossuus nederlaag toch waarschijnlijk niet hebben kunnen houden.

Om de beteekenis der overwinning op de Zuiderzee op hare regte waarde te schatten, moet men haar beschouwen in betrekking tot Amsterdam. Amsterdam was de plaats, waar de Spanjaards vasten voet in Holland hielden, en waar alle Spaanschgezinden, uit andere steden gevlugt, zich schaarden rondom Joost Buyck en zijne vrienden. Amsterdam was Holland voor Alva, en van daaruit poogde hij de zee en 't Noorder- en 't Zuiderkwartier te bestrijken en Holland weêr ten onder te brengen. Van de heerschappij der Zuiderzee zich meester te maken, was de eerste stap om dit doel te bereiken. Maar die stap was een val, en die val onherstelbaar.

Door hun overwinning bleven de Noordhollanders meesters van de zee, en Amsterdam was gefnuikt en van de zee af- en te land ingesloten, en Alva kon er niets meer uitrigten.

Dit was de groote victorie, waarvan men in Alkmaars ontzet de voorbode zag, maar die op de Zuiderzee behaald werd. Amsterdam, het bolwerk en de wapenplaats der Spanjaards in Holland, was uit zijn element gejaagd en lag als een visch op 't drooge. Dit had geen ontzet van Alkmaar kunnen uitwerken, — dit deed de victorie op de Zuiderzee.

Ach, dat arme Amsterdam genoot wrange vruchten van de Spaanschgezindheid zijner regeerders. De negocie stond stil; de vaart naar Oosten en Westen verviel; — zoo klaagden die regeerders in eene ootmoedige supplicatie aan hun Spaanschen meester. De schepen konden niet uitzeilen

naar de Oostzee en elders, of zij vielen den geuzen in handen, en allen vreemden schepen en kooplieden was de weg naar Amsterdam afgesneden. In de stad heerschten ellende, armoede en gebrek, en de prijzen der levensmiddelen waren er hoog; het brood en het bier waren te Amsterdam tweemaal zoo duur als in de Prinsgezinde steden [1].

Wat wilde Alva na zijne dubbele neêrlaag? — Leiden belegeren? vrede maken? of naar huis gaan? — Immers hij schreef onmiddelijk aan zijnen koning, en drong op de spoedige overkomst van zijnen opvolger aan; — hij zond Valdez voor Leiden, die schansen opwierp rondom de stad; — en hij liet door Noircarmes en Romero (die er den gevangen Marnix toe gebruikte) over vrede onderhandelen.

Wat wilde hij nu? — Zijn ernstigste verlangen was zeker, naar huis te gaan. Hij, die voor den grootsten veldheer van zijnen tijd doorging, zag zijn roem ondergaan in den strijd tegen een handvol geuzen met Oranje aan 't hoofd! Maar zeker zou hij gaarne, eer hij heenging, althans een schijn van bevrediging bewerkt hebben, om te kunnen zeggen, dat hij den boêl in orde had gemaakt. En eindelijk liet hij Leiden belegeren, ja zelfs Delft bedreigen, om door zijnen opvolger niet werkeloos gevonden te worden.

Maar wat voerde hij nu nog in Amsterdam uit? — Niets. Hij wilde er graag weg. Hij schreef reeds den 13n October aan de regeering van Amsterdam, dat zijn tegenwoordigheid te Brussel vereischt werd, en hij dus vertrekken wilde, en dat de Koning — d. w. z. hij-zelf op 's Konings naam — "om die gelegenheyt des graven van Bossu", Noircarmes tot stadhouder van Holland, in Bossuus plaats, had aangesteld [2]. Maar Dukdalf kon niet wegkomen. Hij zat te Amsterdam, als hij zelf zei, vastgenageld, en wel door een muiterij van zijne soldaten, die om betaling riepen. Of hij hen met of zonder geld tevreden gesteld heeft, is een raadsel, maar zeker niet, als twee maanden vroeger [3] met Amsterdamsch geld. Die geldschieters zagen Dukdalf nu met andere oogen aan dan toen. Zoo diep zij voor hem bogen, toen zij meenden, dat hij triomfeeren zou, zoo diep verachtten zij hem nu, vooral omdat zij vreesden van hun geld geen duit

[1] Zie het privilegie aan Amsterdam verleend, in naam van Filips, te Brussel, den 2n December 1573.

[2] De brief berust nog in 't Stads-archief. Zie den *Inventaris* door Dr. P. SCHELTEMA, II D. bl. 118. No. 55.

Om die gelegenheyt des graven van Bossu, wilde zeggen: *omdat het nu zoo gelegen was, dat Bossu in de kast zat.*

[3] Zie hiervoor bl. 199.

terug te zullen zien. "Zijn beeltenis", zegt Hooft, "die bij de partijdighste Spaansgezinden, in 't staatelijkste der zaal oft kaamere te pronk gehangen had, raakte nu verfoeit in eenen hoek, oft d' afzightighste plaats van den huize" [1]. Wat dit laatste zeggen wil, begrijpt ieder. Nog kwam er bij, dat Alva eene bezetting in de stad wilde leggen; maar hoe Spaanschgezind Joost Buyck en zijne vrienden waren, op Spaansch garnizoen waren ze niet gesteld. De burgemeesters, voor een oploop beducht, wilden Alva gaarne weghebben, en hij, voor zijne schuldeischers beducht, wilde ook graag de stad uit. Hij beraamde — zeker niet zonder medeweten der burgemeesters, al staat dit er niet bijgeschreven, — een plan om ongehinderd weg te komen. Op den 29n October [2] liet hij met de trompet uitblazen, dat ieder den volgenden dag om zijn geld kon komen, en ging daarop, als een gemeene schobbejak, 's nachts stilletjes de poort uit.

Zoo vertrok Dukdalf met de noorderzon. En dan vindt men zelfs nog in onzen tijd geestverwanten van Joost Buyck en zijne vrienden, die niet opzien tegen de dwaasheid, te beweren, dat onze voorouders zeer verkeerd gedaan hebben met zich tegen dat landsvaderlijke gezag te verzetten, en dat zij zeer gelukkig zouden geweest zijn, zoo zij er zich gedwee aan onderworpen hadden!!! Ja wel; dat ondervonden de Amsterdammers ook nu alwêer: velen verloren bij Dukdalfs bankroet al hun vermogen, en waren arme lui geworden. 't Viel hard, — maar 't was hun eigen schuld.

Het regte loon voor dienst den Spaanschen beul bewezen!

Alva trok van Amsterdam naar Utrecht en vandaar naar Brussel, waar hij de Algemeene Staten vond, die hij reeds in September beschreven had. Hij redekavelde toen nog wat over den Tienden Penning of een vaste jaarlijksche opbrengst van twee millioen daarvoor in plaats, maar vond de Staten tot het laatste even weinig gezind als tot het eerste, en te midden dier beraadslagingen verscheen Requesens. Onder groot gejuich deed hij den 17den November zijnen intogt te Brussel.

Er waren lieden, en Viglius was er een van, die dachten, dat Alva 't met zijn vertrek nog niet ernstig meende, en met Requesens eveneens handelen wilde als met Medina-Celi; ja zij zeiden zelfs, dat Requesens niet tevreden was, dat Alva geen haast maakte om heen te gaan; — wat

---

[1] *Ned. Hist.* bl. 339.

[2] In de Thesauriers-rekening van 1573 vindt men dezen post:

"Van sekere oncosten, gevallen zedert den 9sten Augusti tot den 29sten October 73, terwijle de hartoge van Alve hyer ter stede was..... 66 pond vl. 17 sch. 7 gr.

althans bewijst, hoe ongeduldig zelfs de ijverige Spaanschgezinden uitzagen naar zijn vertrek.

Eindelijk, den 18n December, nam Alva met Don Frederik en een ruiterbende de reis aan. Zijn aftogt was een vreugdedag in de Nederlanden. Zijne uitluiding bleef nog lang in herinnering [1].

De geuzen bezongen zijn afscheid, en voerden hem sprekend in:

Nu moet ic weder trecken
Naer Spaengien, al ist mij swaer;
Veel sullen mij beghecken,
En anderen maecken misbaer.

Dit was de eerste groote triomf der vaderlandsche vrijheid. Dukdalf droop af, met schande en vloek beladen!

BRAND BLUSSCHEN.

X.

Toen had Amsterdam een beter brandwezen dan eenige stad ter wereld, en Jan van der Heyden van zijne nieuwe spuiten veel aftrek, daar ze hem ook uit andere steden, ja van buiten 's lands besteld werden [2]. Toen Tsaar

---

[1] Zie hiervoor bl. 2 en 3.

[2] Ziehier wat men aangaande Parijs leest in een Fransch tijdschrift van 11 Januarij 1873, *Le Journal de la Jeunesse* N°. 6 p. 94.

In 't laatst der 17e eeuw stond men daar nog op 't zelfde standpunt als in de middeleeuwen. Een afsnijding maken, om den brand te beperken, — dit was het beste, dat men kon. In 1674 schreef mevrouw De Sévigné in haren brief over den brand van het *Hôtel de Guitaut:* "De Kapucijnen deden zoo hun best, dat zij eene afsnijding maakten; op de rest wierp men water."

In 1699 verwierf een zekere mijnheer Dumouriez (een voorvader van den bekenden generaal), die in Amsterdam de spuiten van Jan van der Heyden had zien werken, van Lodewijk XIV een privilegie om twaalf Hollandsche brandspuiten te Parijs in te voeren. Daar hij dit op eigen kosten deed, moesten natuurlijk allen, die er 't gebruik van wilden hebben hem er voor betalen, en — hij liet zich goed betalen. Dit gaf stof tot klagten, en eindelijk nam de Koning de spuiten van hem over, en liet voor de bergplaats een bord spijkeren met dit opschrift: *Pompes publiques du Roi, pour remedier aux incendies, sans qu'on soit tenu de rien payer.*

Peter te Amsterdam als scheepstimmerman werkte, kwam hij dikwijls de werkplaats van onzen brandspuitmaker bezoeken, en bleef er soms uren achtereen; en toen hij naar Rusland terugkeerde, bestelde hij een aantal spuiten voor de voornaamste steden en werven.

In ons vaderland echter hield men zich op vele plaatsen nog bij 't oude, d. w. z. men behielp zich met een oude spuit, of deed het maar met de leêren brandemmers, of ook wel, als er toch geen water bij 't dorp lag, met niemendal af. In sommige kleine steden meende men voor 't brandwezen al zeer goed te zorgen, als men ieder, die 't burgerregt kocht, de verpligting oplei, bij de oude brandspuit een leêren emmer te leveren [1].

Zelfs in Holland bleef gedurende geheel de 18e eeuw het brandwezen ten platten lande nog in een ellendigen toestand. Lieve van Ollefen, de stad- en dorpbeschrijver, hief er in 1792 bittere klagten over aan: hij wees op 't voorbeeld van Amsterdam, dat men slechts te volgen had, en op de slangbrandspuiten, die men slechts te bestellen had, en op de kanalen, die men slechts te graven had, en hoopte, dat "God de ooren en harten mogt openen van hen, die het bewind over 't platte land in handen hadden" [2]. En twee jaren later klaagde hij op nieuw, dat zijn goede raad nog niet opgevolgd was [3]; — alsof dat ten platte lande zoo spoedig ging!

Gedurende geheel de 18e eeuw zag men op de dorpen van tijd tot tijd zich de tooneelen hernieuwen, die drie eeuwen vroeger de steden oplieverden: alvernielende branden, voortgeplant door rieten daken, gevoed door houten huizen, en met geringe kracht bestreden; weinig hulp, veel verwarring, terwijl niet alleen de schrik, maar ook 't bijgeloof de krachten der menschen verlamde. Geen felle brand leidde tot verbetering der bluschmiddelen; 't was al veel als de nieuwe huizen met pannen gedekt werden. — Alles nog precies als in de 15e eeuw.

Mogelijk verwondert het sommigen, dat in de 2e helft der 18e eeuw bij branden nog spraak van bijgeloof kon zijn. Er waren te dien tijde nog domme menschen genoeg, die aan vuurduivels en heksen geloofden. En zij, die niet onder de domme, maar onder de vrome lieden geteld wilden

---

In 1705 werd te Parijs een loterij ontworpen, om uit de winst nog acht spuiten aan te schaffen, opdat elk kwartier der stad er ééne zou hebben, — wat zeker niet te veel was. Of dit doorgegaan is, weet ik niet; maar bij den brand van *'t Hôtel-Dieu* in 1737 gingen de Kapucijnen nog op de oude wijze te werk. Eerst in 1801 kreeg Parijs eene goede brandweer,

[1] Dit geschiedde o. a te Enschede bij resolutie van Burgemeesteren van 10 Febr. 1731.

[2] Zie de beschrijving van *Westmaas*, bl. 1—6.

[3] id. *Hilversum*, bl. 14.

zijn, toonden zich vaak niet veel wijzer. Toen Hilversum in 1766 bijna geheel was afgebrand, en sommigen op 't nut van goede brandspuiten wezen, waren er lieden, die beweerden, "dat God dus door vuur de boosheid der dorpbewooneren heeft gestraft, en dat derhalven alle hulp, die men bijgebragt mogt hebben, vruchteloos zoude geweest zijn, omdat de straffende hand des Heeren niet afgekeerd kan worden door eenig menschlijk vermogen, maar alleenlijk door boete en bekeering".

't Geloof, dat Gods hand de huizen in brand stak, werd opentlijk beleden: 't werd in de gevels der huizen gebeiteld en in preeken geluldigd. Van 't eerste een voorbeeld uit Pijnakker van 1773:

Is door Gods hant
Het oude huis verbrant,
Hetwelk mij rouwt.
Nu weêr opgebouwt,
En op God vertrouwt,
Dat het niet weêr beuren mag,
Het zij bij nacht of dag.

Om zijn berouw, vertrouwde hij, zou Onze Lieve Heer hem voortaan wel ongemoeid laten! En ziehier een voorbeeld van het tweede. Toen Strijen in 1759 geheel was afgebrand, hield de dominee van een naburig dorp een toepasselijke preek, en nam tot tekst: Ps. 78, vs. 21. "Een vuur werd ontstoken tegen Jakob, en toorn ging op tegen Israël" [1].

Als de boeren zoo in hun bijgeloof gesterkt werden, was 't geen wonder, dat zij naar geen goeden raad van verstandige lieden luisterden, en zelfs de vermaning van Lieve van Ollefen vruchteloos bleef.

De Amsterdamsche brandweer en de spuit van Jan van der Heyden handhaafden lang hun roem; maar thans ligt die verflensd. Waarom? Dit onderzoekt de Oude Tijd niet.

De eerste moet nu door een regiment pompsoldaten en de laatste door de stoomwaterkrachtmachine vervangen worden.

---

[1] Zie de beschrijving van *Hilversum*, bl. 14, *Westmaas*, bl. 4 en 16, *Strijen*, bl. 10.

DIENSTBODEN.

"Van de dienstboden op een anderen keer", heb ik op bl. 310 gezegd, en die zijn dus nu aan de beurt. Wat zijn de slechte manieren, waar men heden ten dage over klaagt en ook in de kranten van schrijft? — Brutaliteit, babbelarij en pronkzucht. Is dat nieuws van den dag, als de kranten vertellen? — Och neen, 't is precies als vóór tweehonderd jaren. En om u dat klaar te toonen, zal ik de u keuren geven, die er tegen gemaakt zijn; ik zal ze u geven in hare schilderachtige originaliteit, en gij zult er tevens de straffen in vinden, waardoor de Heeren het kwaad poogden uit te roeijen. Dat dit doel ook bereikt is, wordt door de geschiedenis niet bewezen.

Ziehier drie artikelen uit eene Amsterdamsche keur van den 23n Januarij 1682, waarin over de drie genoemde ondeugden gehandeld wordt. Tot gemak onzer lezeressen zal ik de oude spelling in de hedendaagsche veranderen.

I. Brutaliteit.

Geen Knechts, Kameniers, Meiden of Minnemoers zullen zich verstouten in 't allerminst hunne Heeren, Meesters of Vrouwen kwalijk te bejegenen met woorden of werken, op straffe van zes weken in de Boeijen, te water en brood, gezet te worden. En opdat dit te beter zou kunnen uitgevoerd worden, zoo verstaan Mijne Heeren van den Geregte, dat, indien de Heer, Meester of Vrouw, aan wien de kwade bejegening is geschied, zulks onder eede komt te verklaren, daaraan volkomen geloof gegeven, en de Knecht of Meid, zonder eenige oogluiking gestraft zal worden.

II. Babbelarij.

Geen Knechts, Kameniers, Meiden, Naaisters of Minnemoers zullen iets van hetgeen, ten huize daar zij dienen, komt voor te vallen of te geschieden, tegen anderen buitenshuis mogen overbabbelen, veel min, met labbekakkerij, twist en tweedragt tusschen de huisgenooten, naaste vrienden en anderen, stoken. Zoo zij zulks hooren van de andere, hunne mededienstboden, zullen zij gehouden zijn, dit aanstonds aan hunne Heeren, Meesters of Vrouwen bekend te maken. En zoo wanneer uit zulke labbekakkerijen of twiststokingen eenige onlusten tusschen de huisgenooten of

anderen komt te rijzen, en de labbekakkerijen kunnen bewezen worden, zullen zoodanige Knechts, Kameniers, Meiden, Naaisters of Minnemoers, door wie de onlusten zijn veroorzaakt, zonder eenige verschoning, drie maanden in het Spin- of Tuchthuis gezet, of anders, naar gelegenheid van zaken, met meer of minder straf gebeterd worden.

III. Pronkzucht.

Vermits sedert eenigen tijd onder de dienstboden zoodanige uiterlijke hoovaardij in 't dragen van Kleederen, Kanten, Krullen, Lokken, Strikken enz. is ingevoerd, dat er geen of weinig onderscheid tusschen de kleeding van hare Vrouwen en haar gezien kan worden; en dewijl dit strijdende is tegen de betamelijkheid en goede zeden; — buiten en behalve dat de dienstboden, die zulks uit haar loon niet kunnen bijbrengen, en echter met anderen willen gelijkstaan, daardoor tot ontrouw, dieverij, hoererij en andere vuiligheden vervallen; — zoo hebben Mijne Heeren van den Geregte, om daarin zooveel doenlijk te voorzien, geordonneerd en gewillekeurd:

Dat de Kameniers, Dienstmeiden, Naaisters, Minnemoers, noch andere dienstboden hoegenaamd, die in vaste huur verbonden zijn, na den eersten dag van Mei eerstkomende, voor hare bovenkleederen, zoolang zij dienen en in vaste huur blijven, niets anders zullen mogen dragen als een modest en zedig kleed; namelijk: geen zijde, fluweel noch felp. Hare kleeding zal bestaan in een Jak en Schort, zonder dat zij Tabberts, Samaren, Bouwens of andere dergelijke kleeding zullen mogen gebruiken. Ook zullen zij in 't allerminste niet mogen dragen eenige gemaakte Krullen, Strikken, noch eenig ander dergelijk afhangend cieraad; ook niet eenige Kanten, alsmede geen boordsel op boven- of onderkleêren, geen Goud, Gesteente, noch Koralen; — alles op verbeurte van 't opperste kleed, zoo menigmaal iemand daarover bekeurd wordt, of dit te lossen of af te koopen met tien guldens.

De Knechts zullen mede niet vermogen aan hunne Dassen eenige Kant, hetzij genaaid of gewerkt, te dragen, noch ook eenige Linnen-mouwen of Lubben, op de verbeurte als voren.

't Werd er echter, ondanks die mooije keuren, niet beter op. In 't midden der vorige eeuw droegen de heerenknechts gouden horloges (zoodat de heeren, om zich te onderscheiden, zilveren droegen), en kameniers en meiden gingen in 't juweel. En om dat te kunnen bekostigen, behoefden zij zich niet eens met bovengenoemde "vuiligheden" te bezondigen. Het

fooijenstelsel was toen tot een verbazende hoogte opgevoerd, en veel geven heette "zijn fatsoen ophouden bij domestieken". Ook werd op alle visites kaartgespeeld, en de heeren en dames zouden hun fatsoen te kort gedaan hebben, zoo zij geld in den zak gestoken hadden: alles bleef bij de kaarten op de speeltafeltjes liggen "voor de domestieken", die er "mooi weêr meê speelden".

LIJFSTRAFFELIJKE REGTSPLEGING.

V.

HUISDIEVERIJ.

Onder "huisdieverij" verstond men in de 17e en 18e eeuw dieverij binnenshuis gepleegd door lieden, die in huisdienst waren. Daarop werd, in dezelfde keur, die in het voorgaande artikel genoemd is, deze straf gesteld:

"Alle huisdieverij door Knechts, Kameniers, Meiden, Naaisters, Minnemoers, of, door hun toedoen, door anderen bedreven wordende, — 't zij die in veel of weinig bestaat — zal voortaan, zonder eenige kreuking, met een strenge geeseling worden gestraft; en bovendien zal de dief voor eenigen tijd in 't Spin- of Tuchthuis gezet worden, naar gelegenheid van zaken".

Daar werd gedurende geheel de 18e eeuw de hand aan gehouden, en zoo teekende dan ook de meergenoemde Jakob Bicker Raye, met blijkbare voldoening, in zijne jaarboeken aan, dat, toen er op den 21n Julij 1766 "justitie gedaan" werd, ook zijne gewezene schoonmaakster Bregje, die hem zes zilveren vorken ontstolen had, streng gegeeseld was en wel vijftig slagen gekregen had.

Maar 't is ook wel gebeurd, dat, nadat de meid of knecht de geeseling ondergaan had, het vermiste voorwerp in huis teruggevonden werd en de onschuld van den beschuldigde aan 't licht kwam. Wee dan den Meester en de Vrouw! Dan daagde, naar oude zede, het volksgerigt op: de heele buurt, waar de familie van den gegeeselde woonde, kwam 't huis bestormen en plunderen in minder tijd dan de compagnie van de wijk noodig had, om in 't geweer te komen; — trouwens in zulke gevallen haastten de schutters zich niet zeer. Vóór eene halve eeuw wisten oude lieden hier nog aandoenlijke dingen van te verhalen, en in het boek van Jakob Bicker Raye vond ik er ook voorbeelden van.

EEN TENTOONSTELLINGSGEBOUW.

Ziehier een stadsgezigt, dat menig Amsterdammer thans niet meer herkent, ofschoon 't uit het hartje van Amsterdam genomen is. 't Is de Kalverstraat, van den Heiligeweg gezien, in 't kostuum van vóór twee eeuwen. Men ziet hier nog de voorvaderlijke winkels onder breede luifels verscholen, waar tegenwoordig glazen magazijnen en winkelpaleizen schitteren; en zachtkens slieren de oude Amsterdamsche sleedjes over de keijen, waar tegenwoordig het indrukwekkend symbool van snellen vooruitgang en hooger streven — de hoogbeladen omnibus met zijn binnen- en bovenpassagiers, — als een wagen van Djaghernaut, rost door de volle straat

> Met rommelend gerol en ratelend gerucht,
> En met verplettring dreigt elk, wie niet haastig vlugt.

Het huis op den hoek der Olieslagerssteeg, met het stadswapen in den geveltop, is een tentoonstellingsgebouw. Onze voorouders hadden zoowel hunne tentoonstellingen als wij, maar op veel kleiner schaal: van een wereldtentoonstelling hebben zij den naam nooit gehoord, ja, van een nationale zelfs nimmer gedroomd; hunne tentoonstellingen mogten niet eens stedelijk heeten, want zij beperkten zich tot een gild, neen, minder nog: tot één bijzonder ambacht. 't Is het Schrijnwerkerspand, dat gij hier ziet, of, als 't in de wandeling genoemd werd: het Kistemakerspand. Hier vond men, zoowel op de beide bovenverdiepingen als beneden, jaar uit jaar in, een immerdurende tentoonstelling van allerhande schrijnwerk, zoo prachtig als men ergens zag.

"Dit huis staat dagelijks open van den morgen tot den avond," zoo schreef Melchior Fokkens in 1662, "en elk mag er vrij ingaan, inwoners en vreemden. Beneden staan veel groote, schoone kassen, sommigen van klaar ebbenhout, anderen van gemarmerd en sakkerdanenhout. Men ziet er ook van noteboomenhout, en er zijn er, die heel cierlijk met schildpad zijn ingelegd. Op verscheidene lange rijen ziet men dit werk hier staan, waar men tusschendoor gaat, en alles kan bezigtigen. Sommigen dezer kassen kosten weinig minder dan duizend gulden, anderen zes- of zevenhonderd, maar men vindt er ook van twee-, drie- of vierhonderd gulden."

En bij deze prijzen moet men in 't oog houden, dat het geld destijds

veel hooger waarde had dan tegenwoordig; een juiste vergelijking is moeijelijk, maar men overdrijft zeker niet, als men voor den gulden van toen den rijksdaalder van onzen tijd stelt.

Een wegwijzer in 't begin der 18e eeuw sprak er ook van, maar noemde geen prijzen: "Men ziet hier een oneindig getal konstig gemaakte kassen, kabinetten, tafels, rustbanken, theerakken, en diergelijke soorten meer, en deze plaats mag van ieder, dien 't gelieft, bewandeld worden." En dien 't geliefde, kon er wat koopen ook, want dit was eigentlijk het doel der tentoonstelling.

Twee vrouwen hadden er de directie. De eene was door de burgemeesters als Pandvrouw aangesteld en beëedigd (alweêr een bewijs voor 't geen de heer Croockewit op bl. 338 heeft opgemerkt); — de andere was eene der gildebroedersvrouwen, die hier, elk op hare beurt, eene week moesten zitten.

De instelling dagteekende uit het begin der 17e eeuw; de oudste ordonnantie, die wij kennen, is van den 17en April 1624, maar denkelijk bestond het Pand al vroeger. In het 18e artikel dier ordonnantie leest men het kurieuze voorschrift, dat de Pandvrouw "gehouden was, wel toe te sien, dat daer geen onreynigheyt aen 't werck gedaen en werd." O Hollandsche zindelijkheid!! — Maar onbegrijpelijk is 't, hoe deze vrouw op drie verdiepingen tegelijk op die onreinigheiddoeners passen kon, terwijl zij tevens verkoopen en boekhouden moest. En 't zal welligt daarom geweest zijn, dat later geordonneerd werd, dat ook twee gildebroeders, elk op hun beurt, een week lang in 't Pand moesten zijn om op te passen.

Na de omwenteling van 1787 werd dit gebouw in een ruiterskazerne herschapen, maar vier jaren later weêr tot het aloude gebruik ingerigt. 't Pand had echter zijn besten tijd gehad, en naderde zijn einde.

In 1808, toen koning Lodewijk zijne residentie te Amsterdam vestigde, waren er gebouwen noodig voor ministeriën en administratiën. Voor de *Bureaux der Convoyen en Licenten* werd het Latijnsche school op 't Cingel in beslag genomen: — de Rector trok met zijn "wereld vol illusie" [1] naar 't Kistemakerspand, en dit laatste verhuisde naar de Warmoesstraat tegenover de Wijde-kerksteeg [2], waar 't eerlang te niet ging. Toen 't Gild werd afgeschaft, verviel ook het Pand.

---

[1] Dit is een woord van De Génestet.

[2] *Het tegenwoordig Amsterdam*, 1809, bl. 50, 275, 311,

BONTEKOE, DE THEE-DOKTER.

Is het een bewijs van de onvolmaaktheid of van de voortreffelijkheid der menschelijke natuur, dat de menschen, — en wel zij, die de knapsten en grootsten zijn, of daarvoor gehouden worden, 't meest — altijd onderling twisten en strijden over de zaken, die hunne dierbaarste belangen betreffen? — Wie oppervlakkig oordeelt, meent het eerste; wie dieper kijkt, zal welligt het laatste beweren.

"Zoo mij geoorloofd is, de waarheid te zeggen", schreef Dr. Kornelis Bontekoe, "zoo komt, onder de weldoeners van 't menschdom, de eerste rang toe aan de ware Godsgezanten [de vrome predikanten], en de tweede aan de Geneesheeren [1].

Juist; het heil der ziel heeft steeds voor 's menschen allerhoogst belang gegolden, waarom dan ook de geestelijken en godgeleerden steeds de vinnigste kemphanen geweest zijn.

Na 't zieleheil volgt het lichamelijk welzijn; daarom staan de dokters en gezondheidsleeraars in den tweeden rang, maar om dezelfde reden hebben deze heeren dan ook den kerkelijken in twistzucht en strijdlust weinig toegegeven.

Daar is Bontekoe getuige van. Hij was in zijn vak even ijverig en knap als Ds. Smijtegelt [2] in 't zijne, en hij was ook even scherp en hard.

Waren er, volgens Smijtegelt, weinig bekeerde predikanten, volgens Bontekoe waren er ook weinig ware geneesheeren [3]. Noemde Smijtegelt

---

[1] Bl. 15 van het boek, waarvan ik hier den titel in zijn geheel afschrijf.

"Tractaat van het Excellenste Kruyd Thee: 't welk vertoond het regte gebruyk en de groote kragten van 't selve in Gesondheyd en Siekten: Benevens een Kort Discours op *Het Leven, de Siekte en de Dood: mitsgaders op de Medicijne van dese tijd.* Ten dienste van diegene, die lust hebben om *Langer*, *Gesonder* en *Wijser* te leven. Den tweeden druk. Vermeerdert en vergroot met bijvoeginge van noch twee korte verhandelingen, I. van de Coffi. II. van de Chocolate. Mitsgaders van een Apologie van den Autheur tegens zijne Lasteraars. Door Cornelis Bontekoe, Doctor in de Medicijnen. 's Gravenhage 1679."

Men ziet, dat er velerlei zaken in dit boek te lezen zijn. Zoo dikwijls ik 't verder aanhaal, zal ik 't met de enkele letter T aanduiden.

[2] Zie hiervoor, bl. 296 en volgg. [3] T. bl. 15.

sommigen zijner ambtsbroeders: luiaards en vadsige optooijers; Bontekoe noemde velen der zijnen: domoors en bedriegers [1], ja, erger nog: moordenaars en beuls [2]. En gaf Smijtegelt 145 preeken over één tekst, Bontekoe gaf 145 kopjes thee aan één patient! — Wie hem den theedokter noemden, lasterden hem niet.

Ergerde Smijtegelt zich over de predikanten, die de gunst der grooten zochten om hunne tafelvrienden te worden, — Bontekoe schold op de "naam-doctoren", die hun praktijk en reputatie maakten door hun aanhang van apothekers, chirurgijns en vroedvrouwen [3].

Had Smijtegelt, bij al zijn deugd en ijver, veel vijanden, — Bontekoe niet minder. Ook hij werd voor een weetniet en een stijfkop gescholden, en 't laatste zeker met meer regt dan het eerste. En al blijkt het niet, dat zijne vijanden 't zoo erg maakten, als die van Smijtegelt, wiens leven zelfs somtijds gevaar liep, toch wisten zij 't hem wel zoo benaauwd te maken, dat hij 't land ruimde.

Bontekoe was een Alkmaarder, die te Leiden in de geneeskunde en tevens in de Cartesiaansche filosofie gestudeerd, en zich in den Haag als dokter gevestigd had. Zijn leermeester was professor De la Boë Sylvius, een zeer geleerd man, die de geneeskundige wetenschap wijsgeerig opvatte en behandelde, en een nieuw stelsel vormde, dat het Chemiatrisch systeem genoemd werd. Velen oordeelden echter, dat hij de toepassing der scheikunde te ver dreef, en dat zijn stelsel schadelijk en gevaarlijk was. Bontekoe integendeel was er een ijverig voorstander van, en wilde in den Haag als "een Reformateur" optreden, maar ondervond een hevigen tegenstand. "Dat komt", zei hij, "omdat de wereld geregeerd wordt door de opiniën der menschen, die 't gezag boven anderen hebben; zij is zelden in staat er zich van te ontdoen, en wel te ontvangen den man, die als een Reformateur te voorschijn komt" [4].

Maar de geneeskundigen dan? Die zijn toch niet aan de opiniën der menschen onderworpen. "Neen", zegt Bontekoe, "maar zij zijn lui en ongeleerd [5], vuilgewinzoekers, die de menschen tormenteeren, ziek houden en dikwijls zieker maken [6]. De nieuwe onderzoekingen en de nieuwe methodes zijn al te voordeelig voor de menschen, dan dat de doctoren, die 't geld zoeken boven de gezondheid hunner patiënten, die zouden omhel-

---

[1] T. bl. 17. [2] T. bl. 327. [3] T. bl. 19. [4] T. bl. 322.
[5] T. bl. 26. [6] T. bl. 15.

zen. Deze ignoranten ontzien zich evenwel niet te pretendeeren, dat zij ware medicijnmeesters zijn; zij zweren bij Hippokrates en Galenus, die zij niet eens lezen kunnen, daar zij geen Grieksch en maar weinig Latijn verstaan. Waarlijk, Hippokrates en Galenus zijn nooit te lui of te koppig geweest om te leeren, zoo als deze ignoranten" [1].

Gij ziet het, Bontekoe vleide zijne kollegaas niet, maar hij zei dan ook zelf, dat hij van geen vleijen hield; en als men hem verweet, dat hij te scherp was, antwoordde hij, dat hij veel in Calvijn gelezen en van dezen geleerd had, de dwalingen met kracht tegen te gaan [2].

Nu was Bontekoe inderdaad een knap en geleerd man, maar wat hij voor zijne kracht hield, was juist zijne zwakheid, — hij was een doordrijver, en verwekte daarmeê zich overal vijanden. En 't ergst was, dat hij zich door zijne overdreven theeliefde belachlijk maakte.

De beroemde Nikolaas Tulp te Amsterdam was hem voorgegaan in de lofverheffing der thee. Deze had gezegd, dat er geen plant was te vinden, bij welker gebruik men ouder worden kon, en dat zij den mensch voor kramppijnen bewaarde en wakker hield [3]. Bontekoe werkte dat thema verder uit. Hij vond in de thee het middel om langer, gezonder en met beter hersenen te leven dan de menschen gemeenlijk doen, en als men zijn traktaat van de thee (dat geen traktaatje is, maar een boek van tweehonderd paginaas) doorleest, bespeurt men, dat de thee goed is tegen alle kwalen.

"Hij leert, dat wie thee drinkt, nooit ziek worden of sterven zal", zeiden zijne tegenstanders.

"Neen", zei hij, "dat zeg ik niet; wel wenschte ik, dat de thee zooveel kracht had, maar al heeft zij die niet, zoo bevrijdt zij toch den mensch van vele ziekten en doet hem lang leven [4]. Indien alle menschen één natuur hadden, dan zoude ik geen zwarigheid maken hun aan te raden, 50 of 100 of 200 kopjes achtereen te drinken. Ik heb menigmaal zooveel gedronken op een voor- of namiddag, en niet alleen ik, maar velen met mij hebben 't zelfde gedaan, waarvan nog niet één gestorven is" [5].

"O", riepen de spotters, "je moet hem maar zien. Door al zijn theedrinken, zijn zijne balzamieke sappen zoo verdroogd, dat zijne gewrichten rammelen als kastanjetten, wanneer hij voor den wind naar iemand toekomt".

---

[1] T. bl. 26. [2] T. bl. 327. [3] *Geneesk. Waarnemingen*, IV B. 60e hoofdst.
[4] T. bl. 68. [5] T. bl. 245.

"Neen", zei Bontekoe, "alles wel considereerende, kan niemand met regt de thee houden voor een kruid, dat zoo zeer verdroogt" [1].

Anderen weêr zeiden, dat hij de thee aanprees, omdat de heeren van de Oostindische-compagnie hem daarvoor betaalden.

"'t Is niet waar", zei Bontekoe; "maar ik doe het uit liefde voor onze natie, die 't geluk geniet boven de anderen, dit kruid overvloediger te ontvangen door den Indischen handel, en omdat ik een groot liefhebber ben van een plant, zoo rijk in deugden [2].

Laten wij eens hooren, hoe Bontekoe als geneesheer over zijne tijdgenooten oordeelt. Of hij een onwraakbaar getuige is? — Ik geloof ja, mits wij in 't oog houden, dat hij de slechtste zijde naar voren brengt, en er een sterk licht op vallen doet. En ziehier op welke gronden wij mogen aannemen, dat Bontekoe waarheid spreekt.

1° Lieden van zijne soort overdrijven wel, maar liegen niet.

2° Hij spreekt in openbaren geschrifte, en betuigt zoo dikwijls, dat het hem om de waarheid en om haar alleen te doen is, die hij aan 't licht wil brengen ten koste van zijn eer en voordeel [3], terwijl hij geen lof van menschen zoekt, maar ook hun verachting niet verdient, en al zijne lezers tot regters stelt [4], — dat wij hem voor geen openbaren leugenaar kunnen houden.

3° Wat alles afdoet, zijn getuigenis wordt bevestigd door anderen, die 80 en 90 jaren later schreven, toen het "met betrekking tot doctoren, chirurgijns en apothekers" nog evenzoo gesteld was, als in Bontekoes tijd. Ik bedoel de Spectators, Zedemeesters, Philanthropen, Denkers, enz. der vorige eeuw. En men behoeft er niet al die schrijvers zelven op na te zien, wat menigeen te moeijelijk zou vallen: de heer J. Hartog heeft onlangs een uitmuntend werk geschreven over die "Spectatoriale geschriften," en men behoeft daarin slechts bl. 163—166 op te slaan.

Nu willen wij Bontekoe hooren. Hoe leefden de lui? —

"Zij leven", zegt Bontekoe, "als dolle en uitzinnige menschen, die zich overgeven aan hunne lusten, en vervallen van de eene ziekte in de andere, van pijn tot pijn, totdat de dood hen wegneemt, en hen stelt in een staat, die waardig is hun dolle ligtvaardigheid [5]. De meeste menschen verachten alle goede orders tot bewaring der gezondheid [6].

[1] T. bl. 79. [2] *Waarschouwinge*, bl. 6,7. [3] T. bl. 33. [4] T. bl. 326.
[5] T. bl. 9. [6] T. bl. 43.

De gulzigheid, die de moeders hare kleine kinderen 't eerst leeren, vermeerdert met de jaren. Men staat 's morgens op om aanstonds zich aan den morgendrank over te geven en de maag te openen tot de debauches van den dag, die zelden een einde nemen vóór den laten avond [1]. Die kwade manier van leven volgen alle menschen, en men kan er niet van ontschuldigen zelfs diegenen, die allergereguleerdst zijn [2]."

Dit laatste is wat erg. Hij wil zeker zeggen: zelfs de knapste lui leven niet volgens de regelen der gezondheidsleer. Maar dit perfekt te doen, is wel wat moeijelijk, en — de heeren zijn 't nog niet altijd eens.

En hoe onverstandig waren de menschen! — "Zij zijn zelf de oorzaak hunner ziekten en pijnen [3], maar de een wijt die aan de sterren, aan hare kwade conjunctie en gevaarlijke affecten, — de ander aan zijne geboorte onder eene ongelukkige planeet, — een derde aan de aarde of aan de zee, die een kwaden damp opgeeft; — en die allerreligieust willen zijn, beschuldigen God, om hun eigen schuld niet te bekennen [4]. In hunne ziekten en pijnen geven zij zich over aan de heillooze maximen van wijven, kwakzalvers, snijders, barbiers, apothekers, en al wie los en ligtvaardig genoeg is om raad te geven [5]. Vreemde kwakzalvers gelooft men 't liefst. Hoeveel ignoranten, die in hun vaderland geen merite hadden, heeft onze natie ontvangen voor gaauwe Medicijns! [6]." —

Juist; kwakzalvers, die een vreemde taal spreken, waren en zijn hier zeer gewild. Bejaarde lezers herinneren zich de Hongaarsche dokters nog wel, die, in een huzarenkostuum met hooge laarzen, groote hoeden en lange blaauwe mantels, waar ze 't medicijnkistje onder droegen, aan de huizen rondgingen, en voor bijzonder knap gehouden werden. En dat het publiek tegenwoordig nog niet veel wijzer is, bewijzen de kwakzalvers-advertentiën en de aankondigingen van uitheemsche "professors" in de kranten.

Zei Bontekoe van de Vrouwen niets? — Wel zeker. De juffers verweet hij, dat ze, van haar jeugd af hare lichamen bedierven naar de mode, en hij raadde den jongelingen aan, daarop acht te slaan, en geen juffertje tot vrouw te nemen, "zoo gedebaucheerd en bedorven van lichaam als de meesten in ons land zijn" [7]. En niet enkel door de modezucht, maar door ijdelheid en snoeplust bedierven de jongejuffrouwen zich zelven. "Hoeveel zijn er die kalk, turf, stijfsel en andere dingen eten om blank te zien! Wat al citroenen, gedroogde schol, neuten en andere snoeperijen, eten

---

[1] T. bl. 11. [2] T. bl. 12. [3] T. bl. 35. [4] T. bl. 12. [5] T. bl. 16.
[6] T. bl. 28. [7] T. bl. 50, 51.

zij, niet om te leven, maar om voor een weinig lekkernij gezondheid en leven te verliezen!" [1] O, dametjes der 17e eeuw!!!

De moeders verweet hij, dat zij hare kinderen reeds vóór de geboorte bedierven en het daarna niet beter maakten [2]. "'t Eerst, dat zij het kind leeren is de gulzigheid. Op den minsten schreeuw, al is 't van pijn, geven zij het zog of bierpap. Schreeuwt het nog, dan schudden en rollen zij 't in een wieg, om het dronken te maken of flaauw te doen worden, om geen pijn te voelen of niet te kunnen schreeuwen. Onze vrouwen zijn tevreden, als zij niet weten, wat haar kind deert [3]. De opvoeding, die de moeders aan hare kinderen geven, doet veel kwaad en is de bron van duizend ziekten [4]".

En dan wilden die dames nog wel dokteren! "Men ziet, dat alle dagen de apothekers, de kameniers, oude wijven, ja zelfs de Mevrouwen den dokter spelen, en geen dokter roepen als in den uitersten nood, of alleen om te hebben de approbatie van den dokter. En de meeste doctoren zijn zoo laf, dat zij zelden den moed hebben tegen te spreken hetgeen een Mevrouw proponeert [5]."

En namen de dames hem dat niet kwalijk? — Heel kwalijk zelfs! Maar Bontekoe zei: "ik ben geen flatteur van de vrouwelijke sexe, maar ook geenszins de man, om haar te bespotten. Ik heb alleen iets gezegd van hetgeen in haar manier van doen verkeerd is, en dat is evenmin kwetsend als wanneer een predikant tot haar verbetering hare gebreken aanwijst [6].

En nu komen de Dokters zelven aan de beurt. Hoe hebben zij gestudeerd? — "Kort en uit een gierige beurs, of die meer open was voor de debauches der akademiën dan voor de boeken en het honorarium der professoren. Zij reizen zelden, of dikwijls maar tot ijdele glorie en om de debauches, die zij in een vreemd land nog vrijer plegen dan aan de akademie. De meeste ouders, die van hun zoon een dokter maken, meenen dat deze kunst alleen strekt om geld en eer te winnen, en daarom zijn er weinig ware geneesheeren in ons land [7]. De naam-doctoren, die, zonder studie, en met een promotie voor geld verkregen, zich uitgeven voor 't geen zij niet zijn, beelden zich in, dat de *Konst der Medicijne* een kunst is om geld te winnen [8]. Zij doen meer kwaad dan men weet, want niet alleen bedekt de aarde hunne fouten en moorden, maar hun reputatie, die zij door finesse maken, doet hunne dwalingen voor goed keuren [9]. Er zijn dokters van 40 of 50 jaren, die niets weten van de chemie, die heerlijke en noodige

---

[1] T. bl. 110. [2] T. bl. 9 en 10. [3] T. bl. 10 en 11. [4] T. bl. 44. [5] T. bl. 25.
[6] T. bl. 352. [7] T. bl. 28. [8] T. bl. 18. [9] T. bl. 16.

wetenschap, zonder welke men geen geneesheer wezen kan, ja zelfs niet van de circulatie van 't bloed, die 't eenige fondament van de geneeskunde is [1].

Hoe gedroegen de dokters zich onderling? — "De eene dokter haat, benijdt en belastert den anderen. In consultatiën disputeeren ze, niet om 't welvaren van den zieke, maar om zich zelven boven anderen te verheffen, al was 't ten koste van 't leven van den patiënt. Soms wordt dan een apotheker, die den zieke vroeger weleens in een klein geval raad gegeven heeft, geroepen om de twistende doctoren te scheiden. Deze helpt den een of den ander, of stelt zich in plaats van beiden en neemt de genezing op zich [2]. 't Gebeurt dikwijls, dat de menschen, in hun ongerustheid door 't gekibbel der doctoren, zich liever overgeven aan een apotheker, dan langer gekweld te worden met kwestiën, waar zij toch niets van begrijpen [3]. Zoo de dokters onder elkander leefden zonder dien duivelschen nijd, zonder afgunst, als de eene een patiënt meer heeft dan de ander, elkander niet hatende of slaande, — hun ambt zou hooger geacht worden dan eenig ander emplooi van de wereld [4]." —

Als Bontekoe verschillende soorten van dokters opgeteld heeft, die natuurlijk allen niet deugen, besluit hij: "Ik heb nog een ander soort zeer veel gevonden, en die schijnen mij de ergste van allen. 't Zijn de doctoren, die hun zieken genezen met drie recepten: 1° de visite, 2° een zoet discours, 3° de tijd; waarbij sommigen nog een 4° voegen, namelijk een gebed. Wat beteekent hun gebed? Is dat de functie van een dokter? Neen, 't is God tenteeren, dat men in plaats van de natuurlijke middelen aan te wenden, die Hij geschapen heeft, begeert dat Hij een mirakel zal doen en den zieke genezen zonder middel!! [5]" —

Waren de apothekers goed? — "De apotheken zijn zoo slecht, dat ik aanneem, duizend considerabele misbruiken daarin aan te wijzen. Er zijn, 't is waar, groote en cierlijke winkels, waar de potten en flesschen pronken met vergulde titels, maar van binnen zijn die gevuld met onnutte *drogues* en verouderde of slecht geprepareerde *compositiën* [6]. Hoeveel ongelukken zijn,

---

[1] T. bl. 27.

[2] Welke kunstjes nog in het midden van de tweede helft der vorige eeuw sommige apothekers er op hadden, om den dokters het werk uit de handen te nemen, kan men lezen in 't reeds genoemd boek van den heer Hartog, bl. 164, 165.

[3] T. bl. 19, 20. [4] T. bl. 23. [5] T. bl. 22, 23.

[6] Daar wist pater Abraham a Sancta Clara ook van te spreken. "Men vindt er somtijds, die wel vele *scrupels* in de apotheek, maar weinig scrupel in hun geweten hebben. Zij koopen

sints eenige jaren, wel gebeurd door lossigheid van apothekers! Hoe dikwijls hebben zij vergift voor medicijn gegeven! Hoe menigmaal betrouwen zij den winkel aan knechts, even jong als onkundig, ja zelfs aan hunne vrouwen en dienstmeiden! Hoe menigmaal is een apotheker oorzaak, dat een patiënt, zelfs wanneer de dokter zijn best doet, toch niet geneest, omdat de recepten niet goed klaargemaakt worden, en hij 't een voor 't ander of krachtelooze medicijnen geeft!

En of dit nog niet genoeg ware, — hoeveel apothekers spelen den dokter! Laat de Overheid eens overwegen wat beter is, een dokter, die zijn apotheek heeft, of een apotheker, die voor dokter uitgaat. Toch wordt het laatste toegelaten en 't eerste verboden [1]. En onze burgers zijn zoo dwaas, dat zij 't recept van den dokter door den apotheker laten beoordeelen, en hun vertrouwen in den dokter gronden op het advies van den apotheker [2]." — De Haagsche apothekers waren over dit en al 't overige, wat Bontekoe van hen zei, zeer vergramd, en een hunner liet op zijn vensterluik een bonte koe schilderen met een gekskap op den kop, omringd van domme beesten, — waar de Hagenaars om lachten.

"'k Geef er niet om," zei Bontekoe. "Als de menschen in den Haag zoo gek zijn, dat zij mij voor gek houden, omdat men mij in een schilderij als gek verbeeldt, des te erger voor hen [3]."

Maar laten wij nu hooren, wat hij van de Chirurgijns zei.

"Onze chirurgijns zijn: 1° lieden, die eenige jaren een scheerwinkel waargenomen en geen of weinig studie gemaakt hebben; want wat overeenkomst heeft de chirurgie met het baardschrabben? — 2° die ter zee gevaren hebben en in Indië geweest zijn, [en dezen hield men voor knapper, want zij staken een vlaggestok uit [4]]; — 3° die eens te Parijs in een hospitaal eenige maanden gekeken hebben, en dezen houdt men voor de bekwaamsten.

Wat doen de aankomende chirurgijns tegenwoordig? Zij genieten de trage instructie van twee of drie meesters, want zelden hebben ze er meer, en die meesters weten doorgaans zelf niets. De boeken, die zij lezen, zijn slechte vertalingen van werken, die weinig waarde hebben, — rapsodiën, vol oude dwalingen. Is 't geen schande, dat onder honderd chirurgijns naauwelijks één te vinden is, die de eerste beginselen van 't Latijn kent? Niet dat ik beweer (als zeker paskwilmaker mij verwijt), dat niemand

---

dingen voor een geringen prijs, die al bij des drogisten overgrootvader in den winkel geslingerd hebben."

[1] T. bl. 28—30. [2] T. bl. 19. [3] T. bl. 324, 325. [4] *Oude Tijd* 1872, bl. 346.

verstand heeft zonder Latijn, — maar ik zeg, dat niemand de chirurgie grondig kan leeren zonder Latijn, en men moet zelfs nog vrij wat meer kennen. En 't is hierom, zoowel om 't Latijn als om de studie van de medicijnen, dat twee chirurgijns in 's Gravenhage, de heeren doctoren Bruynstein en Solingen, zooveel uitmunten boven de anderen [1]."

Was 't wonder, dat toen al die andere Haagsche chirurgijns boos werden, en Bontekoe niet meer aankeken, ja, hem niet meer groetten op de straat? [2] — "'t Kan mij niet schelen," zei Bontekoe. "Laat de chirurgijns mij beminnen of haten, als zij zich maar verbeteren [3]!"

Dat Bontekoe niet jokte, bewijzen vele getuigen uit zijn en later tijd [4].

De tongen van vele dokters, chirurgijns en apothekers sleten zich af om Bontekoe te lasteren [5], — de mevrouwen en de juffers droegen hem een bitteren haat toe en bebabbelden hem, zooveel zij konden, — en de apotheker met zijn schilderij deed hem 't meeste kwaad, want daardoor werd hij de spot van den Haag en hij kon 't er niet langer uithouden. Hij trok naar Amsterdam en vandaar naar Hamburg en vervolgens naar Berlijn, waar de fortuin hem gunstiger was dan in den Haag, want hij werd er Hofmedicus. Ook hier trad hij als theedokter op, en spoedig wierpen ook de Duitschers hem 't verwijt naar 't hoofd, dat hij zich daartoe had laten omkoopen.

"Er liesz seine Patienten täglich 40—50 Tassen Thee trinken, keineswegs aber aus Ueberzeugung, sondern durch die Bestechungen der holländischen Theehändler bewogen [6]."

Bontekoe had gehoopt, met zijnen gezondheids-leefregel en tweehonderd kopjes thee voor- en namiddags, een aartsvaderlijken ouderdom te bereiken, maar die hoop werd niet vervuld. In de maand Januarij 1685 had hij 't ongeluk van de trappen te vallen, en zich zoo te bezeeren, dat hij stierf, toen hij pas 38 jaren oud was.

---

[1] T. bl. 30, 31. [2] T. bl. 32. [3] T. bl. 33.

[4] Zie, om er slechts van elk een te noemen: Roonhuizen, hiervoor bl. 50, en DR. ISRAELS in het *Nederl. Tijdschrift voor Geneeskunde* 1873, "Statistiek van het aantal heelkundigen in Amsterdam."

[5] T. bl. 325.

[6] Prof. WOLFF, *Conversations-Lexicon*, I. B. s. 249.

KINDERBIEREN.

VII.

TAND-, EERSTE JAAR- EN SPEENMALEN.

Hoewel van ouds het begankenismaal de rij der kinderbieren sloot, zoo vond toch de weelde later nog eenige nieuwe uit, en dat niet enkel uit smul- en praalzucht, maar ook omdat onze voorouders veel van huiselijke feesten hielden, en gaarne de gelegenheid aangrepen om er een aan te rigten. En daar, volgens Le Francq van Berkhey, "de Hollanders een natuurlijke geneigdheid voor de dichtkunst hebben," zoo moesten ook de Tand- en Eerste jaar- en Speenmalen steeds door poëtische feestklanken opgeluisterd worden; als: een "Letterkrans om het eerste tandje van Pietje", — een "Vreugdegalm bij 't eerste Jaargetijde van Mietje", — een "Gelukwensch op 't speenen van Grietje", — welke rijmstukken, na uitgegalmd of opgedreund te zijn, met een zwierige buiging aan de gelukkige ouders werden present gegeven, die ze zuinig bewaarden, totdat "het kind groot was". Maar Pietje en Mietje en Grietje stelden dan doorgaans heel weinig belang in 't geen de groote menschen vermaakt had, terwijl zij nog in de wieg lagen; de juffertjes, zoowel als de jonkmans, vonden volstrekt geen smaak in de rijmelarij, waar zij als "onnoozel wichtje" of "klein knaapje" aangesproken werden. Zij vonden dat zoo ijselijk laf en kinderachtig, dat ze die dingen aan snippers scheurden. Daardoor is er zeer weinig van voor de nakomelingschap bewaard gebleven; welk verlies echter niet is te betreuren, daar zelfs datgene, wat er van dit soort in de dichtbundels van voorname poëten voorkomt, meestal uitermate onbeduidend is.

Nu is 't wel waar, dat men van de speenmalen bewijzen kan, dat ze al heel oud zijn, immers in het Oosten tot Vader Abrahams tijd opklimmen; maar dit voorbeeld bewijst alléén, dat ze daar destijds onder de groote lui in de mode waren, maar niet, dat ze hier te lande al even oud zijn, en allerminst, dat zij hier in 't volksleven geworteld waren. Het duidelijkst bewijs dat zij dit niet waren, is, dat er nooit keuren tegen gemaakt zijn. Oud en algemeen, gelijk al de vroeger genoemde kinderbieren, waren zij hier te lande dus niet; maar slechts een bijzondere weelde voor de aanzienlijken en vermogenden, welke deze zich wel veroorloven mogten, zonder dat de keurmeesters behoefden toe te zien, of het volk er zich ook aan bezondigde.

HISTORISCHE ANEKDOTEN.

V.

MILITAIRE SYMBOLIEK.

Op den 9den Junij 1672 liet Berndje van Galen Grol opeischen door een Munstersch overste. Deze verkleedde zich als een tamboer, en hing een korfje met eijeren aan den arm. Voor 't bolwerk gekomen, smeet hij de eijeren stuk, en riep: "Zoo zal de Bisschop de stad verpletteren, als zij weigert zich over te geven!" — "Je kunt over een jaar of twee om bescheid komen," zei de kommandant Tengel. Maar die symbolische handeling had den krijgsraad en den burgers zulk een schrik aangejaagd, dat zij den dapperen kommandant dwongen, de stad over te geven.

VI.

DE PRUISEN.

Toen de Pruisen in 1787 in Holland kwamen, maakten zij zich gantsch niet bemind. De Prinslui, zoowel als de Keezen, haatten hen om verscheidene redenen. Een Duitscher schreef drie jaren later: "In Noordholland spreekt men gantsch niet tot lof van de Pruisen, welke men bij de laatste omwenteling heeft leeren kennen, en, om ze regt leelijk af te schilderen, voegt men er altijd bij, dat het zulke vuile menschen waren, dat zij zelfs op den grond spogen" [1].

Ja wel, daar wisten de Amsterdammers ook van. Zij maakten zelfs uit de roepen der straatnegocianten spotdeuntjes op de Pruisen. Bij voorbeeld. Velen kennen den eigenaardigen deun van de suikermispelen nog wel: "O, wat binne dat soikermispelen! Ien stoiver maar 'et kop!" — Daar maakte 't volk van: "O, wat binne die Pruisen misselik! Ze spoigen op je kop!"

Vóór een halve eeuw zongen de Amsterdamsche jongens het nog.

[1] GRABNER, *Brieven over de Vereen. Nederl.* bl. 243.

REGISTER.

A.

Aanspreken, 54.
Adam, 88, 106.
Adreskaarten, 39–47, 120–128, 218–224, 250–256, 284–288.
Afhaken der luiken, 154.
Afleggen, 153.
Afschaffers, 202.
Afzakkertje, 153.
Ageler-esch, 78, 79.
Alardus, 113, 115.
Albanisten, 133, 134.
Alkemade (K. van), 1, 2, 3.
Alkmaar, 227–229.
Alliantiefeest, 185.
Almanakken, 31, 166, 167, 247.
Alva, 26, 164, 165, 192, 196, 197, 198, 227, 262, 264, 331, 355—358.
Ambachten, 48–53, 111, 112, 309.
Ambachtsgilden, 209.
Ameland, 171.
Amsterdam, 180, 185, 186, 355, 358.
Amsterdamsche kermis, 200, 202.
Anatomie, 48.
Anekdoten, 95, 160, 167, 190, 192, 376.
Antonides, 129.
Apendans, 242.
Apothekers, 302, 372, 373.
Appellantsheeren, 319.
Arie, 33–35.
Austruweel, 178.
Auto-da-fé, 15, 16.
Autodidakt, 343.
Avondmaal, 299.
Avont (Peter van), 11.
Avonturiers, 225

B.

Babbelarij, 361.
Backenes (Dirk van), 41.
Baker, 54, 57, 109, 338.
Bakkerswapen, 303.
Bankbewaardersknecht, 100.
Bantammerstraat, 93.
Barbiers, 107.
Batenburg, 131, 134.
Beauvoir, 165.
Bedestond, 4.
Bedriegen, 183.
Beengesp, 66.
Beer, 45.
Beerleiders, 242
Begankenis, 178, 179, 180, 337.
Begankenismaal, 337, 338, 375.
Begrafenis, 154.
Beker van Bossu, 295.
Bekkesnijder, 51.
Bellen (gouden), 67.
Beluiden, 154.
Bepikte korf, 91.
Berg van barmhartigheid, 179.
Beroepbrief, 174–176
Besteedster, 20, 309, 310.
Bestedstertjes, 335, 353.
Beugeltasch, 67.
Beul, 51, 52, 144.
Beulin, 51, 52.
Beuling stoppen, 128.
Beursknecht, 98.
Beurzesnijder, 14.
Bezegelen, 321, 326.
Bicker, 93, 94.
Bierpap, 371.
Bijbelteksten, 303.
Bijgeloof, 15, 19, 359, 360, 370.
Bijnamen, 208, 311.
Bilderdijk, 285.
Bildt, 176.
Binnenhuis, 272, 273.
Bleeser (Dirk Jansz.), 286, 287.
Blijmaal, 110, 181.
Blumengraf, 119.
Bluschmiddelen, 19, 90, 187, 188.
Bocheljoens, 12, 13.
Bodebrood, 16.
Bodegraven en Zwammerdam, 86.
Boektitels, 68–72.
Boerebruiloft, 265, 269.
Boerebruiloftstoet, 241.
Boereglazekast, 339.
Boereherberg, 257.
Boerehuysen, 244.
Boerekermis, 243.
Boerekraamvetjes, 110.
Boeren, 27, 30, 305, 314.
Boere-rederijkerskamer, 266.
Boereschoolmeester, 266, 342.
Bontekoe (Kornelis), 366–374.
Boomschenders, 106.
Booze geesten, 1, 154.
Bordeelen, 298
Bordnurders, 73.
Boshuizen, 262, 264, 292.
Bossu, 36, 102, 103, 131, 262, 264, 292, 293, 330–334, 356.
Bouwen, 351
Bouwliedengild, 305.
Brand (Marinus), 131.
Brand blazen, 188.
Brand blusschen, 17–19, 58–60, 90–92, 113–115, 187–190, 193–195, 248, 249, 274–276, 306–309, 358–360.
Brande loopen (te), 59.
Brandemmers, 91, 92, 187, 189, 193, 194, 248, 274, 307, 359.
Brandenburg, 122
Brandewijnskom, 182, 183.
Brandhaken, 90, 188, 189, 194, 195, 248, 249, 307.
Brandhout, 96.
Brandkeuren, 58.
Brandklok, 19, 59, 188.
Brandkreet, 19, 59, 188.
Brandladders, 59, 187, 189, 194, 248, 307.
Brandmeesters, 58, 92, 188, 189, 194, 249, 275, 276, 307.
Brandrumoer, 60, 194.
Brandspuiten, 193, 194, 248, 249, 274, 306.

Brandspuitmeesters, 307.
Brandstokken, 194.
Brandwacht, 58.
Brandweer, 92, 194, 359, 360.
Brandzeilen, 187, 188, 194, 195, 248, 307.
Brederode, 176.
Breêro. 138, 140
Broeken, 66, 88, 240.
Broekknoppen, 66.
Broekstikken, 66.
Brugge met stroop, 314.
Bruiloftsdicht, 266, 270.
Bruiloftsstoet, 179.
Brutaliteit, 361.
Buedelsnijder, 14.
Buitenplaatsen, 204–206, 233–235, 280–282
Bundel pijlen, 192.
Burgerkleeding, 238–240, 298, 349–351.
Buskruit, 188, 189.
Buurtknecht, 236.
Buyck (Joost), 238, 262, 264, 293, 355, 357.
Byateris, 139, 140.

C.

Cabiljau, 227.
Canariesuiker, 117.
Carrousel, 170.
Cats, 352.
Chirurgijns, 48, 216, 373, 374.
Christelijke tucht, 82.
Cipierster, 338.
Contra-revolutie, 185.
Couragepap, 10.
Coymans (C. A.), 28.

D.

Dambrugge, 177.
Dansen, 298.
Debauches, 370, 371.
Degens, 240.
Delftsch porcelein, 146.
Deventerkoeken, 303.
Diemerdijk, 102, 104.
Diemermeer, 280, 281.
Dienstmeiden, 290, 309, 310, 351, 361, 362, 373.
Dieven, 19, 60, 113, 114, 194.
Dikke vrouwen, 202, 203.
Dirk Jansz. Hoen, 159.
Dobbelen, 96, 135.
Dockum, 156.
Doctoren, 367, 371, 372.
Doedel, 241, 242.
Doedelzakblazer, 241, 242, 243.
Doen (Mit mekaâr), 230.
Dommeldemet, 83. 84, 85.
Donderschoer, 78.
Don Quichot, 265, 266, 267, 270, 271.
Dood, 44.
Dood van Yperen, 136.
Doolhof, 242.
Doop, 299.
Doopbieren, 313
Doopmaal, 235, 236, 312–316.
Doopvetje, 314.
Doove bruiloft, 243.
Doove Elle, 113.
Dorpsschoolmeester, 341, 342, 345.
Draaikooi, 161, 163.
Draaiorgel, 241.
Drijvende, 55.
Drilkooi, 161, 163.
Drinkebroêrs. 135.
Drinken, 15, 74.
Drinkklokjes, 2.
Dronkenschap, 167.
Dronken zuipen, 236.
Duivel, 88, 113, 115
Dukdalf, 192, 196, 197, 199, 262, 264, 293, 330, 331, 356, 357, 358.
Dukdalfs uitluider, 2, 3.
Duutse muts, 4.

E.

Eeden, 236, 298.
Eenhoorn, 352.
Eenvondigheid, 238.
Eerlijkheid, 298.
Eerste-jaarmalen, 375.
Eetdag, 299.
Egmond, 191, 192.
Eijerboer, 111, 112.
Eijerdanser, 243.
Eijeren zoeken, 112.
Elle, 113–115
Emancipatie, 338.
Emmer, 91, 187, 350.
Endscheide, 318.
Engelbert van Nassau, 95, 96.
Enschede, 317.
Erven Stichters Comptoir Almanach, 166.
Esbattementers, 150.
Esch, 78.
Eten en drinken, 339.
Examineeren, 15.
Ezel (houten), 83.
Ezeldrijver, 83.

F.

Fabliau, 12.
Fabriekmerken, 126.
Fey, 50.
Floor (Jan), 295.
Floris Harmensz., 97, 138.
Foeke Sjoerds, 341–344.
Fopperij, 109.
Fooijen, 363.
Francijnen staart, 322.
Fransche mode, 89.
Frederik Hendrik, 53.
Frederik van Toledo, 27, 28, 36, 75, 131, 135, 195, 197, 227, 229.
Fresco, 41.
Funen, 93.

G.

Gaan, 152.
Gaan in 't zilver, 350, 351.
Gaper, 63.
Gard, 105.
Gasten tellen, 236.
Gasthuisman, 99
Gasthuismoeder, 283.
Gebeden, 72.
Geboortedichten, 313.
Gedenkpenningen, 190, 192.
Geeselborden, 105, 106.
Geeseling, 363.
Gehoornde schoenen, 88.
Gelag betalen, 135.
Geldgod, 235.
Geleyn Aerntszoon, 73.
Geneesheeren, 366.
Geneve, 77.
Geschenken, 108.
Gespannen, 180.
Gesuikerde spouwertjes, 54.
Geuzen, 76, 156.
Geuzen-duivel, 3.
Gevelsteenen, 120, 125, 127.
Gezellen van den spele, 149.
Gezondheidsleer, 370.
Gierighe Gheeraert, 138, 139.
Gieters, 187, 188, 194, 195.
Gildebeker, 74.
Gildeborden, 303.
Gildebrieven, 209.
Gildebroeders, 275, 307, 308, 309.
Gildegehaspel, 209–213.
Gildehuizen, 253, 254.
Gilden, 74, 209–213, 303–305.
Gildewezen, 210.
Glazenkast, 339.
Glimes, 165.
Gods gave, 217.
Goede tijd, 30.
Gouda, 132, 134.
Gouddraadtrekken, 128.
Govert 't Hoen, 37, 75–77.
Graaf van Antwerpen, 119.
Graaf van Halfvasten, 116–119.
Graaf van het Notenland, 119.
Graaf van Yperen, 119.
Granvelle, 190–192.
Griete Klaas-Korsdochter, 139.
Grooten, 297.
Grootje, 56.
Gulzigheid, 370, 371.

H.

Haagsche huizen, 42.
Haagsche kermis, 202.
Haarberg, 290.
Haardsteêgeld, 108.
Haarlem, 26–28, 75, 101, 131, 132, 133, 135, 164, 195, 229.
Haarlemmerweg, 75.
Haarzakken, 289, 290.
Halftalf, 268.
Halfvasten, 117, 118.
Handteekening, 322, 323, 326.
Handvesten, 18.
Hanegekraai, 327.
Hangeman, 144.
Hangen, 144.
Hansje in den kelder, 338.
Haring (Jan), 103, 292.
Haro, 144.
Hawaar, 56.
Heeren-begankenismalen, 338.
Heerenknechts, 361, 362.
Heerenpartij, 338.
Heil, 110.
Heil drinken, 1.
Heiligbeelden, 83.
Heiligdag, 150.
Heilig kooltje, 85.
Heksen, 15, 19, 359.
Herberg, 257.
Huwelijk, 147.
Huwelijks-kontrakt, 276, 277.

I.

IJssleden, 28.
Inkt, 158.
Inquisitie, 262, 263, 264, 293, 295.
Inquisitievlag, 292, 294.
Instructie, 310.
Instrumentschrijver, 342.
Iserman, 43.

J.

Jaardicht, 294.
Jaarwedden, 216
Jagershoorn, 318.
Jagt, 317.
Jagthonden, 318, 319.
Jagtregt, 318, 319.
Jagtslot, 303.
Jakob Trijntjes, 295.
Jakob van Deventer, 159.
Jan de Lapper, 46.
Jan de Smerige, 135.
Jan Floor, 295
Jan Haring, 103, 292.
Jan Klaassen, 20, 54, 55, 63.
Jan van Marnix, 177, 178.
Kermis, 80–82, 141–143, 178, 179, 184–186, 200–203, 311, 327, 328.
Kermis-afschaffers, 80, 141, 143, 184, 185, 186.
Kermisbier, 228.
Kermisdag, 228.
Kermisijdelheden, 186.
Kerstenen, 236.
Ketters, 113, 115.
Kijfdag, 299
Kinderbieren, 54–57, 109, 110, 181–183, 235–237, 312–316, 337, 338, 375.
Kinderheffen, 237.
Kinderprent, 289.
Kind verdrinken, 315.
Kippevleesch, 51
Kistemakerspand, 364, 365.
Klaplooper, 268.
Klappesboomen, 45.
Kleederdragt, 65–67, 298.
Kleendaedigh bescheet, 151.
Klycksteenen, 162.
Klok luiden, 1, 4, 19, 83, 174.
Kloosters, 100.
Knuppels, 328.
Koddie, 25, 83.
Koek hakken, 345.
Kokerboompjes, 269.
Kol, 302.

L.

Labbekakkerij, 361.
Laetare, 116, 117.
Lakei, 335.
Landdag-emmertje, 350.
Landlieden, 327.
Landman, 44.
Landvermaak, 206.
Langendijk (Pieter), 265.
Lange pijpen, 257.
Lang preeken, 64.
Lapper (Jan de), 46.
Lecesters tijen, 238.
Leeraren, 300
Leêren emmer, 91, 187.
Leicester, 245–247.
Lekker, 268.
Leonardo da Vinci, 137, 138, 140.
Leverbeuling, 100.
Licques, 76, 77.
Liedjes, 129, 231, 313.
Liedjeszangers, 244.
Liefhebberijen, 207, 260.
Lief in het zout, 119.
Lier, 241, 243.
Liereman, 243, 244.
Lijfstraffelijke regtspleging, 14–16, 105, 143, 144, 161–163, 363.
Linnen weven, 277.
Livrei, 87, 191, 192.
Lobben, 89.
Loo (Johan Klaasz.), 43.
Loopen (Mit mekaâr), 230.
Loting om de galg, 81.
Lourens, 243.
Lumey, 27.
Luther, 237.
Lutheranen, 113, 114, 115.

M.

Maaltijden, 9–11, 123, 217.
Maarten van Rossum, 177.
Maget Maria, 83.
Maigraf, 119.
Makelaarsgild, 246, 247.
Mallemolens, 202, 203.
Maukels, 67.
Mannen straffen, 130.
Mantel, 240.
Marktemmers, 350.
Marktparasol, 225, 226.
Marnix (Jan van), 177, 178.
Meester, 48.
Meiboom, 242.
Melkboer, 290, 291.
Melkmoes, 230.
Merken, 324, 325.
Messen, 351.
Meteren (Van), 232.
Mevrouw de gravinne, 118.
Mevrouwen, 371, 374.
Middelburg, 164–166.
Mijnheer de graaf, 118.
Militaire symboliek, 376.
Minervaas, 202, 203.
Minstreels, 12, 244.
Mirakelen, 156, 157.
Mode, 86–89, 289–291.
Modeplaat van overheidswege, 87.
Modewinkel, 290.
Moeders, 371.
Momus, 32.
Mondragon, 165.
Montelbaan, 270.
Moorddam, 293.
Morgenslokje, 308.
Mouwen, 88, 89.
Mozes en Aäron, 31.
Muizevallen, 302.
Munstersche vrede, 53.
Mysteriespelen, 148–151.

N.

Naakte heiligheid, 87.
Naalde, 67.
Naambordjes, 63, 94
Naam-doctoren, 367, 371
Naamsverknoeijing, 232
Nachtmaal, 299.
Namen (lange), 95.
Nar, 151.
Narreslede, 38.
Nationaal kostuum, 86.
Nederlanders der 16e eeuw, 336.
Nestelingen, 240.
Nieten, 77
Nieuwjaarspredikatie, 26
Nieuwvink (Joachim), 295.
Nonnetjes, 115
Nooduoabervrouwen, 181.
Notengraaf, 119.

O.

Octaaf van St. Job, 177–180.
Officianten, 297.
Oldenbarneveld, 134
Olifant, 45.
Ollefen (Lieve van), 282.
Omnibus, 364.
Ondervest, 66.
Onderwijs, 325.
Onderwijzers, 217.
Ondieft, 240.
Ongerriem, 351.
Onkruid, 327.
Onreinigheid, 365.
Ons Heer opten ezele, 83.
Ontucht, 298.
Oorlofsdag, 299.
Oorlog op schaatsen, 38.
Oortjesprent, 289.
Openbare justitie, 16.
Open brieven, 321, 323.
Oproeren, 307.
Opschriften op tafelborden, 145.
Opschrift in een school, 47.
Optogten, 143, 235, 312.
Oranje, 131, 134, 332, 333, 334.
Oranjerijmpje, 340.
Orgeltreder, 338.
Ostade (Adriaan van), 29, 30, 257.
Oude brandspuit, 194.
Oude Doolhof, 242.
Oude Hoen, 37, 75–77.
Oude in 't nieuwe houden, 1, 26.
Oudheid, 32.
Overbrengen, 143.
Overdaad, 239.

P.

P, 106.
Paascheijeren, 85.
Paaschkaars, 84, 85
Paaschlicht, 85.
Paes-heylighedaechs, 238.
Palcerdag, 299.
Palmzondag, 83.
Pandvrouw, 365.
Panlikker, 92.
Pantheon (vaderlandsch), 94.
Pantoffelparade, 216.
Paraplu, 169, 278, 279, 335, 336, 353, 354.
Parasol, 169–171, 213–215, 225, 226.
Parasoldrager, 170.
Parfuumkraam, 290
Passieboek, 260.
Patriciers, 326.
Patriot, 138.
Paus, 44.
Peetlappen, 316.
Pekstok, 19.
Pelikaansten, 126.
Pen en inkt, 158.
Pesthuizen, 178.
Petekind, 237.
Peter- en meterschap, 315, 316.
Pijlbundel, 192.
Pijpen, 257.
Pil, 237.
Pillegiften, 237, 258, 312, 315, 316.
Pillewegskoeken, 237.
Piramydse hoeden, 88.
Plak, 105.
Plakkaten, 314
Platte hoeden, 67.
Pleisteraars, 106.
Pleiters, 31, 106.
Ploegen, 130
Pluisje, 65, 66.
Poeten, 128.

Poetsen uitrigten, 160.
Policiemannen der kerk, 25.
Portretten, 138, 140.
Potstukken, 315.
Pot verteeren, 179.
Pracht, 89.
Predikanten, 300, 312, 313, 316, 328, 329.
Predikatie-ziekte, 299.
Preeken, 64, 70, 71, 72, 82, 86, 128, 142, 167, 299, 360.
Preekers, 106, 128, 141, 142.
Preekstoelen, 81, 82, 141.
Prijzen van huizen, 172, 173.
Prijzen van onderscheidene zaken, 73, 158, 159, 216, 217.
Probiren op het water, 15.
Processie. 83.
Proefbeetje, 116.
Pronkzucht, 362
Pruiken, 70.
Pruisen, 376.
Psalmen zingen, 329, 341, 342, 348.
Put, 157.
Puup-uus, 67.

Q.

Quichot (Don), 265, 266, 267, 270, 271.

R.

Raadsel, 147.
Raadsteekens, 16.
Ramses de groote, 170.
Ranselen, 105.
Ratel-, klap- en trapconcert, 83.
Ravotdag, 299.
Razende Roeland, 26.
Reaal, 94
Rederijkers, 149.
Reglement op de kleeding, 87.
Regters, 297.
Regtsgeleerden, 297.
Relletje, 140.
Requesens, 165, 357.
Reutummer-esch, 79.
Revolutie, 184, 185.
Rietdaken, 60.
Rijen, 92, 188, 189, 307.
Rijfelerij, 251.
Ringsteken, 354
Ripperda, 27, 196.
Roelof de schilder, 73.
Roemer Visscher, 145.
Roepstem, 131, 132.
Roggestekers van Weert, 220.
Rol (Jan Simonsz.), 262, 264, 292.
Romans, 267, 268.
Romero, 165.
Rondzeggen, 152.
Roonhuyse (Hendrik van), 49, 50, 53.
Roskam, 327.
Rossum (Maarten van), 177.
Rottekruid, 301, 302.
Rotteman, 301, 302.
Rottevanger, 301.
Rouwbewijs, 154.
Rozenkrans, 242.
Ruikhaver (Nikolaas), 295, 319, 320.

S.

Saartje Jans, 20–23, 54.
Saeghmans-almanak, 166, 167.
Saletdag, 298.
Sancho Panza, 268, 271.
Sancho d'Avila, 164, 165.
Schandsteenen, 161, 162.
Schanslooper, 66.
Scheepje, 13.
Scheuk (Maarten), 16.
Schepen van Salomo, 237.
Schepenzegels, 324, 325, 326.
Scheppers, 92, 188, 189.
Scherpregter, 52.
Schildersleerling, 11.
Schoenen, 88, 240.
Schoengespen, 203.
Schoenmaker, 341, 342.
Schoer, 78.
Scholen, 47, 325, 328. 348.
Schooldienaar, 175.
Schoolmeesters, 98, 99, 105, 174–176, 344.
Schoolparaplu, 354.
Schoonhoven (Gijsbert), 50, 53.
Schoonmaaksters, 290, 291.
Schoorsteenen, 58.
Schoorsteengeld, 108.
Schorte, 67.
Schorteldoek, 350.
Schortelwoensdag, 83.
Schorthaak, 351
Schortinghuis, 77.
Schreijershoek, 261, 264.
Schrijven, 325.
Schrijvers, 158.
Schuitman, 63.
Schutter, 92.
Seef, 179.
Sinte-graaf, 116, 118.
Sinterklaas, 116.
Sint-Job, 178–180.
Sint-Joris, 45.
Sint-Valentijnsdag, 119.
Slaapmuts, 8.
Slangbrandspuiten, 275, 276. 306.
Slangpomp, 274.
Slechte dingen, 167.
Sleedjes, 364.
Sleepende tabbaarden, 88.
Sleutelreeks, 350, 351.
Slijmpillen, 250.
Slijtersgild, 304.
Smidswapen, 304.
Smijtegelt, 296–300.
Smitte, 277.
Smokkelen, 162.
Snoeplust, 370.
Sollen in de deken, 268.
Sonoy, 36, 37, 102, 103, 104, 198, 320
Spaansche kraag, 240.
Spaarpot, 63.
Speenmalen, 375.
Spotprent, 191.
Spouwertjes, 54.
Spreekwoorden, 19, 30, 73, 81, 84, 135, 136, 142, 168, 230, 236, 237, 242, 243, 321, 323.
Sprooksprekers, 150.
Spuitgasten, 309.
Spuitslang, 275.
Spullebazen, 200, 201.
Staarten, 88, 289.
Stadhuis van Amsterdam, 258, 259.
Stadhuis van Haarlem, 285.
Stads-chirurgijn, 48, 216.
Stadssteenen, 162.
Stadsverlichting, 188.
Stalpert (Daniel), 193.
Standje, 4.
Stedebranden, 17, 18.
Sterfhuis, 155.
Steven Huigen, 176.
Stijloefening, 343.
Stikken en spellen, 67.
Stokvischpastei, 9.
Straatmuzikanten, 244.
Straatnamen, 61–64, 93–95.
Streenmuts, 8.
Strekke, 66.
Strikken en kwikken, 89.
Stroodaken, 59, 60
Strooboeden, 349, 350.
Stuivenberg, 178
Suiker, 117.
Suikerkoekjes, 54, 57.
Suikermispelen, 376.
Swelingh (Jan Pietersz.) 216.
Symboliek, 376.

T.

Taalgeleerden, 315.
Tabbaarden, 88.
Tafelbord-opschriften, 339.
Tafelkleed, 73.
Tandmalen, 375.
Tapeetcher, 73.
Tasch, 350, 351.
Tegeltjes, 272.
Teksten, 64
Tentoonstelling, 16, 202, 364.

Theater in de open lucht, 150.
Theaterpaal, 150.
Thee, 366–369.
Theedokter, 367, 374.
Tholinx, 49.
Thor, 118.
Tijsens, 205.
Timmermans-gildebeker, 74.
Tintelkot, 67.
Titels, 93.
Toilet-apotheek, 290.
Tootschoenen, 244.
Tooverheks, 15.
Tooverlantaren, 243.
Torenmeters, 208.
Tornooi, 170.
Touwsnijders, 208.
Tovermeister, 15.
Traktaatjes, 80, 86, 89, 141.
Trijn Snaps, 140.
Troggen, 90.
Troon, 169.
Troost (Kornelis), 23, 24.
Tucht, 82.

U.

Uddelsch dialekt, 230.
Uilevlugt, 257.
Uithangborden, 107, 260.
Uithangteekens, 40, 120.
Uithof, 280.
Uitluider, 1, 2.

V.

Vaderlandsch denkbeeld, 282.
Valsche eeden, 236.
Vasten, 83, 84, 85.
Vechtelijk, 60
Vechters, 19, 60.
Velde (Willem van de), 346, 347.
Venussen, 202, 203.
Verdrinken, 14.
Verhuiskosten, 217.
Verzejagers, 38, 76.
Ververijen, 241.
Vervissen, 139.
Verzenmaken, 343.
Vetje, 110.
Vetkoopers, 350.
Vetlasoepe, 267.
Victorie op de Zuiderzee, 293.
Vierendeelen, 16.
Vier Heemskinderen, 121.
Vier kroonen, 200.
Vilthoeden, 239.
Vinci (Leonardo da), 137, 138, 140.
Vinckenbrinck (Albert), 207.
Vischmalen, 9.
Visscher (Kornelis), 301.
Vliesorde van Bossu, 295.
Vloeken, 298.
Vloer vegen, 88.
Volksgerigt, 130, 363.
Volkskronijk, 227.
Volksmuziek, 241.
Volksvermaken, 116–119, 177–180.
Vondel, 94.
Vossestaarten, 177, 290.
Vrachtsleê, 241.
Vragen, 153.
Vriendschappelijke bijeenkomst, 1.
Vrijbuiters, 37, 38, 76
Vrijen, 171, 230, 231, 232, 238.
Vrolijke partijen, 2.
Vrouwen, 115, 147, 338, 352, 370, 371.
Vuur (heilig), 84, 85.
Vuurballen, 19.
Vuurdienst, 84.
Vuurduivels, 19, 359
Vuurijzer, 139.
Vuurnering, 84.
Vuurvogels, 19.

W.

Waagmeester, 338.
Waaijers, 170.
Waarheid, 351.
Waker, 92.
Wambuizen, 88, 240.
Wammesknoopjes, 240.
Wapens, 73, 176.
Wapenschilders, 73.
Wapenzegels, 325.
Wassenaar, 176.
Waterpot, 348
Waterproef, 15.
Watervermaak, 206.
Weet doen (de), 154.
Weezen, 316.
Weideman, 317.
Weidewerk, 318.
Welna, 234, 235.
Wemeldinge, 82.
Wereldlijk drama, 149.
Wereldtentoonstelling, 202, 203, 364.
Westfriezen, 261, 264.
Westzaner-overtoom, 35, 38, 76.
Westzaner-toren, 38, 75.
Wieden, 327.
Wijbe Sjoerds, 36.
Wijnkom, 182
Wijvenbeul, 130.
Wijvenvet, 110, 182.
Wijzerplaat-spreuken, 291.
Wilde zwijnen, 33, 35
Willem II, 53.
Willem Barendsz., 139.
Wimme, 34
Winkel, 11, 29.
Wisjewasjes, 299
Witte (Jan), 94.
Worstvat, 219.
Woste, 79.
Wouters (Frans), 11.
Wouwerman, 41.

Y.

Y, 35–38.

Z.

Zakkerollers, 14, 203.
Zedelijkheid, 296
Zedemeesters, 89.
Zedepreekers, 89.
Zeelui, 53.
Zegels, 321–326.
Zeilen, 129
Zeldzaamheid, 260.
Zeuge, 67.
Ziekenoppasser, 99.
Ziekten, 370.
Zieltje, 351.
Zilver, 312.
Zindelijke lui, 314.
Zingen, 189, 313.
Zolder bekronen, 273.
Zomerdag, 118.
Zondagviering, 298.
Zonderlinge boektitels, 68–72.
Zonhoed, 4, 7.
Zonnewaaijers, 215
Zotskappen, 191, 192.
Zuidbevelandsch binnenhuis, 272, 273.
Zuidbevelandsche kleederdragt, 65–67.
Zuiderzee, 293.
Zuinigheid, 238.
Zuipdag, 299.
Zwaarden van Bossu, 295.
Zwager, 55.
Zwammerdam en Bodegraven, 86
Zwaneschenders, 106.
Zwarte elfen, 154.
Zwarte hond, 46, 47.
Zweep, 24, 25.
Zwijnen, 33–35.